

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRK İNKİLÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ

ADALET PARTİSİ VE RAGİP GÜMÜŞPALA
(1961–1965)

Doktora Tezi

Halit KAYA

Ankara – 2014

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRK İNKILÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ

ADALET PARTİSİ VE RAGİP GÜMÜŞPALA
(1961–1965)

Doktora Tezi

Öğrencinin Adı

Halit KAYA

Tez Danışmanı

Prof.Dr. Oğuz AYTEPE

Ankara – 2014

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRK İNKILÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ

ADALET PARTİSİ VE RAGİP GÜMÜŞPALA
(1961–1965)

Doktora Tezi

Tez Danışmanı : Prof.Dr. Oğuz AYTEPE

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı	İmzası
Prof.Dr. İzzet ÖZTOPRAK (Başkan)	.....
Prof.Dr. Oğuz AYTEPE (Danışman)	.....
Prof.Dr.Mesut ÇAPA	.....
Prof.Dr. Ş.Bige SÜKAN	.....
Prof.Dr.Mustafa YILMAZ	.....

Tez Sınavı Tarihi : 11 Temmuz 2014

Prof. Dr. Temuçin Faik ERTAN

Enstitü Müdürü

ÖZET

“Adalet Partisi ve Ragıp Gümüşpala (1961-1965)” konulu tezin amacı, tarihi perspektif içerisinde, kuruluş çalışmalarından başlayarak Adalet Partisi (AP)’nin iktidar olduğu 1965 yılına kadar AP’yi ve kurucu Genel Başkanı Ragıp Gümüşpala’nın siyasi hayatını incelemek, 1961-1965 yılları arasında AP ile Ragıp Gümüşpala’yı merkeze alarak Türk siyasal hayatında yaşanan siyasi olayları ve bunların arasındaki ilişkiyi araştırmaktır.

Bu tez, 1961-1965 dönemine ışık tutması, özellikle 27 Mayıs askerî müdahalesinden sonra siyasal hayatta gelişen olayları izlemesi, dönemin bütün gerçeklerini ortaya koyması ve Türkiye’nin demokratik yapısının nasıl şekillendiğinin anlaşılmasına yardımcı olması açısından önem arz etmektedir.

Ordu, ilk olarak 27 Mayıs tarihinde idareye müdahale etmiş ve bu tarihten sonra sürekli siyasetin içinde olmuştur. Bu süreçte; Gümüşpala’nın liderliğinde 1961 yılında kurulan AP, Demokrat Parti (DP)’nin devamı görüntüsü vererek halk desteğini sağlamış ve 1965 yılında Süleyman Demirel ile tek başına iktidara gelmiştir.

Bu çalışmada, 27 Mayıs müdahalesinden sonra askerî idarenin sivillere devredilmesi sürecinde; AP ve AP’nin liderliğini yapan Gümüşpala’nın üstlendiği rol ortaya konmaya çalışılmıştır. 1961-1965 yılları arasında Türk siyasi hayatını ortaya koyarken, bu beş yılın önemli aktörlerinden olan AP ve Gümüşpala detaylı olarak incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Adalet Partisi, Ragıp Gümüşpala.

ABSTRACT

The objective of the thesis “The Justice Party and Ragıp Gümüşpala (1961-1965)” was to investigate the Justice Party starting from its founding stage up to year 1965 in which the Party was the ruling party and to investigate political life of Ragıp Gümüşpala who was the founding chairman of the Justice Party, and to understand how the political events and the Justice party in Turkish political life affected each other between 1961-1965 by placing the Justice Party and Ragıp Gümüşpala to the center.

The thesis is very important to shed light on period from 1961 to 1965, especially to monitor the events in political life following the military intervention on May 27th, to reveal all the facts of the period, and to help understand closely how Turkey’s democratic structure is shaped.

The Armed Forces has intervened the administration in the history first on May 27th and then has been in politics since. In this process; Justice Party founded in 1961 under the leadership of Gümüşpala, provided the image of Democrat Party and gained public support later came to power alone by Süleyman Demirel in 1965.

In this study, it was tried to put forward both the roles of the Justice Party and it’s leader Ragıp Gümüşpala during the transfer period of authority to the civilians after the intervention of the military on May 27th Justice party and Gümüşpala have been throughly studied, and Turkish political life between 1961-1965 was revealed.

Keywords: Justice Party, Ragıp Gümüşpala.

ÖN SÖZ

“Adalet Partisi ve Ragıp Gümüşpala (1961-1965)” konulu çalışmada, Türk siyasal hayatında önemli bir yeri olan Adalet Partisi ve kurucu Genel Başkanı Ragıp Gümüşpala'nın siyasal hayatı incelenmiştir.

Bu çalışmada öncelikle tetkik eserleri incelenmiştir. Daha sonra Cumhurbaşkanlığı Cemal Gürsel Arşivi, TBMM Arşivi, Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, TTK Arşivi ile Genelkurmay Başkanlığında bulunan Ragıp Gümüşpala'nın şahsi dosyasından faydalanılmıştır. Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt (ATASE) Başkanlığı, Milli Savunma Bakanlığı (MSB), İçişleri Bakanlığı, Dışişleri Bakanlığı, Emniyet Genel Müdürlüğü, Demokrat Parti (DP), Cumhuriyet Halk Partisi (CHP), İsmet İnönü Vakfı, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü (TİTE) Arşivlerinde konuya ilişkin belge bulunmaması, tasnif çalışmasının devam etmesi gibi sebeplerle istifade edilmesi mümkün olamamıştır. Yapılan bu arşiv çalışmalarında elde edilen bilgi ve belgeler diğer kaynak ve tetkiklerle birlikte değerlendirilmiştir. Ayrıca Adalet Partisi'nin tarihçesinde önemli yer tutan İsmet SEZGİN ve Nahit MENTEŞE ile Ragıp Gümüşpala'nın damadı Muzaffer BAŞKAYA, AP'nin basın danışmanlığını yapan Turgut Yılmaz GÜVEN ile mülakat yapılmıştır. Gümüşpala Aile Arşivinde bulunan belge ve fotoğraflardan istifade edilmiştir.

Adalet Partisine ilişkin daha önce üç adet doktora tezi hazırlanmıştır.¹ Bu doktora tezlerinde, daha uzun bir dönem incelendiği için Demirel öncesi dönem kısa bir şekilde incelenmiştir. Ayrıca bu tezler hazırlanırken konuya ilişkin tetkik eserlere ve hatıralara ilaveten döneme ait gazetelerden yararlanılmıştır. Tez hazırlanırken daha önce hazırlanan doktora tezlerinden farklı olarak, Ragıp Gümüşpala merkeze alınarak Adalet Partisi'nin iktidara gelene kadarki beş yıllık kuruluş ve gelişme dönemi incelenmiştir. Ayrıca önceki tezlerde arşivlerle ilgili çalışma yapılmamış olmasına rağmen bütün arşivlere müracaat edilerek ulaşılabilen belgelerle tez çalışması belgelere dayandırılmıştır. Ayrıca doktora tezlerinden sonra yayımlanmış birçok kitap ve makaleden yararlanılmıştır.

---

¹ Salih Akkaş, **Adalet Partisi ve İdeolojisi**, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 1989.; Hanife Kuru, **Türk Siyasal Yaşamında Adalet Partisi**, Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İzmir, 1996.; Mehmet Orhan Kaya, **Türk Siyasal Hayatında Adalet Partisi (1961-1971)**, Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya, 2004.

Yapılan bu araştırma ve incelemeler neticesinde tez giriş ve dört ana bölümde kronolojik sırayla yazılmıştır.

Giriş bölümünde, Türk siyasi hayatının kısa gelişimi ve Ragıp Gümüşpala'nın askerî hayatından bahsedilmiştir.

Çalışmanın birinci bölümü, Adalet Partisi'nin kuruluş ve gelişme dönemi ile bu dönemdeki Ragıp Gümüşpala'nın faaliyetlerine ayrılmıştır. Bu bölümde, Adalet Partisi'nin kuruluşundan genel seçimlere kadar geçen siyasal olaylar ve AP ile Gümüşpala'nın yaklaşımı anlatılmıştır. Özellikle, AP'nin kuruluşu, programı ve tüzüğü, Anayasa'nın halkoylamasına sunulması, Yuvarlak Masa toplantısı, Yassıada yargılamalarının sonuçları, 1961 genel seçimleri ve Cumhurbaşkanlığı seçimleri ile AP ve Gümüşpala'nın yaklaşımı açıklanmıştır.

Çalışmanın ikinci bölümü, Adalet Partisi'nin Cumhuriyet Halk Partisi ile koalisyon hükümeti olduğu dönemdeki faaliyetlerine ayrılmıştır. Bu bölümde, genel seçimler sonrası koalisyon kurma çabalarıyla başlayan I. Koalisyon Hükümeti (AP-CHP)'nde demokrasinin yerleşmesiyle ilgili dönemden söz edilmiştir. Özellikle koalisyonun kurulması, gelişmeleri ve dağılması ile Talat Aydemir olayı ve af meselesi ile AP ve Gümüşpala'nın yaklaşımı açıklanmıştır.

Çalışmanın üçüncü bölümü, II. ve III. Koalisyon dönemlerindeki faaliyetlere ayrılmıştır. Bu bölümde, özellikle II. ve III. koalisyon dönemlerindeki gelişmeler, af meselesi, yerel seçimler, senato seçimleri ve Gümüşpala'nın vefatı açıklanmıştır.

Çalışmanın dördüncü ve son bölümü, Süleyman Demirel'in genel başkan olmasından sonra iktidar olmasına kadar geçen döneme ait faaliyetlere ayrılmıştır. Bu bölümde, Demirel'in genel başkan olması, İnönü Hükümeti'nin düşürülmesi ve Ürgüplü Hükümeti'nin faaliyetleri ve 1965 seçimleri açıklanmıştır.

Çalışmanın genel bir değerlendirmesi sonuç bölümünde ortaya konulurken, ekler bölümünde; Ragıp Gümüşpala'nın kısa biyografisi, seçim mazbatas ve hal tercümesi, AP'nin kronolojisi, 1961-1965 yılları arasında görev alan hükümetler ve bakanların listesi, İsmet SEZGİN ve Nahit MENTEŞE ile yapılan mülakatların özeti, AP ve Ragıp Gümüşpala'ya ait belgeler ile fotoğraflar konulmuştur.

Bu çalışmanın başından sonuna kadar büyük sabır ve titizlikle eksik ve yanlışlarımı düzelten, bana yol gösteren ve çalışmanın ortaya çıkmasını sağlayan değerli hocam Prof.Dr. Oğuz AYTEPE'ye, görüşleriyle tezin daha iyi hale gelmesinde katkıları bulunan jüri üyeleri Prof.Dr. İzzet ÖZTOPRAK, Prof.Dr. Ş.Bige SÜKAN, Prof.Dr. Mustafa YILMAZ ve Prof.Dr. Mesut ÇAPA'ya teşekkür ederim.

Cumhurbaşkanlığı Arşivi, TBMM Arşivi ve Kütüphanesi, Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi ve Kütüphanesi, Genelkurmay Personel Başkanlığı ve Merkez Kütüphanesi, ATASE Kütüphanesi, Tür Tarih Kurumu (TTK) Arşivi ve Kütüphanesi, Milli Kütüphane ve başta Fatma MESCİ olmak üzere tüm TİTE çalışanlarına araştırma sırasında gösterdikleri destek ve yardımlar için teşekkür ederim.

Mülakat yaptığım Sayın İsmet SEZGİN, Nahit MENTEŞE, Muzaffer BAŞKAYA, Turgut Yılmaz GÜVEN ve Ragıp GÜMÜŞPALA'ya ait fotoğrafları paylaşan Cihangir GÜMÜŞPALA'ya gösterdikleri ilgi, anlayış ve yardımlarından dolayı şükranlarımı arz ederim.

Bu çalışma birçok kişinin ilgi, destek ve yardımlarıyla gerçekleşmiştir. Dr. Hakan BAYRAMLIK, Harun POLAT, Ahmet VURAL, Alper GÜLBAY ve Fatih KUBAN başta olmak üzere bütün çalışma arkadaşlarıma teşekkür ederim.

Tezin hazırlanması sırasında en büyük sabrı gösteren ve desteği sağlayan eşim Demet, kızım Aslınur ve oğlum Mesut Atakan'a sonsuz teşekkürü bir borç bilirim.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	I
ABSTRACT.....	II
ÖN SÖZ	III
İÇİNDEKİLER	VI
KISALTMALAR	IX

GİRİŞ

23 NİSAN 1920'DEN 27 MAYIS 1960'A TÜRK SİYASAL HAYATI VE RAGIP GÜMÜŞPALA'NIN ASKERÎ HAYATI

1. 23 Nisan 1920'den 27 Mayıs 1960'a Türk Siyasal Hayatının Kısa Tarihi	1
2. Ragıp Gümüşpala'nın Askerî Hayatı.....	9

BİRİNCİ BÖLÜM

ADALET PARTİSİ'NİN KURULUŞ DÖNEMİ VE RAGIP GÜMÜŞPALA'NIN ROLÜ

1.1 Adalet Partisi'nin Kuruluşu ve Teşkilatlanma Çalışmaları	13
1.1.1 Parti Kuruluş Çalışmaları ve Ragıp Gümüşpala.....	14
1.1.2 AP'nin Kuruluşu ve Tabanı	17
1.1.3 Ragıp Gümüşpala'nın AP'ye Lider Olması.....	20
1.1.4 AP'nin Teşkilatlanması ve Gümüşpala'nın Yurt Gezileri.....	22
1.1.5 Gümüşpala'nın Kuyruk-Düşük Açıklaması, AP'ye Yapılan Baskılar ve AP'de Meydana Gelen Ayrılıklar	26
1.1.6 AP-YTP Birleşme Çabaları ve Mücadelesi	33
1.2 Adalet Partisi'nin Tüzüğü ve Programı	37
1.2.1 Adalet Partisi'nin Tüzüğü.....	37
1.2.2 Adalet Partisi'nin Programı	39
1.3 1961 Anayasası ve Adalet Partisi	45
1.4 AP'ye Yapılan Uyarılar ve AP'nin Muhalefeti	51
1.4.1 Gürsel'in Uyarıları ile Gümüşpala'nın Cevabı.....	51
1.4.2 Adalet Partisi'nin Muhalefeti	53
1.5 Yuvarlak Masa Toplantısı.....	55
1.6 Yassıada Kararlarının AP'ye Yansımaları.....	59
1.7 1961 Genel Seçimleri ve Sonuçları	63

1.7.1	AP'nin 1961 Seçim Beyannamesi	63
1.7.2	Ragıp Gümüşpala'nın Seçim Gezileri ve AP'ye Yapılan Baskılar	67
1.7.3	Seçim Sonuçları	73
1.8	Cumhurbaşkanlığı Meselesi.....	75
1.8.1	21 ve 24 Ekim Protokolleri.....	76
1.8.2	Cumhurbaşkanlığı Seçimi ve Ali Fuat Başgil'in İstifası	79

İKİNCİ BÖLÜM

ADALET PARTİSİ İKTİDAR ORTAĞI (CHP-AP KOALİSYONU)

2.1	Hükümet Kurma Çalışmaları	82
2.2	CHP-AP Koalisyon Hükümetinin Kurulması ve Programı	89
2.3	Eski DP'lilerin Affı Tartışmaları, Hükümete Yönelik Parti İçi Mücadele ve Koalisyonda Birliği Sağlama Çabaları	97
2.4	Talat Aydemir Olayı ve Tedbirler Kanunu.....	104
2.4.1	Talat Aydemir Olayı	104
2.4.2	Tedbirler Kanunu	106
2.5	22 Şubatçılarının Affı Sorunu ve Siyasi Af Krizi.....	110
2.6	Koalisyon Hükümeti'nin Sona Ermesi ve AP'ye Yansımaları.....	117
2.7	CHP-AP Koalisyon Hükümetinin İcraatı	120

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ADALET PARTİSİ'NİN MUHALEFET YILLARI

3.1	Ragıp Gümüşpala Karşıtı Parti İçi Muhalefet ve İstifalar	125
3.2	CHP-YTP-CKMP Koalisyon Hükümetinin Kurulması ve AP Adına Ragıp Gümüşpala'nın Hükümet Programına İlişkin Görüşleri.....	130
3.3	Ragıp Gümüşpala'nın Yurt Gezileri.....	135
3.4	Af Meselesi ve Kısmi Af	140
3.5	Küba Füze Krizi.....	144
3.6	AP Birinci Büyük Kongresi ve Ragıp Gümüşpala	147
3.7	Af Meselesi ve AP'ye Yönelik Baskılar.....	151
3.7.1	Kısmi Af	151
3.7.2	Celal Bayar'ın Tahliyesi ve Çıkan Olaylar.....	153
3.8	Talat Aydemir Olayı ve Sıkıyönetim İlanı	161
3.9	Alparslan Türkeş ve AP ile Temasları.....	163

3.10	1963 Mahalli Seçimleri.....	165
3.10.1	Ragıp Gümüşpala'nın Seçim Gezileri	165
3.10.2	Seçim Sonuçları	168
3.11	Ragıp Gümüşpala'nın Hükümet Kurma Çabaları ve CHP-Bağımsızlar Koalisyon Hükümetinin Kurulması	170
3.12	Kıbrıs Sorunu ve AP'nin Muhalefeti	174
3.13	Cumhuriyet Senatosu Kısmi Yenileme Seçimleri	183
3.13.1	AP'nin 1964 Seçim Beyannamesi	183
3.13.2	Ragıp Gümüşpala'nın Seçim Gezileri	185
3.13.3	Seçim Sonuçları	187
3.14	Ragıp Gümüşpala'nın Vefatı ve Yapılan Değerlendirmeler	188

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

SÜLEYMAN DEMİREL VE ADALET PARTİSİ'NİN

İKTİDARA GELİŞİ

4.1	AP'nin 2. Büyük Kongresi ve Süleyman Demirel	194
4.1.1	Genel Başkan Adayları: Sadettin Bilgiç ve Süleyman Demirel	194
4.1.2	Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay'ın İkazları.....	196
4.1.3	AP'nin 2. Büyük Kongresi ve Süleyman Demirel	198
4.2	AP'nin Muhalefeti ve İnönü Hükümeti'nin Düşürülmesi	201
4.3	AP-YTP-CKMP-MP Koalisyon Hükümetinin Kurulması ve Programı	204
4.4	AP'de Yaşanan Gelişmeler.....	207
4.5	AP-YTP-CKMP-MP Koalisyon Hükümetinin İcraatı ve Anlaşmazlıkları	208
4.6	1965 Genel Seçimleri ve Adalet Partisi İktidarı.....	210
4.6.1	Siyasi Partiler Kanunu ve Seçim Kanunu.....	210
4.6.2	AP'nin 1965 Seçim Beyannamesi	212
4.6.3	Süleyman Demirel'in Seçim Gezileri.....	215
4.6.4	Seçim Sonuçları	221
4.7	I. Demirel Hükümeti'nin Kurulması ve Programı	223
	SONUÇ	234
	KAYNAKÇA.....	239
	EKLER.....	255
	ÖZGEÇMİŞ	319

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
a.g.t.	: Adı geçen tez
A.	: Arşivi
Alm	: Almanca
AP	: Adalet Partisi
Arap	: Arapça
A.Ü.	: Ankara Üniversitesi
A.Ü. SBF	: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi
B	: Birleşim / Belge No / Bekar
BCA	: Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi
Bğz	: Bağımsız
bkz.	: Bakınız
bs.	: Baskı / Basım
Bul	: Bulgarca
C	: Cilt
CCGA	: Cumhurbaşkanlığı Cemal Gürsel Arşivi
CENTO	: Central Treaty Organization (Merkezi Antlaşma Teşkilatı)
CHF / CHP	: Cumhuriyet Halk Fırkası / Cumhuriyet Halk Partisi
CKMP	: Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi
CS	: Cumhuriyet Senatosu
CSTD	: Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi
D	: Dönem / Devre / Dosya No
DİE	: Devlet İstatistik Enstitüsü

DP	: Demokrat Parti
DeP	: Demokratik Parti
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
E	: Evli
Em.	: Emekli
EMİNSU	: Emekli İnkılâpçı Subaylar
F	: Fihrist / Fon Kodu
Fars	: Farsça
Fra	: Fransızca
GİK	: Genel İdare Kurulu
Gnkur.Bşk.lığı:	Genelkurmay Başkanlığı
GP	: Güven Partisi
Haz.	: Hazırlayan / Hazırlayanlar
HP	: Hürriyet Partisi
İİK	: İsmet İnönü Koleksiyonu
İng	: İngilizce
İta	: İtalyanca
Latin	: Latince
KMTD	: Kurucu Meclis Tutanak Dergisi
MBK	: Milli Birlik Komitesi
MGK	: Milli Güvenlik Kurulu / Konseyi
MGP	: Milli Güven Partisi
MİK	: Merkez İdare Kurulu
MMTD	: Millet Meclisi Tutanak Dergisi
MP	: Millet Partisi

MSB	: Milli Savunma Bakanı / Milli Savunma Bakanlığı
MSP	: Memleketçi Serbest Parti
NATO	: North Atlantic Treaty Organization (Kuzey Atlantik Savunma Teşkilatı)
No. / Nu.	: Numara
RG	: T.C. Resmi Gazete
RGAA	: Ragıp Gümüþala Aile Arşivi
Rum	: Rumca
S	: Sayı
s.	: Sayfa
SBF	: Siyasal Bilgiler Fakültesi
SCF	: Serbest Cumhuriyet Fırkası
Sırp	: Sırpça
SKB	: Silahlı Kuvvetler Birliği
T	: Toplantı
TAP	: Türkiye Adalet Partisi
TBMM A.	: Türkiye Büyük Millet Meclisi Arşivi
TBMM ZC	: Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi
TCF	: Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası
TİTE	: Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü
TTK A.	: Türk Tarih Kurumu Arşivi
Y	: Yer No
Yay.	: Yayını / Yayınları / Yayınevi
YTP	: Yeni Türkiye Partisi
Yugo	: Yugoslavyaca

GİRİŞ

23 NİSAN 1920'DEN 27 MAYIS 1960'A TÜRK SİYASAL HAYATI VE RAGİP GÜMÜŞPALA'NIN ASKERİ HAYATI

1. 23 Nisan 1920'den 27 Mayıs 1960'a Türk Siyasal Hayatının Kısa Tarihi

Osmanlı Devleti, Mondros Ateşkes Antlaşması ile I. Dünya Savaşı'ndan devlet olma niteliğini kaybederek çıkmış, Atatürk önderliğinde yapılan Milli Mücadelede, ulusal egemenliğe dayanan TBMM, 23 Nisan 1920'de açılmıştır. Atatürk, TBMM'yi kurarak milli mücadeleyi millete mal etmiş ve meşrulaştırmıştır. Milli Mücadeleden sonra, Saltanat'ın kaldırılmasıyla egemenlik padişah'tan millete geçmiş ve Cumhuriyet'in ilanı ile da çağdaş ve demokratik bir devlet sistemi benimsenmiştir.

Cumhuriyetin ana hedefi batılılaşma yoluyla modernleşme, bu hedefe ulaşmanın araçları ise milliyetçilik ve laiklik olmuştur.² Milli devletin kuruluş aşamasında hayata geçirilen Cumhuriyetin modernleşme projesi, kurucu elit önderliğinde aklın ve bilimin öncülüğünde batılılaşmayı savunan devlet odaklı kapsamlı bir toplumsal dönüşüm projesi olmuştur.³ Kongar'a göre; "endüstrileşmiş

---

² Kemal H. Karpat, **Türk Demokrasi Tarihi Sosyal Kültürel Ekonomik Temeller**, 3. Baskı, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2008, s.567.

³ Kahraman'a göre; 19. yüzyılın ortasında başlayan Osmanlı modernleşmesinin kıyıya vuran son büyük dalgası olan Cumhuriyet, kurucu elitin iradesi etrafında şekillenmiştir. Hasan Bülent Kahraman, **Türk Siyasetinin Yapısal Analizi-II 1920-1960**, 2. Basım, Agora Kitaplığı, İstanbul, 2012, s.xix. Kahraman, "Osmanlı ve Cumhuriyet Modernleşmesi", tarihsel blok (Ordu, Aydınlar ve Bürokrasi) tarafından gerçekleştirilmiştir. "Tarihsel Blok"un süreklilik gösterdiğini belirten Kahraman, "tarihsel blok" ve karşısındaki büyük halk yığınlarının, Şerif Mardin tarafından "merkez-çevre (kenar)" diye nitelendirildiğini ve Türk siyasal yapısını bu iki kesimin birbiriyle çatışması olarak tanımlamıştır. Hasan Bülent Kahraman, **Türk Siyasetinin Yapısal Analizi-I Kavramlar Kuramlar Kurumlar**, 2. Basım, Agora Kitaplığı, İstanbul, 2010, s.119-196. Türk Siyasal Hayatının oluşumu ve gelişiminin açıklanmasında merkez-çevre kutuplaşması önemli bir yer tutmaktadır. Mardin'e göre, Osmanlı'nın çevreden kopuk örgütlü bir merkezi bulunmakta olup merkez ve çevrenin etkileşimi çoğunlukla çatışma olarak ortaya çıkmıştır. Şerif Mardin, "*Türk Siyasetini Açıklayabilecek Bir Anahtar: Merkez-Çevre İlişkileri*", **Türkiye'de Toplum ve Siyaset Makaleler 1**, 13. Baskı, Derleyenler: Mümtaz'er Türköne ve Tuncay Önder, İletişim Yayınları, İstanbul, 2006, s.35-78. Şerif Mardin, merkezi devlet ile özdeşleştirmekte, merkez-kenar (çevre) çatışmasını da yöneticilerle yönetilenler, içeridekiler ile dışarıdakiler, siyasal elit ile toplumun geri kalanı arasında bir çatışma olarak ele almaktadır. Bu çatışmada merkezin amacı, merkezi otoriteyi sürdürmek, güçlendirmek ve toplumun kenar kesimleri üzerinde egemen kılmak iken kenar, kendi değerlerini, kültürel özelliklerini, özerkliğini korumaya çalışmakta, merkezi otoriteye ve onun temsilcilerine karşı olumsuz bir bakış açısına sahip olmaktadır... Modernleşme yanlılarının merkezi ele geçirmesi, kenar muhalefette dinsel boyutu da olan bir görüş birliği kazandırmış ve iktidar mücadelesi içindeki elit grupları, bu İslamcı kenar muhalefetinden yararlanmaya çalışmışlardır. Ahrar Fırkası, Hürriyet ve İtilaf Fırkası, Birinci TBMM'nde İkinci Grup, TCF, SCF, DP ve AP bu kapsamda düşünülmelidir. Buna karşın, merkezde İttihat ve Terakki Fırkası, CHP ile 27 Mayıs'ın askerî ve sivil bürokrasisi konumlanmıştır. Hakan Mehmet Kiriş, **Türk Parti Sisteminde 1980 Sonrası Kutuplaşma ve Dinamikleri**, Doktora Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta, 2010, s.60-62.

bir ulus devlet” yaratmayı hedefleyen Atatürk’ün liderliğinde “devletçi-seçkinciler”, toplumsal altyapı ve bilincin yetersiz olması nedeniyle devrimleri, ekonomik ve toplumsal değişimi hızla gerçekleştirmenin araçları olarak kullanmışlardır.⁴

Türk modernleşmesini gerçekleştiren ve merkezi temsil eden Mustafa Kemal’in liderliğindeki gruba karşı bir tepki olarak doğan ve çevreyi temsil eden muhalefet ilk olarak I. Meclis’te ortaya çıkmıştır. Vatanın kurtuluşunu sağlamak görevini üstlenen I. Meclis’te çeşitli gruplar oluşmuştur. Mustafa Kemal Paşa, Meclis’te rahat hareket etmek için “Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Meclis Grubu”nu kurmuştur. Bu gruba Birinci Grup, bu grubun karşısında olanlara da İkinci Grup adı verilmiş ve saltanatın kaldırılması meclis içinde ikinci grubu oluşturan milletvekillerinin sayısının artmasına neden olmuştur. Mustafa Kemal Paşa, bu ortamda yapacağı işleri belli bir sistem içinde toplamak ve hedeflerini belirtip halkı aydınlatabilmek için 9 Ağustos 1923’te Türk devletinin ilk siyasi partisi olan “Halk Fırkası”nı kurmuştur. Mustafa Kemal Paşa, hedeflerine ulaşabilmek adına II. Meclis için yapılan seçimlerde muhalefeti büyük ölçüde tasfiye etmiştir.⁵

Milli Mücadele’de ön safta bulunan Mustafa Kemal Paşa’nın yakın silah arkadaşları, cumhuriyetin ilanından ve hilafet makamının kaldırılmasından sonra, ondan uzaklaşmaya başlamışlardır. Mustafa Kemal Paşa’nın otoritesinin gittikçe artmasından şikayetçi olan ve yapılacak işlerde söz sahibi olmak isteyen paşalar ile I. Meclis’te İkinci Grup olarak adlandırılan II. Meclis’e giremeyen şahıslar Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası (TCF)’ni kurmuşlardır.

TCF’nin 58 maddelik programı, CHF’den önemli noktalarda ayrılmıştı: Cumhurbaşkanının partiler üstünde olması, tek dereceli ve dar bölge seçim, hakim güvencesi, adem-i merkezîyetçi yönetim, yabancı sermayeden yararlanma ve basın serbestliği, belediye başkanlarının seçimle işbaşına gelmeleri gibi. Yeni parti “*Şahsi idareye son vermek, milli egemenlik ilkelerine göre Meclis’te denetimi sağlamak, sosyal gelişmeyi amaç, liberalizmi bu yolda araç olarak kullanmak*” iddiasındaydı. Tüzüğe “*Parti, dinsel düşünce ve inançlara saygılıdır*” hükmü de konulmuştur.

---

⁴ Emre Kongar, **21. Yüzyılda Türkiye**, 8. Basım, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1998, s.122-123.

⁵ İkinci grup hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Ahmet Demirel, **Birinci Meclis’te Muhalefet (İkinci Grup)**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1994.; İhsan Güneş, **I. Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin Düşünce Yapısı**, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, 1987. Cumhuriyetin ilk yılları için ayrıntılı bilgi için bkz. Mete Tunçay, **Türkiye Cumhuriyeti’nde Tek Parti Yönetimi’nin Kurulması (1923-1931)**, Yurt Yayınları, Ankara, 1981.

Şeyh Sait ayaklanması nedeniyle hükümetin olağanüstü önlemler alma gereğini duyup Takrir-i Sükun yasasını çıkartması, basına getirilen kısıtlamalar ve İstiklal Mahkemeleri'nin başlattığı soruşturmalar, iktidardaki CHF ile muhalefetteki TCF ilişkilerinin bozulup sertleşmesine yol açmıştır. Bakanlar Kurulu, Takrir-i Sükun yasasına dayanarak, 3 Haziran 1925'te TCF'nin bütün merkez ve şubelerinin kapatılmasını kararlaştırmıştır. İzmir Suikast girişimi sonrasında iktidarı paylaşabilecek kadrolar bütünüyle etkisizleştirilmiştir.⁶

Cumhuriyet döneminin çok partili hayata geçiş tecrübesi, TCF'den sonra Serbest Cumhuriyet Fırkası (SCF) ile yaşanmıştır. SCF, Mustafa Kemal Paşa'nın teşvikiyle Ali Fethi Okyar tarafından CHF'ye karşı biriken hoşnutsuzluk ve tepkileri dağıtmak, hükümeti sarsmayacak bir muhalefet partisi oluşturmak ve İsmet Paşa'nın karşısında denge unsuru olmak maksadıyla 12 Ağustos 1930 tarihinde kurulmuştur.

SCF'nin 11 maddeden oluşan programının ilk maddesinde ana ilkeler şöyle saptanmıştı: *“SCF, cumhuriyetçilik, milliyetçilik ve laiklik esaslarına bağlıdır. Bu esasların ulusun bünyesinde sağlam olarak yerleşmesi gayesindedir. Anayasadaki özgürlük ve dokunulmazlık haklarını tümüyle herkes için geçerli tutacak ve hiçbir kesintiye uğratmayacaktır.”* Parti, ekonomik alanda liberalizmi savunmuş, vergilerin indirilmesini, bayındırlık hizmetleri ve demiryolları gibi yatırımların büyük ölçüde tek bir nesile yüklenmesini, yabancı sermayenin kabul edilmesini, özel girişimin esas tutulmasını, tekellerin kaldırılmasını, bürokrasinin azaltılmasını, tek dereceli seçim ile kadınlara seçme ve seçilme hakkının tanınmasını istemiş; vicdan, fikir ve çalışma özgürlüğünün sağlanmasını talep etmiş, yürütme organının denetlenmesi gereğini vurgulamış, halkın yönetime katılmasını talep etmiştir.

SCF, kurulduğu sırada sadece Meclis'te yer alacak bir muhalif parti olarak kabul edildiğinden, CHF ile hükümetten destek görmüştü. Ancak parti, kısa süre içinde o zamana kadar siyasal alanda temsil olanağından yoksun kalmış geniş yığınların desteğini sağlamaya ve yaygınlaşmaya başlamıştır. Bunda, ülkedeki “gayrı memnun” yığınların bir inanç eksenine bağlı olmaksızın, yalnızca yönetime muhalif

---

⁶ TCF hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Eric Jan Zürcher, **Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası**, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1992.; Ahmet Yeşil, **Türkiye Cumhuriyeti'nde İlk Teşkilâtlı Muhalefet Hareketi : Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası**, Cedit Neşriyat, Ankara, 2002. Siyasi partiler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Tarık Z. Tunaya, **Türkiye'de Siyasi Partiler (1859-1952)**, İstanbul, 1952.

olduğu için SCF'yi desteklemesinin önemli rolü olmuştur. Böylece 1930 yılında ülkedeki potansiyel muhalefet birdenbire canlanmıştır.

SCF'nin kendisini bir iktidar seçeneği olarak kabul etmesi ve bunu ispatlamaya yönelik girişimlerde bulunması, o zaman kadar muhalefet partisine hoşgörü ile bakan Mustafa Kemal Paşa'nın da görüşlerinin değişmesine neden olmuştur. Kısa bir süre sonra Mustafa Kemal Paşa, CHF'nin halen Genel Başkanı olduğunu vurgulamak gereğini duymuştur. Mustafa Kemal Paşa ile çatışmak zorunda kalması nedeniyle tedirgin olan parti yöneticileri, 17 Kasım 1930'da partinin kendini dağıtma kararı aldığını açıklamıştır. Böylece 9 Ağustos 1930'da temeli atılan fakat 12 Ağustos'ta resmen kurulan SCF, varlığını ancak 98 gün sürdürebilmiş ve siyasal yaşamda yeniden tek partili döneme girilmiştir.

Weiker, partinin çok hızlı bir biçimde gelişmiş olduğunu, bu nedenle “gerici” unsurların ve parti yöneticilerinin amaçlarından daha başka amaçlar taşıyanların da SCF içine sızdığını, başarısızlığın temel nedeninin bu durumdan kaynaklandığını belirtmiştir. Duverger de, “*bu muhalefet partisi, rejimin bütün düşmanlarının, özellikle laiklik aleyhtarlarının ve dinci mutaassıpların birleşme yeri haline gelmiş ve böylece SCF fesih olunmuştur*” görüşünü öne sürmüştür.⁷

Cumhuriyet rejimine geçişin ardından, Atatürk döneminde TCF ve SCF ile gerçekleştirilen çok partili hayata geçiş denemelerinde, devrimlerin yerleşmesi ve çok partili sisteme geçiş için zamana ihtiyaç olduğu görülmüştür. Türkiye, uzun bir aradan sonra İsmet İnönü döneminde çok partili hayata geçerek demokrasi yolunda önemli bir adım atmıştır.⁸

---

⁷ SCF hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Cem Emrence, **Serbest Cumhuriyet Fırkası**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2006.; Çetin Yetkin, **S.C.F. Olayı**, 3. Basım, Otopsi Yayınları, İstanbul, 2004.; Cemil Koçak, **İktidar ve Serbest Cumhuriyet Fırkası**, İletişim Yayıncılık, İstanbul, 2006.

⁸ Türkiye, II. Dünya Savaşı'nda İngiltere ve Fransa'ya bağlanmış, böylece Türk-Sovyet dostluğu sona ermişti. Bu yüzden Türk-Sovyet ilişkilerinde bir savaş havası egemendi. Türkiye, Sovyet tehdidine karşı Batı ittifakında güvenli bir yer arıyordu. Türkiye, Sanfransisko Konferansı bünyesinde toplanan demokratik topluluğa katılırken tek partili otoriter ve totaliter rejimi bırakıp çok partili hayata geçmeye karar vermiştir. Memlekette yaşanan iktisadi sıkıntılarının sorumlusu olarak tek partili rejim ve bu aksaklığın giderilmesi için çözüm olarak çok partili rejime geçilmesi gösterilmiştir. Taner Timur, **Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş**, 3.Baskı, İmge Kitabevi, Ankara, 2003, s.52-60.; Cemil Koçak, **Türkiye'de Milli Şef Dönemi (1938-1945)**, Cilt 2, İletişim Yayınları, İstanbul, 1986, s.561. CHP bürokrasisinin devrimleri uygulama şekli ve parti-devlet yapısına kayması, tek-parti iktidarının yıpranması ve iktidar yorgunluğu gibi sebepler de tek-parti döneminin sonlanmasının etkenleri arasında sayılabilir. Değişen dünyanın yeni sosyo-ekonomik, kültürel ve siyasal koşulları, Atatürk'ün gerçekleştiremediği bir devrimi başarmak arzusu da Milli Şef İnönü'nün görüşleri üzerinde etkili olmuştur. Oğuz Ünal, **Türkiye'de Demokrasinin Doğuşu**, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1994, s.15-115.; Cem Eroğul, **Demokrat Parti (Tarihi ve İdeolojisi)**, A.Ü. SBF Yayınları, 1970, s.56.

Milli Kalkınma Partisi'nin 5 Eylül 1945'te ve DP'nin 7 Ocak 1946'da kurulmasıyla çok partili hayata geçiş süreci başlamıştır. DP, toplumun her kesimine demokrasi, özgürlük ve refah vaat ederek, kısa bir sürede ülkenin en büyük siyasal partisi olmuştur. 14 Mayıs 1950 seçimleriyle DP iktidara gelmiş, 27 yıllık CHP iktidarı sona ermiştir.⁹

DP'nin zaferi, halkın CHP politikasına karşı tepkisinin ifadesiydi. DP'nin aldığı oylar, milli iradenin zaferi olarak kabul edilmiştir.¹⁰

1950 seçimleriyle başlayan DP'nin on yıllık iktidar dönemi, izlediği politikalarla Türk siyasetinde fark yaratan bir dönemi oluşturmuştur.¹¹ DP'nin yükselme döneminde elde ettiği başarının ana sebebi, iktisadî alandaki gelişmelerdir. DP, iktisadi gelişmenin yanı sıra, memur sultasını kıran parti olarak tanınmıştır. Bu bakımdan bazı kesimler, DP hareketini “kitlelerin isyanı” olarak nitelmiştir. Manevi

---

⁹ DP, % 52.7 ile 415 milletvekilliği, CHP ise % 39.4 ile 69 milletvekilliği kazanmıştır. Erol Tuncer ve Necati Danacı, **Çok Partili Dönemde Seçimler ve Seçim Sistemleri**, TESAV Yayınları, Ankara, 2003, s.32. Mert'e göre; Türkiye'de merkez sağ siyaset, CHP'nin tek parti dönemi politikalarına karşı her türlü muhalefetin ittifakına dayalı toplumsal koalisyonu oluşturan DP ile başlar. Türkiye'de sağ siyaset, Cumhuriyet devrimine tepki çerçevesinde oluşmuştur. Merkez sağdaki partiler, halkın inanç, değer ve hayat tarzına saygı göstermişlerdir. Milli iradenin üstünlüğüne inanan merkez sağdaki partiler, milliyetçi, muhafazakâr, demokrat, liberal ve serbest piyasa ekonomisi taraftarı olmuşlardır. Nuray Mert, **Merkez Sağın Kısa Tarihi**, 2. Baskı, Selis Kitaplar, İstanbul, 2007, s.17-38 ,98, 134. Adnan Menderes, DP'nin kuruluşunda siyasal konumlarını soran gazetecilere “*Belki CHP'nin iki parmak solundayız.*” yanıtını vermiştir. Tanıl Bora, “*Türk Sağı: Siyasal Düşünce Tarihi Açısından Bir Çerçeve Denemesi*”, **Türk Sağı: Mitler, Fetişler, Düşman İmgeleri**, 2. Baskı, Derleyenler: İnci Özkan Kerestecioğlu ve Güven Gürkan Öztan, İletişim Yayınları, İstanbul, 2014, s.13.; Nuran Yıldız, “*Demokrat Parti ve Basın*”, **A.Ü. SBF Dergisi**, C: 51, 1997, s.482. 1965 genel seçimlerine kadar Türk siyasetinde sağ-sol söylemi hakim değildir. CHP'nin 1965 seçimleri öncesinde kendisini “ortanın solu” olarak konumlandırmasıyla sağ-sol kavramı belirgin bir şekilde ortaya çıkmıştır. AP'nin siyasi yelpazedeki “merkez sağ”daki yeri, Akademik çevrelerde genel kabul; CHP'nin merkez sol, DP-AP-ANAP-DYP-AKP'nin merkez sağı temsil ettiği yönündedir. AKP'nin merkez sağ olmadığı yönündeki görüşlerde oldukça yaygındır.

¹⁰ Halil İnalçık, **Atatürk ve Demokratik Türkiye**, Kırmızı Yayınları, İstanbul, 2007, 47-50. “Demir Kırat” seçimlerle iktidara geldiği için bu seçimler, “Beyaz İhtilal” diye anılmıştır. Mehmet Ali Birand, Can Dündar ve Bülent Çaplı, **Demirkırat Bir Demokrasinin Doğuşu**, 7. Baskı, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1995, s.57. DP'nin doğuşuna yol açan en önemli sebep, CHP'ye duyulan muhalefetin çok yaygın ve köklü bir hale gelmesiydi. Aynı zamanda DP'nin hâkim sınıflara (ticaret burjuvazisi ve toprak ağaları) dayandığı söylenebilir. Bununla birlikte, bu partinin iktidara gelişi halk hareketi ile mümkün olmuştur. Eroğul, **a.g.e.**, s.55-56, 60-62.

¹¹ Bu dönemde Cumhuriyet'in resmi ideolojisi kırılmalara uğrarken, bu ideolojinin Batıcılık, laiklik ve milliyetçilik üçlemesine muhafazakârlık eklenmiştir. 1950-1960 döneminin temel özellikleri; batıcılık, Batı ve özellikle Amerika hayranlığı, Sovyetler Birliği düşmanlığı ve muhafazakârlığa dayalı bir milliyetçilik, sol karşıtlığı, Kemalist devrimin genel niteliklerinin kırılması, demokrasiye rağmen demokrasi karşıtı yönetim anlayışı, laik-antilaik çatışması, kimlik sorunu tartışmaları ve bağımlı bir dış politika şeklinde sıralanabilir. H.Bayram Kaçmazoğlu, **Demokrat Parti Dönemi Toplumsal Tartışmaları**, Birey Yayıncılık, İstanbul, 1988, s.245.

yönden halkı DP'ye bağlayan bir diğer etken de, bu iktidar zamanında mevcut laiklik anlayışının bir hayli hafifletilmiş olmasıdır.¹²

DP muhalefetteyken demokratikleşme vaadinde bulunmuş, ancak iktidara geldiğinde bu vaatlerini unutarak önceliğini ekonomik kalkınmaya vermiştir.¹³ DP'nin iktidara gelişiyle 1954 yılına kadar ülke genelinde bir ekonomik canlılığın yaşandığı şüphesizdir. Tarım ve hayvancılık ile tarıma dayalı endüstri alanında ciddi gelişmeler yaşanmıştır. DP döneminde uygulanan ekonomik politika, bir yandan halka geçici bir refah ortamı sağlamışsa da, diğer yandan ülkede büyük toprak sahiplerinin ve ticaret burjuvazisinin ağırlığını arttırmıştır.¹⁴ Türkiye, 1950'den itibaren tamamen liberal içerikli politikalar yürürlüğe koymuş, yabancı sermayeye önemli kolaylıklar sağlayan yasal düzenlemeler yapmış, devlet yatırımlarına son vermiş ve ithalatı büyük oranda serbest bırakmıştır.¹⁵

DP iktidarında, dini özgürlüklerle ilgili düzenlemeler artarak devam etmiştir. DP, iktidar olur olmaz dini uygulamalara yönelik olarak bazı yasakları kaldırmıştır. İlk olarak, Menderes, 29 Mayıs 1950'de TBMM'de okuduğu hükümet programında, devrimleri millete mal olmuş ve olmamış şeklinde ikiye ayırmıştır.¹⁶ DP, demokratik bir mücadele ortamında, halkın desteğini almak için, oy toplama kaygısıyla İslamcı çevrelere bazı tavizler vermiş ve din konusunda oldukça esnek davranmıştır.¹⁷

---

¹² Eroğul, **a.g.e.**, s.97-99. Türk siyasi hayatında tek partili yaşama son veren DP; kimilerine göre Atatürk'ün inkılaplarını hedef almış bir parti, kimilerine göre de demokratik hayat için mücadele eden bir parti olmuştur.

¹³ Sina Akşin, Hikmet Özdemir, vd., **Türkiye Tarihi Çağdaş Türkiye 1908-1980**, 4.Cilt, 10. Basım, Cem Yayınevi, İstanbul, 2008, s.215. Toker'e göre; DP'nin iki temel hedefi vardı: Ekonomide liberalizm ve siyasette demokrasi. Brand, Dündar ve Çaplı, **a.g.e.**, s.36.

¹⁴ Eroğul, **a.g.e.**, s.188.

¹⁵ Kaçmazoğlu, **a.g.e.**, s.223-224. 1 Ağustos 1951'de ve 18 Ocak 1954'te "Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu", 18 Mart 1954'te "Petrol Kanunu" kabul edilmiştir. Bu kanunlar ile Türkiye'ye yabancı sermayenin gelmesi için en geniş olanakları sağlanmış ve devletin ekonomik amaçları değişmiştir. Kaçmazoğlu, **a.g.e.**, s.198-200.

¹⁶ Menderes'e göre artık tutan ve tutmayan devrimler vardır. Tarık Zafer Tunaya, **İslamcılık Akımı**, Simavi Yayınları, İstanbul, 1991, s.205.

¹⁷ Kaçmazoğlu, **a.g.e.**, s.83-84. 1950'li yıllarda DP iktidarının dini konularda yaptığı icraatları şöyle sıralayabiliriz: 1950'de Arapça ezan yasağı kaldırılmış ve din dersleri ilkökul programlarına dâhil edilmiş, 1951-1952 ders yılında İmam-Hatip okulları açılmış, 1956'da din eğitimi ortaokul programlarına konulmuş ve 1959'da İstanbul'da bir Yüksek İslam Enstitüsü açılmıştır. Şaban Sitembölükbaşı, **Türkiye'de İslamın Yeniden İnkişafı (1950-1960)**, İSAM Yayınları, Ankara, 1995, s.59-61.

DP, devlet düzenini tehlikeye sokmamak koşuluyla, gerici davranışlara göz yummayı siyasal çıkarlarına uygun bulmuştur.¹⁸

DP, iktidara gelir gelmez gerçekten iktidar olabilmek için başta ordu olmak üzere basın, bürokrasi ve üniversiteye karşı tavır almıştır. Bu bağlamda, 6 Haziran 1950'de, Türk ordusunda görülmemiş çapta büyük bir değişiklik yaparak, ordu üzerinde otorite kurup, devlet iktidarını fiilen ele geçirmiştir.¹⁹

DP, ekonomik anlamda iyiye gidişe rağmen aynı zamanda muhalefete karşı baskı uygulamaya başlamıştır. 1950-1954 döneminde, halkevleri ve köy enstitüleri kapatılmış, CHP'nin mal varlığına el konulmuş ve mütedeyyin seçmenlerin oylarına yönelik olarak rakip görülen Millet Partisi'nin, laikliğe aykırı faaliyetler gerekçesiyle kapatılması sağlanmıştır.²⁰

Bu ortamda girilen 1954 seçimleri, DP için tam anlamıyla bir zafer olmuştur.²¹ Ancak bu seçim zaferine rağmen, 1954-1957 yılları arasındaki dönem, iç siyasette gerilimin tırmandığı yıllar olmuştur. Ülke ekonomisinde kritik bir dönem yaşanmaya başlamış, artan yatırım hamleleri iç piyasada başlayan bir mal darlığı yaratmış, enflasyondaki artış büyük bir kitleyi olumsuz etkilemeye başlamıştır.²²

Bu kötüye gidişle beraber, basın, bürokrasi, genç subaylar ve üniversite kesiminde iktidara karşı bir muhalefet başlamıştır. Hükümet, bu muhalefet

---

¹⁸ Eroğul, **a.g.e.**, s.91. Nal'a göre, tüm uygulamalarına karşın DP'nin, özünde, CHP'nin laiklik anlayışına bağlı kaldığı söylenebilir. Sabahattin Nal, "*Demokrat Partinin 1950-1954 Dönemi Din Siyaseti*", **A.Ü. SBF Dergisi**, C.60, S.3, 2005, s.169.

¹⁹ Eroğul, **a.g.e.**, s.67. Genelkurmay Başkanı ve ordunun üst düzey yöneticileri değiştirilmiş, 15 general ve 150 albay görevden alınmıştır. Kaçmazoğlu, **a.g.e.**, s.150.

²⁰ Akşin, Özdemir, vd., **a.g.e.**, s.215-216. Millet Partisi'nin feshedilmesi, bir bakıma kontrolden çıkma eğilimi gösteren dini çevrelere gözdağı verme ve dine dayalı eylemleri kontrol altında tutmaya yöneliktir. Kaçmazoğlu, **a.g.e.**, s.75.

²¹ DP, % 57.6 ile 502 milletvekilliği, CHP ise % 35.4 ile 31 milletvekilliği kazanmıştır. Tuncer ve Danacı, **a.g.e.**, s.33. Türkiye'de hiçbir parti, DP'nin bu seçimlerde gösterdiği başarıya ulaşamamıştır.

²² Cengiz Sunay, "*Demokrat Parti*", **İttihat ve Terakki'den Günümüze Siyasal Partiler**, Editör: Turgay Uzun, Orion Kitabevi, Ankara, 2010, s.185. Eroğul'a göre DP, yatırımların baş finansman kaynağı olarak emisyon ve kredi politikası ile para hacmini alabildiğine artırmayı, sürekli bir gelişme politikasının temeli sayıyordu. Fakat zamanla yeni kapasite yaratma imkânları tükenmeye başlayınca ülke ciddi bir enflasyon girdabına girmeye mahkûm olmuştu. Bunun sonucu olarak da Türk parasının o tarihe kadar görülmemiş derecede değer kaybetmesi ve bunu takiben korkunç bir işsizlik olmuştur. Eroğul, **a.g.e.**, s.181-182.

hareketleri üzerine baskı ve sindirme politikaları uygulamaya başlamıştır. Basına sınırlamalar getirilmeye başlanmış,²³ iktidar yanlısı olmayan gazetelere hoşgörüle bakılmadığından, bir takım yasalarla kalemleri ellerinden alınmıştır.²⁴ Basına yapılan haksız baskılar üzerine; 19 DP’li milletvekili partiden ayrılarak, 1955 sonunda Hürriyet Partisi’ni kurmuşlardır.²⁵

Bu şartlarda girilen 1957 seçimleri, DP için bir düş kırıklığı olmuştur.²⁶ Seçimlerin ardından 1958’de iktisadi krizin çözümsüzlüğü karşısında Hükümet, IMF ve Dünya Bankası’nın dayatmalarını kabul etmek zorunda kalmıştır.²⁷ DP iktidarının, plansız bir iktisat rejimini uygulaması, iktidarı mutlak elde tutmak için baskı yollarına başvurması, devrimler üzerindeki tavizciliğin en ileri biçimine ulaşması, çok sert demokrasi kavgalarının yapıldığı bir dönemi de beraberinde getirmiştir.²⁸

1957 seçimleri, bir sonraki seçimlerde DP’nin iktidardan düşme ihtimalini ortaya çıkarmıştır. Bu tablo üzerine, Menderes ve DP’liler, 31 Mayıs 1958’de Fransa’da De Gaulle’nin başbakanlığına getirilmesini ve 14 Temmuz 1958 Irak Devrimi’ni gerekçe göstererek, muhalefet üzerindeki baskıları artırmışlardır.²⁹

DP tarafından, muhalefete tepki olarak 1958 yılında “Vatan Cephesi” kurulması ve radyolarda anonslar yapılması ülkede ciddi bölünmelere neden olmuştur.³⁰ 1959 ve 1960 yıllarında ülkede toplumsal gerginlik had safhaya çıkmıştır.

---

²³ Sunay, **a.g.e.**, s.185-186.

²⁴ Metin Toker’in bildirdiğine göre, 1958 yılında, 8 yıllık DP iktidarı süresince, toplam 811 gazeteci hüküm giymiş ve bu süreçte bazı gazeteler sık sık ve uzun sürelerle kapatılmıştır. Kaçmazoğlu, **a.g.e.**, s.150-151.

²⁵ Akşin, Özdemir, vd., **a.g.e.**, s.216.

²⁶ DP, % 47.9 ile 424 milletvekilliği, CHP ise % 41.1 ile 178 milletvekilliği kazanmıştır. Tuncer ve Danacı, **a.g.e.**, s.73.

²⁷ Akşin, Özdemir, vd., **a.g.e.**, s.218.

²⁸ Yıldız, Mehmet Zafer; **Türk Siyasi Hayatında XII. Dönem TBMM (15 Ekim 1961 – 10 Ekim 1965)**, Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara, 1999, s.14. 1958 sonrasında DP’nin din istismarı artmıştır. DP, bir dindarlık imajı yansıtırken, CHP, ateist ve İslam karşıtı olmakla suçlanmaya başlanmıştır. Geçmişte olduğu gibi maddi ödülleri sunamayan DP’liler, ruhsal ödüller sunmayı yararlı görmüştür. Feroz Ahmad, **Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)**, Türkçesi: Ahmet Fethi, 3. Baskı, Hil Yayın, İstanbul, 2007, 93.

²⁹ Akşin, Özdemir, vd., **a.g.e.**, s.218-220.

³⁰ Haydar Tunçkanat, **27 Mayıs 1960 Devrimi (Diktadan Demokrasiye)**, Çağdaş Yayınları, İstanbul, 1996, s.140. Menderes, 12 Ekim 1958’de Manisa’da muhalefetin “kin ve husumet” cephesine karşı bir “Vatan Cephesi” kurulması çağrısında bulunmuştur. Akşin, Özdemir, vd., **a.g.e.**, s.220.

28-29 Nisan 1960 tarihlerinde meydana gelen öğrenci olaylarında, öğrencilere müdahale için gönderilen subay ve askerlerin de öğrencilere katılması, artık üniversite ve ordunun hükümetten açıkça koptuğunu göstermiştir.³¹

DP, iktidarına karşı yükselen muhalefeti susturmak maksadıyla, 1960 yılı Nisan ayında “Meclis Tahkikat Komisyonu” kurulmasına karar vermiştir. Bu komisyon, mahkemeye, sıkıyönetime gerek kalmadan partileri, gazeteleri kapatabilecek, istediği kişileri komisyon kararı ile tutuklayabilecekti. İnönü, Meclis’te yaptığı konuşmada, bu yapılanların gayri meşru olduğunu ve TBMM’nin üstünde bir baskı düzeni getireceğini belirterek, “*Bu yolda devam ederseniz, ben de sizi kurtaramam... Şartlar tamam olduğu zaman milletler için ihtilal meşru bir haktır.*” diyerek DP iktidarını uyarmıştır.³²

DP iktidarının esas amacından uzaklaşması, dini, politikaya alet etmesi, parti tüzüğünün dışına çıkması, parti programını suiistimal etmesi vb. etmenler sebep gösterilerek, o dönemde yürürlükte bulunan 2771 sayılı Ordu Dâhili Hizmet Kanunu’nun 34. Maddesi hukuki dayanak yapılarak, 27 Mayıs 1960 günü yönetime Ordu tarafından el konulmuştur.³³

Ordu, 27 Mayıs 1960 müdahalesiyle memleketteki kötü gidişe son vermek istemiştir. Yönetime el konulmuş ve Meclis kapatılmıştır. 13 Ocak 1961’de, İçişleri Bakanlığı’nın yayımladığı bir tebliğ ile siyasal parti faaliyetlerine şartlı olarak izin verilmiş, 1,5 yıllık askerî idareyi müteakip 15 Ekim 1961 seçimlerinden sonra sivil idareye geçilmiştir.

2. Ragıp Gümüşpala’nın Askerî Hayatı³⁴

Türk Silahlı Kuvvetlerinin 11’inci Genelkurmay Başkanı olan Orgeneral Ragıp Gümüşpala, 1897 yılında Edirne’de doğmuştur. Harp Okulu öğrencisi iken,

---

³¹ Doğan Akyaz, **Askeri Müdahalelerin Orduya Etkisi Hiyerarşi Dışı Örgütlenmeden Emir Komuta Zincirine**, İletişim Yayınları, İstanbul 2002, s.124

³² Akşin, Özdemir, vd., **a.g.e.**, s.221-222.

³³ Yıldız, **a.g.t.**, s.15.

³⁴ **Genelkurmay Başkanlığı**, Şahsi Dosyası.; http://www.tsk.tr/1_TSK_HAKKINDA/1_2_Genelkurmay_Baskanlari/konular/ragip_gumuspala.htm, Erişim Tarihi: 13.4.2014. (Yazarın Notu: Gümüşpala’nın askerî hayatı bu kaynaklardan istifade edilerek hazırlanmıştır. Kullanılan diğer kaynaklar, kullanıldığı yerlerde dipnotlarda gösterilmiştir.)

1916 yılında orduya katılmış ve I.Dünya Harbi'nde Galiçya ve Filistin Cephelerinde savaşmıştır. Filistin Cephesi'nde 20'nci Tümen 63'üncü Alay'da 12'nci Bölük Komutanı iken, 2 Ekim 1918 tarihinde esir düşmüş, 6 Ekim 1920 tarihine kadar Seydibeşir Esir Kampı/İskenderiye'de esarete kalmıştır.

Esaret dönüşü İstanbul'dan Ankara'ya geçerek, 13 Aralık 1920'de Millî Orduya katılmış ve Kurtuluş Savaşı'nda Kütahya-Eskişehir, Sakarya Muharebesi ile Büyük Taarruza iştirak etmiştir.³⁵ 1931 yılına kadar çeşitli birlik ve kurumlarda Takım ve Bölük Komutanlığı görevlerinde bulunduktan sonra 1934 yılında Harp Akademisini kurmay subay olarak bitirdikten sonra; 23'üncü Tümen 68'inci Alayda Bölük Komutanlığı, Genelkurmay Karargâhında karargâh subaylığı, İzmir Müstahkem Mevki Komutanlığında Şube Müdürlüğü, 3'üncü Tümen 11'inci Alayda Tabur Komutanlığı, Tunceli Vali ve Komutanlığında İstihbarat Şefliği³⁶, 17'nci Kolorduda Şube Müdürlüğü, Karadeniz Boğazı Askerî Nakliyat Komutanlığı, 20'nci Kolordu 24'üncü Tümeninde 5'inci Alay Komutan Yardımcılığı ve 261'inci Alay Komutanlığı, 12'nci Kolordu Kurmay Başkanlığı, 2'nci Kolordu 422'nci Tanksavar Topçu Alay Komutanlığı ve 2'nci Ordu Kurmay Yarbaşkanlığı görevlerini yürütmüştür.

1948 yılında Tuğgeneralliğe terfi etmiştir. Tuğgeneral rütbesi ile 1948 yılında 65'inci Tümen Piyade Tugay Komutanlığı,³⁷ Motorlu Birlikler Okul Komutanlığı, 9'uncu Tümen Komutan Yardımcılığı ve 3'üncü Ordu Kurmay Başkanlığı yapmış, 1951 yılında Tümgeneralliğe terfi etmiştir. Tümgeneral rütbesi ile 65'inci Tümen Komutanlığı ve 2'nci Kolordu Komutan Vekilliği³⁸ görevlerinde bulunmuş,

---

³⁵ Millî orduya katılan Gümüşpala, MSB Muhafız Bölük Komutanı kalmak istememiş ve kıtaya çıkmak için müracaat ederek cepheye gitmiştir. Kütahya, Eskişehir, Sakarya ve Büyük Taarruz muharebelerine iştirak etmiştir. Refik Korkud ve Nedret İkiz, **Adalet Partisi Fikirler ve Portreler**, Yayınlayan: Adalet Partisi Genel Merkezi, İstiklal Matbaası, İstanbul, 1962, s.10.

³⁶ Gümüşpala, dağda Kürtlerle savaşırken yaralanarak esir düşmüş ve savaştığı Kürtler tarafından iyileştirilerek askerlere iade edilmiştir. Yalçın Doğan, **Savrulanlar-Dersim/1937-1938 Hatta 1939**, Kırmızı Kedi Kitabevi, İstanbul, 2012, s.210-216.

³⁷ Terfi ve tayin kararında Cumhurbaşkanı: İsmet İnönü, Başbakan: Hasan Saka, MSB: Hüsnü Çakır imzaları bulunmaktadır. **BCA**, S: 21959, F: 30..11.1.0, Y: 200.23..16., 28.8.1948.

³⁸ Gümüşpala, 2. Kolordu Komutanı iken askerlerin iyi yetişmesini ve birer meslek sahibi olmalarını sağlamıştır. Hamzaköy'de bir plaj ve Gelibolu'da askerî lojmanlar yaptırmıştır. Gelibolular tarafından çok sevilen Gümüşpala, 30.000 çam ağacı diktirmiş ve imar faaliyetlerine Anadolu'daki görev yerlerinde de devam etmiştir. Mithat Atabay, "*Ragıp Gümüşpala ve Çanakkale*", **İşte Çanakkale Gazetesi**, 23.11.2013, s.15-16.; <http://www.troiamedya.com/ragip-gumus-pala-ve-canakkale-makale,926.html>, Erişim Tarihi: 30.5.2014.

1955 yılında Korgeneralliğe terfi etmiştir.³⁹ Korgeneral rütbesi ile 7'nci Kolordu Komutanlığı⁴⁰ ve 3'üncü Ordu Komutan Vekilliği⁴¹ görevlerinde bulunduktan sonra 1959 yılında Orgeneralliğe terfi etmiştir.⁴² Orgeneral rütbesinde 3'üncü Ordu Komutanlığı⁴³ görevini yürütmüştür. 27 Mayıs müdahalesinden sonra 6 Haziran 1960 tarihinde atandığı Genelkurmay Başkanlığı⁴⁴ görevinden 2 Ağustos 1960 tarihinde emekliye ayrılmıştır.⁴⁵

27 Mayıs'ta 3. Ordu Komutanı Ragıp Gümüşpala'nın, darbenin liderinin kendisinden daha kıdemli değilse 3. Ordu ile Ankara'ya gelerek isyancıları yakalayacağını söylemesi üzerine darbeden haberi olmayan Emekli Orgeneral Cemal Gürsel'in MBK'nin başına getirildiği söylenmektedir.

Bu iddiayı tek destekleyen bilgi, 27 Mayıs'ta tutuklanan Genelkurmay Başkanı Rüştü Erdelhun'un anılarıdır. Erdelhun, "*darbenin başına geçmesinin*" teklif edildiğini ancak kendisinin bu teklifi kabul etmediğini yazmıştır.⁴⁶

---

³⁹ Terfi kararında Cumhurbaşkanı: Celal Bayar, Başbakan: Adnan Menderes, MSB Vek.: Fuat Köprülü imzaları bulunmaktadır. **BCA**, S: 28127, F: 30..11.1.0, Y: 253.34..9., 12.10.1955.

⁴⁰ Tayin kararında Cumhurbaşkanı: Celal Bayar, Başbakan: Adnan Menderes, MSN Vek.: Fuat Köprülü imzaları bulunmaktadır. **BCA**, S: 28114, F: 30..11.1.0, Y: 253.33..16., 12.10.1955.

⁴¹ Tayin kararnamesinde Cumhurbaşkanı: Celal Bayar, Başbakan: Adnan Menderes, Bakanlar Kurulu üyelerinin imzaları bulunmaktadır. **BCA**, S: 107084/, D: 111-20, F: 30..18.1.2, Y: 150.45..7., 28.8.1958.

⁴² Aynı tarihte; Fahri Özdilek, Fahri Korutürk (deniz), Tekin Arıburun (hava), Canip İskilipligil, Ragıp Gümüşpala ve Cevdet Sunay korgenerallikten orgeneralliğe ve oramiralliğe, Sıtkı Ulay ise albaylıktan tuğgeneralliğe terfi etmişlerdi. Feroz ve Bedia Turgay Ahmad, **Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi 1945-1971**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1976, s.200.

⁴³ Tayin kararnamesinde Cumhurbaşkanı: Celal Bayar, Başbakan Vek.: İ.Ethem Menderes, Bakanlar Kurulu üyelerinin imzaları bulunmaktadır. **BCA**, S: 123164/, D: 111-14, F: 30..18.1.2, Y: 153.58..18., 16.10.1959.

⁴⁴ 3 Haziran 1960 tarihinde Yüksek Askeri Komutanlar arasında değişiklikler yapıldığı açıklandı. 3. Ordu Komutanı Orgeneral Ragıp Gümüşpala Genelkurmay Başkanlığına atandı. Aynı tarihte Orgeneral Cevdet Sunay Genelkurmay İkinci Başkanlığından Kara Kuvvetleri Komutanlığına atandı. Gümüşpala'dan boşalan 3. Ordu Komutanlığına ise Korgeneral Celal Alkoç getirilmiştir. F. ve B.T.Ahmad, **a.g.e.**, s.217.; **Vatan**, 4.6.1960.; **Cumhuriyet**, 5.6.1960.

⁴⁵ 3 Ağustos 1961 tarihinde Cevdet Sunay Genelkurmay Başkanlığına, İrfan Tansel Hava Kuvvetleri Komutanlığına getirilmiştir. F. ve B.T.Ahmad, **a.g.e.**, s.217.; **Milliyet**, 4.8.1960. 27 Mayıs'tan sonra Genelkurmay Başkanlığına getirilen Gümüşpala, MBK üyeleriyle benzer görüşlere sahip olmadığı için ordunun yeniden yapılandırılması sürecinde tasfiye edilmiştir. Hüseyin Kurt, "*Adalet Partisi*", **İttihat ve Terakki'den Günümüze Siyasal Partiler**, Editör: Turgay Uzun, Orion Kitabevi, Ankara, 2010, s.218.; Abdi İpekçi ve Ömer Sami Coşar, **İhtilalin İçyüzü**, 1. Cilt, Uygun Yayınevi, İstanbul, 1965, s.236-237.

⁴⁶ Fatih Uğur ve Mustafa Gürlek, **50 Yıllık Sır Genelkurmay Başkanı Erdelhun'un 27 Mayıs Cuntasını Deşifre Eden Günlükleri**, Zaman Kitap, İstanbul, 2012.

Gümüşpala, Demokrat İzmir gazetesine verdiği beyanatta; 27 Mayıs'ta Tümgeneral Cemal Madanoğlu'nun harekâtın başladığını bildirdiğini ve durum hakkında izahat verdiğini söylemiştir. Ayrıca Orgeneral Cemal Gürsel için uçak gönderildiğini haber aldığını, Madanoğlu'na 3. Ordunun kendileriyle beraber olduğunu ve 3. Ordunun harekâta katıldığını söylediğini ifade etmiştir.⁴⁷

Arcayürek, Gümüşpala'nın 27 Mayıs'a direndiği haberleri için "*İhtilal yönetimi, eğer Gümüşpala kendilerine direnmiş olsaydı, bir süre sonra Genelkurmay Başkanlığına atar mıydı?..*" diye sorarak, Gümüşpala'nın direnmediğini savunmaktadır.⁴⁸ Gümüşpala'nın 27 Mayıs'a direndiğine dair somut bir bilgi bulunmamakla beraber, 3. Ordu Komutanlığının emrinde büyük bir askerî güç bulunurken, Silahlı Kuvvetler içinde en üst makam olan Genelkurmay Başkanlığının emrinde askerî bir güç olmaması nedeniyle Gümüşpala'nın Genelkurmay Başkanı olmasını, askerî gücü olmayan bir göreve getirilerek pasifize edilmek şeklinde de değerlendirilebilir. Aslında Genelkurmay Başkanı Rüştü Erdelhun'un tutuklanması üzerine askerî teamül gereği kıdemli olan Gümüşpala, Genelkurmay Başkanı olmuştur. Gümüşpala'nın kısa bir süre sonra Genelkurmay Başkanlığından emekliye ayrılması nedeniyle bu atamanın geçici bir atama olduğu ve MBK üyeleriyle aynı düşüncelere sahip olmadığı söylenebilir.

---

⁴⁷ **Milliyet**, 6.9.1961, s.1, 5. Kara'nın tezi incelendiğinde; Cemal Gürsel'in müdahaleyi yapan askerlerle irtibatı olduğu anlaşılmaktadır. Fırat Kara, **Türk Siyasal Yaşamında Cemal Gürsel**, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2006, s.57-110.

⁴⁸ Cüneyt Arcayürek, **Yeni Demokrasi Yeni Arayışlar (1960-1965)**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1984, s.210-211.

BİRİNCİ BÖLÜM

ADALET PARTİSİ'NİN KURULUŞ DÖNEMİ VE RAGİP GÜMÜŞPALA'NIN ROLÜ

27 Mayıs 1960'da MBK'nin iktidara fiilen el koymasından sonra, 28 Mayıs günü aldığı bir kararla, "*Meclis'in feshedildiği, partilerin siyasi faaliyetlerinin tatil edildiği*" açıklanmıştır.⁴⁹ 27 sayılı tebliği ile Cemal Gürsel'in Başbakanlığı'nda üç asker ve 14 siviliden oluşan MBK Hükümeti kurulmuş,⁵⁰ 12 Haziran 1960 tarihinde kabul edilen MBK'nin 1 sayılı kanunu ile TBMM'nin bütün hak ve yetkileri, MBK'ye verilmiştir.⁵¹

27 Mayıs 1960 müdahalesinden sonra siyasal yaşam üzerinde bazı sınırlamalar getirilmiştir. Anayasayı ihlalle suçlanan DP'nin aynı isimle siyasal yaşama dönemeyeceği ve DP'nin ileri gelen siyaset adamlarının siyaset yapamayacakları kabul edilmiştir.⁵²

1.1 Adalet Partisi'nin Kuruluşu ve Teşkilatlanma Çalışmaları

DP'nin kapatılmasından sonra siyasal yaşamda önemli bir boşluk meydana gelmiştir. DP'nin üyelerini kendi partilerine çekmek, oylarına sahip olmak ve siyasal yaşamdaki boşluğu doldurmak amacıyla, eski demokratlar ile yeni şahsiyetler tarafından merkez sağda Adalet Partisi ve Yeni Türkiye Partisi kurulmuştur. Bu sayede, geçmişin tecrübelerinden ders alan DP'lileri, daha olgunlaşmış bir halde başka bir adla aynı çatı altında toplamak hedeflenmiştir.⁵³

---

⁴⁹ Erdoğan Teziç, **100 Soruda Siyasi Partiler**, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1976, s.288.

⁵⁰ **Türkiye'nin 77 Yılı 1923-2000 (Gün Gün Cumhuriyet Tarihi)**, Tempo, 2000, s.150.

⁵¹ **RG**, S: 10525, 14.6.1960, s.1533-1534.; Bülent Tanör, **Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri**, 10.Baskı, YKY, İstanbul, 2001, s.367-368.

⁵² Tefik Çavdar, **Türkiye'nin Demokrasi Tarihi (1950-1995)**, 2.Baskı, İmge Yayınları, Ankara, 2000, s.118.; Tefik Çavdar, "*Adalet Partisi*", **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, 8.Cilt, İletişim Yayınları, İstanbul, 1983, s.2089.

⁵³ Arsev Bektaş, **Demokratikleşme Sürecinde Liderler Oligarşisi CHP ve AP (1961-1980)**, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1993, s.33.; Füzun Hüsrev Tökin, **Türkiye'de Siyasî Partiler ve Siyasî Düşüncenin Gelişmesi 1839-1965**, Elif Basımevi, İstanbul, 1965, s.103-104. 1961 yılında siyasi faaliyetler serbest bırakılınca, DP mirasının bölüşümü için üç parti ortaya çıktı. Bunlar AP, CKMP ve YTP'dir. Çavdar, **a.g.e.**, s.119.; Çavdar, **a.g.m.**, s.2089. YTP başarılı olamayınca, hemen bütün DP taraftarları AP'yi DP'nin mirasçısı olarak görmeye başladılar. Bektaş, **a.g.e.**, s.33.

1.1.1 Parti Kuruluş Çalışmaları ve Ragıp Gümüşpala

Genelkurmay Başkanı Orgeneral Ragıp Gümüşpala, 27 Mayıs sonrası orduda yapılan yeniden yapılanma ve tasfiye süreci sonunda emekliye sevk edilince, İzmir’de bir muhalif partinin kurulmasına yönelik ilk temaslara başlamıştır. Çavdar’a göre; bu temaslardan dolayı AP’nin kuruluş hazırlıkları 1960 Ağustos ortalarına kadar götürülmektedir.⁵⁴

Ragıp Gümüşpala, Emekli Kurmay Albay Orhan Kor vasıtasıyla tanıştığı, eski demokratlardan Mehmet Yorgancıoğlu ile 15/16 Aralık 1960 gecesi İzmir’de yaptığı görüşmede, yeni bir siyasi parti kurulması ve parti kurma çalışmalarında takip edilecek ana prensipler konularında anlaşmaya varmıştır.⁵⁵

Temsilciler Meclisi’nin 9 Ocak 1961’de açılışından üç gün sonra, İçişleri Bakanlığının 12 Ocak 1961 tarihli tebliği ile siyasi partilerin kurulmasına izin verilmesiyle birlikte, siyasal faaliyetler yoğun bir şekilde başlamıştır.⁵⁶ Partileşme

---

⁵⁴ Çavdar, **a.g.e.**, s.119-120.; Çavdar, **a.g.m.**, s.2092. Gümüşpala, Demokrat İzmir gazetesine verdiği demeçte, bazı şahısların kendine parti kurmak için talepte bulduklarını açıklamıştır. **Milliyet**, 6.9.1960, s.1, 5.; **Cumhuriyet**, 6.9.1960. Gümüşpala, DP kapatıldıktan sonra kuvvetli bir partiye ihtiyaç olduğunu, Ege ve Doğu bölgesindeki DP’liler ve emekli subaylardan yeni parti kurmak üzere teklifler aldığını açıklamıştır. **Milliyet**, 13.10.1960, s.1, 5. Başkaya’ya göre, Gümüşpala emekli olunca İzmir Karşıyaka’da istirahat ederken, eski DP’liler ve parti kurma çabası içerisinde olan gruplar kendisi ile temasa geçmiş ve kuracakları partinin başına geçmesini teklif etmişlerdi. Kendisi de ülkeye hizmet etmek için bu teklifi kabul etmişti. **Muzaffer Başkaya**, 9 Nisan 2011 tarihli mülakat.

⁵⁵ Bu ana prensiplerin bir kısmı şöyledir: Yeni bir parti kurmak için şartlar müsaittir. Kin, garaz, husumet ve haset memlekette silinmelidir. Ahlaki nizam, partinin en sağlam temeli olacaktır. İhtilalin (düzensizliğin) olmasına meydan verilmemelidir. Memleket ve milletin refahı ve saadeti için her türlü çare aranmalıdır. Memleketin en büyük davasının iktisadi düzen ve bağımsızlık olduğu hatırdan çıkarılmamalıdır. Parti kurucuları kendileri için imtiyaz düşünmemelidir. Millete vaat edilenler en samimi arzular olmalıdır. Mehmet Yorgancıoğlu, **Politikannın İbret Dolu Seyir Defteri**, Dönence Basım ve Yayın Hizmetleri, İstanbul, 2000, s.45-47, 90-91. Yorgancıoğlu, Gümüşpala’nın kendisiyle tanışmadan önce, “*Politikaya atılırsam, yerim İnönü’nün yanındır.*” diyerek CHP ile temasa geçtiğini ve daha sonra, eski Köylü Partisi mensupları ile görüşmeler yaptığını iddia etmiştir. Yorgancıoğlu, **a.g.e.**, s.45. Gümüşpala, Gürkan’a, “*girersem İnönü’nün partisine girerim*” sözlerinin yalan olduğunu söylemiştir. Ahmet Gürkan, **50. Yıl 1919-1973 Cumhuriyet, Meclis, Hükümetler, Başkanlar 27 Mayıs-12 Mart**, Güneş Matbaacılık, Ankara, 1973, s.217.

⁵⁶ 13 Ocak 1961 tarihinden itibaren aşağıdaki esaslar dâhilinde siyasi parti kurma ve tüzük tadili faaliyetine müsaade edilmiştir. 1. Yeni kurulacak partilerin 4.7.1960 ve 8 sayılı kanun hükümlerine göre il ve ilçe merkez teşkilatı kurmaları siyasi faaliyet addedilmez (sayılmaz). 2. Eski ve yeni kurulacak partiler, tüzüklerini 8 sayılı kanunun 4. maddesine göre bir ay zarfında ilgili makamlara vermeye mecburdurlar. 3. 8 sayılı kanun hükümlerine göre yapılacak teşkilat ve tüzük tadilleri sırasında propaganda faaliyetinde bulunmak yasaktır. İçişleri Bakanı M.İhsan KIZILOĞLU Celalettin Güngör, **27 Mayıs ve Partileşme Sorunu**, Ankara, 1992, s.96.; **Milliyet**, 14.1.1961, s.3. Ancak siyasi faaliyetlere izin verilmesi, herkesin özgür ve serbestçe siyasi faaliyette bulunacağı anlamına gelmiyordu. Tertipli bir siyasi izin söz konusu idi. Melek Çolak, “*27 Mayıs Sonrası Türkiye’de Partileşme*”, **Türkler Ansiklopedisi**, 17.Cilt, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s.86.

çabaları 27 Mayıs'ın hemen sonrasında başladığı için, yeni partilerin kuruluş izninin verildiği 12 Ocak-13 Şubat 1961 tarihleri arasındaki dönem, resmi partileşme süreci olarak adlandırılabilir.⁵⁷ 13 Şubat'a kadar 12 yeni siyasi parti kurulmuş ve böylece Türk siyasi hayatındaki parti sayısı 20'ye ulaşmıştır.⁵⁸

Ragıp Gümüşpala, yeni partinin kuruluş hazırlıklarına, ihtilal yönetiminin görüş ve düşüncelerini sorarak başlamıştır.⁵⁹ Gümüşpala, İzmir'de "*Ege'de pek yakında yepyeni bir güneş doğacak... Egeliler yakında arzularına kavuşacak.*" mesajıyla başlattığı kuruluş çalışmaları için 30 Ocak 1961 tarihinde İzmir'den Ankara'ya gelmiştir.⁶⁰ Başkent'te yaptığı ilk görüşmelerden sonra diğer partilerden gelen teklifleri reddetmiş ve yeni bir parti kurmaya karar vermiştir.⁶¹

Gümüşpala, bir siyasal parti kurmaya girişirse askerlerin tepkilerinin ne olacağını öğrenmek amacıyla, Ankara'da bulunuşunun ikinci günü Devlet Başkanı Gürsel'i ziyaret ederek bir saate yakın görüşmüştür.⁶² Gümüşpala, Gürsel'le temasından sonra yaptığı basın toplantısında, kurulacak hiçbir parti temsilcisi ile

---

⁵⁷ Güngör, **a.g.e.**, s.97. CHP ve CKMP hukuki varlıklarını sürdürüyordu. Üçüncü parti olarak da 14 Ocak 1961 tarihinde Emekli General Necmi Akyıldız'ın liderliğinde Memleketçi Cumhuriyet Partisi kurulmuştur. **Hürriyet**, 15.1.1961.

⁵⁸ **Milliyet**, 15.2.1961.; **Milliyet**, 2.3.1961, s.3.

⁵⁹ Sıtkı Ulay hatıralarında bu temaslardan birini aktarmaktadır: "*Gümüşpala'nın bir parti kurmaya teşebbüs etmek istediğini ve düşüncelerimi sorduğunu, Gümüşpala'nın Ekrem Alican'ın hazırlamaya çalıştığı partide önemli bir yer almasını ve durumu Alican Bey'e de bildireceğimi anlattım... Sayın Gümüşpala ile temasa geçilmediğini öğrenince Gümüşpala'ya partisini kurmasını, Sayın Adakan'ın da bir parti kuracağını ve hangisi inkişaf ederse onu destekleyeceğimizi bildirdim...*" Sıtkı Ulay, "**Harbiye Silah Başına!**" (27 Mayıs 1960), Kitapçılık Ticaret Limited Şirketi Yayınları, İstanbul, 1968, s.174. Kongar'a göre; MBK, eski Demokratların oylarını yöneltebilmek ve DP oylarını toplayacak olan siyasi partiyi denetim altında tutmak için, AP ve YTP ile ilişki içinde olmuş ve kuruluşlarını desteklemiştir. Böylece, demokratik olmayan eğilimlerin ortaya çıkmasını engellemek istemiştir. Kongar, **a.g.e.**, s.159-160.

⁶⁰ Güngör, **a.g.e.**, s.108. Tek lider partisinden ziyade ekip çalışmasına taraftar olduğu bilinen Gümüşpala'nın, siyasete atılmaya karar verirse, parti kurmak yerine yeni kurulacak bir partiye girmesi daha kuvvetli bir ihtimal olarak görülmektedir. **Cumhuriyet**, 30.1.1961, s.5.

⁶¹ Alican'ın partisinden bazı kimselerle görüşen Gümüşpala, diğer partilerden yapılan teklifleri reddetmiştir. **Milliyet**, 31.1.1961, s.1, 5. Gümüşpala, yeni bir parti kurmak üzere teşebbüse geçmiştir... Bu sabah Hür Demokrat Parti kurucularından Ertuğrul Alatlı ile Gül Palas Otelinde konuşan Gümüşpala, hiçbir partiye girmeyip yeni bir parti kuracağını söylemiştir. **Cumhuriyet**, 31.1.1961, s.1, 5. Gümüşpala, DP oylarıyla ilgili girişimlerde YTP'nin dışında bir başka siyasal partinin kurulması için, Ankara'ya çağırılmıştır. "*Emekli bir askerın hitap ettiği bir zümre vardı ki, bu zümre oy demektir*" mantığıyla yola çıkanlar sessiz sedasız çalışmaktaydılar. Arcayürek, **a.g.e.**, s.209.

⁶² Arcayürek, **a.g.e.**, s.210-211. Aydemir'e göre; AP'nin CHP'nin karşısında bir parti olması ve siyasi yelpazedeki boşluğu doldurması için Gümüşpala, Cemal Gürsel'den teşvik görmüştür. Şevket Süreyya Aydemir, **İkinci Adam 1950-1964**, 3. Cilt, 5. Baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1988, s.508.

görüşmediğini ve bu partilere katılmasının mümkün olmadığını açıklamıştır.⁶³ Gümüşpala, açıklamasına devam ederek: “*Gayemiz, memlekette ‘sıcak’ politika takip etmek, vatandaşlar arasında maalesef yaratılan münafereti (ikiliği) kaldırmak, vatandaşları birer kardeş olarak birleştirmek ve 28 milyonun birliğini temin edecek bir politika olacaktır... Partimizin istikameti irticaya karşı mücadele olduğu kadar, komünizme karşı da taviz vermemektir.*” demiştir.⁶⁴ Bu görüşme ile partinin kuruluşu için “Çankaya”dan icazet alınırken⁶⁵, “*Partinin adının henüz tespit edilmediğini, İzmir’de Türkiye Adalet Partisi adının benimsendiğini ve adaletin ancak teessüs ettiği yerde tatbik edilebileceğini*” ifade etmiştir.⁶⁶ “Adalet” adı, devrilen DP iktidarının Yassıada’da yargılandığı bu dönemde anlamlı bir mesaj olmuştur.⁶⁷

Ankara’dan İstanbul’a giden Gümüşpala, değişik çevrelerle temaslara geçerek kuruluş çalışmalarına İstanbul’da devam etmiştir. Gümüşpala, 3 Şubat 1961’de İstanbul’da yaptığı basın toplantısında, yeni partinin o zamana kadar tespit edilen prensiplerini açıklamıştır. 19 madde halinde özetlenen ana prensiplerden bazıları şöyleydi: Atatürk’ün izinde, dürüst politika takip etmek, milli menfaatlere hürmet, oy avcılığı için prensiplerden fedakârlık etmemek, sağa ve sola taviz vermemek, vatandaşlar arasında kardeş küskünlüğünü kaldırarak kalp birliğini sağlamak, devletçiliği zaruret halinde başlatmak, hukuk devletinin devamı ve ilerlemesini temin etmek, geleneklere sadakat göstermek, laikliği din aleyhtarlığı şeklinde anlamamak, ordunun modern durumunu muhafaza etmek, ağır vergilere taraftar olmamak, basını dördüncü kuvvet olarak tanımak, prensip ve ideal partisi olmak.⁶⁸

---

⁶³ **Milliyet**, 1.2.1961.

⁶⁴ **Akis**, 6.2.1961, C: 20, S: 345, s.20, 21.

⁶⁵ Bozdağ’a göre; Gürsel, Gümüşpala’ya kurulacak partinin başında bulunmasının kendisine güven vereceğini söylemiş ve askerlik hayatındaki başarıların politika hayatında da artarak sürmesini dilemiştir. İsmet Bozdağ, **Demokrat Parti ve Ötekiler**, Kervan Yayınları, İstanbul, 1975, s.71.

⁶⁶ **Akis**, 6.2.1961, C: 20, S: 345, s.21.; **Cumhuriyet**, 30.1.1961, s.5. AP’nin kurulmadan önceki adı Gümüşpala tarafından Türkiye Adalet Partisi (TAP) olarak açıklanmıştır. Fikret Şahoğlu, **A.P.nin İçyüzü**, Toplum Yayınları, İstanbul, 1965, s.53.

⁶⁷ Partinin istediği “adalet” esas olarak eski DP liderleri için adaletti; bu nedenle 27 Mayıs darbesinin moral meşruluğuna ciddi bir meydan okumayı temsil ediyordu. William Hale, **1789’dan Günümüze Türkiye’de Ordu ve Siyaset**, Türkçesi: Ahmet Fethi, Hil Yayın, İstanbul, 1996, s.124. Yassıada mahkemelerinin devam ettiği, milyonların horlandığı bir ortamda bu “Adalet” sözü, milyonların ihtiyacını ve arayışını dile getiriyordu. Akkaş, **a.g.t.**, s.50. Şinasi Osmalı, Adalet Partisi’nin adının konuluşunu, “*Hani var mı memlekette adalet?*” diye soran Gümüşpala’nın “*Biz işte memlekette adaleti kuracağız. Onun için partinin adı Adalet Partisi olacak*” şekilde aktarmaktadır. **Cumhuriyet**, 11.2.1986, s.6.

⁶⁸ **Milliyet**, 4.2.1961, s.1, 5.; **Cumhuriyet**, 4.2.1961, s.1, 5.

Parti tüzük program hazırlıkları sürerken diğer taraftan parti çatısını genişletebilmek için önemli isimler ve siyasi partilerle temasa geçilmiştir. Ali Fuat Cebesoy ismi üzerinde durulmuş, Köylü Partisi Genel Başkanı Tahsin Demiray ile görüşülmüştür.⁶⁹ Gümüşpala, İstanbul'daki temasları sırasında fikirlerine uygun gördükleri Köylü Partisiyle işbirliği yapmaya karar verdiklerini açıklamıştır.⁷⁰ Birlik Partisiyle yapılan görüşmenin ardından, Türkiye Adalet Partisi'nin bu parti ile birleşeceği duyurulmuş,⁷¹ ancak bu birleşme kararından sonuç alınamamıştır.⁷² Emekli General Necmi Akyıldız'ın liderliğinde kurulan Memleketçi Cumhuriyet Partisi, gerekli örgütlenmeyi sağlayamayarak 13 Şubat 1961 günü AP'ye katılmıştır.⁷³

1.1.2 AP'nin Kuruluşu ve Tabanı

Rağıp Gümüşpala, 11 Şubat 1961 günü beraberinde Şinasi Osma ve Dr. İhsan Önal olduğu halde Ankara Valiliği'ne giderek, Adalet Partisi'nin kuruluş evrakını vermiştir.⁷⁴ Böylece kuruluş çalışmalarında adı "Türkiye Adalet Partisi" olarak beyan edilen parti, "Adalet Partisi" adıyla resmen faaliyete geçmiştir.⁷⁵ 27 Mayıs 1960 hareketinden sonra, DP'nin oylarına sahip çıkmak amacıyla kurulan AP'nin kuruluşu ile Türk kamuoyunda bu yeni partinin DP'nin bir devamı olduğu inancı oluşmuştur.⁷⁶

---

⁶⁹ Kuru, **a.g.t.**, s.14.

⁷⁰ **Cumhuriyet**, 7.2.1961, s.1, 5.

⁷¹ **Cumhuriyet**, 9.2.1961, s.1, 5.; **Milliyet**, 9.2.1961, s.5.

⁷² Nedim Yalansız, **Türkiye'de Koalisyon Hükümetleri (1961-2002)**, Buke Kitapları, İstanbul, 2006, s.31.

⁷³ **Hürriyet**, 14.2.1961.; **Milliyet**, 14.2.1961.

⁷⁴ Nevin Yurdsever, **Türkiye'de Askeri Darbe Girişimleri (1960-1964)**, Üçdal Neşriyat, İstanbul, 1983, s.121.; Erdoğan Örtülü, **Üç İhtilalin Hikayesi**, 2.Baskı, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1966, s.97. Benzer bir süreç 12 Eylül müdahalesinden sonra da yaşanmıştır. Emekli Orgeneral Ali Fuat Esener tarafından 20 Mayıs 1983'te kurulan Büyük Türkiye Partisi, AP'li İhsan Sabri Çağlayangil ve 143 eski politikacının törenle partiye katılımının ardından MGK tarafından eski AP uzantısı olması gerekçesiyle 31 Mayıs 1983 günü 79 sayılı kararla kapatılmıştır. Hüseyin Çavuşoğlu, "Merkez Sağda 27 Mayıs ve 12 Eylül Sonrası Partileşme", **Bahkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, C: 12, S: 22, 2009, s.172.

⁷⁵ **Cumhuriyet**, 12.2.1961.; **Milliyet**, 12.2.1961.; **Akis**, 13.2.1961, S: 346, s.14.; Aynı gün (11 Şubat'ta) Ankara'da beş ayrı partinin kurulduğu açıklanmıştır. Kurulan partiler şunlardı: Cumhuriyetçi Mesleki İslahat Partisi, Çalışma Partisi, Memleketçi Parti, Türkiye İşçi ve Çiftçi Partisi ile Mutedil Liberal Partisi. 13 Şubat 1961 tarihinde Ekrem Alican'ın genel başkanlığında Yeni Türkiye Partisi ile Türkiye İşçi Partisi, Düstur Partisi, Güven Partisi ve Millete Hizmet Partisi kurulmuştur. F. ve B.T.Ahmad, **a.g.e.**, s.229.; Tökin, **a.g.e.**, 103. Yeni kurulan partilerin çoğu kısa ömürlü olmuştur. Bu partilerin en önemlisi, hiç kuskusuz başlıca amacı emekli subayların ve tutuklu Demokratların eski konumlarına tam iadesi olan, Adalet Partisi idi. Eric Jan Zürcher, **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, 22. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008, s.357.

⁷⁶ Teziç, **a.g.e.**, s.300.

AP'nin kurucular listesinde ismi görünenler: Ragıp Gümüşpala (Emekli Genelkurmay Başkanı, Orgeneral), Mehmet Yorgancıoğlu (Tüccar), Cevdet Perin (Doç.Dr., Yazar), Kamuran Evliyaoğlu (Gazeteci), Necmi Ökten (Emekli General), Şinasi Osma (Em.Kurmay Albay), Tahsin Demiray (Yayımcı), Etem Menemencioğlu (Prof.Dr.), Muhtar Yazır (İktisatçı), İhsan Önal (Doktor) ve Emin Acar (Avukat).⁷⁷

Partinin kuruluş yıllarında AP teşkilatında farklı politik geçmişe sahip üyeler bulunuyordu.⁷⁸ Bu üyeler arasında Gümüşpala, Öktem ve Osma gibi emekli askerler, Yorgancıoğlu, Perin ve Evliyaoğlu gibi eski DP'liler, Demiray ve Menemencioğlu gibi Türkiye Köylü Partisi kökenli isimler sayılabilir.⁷⁹ Bu isimlerin ortak paydası, 27 Mayıs müdahalesi ve MBK'ya karşı duyulan tepkidir.⁸⁰

Parti idari mekanizmasının kompozisyonu oldukça farklı güçlerin birleşmesiyle oluşmuştur. Kuruluş esnasında parti üyeliği için sağlanan kolaylıklar çeşitli görüşlerin bir araya gelmesine ve hiziplerin rahatça oluşabilmesine imkân sağlamıştır.⁸¹ Levi'ye göre; bu farklı grupların farklı hedefleri olmakla beraber, bu üyelerin çoğu eski DP liderlerine sempati duymaktan çok DP'nin mirasından faydalanmayı hedefliyorlardı.⁸²

AP'nin kurucuları arasında Gümüşpala dışında kamuoyunda tanınan, siyasette tecrübeli isimler yer almamıştır.⁸³ Bu sayede AP'nin kuruluş ve gelişme sürecinde bir

---

⁷⁷ Adalet Partisi, **AP 1962 Büyük Kongresi**, Orijinal Matbaa, Ankara, 1962, s.6.; **AP'nin Doğuşundan Bugüne**, Hazırlayan: Osman Şahinoğlu, Seden Yayınları, Ankara, 1966, s.65.; İlhami Soysal, *"Türk Siyasal Yaşamında Yer Almış Başlıca Siyasal Dernekler, Partiler ve Kurucuları"*, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, 8.Cilt, İletişim Yayınları, İstanbul, 1983, s.2017.

⁷⁸ Yorgancıoğlu, **a.g.e.**, s.45.

⁷⁹ Tanel Demirel, **Adalet Partisi İdeoloji ve Politika**, İletişim Yayınları, İstanbul,2004, s.30. AP kanadı çoğunlukla politikaya yeni girmiş, bir parti deneyimi olmayan bürokrat, asker, öğretim üyesi eskileri, düşük kuyruk diye horlanan DP'liler ya da sempatizanlarından oluşuyordu. Bu durum, bir kitle partisinin çok değişik düşünce türlerinden oluşan mozağini sergiliyorlardı. Celal Ertuğ, **Çözumsuz Demokrasi**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1997, s.66.

⁸⁰ Kurt, **a.g.m.**, s.218.

⁸¹ Bektaş, **a.g.e.**, s.150.

⁸² Avner Levi, *"The Justice Party, 1961-1980"*, **Political Parties and Democracy in Turkey**, Edited by: Metin Heper and Jacop M. Landau, I.B.Tauris&Co Ltd Publishers, London - New York, 1991, s.137

⁸³ AP, Ragıp Gümüşpala bir kenara konursa, kurucuları bakımından renksizdi. Hem hiç memleket ölçüsünde tanınmıyordu. Bunlar, DP'nin sempatizanları ve ikinci, hatta üçüncü takım elemanları idi... Halk partiden, "Gümüşpala Partisi" diye bahsediyordu. Bozdağ, **a.g.e.**, s.72-73.

kişinin değil de kolektif liderliğin öne çıktığı söylenebilir.⁸⁴

AP'nin kuruluşunda, Gümüşpala'nın kendisi gibi eski yaveri Şinasi Osma ve Necmi Ökten ile birlikte Ankara'daki Gül Palas ve İstanbul'daki İpek Palas otellerindeki temas ve çalışmaların önemli bir payı vardır.⁸⁵

Ordunun, yönetimi sivil iktidara devretmek düşüncesi, siyasal ortamda bir miras kavgası başlatmıştır.⁸⁶ Partileşmeye sadece DP'yi kapatarak müdahale edilmiştir. Bu durumda ihtiyaç, yeni kurulan 13 siyasi parti değil, eski DP olacak bir parti idi. Aslında, yeni partilerin kaderini belirleyecek olan, eski DP'li kitleyi temsil yetenekleri idi. Çünkü bu partiyi tasfiye eden, seçmenleri değildi.⁸⁷

AP'nin hızla gelişmesinde AP'nin DP'den miras aldığı politik tavrı ve biçimi korumasına paralel şekilde, iki parti örgütü arasındaki temel süreklilik de büyük ölçüde korunmuştur. AP'nin çok kısa bir süre içinde kolayca ülke çapında örgütlenebilmesi DP'nin bölgesel mirasını devir alması ile sağlanabilmiştir.⁸⁸ Bu, aslında indirilen DP levhalarının, değişik bir adla, tekrar yerine konmasından başka bir şey değildi.⁸⁹ AP, DP'nin kırsal kesimdeki örgüt merkezlerini reformize ederek yeniden oluşturması sonucu "miras partisi" konumuna girmiştir.⁹⁰

---

⁸⁴ T.Demirel, **a.g.e.**, s.29. AP bir kurucular ve sunucular partisi olmamış, AP Türk Milletinin içinde doğmuş ve onun tarafından teşkilatlanmıştır. Mehmet Turgut, "*A.P.nin Kuruluşu Hakkında Birkaç Söz*", **AP'nin Doğuşundan Bugüne**, Kitabı Hazırlayan: Osman Şahinoğlu, Seden Yayınları, Ankara, 1966, s.35-36. Gümüşpala, partiyi geri planda bırakan bir lider olmaktan şiddetle sakınmıştır. **Milli Vazife-Yapıcılık-İki Büyük Tehlike-Parti Tesanüdü-Siyasi Ahlak ve Disiplin-Buhranlı Günler Yeni Kıymetler-Parti İçi Çalışma-Fikre Karşı Fikir, Parti ve Basın Büyük Hedef ve Ragıp Gümüşpala**, Biz Haftalık Siyasi Dergi, Yenigün Matbaası, Ankara, 1961, s.12.; Korkud ve İkiz, **a.g.e.**, s.30.

⁸⁵ Örsan Öymen, **Bir İhtilal Daha Var...**, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1986, s.325.

⁸⁶ Kuru, **a.g.t.**, s.14.

⁸⁷ Güngör, **a.g.e.**, s.110. Bu şartlar altında kurulan AP, 27 Mayıs sonrasında kapatılan DP'nin tabanını temsil etmeye soyunmuş ve halkın temel hak ve özgürlüklerini gerçekleştirme iddiasında bulunmuştur. Tanel Demirel, "*Adalet Partisi*", **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, Liberalizm**, 7.Cilt, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005, s.548.

⁸⁸ Eski DP'liler AP'nin çok kısa bir süre içinde örgütlenebilmesinde büyük yararları olmuştur. Örneğin İzmir AP il teşkilatı eski DP'lilerden oluşmuştur. Teşkilat başkanı emekli General Mehmet Ali Aytaş, eski bir DP'li idi. Eski DP'liler doğrudan AP'ye katılarak AP'nin kısa zamanda ülke çapında örgütlenmesinde yardımcı olmuşlardır. Bu şekilde AP'nin teşkilatlanmasında ve hızla gelişmesinde DP'nin mirası önemli rol oynamıştır. Bektaş, **a.g.e.**, s.35, 150. Ağaoğlu'na göre, "*AP'nin halk hareketi niteliği taşıyan yanı başı koparılmış eski DP teşkilatının, her şeye rağmen canlılığını muhafaza ederek bu partiye geçmiş olmasıdır.*" Samet Ağaoğlu, **Demokrat Partinin Doğuşu ve Yükseliş Sebepleri Bir Soru**, Baha Matbaası, İstanbul, 1972, s.9.

⁸⁹ Teziç, **a.g.e.**, s.300.

⁹⁰ Bektaş, **a.g.e.**, s.s.150.

Parti kurucuları arasında eski Demokratların varlığı nedeniyle, Gümüşpala eski Demokratlara kucak açmakla suçlanmıştır. İzmir teşkilatını kurmak için çalışan Gümüşpala, bu suçlamalara ilişkin 24 Şubat günü yaptığı sert açıklamada, DP'ye oy veren dört milyon insan olduğunu ve bu vatandaşların elbette bir partiye gireceklerini ve suçsuz ve temiz olanlara her yolun açık olduğu ve kendi partilerine katılabileceklerini ifade etmiştir.⁹¹

1.1.3 Ragıp Gümüşpala'nın AP'ye Lider Olması

Şinasi Osma'ya göre, askerî idare kendilerini yeni kurulacak partinin lideri olarak eski bir asker, “tarihi bir şahsiyet” aramaya zorluyordu. Bu özelliklere sahip olan adaylardan Rauf Orbay ve Ali Fuat Cebesoy öneriyi geri çevirmişlerdi. Diğer lider adaylarından Prof.Dr. Ali Fuat Başgil tutuklanmış, Fahrettin Kerim Gökay ise Ankara'da yaptığı temaslardan sonra YTP'ye girdiğini açıklamıştı. Partinin İzmir kanadının önerisiyle, Gümüşpala'ya teklif götürülmüş ve o da teklifi kabul etmiştir.⁹²

Gümüşpala'nın varlığı, AP'yi tehdit olarak algılayan “27 Mayısçı” koalisyon için bir garanti işlevi görüyordu. Gümüşpala aracılığıyla AP'nin kontrolden çıkmasının önüne geçilebileceği düşüncesi hâkimdi. Gümüşpala, DP'nin yeniden güçlenmesine karşı, ordunun ve askerî baskıya karşı da eski Demokratların sigortası idi. Bununla birlikte, Gümüşpala'nın varlığı dahi AP'lileri 27 Mayıs cephesinin çeşitli kötü muamelelerinden koruyamamıştır.⁹³

DP'lilerin Gümüşpala ile ilgilenmesinin sebebi, 3. Ordu Komutanı olarak Ankara'daki ihtilal idaresine bağlılık kararı vermekte bir tereddüt geçirmiş olduğu

---

⁹¹ **Düşünen Adam**, 3.3.1961, s.9. Gümüşpala, “*Yargılanan Demokratlar beraat ettikleri takdirde partimizin kapıları onlara açıktır.*” demiştir. **Milliyet**, 3.3.1961.

⁹² Şinasi Osma, “*Aslında AP Milletın Gönlında Kurulmuştur*”, **AP'nin Doğuşundan Bugüne**, Kitabı Hazırlayan: Osman Şahinoğlu, Seden Yayınları, Ankara, 1966, s.38-39.; Öymen, **a.g.e.**, s.324-325. Fahrettin Kerim Gökay Hoca AP'ye girmek üzere Ankara'ya gelmiş, ancak Cemal Gürsel'in tavsiyesi üzerine YTP'ye girmiştir. Saadetin Bilgiç, **Hatıralar**, 2.Basım, Boğaziçi Yayınları AŞ., Ankara, 2002, s.58. Şinasi Osma'nın 8 Eylül 1960'da Ankara'da 10 arkadaşıyla yaptığı toplantıda, DP'nin devamı olacak partiyi kurma yönünde prensip kararı alınmıştı. İsviçre'de bulunan Prof.Dr.Ali Fuat Başgil'in adı da genel başkanlık için geçmişti. Ancak, Başgil'in buna yanaşmaması üzerine, Gümüşpala isminde karar kılınmıştır. Yalansız, **a.g.e.**, s.33-34.

⁹³ Feroz Ahmad, **Modern Türkiye'nin Oluşumu**, Türkçesi: Yavuz Alogan, Sarmal Yayınevi, İstanbul, 1995, s.194.; T.Demirel, **a.g.e.**, s.33. Gümüşpala'nın eski bir asker ve 27 Mayıs'ın ilk Genelkurmay Başkanı olması MBK'ye belli bir güven vermekteydi. DP'nin boş bıraktığı alanı doldurmak hedefinde olanlar için de böyle bir güven son derece önemliydi. Süleyman Coşkun, **Türkiye'de Politika (1920-1995)**, Cem Yayınevi, İstanbul, 1995, s.316. İhtilalin ateşinden korunmak için kısa bir süre için asker genel başkan bulunmasını uygun görmüşlerdi. Şahoğlu, **a.g.e.**, s.70.

rivayeti ve MBK tarafından emekliye ayrılmış olmasıydı. Gümüşpala, idaredaki askerler ile görüşerek onları teskin edebilir, şimşeklerin parlamasını önleyebilirdi. Gümüşpala'nın emekliye çıkarılmasındaki küskünlükten de yararlanma isteği düşünülebilir.⁹⁴

Gümüşpala, Düşünen Adam muhbirine verdiği mülakatta, “*Vatan sahinde yaşayanların, birbirlerine sarılıp kucaklaştıklarını, ... tebessümünü görmek*” için politikaya atıldığını ve partinin hedefinin “*Memleketin istikrara ve sükuna olan ihtiyacını göz önünde tutarak, nazım bir rol oynamak ve bu suretle itidal ve istikrar unsuru olmak*” olduğunu söylemiştir.⁹⁵

İsmet Sezgin, Gümüşpala'nın genel başkan seçilmesiyle ilgili olarak, “*Askere karşı bir korku vardı ve o günün şartlarında ılımlı hareket etmek gerekiyordu. Genel Başkan olacak kişi askerî idare tarafından kabul edilecek ve benimsenecek bir kişi olmalıydı. Gümüşpala'nın demokrat kitleye yakın durmasının yanı sıra, 3. Ordu Komutanı olarak ihtilale en son biat eden komutan olması ve Genelkurmay Başkanı olduktan sonra emekli edilmesi nedeniyle Gümüşpala ismi lider olarak ağırlık kazandı.*” dedi. Gümüşpala'nın ülkede demokratik rejimin bütün kurumlarıyla tekrar yaşanabilmesi, özgürlükçü bir şekilde demokrasinin tekrar yeşermesi için genel başkanlığı kabul ettiğini ve bu işi bir vatan hizmeti olarak gördüğünü ifade etti.⁹⁶

DP kurulurken başında Celal Bayar'ın bulunması, İnönü için nasıl zorunlu bir güvence sayılmışsa, AP kurulurken de başında Gümüşpala'nın bulunması, Devlet Başkanı Cemal Gürsel için önemli bir güvence olmuştur.⁹⁷

Fevzi Çakmak gibi Gümüşpala da siyasete sürüklenmişti. 27 Mayıs'tan sonra Genelkurmay Başkanı olan ve iki ay gibi kısa bir sürede emekli edilen Gümüşpala, kırılgan bir şekilde İzmir'e çekilmişti. Bir süre sonra AP'nin başına davet edilen Gümüşpala'nın siyasete girişi, Çakmak'ın durumuyla benzer bir şekil almıştır.⁹⁸

---

⁹⁴ Bozdağ, **a.g.e.**, s.66-67.

⁹⁵ **Düşünen Adam**, 10.2.1961, s.7-8.

⁹⁶ **İsmet Sezgin**, 25 Mayıs 2014 tarihli mülakat.

⁹⁷ Cem Eroğul, “*Çok Partili Düzenin Kuruluşu: 1945-1971*”, **Geçiş Sürecinde Türkiye**, 3.Baskı, Derleyenler: Irvin Cemil Schick ve Ertuğrul Ahmet Tonak, Belge Yayınları, İstanbul, 1998, s.138.

⁹⁸ Ş.S.Aydemir, **a.g.e.**, s.508.

1.1.4 AP'nin Teşkilatlanması ve Gümüşpala'nın Yurt Gezileri

18 Şubat 1961 günü toplanan AP Kurucular Kurulu, AP'nin Birinci MİK'ini belirlemiş ve Ragıp Gümüşpala'yı Genel Başkanlığa getirmiştir.⁹⁹

Bu arada, görev paylaşımını tamamlayan AP Genel Merkezi üyeleri, parti teşkilatlarını kurmak üzere yurdun dört bir yanına dağılmışlardı. İzmir'de bulunan Gümüşpala, Ege teşkilatı için temaslarını sürdürürken, İstanbul, Trakya ve Marmara bölgelerinde, AP teşkilatını kurmakla görevlendirilen Genel Kurul üyeleri; Cevdet Perin, Tahsin Demiray, Nazmi Ökten, Nurettin Bulak, Emin Acar, Abdurrahman Yazgan ve Muhtar Yazır çalışmalarına başlamıştır.¹⁰⁰

Gümüşpala, bir hafta süren yoğun faaliyet sonunda partisinin ilk il teşkilatını 27 Şubat 1961'de İzmir'de kurarak basına açıklamış ve İl İdare Heyeti Başkanlığına Mehmet Ali Aytaş (Emekli General)'ın getirildiğini bildirmiştir.¹⁰¹ Gümüşpala bu vesileyle yaptığı basın toplantısında, "*TAP herhangi bir partinin devamı mahiyetinde değildir. Partimiz, memlekette uzun yıllardan beri devam eden küskünlükleri ortadan kaldırmak, memleketi kalkındırmak konusunda bir birlik teşkilidir. Program, ne DP'nin, ne de diğer bir partinin programı ile ilgili veya devamı mahiyetinde değildir.*" demiştir.¹⁰²

---

⁹⁹ **Milliyet**, 19.2.1961, s.1, 5. I. MİK (18.2.1962-31.3.1962): Genel Başkan: Ragıp Gümüşpala, Teşkilat Başkanı: Mehmet Yorgancıoğlu (Bilahare Necmi Ökten ve Abdurrahman Yazgan), Propaganda Başkanı: Cevdet Perin, Seçim Başkanı: Necmi Ökten, Genel Sekreter: Şinasi Osma, Genel Muhasip: Ferhat Nuri Yıldırım, Üyeler: Tahsin Demiray, Etem Menemencioğlu, İhsan Önal, Emin Acar, Kamuran Evliyaoğlu, Muhtar Yazır (İstifa etti), Mehmet Turgut, Ahmet Gürkan, Nurettin Budak, Abdurrahman Yazgan, Nazmi Ökten, Bedri Demircioğlu (İstifa etti), Sait Konuralp (İstifa etti), Kamil Tekerek, Hurrem Kubat, Nuri Beşer, Rauf Kıray, Nihat Su, Hasan Ölçek. İstifa eden üyelerin yerine alınanlar: Kudret Mavitan, Cavit Oral, Saki Zorlu, Akif Eyidoğan, Şeref Kayalar. Adalet Partisi, **AP 1962 Büyük Kongresi**, s.8.; **AP'nin Doğuşundan Bugüne**, s.66.

¹⁰⁰ **Cumhuriyet**, 21.2.1961, s.5.

¹⁰¹ İl İdare Heyeti Başkanlığına Mehmet Ali Aytaş (Emekli General), İkinci Başkanlığına Mehmet Karaoğlu (Tüccar), üyeliklerine ise Hayri Yorgancıoğlu (Yüksek Mühendis), Muzaffer Döşemeci (Doktor), Kadri Özek (Avukat), Nihat Kürşat (Gazeteci), Ali Naili Erdem (Avukat), Bedii İdrisoğlu (Bankacı), Nevzat Özerdemli (Eczacı), Memduh Karazincir (Avukat) ve Saim Kaygan (Sendikacı) getirilmiştir. **Ege Ekspres**, 28.2.1961.; **Cumhuriyet**, 28.2.1961, s.1, 5.; **Düşünen Adam**, 3.3.1961, s.11.

¹⁰² **Ege Ekspres**, 28.2.1961, s.1, 5.; **Düşünen Adam**, 3.3.1961, s.10-12.

Gümüşpala, İzmir'den sonra İstanbul teşkilatını kurmak üzere Manisa, Balıkesir ve Bursa üzerinden İstanbul'a gitmiştir. Gümüşpala İstanbul'da yaptığı temaslardan sonra 3 Mart 1961'de İstanbul İl İdare Heyetini açıklamış ve İstanbul İl İdare Heyeti Başkanlığına Enver Akoğlu (Emekli Hava Korgeneral, Ankara DP eski il başkanı)'nın getirildiğini bildirmiştir.¹⁰³

Gümüşpala İstanbul teşkilatını açıkladıktan sonra Ankara'ya giderek Devlet Başkanı, Fahri Özdilek ve Sıtkı Ulay'ı ziyaret etmiş, ertesi gün, 5 Mart'ta Ankara İl İdare Heyetini açıklamış ve Ankara İl İdare Heyeti Başkanlığına Adil Ünlü (Avukat, eski DP'li)'nün getirildiğini bildirmiştir.¹⁰⁴

Ragıp Gümüşpala, partinin kuruluşu aşamasında Ankara, İzmir ve İstanbul arasında mekik dokuyarak partinin kuruluşunu ve anılan illerin il teşkilatlarının oluşturulmasını Mart ayının ilk haftasında tamamlamıştır. Sırada yurt çapında teşkilatlanma çalışmaları bulunuyordu. Gümüşpala'nın, yapılan davetlere katılmak, teşkilatını kuracak illerle bizzat meşgul olmak ve teşkilat üyelerini yakından tanımak maksatlarıyla yurt gezilerine başlamasına karar verilmiştir.¹⁰⁵ Zaten siyasi faaliyetler de, 1 Nisan 1961 tarihinden itibaren kısmen serbest bırakılmıştır.¹⁰⁶

---

¹⁰³ İstanbul İl İdare Kurulu Başkanlığına Enver Akoğlu (Emekli Hava Korgeneral, Ankara DP eski il başkanı), İkinci Başkanlığına Muhittin Güven (Yüksek Mimar), üyeliklerine ise İbrahim Abak (Gümrük Komisyoncusu-DP eski daimi encümen üyesi), Arif Hikmet Güven (İktisatçı, DP eski il meclisi üyesi), Otton Andriyodis (Tüccar), Ferruh Bozbeyli (Avukat), Naime Tokgöz (Avukat), Halil Lütfi Dördüncü (Matbaacı-DP eski il meclisi üyesi), Ziya Altınoğlu (Çiftçi-Çatalca DP eski belediye başkanı), Fazıl Akkaya (Avukat) ve Zeki İlter (Sanayici) getirilmiştir. **Milliyet**, 4.3.1961, s.1, 5.; **Cumhuriyet**, 4.3.1961, s.5.; **Düşünen Adam**, 10.3.1961, s.9-10.

¹⁰⁴ Ankara İl İdare Heyeti Başkanlığına Adil Ünlü (Avukat, eski DP'li), üyeliklerine ise Mehdi Mihçioğlu (Avukat, eski DP'li), Şeref Gücüyener (İktisatçı), Hüseyin Cahit Yılmaz (Avukat, eski DP'li), Suat Eraybar (Emekli Hava Tümgeneral), Nevin Başaran (Avukat, eski DP'li), Sabahat Feyzioğlu (Diş doktoru), Rıza Şahingil (Tüccar), Hakkı Yılanlıoğlu (Veteriner), Orhan Tanaçan (Avukat) ve Suat Canvaner (Şoförler ve Umum Otomobilciler Federasyonu Başkanı) getirilmiştir. **Milliyet**, 6.3.1961, s.1, 5.; **Düşünen Adam**, 10.3.1961, s.10.

¹⁰⁵ **Düşünen Adam**, 7.4.1961, s.11.

¹⁰⁶ **Cumhuriyet**, 1.4.1961. 1/4/1961 tarihinden itibaren, her türlü fiil ve hareketlerle ve neşir yolu ve vasıtalarıyla veya açık ve kapalı yerlerde toplanmak suretiyle yapılacak her nevi propagandalar hariç olmak üzere, siyasi partilerin teşekkül faaliyetleriyle kapalı mahallerde yapılacak il, ilçe ve kurultay toplantılarına müsaade olunması, MBK'nin 24/11/1960 tarihli oturumunda alınan kararın Bakanlar Kuruluna verdiği yetkiye dayanılarak, Bakanlar Kurulunca 17/3/1961 tarihinde kararlaştırılmıştır. Devlet Başkanı ve Başbakan Org. C.GÜRSEL **RG**, S: 10767, 28.3.1961, s.3721.

Gümüşpala, 24 Mart'ta Bursa'ya gitmiş¹⁰⁷ ve Ankara'ya döndükten sonra Mart ayının son haftası Güneydoğu Anadolu'ya doğru teşkilatlanma için bir seyahate çıkmıştır. Bu seyahatinde Gümüşpala; Adana, Mersin, Hatay¹⁰⁸ ve Gaziantep'e¹⁰⁹ gitmiş, kendisine MİK üyelerinden Mehmet Turgut ve Samsun'dan Mehmet Başaran ve Adana'dan Dr. İhsan Önal eşlik etmişlerdi.¹¹⁰

Güneydoğu Anadolu seyahatinden sonra, 7 Nisan'da başlayarak, Çorum üzerinden Artvin'e kadar Karadeniz'i gezerek, oradan da Gümüşhane ve Erzurum'a gidilmesi planlanmıştır.¹¹¹ Gümüşpala'nın Karadeniz seyahati, Ankara'dan başlamış, Çorum, Samsun,¹¹² Ordu, Giresun,¹¹³ Trabzon,¹¹⁴ Rize ve Artvin'e kadar gidilmiş, oradan Erzurum'a geçilmiş¹¹⁵ ve planda değişiklik yapılarak Erzurum'dan Kars, Ağrı ve Erzincan'a gidilmiş ve daha sonra Ankara'ya dönmüştü.¹¹⁶

Karadeniz seyahatinde basın mensuplarına açıklamalarda bulunan Gümüşpala; gezisinin maksadının; üyelerini görmek, tanışmak ve maksat birliğini temin etmek, partinin gayesinin ise 28 milyon kalbin birliğini sağlamak olduğunu, memlekette

---

¹⁰⁷ **Milliyet**, 25.3.1961. Gümüşpala, önce Bursa'ya gidecek, oradan Mersin, Adana, Hatay, Maraş ve Gaziantep üzerinden Diyarbakır'a geçecektir. **Kudret**, 24.3.1961.

¹⁰⁸ Gümüşpala Hatay teşkilatını kurmak için 29 Mart'ta İskenderun'a giderek temaslara başlamıştır. **Milliyet**, 30.3.1961.

¹⁰⁹ Gaziantep'e gelen Gümüşpala, bütün gayretlerine rağmen Gaziantep teşkilatını kuramadan Adana'ya geri dönmüştür. **Cumhuriyet**, 1.4.1961.

¹¹⁰ **Düşünen Adam**, 7.4.1961, s.11-12.; **Hürses/Mersin**, 25.3.1961.; **Cumhuriyet**, 1.4.1961.

¹¹¹ **Düşünen Adam**, 12.4.1961, s.11.; **Milliyet**, 6.4.1961.

¹¹² 8 Nisan gecesi Samsun'a gelen Gümüşpala, 9 Nisan'da Bafra'ya gitmiş ve Samsun'a dönüşünde Dr. Fethi Tevetoğlu ile görüşmüştür. Gümüşpala beyanatında, "*Gezimden maksat Çorum, Amasya, Samsun da kurulan il ve ilçe idare heyeti üyelerini görmek onlarla tanışmak ve fikirlerimizi ortaya koyarak iş ve maksat birliğini temin etmektir.*" demiştir. **Yenises/Samsun**, 10.4.1961. Gümüşpala, kardeşi kardeşe düşman eden bir siyasetin aleyhinde olduğunu ifade etmiştir: "*Bizim arzumuzu memlekette kanunun hâkim olmasıdır. Bizim için kuyruk diye bir şey yoktur. Rey veren vatandaşın günahı yok ki ona kuyruk diyelim*" demiştir. **Hamle/Giresun**, 11.4.1961.

¹¹³ Gümüşpala, YTP Ordu'da çok kuvvetli bir şekilde kurulduğu için kuvvetlerin bölünmemesini arzulandığından, Ordu'da teşkilat kuramayacağını anlayarak 10 Nisan'da Giresun'a gelmiştir. **Karadeniz/Giresun**, 11.4.1961.

¹¹⁴ Giresun teşkilatıyla ilgili temaslardan 11 Nisan'da Trabzon'a hareket etmiştir. **Hamle/Giresun**, 11.4.1961. Gümüşpala, 11 Nisan'da Trabzon'a gelmiştir. **Milliyet**, 11.4.1961.

¹¹⁵ Gümüşpala 14 Nisan'da Erzurum teşkilatını kurmuştur. **Milliyet**, 15.4.1961. Gümüşpala beyanatında, "İktidarın 3 parti arasında paylaşılacağını ve bu partilerden birinin AP olacağını, AP'nin bugüne kadar 25 ilde resmen teşkilat kurarak faaliyete geçtiğini. Seçimlerde bütün bu partiler üçe kadar düşebileceğini ve bu üç partiden birinin de AP olacağını Erzurum teşkilatını kurduktan sonra Kars'a hareket edeceğini" ifade etmiştir. **Doğu Ekspres/Erzurum**, 14.4.1961.

¹¹⁶ **Düşünen Adam**, 19.4.1961, s.7.

kardeşi kardeşe düşman eden bir siyasetin aleyhinde olduğunu ve memlekette kanunun hâkim olmasını arzuladıklarını ifade etmiştir.¹¹⁷

Gümüşpala yaptığı üçüncü seyahatinde, Nisan ayında Diyarbakır'a gitmiş,¹¹⁸ ardından Van, Muş, Bitlis, Siirt heyetleriyle buluşmuş ve il müteşebbis heyetleri hakkında bilgi almıştır. Bilahare oradan Elazığ, Urfa, Gaziantep'e geçmiş ve Konya'ya uğradıktan sonra Ankara'ya dönmüştür. Gümüşpala bu seyahatinde Erzurum, Kars, Ağrı, Diyarbakır, Elazığ, Konya il teşkilatlarını açmış ve buna diğer bölgelerde Burdur, Kayseri, Edirne il teşkilatları katılmıştı.¹¹⁹

Gümüşpala Doğu Anadolu'ya yaptığı seyahatin ardından, 25-30 Nisan 1961 tarihleri arasında yapılan MİK toplantısına başkanlık etmiştir. Toplantıların ardından yapılan çalışmalar hakkında bir açıklama yapılmıştır. Bu açıklamada; bazı iftiralarla haklarında tahkikat açılan vatandaşların durumlarının süratle aydınlatılarak serbest kalmaları için Adliyenin dürüst ve vicdanî çalışıklarının gözlemlendiği, AP'nin kapatılacağı, teminat altında olmadığı, bu partiye girenler hakkında takibat yapılacağı yolundaki nahoş haberlerin yayıldığı belirtilmiştir. Açıklamada ayrıca; partinin diğer partiler gibi kanun teminatı altında olduğu ve vatandaşların bu gibi hareketler karşısında, kanunî mevzuat dâhilinde, ilgili resmi makamlara müracaat etmeleri haber verilmiştir. Ayrıca AP'nin bugüne kadar 35 ilde kurulduğu, bu illerde dörtte üç nispetinde ilçe teşkilatını da tamamladığı, önümüzdeki günlerde 15 il teşkilatının kurulacağı ve resmi formalitelerin tamamlanacağı ifade edilmiştir.¹²⁰

Ragıp Gümüşpala, MİK üyesi ve parti ileri gelenleriyle birlikte, parti idare heyeti üyeleri ile tanışmak maksadıyla, 12 Haziran'da Kayseri'ye gitmiş,¹²¹ 13 Haziran'da Kayseri'den ayrılarak Nevşehir ve Niğde illerini gezdikten sonra partinin Kırşehir il merkezini açmıştır.¹²²

---

¹¹⁷ **Yenises/Samsun**, 10.4.1961.; **Hamle/Giresun**, 11.4.1961.

¹¹⁸ Dört günden beri Diyarbakır'da bulunan Gümüşpala, yaptığı temaslar neticesinde müteşebbis İl İdare Kurulunu kuramadan şehrimizden ayrılmıştır. **Cumhuriyet**, 24.4.1961.

¹¹⁹ **Düşünen Adam**, 26.4.1961, s.11. Gümüşpala, 17 gün süren doğu seyahatini tamamlayarak, 24 Nisan'da Ankara'ya dönmüştür. **Cumhuriyet**, 25.4.1961. Konya il müteşebbis heyeti, 25 Nisan'da kurulmuştur. **Cumhuriyet**, 26.4.1961.

¹²⁰ **Düşünen Adam**, 3.5.1961, s.11, s.6-7.

¹²¹ **Erciyes Telgraf/Kayseri**, 13.6.2011.

¹²² **Erciyes Postası/Kayseri**, 13.6.2011.

1.1.5 Gümüşpala'nın Kuyruk-Düşük Açıklaması, AP'ye Yapılan Baskılar ve AP'de Meydana Gelen Ayrılıklar

AP, YTP ve CKMP gibi partilerdeki DP mirasına sahip çıkmaya yönelik faaliyetler, bu partilerin siyasi kulislerde ve basında “kuyruk” partiler olarak nitelendirilmelerine yol açmıştır.

Gümüşpala, Ankara İl İdare Kurulunun teşkili münasebetiyle, 5 Mart 1961'de bir konuşma yapmış ve eski DP'lileri küçük düşürmek için kullanılan “kuyruk” ve “düşük” kelimeleri¹²³ için şunları söylemişti: *“Adalet Partisi, Adavet (düşmanlık) Partisi değildir... Aleyhte yapılan neşriyatın lehte neticeler verdiğini ve devamını arzuladığını... Bu memlekette ne 'kuyruk' vardır ne de 'düşük', sadece birbirine eşit vatandaşlar vardır. Aksini söylemek yanlış ve kasıtlıdır... 'Kuyruk' kelimesinin, Birinci Harp'ten sonra komünistler tarafından Azerbaycan'ın işgalinde okuma yazma bilmeyen hâkim ve savcının karşısına muhakeme edilen bir kadın öğretmene kullanıldığını söylersem ve bilahare Nazım Hikmet tarafından bu kelimenin kullanıldığını söylersem, bunun takdirini, Türk matbuatına (basınına) bırakırım... Adalet Partisi'nin içindeki toplulukta şu veya bu partili yoktur. Yalnız Adalet Partili, onun program ve tüzüğüne bağlanmış vatansever güzide memleket evlatları vardır... İçimizde koltuk ve menfaat için değil, memleket için çalışan insanlar vardır.”*¹²⁴ O günün baskıcı ve tereddütlü ortamında Gümüşpala'nın bu konuşması, AP'nin milletin kalbine en sağlam şekilde girmesini sağlamıştır.¹²⁵

---

¹²³ “Düşük” ve “Kuyruk” kavramları bir hakaret, aşağılama ve dışlama ifadesi olarak siyasi literatürümüze sokulmaya çalışılmıştır. DP'liler ve yakınları bu sıfatlarla anılmış ve adeta yaşama hakkı tanınmaması gereken insanlar olarak görülmüştür. Bilgiç, **a.g.e.**, s.51.

¹²⁴ **Milliyet**, 6.3.1961.; **Düşünen Adam**, 10.3.1961, S: 10, s.11. Gümüşpala, DP'liler için “Kuyruk” denmesini beğenmediğini ve bu kelimeyi Nazım Hikmet'in kullanmış olduğunu söyledi. **Akşam**, 6.3.1961. AP lideri Kuyruk ve Düşük kelimelerinin kullanılmamasını istedi. **Yeni Gün**, 6.3.1961. Gümüşpala, DP'lilere hoş görünmek istiyor. TAP lideri, düşük ve kuyruk kelimelerini Komünistlere mal etti. **Öncü**, 6.3.1961. Gümüşpala, kuyruk ve düşük kelimelerine muarız (karşı koyan). AP lideri, Türkiye'de düşük insan bulunmadığını söyledi. **Yeni Sabah**, 6.3.1961. Gümüşpala, partisi aleyhinde yapılan haberler için *“Kötü maksatlarla yapılan bu neşriyat, bizi tanıtır bir şekil almıştır. Bu neşriyatın devamını temenni ediyoruz.”* demiştir. **Cumhuriyet**, 6.3.1961, s.5.

¹²⁵ Mehmet Turgut, **Siyasetten Portreler**, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1991, s.80-82. Menteşe'ye göre, Gümüşpala, bu konuşmasıyla kendisinin ve AP'nin halk nazarında itibarını artırdı ve partinin halk tarafından tutulmasını sağladı. **Nahit Menteşe**, 31 Mayıs 2014 tarihli mülakat. Güven'e göre, Gümüşpala'nın “kuyruk ve düşüklükler” açıklaması, kendisinin parti ve vatandaş nezdinde kabul edilmesini ve yurt çapında tanınmasını sağladı. **Turgut Yılmaz Güven**, 19 Mayıs 2014 tarihli mülakat.

Gümüşpala'nın bu açıklaması, değişik çevrelerden tepkiler almıştı. Bir kısım çevreler Gümüşpala'ya hak verirken, bazı çevreler ise bu açıklamayı MBK'ye indirilmiş bir tokat olarak yorumlamıştır.¹²⁶ Gürsel de DP'lilere mesaj veren bu açıklamaya kayıtsız kalmamış ve 10 Mart 1961'de Kurucu Meclis'te sert bir konuşma yapmıştı: *“Politikacılar, Anayasa gibi mukaddes bir eseri kendi ihtiraslarına feda etmeden ve milleti de her hususta yanlış yollara sapıtmaktan çekinmeli ve hatta hayâ etmelidir. Demokrat Partiyi eski pervasız alışkanlığı içinde yeniden hortlatmaya çalışanlar vardır ve onlar eski Demokrat Partinin, Anayasa hususundaki temiz anlayışımızı kabul etmeye müsait olmayan bedbaht (talihsiz) unsurlardır. Bunlar ihtilalin manasını, hedefini hala anlayamamış zavallılardır ve birtakım gayri ahlaki yollardan eski Demokrat Partili dürüst ve masum vatandaşlara kur yapmaktadırlar. Bunlar tehlikeli bir ateşle oynadıklarının farkında değildirler, fakat bunlar asla ve asla düşüncelerinde muvaffak olamayacaklardır. Aziz arkadaşlarım. Haklarımıza ve hürriyetimize ne kadar bağlı olursak hürriyetler maskesine bürünerek milli birliği bozacak fitne ve fesat gayretlerine karşı da o kadar uyanık bulunmayı, icabında bu gibi bozgunculara karşı milletçe harekete geçmesini bilmeliyiz.”*¹²⁷ Gürsel bu konuşması ile başta AP olmak üzere, diğer sağ partileri hedef almış ve bu partileri ciddi bir şekilde uyarmıştır.¹²⁸ Bütün partiler Gürsel'in konuşmasını olumlu bir şekilde karşılamışlardır.¹²⁹

---

¹²⁶ Walter F. Weiker, **1960 Türk İhtilali**, Çeviren: Mete Ergin, Cem Yayınevi, İstanbul, 1967, s.111. YTP Genel Başkanı Ekrem Alican, *“Bu tabirlerden ben de hoşlanmıyorum.”*, CKMP Genel Başkanı Osman Bölükbaşı, *“Paşanın sözüne, Paşa cevap versin.”*, CHP Genel Sekreteri İsmail Rüştü Aksal, *“Bu sözler Ragıp Gümüşpala'nın kendi düşüncesidir. Bu mesele üzerinde durmak istemiyorum.”* demişlerdir. **Cumhuriyet**, 7.3.1961, s.1, 5.

¹²⁷ **KMTD**, B: 9, 10.3.1961, s.595. *“Ateşle oynuyorlar”* sözü memnuniyet uyandırdı. Gürsel'in son beyanatını politikacılar tasviple karşıladı. **Sabah Postası**, 12.3.1961.

¹²⁸ Başkan Gürsel, 22 Mart'ta NATO gazetecileri ile yaptığı görüşmede, *“İnkılap hükümeti ve idaresi ile AP arasında ihtilaf olduğu söyleniyor, doğru mudur?”* sorusuna cevaben, *“Bizim hiçbir parti ile ihtilafımız yoktur. Biz parti işlerine karışmamayı prensip edindik. İhtilal hükümeti olmakla beraber insan hürriyetleri ve haklarına son derece riayetkârız”* demiştir. **Milliyet**, 23.3.1961. Ancak bu beyanat, 10 Mart'taki konuşmanın AP ve Gümüşpala için söylendiği gerçeğini değiştirmemektedir.

¹²⁹ Gürsel'in konuşması için *“Gürsel, çok iyi çok güzel söylemiş”* demekle yetinen Gümüşpala, *“Son günlerdeki çeşitli neşriyattan da üzülmememiz ve korkmamamız gerekmektedir. Zira partimiz için en büyük gaye bu memleketin birlik ve düzenliğidir.”* demiştir. AP adına Şinasi Osma, *“Bu beyanda partimize ve liderimiz Gümüşpala'ya müteveccih (yönelik) hiçbir şey yoktur. Biz mesajın partilere değil, mesela İstanbul'da Kırdar'ın cenazesinde olay çıkaran, Ankara'da maçta kavgaya sebep olan, elektrik fabrikasında sabotaj yapmaya kalkanlara karşı olduğu veya partiler içine sızması muhtelif müfrit particilere müteveccih bulunduğunu düşünüyoruz. Bu ikaz faydalı olmuştur. Ancak, yine tekrar ediyorum, bu beyanatın asla partimiz ile ilgili olduğunu sanmıyorum.”* demiştir. **Cumhuriyet**, 12.3.1961, s.1, 5.

Gümüşpala basın toplantısı tertipleyerek sözlerini açıklamıştır. Gümüşpala, 27 Mayıs İnkılâp hareketinin manasını anlamış olduğunu, MBK ve Hükümete tam itimatla bağlı bulduklarını beyan etmiş ve “*Hükümete sunulmuş ve gazetelerde yayımlanmış olan tüzük ve programımız tetkik edildiğinde görülür ki, şimdiye kadar kurulmuş hiç bir partinin tüzük ve programına uymadığı gibi, devamı da değildir*” demiştir. Gümüşpala “kuyruk” kelimesi için, “*Ankara’daki konuşmam sırf şaibesiz, masum ve temiz vatandaşların durumu içindir.*” açıklamasında bulunmuştur.¹³⁰ Gümüşpala, DP’li kesimlere istediği mesajı vermiştir. DP karşıtı grupların Gümüşpala’ya tepkileri de DP’li kesimler için bir yol gösterici olmuş ve bu sayede AP, YTP ile girdiği eski DP oylarını kazanma yarışında bir adım öne geçmiştir.¹³¹

Gürsel’in Kurucu Meclis’te yaptığı bu sert konuşmasından birkaç gün sonra, AP’ye üye olan eski DP’liler takibata alınmaya başlamışlardı. Ragıp Gümüşpala ile birlikte Ege örgütünü kurma gezisine çıkan AP Genel Başkan Yardımcısı ve eski Demokrat Mehmet Yorgancıoğlu “*AP, DP’nin devamıdır.*” demiş, DP dönemini de övmüştü. Geziye katılan bir gazetecinin ihbarı üzerine¹³² Yorgancıoğlu, 15 Mart’ta “*amme huzur ve sükûnunu bozucu propaganda yaptığı ve faaliyet gösterdiği*” iddiasıyla İzmir Valiliğince nezaret altına alınmıştır.¹³³ Yorgancıoğlu’nun tutuklanmasından bir gün sonra 16 Mart’ta, AP’nin tutumuyla ilgili tahkikat

---

¹³⁰ **Ege Ekspres**, 14.3.1961, s.1, 7.; **Düşünen Adam**, 17.3.1961, s.10-11.

¹³¹ AP İstanbul İl Teşkilat Başkanlığı, 12 ve 13. dönem İstanbul milletvekilliği, AP Grup Başkanvekilliği ve 8.İnönü Hükümeti (CHP-AP koalisyonu) İmar ve İskân Bakanlığı yapan Muhittin Güven, politikaya girişinde ve AP’yi tercihinde Gümüşpala’nın bu beyanatının etkisini şöyle açıklamıştı: “*Ben, AP Genel Başkanı Ragıp Gümüşpala’nın ‘Bu memlekette kuyruk, düşük yoktur’, beyanıyla ortaya koyduğu mert ve cesaretili tutumun müspet tesiri altındayım. Arkadaşlarımı hemen karşıladım. ‘Davetiniz Adalet Partisi’ne ise, evet’ dedim.*” Muhittin Güven, *Sehpanın Altında Politika*, **Tercüman**, 28.5.1989, s.2.

¹³² Öymen, **a.g.e.**, s.326.

¹³³ **Milliyet**, 16.3.1961.; **Cumhuriyet**, 16.3.1961. Yapılan gözaltılar üzerine açıklama yapan İzmir Valisi Burhanettin Uluç, “*Devrim Hükümeti aleyhinde yol tutma sevdasında olanlar ve vatandaşlarımızın tam bir huzur içinde yaşamakta olduğu bugünlerde sırf şahsi menfaat duygusuyla ammenin huzurunu bozucu harekette bulunanlar hakkında icap eden bütün tedbirleri kanunların verdiği yetkilere dayanarak almaktayız*” demiştir. Emniyet Müdürü Kubat de tahkikatın sebeplerini, “*DP’yi ihya etmeye çalışmak, AP’yi DP’nin bir devamı şeklinde benimsemek ve benimsetmeye çalışmak ve düşüklerin tekrar iktidara getirmeyi gaye edinmek*” şeklinde açıklamıştır. **Demokrat İzmir**, 17.3.1961, s.5. 15 Mart’ta nezaret altına alınan Yorgancıoğlu, sorgusunu müteakip 8 Nisan’da tutuklanmıştır. **Milliyet**, 9.4.1961.; **Cumhuriyet**, 9.4.1961. Yorgancıoğlu, şahitlerin ifadesi birbirini tutmaması üzerine 10 Mayıs’ta tahliye edilmiştir. **Milliyet**, 11.5.1961. Yorgancıoğlu, 27 Şubat 1962 tarihinde bu davadan beraat etmiştir. **Cumhuriyet**, 28.2.1962, s.5.

çerçevesinde AP'li dört idareci (İl idare kurulu üyelerinden İkinci Başkan Mehmet Karaoğlu ve Daim Kaygan ile Osman Kibar ve Ali Kinsizer) “DP’yi ihya etmek (yeniden canlandırmak), AP’yi DP’nin bir devamı olarak göstermek ve halen Yassıada’da muhakeme edilmekte olan eski iktidar idarecilerini yine işbaşına getirmek amacıyla hareket ettikleri” iddiasıyla nezaret altına alınmıştır.¹³⁴

Tokat teşkilatını kurmakta olan eski DP milletvekillerinden Ahmet Gürkan, sahtekârlık ve yalan şahadetten mahkûm olmuştur.¹³⁵ AP Sakarya İl Kurulu üyelerinden bazıları nezaret altına alınmış, sorgularını müteakip Hikmet Aygün dışındakiler serbest bırakılmıştır. Parti merkezi olarak kullanılan Hikmet Aygün’ün evinde asılı bulunan parti levhası da indirilmiştir.¹³⁶ Bu tutuklamaların ardından benzer başka tutuklamalarla da karşılaşmıştır. İstanbul Zeytinburnu İlçe Teşkilatı’ndan Ahmet Çiftçi MBK aleyhinde halkı ihtilale teşvik suçundan, İzmir İl Başkanı Mehmet Ali Aytaş DP’yi övdüğü için tutuklanmış, İstanbul İl Başkanı Muhittin Güven gözaltına alınmıştır. Baskı ve tutuklamalar sadece İstanbul ve İzmir’le sınırlı kalmamış, pek çok il ve ilçede değişik bahane ve iftiralarla çok sayıda partili ya baskıya uğramış ya da tutuklanmıştır. Bu baskı politikası 1961’den başlayıp, AP’nin tek başına iktidara geldiği dönemin ortalarına dek uzanmıştır.¹³⁷

Devlet Başkanı Gürsel, basının tutuklamalara ilişkin soruları üzerine “Memleketin huzurunu kimse bozamaz. Eski rezaletlerin hortlamasına asla imkân vermeyeceğim. Memleketin huzurunu bozanların, rahat durmayanların kafasını mutlaka ezmeye kati surette kararlıyım. Bundan kimse istisna edilemez.” demiştir.¹³⁸

Ayrıca, gözaltına alınan bazı yöneticiler hakkında devam eden tahkikat neticesinde kanun dışı faaliyetleri tespit edilmesi halinde, AP’nin kapatılması gündeme gelmişti.¹³⁹ Bu şekilde bazı AP’lilerin, 27 Mayıs’ı yeren demeçler vermeleri

---

¹³⁴ Şahoğlu, **a.g.e.**, s.54.; **Milliyet**, 17.3.1961.; **Cumhuriyet** 17.3.1961. Gümüşpala’nın etrafındaki DP kuyrukları toplanıyor. **Demokrat İzmir**, 17.3.1961.

¹³⁵ **Cumhuriyet**, 24.3.1961, s.1, 5.

¹³⁶ **Yenises/Samsun**, 10.4.1961, s.2.

¹³⁷ Ümit Cizre-Sakallıoğlu, **AP-Ordu İlişkileri Bir İkilemin Anatomisi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1993, s.50.; Bilgiç, **a.g.e.**, s.45-46.

¹³⁸ **Cumhuriyet**, 18.3.1961, s.1, 7.

¹³⁹ **Vatan**, 17.3.1961, s.1, 5.

ve bazı girişimlerde bulunmaları nedeniyle gözaltına alınıp haklarında soruşturma açılınca, Gümüşpala ve arkadaşları zor durumda kalmışlardı. Bu gelişmeler üzerine Gümüşpala'nın istifa edeceği ve AP'nin kapanacağına dair söylentiler çıkmıştır.¹⁴⁰ Gümüşpala, *"Bu haber, yine bir iki gazetenin maksatlı ve teşkilatımızı bulandırıcı haber vermek sevdasından ileri gidemez."* diyerek, istifa haberlerini yalanlamıştır.¹⁴¹

Bu baskılar, bazı asker kökenlilerin AP'den ayrılmasına neden olmuştur. AP İstanbul İl Başkanı Emekli Hava Korgeneral Enver Akoğlu ve İl İdare Kurulu üyelerinden Zeki İlter partiden ve görevlerinden istifa etmiştir. Akoğlu, *"Son günlerde bazı illerde tevali ede gelen (sürüp giden) tezahürlerden (belirtilerden) de anlaşılacağı gibi, geçmişten hiç mütenebbih (akıllanmış) olmamış kimselerin aramıza sokulmuş bulunduğunu görmekteyiz."* diye belirtmiş, İlter ise, *"AP'nin son zamanlarda almış olduğu şekil ve içimize sızan inkılâp ruhuna aykırı kötü niyetli kişilerin tutumları gayeden uzaklaşmış olduğunu bana göstermiş olduğundan..."* diyerek istifa ettiklerini bildirmişlerdir.¹⁴²

Gözaltılar üzerine Gümüşpala, İzmir'de yaptığı açıklamada, *"Biz DP'nin devamı değiliz. Aramıza sızan fena fikirler uzun müddet barınamazlar."*, Ankara'da da, basın mensuplarının soruları üzerine, *"Aramızdaki fena fikirlileri icap ederse kanuna teslim edeceğiz."* demiştir.¹⁴³ Bu olaylar üzerine, 20 Mart'ta İzmir'den Ankara'ya dönen Gümüşpala, partide bir toplantıya iştirak etmiş ve ardından Devlet Başkanı Gürsel ile görüşmüştür.¹⁴⁴ Gümüşpala, basın mensuplarının soruları üzerine, *"AP, DP'nin devamı değildir ve istifa etmeyeceğim."* diyerek kararlılığını göstermiştir.¹⁴⁵

---

¹⁴⁰ **Cumhuriyet**, 18.3.1961.; **Milliyet**, 21.3.1961.; **Cumhuriyet**, 21.3.1961.

¹⁴¹ **Düşünen Adam**, 24.3.1961, s.6.

¹⁴² **Milliyet**, 21.3.1961, s.1, 5.; **Cumhuriyet**, 21.3.1961. Akoğlu, Gümüşpala'ya gönderdiği istifaname'de *"Devlet Başkanımızın Kurucular Meclisindeki nutku bir hayli düşündürücüdür. Bence büyük ölçüde bize hitap eden Devlet Başkanının sözlerindeki sarahat (belginlik) ve izden inhıraf (sapma) inkılâbın ruh ve manası ile kabili tevem (kabul edilebilir) olamaz. Geçmişten hiç de mütenebbih olmamış (akıllanmamış) kimselerin son günlerde aramıza sokulmuş bulduklarını görmekteyiz. Bu sebeple intibak edemeyeceğimi hissettiğim İl Başkanlığından ve Adalet Partisinden istifa ediyorum"* demiştir. **Havadis**, 21.3.1961, s.1, 5.

¹⁴³ **Hürriyet**, 21.3.1961.; **Cumhuriyet Ansiklopedisi (1923-2000)**, 3.Basım, 3. Cilt, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2002, s.36.

¹⁴⁴ **Cumhuriyet**, 21.3.1961, s.1, 5.; **Havadis**, 21.3.1961, s.1, 5.

¹⁴⁵ **Akşam**, 21.3.1961.

AP'lilerin tutuklanması ve siyasal gerginliğin artması üzerine, Gümüşpala'nın başkanlığında, 21 Mart'ta toplanan AP MİK, üç gün süren toplantılar sonunda, yayınladığı altı maddelik tebliğin ilk iki maddesinde; *“AP, Türkiye’de millî birliğin ve gerçek millet hâkimiyetinin kurulup gelişmesine ve garp medeniyeti hukukuna ve insan hakları evrensel beyannameinde ifadesini bulan zihniyete uygun bir cemiyet düzenine kavuşulması için bir araya toplanan idealist insanların partisidir. AP, totaliter rejimleri yerleştirmek için her vasıtayı mübah sayan tahrikçi unsurlara ve komünizme karşı Türk Milleti için bir teminat olma azmindedir.”* denmiştir. Tebliğin diğer maddelerinde; partiler arası tam bir kardeşlik duygusunun yerleşmesinin arzulandığından, basının Türk demokrasisinin tesisi için yeni siyasi partilerin gelişmesindeki rolünden, hukuk devleti prensiplerinden ve AP'nin kuruluşundan sonra geçen bir aylık zamandaki gelişmesinden bahsedilmekte ve *“Teşkilatımızı kurarken üzerinde hassasiyetle durduğumuz prensipler; vazife alanların hangi partiden geldikleri değil, milli hislerin kuvvetli siyasi hayatı sadece memleket hizmet için bir vasıta telakki eden (kabul eden) sağlam karakterli kimseler olmasıdır. Bu prensiplerle İzmir’de kurulmuş olan teşkilatımızda üç arkadaşımızın nezaret altına alınmış olmaları, sadece bir ihbar üzerine olup, bu üzücü hadisenin Türk adaletinin ışığı altında ve en kısa zamanda neticelenmesine inanıyoruz. Adalet Partisi, prensiplerinden ayrılmadan kanunların himayesi altında memleket sathındaki teşkilatını kurmaya azimle devam etmektedir.”* ifadeleriyle tebliğ sona ermiştir.¹⁴⁶

Devlet Başkanı Gürsel, *“Fena adamlar... İşte kuyruk dediğimiz bu bedbahtlardır... Bunlar, DP'nin kötü artıkları, içleri kin dolu olanların sabırsızlarıdır... Bir de bunların daha sabırlı temkinli olanları var ki, bunlar yeni partilerde yer almakta, hele bir partiyi isim değişikliği ile DP olarak kurmaya çalışmaktadırlar... Bunlar amme vicdanında mücrim (suçlu) ve mahkûmdurlar. Bunları, cemiyet cezalandırmalı, milli meselelerimizde söz sahibi olmalarına asla müsaade etmemelidirler... Hırs ve intikam hislerine gem vuramayanlara, güya iktidar ve kötü niyetleri uğruna memleketi karışıklıklara ve kan dökme yollarına sürüklemekten çekinmeyenlere bu açıklamamın son ihtar olduğunu katiyetle ifade ederim.”*¹⁴⁷ diyerek yeni partileri tekrar ikaz etmiştir. AP yayınladığı tebliğde, parti

---

¹⁴⁶ Cumhuriyet, 24.3.1961, s.1, 5.; Milliyet, 24.3.1961.; Düşünen Adam, 31.3.1961, s.19.

¹⁴⁷ Cumhuriyet, 13.5.1961, s.1, 5.

görüşünün yuvarlak masa toplantısında açıklanacağını ve Devlet Başkanı'nın ikazları üzerine teşkilat kadrolarını bir kere daha gözden geçireceklerini bildirmiştir.¹⁴⁸

Devlet Bakanı Sıtkı Ulay da, 19 Mayıs 1961'de Samsun'da yapılan "Devrim Gecesi"nde, "*Biz memlekette zedelenen Atatürk İnkılâbını korumak için 27 Mayıs İhtilali'ni yaptık. İnkılâbın yumuşak elinden cesaret alarak bazı çatlak sesler duyulmaktadır. Bu yumuşak el, icap ettiği zaman sert bir granit halinde bu çatlak seslerin kafalarında patlayacaktır. Bizi, yolumuzdan hiçbir kuvvet çeviremez. Atatürk İnkılâpları için icap ederse on defa inkılâp yaparız.*" diyerek ikaz da bulunmuştur.¹⁴⁹

AP'nin, CHP'ye sert bir şekilde çattığı tebliğde, "*Bugün karşısında bulunduğu meseleyi DP ve onun kalıntıları meselesi gibi dar bir çerçeve içinde mütalaa etmeye elbette imkân yoktur. Halen bir münevver (aydın) neslin buhranları ile karşı karşıya bulunmaktayız. Bu neslin zaafalarını her tarafta müşahede etmek mümkündür. CHP'den gelip DP'li olanlar, sonra kısa bir süre HP'lik geçirdikten sonra tekrar CHP'ye dönenler ve yarın yine de dönecek olanlar arasında bakanlık mevkilerini işgal etmiş ve iki Meclis dolduracak adette milletvekilliği yapmış olanlar çoktur. Son on yıl ve evvelki devrin bu tip şahsiyetlerinin bir kısmı halen idare kadrolarında vazifededirler. Bütün bunlar asıl büyük içtimai mesele olarak bizleri düşünmeye zorlamaktadır.*" denilmiştir. Tebliğde ayrıca, AP'nin canlarını milli birlik için adayan çocuklarının yanında olduğunu ileri sürdükten sonra, "*Karşımızdakiler ise her gün biraz daha sol ve sosyalist temayüllerini ortaya koyanlardır.*" şeklinde bitirilmiştir.¹⁵⁰ Bu tebliğ üzerine, Ankara Örfi İdare (Sıkıyönetim) Kumandanlığı bir tahkikat başlatmış ve tebliği hazırlayan MİK üyelerinin sorgusu yapılmak üzere Ankara ve İstanbul adliyelerine talimat yazmıştır.¹⁵¹

---

¹⁴⁸ **Cumhuriyet**, 14.5.1961, s.1, 5.; **Hürriyet**, 14.5.1961. AP'nin tebliği "*27 Mayıs ruhuna, Atatürk devrimlerine ve memleketimizin kanun ve nizamlarına tabi ve hürmetkâr olduğumuzu, memleket menfaatlerini her türlü şahsi ve partizan düşüncelerin üstünde tuttuğumuzu belirtirken bu duyguların çalışmalarımıza ışık tuttuğunu da sözlerimize ilave etmek isteriz.*" sözleriyle tamamlanmıştır. **Düşünen Adam**, 17.5.1961, s.13.

¹⁴⁹ **Cumhuriyet**, 21.5.1961, s.5.

¹⁵⁰ **Cumhuriyet**, 22.5.1961, s.1, 5.

¹⁵¹ Tebliğin tahkikata konu olan cümlesi: "*Karşımızdakiler ise her gün biraz daha sol ve sosyalist temayüllerini ortaya koyanlardır.*" Bu cümlenin, Temsilciler Meclisi ile kısmen CHP'yi hedef aldığı iddia edilmiştir. Gümüşpala verdiği ifadede tebliğde, hiçbir müessese ve şahsın hedef tutulmadığını, maksadın komünistler olduğunu ve Milli Birlik ruhuna bağlı olduklarını ifade etmiştir. **Cumhuriyet**, 25.5.1961, s.1, 5. Gümüşpala, yapılan tahkikatın AP ile ilgili olmadığını iddia etmiştir. **Cumhuriyet**, 30.5.1961.

1.1.6 AP-YTP Birleşme Çabaları ve Mücadelesi

AP ve YTP'nin birleşmesi hususu, henüz partilerin kuruluşu aşamasında, Ekrem Alican ile Ragıp Gümüşpala'nın birlikte hareket etmesinin arzulanması şeklinde gözlenmektedir. Sıtkı Ulay hatıralarında, Gümüşpala'nın parti kurma konusunda düşüncelerini sordurduğunda, Alican'ın partisinde görev almasını tavsiye ettiğini, ancak Alican'ın Ankara'ya gelen Gümüşpala'ya gereken ilgiyi göstermediği için bunun gerçekleşmediğini ifade etmektedir.¹⁵²

Örtülü'ye göre, YTP'den Enver Adakan ve Mahmut Yalay, Gümüşpala ile görüşmüş ve kendi partilerine katılmaları halinde Gümüşpala ve bir arkadaşının GİK'de görev almalarını teklif etmişti. Gümüşpala'nın teklifi reddetmesi üzerine, YTP kurucuları adına emekli Albay Ertuğrul Alatlı, dört kişiyi GİK'e almayı teklif etmiş, bu teklif de reddedilince temaslar kesilmiştir.¹⁵³

Çolak, Alican'ın, Gümüşpala'yı davet ettiğini ve Gümüşpala'nın başlangıçta "Evet" dediğini, bu birleşmenin olmamasının önemli sebeplerinden birinin, bu dönemde Dünya gazetesinde çıkan, Alican'ın "*Gümüşpala katılsa da katılmasa da biz partimizi kuruyoruz.*" demeci üzerine, Gümüşpala'nın Alican'a karşı tedirginlik ve tepki duyması olduğunu belirtmektedir.¹⁵⁴

AP'nin kurucularından Şinasi Osmalı, Gümüşpala'nın Ankara'daki ilk günlerini şöyle anlatmıştır: "*Kaldığımız otele hemen çalışmalara başladık. Gümüşpala'nın geldiğini duyanlar otele koşuyorlar ve partinin kuruluşunda görev almak istediklerini söylüyorlardı. Gümüşpala, ilk gün Ekrem Alican ve Memleketçi Cumhuriyetçi Parti Genel Başkanı Naci Bozkurt ile ayrı ayrı görüştü. İki de birlikte olalım diyordu. Genel İdare Kuruluna da alalım teklifinde bulunuyorlardı. Fakat biz bunların tutum ve davranışını, MBK ile olan yakınlığını görünce müzakereleri daha ilk gününde kestik. Zira, milletimizin artık öyle danışıklı dövüştü istikamette gitmeyeceğine inanıyorduk.*"¹⁵⁵

---

¹⁵² Ulay, **a.g.e.**, s.174-175.

¹⁵³ Örtülü, **a.g.e.**, s.89.

¹⁵⁴ Melek Çolak, **Yeni Türkiye Partisi**, Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, İzmir, 1997, s.28.

¹⁵⁵ Sümer Doğan, "*Demokrasinin Üç Generali*", **Tercüman**, 27.5.1988, s.9.

Yeni siyasi partilerin kurulmalarından kısa bir süre sonra partilerin kuruluşu sırasında mümkün olmayan birleşmeler tekrar gündeme gelmişti. En çok önerilen birleşme şekli AP ile YTP'nin birleşmesi olmuştur. Seçimlere kadar geçen zaman zarfında, AP ile YTP'nin birleşmesi için yapılan girişimlerin esas maksadı muhalefetin parçalanmasından korkulması idi.¹⁵⁶

YTP Genel Başkanı Alican, Gaziantep'te "*DP'den boşalan yeri YTP'nin doldurduğunu ve AP ile birleşme konusuna da baktığını...*" bildirirken, AP Genel Başkanı Gümüşpala da İzmir'de, "*AP'nin bütün memlekette yerleşmiş büyük bir parti olduğunu, birleşmenin ancak küçük partilerle ilgili olabileceğini*" ifade etmiştir.¹⁵⁷

Gümüşpala'nın başkanlığında 15 Temmuz'da yapılan MİK toplantısında, YTP ile birleşme konusunda üyeler iki gruba ayrılmışlardı. Üyelerden eski Demokratlar, "*Derhal birleşme teşebbüslerine geçilmesini*" isterken, Köylü Partisi'nden gelen ve Tahsin Demiray'ın temsil ettiği grup ile emekli askerleri temsil eden Şinasi Osma grubu, birleşmenin şiddetle aleyhinde bulunmuşlardır.¹⁵⁸

AP bir bildiri yayımlayarak, YTP ile birleşilmesine hukuken imkân olmadığını, ancak YTP'nin kendilerine katılmasının kabul edilebileceğini ifade etmiştir.¹⁵⁹ AP Genel Sekreteri Şinasi Osma da, "*Artık Türk milletine mal olmuş bulunan AP'nin bir başka partiyle birleşmesine hiç kimsenin gönlünün razı olmayacağını*" söylemiştir. Zaten her iki partinin DP'nin hiziplerini paylaştıkları için birleşmeleri imkânsızdı.¹⁶⁰ Bozbeyli yapılan görüşmede, "*Partinin içinde bazı gruplar birleşmeyi istemiş olsa bile, tam olarak iki partinin gönülden istediği bir durum değildi.*" demiştir.¹⁶¹

---

¹⁵⁶ Yalansız, **a.g.e.**, s.35.; Bozdağ, **a.g.e.**, s.73.

¹⁵⁷ **Milliyet**, 14.7.1961.

¹⁵⁸ Emekli askerler ve Tahsin Demiray grubu, "*Birleşmenin eski DP'yi yeniden kurmaktan farksız olduğunu, AP'ye yeni bir hüviyet vermenin gerekli bulunduğunu ve Meclis'te işbirliği yapmanın daha tehlikesiz olacağını*" ileri sürmüştür. **Milliyet**, 16.7.1961, s.1, 5.

¹⁵⁹ **Düşünen Adam**, 19.7.1961, s.6.

¹⁶⁰ **Akis**, 24.7.1961, s.16. Gümüşpala, YTP ile birleşilemeyeceğinin bir tamimle teşkilata bildirildiğini ve partisinin 46 il ile 330 ilçede teşkilat kurduğunu açıklamıştır. **Ege Ekspres**, 24.7.1961.

¹⁶¹ Çolak, **a.g.t.**, s.29, Bozbeyli ile yapılan görüşme.

AP ile YTP'nin birleşmesi seçimlerden önce sürekli gündemde idi. AP listesinde yer almayı kabul eden Başgil bu konuda, “*Üç yeni parti arasında fark gözetmiyorum. Ben üç partiyi aynı gaye yolunda yürüten üç kardeş teşekkül addediyorum. Bu partileri birleştirmek için zaman zaman teşebbüslerim oldu. Fakat araya bazı maniler girdi. Partilerin birleşmesinde kanunî imkân olmadığı anlaşıldı.*” demiştir.¹⁶² Partilerin birleşmesin kanunî olarak mümkün olmadığını açıklamasından yaklaşık bir hafta sonra Ali Fuat Başgil, Türkiye’de parti bakımından CHP ve bunu benimsemeyen kalabalık bir vatandaş kitlesi olduğunu, AP, YTP ve CKMP'nin bu vatandaş kitlesini temsil ettiğini ve söz konusu partilerin aynı gaye için yürüten kardeş partiler olduğunu ifade etmiştir. AP ile YTP'nin birleşmesinden kuvvet doğacağını, aksi halde kendi aralarındaki mücadelenin CHP'ye yarayacağını belirtmiştir.¹⁶³

YTP İl Başkanı Fahrettin Kerim Gökay, Ali Fuat Başgil'in seçimlerde üç partinin işbirliği yapması konusundaki sözlerine cevaben: “*Bu Başgil'in temennisinden ibarettir.*” demiştir. Gökay, bu konunun iyice incelenmedikçe kesin bir netice çıkarmanın güç olduğunu bildirerek, “*Her parti kendi bünyesini kuvvetlendirmeye çalışmalıdır.*” demiştir.¹⁶⁴

AP ile YTP'nin birleşmesi de yılan hikâyesine dönmüş ve AP, birleşmenin mümkün olmadığını dile getirmeye başlamıştır. AP, 29 Ağustos'ta bir bildiri yayımlayarak; AP-YTP birleşmesinin söz konusu olmadığını, ayrıca diğer partilerin AP'yi zaafa düşürmek için bu yolda haberler çıkardığını açıklamıştır.¹⁶⁵

YTP'den özellikle Adnan Karaosmanoğlu, birleşmeyi savunmuş ve AP içindeki eski Demokratlar da bunu desteklemişlerdi. Fakat AP'liler, Ekrem Alican'ın liderliğine güvenmedikleri ve Alican ile birleşmeyi tehlikeli gördükleri için AP-YTP birleşmesi başarısız olmuştur.¹⁶⁶

---

¹⁶² **Milliyet**, 23.8.1961.

¹⁶³ **Cumhuriyet**, 26.8.1961.; Kuru, **a.g.t.**, s.24.;

¹⁶⁴ **Milliyet**, 26.8.1961.

¹⁶⁵ **Yalansız, a.g.e.**, s.46.

¹⁶⁶ **Bozdağ, a.g.e.**, s.73-74.

Halktan bu tür isteklerin gelmesi karşısında Gümüşpala, zaman zaman YTP'nin amacını öğrenmek için YTP'lilerle temas edilmesini istemiştir.¹⁶⁷

YTP içinde "aşırı-müfrit" diye adlandırılan gruptan da birleşme istekleri gelmiştir. Alican'ın partideki aşırıların isteklerine karşı çıkması üzerine partiye hâkim olamayan aşırıları, YTP'den istifa ederek AP'ye geçmişlerdir.¹⁶⁸

İki partinin kuruluşu sırasında birleşme gerçekleşmemiş olmasına rağmen, bu durum iki partiyi de sürekli tedirgin etmiştir.¹⁶⁹ Karşıyaka İlçe Kongresinde yaptığı konuşma yüzünden tutuklanan YTP'li müfrit Talat Asal, birleşme konusunda, "Gülün adı değişik olsa bile kokuları aynı olacaktır." diyerek bu isteği ortaya koymuştur.¹⁷⁰ Başka bir deyişle, bu istek YTP içindeki müfrit denilen milletvekillerinden geliyordu.¹⁷¹

Bir taraftan sağda birleşme formülleri üzerinde durulurken, diğer taraftan AP ve YTP, kendi örgütlenmelerini güçlendirebilmek amacıyla, eski DP'lilerle irtibat kurmaya devam etmişlerdi. Yüksel Menderes'in, YTP'ye katıldığını ilan edilirken, Nilüfer Gürsoy ve Samet Ağaoğlu'nun da YTP'ye gireceği söyleniyordu.¹⁷² Yassıada duruşmalarında DP'lilerin savunmalarını yapan avukatların önemli bir kısmı, 19 Ağustos'ta YTP'ye katılmıştı. Bu katılımlar, seçimlere az bir süre kala, YTP'yi AP karşısında güçlendirmiştir. Bu kişilerin YTP'ye katılımları için, AP'nin kapatılabileceğini düşündükleri söylenebilir.¹⁷³ Alican, "1946'da DP'ye ne kadar ihtiyaç varsa, bugün de 1946 DP'sinin yerine geçecek olan YTP'ye o kadar ihtiyaç vardır." diyerek, YTP'nin DP'nin gerçek temsilcisi olduğunu vurgulamaya gayret sarf etmiştir. AP'yi destekleyen yayın organı "Son Havadis" ise YTP'nin tutumunu, "yeni kurulmakta olan rejimi istismar olarak" nitelendirmiştir.¹⁷⁴

---

¹⁶⁷ Bozbeyli, yapılan bu temasların birinde YTP'li bir arkadaşın, "Biz kaptan köşkünde yer isteriz arkadaş" dediğini, AP'lilerin ise "Kaptan köşkünde biz bile oturamıyoruz, böyle yaparsanız nasıl birleşilecek" dediklerini aktarmaktadır. Çolak, **a.g.t.**, s.30, Bozbeyli ile yapılan görüşme.

¹⁶⁸ Çolak, **a.g.t.**, s.30, Bozbeyli ile yapılan görüşme.

¹⁶⁹ **Hürriyet**, 19.10.1961.; **Akis**, "Onbeş Günün Notları: Partilerdeki Hareketlenmeler ve Kaynaşmalar", 24.7.1961, s.4.

¹⁷⁰ **Hürriyet**, 1.9.1961, s.5.

¹⁷¹ Çolak, **a.g.t.**, s.130, Bozbeyli ile yapılan görüşme.

¹⁷² Kuru, **a.g.t.**, s.25.

¹⁷³ YTP'ye katılan avukatlar: Ertuğrul Akça, Talat Asal, Hüsamettin Cindoruk, Ekrem Korkut, Feyzi Çığırman, Orhan Cemal Ersoy, Gültekin Başak'dır. Yalansız, **a.g.e.**, s.45-46.

¹⁷⁴ Kuru, **a.g.t.**, s.25.

1.2 Adalet Partisi'nin Tüzüğü ve Programı

1.2.1 Adalet Partisi'nin Tüzüğü

Partinin tüzük ve programını hazırlayacak heyet: Muhtar Yazır, Saim Sarıgüllü, Mehmet Yorgancıoğlu, Hüsrev Kubat, İhsan Ünal ve Şinasi Osma'dan ibaretti.¹⁷⁵ AP'nin 1961 yılında yayımlanan tüzüğü dokuz bölüm ve 81 maddeden oluşmuştur.¹⁷⁶ Kuruluş döneminin siyasi yapısında, AP'nin amacı, ideolojik ve siyasi çizgisi genel olarak belirlenmesine rağmen, örgütlenmesi mevcut yasalar kapsamında açık bir şekilde olmuştur.¹⁷⁷

AP'nin tüzüğünde; “*Anayasa, İnsan Hakları Beyannamesi, Medeni Kanun ve Cemiyetler Kanunu esasları dâhilinde çalışmak*” (md.1) benimsenmiş ve partinin gayesi: “*Türkiye’de milli birliğin ve gerçek millet hâkimiyetinin kurulup gelişmesine, ferdin ve ailenin tam bir hürriyet, refah ve eşitliğe kavuşturulmasına, Türk Milletinin ve Devletinin yükseltilmesine çalışmak, programında yazılı içtimaî emniyet, milliyetçilik, şahsiyetçilik, köycülük, muhitçilik ve şahsî teşebbüsçülük ile her sahada terakki (ilerleme) ve tesanütü (dayanışmayı) gerçekleştirecek, milli bünyeye uygun ıslahatçılık esaslarını vatandaşlara benimsetmek suretiyle, Türk Milletine ve yurduna hizmet etmektir.*” (md.2) şeklinde ifade edilmiştir.

Partinin yerel teşkilatında temel ve yardımcı organlar: İlçe ve İl Kongreleri, İlçe ve İl İdare Kurulları, Mali Murakabe Komisyonları, Hakem Heyetleri, Mahalli Parti Meclis Grupları, İl Divanı ve İller İrtibat Büroları olarak belirtilmiştir (md.11).¹⁷⁸ Ayrıca, “*Genel Merkezin lüzum gördüğü il ve ilçelerde bir Gençlik*

---

¹⁷⁵ Şahoğlu, **a.g.e.**, s.53-54.

¹⁷⁶ Birinci bölüm (Esaslar) (md.1-2)'de, İkinci bölüm (Üyeler) (md.3-10)'da, Üçüncü bölüm (Parti Muhit Teşkilatı) (md.11-28)'de, Dördüncü bölüm (Parti Merkez Teşkilatı) (md.29-45)'de, Beşinci bölüm (Kongreler) (md.46-61)'de, Altıncı bölüm (Seçimler, Adaylıklar) (md.62-63)'de, Yedinci bölüm (Mali Hükümler ve Komisyonlar) (md.64-70)'de, Sekizinci bölüm (Hakem Heyetleri) (md.71-77)'de, Dokuzuncu bölüm (Müteferrik Hükümler) (Md. 78-81)'de yer almıştır. Adalet Partisi, **Tüzük (Ana Nizamname)**, Türkiye Basımevi, İstanbul, 1961, s.1-35. Kuru, 1964 Tüzüğü'nü kullandığı için bilgiler farklıdır. Kuru, **a.g.t.**, s.17-18.

¹⁷⁷ Filiz Demirci Güler, **Türkiye'nin Yakın Siyasetinde Bir Örnek Olay Adalet Partisi**, Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü (TODAİE), Ankara, 2003, s.32.

¹⁷⁸ 1964'te kabul edilen Tüzüğünde Yerel Teşkilatında, İl İrtibat Büroları kaldırılmış, Köy ve Mahalle Parti Temsilciliği oluşturulmuştur. Adalet Partisi, **Tüzük ve Program (Prensip Maddeleri)**, Doğu Matbaacılık ve Ticaret Limited Şirketi Matbaası, Ankara, s.8-9.; Güler, **a.g.e.**, s.34-35.

Kolu” kurulması kabul edilmiştir (md.80).¹⁷⁹ Bu teşkilatlanmaya göre; “*Parti teşkilatının ilk kademesi ilçedir. Bundan sonra sırasıyla il ve merkez idare kademeleri gelir. Her kademe, üst kademe idare kurula bağlıdır.*” (md.12). “*Merkez İdare Kurulu, bütün parti teşkilatını, iller kendi çevreleri içindeki parti teşkilatını teftiş ve murakabe etmek vazife ve salahiyetine (yetkisine) haizdir.*” (md.19). “*Yeter derecede faaliyet göstermeyen veya üyeleri arasında geçimsizlik ve anlaşmazlıklar doğan müteşebbis idare kurullarını bir üst kademe veya Merkez İdare Kurulu kısmen veya tamamen değiştirebilir.*” (md.14).

Başlangıçta, AP’nin yerel teşkilatlanma modelini, mevcut yasal mevzuat ve CHP ile DP modellerinin belirlediği, ayrıca merkez ve yerel teşkilat ilişkilerinde merkezin ağırlıklı olduğu bir yapıdan söz etmek mümkündür.¹⁸⁰

Partinin ikinci ve üst kademesi olan Merkez Teşkilatı: Büyük Kongre, Merkez Temsilciler Meclisi, Merkez İdare Kurulu, Genel Başkanlık Divanı, Genel Başkan, Yardımcı Başkanlar, Mali Murakabe Komisyonu, Hakem Heyeti ve Parti Meclis Grubu’ndan oluşmuştur (md.29).¹⁸¹

AP Merkez teşkilatının en büyük organı olan ve her yıl toplanan (md.46) Büyük Kongre, “*Partinin bütün salahiyetlerini (yetkilerini) nefsinde toplayan en yüksek heyeti*” olarak belirlenmiş ve yetkileri, “*Memleket meselelerini ve milli davaları, kanunların müsaadesi nispetinde ve programın ana hedefleri dairesinde karara bağlamak ve tüzük ve program tadilini (değişikliğini) yapmak*” olarak belirlenmiştir (md.50). Büyük Kongrenin çalışma şekli ve sırası (md.55)’te belirlenmiştir. Büyük Kongreden sonra partinin en büyük organı Merkez Temsilciler Meclisi olarak belirlenmiştir (md.30).

AP Merkez Teşkilatının üçüncü sırasında yer alan Merkez İdare Kurulu,

---

¹⁷⁹ 1961’de yardımcı örgüt olarak sadece Gençlik Kollarından bahsedilirken, 1964’te İl Divanı, Devamlı ve Geçici Kurul ve Komisyonlar, Gençlik ve Kadın Kolları, Parti Büroları yardımcı kuruluşlar olarak belirlenmiştir. Adalet Partisi, **Tüzük ve Program (Prensip Maddeleri)**, s.33-34.; Güler, **a.g.e.**, s.34-35.

¹⁸⁰ Güler, **a.g.e.**, s.36.

¹⁸¹ 1961 Tüzüğünde Merkez teşkilatı organlarından olan Mali Murakabe Komisyonu 1964’te kaldırılmış, Merkez İdare Kurulunun adı Genel İdare Kurulu, Hakem Heyetinin adı Haysiyet Divanı olmuştur. Haysiyet Divanı, Yüksek Haysiyet Divanı ve Merkez Haysiyet Divanı olmak üzere iki adettir. Adalet Partisi, **Tüzük ve Program (Prensip Maddeleri)**, s.7.; Güler, **a.g.e.**, s.34-35.

“Büyük Kongre tarafından seçilen yirmi üye ile Genel Başkan ve yardımcı başkanlardan oluşmakta” idi.(md.33) “Partinin en yüksek icra kurulu” olan MİK’e; tüzük hükümlerini uygulayarak parti teşkilatını yürütmek, Büyük Kongre ve Merkez Temsilciler Meclisi kararlarını uygulamak, teşkilatı geliştirmeye çalışmak, parti gelirini arttırmaya çalışmak, merkez delegelerini seçmek (md.34) gibi partiyi yönetmek üzere geniş görev ve yetkiler verilmiştir.

AP Merkez Teşkilatında Genel Başkanlık Divanından sonra beşinci sırada yer alan Genel Başkan, Büyük Kongre tarafından iki yıl için ve süresi dolduğunda tekrar seçilmektedir. Genel Başkan, Hakem ve Mali Murakabe Komisyonları haricinde bütün teşkilatın fiili başkanı olarak belirlenmiştir (md.37). Partinin Teşkilat Başkanı, Propaganda Başkanı, Seçim İşleri Başkanı ve Meclis Grubu Başkanı olmak üzere başlıca dört yardımcı başkanı belirlenmiştir (md.39).

AP’nin teşkilatlanmasında alt organların merkezle kuvvetli bağlantısı olup, hiyerarşik bir parti teşkilatı oluşturulmuştur. Bu hiyerarşik yapı merkeziyetçi bir parti özelliğiyle de pekişmekteydi. AP’nin kitle partisi olmasının yanı sıra kadro partilerine uygun uygulamaları da bulunmaktaydı.¹⁸²

AP’nin tüzüğüne göre, merkez örgütünü oluşturan Genel Başkan ve MİK Büyük Kongre tarafından seçilmektedir. Partinin en yüksek icra kurulu olan MİK’in Büyük Kongre tarafından seçilmesi, AP’nin parti içi demokrasi adına atmış olduğu önemli bir adımdır.

1.2.2 Adalet Partisi’nin Programı

AP’nin temsil etmiş olduğu fikirler, 1961 yılında yayımlanan 26 maddelik kısa programında yer almıştır.¹⁸³

---

¹⁸² Güler, **a.g.e.**, s.44.

¹⁸³ AP programının tam metni için bkz. EK-4, s.270. Adalet Partisi, **Program (Prensip Maddeleri)**, Ege Matbaası, Ankara, 1961, s.1-12.; Adalet Partisi, **Program (Prensip Maddeleri)**, Orijinal Matbaa, Ankara, 1961, s.1-11.; Adalet Partisi, **Adalet Partisi Programını Büyük Milletimizin Tetkikine Arzeder**, Çelikkilt Matbaası, 1961, s.1-2. Öngörülen toplum, ekonomi ve siyasal rejim tasarımı ana hatalarını çizme anlamında parti programlarının kimlik belgesi olduğu söylenebilir. Güler, **a.g.e.**, s.44. Bu program, 1964 yılında yapılan İkinci Büyük Kongrede aynı kalmakla beraber, 87 maddelik bir metinle detaylandırılmıştır. Adalet Partisi, **Tüzük ve Program (Prensip Maddeleri)**, s.41-71. Dört yıllık süreç, AP’yi sistematik ve kapsamlı bir program hazırlamaya sevk etmiş ve bu sayede 1964 Programı’nda partinin programına ilişkin öncelikli politikaları detaylı bir şekilde ortaya konulmaya çalışılmıştır.

1961 Programına göre AP'nin amacı, “*Çağdaş Garp Medeniyeti hukukuna ve İnsan Hakları Evrensel beyannamesinde ifadesini bulan zihniyete uygun bir cemiyet düzeni ve Hukuk Devletinin gereği gibi kurulması ve tekemmül ettirilmesi (olgunlaşması)*” dir. (md.1). AP'nin amaçladığı çağdaş toplum düzeni, evrensel haklara dayandırılması bakımından Batı'daki liberal demokrasi anlayışlarıyla benzerlik göstermektedir.

Memleketi muassır medeniyet seviyesine ulaştırmak için “*Bütün amme hizmetlerinde ve her sahada ıslahatçılığın ön plâna*” alınacağı ve “*Millî Bünye ve Türk Hasletlerine uygun*” hareket edileceği (md.4)¹⁸⁴ ifade edilerek toplumsal düzenin yeniden inşasında yenilikçi olunacağı ve toplumun hassasiyetlerine dikkat edileceği belirtilmiştir. AP, bu anlayışla CHP'nin altı okundan inkılâpçılık ilkesiyle arasına mesafe koymayı hedeflemiştir.

Devleti, “milletin kendişlerini gördürmek üzere vücuda getirdiği” teşkilat (md.2) *olarak gören AP, sosyal sorunların çözümünde devlet ile vatandaşların birlikte hareket etmeleri* (md.9) gerektiğini ve “*milli iradeye dayanmayan her türlü sultayı*” (md.10) reddettiklerini belirtmiştir.¹⁸⁵ Merkez-çevre (kenar) denkleminde merkezin dışladığı çevrenin partisi olmayı hedefleyen AP, DP gibi milleti ön plana alan devleti ikinci plana koyan liberal-özgürlükçü söylemi tercih etmiştir.

“Laikliği, din aleyhtarlığı şeklinde anlamıyoruz. Devletin laik olması, vatandaşların dinleri ile alakalarını kesmeleri demek değildir. Her vatandaş,

---

¹⁸⁴ DP'nin programında; “*Partimiz, inkılâpçılığı, daima değişen dünya ve memleket şartları karşısında hayatın dinamizmine süratle uymak, Türk milletini her bakımdan ileri bir seviyeye erdirmek ve geçmişten, kalan geri ve zararlı gelenekleri her sahada kökünden tasfiye etmek için gereken bütün hamlelerin hemen tatbika konulması manasında anlar.*” (md.15). Demokrat Parti; **Demokrat Parti Programı**, İzmir, 1946, s.4.; Demokrat Parti; **Demokrat Parti Tüzük ve Programı**, Doğu Matbaası, Ankara, 1949, s.51. DP, inkılâpçılıktan ne anladığını ifade etmekle beraber, AP gibi bu ilkeyle arasına belli bir mesafe koymamıştır.

¹⁸⁵ DP'nin programında da milli iradeye vurgu yapılmıştı: “*Geniş ve ileri manasile demokrasi, bütün devlet faaliyetlerinde milli iradeyi ve halkın menfaatini hakim kılmak, yurddaşın ferdi ve içtimai bütün hak ve hürriyetlerine sahip olmasını gerçekleştirmek, yurddaşlar arasında hukuk eşitliğini, karşılıklı sevgi ve saygıyı ve iktisadi menfaatlerde ahengi sağlamaktır.*” (md.4). Demokrat Parti; **Demokrat Parti Programı**, İzmir, 1946, s.1.; Demokrat Parti; **Demokrat Parti Tüzük ve Programı**, Doğu Matbaası, Ankara, 1949, s.47-48. AP'nin programındaki milli iradeye dayanmayan sultanın, 27 Mayıs müdahalesi ve benzer antidemokratik hareketleri belirttiği söylenebilir. AP'nin milli irade vurgusu, bu yönüyle DP'nin görüşünden bir miktar ayrılmaktadır.

mensup olduğu din ve mezhebin ibadet şekillerini icrada serbesttir.” (md.8)¹⁸⁶ diyen AP, laikliği din ve devlet işlerinin birbirinden ayrılmasından öteye götürerek inanç ve ibadetin teminatı ve özgürlüğü olarak görmüştür. Laiklik konusundaki hassasiyetini programında ortaya koyan AP, din ve vicdan hürriyetini ileri demokrasiler seviyesinde savunmuştur.

Milliyetçilik anlayışını, *“Fertlerin şahsiyet sahibi olmaları ve milletlerin kuvvet ve kudretlerini teşkil ettiği gibi, milletlerin de şahsiyetlerini muhafaza etmelerini insanlık âleminin ahenk içinde yaşaması için zaruri sayıyoruz”* (md.11) diyerek ortaya koymuştur.¹⁸⁷

Özgürlükler ilişkin olarak; *“Kadınlara bütün sahalarda erkeklerin haiz oldukları haklar tanınır”* (md.23), *“millet murakabesini en tesirli şekilde tamamlayıp kuvvetlendirecek olan basın ve yayın hürriyetini gerçek demokrasilerdeki seviyesine çıkarmak”* (md.24) şeklinde ifade ederek kadın hakları ile basın ve yayın özgürlüğü vurgulanmıştır. Basın özgürlüğü konusunda son derece katı uygulamalar ortaya koyan DP iktidarını deviren 27 Mayıs müdahalesinden edinilen tecrübelerin, AP'nin programına yansıdığı söylenebilir. AP, bu dönemde özgürlükler konusunda liberal bir söylem ve yaklaşım sergilemiştir.

Programda, *“işçilere grev hakkının, kolektif iş ahdinin, işsizlik sigortasının ve sendika muhtariyetinin Anayasa teminatı altına alınması”* (md.16) gibi bazı sosyal ve ekonomik özgürlüklere de yer verilmiştir. Böylece AP, çalışma yaşamında işçilerin lehine olan sosyal ve ekonomik özgürlükler üzerinde önemle durmuştur.

---

¹⁸⁶ DP'nin programında; *“Partimiz laikliği devletin siyasette, dinle hiç bir ilgisi bulunmaması ve hiç bir din düşüncesinin kanunların tanzim ve tatbikinde müessir olmaması manasında anlar ve laikliğin din aleyhtarlığı şeklindeki yanlış tefsirini reddeder; din hürriyetini diğer hürriyetler gibi insanlığın mukaddes haklarından tanır... Dinin siyaset aleti olarak kullanılmasına, yurtdaşlar arasında sevgi ve tesanüdü bozacak şekilde propaganda vasıtası yapılmasına, serbest tefekküre karşı taassup duygularını harekete getirmesine müsamaha olunmamalıdır.”* (md.14) denmektedir. Demokrat Parti; **Demokrat Parti Programı**, s.4.; Demokrat Parti; **Demokrat Parti Tüzük ve Programı**, s.50-51. *“Parti, dinsel düşünce ve inançlara saygılıdır”* diyen TCF ile başlayan, DP'nin de devam ettirdiği laiklik anlayışı ve dine bakış açısı AP tarafından da devam ettirilmiştir.

¹⁸⁷ DP'nin milliyetçilik anlayışı; *“Yurtdaşlar arasında müşterek bir tarihin yarattığı kültür ve ülkü birliğine dayanan ve her türlü ayrımcı temayülleri reddeden bir milliyetçilik telakkisine bağlıyız. Partimiz, bütün yurtdaşları, din ve ırk farkı gözetmeksizin, Türk sayar; ve Türk olmanın bütün haklarına sahip tanır. Kanuni vazifelerini yerine getiren her ferde iyi bir yurddaş gözüle bakarız. Bu ana görüşlerin tatbikatta da yer bulmasına dikkatle çalışacağız.”* (md.13) şeklindedir. Demokrat Parti; **Demokrat Parti Programı**, s.3-4.; Demokrat Parti; **Demokrat Parti Tüzük ve Programı**, s.50.

Kamu yönetimi ve sosyal hayata ilişkin olarak; sosyal güvenliğe büyük bir önem verileceği (md.12), özel hekimlik ve özel sağlık kurumlarının artırılması halk sağlığının teminatı olarak görüldüğü (md.13), Anayasa teminatı ile Anayasa Mahkemesi ve bağımsız mahkemelerin kurulması, her türlü etkiden uzak hâkimlik kurumu oluşturarak halka ve adalete hizmet edeceklerini (md.14), milli eğitim ile, *“Türk fertlerini hür, müteşebbis ve başarıcı şahsiyetler”* olarak yetiştirilmesinden (md.18), *“İdari âdemimerkeziyetin samimi şekilde tatbikini, mahalli idare fikrinin takviyesini cemiyetimizde nazım (düzenleyici) rol oynayan müesseselerin muhtar hale getirilmesini, Demokrasinin teminatı olarak kabul ediyoruz.”* denilmekte ve âdemimerkeziyetçiliği içtimai gelişmenin bir zarureti olduğu (md.19), ordunun *“bütün mülahaza ve partilerin üstünde, yurt savunması için vazifeli mukaddes bir kuvvet”* olarak tanındığı (md.25) ifade edilmiştir.

“Milli ve edebi değerleri korumak ve bunların tarihi mana ve değerlerini belirtmek ve yaymak ve ilim araştırmalarını teşvik etmek, müzeleri, kütüphaneleri, güzel sanat ve spor yuvalarını çoğaltarak halkın terbiye ve kültür işlerini sağlamak ilim ve kültürümüzü tesadüflerden kurtaracak akademilerle enstitüleri kurmak hedefimizdir” (md.5) ve *“İktisadi kalkınmanın yanında manevi kalkınmanın da vazgeçilmezliğine inanıyor, ekme davası ile ruh yapısını birlikte geliştirmeyi vazife sayıyoruz”* (md.17) denilmektedir.

Ekonomiye ilişkin olarak; milleti kalkındırıp medeni garp milletleri seviyesinde bir refah ve medeniyete kavuşturmak için yapılacak icraatların millî şuralarca kabul edilen planlarla yapılabileceği (md.3) ve medeniyet seviyesine ulaşma çabalarının ancak millî bünye ve Türk hasletlerine (karakterine) uygun, istikrarlı ve sürekli bir düzen içinde mümkün olabileceği (md.4) ifade edilmiştir.

“Çalışma sahasının vatandaşlara en geniş ölçüde pürüzsüz olarak açık tutulması ve iş hürriyetinin mutlak surette sağlanması lazımdır... Ağır vergilere taraftar değiliz. Mevcutlarında hafifletilmesini istiyoruz.” (md.6) diyerek çalışma özgürlüğünden ve vergi sisteminde reformdan söz edilmiştir. *“Devletçilik şahsi teşebbüsün bittiği yerde başlar. Ancak zaruret hallerinde tatbik edilir. İktisadi*

kalkınmamız için yabancı sermayenin teşvikine taraftarız.” (md.6)¹⁸⁸ ve “Milli yolların, limanların, münakale ve enerji ve sulama santrallerinin ve şebekelerinin kurulması gibi işlerde Devlet ve mahalli bölgeler birinci derecede vazifelidirler. Partimiz, hükümet tüccarlığı ve sanayiciliğine muarızdır (karşıdır)” (md.7) denilerek, Devletin ve özel teşebbüsün ekonomideki rolü konusundaki düşünceler açıklanmıştır. Bu maddeler ile ekonomide özel teşebbüse öncelik verilmekte ve devletçiliğin mecburi hallerde gerekli olduğu vurgulanmakta, böylece liberal ekonomik düzen savunulmaktadır. Ayrıca, emek ve sermaye arasındaki çatışmaları önlemek ve bu iki unsurun ahenkli olarak çalışmasını sağlamanın iktisadi kalkınmanın temel şartlarından biri olduğu (md.15) ifade edilmiştir.

Ülkenin iktisadi ve coğrafi olarak bölgelere ayrılması, her bölgenin kendi özellikleri göz önünde tutularak tedbirler alınması, ziraat sahasında ıslahat ile birlikte üretimin artırılması (md.20) ve ülkenin kalkınması için ziraat dışında yeni iş olanakları yaratılması gerektiği üzerinde durulmuştur. (md.21) Ayrıca, Türk Milleti'nin medeni dünyada yerini alması için yurdun temeli ve milletin hayat kaynağı olan köy ve köylülerin topyekûn kalkındırılması gerektiği (md.22) ifade edilmiştir.

Dış politikaya ilişkin olarak; memleketin istiklalini, haklarını ve toprak bütünlüğünü korumak, dış politikanın temeli olarak görülmüştür. Her alanda ülkelerin hukuk eşitliğine, uluslararası dayanışma ve işbirliğine taraftar olunduğu ifade edilmiştir (md.26).¹⁸⁹

1961 yılında kurulan AP, DP'nin seçmen tabanına dayanan bir parti

---

¹⁸⁸ DP'nin programında da, “*Özel teşebbüs ve sermaye faaliyet ve tasarruflarının devlet tarafından nizamlanması, özel teşebbüs menfaatlarıyla genel menfaatin telifi ve korunması zaruretinden ileri gelmektedir. Bizim devletçiliğimiz, iktisadi şartlarımızın ve ihtiyaçlarımızın çizdiği yoldur.*” (md.17) denmiştir. Demokrat Parti; **Demokrat Parti Programı**, s.5.; Demokrat Parti; **Demokrat Parti Tüzük ve Programı**, s.52. AP'nin devletçilik anlayışı ve ekonomi politikaları, DP'nin liberal ekonomi politikalarıyla paralellik göstermektedir.

¹⁸⁹ DP'nin dış politikaya ilişkin yaklaşımı; “*Dış politikamız, milletlerin hukuk eşitliğine, milletlerarası siyasi, İktisadi ve kültürel işbirliğine, kolektif güvene, iyi komşuluk münasebetleri esasına dayanmalıdır. Milli varlığın ancak milli kuvvetle korunabileceği kanaatine bağlı kalmakla beraber, milletler birliği gayesini hedef tutacak barışçı ve açık bir dış siyasetin, memleket menfaatlerine en uygun ve realist yol olduğuna inanıyoruz.*” (md.18) şeklindedir. Demokrat Parti; **Demokrat Parti Programı**, s.5.; Demokrat Parti; **Demokrat Parti Tüzük ve Programı**, s.52. DP ve AP döneminde, Türk dış politikası Batı (özellikle ABD) çizgisinde olmuştur..

olduğundan parti ilke ve amaçlarının belirlenmesinde bu tabanın beklentileri önemli ölçüde etkili olmuştur.¹⁹⁰ DP programında CHP'nin altı okunda yer alan “cumhuriyetçilik, milliyetçilik, laiklik, inkılapçılık, halkçılık, devletçilik” ilkelerinden ne anladığını açıklamak ve bu ilkelere göre kendini konumlandırmak zorunda hissetmiştir. AP ise “cumhuriyetçilik, milliyetçilik, laiklik ve devletçilik” ilkelerini açıklamayı yeterli görmüştür.

AP'nin kuruluşundaki bu program süreç içinde geliştirilmiştir. AP'nin parti programı incelendiğinde partinin demokrasi ile özgürlük kavramlarına önem verdiği ve bu açıdan liberal demokratik değerleri sahiplendiği ifade edilebilir.

AP'nin devletçilik anlayışı ülkenin zaruri ihtiyaçlarının karşılanması ve toplumun refaha kavuşturulması ile sınırlıdır. Özel teşebbüsün gelişebileceği bir ortam oluşturmayla birlikte yabancı sermayeyi ülkeye çekmenin, milli sanayi ve sermayeyi de canlardıma çabasındadır. Özel sektöre önem veren AP, DP gibi ekonomi politikaları açısından liberal bir partidir.

DP'nin programına benzeyen ve liberal bir anlayışla kaleme alınan AP'nin program ve prensiplerinde “demokrasi, özgürlükler ve liberalizm” önemli ilkeler olmuştur. Ancak programında yazılanların tümünün uygulamaya geçirildiğini söylemek mümkün değildir.

Türk siyasal hayatında 1960-1965 yıllar, 27 Mayıs müdahalesi sonrası sivil idareye geçiş ve siyasal rejimi koruma çabası içinde geçmiştir. Bu durum siyasal partilerin politikalarına yansımış ve özgürlük düşüncesi siyasal politika ve söylemlerin en önemli konusu olmuştur.

Şerif Mardin'in Türk siyasetine uyarladığı merkez-çevre (kenar) ilişkisinde; İttihat ve Terakki Fırkası ile CHP'nin temsil ettiği “devlet ağırlıklı” merkezi

---

¹⁹⁰ Gazanfer Kaya, **Türkiye’de Siyasal Partilerin Özgürlüklere Yaklaşımları (Cumhuriyet Halk Partisi ve Adalet Partisi Örneği: 1960-1980)**, Doktora Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas, 2009, s.158. AP'nin programı ana hatlarıyla, DP'nin programının bir benzeriydi. AP'liler DP'nin devamı olduklarını söyleyerek DP'nin programını benimsediklerini ifade etmişlerdi. Akkaş, **a.g.t.**, s.53. “Hayırda hayır vardır” sloganı ile Anayasa'ya karşı propaganda yürütülmesi, AP'nin kurucuları ve yetkililerinin DP'nin devamı olduklarını söyleyerek, onun programını benimsediklerini ifade etmelerinin bir tezahürüdür. Çavdar, **a.g.e.**, s.107, 120.; Çavdar, **a.g.m.**, s.2090.

otoriteye karşı siyasal muhalefeti temsil eden ve “millet/halk ağırlıklı” çevrenin temsilcisi olan Ahrar Fırkası, Hürriyet ve İtilaf Fırkası, Birinci TBMM’de İkinci Grup, TCF, SCF, DP’nin temsil ettiği çizgide politika yapmıştır. AP, halkın inanç, değer ve hayat tarzına saygı gösteren, milliyetçi, muhafazakâr, demokrat, liberal ve serbest piyasa ekonomisi taraftarı olmuş ve merkez sağ çizgide siyaset yapmıştır.

1.3 1961 Anayasası ve Adalet Partisi

Yeni anayasa, Kurucu Meclis tarafından 27 Mayıs 1961 tarihinde kabul edilmiştir.¹⁹¹ 13 Aralık 1960 tarihinde kabul edilen kanunla, yeni anayasanın kabulü için halkoyuna gidilmesi ve MBK’nin anayasanın halkoylaması tarihi ve siyasi partilerin propaganda serbestliği kararını alması hüküm altına alınmıştır.¹⁹² Buna bağlı olarak, MBK tarafından 20 Haziran 1961’de, 22 Haziran’da Anayasa’nın halka tanıtılıp benimsenmesi faaliyetlerinin başlaması ve 9 Temmuz 1961 günü halkoyuna sunulması kabul edilmiştir.¹⁹³ MBK verilen bu iznin referandum mevzuunda kullanılmasını, başka yollara sapılmamasını temenni etmiş ve bilhassa dinin siyasete alet edilmemesinin lüzumuna dikkat çekmiştir.¹⁹⁴ Böylece siyasi partilerin kurulmasından sonraki en önemli gelişmelerden biri olan Anayasa’nın halkoyuna sunulması süreci başlamıştır.

1961 Anayasasının halkoyuna sunulması sürecinde, yurt çapında devlet destekli bir “Evet” kampanyası yürütülmüştür. AP dışında, hemen hemen ülkedeki tüm siyasi partiler, gençlik, basın, kamu kurum ve kuruluşları, dernekler “Evet”

---

¹⁹¹ **RG**, S: 10816, 31.5.1961, s.4201-4214. İkinci Cumhuriyetin Anayasası Kurucu Meclis’in evvelki günkü toplantısında 2 çekimser oya karşı 261 oyla kabul edilmiştir. Devlet Başkanı Gürsel: “Anayasanın siyasi tarihimizde mühim bir yeri olacağından şüphe edilemez. Hepimizin oylarını ittifakla üzerinde toplayan bu Anayasanın mutlak kusursuz olduğunu iddia etmiyoruz. Fakat Türk Milletinin yararına ne düşünebiliyorsak hepsinin bu kanunda yer aldığı da bir hakikattir.” demiştir. **Milliyet**, 29.5.1961. Yeni Anayasa’yı hazırlayan Kurucu Meclis’e bağlı 20 kişilik komisyon, Anayasa’da Millet Meclisi’ni başka kurumlarla dengelemek suretiyle DP’nin (daha önce CHP’nin) sahip olduğu gibi bir iktidar tekelinin oluşmasını engellemeyi amaçlamıştır. Zürcher, **Modernleşen Türkiye’nin Tarihi**, s.356. Anayasa vasıtasıyla, toplum içerisinde “sosyal demokrat” dengenin temellerini atmak amaçlanırken, aynı zamanda kapitalist ekonominin düzgün bir şekilde gelişmesi yönlendirilmeye çalışılmıştır. Çağlar Keyder, “Türkiye Demokrasisinin Ekonomi Politikası”, **Türkiye’de Siyasal Muhalefet 1923-1980 Makaleler**, Derleyenler: Irvin Cemil Schick ve Ertuğrul Ahmet Tonak, Belge Yayınları, İstanbul, 1998, s.62.

¹⁹² **RG**, S: 10682, 16.12.1960, s.2766-2770.

¹⁹³ **RG**, S: 10836. 23.6.1961, s.4433.; Haydar Tunçkanat, **27 Mayıs 1960 Devrimi (Diktadan Demokrasiye)**, Çağdaş Yayınları, İstanbul, 1996, s.408.

¹⁹⁴ **Cumhuriyet**, 23.6.1961.

kampanyasına iştirak ederek, Anayasa'nın halka tanıtılması ve benimsetilmesine çalışmışlardır.¹⁹⁵ MBK üyeleri ve Temsilciler Meclisi üyeleri yurt gezilerine çıkmış,¹⁹⁶ siyasi partiler, açık hava toplantısı ve radyo konuşmaları yapmışlar,¹⁹⁷ birçok dernek, kurum ve kuruluş da bu kampanyaya katılmışlardır.¹⁹⁸ Bu desteğin asıl nedeni, halkoylamasına, anayasa ile birlikte 27 Mayıs müdahalesinin ve hukuka bağlı normal bir idareye geçişin de halk tarafından onaylanması şeklinde bakılmasından kaynaklanmaktaydı.¹⁹⁹

AP, 26 Haziran 1961 tarihinde bir bildiri yayımlayarak, yeni anayasayı desteklediklerini bildirmiştir. Bildiride; yeni Anayasa'nın 1924 Anayasasına kıyasla, hukuki teminat bakımından siyasi hayatımızda ileri bir adım olduğu ifade edilmiş ve Anayasanın kesin onayı millete bırakılmıştır.²⁰⁰ AP bu sayede, Anayasa oylamasında

---

¹⁹⁵ Ecvet Güresin, "Ankara Notları", **Cumhuriyet**, 27.6.1961.

¹⁹⁶ Anayasaya 'Evet' kampanyasına katılacak MBK üyeleri bugünden itibaren peyderpey yurda dağılmaya başlayacaklardır. **Milliyet**, 28.6.1961, s.5. Ahmet Yıldız dün Trabzon'a hareket etmiştir. Sami Küçük ve Kamil Karavelioğlu bugün veya en geç yarın Ege gezisine çıkacaklardır. Mehmet Özgüneş de Kayseri'ye gidecek ve orada Anayasa konusunda vatandaşlarla temas edecektir. **Milliyet**, 29.6.1961, s.5. Yurdun dört bir bucağına dağılmış olan MBK üyeleri, dün ve bugün de temaslarına ve konuşmalarına devam etmişlerdir. Osman Köksal Erzincan'da, Ahmet Yıldız Pazar ve Rize'de, Sami Küçük Nazilli'de, Suphi Karaman Bafra, Alaçam, Gerze ve Sinop'ta, Refet Aksoylu Kırşehir ve Nevşehir'de, Kamil Karavelioğlu Malatya ve Gaziantep'te, Kadri Kaplan Antalya'da, Mucip Ataklı ile Emanullah Çelebi de Mardin'de konuşmalar yaparak, kalabalık dinleyicileri yeni Anayasaya 'Evet' demeye ve 'Evet' dedirtmeye davet etmişlerdir. Sami Küçük yarın da İzmir'de bir konuşma yapacaktır. **Cumhuriyet**, 4.7.1961, s.5.

¹⁹⁷ Onbinlerce vatandaş dün Taksim Alanında Anayasaya 'evet' dedi. Mitingde konuşan İnönü, "Anayasa her manasıyla cemiyetimizin müşterek malıdır" dedi. **Cumhuriyet**, 4.7.1961. İnönü, bir devreyi kapamak için herkesi yeni Anayasaya "evet" demeye davet etti. **Hürriyet**, 4.7.1961. Partilerin Anayasa için radyo konuşmaları başladı. Alican, Anayasa'ya evet denilmesini isterken, Memleketçi Parti'nin konuşmasında AP'nin tebliğine çatıldı. **Cumhuriyet**, 29.6.1961. CHP adına Prof.Turhan Feyzioğlu radyo konuşmasında, yeni Anayasanın diktatörlüğe, faşizme ve komünizme karşı olduğunu belirtmiş ve vatandaşları "beyaz oy" kullanmaya davet etmiştir. **Milliyet**, 1.7.1961, s.5. AP Hariç Diğer Partiler Anayasayı Tam Destekliyor. AP adına radyoda konuşan Nihat Su: "Anayasada milliyetçiliğin ön plana alınmadığını, milliyetçiliğe Anayasada hatır için yer verildiğini" söylemiştir. **Milliyet**, 4.7.1961, s.1, 5.

¹⁹⁸ Gençliğin Anayasa kampanyası başladı. Türkiye Milli Gençlik Teşkilatı (TMGT) yüz binlerce döviz hazırlattı, izciler Anadolu'ya dağıldılar. TMGT Genel Başkanı Metin Kumbasar: "Türk toplumunun büyük bir çoğunlukla 9 Temmuzda yapılacak referanduma katılmasını ve (evet) demesini bekliyoruz..." demiştir. **Cumhuriyet**, 26.6.1961. Antalya'da müftülük tarafından hazırlanan ve Cuma namazı hutbesinde okunan yazıda, halkın Anayasa etrafında birleşmesinin meydana getireceği kuvvet ayetlerle izah edilmiştir. **Milliyet**, 1.7.1961, s.7.; **Hürriyet**, 2.7.1961. MBK, Diyanet İşleri Başkanlığına hazırlattığı "Anayasamız Dinimize Uygundur" isimli risaleyi dağıttırıştır. Weiker, a.g.e., s.174.

¹⁹⁹ İsmet Giritli, "Günün Konuları: Referandum", **Cumhuriyet**, 6.6.1961, s.2.

²⁰⁰ **Milliyet**, 27.6.1961. AP'nin bu konuda görüşlerini açıklayan basın bildirisi şöyle idi: "Bir milli Anayasanın geniş ve müsait zamanlar içinde dahi hazırlanmasının büyük güçlükler arz ettiği ve

muğlak bir tavır takınarak, DP'nin temsil ettiği kesimlerin 27 Mayıs'a tepkisini temsil etmeyi başarmıştır.

Bu bildiri, başta Gürsel²⁰¹ ve siyasi partiler²⁰² olmak üzere, büyük tepkilere yol açmıştır. İlk tepkilerden biri de AP içinden gelmiştir. AP MİK üyesi ve Gençlik Teşkilatı Başkanı Mukbil Özyürek, partisinin açıkça "Evet" demediği için istifaya ettiğini açıklamıştır.²⁰³

AP idarecileri, yapılan bu olumsuz tepkiler üzerine, bildiriye Anayasaya "Evet" diyeceklerini bildirmelerine rağmen bunun yanlış anlaşıldığını ileri sürmüşlerdi. Bu iddialarını ispat etmek için de Gümüşpala'nın bu konudaki radyo

---

*uzun ilmi araştırmaları gerektirdiği hakikati göz önünde tutulursa, bir yılda bir devrim havasında meydana getirilen Anayasanın gerek şekil gerekse muhteva bakımından bir takım noksanları ve fazlalıkları olmasını tabii görmek icap eder. Nitekim Sayın Devlet ve Hükümet Başkanımız da bu noktaya işaret etmiş bulunuyorlar. Anayasa bu haliyle iktidara geçecek partinin tatbikatı ve zihniyeti ile renk ve değer olacaktır. Partimizde bu tatbikatta ikinci cumhuriyetin milli bünyeye uygun hukuki müeyyidelerle teçhizi için çalışması bir memleket ve millet vazifesi bilmektedir. Yeni Anayasanın 1924 Anayasasına kıyasla getirdiği hukuki teminat bakımından siyasi hayatımızda ileri bir adım teşkil ettiği düşüncesiyle ve AP idarecileri sıfatıyla destekliyoruz. Bununla beraber milli hâkimiyeti kayıtsız şartsız millette gören büyük Atatürk'ün 'Hiç bir kuvvet, Türk milletinin kendi kaderini kendisinin tayin etmesine mani olamayacaktır.' vecizesinde ifadesini bulan hakikatlerin ışığı altında bizler ve son demokrasi mücadelelerinde olgunluğunu ispat etmiş milletimizin sağduyusuna inanıyor, son ve kati hükmü yine ondan bekliyoruz." Güngör, a.g.e., s.116-117.; **Düşünen Adam**, 28.6.1961, s.9-10. Kaya, AP'nin 26 Haziran tarihli bildirisi ile Anayasa'ya karşı çıkacağını yazmıştır. M.O.Kaya, a.g.t., s.53. Ancak bildiri dikkatli bir şekilde incelediğinde Anayasa için genelde olumlu bir dil kullanıldığı, idareciler olarak destekledikleri, ancak son kararı millete bıraktıkları görülmektedir. Bu nedenle bildirinin destekler şekilde başlamakla birlikte muğlak bir şekilde sonlandığını ifade edebiliriz. Ancak, Kaya'nın yazdığı gibi AP'nin karşı çıkacağı çıkarsaması yapmak mümkün değildir.*

²⁰¹ Milleti yeni Anayasa için müspet oy kullanmaya davet etmeyen AP hakkında Ankara'da fikri sorulan Devlet Başkanı Gürsel: "Anayasaya 'hayır' diyeceklermiş, kendileri bilir. Ben radyoda yapacağım konuşmayla vatandaşlarımdan Anayasaya 'evet' demelerini isteyeceğim. Onlar küçük hesaplara sapıyorlar. Anayasa'ya bütün milletçe 'evet' dememiz lazımdır. Varmak istediğimiz hedefin uzaklaştırılması asla caiz olamaz. Benim istihbaratım doğruysa, Anayasaya 'hayır' demek niyetindeler" demiştir. **Milliyet**, 28.6.1961, s.1; 5. Anayasanın halkoyuna sunulması münasebetiyle Devlet Başkanı Gürsel radyo da, "Asıl mühim olan normal nizamı varabilmek için anayasamızın milletçe kabulünün ciddi ve hayati bir merhale olduğu keyfiyettir. Bizi bu hedeften ayırmak isteyenler bulunabilir... Maatteessüf (maalesef) böyleleri de vardır. Bu gibiler sizleri yanıltmak için yalan, asılsız ve hayırsız söylentilerle yolunuzu şaşırtmak isterler. Bunlara kanmayınız ve inanmayınız. Bunlar asla bizim dostlarımız değildir. Milletimizin kararsızlık içinde bulunmasından menfaat uman bedbaht ve karanlık insanlardır." demiştir. **Cumhuriyet**, 5.7.1961, s.1, 5.

²⁰² AP'nin yayınladığı muğlak bildiri hakkında diğer partilere mensup şahıslar şunları söylemişlerdir. Turhan Feyzioğlu (CHP): "Anayasa konusunda her siyasi parti görüşünü dilediği gibi beyan etmekte serbesttir. Bize kalırsa Anayasa milletin tasvibine mazhar olacaktır." Ali Sohtorik (CHP): "AP'nin görüşünde katıyet bulunmamaktadır. Milli bir davada müphem beyanlarda bulunmak doğru olmaz." Akif Eyidoğan (Memleketçi Parti): "Ama olmadı diye Anayasaya hayır diyecek değiliz." Fahrettin Kerim Gökay (YTP): "Anayasa 1924 Anayasasına nazaran mütakâmil ve olgun bir şekilde hazırlanmıştır... Biz YTP olarak Anayasaya 'Evet' diyeceğiz." **Milliyet**, 28.6.1961, s.5.

²⁰³ **Milliyet**, 29.6.1961, s.5.; **Cumhuriyet**, 28.6.1961, s.5.

konuşmasını vermişlerdir. Gümüşpala'nın radyo konuşması şöyle son bulmaktaydı: *“Yeni anayasayı 1924 tarihli Anayasayla kıyasla hukuki teminat bakımından ileri adım teşkil etmesi düşüncesiyle, biz AP idarecileri müspet oy kullanacağız. Yeni Anayasanın, milletimize hayırlı ve uğurlu olmasını temenni ederken, hiçbir şahsi ve parti endişesi düşünmeden sizi sandık başına gitmeye davet ederim.”* Gümüşpala'nın bu konuşmasından da anlaşıldığı gibi, sadece AP idarecileri Anayasaya “Evet” demek kararına varmışlardır. İdareci olarak, teşkilatlarına ve halka “Evet” tavsiyesinde bulunmaktan kaçınmışlardır.²⁰⁴

Gümüşpala, 29 Haziran 1961'de İzmir'de yaptığı basın toplantısında, Anayasanın halkoyuna sunulmasında partisinin tutumunun ne olacağını yine açıklamamış, *“Kongre yapmadık. Anayasa ile ilgili vatandaşın durumunu bilmiyoruz. Bu şartlar altında vatandaşın fikir ve niyetini almadan parti merkezi vatandaş namına söz söylerse bu, vatandaşa baskı ve demokratik prensiplere bir aykırılık olmaz mı? Bizim Temsilciler Meclisinde üyemiz yok. Tüzüğümüz ile yeni Anayasa arasında bazı ayrılıklar var. Hâlbuki Temsilciler Meclisinde bizim de bir üyemiz olsaydı, bu husustaki fikir ve tenkitlerimizi orada açıklar ve yapardık.”*²⁰⁵ diyerek, yine üstü kapalı bir şekilde Anayasaya “Hayır” mesajı vermiştir.

Diğer siyasi parti liderleri “Evet” için gayret gösterirken,²⁰⁶ Adalet Partisi Genel Başkanı Ragıp Gümüşpala bir yandan “Evet” derken, bir yandan da partinin muğlâk tavrını korumayı başarıyordu. Gümüşpala, Anayasa oylamasına ilişkin propaganda döneminde yaptığı konuşmalarda; Anayasaya “Evet” diyeceklerini, MİK'in biran evvel seçime gitmek ve millet iradesiyle bir hükümet kurulmasını temin etmek için Anayasaya “Evet” demek kararını verdiğini, Parti Genel Merkezinin bir ay evvel “Evet” dediğini, bir yılda ve bir devrim havası içinde

---

²⁰⁴ **Milliyet**, 29.6.1961, s.5.

²⁰⁵ **Milliyet**, 30.6.1961.

²⁰⁶ İnönü radyoda *“Hazırlanan bu Anayasa ıstırapların, tecrübelerin mahsulüdür”* Bölükbaşı Kırıkkale'de *“CKMP'nin Anayasa için tutumu beyaz oy vermektir”* demişlerdir. **Milliyet**, 3.7.1961. İnönü, Taksim Mitinginde *“Anayasa her manasıyla cemiyetimizin müşterek malıdır”* demiştir. **Cumhuriyet**, 4.7.1961. Havza ve Kavak'ta referandum hakkında konuşan Bölükbaşı, *“Yeni Anayasaya (evet) deyiniz. Bugünkü idareyi seviniz, ona güveniniz, verdiği şeref sözünü tutacaktır...”* demiştir. **Milliyet**, 18.6.1961, s.5. CKMP Genel Başkanı Osman Bölükbaşı, Trabzon'da dün *“Yeni Anayasanın kabulü ile hürriyet ve rejim mücadeleleri devrinin kapanacağını”* söylemiştir. **Milliyet**, 22.6.1961.

meydana getirilen Anayasanın gerek şekil ve gerekse muhteva bakımından, bir takım noksanları olmasını tabii görmek icap ettiğini, aksaklıkların seçimlerle oluşacak yeni Meclis tarafından giderilebileceği ümidinde olduğunu, AP'lilerden mutlaka sandık başına gitmelerini ve oylarını istedikleri gibi kullanmalarını, son ve kat'i hükmü Türk milletinin vereceğini söylemiş ve partiler arası kardeşlik havasından bahsetmiştir.²⁰⁷ Gümüşpala bu açıklamaları yaparken, AP MİK üyesi Kamuran Evliyaoğlu, radyoda yaptığı konuşmada muğlâk tavrı devam ettirmiştir.²⁰⁸

Anayasanın tanıtılması için verilen 15 günlük propaganda dönemi Anayasaya “Hayır” kampanyası için pek elverişli olmamasına, rağmen DP'nin mirasçısı olacak AP'liler bu kampanya sırasında “oyların hayırlı olması”nı dilemek gibi imalarda bulunarak yeni Anayasaya muhalefet etmişlerdir.²⁰⁹ Bu kampanyalarda; “*Hayırda hayır vardır.*”,²¹⁰ “*Referandum adında bir papaz gelecek ve Türkiye din değiştirecek.*”, “*Evet dersiniz komünistler gelecek.*”, “*Sandıklardan evet çıkarsa CHP'nin iktidara geleceği...*”,²¹¹ “*Mr. Referandum adındaki bir Amerikalı'ya “Evet” oyu verilmesinin, Amerika'ya “Evet” demek anlamına geleceği...*”²¹² yaygın propagandalar idi. Milliyetçilik” teriminin Anayasada yer almamış olması eleştirilmiş ve “*Anayasanın dibacesi (başlangıç kısmı) durdukça bu Anayasaya olumlu oy vermeyeceklerini*” söylemişlerdir.²¹³

---

²⁰⁷ **Milliyet**, 1-5.7.1961, s.5, 7.

²⁰⁸ Kamuran Evliyaoğlu radyoda yaptığı konuşmada: “*Mesele bizim için (evet) veya (hayır) meselesi değildir. Anayasanın hukuk devleti yapısına (evet) diyor ve canı gönülden alkışlıyoruz. Fakat sosyal devlet esasına gelince, bizim görüşümüz ve prensiplerimize uymuyor. Sosyal devlet esaslarının mahzurlarını şimdilik göze alarak Anayasanın tümü üzerinde AP yöneticileri olarak müspet neticeye varıyor ve halkoyunda destekliyoruz.*” demişti. **Cumhuriyet**, 3.7.1961, s.5.; **Milliyet**, 3.7.1961, s.1, 5.

²⁰⁹ Tanör, **a.g.e.**, s.376.; Tunçkanat, **a.g.e.**, s.408-409.

²¹⁰ Mülakat yapılan kişiler bu konuda farklı beyanlarda bulunmuşlardır. Sezgin, “*Anayasanın Türkiye'ye yaramadığını gördüğümüz için halk arasında ‘Hayırda hayır vardır’ diye söyledik. Bununla beraber, eğer hayır çıkarsa askerler gitmez diyerek ‘Evet’ diyenler de oldu.*” dedi. **İsmet Sezgin**, 25 Mayıs 2014 tarihli mülakat. Menteşe, “*Parti olarak ‘hayırda hayır var’ demedik. Ama halk kendiliğinden bu ve benzer söylemleri üretti. Mesela çarşıda gezerken esnaf, karpuzu göstererek ‘Başkanım, kan kırmızısı’ diyerek, anayasa oylamasında kırmızı (hayır) oy vereceğini ima ederdi.*” dedi. **Nahit Menteşe**, 31 Mayıs 2014 tarihli mülakat. Güven de, askerlerin gitmesi için evet dediklerini ifade etti. **Yılmaz Turgut Güven**, 19 Mayıs 2014 tarihli mülakat.

²¹¹ Tunçkanat, **a.g.e.**, s.408-409.; Kurtul Altuğ, **27 Mayıs’tan 12 Mart’a**, Koza Yayınları, İstanbul, 1976, s.213.

²¹² Cüneyt Arcayürek, “*Çankaya 11 Cumhurbaşkanı 11 Öykü*”, **Cumhuriyet**, 4.6.2010, s.15.

²¹³ Cihad Baban, **Politika Galerisi (Büstler ve Portreler)**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1970, s.255.

Anayasaya “Hayır” kampanyası ile AP’liler, 27 Mayıs’ın meşruiyetine inanmadıklarını ve DP iktidarının bir tanka çarptığını ilan etmek istemişlerdir.²¹⁴ AP, Yeni Anayasa’ya karşı takındığı bu “muğlak tavırla”, gelenekçi liberal kesimin 27 Mayıs’a tepkisini akıllıca temsil etmiştir.

Kaya’ya göre; AP’nin kuruluş programında ve daha sonraları seçimler öncesinde yayımlayacağı seçim beyannamesinde yer verdiği özgürlükler, 1961 Anayasası ile ayrıntılı bir şekilde düzenlenerek hukuksal güvence altına alınmıştır. Bununla birlikte AP, Anayasa’nın kabulü için yapılan oylamada dolaylı bir biçimde “Hayır”cı tabanın çizgisinde yer almıştır. Bu eğilim, bir partinin bazen, sırf seçmenlerini hoşnut tutmak için inanmadığı görüşlerin arkasında durabildiğini göstermektedir. Çünkü parti programında aynı tarzda yer verdiği özgürlükleri hak haline getiren Anayasaya “Hayır” demesi, ancak ve ancak 27 Mayıs darbesinin yarattığı hoşnutsuz kesimlere verilen bir mesaj olarak yorumlanabilir.²¹⁵

AP dışında bütün kesimlerin tam desteğini alan yeni Anayasa, 9 Temmuz 1961’de yapılan halk oylamasında, kabul edilmekle beraber “Evet” oyları, % 61.7 oranında kalmıştır.²¹⁶ Geçen iktidar taraftarları ile müstakbel iktidar taraftarları arasında bir kuvvet gösterisi haline gelen halkoylaması neticesinde; CHP üzülen, AP ise memnun olan taraf olmuştur.²¹⁷

Türk halkının bir kısmı askerî idareden sivil idareye geçişin en kısa sürede olması için anayasaya evet dediğini düşünürsek, normal şartlarda mevcut düzene olan tepkileri ve buna bağlı olarak hayır oylarının çok daha fazla olacağını iddia etmek yanlış olmayacaktır.

---

²¹⁴ Altuğ, **a.g.e.**, s.212-213.

²¹⁵ G.Kaya, **a.g.t.**, s.158-159.

²¹⁶ Seçmen sayısı: 12.747.901, Oylamaya katılan seçmen sayısı: 10.321.111, Geçerli oy sayısı: 10.282.036, Evet oyu: 6.348.092 (%61.7), Hayır oyu: 3.933.944 (%38.3) idi. DİE, **Türkiye İstatistik Yıllığı 1963**, DİE Yayınları, Ankara, 1965, s.145.; DİE, **Türkiye İstatistik Yıllığı 1964/65**, DİE Yayınları, Ankara, 1967, s.165. Çavdar’ın kitabında; Halkoylamasında 12.735.009 seçmenden 10.322.169 oy kullanılmıştır. Geçerli oy sayısı ise 10.282.561’dir. Evet oyu verenlerin sayısı 6.348.191, hayır oyu verenler ise 3.934.370’dir. Böylece yeni anayasa %61.7 oranı ile kabul edilmiştir. Çavdar, **a.g.e.**, s.107, 120.; Çavdar, **a.g.m.**, s.2090.

²¹⁷ **Milliyet**, 1.7.1961, s.5. Halkoylamasında yaklaşık %40 hayır oyunun kullanılması, daha birkaç aylık geçmişi olan AP’nin nasıl bir ağırlık kazandığının göstergesidir. Eroğul, **a.g.m.**, s.137.

1.4 AP'ye Yapılan Uyarılar ve AP'nin Muhalefeti

1.4.1 Gürsel'in Uyarıları ile Gümüşpala'nın Cevabı

Kuruluşundan itibaren, ihtilal yönetimine karşı sistemli bir muhalefet yürüten AP'nin bu tutumuna, Anayasa halkoylamasındaki olumsuz tavrı da eklenince, Devlet Başkanı Cemal Gürsel, 6 Temmuz'da yaptığı basın toplantısında, bir gazetecinin, *"Anayasa karşısında garip bir tavır takınan, içinde karşı ihtilal hazırlamaya yeltenen şahıslar çıkan AP'nin yanlış yolda olduğu kanaatinde mısınız? Bu konuda ne gibi tedbir düşünüyorsunuz?"* sorusuna, *"Bütün vatandaşlar ne kanaatte ise ben de o kanaatdayım. Zannederim bu partinin iyi yolda olmadığını bilmeyen, partinin peşine düşen masum vatandaşlarla bizzat partinin başkanıdır."* şeklinde cevaplandırmış²¹⁸ ve bir gazetecinin, *"AP'ye askerce dur demenin zamanı geldi."* demesi üzerine Gürsel, *"Vatandaş onların bu kötü gidişi ve bu yıkıcı faaliyetlerinin memleketin lehine olmadığına ve onların peşinde gitmenin vatanperverliğe yakışmayacağına kanidir. Fakat kanabilir, inanabilir, onun için kötü sanılan faaliyetler sabit olmadıkça harekete geçemeyiz. Bunu biz değil, vatandaş düzeltmelidir. Ve milletimizi buna alıştırmalıyız."*²¹⁹ yanıtını vermiştir.

Basına yapılan bu açıklamadan kısa bir süre sonra, halkoylamasının ardından, Devlet Başkanı Gürsel, 14 Temmuz'da Gümüşpala'ya yazdığı mektup ile, Gümüşpala'nın şahsında AP'ye sert uyarılarda bulunmuştur. Gürsel, AP'nin Anayasa oylamasındaki faaliyetlerine dikkat çekerek, AP'nin izlediği siyaseti eleştirmiş ve AP'nin metotlarının memleketi korkunç buhranlara sürükleyeceğini iddia etmiştir. Hükümetin elinde AP'nin bu faaliyetleri hakkında çok hazin bilgiler toplandığını, kendisinin bunlara müsamaha etmeyeceğini söyleyerek, AP'de esaslı bir tasfiye yapılmasını talep etmiştir. Bu davranışlar yüzünden, Gümüşpala'nın askerî şerefini dahi kaybedeceğini ve ihtirastan kurtulup çok düşünmek gerektiğini ifade ederek uyarısını tamamlamıştır.²²⁰ Sıtkı Ulay, kamuoyunun da haberdar olması için

---

²¹⁸ Cemal Gürsel, **Devlet ve Hükümet Başkanı Orgeneral Cemal Gürsel'in 6 Temmuz 1961 Perşembe Basın Toplantısında : Sorulara Verdiği Cevaplar**, Başbakanlık Basın Merkezi, Ankara, 1961, s.3.

²¹⁹ **Cumhuriyet**, 7.7.1961, s.1, 5.

²²⁰ Gürsel'in Gümüşpala'ya gönderdiği mektubun tam metni için bkz. EK-6, s.287. **Ragıp Gümüşpala Aile Arşivi**; **Cumhuriyet**, 25.7.1961, s.1, 5. Nadi'ye göre; *"Mektup, yalnız Pala Paşa'ya değil, belki daha ziyade onun etrafını çeviren düşük yönetim özlemlisi profesyonel politika madrabazlarına hitap etmek durumundadır."* Nadir Nadi, *"Gürsel'in İkazı"*, **Cumhuriyet**, 26.7.1961.

mektubun bir suretini Cumhuriyet gazetesine göndererek yayımlanmasını sağlamıştır.²²¹ 25 Temmuz'da Cumhuriyet gazetesinde yayımlanan Gürsel'in mektubunun, Bakanlar Kurulu tarafından müzakere edildiği iddia edilmiştir.²²² Bu dönemde yazılan bu mektup, "vesayetçi askeri bir demokrasinin" varlığını belgelemektedir.²²³

Gürsel'in mektubuna cevap vermeyen Gümüşpala, mektubun Cumhuriyet gazetesinde yayımlanmasından sonra (mektubun gelişinden yaklaşık on gün sonra), mektuba süratle cevap vermiştir. Gürsel'in iddialarının gerçek olmayıp, partisine atılan iftiralar olduğunu ve hayal kırıklığına uğradığını belirten Gümüşpala, bütün partilerin, hatta CHP'nin bile, eski DP'lileri partilerine davet ettikleri bu ortamda, eski DP'lileri AP'ye aldığı için eleştirilmesini anlamadığını belirtmiştir. Ayrıca, bu şahısların suçsuz olduklarına inandıklarını, eğer suçlu olanlar varsa bunların mahkemeye sevk edilerek siyasi haklarının alınabileceğini ve AP'nin kapatılmasının siyaset dengesini bozacağını ifade etmiştir. AP'nin tarihî vazifesini yaptığına kâni bulunarak huzur duyduğunu ve memleketi sükûna kavuşturmak için çalışmaya devam edeceğini bildirerek yazılı beyanatına son vermiştir.²²⁴

Toker'e göre; Gürsel AP ile uğraştıkça, Gümüşpala ve partisinin kuvveti artmıştır. Yapılan bu baskılar, "Demokratlar"ın kime oy vermeleri gerektiğine işaret etmiştir. Zaten askerî idaredeki kabinede, AP'li bakan da bulunmamakta idi. AP karşıtı siyaset, AP'nin DP'nin devamı sayılmasını pekiştirmiştir.²²⁵

---

²²¹ Ulay, **a.g.e.**, s.193.

²²² **Cumhuriyet**, 26.7.1961.

²²³ Cizre-Sakallıoğlu, **a.g.e.**, s.51.

²²⁴ Gümüşpala'nın Gürsel'in mektubuna ilişkin yazılı beyanatu için bkz. EK-7, s.290. **Cumhuriyet**, 26.7.1961. AP Lideri Gümüşpala'nın, Devlet Başkanı Gürsel'e dün gönderdiği mektup ile; bu kampanyanın AP'nin iktidar şansının arttığını görerek telaşa kapılan bir parti tarafından yürütüldüğünü açıkladığı tahmin ediliyor. **Ege Ekspres**, 27.7.1961. Gümüşpala gazetecilerin sorusu üzerine Gürsel'in konuşması hakkında, "*Memleketin huzura ihtiyacı var. AP siyasi hayatımızda itidal ve muvazene unsuru olmak emelindedir. Bazı kimselere fırsat vermemek için sükûtu tercih ediyoruz*" demiştir. **Ege Ekspres**, 29.7.1961.

²²⁵ Metin Toker, **Demokrasinin İsmet Paşa'lı Yılları: Yarı Silahlı, Yarı Külahlı Bir Ara Rejim (1960-1961)**, 3. Basım, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1998, s.251, 255.

1.4.2 Adalet Partisi'nin Muhalefeti

Yeni Anayasa için propagandaların devam ettiği esnada, yeraltı faaliyeti göstererek MBK aleyhine beyannameler hazırlayan Ahmet Çiftçi'nin tutuklanması²²⁶ AP'yi sıkıntıya sokmuştur. AP adına, Cevdet Perin imzalı yayınlanan tebliğde, Anadolu'da teşkilat kurmak üzere görevlendirilmiş olan Ahmet Çiftçi'nin şüursuzca hareketleri nedeniyle, 28 Haziran 1961'de partiden ihraç edildiği açıklanmıştır.²²⁷

İstanbul Örfi İdare (Sıkıyönetim) Kumandanlığı, AP Genel Başkanı Yardımcısı Cevdet Perin'den sonra, 4 Ağustos'ta AP Genel Başkanı Ragıp Gümüşpala, Genel Başkan Yardımcısı Necmi Ökten, Genel Sekreter Şinasi Osma ve MİK üyesi Muhtar Yazır'ın da ifadelerini almıştır.²²⁸ Gümüşpala'nın ifadesinde Ahmet Çiftçi'nin AP ile ilgisini kabul etmesi üzerine, Gümüşpala ve AP idarecileri hakkında hazırlanan tahkikat dosyası Ankara'ya gönderilmiştir.²²⁹ Ankara Örfi İdare Kumandanlığı, İstanbul'dan gelen dosyayı, AP hakkında karar alınması için İçişleri Bakanlığına göndermiştir.²³⁰ Bu süreçte AP'nin kapatılması gündeme gelmiştir.²³¹

---

²²⁶ **Cumhuriyet**, 28.6.1961, s.1, 5.

²²⁷ **Cumhuriyet**, 29.6.1961, s.1, 5. Ahmet Çiftçi 4 Ağustos'ta 3 Numaralı Askeri Mahkeme tarafından idama mahkûm edilmiştir. **Cumhuriyet**, 5.8.1961, s.1, 5.; **Ege Ekspres**, 5.8.1961, s.1, 5.

²²⁸ **Milliyet**, 5.8.1961. Gümüşpala adına yapılan açıklamada, “*Örfi İdare tarafından mahkemeye verilen Ahmet Çiftçi hakkında şahitlik etmek için çağırıldım. Evvelce de belirttiğim gibi Ahmet Çiftçi'nin AP ile hiçbir ilgisi olmadığını tavzih ettim (açıkladım). Mesele bundan ibarettir*” denmiştir. Bir Örfi İdare sözcüsü ise, “*Ahmet Çiftçi hadisesiyle AP liderinin iltisakını (birleşmesini) meydana çıkarmaya çalışıyoruz*” demiştir. **Cumhuriyet**, 5.8.1961, s.5.; **Ege Ekspres**, 5.8.1961, s.1, 5. Ahmet Gürkan, “*Ragıp Gümüşpala'nın partiyi feshetmeye karar verdiğini, ancak Cavit Oral'ın partinin milletin malı olduğunu ve kendi başına böyle bir karar veremeyeceğini sert bir şekilde söylemesi üzerine Gümüşpala'nın hazırladığı fesih telgrafını Şinasi Osma'dan alıp yırttığını ve bu sayede AP'nin bir varta (tehlikeli durum) daha atlattığını*” belirtmektedir. Gürkan, **a.g.e.**, s.227.

²²⁹ **Cumhuriyet**, 6.8.1961, s.1, 5. Bu gelişmeler üzerine MBK Üyesi Mucip Ataklı açıklamasında: “*Yanlış yolda olan bütün partiler hakkında tedbir düşünülebileceğini, son günlerde YTP'nin tutumunda da bazı tereddütler belirdiği ve AP'nin girdiği yolu tuttuğu intibai verdiğini*” söyleyerek yanlış yolda yürüyen partilerin kapatılabileceğini ima etmiştir. Gümüşpala, “*Parti Genel Başkanlığı görevinden ayrılmayacağını, AP'nin memlekette kardeşlik havasının yaratılması gibi milli vazifesini yapmakta devam edeceğini*” söylemiş ve sözlerine “*eski partilerle müsait şartlarda yuvarlak masa toplantısına razı olduğunu*” eklemiştir. **Hürriyet**, 6.8.1961.

²³⁰ **Cumhuriyet**, 7.8.1961, s.1, 5.

²³¹ **Cumhuriyet**, 8.8.1961, s.1, 5. Devlet Bakanı Sıtkı Ulay, “*AP'nin dosyasının geldiğini, Hükümet Reisinin emriyle Hükümet tarafından tetkik edildiğini, tetkikten sonra Hükümet görüşü ile birlikte MBK'nin kararını alacağını ve AP'nin gerekirse kapatılabileceğini*” ifade etmiştir. **Ege Ekspresi**, 8.8.1961.; **Hürriyet**, 8.8.1961, s.1, 5.

İstanbul'da beş günden beri toplantılarına devam eden AP MİK, son olaylar karşısında AP'nin durumunu belirten bir muhtırayı, 8 Ağustos'ta MBK ve Hükümete göndermiştir.²³² Gümüşpala, basına yaptığı yazılı açıklamayla, muhtıranın, AP'nin kuruluşundan itibaren 4 Ağustos 1961 tarihine kadar takip etmiş olduğu politikanın bir izah ve özetinden ibaret olduğunu belirtmiş ve Ordu kademesinin en yüksek noktasına çıkmış biri olarak kendisinin Ahmet Çiftçi ile iş birliği yapmış olamayacağını ifade etmiştir.²³³

AP liderlerinden bazıları hakkında İstanbul Örfi İdare Kumandanlığı tarafından hazırlanan dosya ile Hükümetin bu konudaki mütalaası, Devlet Bakanı Sıtkı Ulay tarafından MBK Sekreterliğine verilmiştir.²³⁴ Bakanlar Kurulu ve ardından MBK'de görüşülen dosyanın neticesinde, kamuoyunda AP'nin kapatılması gündeme gelmesine rağmen böyle bir sonuç çıkmamıştır.

Bu gelişmeler devam ederken, Genel Başkan Yardımcılarından Mehmet Yorgancıoğlu, AP Yüksek Hakem Komitesi tarafından partiden ihraç edilmiştir. Yorgancıoğlu'nun müdafaası alınmadan ihraç edilmesi, teşkilat içinde bir takım anlaşmazlıkların çıkmasına neden olmuştur.²³⁵

---

²³² **Cumhuriyet**, 9.8.1961. Muhtırada, parti teşkilatının durumu izah edilmiş, AP kapatıldığı takdirde tarihi sorumluluğun kendilerine ait olmayacağı bildirilmiştir. **Ege Ekspresi**, 9.8.1961.

²³³ **Cumhuriyet**, 10.8.1961, s.1, 5.; **Milliyet**, 10.8.1961, s.1, 5.

²³⁴ **Akşam**, 11.8.1961.

²³⁵ **Milliyet**, 26.8.1961.; **Cumhuriyet**, 3.9.1961, s.1,5. Tedbirler Kanunu'na muhalefet ettiği gerekçesiyle tutuklanan Yorgancıoğlu, partiden ihraç edilmiştir. Yorgancıoğlu bu ihraç belgesinin sahte olduğunu iddia etmiştir. T.Demirel, **a.g.e.**, s.137. Yorgancıoğlu, 13 Nisan'da partiye geri alınmıştır. **Cumhuriyet**, 15.4.1962. Gürkan, Yorgancıoğlu'nun ilk kurban olduğunu ve bundan sonra birçok kurban verildiğini ifade etmektedir. Gürkan, **a.g.e.**, s.233-235. Yorgancıoğlu, Gürsel'in tehdit mektubundan hemen sonra ihracının sahte bir ihraç vesikası ile yapıldığını ve ihraç kararının 14 ay sonra beraatla neticelendiğini ve Gümüşpala'nın vicdan azabı içinde olduğunu ifade etmektedir. Yorgancıoğlu, **a.g.e.**, s.69. Devlet Başkanı Gürsel, Gümüşpala'ya çok ağır bir mektup yazmıştı. Bunun üzerine Gümüşpala, Gürsel ile görüşmesini müteakip parti genel merkezinde, partiyi Mehmet Yorgancıoğlu'nun ihraç edilmesi şartıyla kurtardığını açıklamıştır. MİK uzun tartışmalardan sonra, Yorgancıoğlu'nu partiden ihraç etmiştir. Özdemir Kalpakçioğlu, **İkinci Cumhuriyetin Üç Başbakanı ve Olaylar**, Nüve Matbaası, Ankara, 1968, s.41.; Öymen, **a.g.e.**, s.326. Yuvarlak Masa Toplantısının AP üzerindeki ilk etkisi Yorgancıoğlu'nun, AP'den ihraç edilmesi olmuştu. Kuru, **a.g.t.**, s.23. Yorgancıoğlu'nun ihracının Gürsel'in tehdit mektubunun ardından ve Yuvarlak Masa toplantısının etkisiyle yapıldığı ifade edilmekle beraber ihracın yapıldığı tarih dikkate alındığında bu iki fikrin de çok isabetli olmadığı görülmektedir. Gürsel'in mektubu, Ahmet Çiftçi'nin idama mahkûm edilmesi, Gümüşpala ve idarecilerin Örfi İdare'ye çağrılmaları, AP kapatılmasının konuşulması vb. gelişmeler nedeniyle idareye karşı bir jest ve taviz verme şeklinde değerlendirilebilir.

1.5 Yuvarlak Masa Toplantısı

Yassıada duruşmalarında sona yaklaşırken ve seçimlere gidilirken ülkedeki siyasal hava gerginleşmeye başlamıştır. AP ile YTP'nin bir kanadı seçim çalışmalarında, 27 Mayıs müdahalesini ve bu müdahale sonrası yürütülen bazı uygulamaları eleştiriyordu. Özellikle Gümüşpala yönetimindeki AP'nin davranış ve söylemleri, yönetimin üst kademelerinde AP'ye karşı duyulan kuşkuları artırmıştır. Nitekim Devlet Başkanı Cemal Gürsel, partiyi açık bir şekilde suçlamıştır. Hatta AP'nin kapatılması maksadıyla, AP'li bir üye hakkında hazırlanan dosya delil olarak kullanılmak üzere Hükümete gönderilmiştir. Ancak İsmet İnönü ve Cihat Baban'ın çabaları neticesinde partiyi kapatma yoluna gidilmemiştir. İşte bu şartlar altında, seçime katılacak siyasi partiler arasında bir kardeşlik tesis etmek düşüncesiyle, seçim öncesi bir yuvarlak masa toplantısı yapılması uygun görülmüştür.²³⁶

Siyasal parti sorumlularını bir yuvarlak masa etrafında toplayıp ana konularda bir görüş ve davranış birliği sağlama düşüncesi, basında da destek bulmuştur.²³⁷ Parti genel başkanlarının görüşlerini tespit etmek maksadıyla oluşturulan bir kurul, 16 Ağustos'ta CHP Genel Başkanı İsmet İnönü'den başlayarak, AP Genel Başkanı Ragıp Gümüşpala ve YTP Genel Başkanı Ekrem Alican ile görüşmüştür. Bu

---

²³⁶ Şerafettin Turan, **Türk Devrim Tarihi**, 5.Kitap, Çağdaşlık Yolunda Yeni Türkiye (27 Mayıs 1960 – 12 Eylül 1980), Bilgi Yayınevi, Ankara, 2002, s.80. Bilgiç'e göre; İnönü demokrasi anlayışından veya partileşmeye olan inancından değil, birden fazla partinin DP oylarını hedefleyerek politika yapmasının DP oylarını böleceğini ve kendisine fayda sağlayacağını düşündüğünden AP'nin kapatılmaması için çaba göstermiştir. Bilgiç, **a.g.e.**, s.61.

²³⁷ Yuvarlak Masa daveti ilk olarak onbir İstanbul gazetesi tarafından yapılmıştı: "*Teklif Ediyoruz: ... Türkiye Cumhuriyeti'nin yeni baştan ve demokratik esaslara göre kurulmakta olduğu bugünlerde, demokratik hayatın temel şartı olan çok partili rejimin bundan böyle tehlikeye düşmemesi için, siyasi partilerin Sayın Devlet Başkanı'nın riyasetinde bir 'Yuvarlak Masa' etrafında toplanarak şu hususta mutabık kalmaya ve bunu millete ilan etmeye davet ediyoruz:... Akşam, Cumhuriyet, Dünya, Havadis, Hürriyet, Hür Vatan, Milliyet, Tanin, Tercüman, Vatan, Yeni İstanbul*" **Milliyet**, 28.4.1961.; **Hürriyet**, 28.4.1961. Cumhuriyet'teki listede Yeni İstanbul gazetesinin ismi bulunmamaktadır. **Cumhuriyet**, 28.4.1961. Gürsel, onbir gazetenin çağrısını çok iyi karşılamıştı: "*Gayet vatanperverane bir tekliftir. İstikbal için de bir teminat sayılabilir. Bu benim programımda vardı, fakat zamanını bekliyordum. Partilerin bilhassa yeni kurulan partilerin mahiyeti, vaziyeti, gayesi iyice tebellür etsin (ortaya çıksın) diye ben 27 Mayıstan bir müddet sonrası için böyle bir konuşmayı programıma koymuştum.*" **Milliyet**, 29.4.1961.; **Cumhuriyet**, 29.4.1961.; **Hürriyet**, 29.4.1961. Basın mensupları, yeni kurulan partilerin davranışlarının rejimin devamı açısından tehlikeli olduğunu düşündükleri için partilerin bir araya gelmesini istemişlerdi. **Forum**, "*Partiler ve Yuvarlak Masa*", C: XIV, S: 179, 15.9.1961, s.1.

görüşmeleri, basın mensupları ile yapılan toplantılar izlemiştir.²³⁸

MBK, 31 Ağustos'ta AP, CHP, CKMP, MSP ve YTP temsilcileri ile bir toplantı düzenlemiştir. MBK üyesi Ekrem Acuner'in başkanlık ettiği toplantı beş gün sürmüş ve hazırlanan iki ayrı metin kabul edilerek, parti temsilcileri tarafından imzalanmıştır. Bu metinlerden "Milli And" adıyla anılan ilki, siyasal partilerin bundan sonra gözetmeleri gereken hususları içermekteydi. Diğeri ise Yüksek Adalet Divanı'nın kararlarını açıklamasından sonra yayımlanmak üzere hazırlanmıştır.²³⁹ Bu toplantıların amacı, yayımlanan müşterek beyannamede belirtildiği üzere; "*Siyasi hayatımızı verimsiz, zararlı ve hatta tehlikeli çekişmelerden kurtarmak, partiler arası münasebetlerde medeni ve seviyeli bir ortam yaratmak ve 27 Mayıs ihtilalinin asıl gayesini teşkil eden demokratik hukuk devletini gerçekleştirmek*" idi.²⁴⁰

MBK üyeleri ve siyasi parti temsilcileri tarafından hazırlanan bu müşterek beyannamenin siyasi parti başkanları ile yapılacak bir toplantıda, Devlet Başkanı tarafından açıklanması kararlaştırılmıştır. Devlet Başkanı Cemal Gürsel başkanlığında, 5 Eylül 1961'de Çankaya Köşkü'nde yapılan "Yuvarlak Masa Toplantısı" diye adlandırılan toplantıya, CHP, AP, YTP, CKMP ve MSP katılmıştır.²⁴¹ Toplantı sonrası yayımlanan "Partiler Arası Müşterek Beyanname", AP Genel Başkanı Ragıp Gümüşpala, CHP Genel Başkanı İsmet İnönü, CKMP Genel

---

²³⁸ 16 Ağustos'ta İnönü, 17 Ağustos'ta Alican, Gümüşpala ve CHP Genel Sekreteri Aksal ile görüşmeler yapılmıştır. **Milliyet**, 18.8.1961.; **Cumhuriyet**, 18.8.1961. Komite üyeleriyle yapılan toplantıya Genel Sekreter Şinasi Osma ile katılan Gümüşpala toplantı hakkında "*Görüşmelerden çok memnunum. Bu toplantıların memleketin hayrına olacağına inanıyorum.*" demiştir. **Milliyet**, 18.8.1961, s.5. MBK Alt Komisyonu Ankara'da dün de profesör ve gazetecilerle temaslarda bulundu. **Cumhuriyet**, 20.8.1961. Alt Komisyon dün, MSP liderleriyle ilk defa, YTP ve AP temsilcileriyle tekrar görüştü, hazırlık çalışmalarına İstanbul, Ankara ve İzmir basın temsilcileri de katılacak. **Cumhuriyet**, 22.8.1961. Alt Komisyon Yuvarlak Masa toplantısı ile ilgili temaslarnı tamamladı. **Cumhuriyet**, 25.8.1961.

²³⁹ Bu toplantılara; AP adına Şinasi Osma, Kamuran Evliyaoğlu, Cevdet Perin ve Kamil Tekerek, CHP adına İsmail Rüştü Aksal, Turhan Feyzioğlu, Ferit Melen ve Emin Paksüt, CKMP adına Abdülhak Kemal Yörük, Mustafa Kepir, Seyfi Öztürk ve Fuat Arna, MSP adına Esat Çağa, Zafer Tanyolaç, Naci Bozkurt ve Kemal Süleyman Vaner, YTP adına Raif Aybar, İrfan Aksu, Esat Eğilmez, Celal Cündoğlu, MBK adına Ekrem Acuner, Sezai O'kan, Sami Küçük, Refet Aksoylu, Kadri Kaplan, Osman Köksal, Selahattin Özgür ve Ahmet Yıldız iştirak etmiştir. Tunçkanat, **a.g.e.**, s.442-443.

²⁴⁰ **CCGA**, Kutu Nu: 4/77, Fihrist Nu: 2268/10.; Tunçkanat, **a.g.e.**, s.444. Partileri bir araya getirmekteki gaye, müşterek temelleri ortaya koyarak, istikbalde partiler arasındaki tartışmaların faydalı mecralara sevk edilmesini, partiler arasındaki münasebetlerin asgari bir ahenk içinde yürütülmesini sağlamaktı. **Forum**, "*Partiler ve Yuvarlak Masa*", s.2.

²⁴¹ Tunçkanat, **a.g.e.**, s.447.; Tökin, **a.g.e.**, s.109.; Teziç, **a.g.e.**, s.289-290.

Başkanı yerine Başkan Vekili Ahmet Oğuz, MSP Genel Başkanı Enver Adakan ve YTP Genel Başkanı Ekrem Alican tarafından imzalanmıştır.²⁴²

Partiler arası müşterek beyannamede; hukuk dışı tutum ve davranışları ile meşruluğunu kaybetmiş olan bir iktidara karşı yapılan 27 Mayıs ihtilalinin, siyasi maksatlarla istismar edilmesine müsaade etmeyeceklerini, Atatürk devrimlerini koruyacaklarını ve devrimler aleyhindeki davranışların karşısında olacaklarını, din konusunun hiç bir şekilde istismarına izin verilmeyeceğini, Yüksek Adalet Divanının vereceği kararları tartışmaların dışında tutacaklarını, MBK ve tarafsız idarenin eşit şartlar altında serbest ve dürüst bir şekilde gerçekleştireceği seçimlerin meşruluğu ve hukukiliğini gölgeleyecek tartışmalardan sakınacaklarını, kamu hizmetlerinde baskı ve müdahalede bulunulmayacaklarını ve idari mekanizmanın devamlılığı ve tarafsızlığını sağlayacaklarını, aşırı sol, aşırı sağ, totaliter zihniyet, bölgencilik, ayrımcılık, husumet ve öç alma gibi yıkıcı akımlara karşı koyacaklarını, orman davasının hiç bir suretle istismar edilmeyeceğini ve dış politikada zararlı tartışmaların açılmayacağını beyan ve taahhüt etmişlerdir.²⁴³

Partiler arası müşterek beyannamenin, Yassıada duruşmalarında Yüksek Adalet Divanı kararlarının açıklanmasından sonra yayımlanması kararlaştırılan ikinci metinde, DP'nin iktidar döneminde hukuk ve demokrasi dışı yaptığı eylemler sıralandıktan sonra, *“Türk Milletinin vicdanında yükselen emre uyarak milletin direnme hakkını kullanan Türk Silahlı Kuvvetlerinin, hiç bir zümre veya siyasi teşekkül lehine olmaksızın gerçekleştirmiş bulunduğu 27 Mayıs İhtilalinin siyasi*

---

²⁴² CCGA, Kutu Nu: 4/77, Fihrist Nu: 2268/10. Partiler arası beyannameyi ilk olarak AP Genel Başkanı Ragıp Gümüşpala imzalamış ve kısa bir konuşma yapmıştı. Gümüşpala, memleketi sükûn ve huzura kavuşturacak bu hazırlıklardan heyecan duyduğunu belirtmiş ve *“Hazırlanan esaslar milletimiz için hayırlı olacaktır. Hazırlanan esaslara biz AP'liler Anayasa çerçevesinde ve kanun esaslar dairesinde tamamen riayetkâr olacağız. Esasen kuruluşumuzdan itibaren bütün gayemiz memleketteki birliği ve iyi havayı yaratmaktır...”* demiş ve protokolün millete hayırlı olmasını temenni etmiştir. **Cumhuriyet**, 6.9.1961, s.1, 5.; **Milliyet**, 6.9.1961, s.1, 5. CKMP Genel Başkanı Osman Bölükbaşı toplantıya katılmamış, onun adına Başkan Vekili Ahmet Oğuz katılmıştır. MBK, Bölükbaşı'nın hastalığını mazeret göstererek imza törenine katılmayacağını bildirdiğini iddia etmişti. Ancak, Bölükbaşı bu iddiayı reddetmiştir. Asıl sorun, Yassıada kararlarının peşinen tasvibi anlamına gelen ifadeler idi. Deniz Bölükbaşı, **Türk Siyasetinde Anadolu Fırtınası Osman Bölükbaşı**, 2. Baskı, Doğan Kitap, İstanbul, 2005, s.293-295. Bölükbaşı, sorumluluğa ortak olmak istemediği için askerî idarenin dayattığı metinleri şahsen imzalamamıştır. Fatih Artvinli, **Osman Bölükbaşı Seraba Harcanmış Bir Ömür**, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2007, s.118.

²⁴³ CCGA, Kutu Nu: 4/77, Fihrist Nu: 2268/10.; Tunçkanat, **a.g.e.**, s.444-447. “Partiler Arası Müşterek Beyanname” için bkz. EK-8, s.292.

maksatlarla, her ne suretle olursa olsun istismarına müsaade etmeyeceğimizi kesin olarak beyan ve bu ihtilalin yıktığı ve milli vicdanın mahkûm ettiği Demokrat Parti zihniyetini ve onu temsile veya devam ettirmeye teşebbüs mahiyetindeki her türlü davranışı reddederiz” denilmiştir.²⁴⁴

Tökin’e göre, siyasi tarihimizde ilk defa olarak politikacılar, politikanın bir kör dövüşü olmadığını resmen kabul etmekte ve kendilerini bir takım temel ilkelere bağlamaktadırlar.²⁴⁵ Yuvarlak Masa toplantısının maksadı, gelecek günlerin yanı sıra o günün davranışlarını da sağlama almaktır.

Müşterek beyannameyle kabul edilen esaslar ve sorumluluklar ile siyasi hayatımıza bir düzen verilmek ve siyasi partilerden Silahlı Kuvvetlere karşı bir söz alınarak partiler vesayet altına alınmak istenmiştir. Bu sayede, siyasi partilerden 27 Mayıs Müdahalesi ile sonuçlarını tartışmama konusunda söz alınmıştır. Ancak bu belgede, verilen sözlere riayet etmeyen partiler için hiç bir yaptırım tespit edilmemiştir. Özellikle AP, YTP ve CKMP’nin kuruluşları esnasında dayandıkları kesim dikkate alındığında, verdikleri sözleri gerçekleştirmeleri zor gözüküyordu. Zaten bu konferansta alınan kararlar, kendileri tarafından onaylanmış olmasına rağmen partiler, yine bildikleri gibi hareket etmeye devam etmişlerdir.

AP’liler imzaladıkları müşterek beyannameye rağmen, DP’nin devamı oldukları propagandası yapmışlardır. AP’nin bu propagandasına Gürsel’in tepkisi şöyle olmuştu: *“Bunlar, ne imzasını tanıyan, ne memleket menfaatini tanıyan, ne de millî vicdanı hesaba katan adamlardır. Bu konuşmalar bir hizmet değil, memleketi fesada vermektir. Tabii savcılar takibata geçiyorlar. Fakat bu dahi olmamalıdır. Konuşan adamlar seviye itibariyle böyle konuşmaması gereken insanlardır. Bu hareketler teessüfe şayandır ve hakikaten üzülecek şeylerdir.”*²⁴⁶

Bu gelişmelerin ardından, AP içinde beliren hizip, Gümüşpala’ya tepki göstermeye başlamış ve “Yuvarlak Masa” toplantısının gizli kalmış taraflarının

---

²⁴⁴ **CCGA**, Kutu Nu: 4/77, Fihrist Nu: 2269/8.; Tunçkanat, **a.g.e.**, s.448-449. “Partiler Arası Müşterek Beyannamein Yassıada Duruşmalarında Yüksek Adalet Divanının Kararları Tefhiminden (Bildirilmesinden) Sonra Neşredilecek (Yayımlanacak) Kısmı” için bkz. EK-9, s.297.

²⁴⁵ Tökin, **a.g.e.**, s.110.

²⁴⁶ **Cumhuriyet**, 29.9.1961.

açıklanmasını istemiştir. Bu istek doğrultusunda AP MİK'inde, "Yuvarlak Masa" zabıtlarının açıklanması, aksi takdirde "Yuvarlak Masa Antlaşması"na sadık kalmayacakları kararı alınmıştır. Parti içi muhalefetin bu tepkisi, Gümüşpala'yı hedef alıyordu.²⁴⁷ Aslında Gümüşpala ile birlikte parti temsilcileri de "Yuvarlak Masa Toplantısı"na katılmışlardır.

1.6 Yassıada Kararlarının AP'ye Yansımaları

27 Mayıs müdahalesi başarıyla gerçekleşince, Hükümet üyeleri ve DP milletvekilleri tutuklanmış, tutuklananları yargılamak için Yassıada'da "Yüksek Adalet Divanı" adı altında özel bir mahkeme kurulmuştur. Yüksek Adalet Divanı'nın kararları kesindi, ancak idam kararları MBK'nin onayı ile yerine getirilecektir.²⁴⁸

14 Ekim 1960'ta başlayan Yassıada duruşmalarının kararı, 15 Eylül 1961'de açıklanmıştır. Bu süre içinde Bayar, Menderes, Bakanlar Kurulu üyeleri, DP milletvekilleri ve eski Genelkurmay Başkanı Rüştü Erdelhun'un da aralarında bulunduğu toplam 592 sanık hakkında 19 ayrı dava açılmıştır. Başsavcı bu davalarda 228 sanık hakkında idam cezası istemiştir. Toplam 202 oturum yapılmış ve 1000'in üzerinde tanık dinlenmiştir.²⁴⁹

Yüksek Adalet Divanı, Celal Bayar (Eski Cumhurbaşkanı), Adnan Menderes (Eski Başbakan), Fatih Rüştü Zorlu (Eski Dışişleri Bakanı) ve Hasan Polatkan (Eski Maliye Bakanı) olmak üzere dört sanığı oybirliğiyle, Refik Koraltan (Eski TBMM

---

²⁴⁷ Kuru, **a.g.t.**, s.25.

²⁴⁸ Tarık Güryay, **Bir İktidar Yargılanıyor**, Cem Yayınevi, İstanbul, 1971, s.396.; Kongar, **a.g.e.**, s.157. 12 Haziran 1960 tarihinde 27 maddeden oluşan 1924 tarih ve 491 sayılı "Teşkilatı Esasiye Kanununun bazı hükümlerinin kaldırılması ve bazı hükümlerinin değiştirilmesi hakkında Geçici Kanun" adını taşıyan 1 no.lu kanun kabul edildi. MBK tarafından kabul edilen 1 no.lu yasa ile, eski Cumhurbaşkanı Bayar, Başbakan Menderes ve bakanları ile eski iktidar üyeleri ve bunların suçlarına katılanları yargılamak üzere "Yüksek Adalet Divanı" adıyla bir mahkeme kuruluyordu. Yüksek Adalet Divanı Bakanlar Kurulunun teklifi üzerine, MBK tarafından seçilecek bir başkan, sekiz asil ve altı yedek üyeden oluşacaktı. Bir başkan ve otuz üyeden oluşacak Yüksek Soruşturma Kurulu ve bu kurulun içinden seçilen mahkemenin başsavcı ile beş yardımcısı da aynı şekilde atanacaktı. **RG**, S: 10525, 14.6.1960, s.1533-1534. MBK'nin en önemli inkılâp tasarrufu, Yassıada Yüksek Adalet Divanı'dır. Bu kararın iki amacı vardır: 27 Mayıs ihtilalini meşrulaştırmak ve devrik DP idaresini teşhir etmek ve cezalandırmak. Rıdvan Akın, **Gazi'den Günümüze Cumhurbaşkanlığı 1923-2007**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2009, s.80.

²⁴⁹ İsmet İnönü, **Defterler (1919-1973)**, 3.Cilt, Hazırlayan: Ahmet Demirel, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2001, s.838. Yüksek Adalet Divanı tarafından görülen davalar için bkz. Gül Tüba Taşpınar Dağcı, **Osmanlıdan Cumhuriyete Ordu Siyaset İlişkisi ve 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi**, İlgı Yayınları, İstanbul, 2006, s.96-105.

Başkanı), Rüştü Erdelhun (Eski Genelkurmay Başkanı), Emin Kalafat, Ağâh Erozan, Ahmet Hamdi Sancar, Nusret Kirişcioğlu, Zekai Erataman, Bahadır Dülger, Baha Akşit, İbrahim Kirazoğlu ve Osman Kavrakoğlu olmak üzere, onbir sanığı da oy çokluğuyla ölüm cezasına mahkûm etmiştir. DP'nin ileri gelenlerinden 31 sanık ömür boyu hapis cezasına çarptırılırken, 418 sanığa 6 ay ile 20 yıl arasında değişen çeşitli hapis cezaları verilmiştir. 123 sanık beraat etmiş ve 5 sanık hakkındaki dava düşmüştür.²⁵⁰

Yüksek Adalet Divanı'nın kararlarının açıklanmasından sonra, MBK oybirliğiyle alınan Menderes, Zorlu ve Polatkan hakkındaki idam kararlarını onaylamış, yaşlılık nedeniyle Bayar'ın ve oy çokluğuyla ölüm cezasına çarptırılan öteki 11 sanığın idam cezasını ömür boyu hapis cezasına çevirmiştir.²⁵¹

Cemal Gürsel, 14 Eylül 1961 günü Çankaya'da parti liderleri ile bir toplantı yapmıştı. İsmet İnönü, Ragıp Gümüşpala, Ekrem Alican ve Enver Adakan'ın iştirak ettiği toplantıdan sonra basına bir açıklama yapılmamıştır.²⁵² Gürsel, Yassıada idam cezalarının gerçekleşmemesi için elinden geleni yapacağını açıklamıştır. Toplantı sonunda da parti liderleri tarafından idamları engellemek için müşterek bir beyanname hazırlanarak Gürsel'e verilmiştir.²⁵³ Cemal Gürsel, Menderes'in cezasının infazından bir gün önce, 16 Eylül 1961 günü Çankaya'da parti liderleri ile tekrar görüşmüştür.²⁵⁴ Bunların yanı sıra ABD Başkanı Kennedy, İngiliz Kraliçesi Elizabeth, Fransız Devlet Başkanı De Gaulle, Pakistan Devlet Başkanı Eyüp Han

---

²⁵⁰ Akşin, Özdemir, vd., **a.g.e.**, s.233-234.; Burçak, Rıfıkı Salim; **Yassıada ve Öncesi**, Çam Matbaası, Ankara, 1976, s.279-282.; **Cumhuriyet**, 16.9.1961.

²⁵¹ **RG**, S: 10908, 16.9.1961, s.5161. Suphi Karaman (MBK üyesi) karar gününü, "*Komite'de çoğunluk idamların müebbede çevrilmesinden yanaydı. Gürsel'in başkanlığında oylama yapıldı ve oylamada dört kişinin öbür tarafa kaydığı görüldü. Dokuza karşı onüç oyla idamların infazı hakkında karar çıktı.*" şeklinde aktarmaktadır. Birand, Dündar ve Çaplı, **a.g.e.**, s.250.

²⁵² Osman Bölükbaşı ise toplantıya iştirak etmemiştir. **Cumhuriyet**, 15.9.1961.; **Milliyet**, 15.9.1961.

²⁵³ Gül Tuba Taşpınar Dağcı, **Ekrem Alican'ın Siyasal Hayatı**, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, İstanbul, 2003, s.53. Beyanname metni için bkz. EK-10, s.301. **Ragıp Gümüşpala Aile Arşivi**.; Dağcı, **a.g.t.**, EK-3, s.159.

²⁵⁴ Daha önceki toplantılara iştirak etmediği için Osman Bölükbaşı bu toplantıya davet edilmemiştir. **Cumhuriyet**, 17.9.1961.; **Milliyet**, 17.9.1961. Sezgin, idamlarla ilgili olarak, İnönü'nün samimi olarak gayret gösterdiğini, ama askerlerin İnönü'yü dinlemediğini, ayrıca Gümüşpala'nın da askerden çekindiğini ve yapabileceği pek bir şey olmadığını ifade etti. **İsmet Sezgin**, 25 Mayıs 2014 tarihli mülakat.

infazların durdurulması için mesajlar yollamışlardı.²⁵⁵ Fakat bütün bu çabalara rağmen, Zorlu ve Polatkan'ın 16 Eylül'de, intihara teşebbüs eden Menderes'in ise bir gün sonra, 17 Eylül'de İmralı Adası'nda idam cezaları infaz edilmiştir.²⁵⁶

Sıtkı Ulay hatıralarında, Gümüşpala'nın AP'nin lideri olarak kalabilmek için Menderes'in cezasının müebbet hapse çevrilmesinde yardımcı olmasını veya MBK ile bu konuda görüşmesini sağlamasını istediğini aktarmaktadır.²⁵⁷ Apaydın'a göre; Gürsel ve Gümüşpala tarafından 1961 yılında Celal Bayar'a, yurt dışına gitmeyi kabul etmesi şartıyla bütün Yassıda mahkûmlarının affedilmeleri, hatta siyasi haklarının da iadesi teklif edilmiş, ancak bu teklif, Bayar tarafından şiddetle reddedilmiştir.²⁵⁸ Menderes'in idamının engellenememesi üzerine Gümüşpala'nın son çare olarak, Menderes'in idamdan önce zehirlenerek veya boğularak öldürülmesini teklif ettiği, ancak bu teklifin kabul edilmediği iddia edilmiştir.²⁵⁹

Menderes, Zorlu ve Polatkan'ın idamları sürpriz olmamasına karşın, infazlardan sonra AP'de sıkıntılı günler yaşanmaya başlamıştır. O güne kadar AP dışındaki partiler bu konuyla ilgilenmedikleri halde, idamlar AP'yi karıştırmıştır. Muhafız basın, "*AP karıştı, istifalar var.*" diye adeta bayram yapmıştır. Teşkilat mensupları ve vatandaşlar, gereken her şeyin yapılmadığı gerekçesiyle Gümüşpala'yı ağır bir şekilde eleştirmişlerdir.²⁶⁰

Gümüşpala, kendisi ve AP ile ilgili olarak yapılan yayınlara 18 Eylül'de cevap vermiştir. Gümüşpala, memleketin huzura kavuşması ve milletin yüzünün gülmesi için AP'yi kurduğunu söylemiş, "*14 ve 16 Eylül tarihlerinde de partimizle birlikte*

---

²⁵⁵ Birand, Dündar ve Çaplı, **a.g.e.**, s.256.

²⁵⁶ Kongar, **a.g.e.**, s.157.; **Cumhuriyet**, 17-18.9.1961; **Milliyet**, 17-18.9.1961. Geniş halkoyu ile on yıl iktidarda kalan Menderes hükümetinin askeri bir müdahale ile yönetimden uzaklaştırılması daha da vahimi idam cezasına çarptırılması Türk halkının hafızasında acı bir iz bırakmıştır. Başbakanın uğradığı bu trajik son gönüllerde ki yerini daha da sağlamlaştırmakla birlikte zaman içinde DP ve Menderes'i siyasi bir kült haline getirmiştir. Sedef Bulut, "*27 Mayıs 1960'tan Günümüze Paylaşılmalı Demokrat Parti Mirası*", **SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, S:19, 2009, s.87.

²⁵⁷ Ulay, **a.g.e.**, s.223-224.; **Akşam**, 2.6.1968, s.1, 5.

²⁵⁸ Bu anıyı Celal Bayar'dan duyan Burhan Apaydın nakletmiştir. Gürsel ve Gümüşpala adına teklifi Erol Akçal (DP iktidarının son Devlet Bakanı ve Yassıda'nın müebbet mahkûmlarından İzzet Akçal'ın oğlu) götürmüştür. **Milliyet**, 29.5.1969, s.1, 11.

²⁵⁹ Toker, **Yarı Silahlı, Yarı Külahlı Bir Ara Rejim (1960-1961)**, s.290.

²⁶⁰ Bilgiç, **a.g.e.**, s.62-63.; Yorgancıoğlu, **a.g.e.**, s.70.

*YTP, CHP ve MSP başkanlarının iştirakiyle Devlet Başkanının huzurunda yapılan toplantılarda ve ayrıca 17 Eylül günü yaptığım özel temaslarda, vatandaşın hislerine ve isteklerine tercüman olarak kanaat ve fikirlerimi açıkça beyan etmiş ve memleketin muhtaç olduğu kardeşlik havasının teessüsü için elimden gelen gayreti sarfetmiştim...” demiştir.*²⁶¹

Özelikle Menderes ailesi ve çevresinde, Gümüşpala’ya karşı bir sitem olmuştu. Menderes’in eşi Berrin Menderes’in Gümüşpala başkanlığındaki AP heyetinin taziye ziyareti talebini kabul etmediği iddia edilmiştir.²⁶²

Gümüşpala ve arkadaşlarına gösterilen tepkinin temel nedeni, emekli asker olmalarına karşın idamları önleme konusunda yeterli girişimde bulunmadıkları ve gerekli tepkiyi gösteremediklerinin düşünülmesi idi. Ancak, mevcut ortamda, Gümüşpala’nın idamları önleme konusunda başarılı olması oldukça güçtü. Ayrıca, Gümüşpala’nın idamları önlemede ısrarlı olması, bu konuda hassas olan MBK karşısında hem kendisini hem partisini zor durumda bırakabilirdi. Bunun farkında olan Gümüşpala, kaderi kabullenmiş bir tavır izlemiştir. Kaldı ki, Gümüşpala’nın mizacı da tersi bir davranışa müsait değildir.²⁶³ Aslında, idamlar konusunda tek başına Gümüşpala’yı suçlamanın anlaşılır bir yanıda bulunmamaktadır.

Yassıada kararları neticesinde, idam kararlarının uygulanması ve seçim hazırlıklarındaki anlaşmazlıklar üzerine meydana gelen karışıklıkta, AP’de yer yer ayrılıklar baş göstermiş ve İzmir teşkilatında toplu istifalar başlamıştır. Antalya’da AP milletvekili adayları belli olduktan sonra Finike, Kumluca ve Serik ilçelerinde istifalar olmuş ve parti levhaları indirilmiştir. Aydın ve Afyon’da da toplu istifalar olmuştur. Kocaeli’deki istifalar üzerine, istifa etmeyenler, “*Ali Fuat Başgil’in Genel Başkanlığa getirilmesini bekliyoruz. Bir haftaya kadar bu yapılmadığı takdirde bizler de AP’den ayrılacağız*” demişlerdir. Bu istifaları Maraş, Adana, Elazığ, Konya ve İstanbul’daki toplu istifalar takip etmiştir.²⁶⁴

---

²⁶¹ **Akşam**, 19.9.1961., s.1, 5.

²⁶² Nihat Karakaya, **Prof.Dr.Turhan Feyzioğlu Demokrasi, Laiklik ve Cumhuriyete Adanmış Bir Ömür**, Erciyes Üniversitesi Yayınları, 2008, s.320. Ege Ekspres gazetesine göre; Berrin Menderes, kendisini taziye gelen herkesi kabul ettiğini, AP Lideri Gümüşpala ile de konuştuğunu ve taziye arzusunda bulunanlara evinin açık olduğunu beyan etmiştir. **Ege Ekspres**, 20.9.1961.

²⁶³ M.O.Kaya, **a.g.t.**, s.55-56.

²⁶⁴ **Cumhuriyet**, 19-22.9.1961, s.1, 5.; **Milliyet**, 19-22.9.1961, s.1, 5.

1.7 1961 Genel Seçimleri ve Sonuçları

İçişleri Bakanı Nasır Zeytinoglu, 15 Ekim 1961'de yapılacak olan Cumhuriyet Senatosu ve Milletvekili seçimleri münasebetiyle, 24 Eylül'den başlayarak 21 gün devam edecek olan propaganda dönemine ilişkin, 23 Eylül'de valiliklere bir tamim göndermiştir.²⁶⁵ Bu tamimle beraber seçimler için propaganda dönemi başlamıştır.

Yüksek Seçim Kurulu tarafından, 15 Ekim'de yapılacak Senato Üyeleri ve Milletvekili seçimleri için partilerce gösterilen adaylar ile bağımsız adaylara ilişkin kesin liste, 30 Eylül'de Resmi Gazete'de ilan edilmiştir. CHP 67 ilin tamamında aday gösterirken, CKMP 6 ilde, YTP 16 ilde, AP ise Bingöl, Bitlis, Mardin, Siirt ve Tunceli olmak üzere 5 ilde aday göstermemiştir.²⁶⁶

1.7.1 AP'nin 1961 Seçim Beyannamesi

AP seçim beyannamesini hazırlamak ve seçim propagandasının esaslarını tespit etmek üzere ve gerekli ilmi komisyonları kurup çalışmalarını tanzim etmek için, Seçim İşleri Başkanı Tahsin Demiray'ın başkanlığında Ord.Prof. Ethem Menemencioğlu, eski Ziraat Bakanı Cavit Oral, İktisat Doktoru Muhtar Yazır ve Doçent Cevdet Perin'den oluşan beş kişilik bir heyet kurulmuştur. Bu heyet tarafından ayrıca, ilmi çalışmalar için 21 tali ihtisas komisyonu oluşturulmuştur.²⁶⁷

Söz konusu ihtisas komisyonları oluşturulurken kamuoyu tarafından bilinen önemli isimler bir araya getirilmiştir. Oluşturulan komisyonlar ve görev alan şahsiyetler şunlardır: Milli Eğitim Komisyonu: Sabri Esat Siyavuşgil ve Mümtaz Tarhan, Dış Politika: Suat Hayri Ürgüplü ve Prof. Ethem Menemencioğlu, Maliye: Memduh Yaşa, Sanayi: Prof. Melih Koçer ve Prof. Kudret Mavitan, Ulaştırma: Enis Kansu, Sağlık ve Sosyal Yardım: Ord.Prof.Dr. Kazım İsmail

---

²⁶⁵ Söz konusu tamimde, 24 Eylül'den itibaren propagandanın serbest olacağı, bu safhada tarafsız olunmasını, propaganda ve seçimlerin hürriyet havası ve serbesti içinde olması, bu hususların ihlaline müsaade edilmemesi ve kamu görevlilerinin mevcut mevzuatın tatbikine itina göstermelerini rica edilmiştir. **Cumhuriyet**, 24.9.1961, s.1, 5.

²⁶⁶ **RG**, S: 10920, 30.9.1961, s.5262-5290.

²⁶⁷ Adalet Partisi, **15 Ekim 1961 Pazar Günü Cumhuriyet Senatosu ve Milletvekili Seçimleri İçin Adalet Partisi Takvimli Çalışma Plan ve Yönetimi**, Türkiye Basımevi, İstanbul, 1961, s.4.

Gürkan, Dr. İhsan Önal ve Ekrem Şerif Egeli, Ziraat: Cavit Oral ve Tahsin Demiray, Milli Savunma: Necmi Ökten.²⁶⁸ Ancak sonradan, AP'nin ihtisas komisyonlarında isimleri geçen Suat Hayri Ürgüplü, Mümtaz Tarhan, Kazım İsmail Gürkan, Ekrem Şerif Egeli, Memduh Yaşa ve Sabri Esat Siyavuşgil bu komisyonlarda çalışmadıklarını beyan etmişlerdir.²⁶⁹

AP'nin seçim beyannamesinin esasları, Eylül ayının son günlerinde tamamlanmış ve basın ile paylaşılmıştır.²⁷⁰ AP'nin seçim beyannamesinde, hukuk ve kanun anlayışından başlayarak bütün faaliyet alanlarına ilişkin olarak, partinin görüşleri dikkatli ve ayrıntılı bir şekilde belirtilmiştir. Beynamede geçen hususlar özetle şöyle sıralanmıştır:²⁷¹

AP'nin Seçim Beyannamesi'nde, *“Adalet Partisi'nin başlıca gayesi, çağdaş Batı medeniyeti hukukuna, Demokratik rejime ve İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nde ifadesini bulan zihniyete uygun bir Türk cemiyet düzenini ve Hukuk Devletinin gereği gibi kurulması, işlemesi ve gelişmesini sağlamaktır.”* denilerek partinin temel amaçları ortaya konulmuştur.

“Hukuk ve Kanun Anlayışı” ile ilgili olarak; *“Hâkimiyet kayıtsız ve şartsız milletindir.”* düsturuna bağlı kalacaklarını ifade eden AP, kendisini, *“Demokratik rejimin ilkel şartlarını teşkil eden vatandaş hak, hukuk, hürriyet ve eşitliğini; mülkiyet hak ve tasarrufunu prensip ve umdesi sayan, içtimaî güvenliği politikasının esası kabul eden, hukuka bağlı bir Devlet anlayışına inanan, her türlü aşırı sol ve aşırı sağ ideolojilerden, tek parti zihniyetinden ve totaliter cereyanlardan milletimizi korumaya, istikrarlı bir yaşayışın, insan haklarına*

---

²⁶⁸ **Cumhuriyet**, 22.8.1961, s.1, 5.; **Yeni Sabah**, 22.8.1961, s.1, 5.

²⁶⁹ Eski Çalışma Bakanı Mümtaz Tarhan, AP Milli Eğitim komisyonunda çalışmadığını ve şimdilik AP'ye girmeyi düşünmediğini beyan etmiştir. Eski Büyükelçilerden Suat Hayri Ürgüplü: *“Bana gelip rica ettiler. Partilerinin dış politikası nasıl olmalıdır, diye fikir vermeme istediler. Ben de evde, bilgi ve tecrübelerime dayanarak bir yazı yazdım ve kendilerine gönderdim. AP ile hiç bir ilgim yoktur.”* demiştir. Prof.Dr. Memduh Yaşa *“Gazetenizin dünkü sayısında AP Seçim Beyannamesi hazırlayacak komisyon üyeleri arasında benim adımda zikredilmektedir. Haberin Sayın Perin'le aramızdaki dostça bir temasın yanlış aksetmesinden doğduğu anlaşılmaktadır. Her teşekküle ihtisasım dâhilinde yardım yapmayı vazife saymakla birlikte vaktimin müsait olmayışı, AP'den bu yolda yapılan teklifi yerine getirmeme imkân bırakmamıştır.”* demiştir. **Cumhuriyet**, 23.8.1961, s.1, 5.

²⁷⁰ **Milliyet**, 29.9.1961, s.5.; **Milliyet**, 1.10.1961, s.3.

²⁷¹ Adalet Partisi, **Seçim Beyannamesi (1961)**, Türkiye Basımevi, İstanbul, 1961, s.3-40.

riayetkâr bir Devlet nizamının kurulması ve devam etmesi uğrunda programını tatbik etmeye azimli bir siyasi partidir.” şeklinde tanımlamıştır.

AP, partileri hürriyet nizamının sağlam temeller üzerinde kurulabilmesi için samimi ve ciddi ilişkiler kurmaya davet etmekte, Silahlı Kuvvetlerin siyaset dışı tutulacağı, erlere terhislerinde ikramiye verileceği, yedek subayların hak ve vazifeleri üzerinde ciddiyetle durulacağı ifade edilmiştir.

“Maliye ve Vergi” ile ilgili olarak; AP, Türk parasının istikrarını mali politikanın temeli olarak görmekte ve *“nef’i hazine (hazine yararı) zihniyetini terk ederek, memleketin kapasitesi ve vatandaşın takatına ve milli gelire uygun, iktisadi esaslara dayanan yeni bir vergi ve maliye politikası güdeceğiz.”* denmiştir. *“Devletin zenginliğini, milletin zenginliğinde gören”* AP’nin, *“milli gelirin artmasını sağlayacak, müstahsil ve iktisadi hayatı tazyik etmeyecek bir vergi sistemine ve mali politikaya dayanacağını”* vurgulayan beyannamede; gelir vergisi ve kurumlar vergisinin ıslah edileceği, tasarruf bonolarının tamamen kaldırılacağı, hayvan vergisinin kaldırılacağı, servet üzerinden vergi alınmayacağı, eski ve yeni emekliler ile dul ve yetimler arasındaki eşitsizliğin ortadan kaldırılacağı, iş sahiplerinin ve yabancı sermayenin emniyetli ve planlı çalışmalarına imkân verecek istikrarlı bir vergi sistemi ve politikası takip edileceği vaat edilmiştir.

“İktisadi Politika” ile ilgili olarak; *“Hukuk devletinin, ancak müstakar (istikrarlı) ve sıhhatli bir iktisadi bünye içinde gelişeceğine inandığını”* ve *“iktisadi kalkınmayı vazife saydığını”* belirten AP, zaruri haller dışında, iktisadi devletçiliğin aleyhinde olduğunu ve ferdi teşebbüsün devlet tarafından desteklenmesi gerektiğini, sermaye eksikliğini karşılamak için yabancı sermaye ile işbirliği yapılması gerektiğini, kota sistemi gibi dış ticaret sınırlamalarının kaldırılacağını ifade etmiştir.

“Ziraat Politikası ve Toprak Reformu” ile ilgili olarak; AP’nin ziraat politikası; *“Köylüyü ve çiftçiyi kıymetlendirmek, istihsali iç piyasa ihtiyacı ve dış ticaret ve döviz kaynağı olarak arttırtmak, iç piyasayı kıymetlendirmek”* şeklinde özetlenmiştir. *“Toprak kanununun bir an evvel tadil ve tashih edilmesi (değiştirilmesi ve düzeltilmesi) kanaatindeyiz.”* diyen AP, *“Topraksız köylümüzü bölge hususiyetlerine göre, işletme ve maliyeti koruma şartlarını ihtiva edecek bir*

miktarda toprak sahibi yapmayı ve onu iş alanında müstahsil (üretici) hale getirmeyi asil bir gaye ve milli bir vazife addederiz.” diyerek toprak reformuna ilişkin görüşleri ifade etmiştir.

“Eğitim Politikası” ile ilgili olarak; *“AP, her Türk vatandaşına kendisini yetiştirmesi için her türlü imkân sağlamak azmindedir. Bütün vatandaşlara eşit eğitim ve öğretim imkânları verilmedir.”* diyen AP, seyyar eğitim ekipleri teşkil ederek, okulu en ücra yerlere kadar götürmeyi, imtihan ve not verme sistemini değiştirmeyi, genç kızların eğitimine önem vermeyi, dilimizi bulunduğu keşmekeşten kurtarmak için “Türk Akademisi” teşkil etmeyi, iktisadi kalkınmanın yanında manevi kalkınmaya da önem vermeyi ve bunun için din eğitiminin ilmî esaslara dayanacağını vaat etmiştir.

“İşçi Politikası” ile ilgili olarak; beyannamede, işçileri kendi haline bırakmayıp kuvvetli sendikaların kurulmasına yardım edileceği ve sendikaların konfederasyon halinde bir arada olmalarının sağlanacağı, ayrıca senelerdir Türk işçisinin üzerinde durduğu grev hakkının verileceği, iş sözleşmeleri ve saatlerini düzenleyen İş Kanunu’nda düzenlemeler yapılacağı, Çalışma Bakanlığı ve İşçi Sigortaları Kanunu’nun gözden geçirileceği vaat edilmiştir.

“Basın Politikası” ile ilgili olarak; AP, Anayasa’da yer alan temel özgürlüklerden basın özgürlüğü üzerinde durmuştur. Basın özgürlüğüne ilişkin yaklaşımını, *“Basın hürriyetini tahdit edici (sınırlayıcı) her teşebbüs önlenecek ve basın hürriyeti devamlı bir şekilde korunacaktır.”* ilkesiyle vurgulamıştır. *“Basının, demokratik rejimlerde, dördüncü bir kuvvet olduğuna inanıyoruz.”* diyen AP, “Müeyyideli Basın Odaları” teşkiline çalışacağını, gazete dağıtımının modernleştirilmek suretiyle en ücra köylere kadar gazete gönderilmesini sağlayacaklarını, “Basın Ahlak Yasası” üzerinde önemle durulacağını beyan etmiştir.²⁷²

---

²⁷² Bilindiği üzere AP’nin mirasını sahiplendiği DP, basın özgürlüğü konusunda son derece katı yaklaşım ve uygulamalar ortaya koyan bir partiydi. Ancak DP iktidarını deviren 27 Mayıs müdahalesi ve ardından yapılan Anayasa’da basın özgürlüğü önemli yer tutmuştur. Anayasa’daki bu özgürlüğün ve tarihten alınan derslerin AP’nin bu beyannameğine yansıtıldığını söylemek mümkündür. G.Kaya, **a.g.t.**, s.158.

“Dış Politika” ile ilgili olarak; istiklalimize ve toprak bütünlüğümüze saygı gösterilmesi gerektiği, BM Anayasasında bulunan prensiplere bağlı kalınacağı, NATO’ya karşı verilen taahhütlere sadık ve bağlı kalınacağı ifade edilmiş, “CENTO’daki vecibe ve taahhütleri kuvvetle teyit ederiz.” denilmiştir.

AP’nin seçim beyannamesinde bu konuların haricinde; adalet, sanayi, hayvancılık, tarla işçisi, orman, sağlık ve sosyal yardım, içişleri ve idari, mesken, tapu ve kadastro, ulaştırma, gümrük ve tekelle, nafia (bayındırlık işleri), gençlik ve spor, iş, turizm, içtimai emniyet politikalarına ilişkin görüşleri de bulunmaktadır.

AP’nin Beyannamesi’nde yer verdiği özgürlükler, kuruluş programındaki özgürlüklerle paralellik göstermektedir. Bu özgürlükler, 1961 Anayasası ile ayrıntılı düzenlenerek, hukuksal güvence altına alınmıştır. AP, 1960’ların ortalarına doğru, 27 Mayıs’ı yapan güçler karşısında meşruiyetini sağlamak için özgürlükler ile ilgili daha rasyonel bir tutum içerisine girmiştir. Bu bağlamda Anayasa ile getirilen hak ve özgürlüklere daha sık vurgu yapılmış ve savunulmaya başlanmıştır.²⁷³

1.7.2 Ragıp Gümüşpala’nın Seçim Gezileri ve AP’ye Yapılan Baskılar

İktidara gelme iddiasıyla seçime hazırlanan AP’de seçim öncesi gölge kabine kurulmuştu. Bu kabinede, Anayasanın Meclis dışından bakan seçilmesine imkân tanıyan maddesine dayanılarak, AP Genel Başkanlığı ile üst kademeye mensup bir kısım idareciler, genel seçim kampanyası sırasında vatandaşların huzuruna çıkaracakları gölge kabineyi tespit için bazı şahıslarla temas etmiştir.²⁷⁴

Gümüşpala, 26 Eylül’de Eskişehir’den başlayıp 13 Ekim’e kadar devam eden gezisinde 52 ili dolaşmayı planlamış,²⁷⁵ 13 Ekim’de yaptığı İstanbul mitinginde, 19 günde 39 il ve bunların mühim ilçe, bucaklarını dolaşarak İstanbul’a geldiğini ifade etmiştir.²⁷⁶ Diğer taraftan AP tarafından Karadeniz, Marmara, Ege, Çukurova, Orta Anadolu ve Doğu Anadolu bölgelerini dolaşacak ayrı ekipler de kurulmuştur.²⁷⁷

---

²⁷³ G.Kaya, **a.g.t.**, s.158-159.

²⁷⁴ Kuru, **a.g.t.**, s.23.

²⁷⁵ **Cumhuriyet**, 29.9.1961, s.1, 5.

²⁷⁶ **Cumhuriyet**, 14.10.1961, s.1, 5.

²⁷⁷ **Cumhuriyet**, 25.9.1961, s.1, 5.

Gümüşpala, ilerlemiş yaşına rağmen 25 Eylül'den 13 Ekim'e kadar seçim gezileri esnasında yurdun dört bir yanını gezmeyi başarmıştır. Seçim gezisinde; Eskişehir, Kütahya, Afyon, Sandıklı, Dinar, Isparta, Burdur, Antalya, Denizli, Nazilli, Aydın, Çine, Muğla, *Milas, Söke*, İzmir (Basın Toplantısı), Manisa, Akhisar, *Sındırgı, Bigadiç*, Balıkesir, Susurluk, Bandırma, İzmir, *Çanakkale*, Edirne, Kırklareli, İzmit, Adapazarı, Düzce, Bolu, *Ankara, Trabzon*, Rize, *Trabzon*, Samsun, *Ankara*, Adana, Mersin, *Adana*, Ceyhan, İskenderun, Hatay, *Maraş, Gaziantep*, Urfa, *Siverek*, Diyarbakır, Elazığ, *Sivas, Kayseri, Niğde, Konya, Ankara ve İstanbul*'da bulunmuştur.²⁷⁸

Gümüşpala, seçim döneminde yaptığı konuşmalarda benzer hususlara değinmiştir. Bu dönemde yapılan konuşmaların özeti aşağıda sunulmuştur.²⁷⁹

Gümüşpala, seçim döneminde yaptığı gezilerin bir seçim ve propaganda için değil, vatandaşlara “merhaba” demek ve tanışmak maksadıyla tertiplendiğini, gezisi sırasında partiler arası anlaşmazlıkları gidermek ve vatandaşları birbirine sevdirmek gayesiyle hareket ettiklerini bildirmiştir.

Bu memleketin, 28 milyonluk Türk milletinin vatani olduğu, milletin kardeşlik ve birlik istediğini ve AP'nin bunu temin etmesi halinde, en mukaddes vazifesini yapmış olacağını, birbirimizle çekişmenin memleket için zararlı olacağını, bu toprakların hepimizin vatani olduğunu ve AP'nin bir kanun ve nizam partisi olarak vazifeye devam edeceğini ifade etmiştir.

AP'nin millettten doğduğunu ve milletin yüzünü güldürmek istediğini, kendileri için koltuk, menfaat ve partizanlık olmadığını, AP'nin zafere doğru koştuğunu, koalisyona gitmeden iktidarı almak için çalıştığını ve bir iktidar partisi gibi hareketlerini tanzim etmeye ve çalışmaya başladıklarını söylemiştir.

AP'nin devlet ve hükümet idare edecek durumda olmadığını söylediği, ancak aday listeleri incelendiğinde aldanmış olduklarını anlayacaklarını, diğer

---

²⁷⁸ **Cumhuriyet**, 25.9.-14.10.1961.; **Milliyet**, 25.9.-14.10.1961. (Yazarın Notu: Seçim gezisi programı incelenirken normal yazılan yerler konuşma yapılan yerleri, italik yazılan yerler ise konuşma yapılmayan yerleri göstermektedir.)

²⁷⁹ **Cumhuriyet**, 26.9.-14.10.1961.; **Milliyet**, 26.9.-14.10.1961. (Yazarın Notu: Bu özet, Gümüşpala'nın 25 Eylül - 13 Ekim 1961 tarihleri arasında Eskişehir'den İstanbul'a kadar yaptığı seçim konuşmalarından istifade edilerek hazırlanmıştır.)

partilerde de birçok kıymetli kişilerin var olduğunu ve AP’de diğer partilerden enerji, zekâ ve vatanperverlik itibarıyla çok ileri durumda insanlar olduğunu ifade etmiştir.

Memlekette değişik partilerin olmasının demokrasinin gereği olduğunu ve ayrı programlara sahip partilerin Meclis içinde fikir münakaşaları olmasının normal olduğunu, AP ve diğer partilerin müzakerelerinden çıkacak ortak fikrin, milletin fikri olacağını, partilerin elele vermesi halinde memleketin kurtulacağını ifade etmiştir.

Yuvarlak Masanın, vatandaşlar arasında küskünlüğün kaldırılarak milletin huzura kavuşması, partiler arası kardeşliğin kurulması ve bu kardeşlik havasının devam ettirilmesi için Devlet Başkanı tarafından yapılan bir toplantı olduğunu, Yuvarlak Masaya inandıklarını ve kararlarına riayet ettiklerini, AP’nin 27 Mayıs ruhundan ayrılmadığını ifade etmiş, seçimlerden sonra iktidar ve muhalefetin kardeşlik havası içinde memleket hizmetinde devam etmeleri temennisinde bulunarak, bütün vatandaşları birliğe davet etmiştir. Ayrıca CKMP ve Bölükbaşı’yı kastederek, bu toplantıya kendi partilileri de katıldığı halde namus ve şeref sözü verilmesine rağmen bir parti tarafından bozulduğu, bu gibi insanların devlet otoritesine dil uzatmakla seçimlerin yapılmasına mani olmaya veya geri bıraktırmaya çalıştıklarını ifade etmiştir.

AP’nin muayyen zümrelerin ithamlarına ve tertiplerine maruz kalmasına rağmen, Türk adaletinin suçsuzluklarını ortaya çıkardığını, kendileri hakkında yapılan iftiraların beş-on partizan tarafından ileri sürüldüğünü ifade etmiş, AP’lilerin bunlara rağmen diğer parti mensuplarıyla dostça ve kardeşçe geçinmelerini tavsiye etmiştir. Hangi partiden olursa olsun, vatandaşla elele vermek ve kalp birliği yapmak zorunda olduklarını ve bu sayede, büyük Türk devletini kalkındırabileceklerini iddia etmiştir.

AP’nin bir muvazaa (danışıklık) partisi olduğu hakkındaki söylentilere de: *“Bizim muvazaaya ihtiyacımız yok. Ancak zayıf partilere yakışan böyle bir harekete ihtiyacımız da yoktur. Tertip ve tevirler (yalan dolan, dedikodu) ne olursa olsun güler yüzle karşılayıp millî ve vatani vazifemize devam edeceğiz.”* şeklinde cevap vermiştir. Ayrıca, CHP İzmir İl Başkanı tarafından yapılan teklife, *“CHP’ye asla girmem diye cevap verdim.”* demiştir.

Gümüşpala, birkaç partizan tarafından dağıtılan beyannameleri paçavra olarak nitelendirdikten sonra, bütün bu haksız itham ve hücumlar karşısında Türk

Milletinin sağduyusuna güvendiğini ve partizanlığın dışında bütün partililerin, birbirlerinin kardeşi olduğunu ve hepsine ayrı ayrı hürmeti bulunduğunu bildirmiştir. Gümüşpala, İnönü'nün elini öpme fotoğrafının fotomontaj olduğunu, bu aldatmanın millete bir hakaret sayıldığını, kimsenin memleketi ikiye, üçe ayırmaya hakkı olmadığını, kendilerinin memlekette birlik ve huzur istediklerini belirtmiş, “*Genel Başkanlık vazifesinde iken, bu vazifeyi layıkıyla yapamadığımı hissedersen, yerimi daha enerjik insanlara terk etmekten çekinmeyeceğim.*” demiştir.

Devlet Başkanı ve diğer ilgililerin de teyit ettiğini belirterek, kanunların, adaletin ve kahraman ordumuzun teminatı altında yapılacak seçimlerin, tarafsız olarak yapılacağını ve kardeşlik havası içinde neticeleneceğini, ayrıca hangi parti kazanırsa iktidara o partinin geleceğini ifade etmiştir.

Bazı gazetelerin açtıkları tezviri (yalan dolan, dedikodu) kampanyası sebebiyle, tirajlarının düştüğünü, 27 Mayıs'ın ruh ve havasından ayrılan bazı gazetelerin kullandıkları “kuyruk” ve “düşük” kelimeleriyle yaratmaya çalıştıkları hava karşısında, AP'nin vazife bildiği istikamette yürümeye devam edeceğini söylemiştir.

Gümüşpala'nın katıldığı mitinglerde, “*İftira ve tezirat (yalan dolan şeyler, dedikodular) en baş düşmanımızdır.*”, “*Ahde vefa Türk milletinin değişmez vasfıdır.*”, “*Politika entrika değildir.*”, “*Türk daima zulmü yok eder, zalime karşı durur.*”, “*Tehditler Türk milletini şahlandırmaya kâfidir.*”²⁸⁰ ve “*1946 rey faciasını unutmadık.*” yazılı dövizler dikkat çekmiştir.²⁸¹

Bu seçim döneminde, AP ve Gümüşpala'ya en şiddetli eleştiriyi CKMP ve Bölükbaşı yapmıştır. Gümüşpala'nın DP dönemini mahkûm eden Yuvarlak Masa kararlarını imzaladığını ifade eden Bölükbaşı, CHP hayranı olan Gümüşpala'ya MBK tarafından parti kurdurulduğunu, bir başka deyişle AP'nin muvazaa (danışıklık) partisi olduğunu ima etmiştir. Bu sayede Bölükbaşı, AP'yi halkın gözünden düşürerek DP oylarına talip olan partisinin oyunu artırmayı hedeflemiştir.

---

²⁸⁰ **Milliyet**, 3.10.1961, s.5.; **Cumhuriyet**, 3.10.1961.

²⁸¹ **Cumhuriyet**, 14.10.1961. Bu dövizler geçiş dönemine duyulan tepkiler bir ölçüde sergileniyordu. AP'nin mücadelesi bu süre için 27 Mayıs'a karşı “nefis müdafaası” olarak görülüyordu. Kuru, **a.g.t.**, s.26.

Bölükbaşı, 4 Ekim'de Konya'da yaptığı konuşmasında Gümüşpala'ya çatarak; parti kurmanın çadır kurmak kadar kolay olmadığını söylemiş, dün İnönü'ye hayran ve CHP'ye kurban olan Gümüşpala'nın fermanlı mı, şerbetli mi olduğunu açıklamasını istemiştir.²⁸²

AP'nin seçimlerdeki tutumu, CKMP'nin tutumu gibi, sorumluluk duygusundan uzak ve memleket meselelerini dikkate almayan şekilde olmamıştır. Gümüşpala'nın konuşmaları sorumluluk hissini izlerini gösteren, oldukça seviyeli konuşmalar olmuştur. AP lideri, Bölükbaşı'nın iddialarına cevap vermenin yanı sıra bazı memleket meselelerine de temas etmiştir.²⁸³

1961 seçimlerinde yapılan konuşmalarda sürekli olarak, "gözlerimize bakarsanız anlarsınız" teması işlenerek Menderes, Polatkan ve Zorlu'nun idamlarından duyulan keder ve isyan vurgulandığı gibi, birçok DP'linin yakınlarının aday ilan edilmesi de bu durumu pekiştirmekteydi. AP'nin o günlerdeki sloganını tek cümlede, hatta tek sözcükte toplamak mümkündür: Af.²⁸⁴

1961 seçimlerinin propaganda döneminde DP'nin mirasına talip olan partiler ve bu partiler içinden özellikle AP, baskı altında tutulmuş, seçim propagandaları ve faaliyetleri sıkı bir şekilde takip edilmiştir. Devlet Başkanı Cemal Gürsel, yapılan bazı konuşmalar için, "*Bu hareketler teessüfe şayandır ve hakikaten üzülecek şeylerdir.*" diyerek AP sözcülerini ikaz etmiştir.²⁸⁵

Seçim öncesinde her gün bir yerlerde, AP'liler hakkında tahkikat ve tutuklama yapıldığına dair haberler basında yer almaktaydı. Konya AP il merkezinde 27 Eylül'de yapılan aramada, toplatma kararı bulunan bir dergiden bol miktarda ele

---

²⁸² **Cumhuriyet**, 5.10.1961, s.1, 5.

²⁸³ **Forum**, "*Seçim Kampanyasında Partiler*", C: XIV, S: 181, 15.10.1961, s.2.

²⁸⁴ Çavdar, **a.g.e.**, s.120.; Çavdar, **a.g.m.**, s.2090.

²⁸⁵ Gürsel, basın mensuplarının "*AP mensupları Yuvarlak Masada atmış oldukları imzaya riayet etmeyerek bazı konuşmalar yapmaktadır ne dersiniz?*" sorusunu şu şekilde cevaplandırmıştır: "*Evet oluyor bunlar. Bunlar, ne imzasını tanıyan ne memleket menfaatini tanıyan ne de milli vicdanı hesaba katan adamlardır. Bu konuşmalar bir hizmet değil, memleketi fesada vermektir. Tabii savcılar takibata geçiyorlar. Fakat bu dahi olmamalıdır. Konuşan adamlar seviye itibarıyla böyle konuşmaması gereken insanlardır. Bu hareketler teessüfe şayandır ve hakikaten üzülecek şeydir.*" **Cumhuriyet**, 29.9.1961.

geçirilmişti.²⁸⁶ Ödemiş'te 28 Eylül'de, iki AP'li tevkif edilmiştir.²⁸⁷ AP İzmir İl Başkanı Mehmet Ali Aytaş 29 Eylül'de tevkif edilmiş ve İstanbul İl Başkanı Muhittin Güven hakkında da tahkikat açılmıştır.²⁸⁸ 30 Eylül'de dört AP'li aday hakkında tahkikat açılmış, AP İstanbul İl Başkanı Muhittin Güven Eyüp Savcılığında ifade vermiş ve Gümüşpala'nın eşinin ifadesi alınmıştır.²⁸⁹ 1 Ekim'de sekiz AP'li daha nezaret altına alınmıştır.²⁹⁰ 2 Ekim'de Ankara ve Kayseri'de 12 AP'li gözaltına alınmış, AP Genel Başkan Yardımcısı Tahsin Demiray hakkında, radyoda yaptığı seçim konuşması nedeniyle, Ankara Savcılığınca inceleme başlatılmıştır.²⁹¹ 3 Ekim'de İstanbul'da üç AP'li daha mahkemece tevkif edilmiş, Antalya'da iki AP'li hakkında tahkikat açılmıştır.²⁹² 7 Ekim'de AP İzmir İl Başkanı Mehmet Ali Aytaş

---

²⁸⁶ **Cumhuriyet**, 28.9.1961, s.1, 5.

²⁸⁷ **Cumhuriyet**, 29.9.1961, s.1, 5.

²⁸⁸ Aytaş, memleketin asayiş ve huzurunu bozmaktan sanık olarak yapılan duruşması neticesinde tevkif edilerek Buca Cezaevine gönderilmiştir. **Cumhuriyet**, 30.9.1961, s.1, 5.

²⁸⁹ AP milletvekili adayları Kocaeli İl Başkanı Cemal Babaç ve Süreyya Sofuoğlu Kocaeli'de yaptıkları konuşmalar nedeniyle haklarında tahkikat açılmıştır. AP'li Kemal Alver Balıkesir'de yaptığı konuşmada, dini siyasete alet ettiği gerekçesiyle nezaret altına alınmıştır. AP milletvekili adayı M.Gülengil Isparta'da yaptığı konuşmasında, DP icraatlarını övmesi nedeniyle hakkında Savcılıkta tahkikat açılmıştır. Muhittin Güven hakkındaki tahkikat derinleştiriliyor. Güven, Eyüp'teki konuşmasında, "*Minareler haykırmakta Allah'a çaresizliğimizi*" mısrasını kullanmış ve bu sebeple dini siyasete alet ettiği belirtilmiştir. Bayan Gümüşpala Kırkağaç Savcılığının talimatı üzerine İzmir Savcılığında ifadesi alınmıştır. Bayan Gümüşpala'nın, "*Sizleri yakında kurtaracağız*" dediği iddia edilmiştir. **Cumhuriyet**, 1.10.1961, s.1, 5. Başbakan Recep Tayyip Erdoğan, Refah Partisi'nden (RP) İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanı iken 12 Aralık 1997'de Siirt mitinginde Ziya Gökalp'in "Balkan Savaşı için yazdığı Asker Duası"nın "*Minareler süngü, kubbeler miğfer Camiler kışlamız, müminler asker Bu ilahi ordu dinimi bekler Allahu ekber, Allahu Ekber...*" dörtlüğü ile başlayan değiştirilmiş bir şeklini okuduğu için Diyarbakır Devlet Güvenlik Mahkemesinde (DGM) yargılanmış ve "Halkı din ve ırk farkı gözeterek kin ve düşmanlığa açıkça tahrik etmek" suçundan mahkum edilmiştir. <http://www.milliyet.com.tr/2007/08/29/son/sonsiy47.asp>, Erişim Tarihi: 30.5.2014.; Murat Bardakçı, "*Şiiri Böyle Montajlamışlar*", **Hürriyet**, 22.9.2002. AP'li Güven ile RP'li Erdoğan'ın 36 yıl arayla içinde minare geçen benzer mısraları nedeniyle yargılanmaları ilginçtir. Bu yargılamalar neticesinde Güven beraat ederken, Erdoğan mahkum edilmiştir.

²⁹⁰ AP İstanbul İl Başkanı Muhittin Güven'den sonra 7 kişi daha, Eminönü ve Fatih mitinglerindeki konuşmalarında suç unsuru görüldüğünden, nezaret altına alınmıştır. AP Kocaeli milletvekili adayı Süreyya Sofuoğlu, kamuyu telaş ve heyecana düşürecek konuşmasından dolayı nezaret altına alınmıştır. **Cumhuriyet**, 2.10.1961, s.1, 5.

²⁹¹ Arazi ve parti meselesi yüzünden CHP ile AP'liler arasında kanlı bir kavga oldu. AP'lilerden MBK'ye hakaret eden 11 kişi nezarete alındı. Kayseri'de kanuna aykırı konuşma yapan bir kişi nezarete alınmış, diğer bir kişi ise kaçmıştır. **Cumhuriyet**, 3.10.1961, s.1, 5.

²⁹² AP'nin İstanbul Fatih mitinginde söz alan Nermin Arslan, "*Size Ege DP'lilerinden selamlarını getirdim, sevgilerini getirdim*" sözleri nedeniyle mahkemeye sevk edilmiştir... Antalya'da 2 kişi gösteri için silahla havaya ateş ettiklerinden haklarında tahkikata başlanmıştır. **Cumhuriyet**, 4.10.1961, s.1, 5.

aynı anda tahliye ve tevkif edilmiştir.²⁹³ 9 Ekim’de Gümüşpala’nın eşi Kırkağaç’ta yaptığı konuşmadan dolayı mahkemeye verilmiştir.²⁹⁴ 11 Ekim’de Eskişehir’de ikisi aday dört AP’li tevkif edilmiştir.²⁹⁵

1.7.3 Seçim Sonuçları

Bütün bu gelişmelerden sonra, 15 Ekim 1961 günü yapılan genel seçimlerle, 27 Mayıs’ta askıya alınan demokrasi, yeniden işlerlik kazanıyordu.²⁹⁶ Bu seçimlere göre parlamentoya giren AP, CHP, CKMP ve YTP’nin oy miktarları, kazandıkları milletvekili ve senatör sayıları şöyledir:²⁹⁷

1961 Milletvekili Seçimleri.²⁹⁸

		Partiler	Alınan Oy	Oy	Milletvekili
Seçmen	12.925.395	AP	3.527.435	% 34.8	158 (157)*
Oy kullanan	10.522.716	CHP	3.724.752	% 36.7	173
Katılma	% 81.4	CKMP	1.415.390	% 14.0	54
Geçerli oy	10.138.035*	YTP	1.391.934	% 13.7	65
		Bağımsızlar	81.732	% 0.8	- (1)*
		TOPLAM	10.141.243*	% 100	450

²⁹³ Aytaş bugün biten duruşmasında 5 ay hapis ve 412 Lira para cezasına mahkûm edilmiş ve cezası tescil edilmiştir. Aytaş’ın tahliyesine karar vermiş olmasına rağmen, Bergama Savcılığınca verilmiş tevkif kararı bulunduğu için Aytaş, duruşması yapılmak üzere Bergama’ya götürülmüştür. **Cumhuriyet**, 8.10.1961, s.1, 5.

²⁹⁴ Gümüşpala’nın eşi Hanife Gümüşpala trenle geçerken Kırkağaç istasyonunda halka hitaben yaptığı konuşma nedeniyle, Kırkağaç Savlığınca yürütülen tahkikat neticesinde yargılanmak üzere mahkemeye sevk edilmiştir. **Cumhuriyet**, 10.10.1961, s.1, 5.

²⁹⁵ **Cumhuriyet**, 12.10.1961, s.5.

²⁹⁶ 24 Mayıs 1961 tarih ve 304 sayılı “Cumhuriyet Senatosu Üyelerinin Seçimi Kanunu” gereği Cumhuriyet Senatosu üyelerinin seçimi çoğunluk usulüne, 25 Mayıs 1961 tarih ve 306 sayılı “Milletvekili Seçimi Kanunu” gereği Milletvekillerinin seçimi nispi temsil usulüne (çevre barajlı d’Hont uygulaması) göre yapılmıştır. Erol Tuncer, **Osmanlı’dan Günümüze Seçimler (1877-2002)**, Genişletilmiş 2.Baskı, TESAV Yayınları, Ankara, 2003, s.30.; **RG**, S: 10815, 30.5.1961, s.5541.

²⁹⁷ **RG**, S: 10960, 17.11.1961, s.5821-5833.; **DİE**, **15.10.1961 Milletvekili ve Senato Üyesi Seçimi Sonuçları : İl, ilçe ve Sandık Bölgeleri İtibariyle**, **DİE** Yayınları, Ankara, 1964, s.II-V.; **DİE**, **1950-1965 Milletvekili ve 1961, 1964 Cumhuriyet Senatosu Üye Seçimleri Sonuçları**, **DİE** Yayınları, Ankara, 1966.; **DİE**, **Milletvekili Genel Seçimi Sonuçları (İl ve İlçe Sonuçları) : 15.10.1961, 10.10.1965, 12.10.1969, 14.10.1973, 05.06.1977**, **DİE** Yayınları, Ankara, 1998, s.1, 6-7.

²⁹⁸ * Milletvekili seçim sonuçlarında, geçerli oy sayısına ilişkin rakam ile siyasi partilerin ve bağımsızların aldıkları oyların toplamı arasında 3.208 sayılılık bir fark oluşmuştur. AP listelerinden; İhsan Köknel (Ankara) bağımsız milletvekili seçilmişti. Bu nedenle AP Meclis’te 158 yerine 157 milletvekiliyle temsil edilmiştir. Tuncer, **a.g.e.**, s.366-367.

1961 Cumhuriyet Senatosu Üyeleri Seçimi:²⁹⁹

		Partiler	Alınan Oy	Oy	Senatör
Seçmen	12.926.837	AP	3.560.675	% 35,5	71(68)**
Oy kullanan	10.519.659	CHP	3.734.285	% 37.2	36
Katılma	% 81.4	CKMP	1.350.892	% 13.5	16
Geçerli oy	10.032.530**	YTP	1.401.637	% 14.0	27
		Bağımsızlar	39.558	% 0.4	- (3)**
		TOPLAM	10.087.047*	% 100	150

1961 seçimleri neticesinde; partilerden hiçbiri tek başına iktidar olmak için gerekli çoğunluğu sağlayamamıştır. CHP, milletvekili seçimlerinde birinci parti olmasına rağmen Cumhuriyet Senatosu üye seçimlerinde ikinci parti olmuştur. 27 Ekim 1957 seçimleri ile mukayese edildiğinde, CHP'nin oylarının azaldığı, DP mirasçısı partilerin oylarının ise arttığı görülmektedir.³⁰⁰ 1961 seçimi, DP tabanındaki parçalanmaya karşın, AP açısından bir başarı olarak kabul edilebilir. AP bu seçimlerde oyların %35'ini almıştır. Bunun sonucu olarak, Senato'da birinci parti ve Meclis'te ikinci parti durumuna gelmiştir. Bu sonuçlar ile AP'nin DP çizgisinde olduğu daha bir açıklıkla ortaya çıkmıştır.³⁰¹

DP mirasçısı partiler incelendiğinde; AP, DP'nin güçlü olduğu Ege, Akdeniz ve Marmara'da; YTP, DP'nin başarılı olduğu Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da; CKMP ise DP'nin Orta Anadolu'da oy tabanına sahip olduğu illerde başarılı olmuştur.³⁰² Bilgiç'e göre; milletimiz partileri kurarken ve seçimlerde oy kullanırken çok dikkatli davranmıştır. AP'nin kurulup güçlendiği yerlerde, YTP hiç teşkilatlanmamış ya da sembolik olarak teşkilatlanmış, YTP'nin güçlendiği yerlerde de AP benzer şekilde davranmıştır. Bu sayede oylar bölünmemiştir.³⁰³

---

²⁹⁹ ** Cumhuriyet Senatosu üyeleri seçim sonuçlarında, geçerli oy sayısına ilişkin rakam ile siyasi partilerin ve bağımsızların aldıkları oyların toplamı arasında 45.517 sayılık bir fark oluşmuştur. AP listelerinden; Suat Hayri Ürgüplü (Kayseri), Ali Fuat Başgil (Samsun) ve Faruk Işık (Van) bağımsız senatör seçilmişlerdi. Bu nedenle AP Senato'da 71 yerine 68 senatörle temsil edilmiştir. Tuncer, **a.g.e.**, s.366-367.

³⁰⁰ 27 Ekim 1957 seçiminde; DP, % 47.9, CHP ise % 41.1 oy almıştı. Tuncer ve Danacı, **a.g.e.**, s.73. 15 Ekim 1961 seçiminde ise; CHP % 36.7, DP mirasçısı partiler ise (AP+YTP+CKMP) toplam %62.5 oy almıştı.

³⁰¹ Çavdar, **a.g.e.**, s.120.; Çavdar, **a.g.m.**, s.2090.

³⁰² Şirin Tekeli, "Cumhuriyet Döneminde Seçimler", **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, 7.Cilt, İletişim Yayınları, İstanbul, 1983, s.1814.

³⁰³ Bilgiç, **a.g.e.**, s.70.

Komutanların eski DP'li kadrolara ve seçmenlere gözdağı vermek için infaz ettirdiği idam kararları, DP'lilerin hınç duygularını artırmış ve DP mirasçısı partiler olan AP ve YTP'nin seçimlerde parlak sonuçlar almasını sağlamıştır.³⁰⁴

Seçim sonuçları, DP'nin 1960 müdahalesi sonrasında yükseldiğinin ve CHP'nin gerilediğinin göstergesi olarak kabul edilebilir. Seçim sonuçlarının; askeri yönetimin sağ partilere yönelik tutumundan ve bununla bağlantılı olarak, AP'nin de çabası sonucu, AP'nin DP'nin mirasçısı olarak algılanmasından etkilendiği söylenebilir.³⁰⁵

1961 genel seçimlerinden çıkan anlam açıktır. 27 Mayıs Müdahalesinin etkileri hızla ortadan kalkmış ve Menderes rejiminin, arkasında büyük bir sempatican kitlesi bıraktığı ortaya çıkmıştır.³⁰⁶ DP tabanının siyasal tercihi değişmemiştir. Sonuç itibarıyla, 1961 seçimleri Türkiye'yi ilk kez koalisyon hükümeti ile tanıştırmıştır.

“The Economist” dergisinde, seçimle ilgili bir yazı yayımlanmıştır. Bu yazıda, Türkiye’de batılı manada bir demokrasi kurulmasına çalışıldığı, ancak gerici kuvvetin daima Türk aydınının karşısına çıktığı belirtilmiştir. CHP'nin seçim yenilgisinin nedenleri kısaca şöyle açıklanmıştır: CHP, askerî rejimle bir tutulmuş, 18 aylık askerî idaredeki sıkıntılar ve durgunluk ile özellikle idamların sorumluluğu bu partiye yüklenmiştir. CHP ağırlıklı bir Kurucu Meclis oluşturulması nedeniyle, CHP ile MBK bir görülmüştür.³⁰⁷

1.8 Cumhurbaşkanlığı Meselesi

CHP'nin tek başına iktidara gelmesi umut edilirken, sonuçlar CHP ve orduda büyük bir düş kırıklığı yaratmıştır. Yeni Meclis'te çoğunluk, 27 Mayıs'a karşı

---

³⁰⁴ Eroğul, **a.g.m.**, s.139. MBK'nin icraatları, CHP'nin 1961 seçimlerini kaybetmesine sebep olmuştur. Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, **Türkiye’de Üç Devir**, 2. Baskı, C I, Sinan Yayınları, İstanbul, 1972, s.187. CHP'nin kendisini istikbalin partisi olarak empoze etme çabası, halkı partiden soğutmuştur. Halkı anlamakta ve halka inmekte başarısız olan CHP, seçimlerde de başarısız olmuştur. **Forum**, “*Onbeş Günün Notları: Seçim Neticeleri*”, C: XIV, S: 182, 1.11.1961, s.3.

³⁰⁵ Ayşegül Komsuoğlu, **Siyasal Yaşamda Bir Lider Süleyman Demirel**, Bengi Yayınları, İstanbul, 2008, s.120-121.

³⁰⁶ Akkaş, **a.g.t.**, s.58. Bedii Faik, 17 Ekim’de Dünya gazetesinde, “*Seçimin sonucu rakam olarak hangi nispetlere dayanırsa dayansın, mana olarak meydanaadır: Adnan Menderes, beyaz atına binmiştir ve bal gibi, yurdu bir baştan bir başa dolaşmıştır. Seçimi CHP'nin şahsında ihtilale kaybettirmenin bütün yolları ardına kadar açık tutulmuştur.*” M.Kemal Biberöğlü, **Demokrat Parti ve Sonrası-Anılarım**, Demokratlar Kulübü Yayınları, Ankara,1997, s.90.

³⁰⁷ **Milliyet**, 27.10.1961, s.3.

güçlerden oluşmuştur. Bu sonuçlara göre, AP ve YTP birlikte hareket edecek olurlarsa, istedikleri kişiyi Cumhurbaşkanı seçtirebileceklerdi. Üstelik Samsun senatörlüğüne seçilen, milliyetçi–muhafazakâr kimliği ve DP liderlerine yakınlığı ile tanınan Ali Fuat Başgil’in Cumhurbaşkanlığına aday gösterileceği, Başgil’in Cumhurbaşkanı olması halinde, Gümüşpala’yı hükümeti kurmak için görevlendirileceği haberleri yayılmaya başlamıştır.³⁰⁸ Bu güçler, kendi kendine Cumhurbaşkanı, Senato Başkanı, Meclis Başkanı seçiyorlar, hükümetler kuruyorlar, Başbakanı tayin ediyorlardı. MBK, TBMM açılmak üzereyken bir takım lüzumsuz kışkırtmalarla bunu tehlikeye atmanın gereği olmadığını düşünüyordu.³⁰⁹

Seçim sonuçları neticesinde, Silahlı Kuvvetler içinde 27 Mayıs ilkelerinin muhafazası ve bunun için müdahale edilmesi gerektiği yönünde bir düşünce ortaya çıkmış ve yapılan toplantılarda çözüm aranmaya başlanmıştır.

1.8.1 21 ve 24 Ekim Protokolleri

TBMM’nin bir an önce işlerliğini sağlamak üzere, CHP Genel Başkanı İnönü, Cumhurbaşkanı Gürsel ve MBK üyeleriyle görüşmelerini sürdürürken, 21 Ekim 1961 tarihinde İstanbul’da Harp Akademisi’nde 10 general/amiral ile 28 albay toplantı yapmıştır. Toplantıya katılan bir grup, yol yakınken memleketin geleceği için idareye el konulmasını, diğer bir grup ise şimdilik müdahale edilmemesini ve eğer başarısız olunursa müdahale edilmesinin uygun olacağını savunmuşlardır. Toplantıda, seçim sonuçları değerlendirildikten sonra, durumun müdahaleyi gerektirdiğine, Silahlı Kuvvetler Birliği imzasıyla “ültimat” biçiminde bir protokol hazırlanmasına ve yeni Meclis toplanmadan müdahale edilmesine karar verilmiştir.³¹⁰

21 Ekim Protokolünden haberdar olan İnönü, “25 Ekim günü, seçilmiş bütün milletvekillerinin başında TBMM’ye gidecek ve onun açılışını yapacağım. Hiç kimse

---

³⁰⁸ Turan, **Türk Devrim Tarihi**, s.83.

³⁰⁹ Metin Toker, “Türkiye’nin Kaderini Değiştiren Ekim’de 5 Gün”, **Milliyet**, 20.12.1999, s.15.

³¹⁰ Hale’in “darbe manifestosu” olarak tanımladığı protokolda alınan kararlar şu şekildedir: Türk Silahlı Kuvvetleri 15 Ekim 1961 günü yapılmış olan seçimlerden sonra, gelecek yeni TBMM toplanmadan evvel, duruma fiilen müdahale edecektir. İktidarı, Millet’in hakiki ve ehliyetli mümessillerine verecektir. Bütün siyasi partiler faaliyetten men edilecek, seçim neticeleri ve MBK feshedilecektir. Bu kararın tatbiki 25 Ekim 1961’den sonraki bir güne tehir edilmeyecektir. Orhan Tokatlı, **Kaybolan Yıllar 1961/1973**, Doğan Kitap, İstanbul, 2000, s.15-18.; Hale, **Ordu ve Siyaset**, s.132.; Altuğ, **a.g.e.**, s.260-261.; Tunçkanat, **a.g.e.**, s.458-459.

ve hiçbir şey bunda bana mâni olacak kudrete sahip değildir.” mesajını iletmek için, Metin Toker’i protokolde imzası olan Korgeneral Refik Tulga’ya göndermişti. Bu görüşmede, Meclise müdahale edilmesi halinde, İnönü’nün ordunun karşısında olacağı mesajı verilmiştir.³¹¹

21 Ekim protokolünün dışında kalmış olan Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay ile Kuvvet Komutanları, öngörülen darbe girişimini yersiz ve gereksiz bulmuşlardı. Bu nedenle 23 Ekim’de Genelkurmay’da düzenlenen toplantıda, bazı şartlar saptamışlardı. Bu şartlar: Cemal Gürsel’in Cumhurbaşkanı seçilmesi, EMİNSU’ların geri dönmemeleri, 147’lerin üniversitelere geri alınmaması ve Yassıada suçlularının affedilmemeleri idi. Parti liderlerinin bu şartları kabul etmeleri durumunda, 21 Ekim protokolünün uygulanmamasına, yani darbe girişiminde bulunulmamasına karar verilmiştir.³¹²

Protokolden haberdar olan Gürsel, 23 Ekim’de dört parti lideriyle bir araya gelerek Çankaya’da bir toplantı gerçekleştirmişti.³¹³ Gürsel, SKB’nin TBMM’nin açılmaması kararına vardığını ve bu kararı kendisine tebliğ etmek niyetinde olduklarını ifade ettikten sonra, parti liderlerinin müşterek bir deklarasyonla kendisini desteklediklerini Türk Milletine açıklamasını teklif etmiştir.³¹⁴

Çankaya ve Genelkurmay’da yapılan bu toplantıların ardından, 24 Ekim 1961 tarihinde siyasi parti liderleri Çankaya Köşkü’nde yeni bir toplantıya çağırılmışlardı. Devlet Başkanı Gürsel’in başkanlık ettiği toplantıya, CHP lideri İsmet İnönü, AP lideri Ragıp Gümüşpala, YTP lideri Ekrem Alican ve CKMP lideri Osman Bölükbaşı ile Genelkurmay Başkanı Orgeneral Cevdet Sunay’ın liderliğinde yirmiden fazla general katılmıştır.³¹⁵

---

³¹¹ Toker, “Türkiye’nin Kaderini Değiştiren Ekim’de 5 Gün”, **Milliyet**, 23.12.1999, s.7.

³¹² Çavdar, **a.g.e.**, s.123-124.; Turan, **Türk Devrim Tarihi**, s.84-85.; Şerafettin Turan, **İsmet İnönü Yaşamı, Dönemi ve Kişiliği**, 2. Basım, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2003, s.394.

³¹³ Dağcı, **a.g.t.**, s.56.; **Cumhuriyet**, 24.10.1961.

³¹⁴ Dağcı, **a.g.t.**, s.56.; Cemal Gürsel 18 Şubat’ta gazetecilerin sorusu üzerine, “Ben elbette başladığım işi yarım bırakmam, sonuna kadar bu işi götüreceğim. Memleketi bu halde ve bu şartlar altında bırakmam doğru olmaz. Vakıa sıhhatim müsait değil ve başkanlığı da arzu etmiyorum ama çaresiz bu yolda sonuna kadar çalışacağım.” diyerek Cumhurbaşkanlığına istediğini yaklaşık bir hafta önce beyan etmiştir. **Cumhuriyet**, 19.10.1961, s.1, 5.; Hikmet Özdemir, **Devlet Krizi T.C. Cumhurbaşkanlığı Seçimleri**, AFA Yayınları, İstanbul, 1989, s.124.

³¹⁵ **Cumhuriyet**, 25.10.1961.; **Milliyet**, 25.10.1961.

Çankaya Köşkü'nde yapılan görüşmede; Gümüşpala, yeni bir parti olduklarını, seçilen milletvekili ve senatörlerin daha çoğunu tanımadıklarını ve istenen şartları kabul ettirebilmesinin zor olacağını belirterek, Genelkurmay Başkanı Sunay'ın okuduğu metne itiraz etmiştir. Bunun üzerine Sunay, “*Mademki partinizin başkanısınız... Bir horoz gibi tavuklarınızı kanatlarınızın altında tutun.*” demiştir.³¹⁶ Hürriyet gazetesinin haberine göre ise, Gümüşpala “*Eğer AP'den çekiniyorsanız, ben dâhil, bütün arkadaşlarımla çekilmeye hazırız.*” şeklinde konuşunca, Sunay, “*Bu yavrunun büyümesinde AP'nin rolü olacaktır.*” demiştir.³¹⁷

Yaklaşık üç saat süren “Çankaya Zirvesi”nde, siyasi parti liderleri, ordu tarafından hazırlanan protokolü imzalayarak, Cumhurbaşkanlığı için aday göstermeyeceklerini ve Gürsel'i destekleyeceklerini, ordu içinde karışıklık yaratacak uygulamalarda bulunmayacaklarını ve Yassıada kararları için şimdilik Af Kanunu çıkarmayı düşünmediklerini taahhüt etmişlerdir.³¹⁸

21 Ekim protokolü, bu dönemde AP-ordu ilişkileri açısından bir dönüm noktası oluşturmuştur. AP'nin kuruluşundan itibaren devam eden baskı, seçmenin verdiği destekten sonra gelen bu protokol ile zirve yapmış ve AP'nin 27 Mayıs ve orduya karşı radikal bir tutumla karşı çıkamayacağını açıkça göstermiştir.³¹⁹

21 Ekim protokolü, askerler ile siyasi partileri çözüm aramaya ve birlikte

---

³¹⁶ Muhsin Batur, **Anılar ve Görüşler “Üç Dönemin Perde Arkası”**, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1985, s.103.; Metin Heper, **İsmet İnönü Yeni Bir Yorum Denemesi**, Çeviren: Sermet Yalçın, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2008, s.217.

³¹⁷ **Hürriyet**, 25.10.1961.

³¹⁸ Protokolün tam metni şöyledir: “1 – Partiler, Cumhurbaşkanlığı için namzet göstermeyeceklerdir. Gürsel'e rey verilmesi için liderler elden gelen gayreti gruplarında sarf edeceklerdir. 2 – Ordu mensuplarının maddi ve manevi huzur içinde vazife görmeleri başlıca emelimizdir. Onlar ile alakalı her mevzuu bu çerçevede mütalaa etmekteyiz. Bu meyanda ordu mensuplarına tanınmış herhangi bir hakkı geri almayı da asla düşünmüyoruz. 42 numaralı kanunu değiştirmeyi düşünmediğimiz gibi, bu mevzuda söylenmiş bir sözümüz yoktur. Prensip olarak ordu bünyesinde ihtilat (karışıklık) yapacak her türlü tasarrufun aleyhindedir. 3 – Af müessesinin ortadan kaldırılması mahiyetinde istikbale muzaf (geleceği bağlayan) bir taahhütte bulunmak, milli hâkimiyet ve hukuk prensiplerine ve Anayasa esaslarına aykırıdır. Bununla beraber, siyasi mülhazalar ile yersiz ve zamansız olarak af müessesinin kullanılmasına aleyhtarız. Yassıada hükümlerine şimdilik bir Af Kanunu çıkarılması yolunda partimizce alınmış bir kararımız olmadığı gibi, partimizde bu yolda bir temayül de mevcut değildir.” Özdemir, **a.g.e.**, s.99-100.; **Milliyet**, 25.10.1961, s.1, 7. Bu koşulları kabul etmemek, TBMM'nin açılmamasına, yeni bir silahlı müdahaleye yol açacaktı. Arcayürek, **a.g.e.**, s.143.

³¹⁹ Cizre-Sakallıoğlu, **a.g.e.**, s.49.

hareket etmeye sevk etmiştir. Sonuçta, Devlet Başkanı Gürsel'in Cumhurbaşkanlığını kabul etmek, yeni kurulacak rejim ve iktidar üzerinde askerî vesayetin devam etmesi anlamına geliyordu.

1.8.2 Cumhurbaşkanlığı Seçimi ve Ali Fuat Başgil'in İstifası

Cumhurbaşkanlığı adaylığı için, Devlet Başkanı Cemal Gürsel, Samsun Senatörü Ali Fuat Başgil ve Kayseri Senatörü Suat Hayri Ürgüplü isimleri ileri sürülmüştür. AP çoğunluğunun, bu isimlerden Başgil üzerinde durduğu iddia edilmiştir. Ancak Başgil ismi, AP içinde büyük tartışmalara yol açmıştır.³²⁰

Ali Fuat Başgil'i destekleyen hizip, 15-20 milletvekilinden oluşun aşırı sağcı muhafazakâr kesimdir. Asıl büyük kuvvet hâline gelmiş olan, sayıları 100'ü bulan, "İdealistler" denen grup ise, Başgil'e tamamen karşıydı. İdealistlere göre, partinin değil, muayyen bir görüşün adamı olan Başgil, Atatürk inkılâplarına karşı ve gericilerin temsilcisi olarak görünmüştür. Bu bakımdan, Başgil, Cumhurbaşkanı olması halinde birleştirici olamayacağı ve özellikle bu intikal devresinde özlenen huzur, sükûn ve hatta tarafsız bir idare kurulamayacaktır. İdealistler, Meclis grubunun bu konuda en doğru yolu bulacağını ileri sürmüştür. AP Genel Başkanı Gümüşpala'nın aday olmasını destekleyenler, Gümüşpala'nın aday olmaması üzerine idealistlerle temasa geçmiş ve birlikte hareket etmişlerdir.³²¹

Gümüşpala, parti içindeki gelişmeler üzerine yapmış olduğu açıklamada, *"Bugün partinin en kuvvetli bir duruma gelmesinden sonra fikir ve kanaatleri ile programa aykırı bazı problemlerin ortaya atılması üzüntü yaratmaktadır. Milletin menfaati, birliği ve huzuru temin ve parti tesanütünü bozmamaktır. Gümüşpala, aksi vaziyet karşısında şerefle başladığı tarihi vazifesini gene şerefle bırakarak sine-i millete dönmeye karardır."* demiştir. Bu basın açıklaması, Gümüşpala'nın Başgil'in adaylığında ısrar edilirse partiden çekilebileceği şeklinde yorumlanmıştır.³²²

---

³²⁰ **Cumhuriyet**, 21.10.1961, s.1, 5.

³²¹ **Cumhuriyet**, 22.10.1961, s.1, 5.

³²² **Cumhuriyet**, 22.10.1961, s.1, 5.; Gümüşpala istifa tehdidinde bulundu. **Kudret**, 22.10.1961, s.1, 5. Gümüşpala, *"AP'liler kardeş kavgasına sebep olamaz. Aksi halde sine-i millete dönerim."* dedi. **Akşam**, 22.10.1961, s.1, 5. Gümüşpala demecinde *"Ya Başgil, ya ben diye bir şey yoktur. Partinin Meclis Grubu, günün siyasi şartlarını ve meselelerini göz önünde bulundurarak bu mesele üzerinde son sözünü söyleyecektir."* demiştir. **Hakimiyet**, 23.10.1961, s.1, 5.

Gümüşpala, AP'nin beklenmedik bir zafer kazanması üzerine, Cumhurbaşkanı olmayı düşünmüş olmalı ki, Başgil'in adaylığına çok şiddetli tepki göstermiştir. Nitekim parti içinde Gümüşpala'ya en yakın isimlerden biri olan AP Genel Sekreteri Şinasi Osma, Dünya gazetesine verdiği demeçte, “*Cumhurbaşkanı Ragıp Gümüşpala olmalıdır.*” demiştir.³²³ Yorgancıoğlu anılarında, “*Gümüşpala'nın Cumhurbaşkanı olmak istediğini, ancak gösterdiği karakter zaafı ile (Yuvarlak Masa toplantısı ve Yassıda yargılamalarını kastederek) partideki itibarını sarsmış ve Cumhurbaşkanlığına aday olma şansını da yitirmiştir.*” demiştir.³²⁴

Yukarıda belirtildiği gibi, siyasi parti liderleri, 24 Ekim'de Çankaya Köşkü'nde imzaladıkları protokolle, Cumhurbaşkanlığı için aday göstermeyeceklerini ve Gürsel'in adaylığını destekleyeceklerini taahhüt etmişlerdi.³²⁵ Ayrıca MBK'den Fahri Özdilek ve Sıtkı Ulay, ordu içindeki bir grubun Başgil'in aday olmasını istemediğini, gerekirse partilerin kapatılarak askeri idarenin devam ettirileceğini, hatta can güvenliğinin dahi tehlikede olduğunu belirterek Başgil'e baskı yapmışlardı. Başgil, aynı gece Gümüşpala ve Bölükbaşı ile görüşmüştü. Gümüşpala Başgil'e, Meclis'in açılış gününde, Meclis kapısında linç edileceği haberini aldığını söylemiş, Bölükbaşı ise Cumhurbaşkanlığı adaylığını geri alarak senatör olarak kalması tavsiyesinde bulunmuştur. Bunun üzerine Başgil, Cumhurbaşkanlığı adaylığı ile birlikte senatörlükten de istifa ederek İstanbul'a gitmiştir.³²⁶

---

³²³ Özdemir, **a.g.e.**, s.105. 12 Haziran 1962'de AP'den ayrıldıktan sonra YTP'ye geçen Cevdet Perin (Bursa), CHP dışında üçlü bir koalisyon yapmak için yapılan görüşmede, Gümüşpala'nın YTP lideri Ekrem Alican'a başbakanlık teklif ettiğini ve kendisinin Cumhurbaşkanlığı adaylığında desteklenmesini talep ettiğini iddia etmiştir. **Cumhuriyet**, 7.2.1963. Alican da bu haberi doğrularken, AP eski Genel Sekreteri Şinasi Osma ise bu haberi yalanlamıştır. **Cumhuriyet**, 8.2.1963.

³²⁴ Yorgancıoğlu, **a.g.e.**, s.66-71.

³²⁵ Özdemir, **a.g.e.**, s.99-100.; **Cumhuriyet**, 25.10.1961, s.1, 5. YTP Genel Sekreter yardımcısı Ertuğrul Alatlı'ya göre; Gümüşpala, protokolü imzaladıktan sonra Alican'a “*Ordunun yarısının kendisini tuttuğunu*” söylemiş ve YTP'nin Cumhurbaşkanı adaylığı için kendisini desteklemesini istemiştir. **Milliyet**, 17.9.1962, s.7.

³²⁶ Ali Fuat Başgil, **Hatıralar**, 3. Baskı, Kubbealtı Neşriyat, İstanbul, 2005, s.100-115.; Ulay, **a.g.e.**, s.229-232. MBK üyesi Ulay, Başgil'e şöyle demişti: “*Hoca, bil ki sen cumhurbaşkanı olursan ne top atılır, ne tören yapılır. Senin cibin hazır. Koyacaklar seni bir cibe... Yukarıda bir yere götürecekler. Orada akibetin meçhul. Belki Etlik'te mezarını bile hazırlamışlardır*” Hoca, o gün adaylıktan vazgeçip Ankara'yı terk etti. Can Dündar, “*Köşk Yolunda İki Kaza*”, **Milliyet**, 20.6.2006. Bu olaydan 4-5 sene sonra 1966 yılında AP'nin tek başına cumhurbaşkanını seçme imkanı olmasına rağmen, Cemal Gürsel'den sonra Cumhurbaşkanlığına dönemin Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay seçilmiştir. Başgil olayından ders alan AP, ordu ile çatışmak yerine uzlaşmayı tercih etmesi ve mevcut konjektüründe uygun olmaması nedeniyle farklı bir aday tercih etme cesaretini gösterememiştir.

Bu gelişmelerin ardından, 25 Ekim 1961 günü ilk toplantısını yapan TBMM üyeleri, Ekim'de Çankaya Protokolüne göre tek aday olan Cemal Gürsel'i 434 oyla Cumhurbaşkanı seçmiştir.³²⁷ Milletvekili ve senatörlerden 31'i seçime katılmamış, 156'sı çekimser kalmış ve 17'si ise başka kişilere oy vermişlerdir.³²⁸ Gürsel'e verilmeyen bu oyları Başgil'e gitmesi muhtemel oylar olarak değerlendirilebilir.

Gürsel'in Cumhurbaşkanlığına seçilmesinin ardından Senato ve Millet Meclisi başkanlarının seçimlerine geçilmiştir. Bu seçimlerde; AP'nin adayı olan İzzet Birant (İzmir) iki turda Senato Başkanlığına,³²⁹ CHP'nin adayı olan Yusuf Azizoğlu (Diyarbakır) da beş turda Millet Meclisi Başkanlığına seçilmeyi başaramamıştır.³³⁰ Partiler, aralarında görüşerek centilmenlik anlaşması yapmışlardır. Bu anlaşmaya göre Senato Başkanlığına AP kanadından Suat Hayri Ürgüplü, Millet Meclisi Başkanlığına CHP kanadından Fuat Sirmen aday gösterilmiştir.³³¹ Cumhuriyet Senatosu Başkanlığı seçimlerinde, Birant ve Orbay adaylıktan çekildiklerini açıklamış ve 28 Ekim'de yapılan üçüncü turda Ürgüplü, oy veren 162 üyeden 140'nın oyunu alarak seçilmiştir.³³²

Millet Meclisi Başkanlığı seçimlerinde, Yusuf Azizoğlu ve Abdülhak Kemal Yörük çekildiklerini açıklamasına rağmen, 28 Ekim'de yapılan 5-8. turlarda Sirmen başkan seçilememiş,³³³ ancak 1 Kasım'da yapılan 9. turda, 227 oy alarak seçilebilmiştir.³³⁴

---

³²⁷ **RG**, S: 10943, 27.10.1961, s.5541. Seçime 607 üye katılmıştır. **TBMMTD**, D: 1, C: 1, T: 1, B: 2, 26.10.1961, s.9. Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay ve ordu komutanları ile 100'den fazla subay, Meclis locasından Cumhurbaşkanlığı seçimini takip ederek milletvekillerine bir nevi baskı uygulamışlardır. Cemal Gürsel'de Meclis'e üniformasıyla gelmiştir. Y.Faruk Mangırcı, **Çankaya Savaşları**, 2. Baskı, Tekişik Matbaacılık A.Ş., Ankara, 2000, s.73.

³²⁸ Tuncer, **a.g.e.**, s.324.; **Cumhuriyet**, 27.10.1961, s.1, 5.; **Akşam**, 27.10.1961, s.1, 5. Ferruh Bozbeyli, Gürsel'e karşı Gümüşpala'nın aday olmasını istediklerini, ancak Gümüşpala'nın kabul etmediğini aktarmıştır. Mustafa Ekmekçi, *"Bir Başkanlık Seçimi"*, **Cumhuriyet**, 30.3.1980, s.5.

³²⁹ **CSTD**, D: 1, C: 1, T: 1, B: 2, 27.10.1961, s.15-18. MBK üyelerinin desteklediği Kazım Orbay (Emekli Orgeneral, Genelkurmay Başkanı, Kurucu Meclis Başkanı, Cumhurbaşkanlığı kontenjanından Senato üyesi) da baskıya rağmen başkan seçilememiştir. Ertuğ, **a.g.e.**, s.55-58.

³³⁰ **MMTD**, D: 1, C: 1, T: 1, B: 1, 26.10.1961, s.12.; **MMTD**, D: 1, C: 1, T: 1, B: 2, 27.10.1961, s.16-22.

³³¹ F. ve B.T.Ahmad, **a.g.e.**, s.240.

³³² **CSTD**, D: 1, C: 1, T: 1, B: 2, 27.10.1961, s.22-23.

³³³ **MMTD**, D: 1, C: 1, T: 1, B: 3, 28.10.1961, s.25-35.

³³⁴ **MMTD**, D: 1, C: 1, T: 1, B: 4, 1.11.1961, s.46. AP'lilerin muhalefeti yüzünden Millet Meclis Başkanlığına Sirmen, ancak İnönü'nün direktmesi sonucunda 9. turda 227 oyla seçilebilmiştir. CHP: 171, AP: 46, YTP: 10 oy vermiştir. **Cumhuriyet**, 2.11.1961.

İKİNCİ BÖLÜM ADALET PARTİSİ İKTİDAR ORTAĞI (CHP-AP KOALİSYONU)

15 Ekim’de yapılan seçimlere göre Millet Meclisi’ndeki hiçbir parti çoğunluğu sağlayamadığından yeni hükümetin, bir koalisyon hükümeti olması gerekiyordu. Ancak Türkiye’de koalisyon hükümetinin ilk defa gündeme geliyor olmasından dolayı partiler ve kamuoyu bu duruma hazırlıklı değillerdi. Koalisyon hükümeti kurulurken hangi partilerin bir araya geleceğinin yanı sıra, kimin başbakan olacağı da önemli sorunlardan biri olmuştur. DP’nin mirasçısı olan AP ile YTP’nin toplam 223 milletvekili ve 98 senatörüne karşılık, CHP’nin 173 milletvekili ve 36 senatörü vardı. Bu sonuçlara göre kamuoyunun beklentisi, yeni hükümetin DP mirasçısı partiler (AP ve YTP) tarafından kurulması idi.³³⁵

Kamuoyu, seçim sonuçlarıyla hükümet konusunda arzusunu göstermesine rağmen, ordunun istekleri doğrultusunda Cemal Gürsel’in cumhurbaşkanı ve İsmet İnönü’nün başbakan olması, Ordu’nun ne kadar güçlü ve etkili olduğunu bir kez daha göstermiştir. 1961 Anayasası getirdiği teminat ve haklar ile özgürlükçü bir anayasa olmakla beraber, uygulama bu şekilde tezahür etmeyerek güce göre şekillenmiştir.

2.1 Hükümet Kurma Çalışmaları

Bu şartlar altında hükümet kurma çalışmaları başlamıştı. Kamuoyunda bütün partilerin katılacakları bir milli koalisyon kurulması gerektiği ve bu hükümetin yeni kanunları çıkarması gerektiği öne sürülmüştür.³³⁶ 21 Ekim protokolü için yapılan görüşmeler esnasında Gürsel de, “*Tarafsız bir başbakan başkanlığında Milli Hükümet*” formülünden bahsetmiş ve Fahri Özdilek Paşa’nın Başbakan olabileceğini ima etmişti.³³⁷ Ancak bu düşünce siyasi partilerden gerekli desteği görmemiştir.³³⁸

---

³³⁵ Eroğul’a göre; Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosu’ndaki dağılım, kamuoyunun gerçek eğilimini hiç bir kuşkuyla yer bırakmayacak biçimde ortaya koyuyordu. Kısacası, demokrasinin gereği yeni hükümetin AP ile YTP tarafından kurulmasıydı. Eroğul, **a.g.m.**, s.141. Millet Meclisi’nde 450 milletvekili, Cumhuriyet Senatosu’nda ise 150 senatör vardı. Kurulacak hükümetin güven oylaması Millet Meclisi’nde yapılacak olup, Cumhuriyet Senatosu’nun güven oylaması yetkisi yoktu.

³³⁶ 4 partinin katılacağı bir milli koalisyon kabinesi kurulması için MBK teşebbüse geçti. **Cumhuriyet**, 18.10.1961.

³³⁷ Toker, “*Türkiye’nin Kaderini Değiştiren Ekim’de 5 Gün*”, **Milliyet**, 24.12.1999, s.15.

³³⁸ AP MİK, CHP ile dörtlü koalisyona gidilmeyeceğini açıkladı. **Cumhuriyet**, 21.10.1961.

AP, YTP ve CKMP koalisyon konusunda kararsız olup kendi aralarında anlaşamamakta, ayrıca CHP ile koalisyon hükümeti kurmaya da olumsuz bakmakta idiler. İnönü ise, dengeli ve örnek bir muhalefet yapacaklarını açıklamıştır. CHP teşkilatının muhalefette kalma baskılarının ardından, CHP Parti Meclisi 22 Ekim’de, “*CHP imkân bulursa muhalefette kalma*” kararı almıştır.³³⁹

Cumhurbaşkanı Gürsel, Fuat Sirmen’in 1 Kasım’da Millet Meclisi Başkanı seçilerek başkanlık krizinin son bulması üzerine, kabine için 2 Kasım’da partilerle temaslara başlamıştır.³⁴⁰

AP’de hükümet teşkili konusunda farklı gruplar tarafından değişik görüşler ortaya atılmıştır. Aşırı sağcılarla müfrit bazı eski DP’liler, koalisyona girmeyerek en sert şekilde muhalefet yapmayı savunurken, mutediller ise memleket menfaatleri gereği sağduyulu hareket etmeyi ve geçiş dönemini sarsıntısız geçirmeyi savunmaktaydı.³⁴¹ Koalisyona girmeyi düşünen AP’li bazı gruplar, CHP ve AP koalisyonunu uygun bulurken, bazı gruplar ise yalnız YTP veya CHP ve YTP ile birlikte koalisyon yapmak istiyorlardı.³⁴² Koalisyon ortaklarının kimler olacağını yanı sıra bir diğer mesele de, başbakanın hangi partiden olacağı konusuydu.³⁴³

Koalisyon çalışmaları devam ederken, AP’deki ayrılıklarla ilgili basında çıkan haberler³⁴⁴ üzerine AP MİK tarafından bir tebliğ yayımlanarak; “*Bazı gazetelerin partimiz içinde büyük ihtilaflar olduğunu yazmaları, ayrılmalardan tasfiyelerden, mutedil ve müfritlerden ve hatta yeni bir parti kurulacağından bahsetmeleri tamamıyla yanlış bir görüşün ifadesidir.*” denilmiş ve “*Fikirlerin serbestçe münakaşa edildiği AP içinde, ayırıcı her hangi bir cereyan olmadığı gibi bilakis*

---

³³⁹ Hikmet Bila, **CHP (1919-2009)**, 4. Baskı, Doğan Kitap, İstanbul, 2008, s.167.; **Cumhuriyet**, 23.10.1961.

³⁴⁰ 2 Kasım’da Cumhurbaşkanı Gürsel, Millet Meclisi Başkanı Fuat Sirmen ve CKMP Genel Başkanı Bölükbaşı, 3 Kasım’da CHP Genel Başkanı İsmet İnönü, AP Genel Başkanı Ragıp Gümüşpala ve YTP Genel Başkanı Ekrem Alican ile görüşmüştü. **Milliyet**, 3-4.11.1961, s.1, 5.

³⁴¹ **Cumhuriyet**, 3.11.1961, s.1, 5.

³⁴² **Cumhuriyet**, 4.11.1961.

³⁴³ **Cumhuriyet**, 5.11.1961.

³⁴⁴ Partide tasfiye için müfrit AP’liler Büyük Kongrenin toplanmasını istiyorlar. Eğer böyle bir şey yapılmazsa ayrılarak DP rumuzlu “Devrim Partisi”ni kuracaklar. **Cumhuriyet**, 1.11.1961. AP içindeki bölünmeler Parti Meclis Grubunda da tesirlerini gösteriyor. Gruptaki milletvekilleri de mutediller ve müfritler diye ikiye ayrıldılar. **Cumhuriyet**, 3.11.1961.

*bütün AP'liler parti program ve prensipleriyle Genel Başkanın etrafında mütesanit (dayanışma içinde) ve kuvvetli bir topluluk halinde olduğu” vurgulanmıştır.*³⁴⁵

Cumhurbaşkanı Gürsel, hükümet krizini çözmek için 7 Kasım'da, Senato Başkanı Suat Hayri Ürgüplü ve Millet Meclisi Başkanı Fuat Sirmen vasıtasıyla partilere “Döner Kabine (Rotasyon)” usulünde koalisyon teklif etmiştir. Bu teklife göre; CHP, AP ve YTP katılımıyla kurulacak koalisyon hükümetinde, her partinin adayının sırasıyla sekiz ay süreyle Başbakanlık yapması öngörülmüştür. CHP, bu teklifi aynı gün görüşerek reddetmiştir.³⁴⁶

Cumhurbaşkanının bu teklifinin ardından AP, CHP'yi devre dışı bırakarak YTP ve CKMP ile üçlü koalisyon kurmak için girişimlerde bulunmuştur. AP Meclis Grubu, 7 Kasım'da yayımladığı deklarasyonla, YTP ve CKMP'yi koalisyon için saflarına davet etmiştir: *“15 Ekim seçimlerinde CHP'ye nispetle bu partinin içtimai ve siyasi zihniyet ve programından farklı, içtimai ve siyasi zihniyete ve bağdaşabilir programlarına sahip olan AP, YTP ve CKMP'nin sağlam bir hükümet teşkili için koalisyon hazırlığı yapmalarında zaruret bulunduğu aşikârdır. Bu durum muvacehesinde (karşısında) istişare sonuçlarının sıhhatli bir şekilde Sayın Devlet Başkanına arz edebilmek maksadıyla YTP ve CKMP'yi üçlü koalisyon için Türk Milletinin huzurunda işbirliğine davet ediyoruz.”*³⁴⁷

Gümüşpala, koalisyona CKMP'nin iştirak etmesini sağlamak üzere 9 Kasım'da CKMP Genel Merkezi'nde Bölükbaşı ile görüşmüş, ancak bir netice alamamıştır.³⁴⁸ Bölükbaşı, kurulacak herhangi bir koalisyona katılmayacaklarını bildirmesi üzerine AP yönetimi, YTP'ye ikili bir ortaklık önermiştir. YTP lideri Alican da böyle bir hükümetin zayıf olacağını, devam edemeyeceğini ve parti olarak yıpranmayı göze alamayacaklarını öne sürerek öneriyi reddetmiştir. Bu durumda AP ve Gümüşpala için bazı koşullarla CHP'ye yönelmekten başka yol kalmamıştır.³⁴⁹

---

³⁴⁵ **Cumhuriyet**, 7.11.1961, s.1, 5.

³⁴⁶ **Milliyet**, 8.11.1961, s.1, 5.

³⁴⁷ **Cumhuriyet**, 8.11.1961, s.1, 5. Aynı gün AP-YTP Meclis Grupları İdare Heyetleri müşterek bir toplantı yaparak CHP'siz bir koalisyon üzerinde durmuşlardır. **Milliyet**, 8.11.1961, s.5.

³⁴⁸ **Milliyet**, 10.11.1961, s.3, 5.

³⁴⁹ Turan, **Türk Devrim Tarihi**, s.87.; **Cumhuriyet**, 17.11.1961, s.1, 5.

İnönü, Gümüşpala ve Alican'ın koalisyon görüşmesi, CHP ve AP'nin başbakanlık konusunda ısrar etmesi nedeniyle neticeye varamamıştır.

Cumhurbaşkanı Gürsel'in 2 Kasım'da başladığı temaslarda, başbakan seçimi ve koalisyon hükümetinin kurulmasına ilişkin bir gelişme sağlanamamıştır. Bu ortamda Gürsel, 9 Kasım'da Fahri Özdilek ve Sıtkı Ulay vasıtasıyla İnönü'ye hükümeti kurma görevini teklif etmiş ve İnönü de olumlu cevap vermiştir.³⁵⁰ Bunun üzerine, Gürsel, 10 Kasım'da partilerin liderleri ve idarecileriyle yaptığı toplantının ardından görevi Malatya Milletvekili İnönü'ye verdiğini açıklamıştır.³⁵¹

Gürsel, koalisyon hükümetini başka birinin kurmasını istiyordu, ancak yaptığı temalar neticesinde bir çözüm yolu bulamamış ve askerlerin telkiniyle İnönü'yü hükümeti kurmak üzere görevlendirmiştir.³⁵² Bu sayede İnönü'nün başbakan olması, yönetimin sivilleşmesi, demokrasiye geçişte yeni bir müdahalenin ertelenmesinde ve yapılacak girişimlerin etkisiz kalmasında büyük bir rol oynamıştır.

Seçimlerin ardından ordunun önerdiği şekilde Gürsel'in cumhurbaşkanı ve İnönü'nün başbakan olması, ordunun gücünün siyasi partilerce kabul edildiğinin ve sivil idareye geçilmesine rağmen askerî vesayetın devam ettiğinin bir göstergesidir.

Görevi alan İnönü, hükümeti kurma çalışmalarına 11 Kasım'da başlamıştır. Ortak hükümet kurma teklifleri CKMP ve YTP tarafından reddedilen AP'de, CHP ile hükümet kurma konusunda görüş birliği sağlanamamıştır. Merkez yönetiminden bir grup koalisyon olumlu bakarken, bir grup ise şiddetle karşı çıkmıştır. Ancak Kayseri'de bulunan Yassıada hükümlülerinin, özellikle de Bayar'ın, CHP ile ortak hükümetten yana tavır koyması, parti içi muhalefetin gücünü azaltmıştır. Bu gelişmelerin ardından toplanan MİK'de, Gümüşpala'nın verdiği bilgiler ve yapılan uzun tartışmalardan sonra, bazı koşullarla ikili hükümet kurma kararı alınmıştır.³⁵³

---

³⁵⁰ **Cumhuriyet**, 10.11.1961.

³⁵¹ **Cumhuriyet**, 11.11.1961.; **Milliyet**, 11.11.1961. Gürsel, "*İçinde bulunduğumuz güç şartları halledecek bir şahsa vazife verdim.*" demiştir. Heper, **a.g.e.**, s.22. Genel seçimleri CHP kazanacağını ve tekrar cumhurbaşkanı olacağını düşünen, 12 yıl boyunca Milli Şef olarak devlet başkanlığı yapan ve 24 yıl önce başbakanlık görevini bırakan İnönü'nün, "*En yüksek makamlar benim gerimde kalmıştır*" diyerek bu kritik dönemde ilk koalisyon hükümetini kurma teklifini kabul etmesi çok önemliydi. Turan, **Türk Devrim Tarihi**, s.88.; Muzaffer Ayhan Kara, **Türk Siyasal Yaşamında Koalisyon**, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul, 2007, s.60.

³⁵² Turan, **Türk Devrim Tarihi**, s.85-86.

³⁵³ Turan, **İsmet İnönü**, s.397. Tokatlı'ya göre; AP'liler, "*Biz şeytanla ortaklık kurarız, İsmet Paşa'yla kurmayız*" diyerek CHP-AP koalisyonuna şiddetle karşı çıkıyorlardı. Tokatlı, **a.g.e.**, s.24.

AP'nin öngördüğü ve hükümet programında yer almasını istediği koşullar şöyle saptanmıştır: Hükümette güçleri oranında temsil edilmeleri, sıkıyönetimin kaldırılması, devlet yönetiminin tarafsızlığını sağlayabilmek için bütün görevlilerin sivilleştirilmesi, ordunun görev sınırları içinde kalıp yönetimden çekilmesi, genel af çerçevesinde siyasi mahkûmların affına ilişkin bir maddenin hükümet programına girmesi, MBK zamanında çıkartılan 45 sayılı yasaya ilişkin kovuşturmaların durdurulması, Anayasaya aykırı ve Millet Meclisinin itibarını zedeleyici beyanlara mani olmak için mücadeleye geçilmesi, sol cereyanlar ve komünist hareketlerine karşı müşterek hareket birliği kurulması, ekonominin işleyebilmesi için müdahaleci bir siyaset güdülmeyeceğinin vaat edilmesi, yabancı sermaye için teşvik edici tedbirler alınması, servet beyannamelerinin kaldırılması ve verilmiş olanların da iptal edilmesi, çiftçiden alınan arazi ve küçükbaş hayvan vergilerinin kaldırılması, tasarruf bonolarının kaldırılması, yeni bir varlık vergisinin çıkarılmaması için teminat verilmesi, vergi mevzuatının ıslahı ve vatandaşın satın alma gücüne göre verginin düzenlenmesi, emekli, dul ve yetim maaşlarında dengenin sağlanması.³⁵⁴

Yapılan temaslar neticesinde hükümet kurulmasına ilişkin kesin bir sonuç alınamaması üzerine Tabii Senatör Kadri Kaplan 14 Kasım'da, "*İhtilal bitmemiştir, sürmektedir. Politikacılar bu işi başarmak zorundadırlar.*" demiştir.³⁵⁵

CHP-AP kabinesinin görüşülmesi için 14 Kasım 1961 tarihinde toplanan AP grubunda 45 hatip konuşmuştur. Konuşma yapan müfritler, CHP ile ikili koalisyon fikrine şiddetle karşı çıkarken, mutediller ise memleketi düşündüklerini ve böyle bir koalisyonun lüzumunu ifade etmişlerdir. Mutedillerden Erol Akçal konuşmasında; "*Biz bu Meclisin kapılarını açık bırakmak mecburiyetindeyiz. Parti mülahazalarını bir tarafa bırakmak ve akliselimle hareket etmek lazımdır. Bir koalisyon hükümetinde CHP ile birleşmek, Halk Partisi ile işbirliği demek değildir. İki noktadan hareket etmeliyiz. Bunun biri cesaret, diğeri akliselimdir. O halde koalisyona gitmemiz lazımdır. Hisleri bir tarafa bırakmak lazımdır.*" demiştir.³⁵⁶

---

³⁵⁴ **Cumhuriyet**, 13-14.11.1961. s.1, 5. AP'nin koalisyon protokolü çalışmalarında ekonomik serbestliği öngören kendi programına (siyasal ve ekonomik felsefesine) göre hazırladığı bu koşullardan hangilerini CHP'ye kabul ettirebileceği tarafların anlayış ve becerilerine bağlıydı. Turan, **Türk Devrim Tarihi**, s.90.

³⁵⁵ Nurşen Mazıcı, **Darbeler ve Sivil Rejime Etkileri**, Gür Yayınları, İstanbul, 1989, s.100.

³⁵⁶ **Cumhuriyet**, 15.11.1961.

15 Kasım 1961 tarihli oturumunda, 22 milletvekili ve senatörün “İsmet İnönü başkanlığında koalisyon hükümetinin teşkilini teklif ediyoruz” önergesinin oylaması neticesinde 89 hayır, 87 evet ve 14 çekimser oy çıkmıştır. Neticeler açıklandıktan sonra söz alan Gümüşpala, “Mademki temayül müsavat (eşitlik) dairesindedir. O halde GİK fiilen vazifesine başlayacak ve koalisyon mevzuunda alacağı kararı size bildirecektir.” demiştir. Bu sırada 14 çekimser oyun sahiplerinden 6’sı oylarının evet olduklarını bildirmeleri üzerine Gümüşpala “bu suretle meselenin daha çok tavazzuh ettiğini (açıklık kazandığını)... Grup temayülünün çoğunlukla koalisyoncu” olduğunu belirterek kürsüden inmiştir. Böylece AP grubu koalisyona katılma kararı almıştır.³⁵⁷ Gümüşpala ile sağduyulu AP’liler, müfritlere rağmen mümkün görülmeyen CHP-AP koalisyonunu gerçekleştirerek hükümet ve rejim krizini gidermiş ve bu sayede krizin çözülememesi halinde olabilecek tehlikeleri engellemeyi başarmışlardır.

Gümüşpala, grup toplantısının ardından 15 Kasım’da toplanan MİK’de, kurula memleketin durumunu izah ederek ikili bir koalisyonun lüzumundan bahsetmiştir. Nihat Su da “Bugünkü şartlar altında ikili bir koalisyon şart görünüyor. YTP’nin de koalisyona iştirakini isteyen arkadaşlara şunu söylemek isterim ki, bir daha YTP’ye taviz vermeyelim. YTP’nin kararı her saat değişmektedir. AP-CHP koalisyonu kuvvetli bir kabine olacaktır.” demiştir. Aynı gün parti kararını iletmek üzere İnönü’ye giden Gümüşpala görüşmeden sonra gazetecilere, “Memleketin huzur ve sükûnu kabinede mesuliyetlerin paylaşılmasını icap ettiriyordu... Memleketin refahı, sükûnu ve iç emniyetimizin teminini memleket idaresini müşterek mesuliyetlerin kabulüne bağlı kılmıştır. AP bugünkü kararı ile milli ve tarihi bir vazife yapmıştır.” diyerek AP’nin koalisyon kararını ve koalisyona bakışını izah etmiştir.³⁵⁸

---

³⁵⁷ **Cumhuriyet**, 16.11.1961, s.1, 5. AP’lilerin Ordu tarafından dayatılan önerileri kabul etmek zorunda kalmaları zaman zaman havayı gerginleştirmiştir. AP, ilk önce Cumhurbaşkanlığı seçiminde Gürsel’i desteklemek zorunda kalmış, ardından CHP ile koalisyona gitmek zorunda kalmıştır. Bu tercihler Ordunun müdahalesini engellemiştir. Hikmet Özdemir, “1960-1980 Dönemi”, **Türkler Ansiklopedisi**, 17.Cilt, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s.20. Osmar, rejimi kurtarmak için koalisyona girdiklerini ifade etmiştir. Şinasi Osmar, “Adalet Partisi’nin Kuruluşu İle İlgili İlk Büyük Kongre Çalışma Raporu”, **AP’nin Doğuşundan Bugüne**, Kitabı Hazırlayan: Osman Şahinoğlu, Seden Yayınları, Ankara, 1966. 12 Mart muhtırasından sonra Demirel de Meclis’i açık tutmak için partilerüstü Nihat Erim Hükümetini desteklemiştir. T.Demirel, **a.g.e.**, s.64-65.

³⁵⁸ **Cumhuriyet**, 16.11.1961, s.5.

AP MİK, CHP ile koalisyon hükümetine katılma kararını bir bildiriyle açıklamıştı. Bu bildiride; YTP ve CKMP ile koalisyona gitmek için birçok girişimde bulunmalarına rağmen bunun mümkün olmadığı ve Cumhurbaşkanının hükümet kurma görevini İnönü'ye verdiği ifade edilerek seçimlerden bu yana yaşanan gelişmeler anlatılmıştır. Memleketin içinde bulunduğu siyasi, iktisadi ve idari zorluklar, kökleştirilmek istenen demokrasi ve parti grubu temayülleri de göz önünde tutularak politik hesaplar bir yana bırakılarak vatan ve milletin selameti ve huzuru düşünülerek bu kararın alındığı belirtilmiştir.³⁵⁹ Gümüşpala da, memleketin iktisadi sarsıntılar yaşadığı bu kritik zamanda diğer küçük partilerle anlaşma imkânı kalmadığı için mecburen CHP ile yapılan koalisyonun memleketin kalkınması, huzurun temini ve menfi cereyanlar karşısında birliği savunma gibi mühim mevzuları halledeceğini ifade etmiştir.³⁶⁰

AP ile CHP arasında koalisyon esasları belirlenmesi maksadıyla yapılan görüşmeler neticesinde hazırlanan protokol, İnönü ile Gümüşpala tarafından imzalanmıştır. Türk siyasi hayatında ilk koalisyon protokolü olan bu anlaşmada, başlıca şu görüşlere yer verilmiştir: *“CHP ile AP günlerden beri bir hükümet kurma hususunda karşılaşılan güçlüklerle çare bulmak üzere, bir karma hükümet kurmaya müştereken karar vermişlerdir... Memleketimizin bugün karşı karşıya bulunduğu iç ve dış şartların, hiç vakit kaybetmeden, istikrarlı ve güven verici bir hükümet kurulmasını zaruret haline getirdiği aşikârdı... Bu inançlardan ve vatanseverce duygulardan hareket edilerek teşkil edilen karma hükümetin programı, Adalet Partisi ve Cumhuriyet Halk Partisinin programlarında ve seçim beyannamelerinde yer alan esasların muhassalası (bileşkesi) olacaktır. TBMM'ye dayanan, ondan kuvvet alan ve Meclis'e karşı sorumlu bulunan Hükümet, normal demokratik rejimin bütün icapları ile işler halde bulunmasını başlıca vazife bilecektir. Hükümetin kurulması ile fevkalade tedbirleri lüzumsuz kılacak bir huzur devri başlayacak ve Anayasanın hükümlerini uygun şekilde işleyen tarafsız bir idarenin nimetlerinden bütün vatandaşlarımız fark gözetilmeden faydalanacaklardır... Yakın geçmişin bütün yaralarını insani duygular ve şefkat hisleriyle kapatmak yolunda her türlü gayret*

---

³⁵⁹ Adalet Partisi, **Adalet Partisi'nin Tebliği**, Orijinal Matbaa, Ankara, 1961, s.3-4.

³⁶⁰ **Cumhuriyet**, 20.11.1961, s.1, 5. AP ve CHP, ordu tarafından yapılan baskıya boyun eğerek koalisyonu kurmuşlardı. Ancak bu bir aşk evliliği değil çıkar evliliği idi. Zürcher, **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, s.362.

gösterilecektir... Yerli ve yabancı iş muhitlerine güven verecek yatırımların süratle artmasına imkân hazırlayacak iktisadi ve mali tedbirler alınacaktır... İşçi davalarının halli yolunda alınacak ilk tedbirlerden biri olarak işçi kazançlarından tasarruf bonusu kesilmesine son verilecektir... Dış politikamız, Türk Milletinin batılı anlamda demokratik rejimi kabul etmiş olmasının tabii sonucudur... Bağımsızlığımızın bekçisi olan Şanlı Ordumuz ile kültürel ve milli kalkınmamızın öncüleri olan irfan ordusu mensuplarının maddi ve manevi ihtiyaçları ön planda düşünülecek... Partilerimiz, siyasi hüviyetlerini müstakilen muhafaza etmekle beraber, memleket davalarını halletmek gayesiyle bir karma hükümet içinde samimiyetle elele çalışmaya kararlı ve azimlidirler. Karma hükümetin çalışmalarına hâkim olacak diğer esaslar, hükümet programında teferruatlı olarak açıklanacaktır.”³⁶¹

Protokol, iki partinin program ve görüşlerinin bileşkesi olarak düzenlenmiştir. AP'nin talep ettiği koşullar, üstü kapalı bir şekilde protokole girmiştir. “Genel af” talebi “yakın geçmişin yaralarını kapatma”, “sıkıyönetimin kaldırılması ve askerlerin yönetimden çekilmesi” talebi “hükümetin kurulmasıyla fevkalade tedbirlerin lüzumsuz kılınacağı”, “yabancı sermayenin teşvik edilmesi” talebi, “yerli ve yabancı iş muhitlerine güven verilmesi” şeklinde protokolde ifade edilmiştir.³⁶²

2.2 CHP-AP Koalisyon Hükümetinin Kurulması ve Programı

İki parti arasındaki görüşmelerde hükümete eşit sayıda bakanla iştirak edilmesi, her partinin bakanlarını kendisinin saptaması ve her iki partiden de birer başbakan yardımcısı bulunması kararlaştırılmıştır. Ancak Gümüşpala, başbakan yardımcılığını kabul etmeyince, bu görev Akif Eyidoğan'a verilmiştir. İnönü'nün başbakan yardımcılığı önerdiği İsmail Rüştü Aksal da hükümet dışı kalmak isteyince bu göreve Turhan Feyzioğlu getirilmiştir.³⁶³

---

³⁶¹ **TTK A.**, İİK, D: 2/44, ?.11.1961.; Adalet Partisi, **Adalet Partisi'nin Tebliği**, s.5-7.

³⁶² Turan, **Türk Devrim Tarihi**, s.91. Çağlayangil anılarında; Gümüşpala'nın, “Biz meydanlarda af çıkaracağız vaadinde bulduk. Hükümet programında af yazılmayacaksa...” diye hükümet kurulması çalışmalarını sonlandırmak istemesi üzerine “Hükümet taze yaraları sarmaya çalışacaktır.” formülünde anlaştıklarını ifade etmiştir. İhsan Sabri Çağlayangil, **“Kader Bizi Una Değil, Üne İtti” Çağlayangil'in Anıları**, Haz: Tanju Cılızoğlu, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2007, s.412.; **İlk Koalisyondan Son Koalisyona 1961-1991**, İnönü Vakfı, Ankara, 1992, s.12-13.

³⁶³ Turan, **Türk Devrim Tarihi**, s.92. AP'den başbakan yardımcısı olacağı söylenen İhsan Sabri Çağlayangil, “Hayat-ı siyasetime CHP ile ortak bir hükümette yer almakla başlamaktan eza duyarım” diyerek Ankara'dan İstanbul'a gitmiştir. Tokatlı, **a.g.e.**, s.33.

Gümüşpala, İnönü'nün ısrarla istemesine rağmen, kendisine bir hareket serbestliği sağlamak ve partisindeki Bayar-Menderes kliğine karşı bir pozisyon almak amacıyla, hükümette görev almayı kabul etmemiştir.³⁶⁴ Gümüşpala, hükümeti dışarıdan kontrol etmek ve vatandaşların arasından ayrılmamak için hükümette görev almadığını söylemiştir.³⁶⁵ Toker'e göre; CHP'nin sultası altında görüntüsü vermemek için, Gümüşpala koalisyona girmek istememiştir.³⁶⁶

İsmet Sezgin, Gümüşpala'nın koalisyonda görev almaması hakkında, "*İsmet Paşa, parti genel başkanının kabine dışında kalması durumunda iki başlılık olacağını düşündüğü için Gümüşpala'nın görev almasını istedi. Ancak, Gümüşpala eski Genelkurmay Başkanı olarak İnönü kabinesinde ikinci adam olmak istemedi.*" dedi.³⁶⁷ Mentеше de, "*Teşkilat ve tabanın tepkisini düşünerek kabinede görev almamayı tercih etti.*" dedi.³⁶⁸

Kaya'ya göre; Gümüşpala, İnönü'nün yanında ikinci adam olmayı kabullenemediği için kabinede yer almamıştır. Zaten, AP liderleri, 27 Mayıs müdahalesinin oluşumunda CHP'nin dahli olduğunu düşünmesine rağmen, Kayseri cezaevindeki eski DP'lilerin affının sağlanabilmesi için, kerhen CHP ile birlikte koalisyon ortaklığını kabul etmişlerdir.³⁶⁹

İnönü, 20 Kasım 1961 tarihinde koalisyon hükümetini açıklamıştır. Türk parlamento tarihinin ilk koalisyonu olan CHP-AP hükümetinde bakanlıklar eşit olarak paylaşılmıştır. Buna göre hükümette yer alan AP'liler; Akif Eyidoğan (Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı), Necmi Ökten (Devlet Bakanı), Nihat Su (Devlet Bakanı), Ahmet Topaloğlu (İçişleri Bakanı), İhsan Gürsan (Ticaret Bakanı), Suat

---

³⁶⁴ Tokatlı, **a.g.e.**, s.23-24.; Kara, **a.g.e.**, s.61.

³⁶⁵ Adalet Partisi, **Adalet Partisi'nin Tebliği**, s.11.; **Cumhuriyet**, 20.11.1961, s.1, 5.

³⁶⁶ Metin Toker, **İsmet Paşayla 10 Yıl (1961-1964)**, Burçak Yayınları, Ankara, 1969, s.20.

³⁶⁷ **İsmet Sezgin**, 25 Mayıs 2014 tarihli mülakat.

³⁶⁸ **Nahit Mentеше**, 31 Mayıs 2014 tarihli mülakat.

³⁶⁹ M.O.Kaya, **a.g.t.**, s.60. Tokatlı bu durumun sebep ve sonuçlarını şöyle anlatıyor: Başbakan yardımcısını kabul etmeyen Gümüşpala, İnönü'nün sırtına yüklenen davulun tokmağını vurmaya yeğliyor. İktidarı paylaştığı halde, başbakan gece gündüz çalışırken o Silahlı Kuvvetlere olan kırılganlığını açıkça sergilemekten kaçınarak hıncını İnönü hükümetinden almak üzere bir muhalefet partisi edasıyla yurt gezilerine çıkıyor ve sürekli DP'lilerin affını gündeme getiriyor. Gümüşpala, Genelkurmay Başkanlığından emekli edilmesi olayını unutamıyor ve askerlerin zorlamasıyla oluşturulan CHP-AP hükümetini bir türlü içine sindiremiyor. Tokatlı, **a.g.e.**, s.35-41.

Seren (Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı), Şevket Bulatoğlu (Gümrük ve Tekel Bakanı), Cavit Oral (Tarım Bakanı), Cahit Akyar (Ulaştırma Bakanı), Kamuran Evliyaoğlu (Basın-Yayın ve Turizm Bakanı) ve Muhittin Güven (İmar ve İskân Bakanı) olmuştur.³⁷⁰

Bu koalisyon sayesinde tarihsel açıdan iki farklı akımı temsil eden CHP ve AP, ilk defa bir araya gelmişlerdir. Levi'ye göre, eski DP'liler, İnönü hükümetinin çıkartacağı genel affa Ordunun tepki göstermeyeceğini düşündüklerinden, AP'nin koalisyona katılması için baskı yapmışlardır.³⁷¹ Gümüşpala ve mutediller hükümet buhranının aşılmasında tarihi bir sorumluluk almışlardır. Böylece demokrasi geleneği açısından büyük önem taşıyan koalisyon hükümetinin kurulması sağlanmıştır.³⁷²

Bakanlar Kurulunun belirlenmesinden sonra, hükümet programının hazırlanmasında Bakanlıklar kendi programını ayrı ayrı hazırlayarak Başbakanlığa sunmuş, Başbakan İnönü'nün başkanlığında toplanan Bakanlar Kurulu da hükümet programını hazırlamıştır.³⁷³

AP grubunda, hükümet programında komünizmle mücadele ve af konusunun yer almaması, tasarruf bonolarının tamamen kaldırılmaması gibi konularda çok sert tepkiler oluşmuştur. Bu tartışmalarda, programda özellikle geçim sıkıntısı konusunda önlemler alınması da talep edilmiştir.³⁷⁴

İnönü, Birinci Koalisyon Hükümet programını 27 Kasım 1961 tarihinde Meclis'te bizzat kendisi okumuştur. Hükümet programına, Türk demokrasi tarihi

---

³⁷⁰ CHP'li bakanlar; İsmet İnönü (Başbakan), Turhan Feyzioğlu (Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı), Avni Doğan (Devlet Bakanı), Sahir Kurutluoğlu (Adalet Bakanı), İlhami Sancar (Milli Savunma Bakanı), Selim Sarper (Dışişleri Bakanı), Şefik İnan (Maliye Bakanı), Hilmi İncesulu (Milli Eğitim Bakanı), Emin Paksüt (Bayındırlık Bakanı), Bülent Ecevit (Çalışma Bakanı), Fethi Çelikbaş (Sanayi Bakanı). **BCA**, D: P, F: 30..1.0.0, Y: 128.829..6., 20.11.1961.; **MMTD**, D: 1, C: 1, T: 1, B: 12, 20.11.1961, s.113-114.; Neşe Erdilek, "*Hükümetler ve Programları*", **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, 4.Cilt, İletişim Yayınları, İstanbul, 1983, s.999-1000.

³⁷¹ Levi, **a.g.m.**, s.138.

³⁷² Kuru, **a.g.t.**, s.31. Çavdar'a göre; bu koalisyon AP'nin lehine sonuç vermiş, bu sayede AP dönemin etkin çevrelerinde saygınlık kazanmış ve kendini kabul ettirmiştir. Çavdar, **a.g.e.**, s.124.

³⁷³ **Milliyet**, 24-26.11.1961. AP'den Başbakan Yardımcısı Akif Eyidoğan, Tarım Bakanı Cavit Oral, CHP'den Devlet Bakanı Turhan Feyzioğlu ve Bayındırlık Bakanı Emin Paksüt'ten oluşturulan redaksiyon komitesi, "hükümet programı" üzerindeki düzeltmeleri yaparak son halini vermiştir. **Milliyet**, 26.11.1961.

³⁷⁴ Yalansız, **a.g.e.**, s.71.

açısından aşılın önemli bir aşamaya vurgu yaparak başlamıştır: “Başkanı bulunduğum Karma Hükümet, siyasi hayatımızda geçmiş misali olmayan bir yeni teşekküldür. Uzun bir ayrılık devri içinde bir araya gelmeleri ve bir dilden konuşmaları imkânsız sanılan siyasi partiler, anlaşarak bir Hükümet kurabilmişlerdir. Bu netice, milletimizin siyasi olgunluğunun ve her güçlüğü yenme hususundaki denenmiş kudretinin yeni bir örneğidir.”

İnönü, bu şekilde giriş yaparak günün anlam ve önemini belirttikten sonra, programda aşağıda belirtilen önemli hususlara değinmiştir:

“Cumhuriyet Hükümeti, bütün üyeleriyle, Atatürk ıslahatının ilkeleri üzerinde kararlıdır. Anayasanın mutlak hâkimiyetini temin etmek her siyasetin üstünde hedefimizdir...”

Memleketin iç politikasında karşımızda bulunan mesele, vatandaşlar arasında huzuru ve iyi münasebeti sağlamaktır... Memleket idaresinde vatandaşın münasebetleri ve hakları, siyasi kanaat ayrılığından dolayı hiçbir fark göstermeyecektir... İç politikada acele olan bir ihtiyacımız, asayiş, kuvvetlerinin kanun içinde başarılı bir surette çalışacak bir hale getirilmeleridir...

Hükümet programının hedefi, hürriyet nizamı içinde hızlı bir kalkınmanın sağlanmasıdır. Bunun amelî çaresi, Devlet ve özel teşebbüs olarak, mümkün olan en geniş ölçüde yatırım yapılmasıdır. Devlet sektörü yatırımlarının verimli olabilmesi için, her şeyden önce siyasi iktidarın plânlı kalkınma fikrine yatkın olması, yatırımların isabetli bir plâna dayanması ve malî kaynakların sıhhatli yollardan sağlanması şarttır. Memleketimizin umumiyetle bilinmekte olan çeşitli ihtiyaçlarını süratle giderecek usul ve tedbirleri seçerken, Devlet Plânlama Teşkilâtının çalışmalarından ciddî olarak faydalanmak kararındayız...

Maliyemiz, her şeyden önce istikrar içinde hızlı gelişme ilkesine bağlı kalacaktır. Hükümet olarak, enflasyon tehlikesine düşmeden, ekonomimizi durgunluktan kurtaracak tedbirleri süratle alacağız. Hızlı gelişme ile birlikte yüksek istihdam seviyesini, fiyat istikrarına ve âdil gelir tevziini (paylaşımını) göz önünde tutacağız. Bu maksada ulaşmak için, vergi sistemimizi toplu bir halde dikkate alarak lüzumlu ıslahat tedbirlerini huzurunuzla getireceğiz. Devlet gelirlerinde azalmaya ve yatırım imkânlarımızda daralmaya meydan vermeden, ziraat arazisinden arazi

vergisini ve dar işçi kazançlarından tasarruf bonosunu kaldırmak gibi kolaylıkları gerçekleştirmek azmindeyiz...

Adalet Bakanlığımız, bağımsız adaletin ihtiyaçlarını sağlamak, idari ve kanuni müesseselerini vücuda getirmek için çalışacaktır. Anayasa Mahkemesi, Yüksek Hâkimler Kurulu gibi Anayasamızın mühletlere bağladığı temel kuruluş kanunları süratle hazırlanarak Yüksek Meclise takdim edilecektir... Memleketin bünyesinde ve Devletin bütün teşkilâtında devamlı huzurun temin edilmesiyle birlikte, vatandaş münasebetlerinde geçmiş siyasi mücadelelerin yaralarını tamamıyla tedavi etmek, dikkat ve ehemmiyetle göz önünde bulunduracağımız ve üzerinde çalışmaya başlayacağımız bir husus olacaktır...

Tarım sahasında kalkınmayı temel dava saymaktayız... Toprak reformunu, Anayasamızın ruhuna, ekonomik ve zirai bünyemize uygun ve dengeli bir şekilde gerçekleştirecek kanuni tedbirler dikkatle hazırlanacaktır. Hayvancılığımızın gelişmesi ve hayvan ürünlerimizin değerlendirilmesi için gerekli tedbirler alınacaktır... Zirai sigorta alanında ilk hazırlıklara başlanacaktır. Orman davamızın esasını, Anayasaya uygun olarak, orman varlığımızın titizlikle korunması teşkil edecektir...

Karayollarımızın inşaatına program dâhilinde devam edilecektir... Demiryolları inşaatını trafik kesafetinin (yoğunluğunun) gerektirdiği ve Millî Savunmamızın zaruri kıldığı sahalara hasretmek (ayırarak), bu meyanda (arada) iktisadi gelişmemize göre, iltisak (demiryolu bağlantı) hatlarını ve şube hatlarını inşa eylemek ve inşa halindeki hatları tamamlayarak noksanlıklarını gidermek kararındayız. Hava meydanları, limanlar ve iskeleler bakımından ele alınması gereken işler arasında özellikle ulaştırma hizmetlerini kolaylaştırıcı tesislerin tamamlanmasını lüzumlu buluyoruz. Hükümet, bayındırlık alanında Özel sektörün de yardımcı olmayı vazife bilecektir...

Kredi imkânlarının bilhassa istihsali ve ihracatı teşvike yöneltilmesi ve her alanda kooperatifçiliğin geliştirilmesi, dikkat edeceğimiz hususlardandır... Millî ekonomimizin gelişmesinde, yabancı sermaye, teknik ve teşebbüs kabiliyetinden de, iktisadi ölçülerle, faydalanmak kararındayız...

Hususi sektörde sinai gayretleri emniyette bulundurmak ve kredi, vergi,

gümrük politikamızla teşvik etmek lüzumuna inanıyoruz... Yeraltı servetlerimizin kıymetlendirilebilmesinde hususi bir dikkatle çalışacağız. Enerji kaynaklarımızdan azami ölçüde ve en verimli tarzda faydalanmayı mümkün kılacak teknik ve idari tedbirler alınacaktır... İktisadi kalkınma, özellikle sınai gelişme sırasında işçi haklarının korunması, Hükümetin ehemmiyetli meselesidir. İktisadi kalkınmanın nimetleriyle külfetlerinin yurttaşlar arasında âdil bir şekilde dağılmasını temin edecek tedbirler alınacaktır... Anayasamızın iktisadi haklar ve ödevler arasında önemle belirttiği sosyal güvenlik tedbirlerini sağlamak için mevzuat ve müesseseler üzerinde çalışılacaktır. İşçilerin iktisadi ve sosyal durumlarını korumak veya düzeltmek amacıyla kullanacakları toplu sözleşme ve grev hakkını düzenleyici kanunlar Yüksek Meclise sunulacaktır...

Köyden şehre doğru akının ortaya çıkardığı çetin meseleler üzerine eğilmek lüzumuna inanıyoruz... Bölge plânlaması çalışmalarının önemine inanıyoruz. Yurdumuzun geri kalmış, bölgelerinin kalkınması için, bütün imkânlarımızı kullanacağız...

Devlet Plânlama Teşkilâtının çalışmalarına dayanılarak, sağlık hizmetlerinin sosyalleştirilmesi konusunda denemelere girişilmesini lüzumlu sayıyoruz... Eğitim müesseselerinin kurulması ve geliştirilmesinin sağlık davasının hallinde, temel başarı şartı teşkil edeceğine kaaniiz (inanıyoruz)... Hükümet, yerli ilâç sanayinin ve özel hastanelerin kuruluşlarını teşvik edici tedbirler almayı vazife bilecektir...

Muhtar bir idare haline getirilecek olan radyolarını işlemede, siyasi tarafsızlık esas tutulacaktır. Yapılmakta olan bölge radyolarının ikmal edilmesi için gayret sarf edeceğiz...

Millî Eğitim, sadece genç nesilleri yetiştirmenin bir vasıtası değil, aynı zamanda özellikle millî kalkınmayı hızlandıracak ve gerçekleştirecek verimli bir yatırım olarak öne alınmıştır. Bütün faaliyetimizi, uzun vadeli ve esaslı bir plâna bağlamak amacındayız... Teknik öğretim ve meslekî öğretim, kalkınma mukadderatımıza sıkı sıkıya bağlıdır. Bu alana daha çok öğrenci sevkine çalışacağız. Büyük meselemiz, her sahada ehliyetli ve yeter sayıda öğretmen bulunmamasıdır... Eğitim müesseselerinden bahsederken özel müesseseleri de beraber düşünüyoruz...

Diyanet İşleri Başkanlığının ihtiyaçları ehemmiyetli ve kıymetli tutularak

görevlerini yeterlikle başaracak imkânlarla kavuşturulacaktır. Vatandaşın vicdan, dinî inanç ve kanaat hürriyeti, Anayasanın hükümlerine göre dikkatle korunacaktır. Maddî varlığı bir milyarın üstünde olan vakıfların tesis hikmeti bulunan sosyal adalet ve hayır işlerini eldeki imkânlarla temin etmeye gayret edeceğiz. Bütün iktisadi müesseseler gibi vakıfların da malî durumu dikkatle düzenlemeye ve verimli hale getirilmeye muhtaçtır...

Hükümetimiz, Milletlerarası alanda aynı esaslar dairesinde ve faal bir şekilde çalışmaya devam edecektir. Bu çalışmalarımızda NATO ve CENTO ittifaklarının hususi ve önemli bir yeri vardır... Avrupa entegrasyonu hareketinin bugün iktisadi sahada varmış olduğu en ileri merhaleyi temsil eden ve dış ticaret bağları bakımından memleketimize en yakın olan Avrupa İktisadi Camiasına katılmayı samimiyetle arzu etmekteyiz. Bu husustaki teşebbüslerin, camia ile memleketimizin karşılıklı menfaatleri bakımından mesut bir neticeye ulaşması, şüphesiz ki, ortak pazar üyesi olan dost ve müttefiklerimizin gösterecekleri anlayışa bağlıdır..."

"Karma Hükümet, büyük hâdiselerden sonra gelmiş bir millî huzur ve plânlı kalkınma Hükümeti olmak amacındadır." diyerek sözlerini tamamlamış ve Meclis'ten güvenoyu istemiştir.³⁷⁵

Aralarında devrimcilik, devletçilik ve laiklik alanlarında farklar olan CHP ile onun karşıtı olan AP'nin koalisyon hükümeti programında, demokrasiyi kurtarmak ve siyasi krizden çıkmak için bazı konularda karşılıklı tavizler verilmiştir.³⁷⁶

CHP'nin altı ilkesinden biri devrimcilik olmasına rağmen, programda "Atatürk devrimi" yerine, "Atatürk ıslahatı" ifadesi kullanılmıştır. Programda, "*Cumhuriyet Hükümeti, bütün üyeleriyle, Atatürk ıslahatının ilkeleri üzerinde karardır.*" denilerek; Atatürk ilkelerine bağlılık vurgusu yapılarak ordu çevreleri memnun edilmiş, diğer taraftan ise devrim yerine ıslahat denilerek hükümet ortağı AP'nin arzusu yerine getirilmiştir.³⁷⁷

---

³⁷⁵ MMTD, D:1, C: 1, T: 1, B: 13, 27.11.1961, s.118-125.; RG, S: 10974, 4.12.1961, s.5973-5977.

³⁷⁶ Turan, **Türk Devrim Tarihi**, s.94.

³⁷⁷ Suna Kili, **1960-1975 Döneminde Cumhuriyet Halk Partisinde Gelişmeler -Siyaset Bilimi Açısından Bir İnceleme-**, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1976, s.182-183.

Programın değişik yerlerinde, CHP'nin devletçilik ilkesi yumuşatılarak özel sektöre daha çok yer ve önem verilmiştir. Özel sektörün gümrük ve vergi politikalarıyla destekleneceği, özel ilaç sanayi ve özel hastane kurulmasının teşvik edileceğinin belirtilmesi bunun örneklerindedir. Diyanet İşleri Başkanlığının güçlendirileceği ile, din, vicdan ve düşünce özgürlüğüne daha çok önem verileceğine benzer vaatler de, laiklik anlayış ve uygulamasında bazı değişiklikler öngörüldüğünü göstermektedir.³⁷⁸

AP'nin en önemli seçim öncesi vaatlerinden biri olan af konusu, programa net bir şekilde dâhil edilmemiş, ancak “geçmiş siyasi mücadelelerin yaralarını tamamıyla tedavi etmek” şeklinde üstü kapalı bir ifade yer almıştır. Zaten, Meclis'in açılmasından kısa bir süre önce siyasi parti liderleri, ordu tarafından hazırlanan protokolü imzalayarak, Yassıada kararları için şimdilik Af Kanunu çıkartmayı düşünmediklerini taahhüt etmişlerdir. Bu durumda, bu ifadenin programa daha farklı girmesi çok fazla düşünülemezdi.

Hükümet programı, 28 Kasım'da AP Meclis grubunda görüşülmüştür. Başta siyasi af olmak üzere, içişlerine ilişkin vaatlerin eksik ve yetersiz olduğu belirtilmiş ve hükümetin başı olan İnönü tarafından programın izah edilmesi talep edilmiştir.³⁷⁹

İnönü, hükümete ve programına güvenoyu sağlamak maksadıyla, 29 Kasım'da AP Meclis grubunda bir konuşma yaparak, “İki parti memleket meseleleri, memleketin geleceği söz konusu edildiği zaman pekâlâ birleşmektedir. Bu önemli hem de çok önemli bir aşamadır... Memlekette huzuru sağlamak için ilk önce partilerin kendi içlerinde huzuru temin etmek lazımdır... Huzur afla mı gelir yoksa huzur mu affı getirir. Bunu siz takdir etmelisiniz...”³⁸⁰ Benden bardağı taşıracak şeyler istemeyin, ilk önce memlekette huzur lazımdır” demiştir. İnönü'nün konuşmasından sonra devam eden grup toplantısında Gümüşpala, devletin iktisadi durumu ile

---

³⁷⁸ Turan, **Türk Devrim Tarihi**, s.94.

³⁷⁹ **Cumhuriyet**, 29.11.1961. Hükümet programındaki afla ilgili bölümü yeterli bulmayan AP'liler güvenoyu vermeyeceklerini açıklaması üzerine AP listesinden bağımsız olarak Senato'ya giren Suat Hayri Ürgüplü, Başbakan İnönü'nün, AP grubunda konuşarak milletvekillerini yatıştırmasını istemiştir. Tokatlı, **a.g.e.**, s.39-40.

³⁸⁰ Cevdet Aykan, **Demokratik Süreç ve Anılar (1946-2000)**, Grafiker Yayıncılık, Ankara, 2007, s.191.

doğudaki yoksulluktan bahsetmiş ve iktisadi durumun düzeltilmesi için hükümetin faaliyete geçmesine AP grubunun yardımcı olmasını istemiştir. Yapılan diğer konuşmaların ardından AP grubu, hükümete ve programına güvenoyu vermeye karar vermiştir.³⁸¹

Hükümet'in 2 Aralık 1961 tarihinde 269 oyla güvenoyu alması³⁸² üzerine, rejim buhranı giderilmiştir. Cumhurbaşkanı Gürsel, koalisyon hükümeti için "*İnönü'nün erişilmez meziyetleri ve AP'nin vatanpervane davranışı sayesinde erişildi.*" demiştir.³⁸³ Hükümet güvenoyu almasına rağmen siyasi konjonktür, hükümetin işinin hiç de kolay olmadığını göstermektedir. CHP ve AP'nin toplam milletvekili sayısının 330 olmasına rağmen, güven oylamasında 269 kabul oyu çıkması, AP'nin parti içi sorunlar yaşadığını ortaya çıkarmıştır. Güven oylamasındaki bu tablo, affin protokolde istenen şekilde belirtilmemesi gibi tavizler verilmesi ve AP'nin DP çizgisindeki siyasetini inkâr manasına gelecek olması nedeniyle ortaya çıkmıştır.

2.3 Eski DP'lilerin Affı Tartışmaları, Hükümete Yönelik Parti İçi Mücadele ve Koalisyonda Birliği Sağlama Çabaları

Koalisyon hükümetinin güvenoyu alarak göreve başlamasıyla, eski DP'lilerin affı konusu gündeme gelmiştir. Yalçın, Son Havadis'teki makalesinde, Koalisyon Hükümeti'nin istikrarı sağlamak amacıyla kurulduğunu belirttiikten sonra, "*Adalet Partisi, samimiyetle Halk Partisi ile işbirliği yapma kararını almıştır. Sebep; siyasi ve iktisadi huzurun teessüsüdür (kurulmasıdır). Siyasi huzur, İhtilalin Yasasında'ya ve oradan da Kayseri'ye götürdüğü kitlenin hürriyetine kavuşması ile mümkündür... Binaenaleyh (Bunun üzerine), 'evvele huzur' diyen Başbakan'a 'evvele tahliye' demekle arzulanan siyasi huzurun avdet edeceğini (geri geleceğini) hatırlatmak isteriz.*" diyerek af meselesini gündeme taşımıştır.³⁸⁴

---

³⁸¹ **Cumhuriyet**, 30.11.1961. Bakanlar Kurulu programının Meclis'teki görüşmeleri için bkz. **MMTD**, D: 1, C: 1, T: 1, B: 15, 30.11.1961, s.137-175.

³⁸² Üye sayısı: 450, Oy verenler: 351, Güvenoyu verenler: 269, Güvensizlik oyu verenler: 4, Çekimsizler: 78, Oya katılmayanlar: 98, Açık üyelikler: 1. **MMTD**, D: 1, C: 1, T: 1, B: 16, 2.12.1961, s.180-183.; **RG**, S: 10974, 4.12.1961, s.5973.

³⁸³ Aykan, **a.g.e.**, s.192.

³⁸⁴ Yalansız, **a.g.e.**, s.73-74.

AP Grubu İdare Kurulu, 12 Aralık'ta bir komisyon teşkil edilerek afla ilgili kanun teklifi hazırlanmasına ve siyasi partilerle temas edilmesine karar vermiştir.³⁸⁵ Yapılan seçim sonucunda; İhsan Sabri Çağlayangil, Turhan Kapanlı, Burhan Apaydın, Ali Naili Erdem, Ali Bozdoğanlı, Reşat Özarda, Hüseyin Kalpakçıoğlu, Nevzat Özerdemli, Lütfü Tokoğlu ve Kadri Eroğan komisyona seçilmişlerdi. Aynı gün Başbakan İnönü, Apaydın ile görüşerek, AP grubunun kararının düzeltilmesini ve af işinin Hükümete bırakılmasını istemiştir. Apaydın da Kayseri'ye giderek temaslarda bulunacağını açıklamıştır.³⁸⁶

İnönü, 12 Aralık'ta öğretmenlerle yaptığı görüşmede, “*Köy enstitülerinin prensip ve programlarına inanıyoruz*”,³⁸⁷ “*Milli Eğitim davamızın halli yolunda Köy Enstitülerinin kurulması lüzumludur.*”³⁸⁸ diyerek, köy enstitülerinin tekrar açılabilirliğini ifade etmiştir. Başbakan'ın af konusundaki ağır tavrına karşın, köy enstitüleri hakkındaki bu açıklaması AP'lilerin tepkisine neden olmuştur.³⁸⁹

Af konusu, 15 Aralık'ta Millet Meclisi'nde tartışılmış ve CHP Milletvekili Emekli General Kenan Esengin, sert ve ölçüsüz bir konuşma yaparak, “*Bu konuyu istismar etmek isteyen politikacıların, mahkûmların hayatını tehlikeye koyabileceklerini*” söylemiştir. Esengin'in bu konuşması, AP'li milletvekilleri tarafından protesto edilmiş ve CHP Genel Sekreteri İsmail Rüştü Aksal da, Esengin'in ikaz edileceğini açıklamıştır.³⁹⁰

AP ve YTP gruplarının siyasi af girişimleri üzerine, Balıkesir'de talebeler protesto yürüyüşü yapmış, profesörler aleyhte beyanat vermiş, yazarlar aleyhte yazılar yazmış, talebe teşekkülleri sert bir mücadeleye girişeceklerini ve MBK üyeleri şiddetle muhalefet edeceklerini açıklamışlardır.³⁹¹

---

³⁸⁵ **Milliyet**, 13.12.1961.

³⁸⁶ **Milliyet**, 14.12.1961. Apaydın, Kayseri'de yaptığı görüşmeden sonra, Kayseri'dekilerin kimseyle af konusunda görüşmediklerini ve bu konunun hükümetin işi olduğunu söylediklerini açıklamıştır. **Milliyet**, 16.12.1961, s.5.

³⁸⁷ **Cumhuriyet**, 13.12.1961, s.1, 5.

³⁸⁸ **Milliyet**, 14.12.1961.

³⁸⁹ Yalansız, **a.g.e.**, s.75.

³⁹⁰ **Milliyet**, 16.12.1961, s.1, 5. Esengin, “*Musaddık zamanında İran'da bugünkü gibi kurtarılmak istenen bir gazeteci vardı. Fakat bir gece ağzına petrol döküp yakıldılar.*” demiştir. **Cumhuriyet**, 16.12.1961

³⁹¹ **Milliyet**, “*Durum: İstismar Edilirse Böyle Olur*”, 19.12.1961.

Bu gelişmeler üzerine, 18 Aralık'ta Ankara'da yoğun bir görüşme trafiği yaşanmıştır. Cumhurbaşkanı Gürsel; Başbakan İnönü, AP Genel Başkanı Gümüşpala, Adalet Bakanı Sahir Kurutluoğlu ve CHP Genel Sekreteri İsmail Rüştü Aksal ile görüşmüş, Başbakan İnönü de Gümüşpala ve Aksal ile görüşmüştür.³⁹²

Gümüşpala, 23 Aralık'ta basına verdiği beyanatta, tabii senatörlerin af hakkındaki demeçlerini gayretkeşlik olarak nitelendirmiştir. Gümüşpala, *“Son zamanlarda bazı gazetelerde intişar etmekte (yayımlanmakta) olan beyanatları üzüntü içinde müşahede etmekte, huzur avazeleri (bağırışlarıyla) ile uzun çalışmalarını olan bugünkü durumun yıkılmak istendiğini görmekteyiz... Bu beyanatların sahipleri, belki bilerek, belki de bilmeyerek sermayenin çekingen davranması, dış yardımların temin edilememesi için ellerinden gelen gayreti gösteriyorlar demektir... Bu gayretkeşlerin... üniversite talebelerini de kendi arzu ve emellerine alet etmek istediklerini esefle müşahede etmekteyiz... Her şeyden evvel bugünkü rejimin ordunun eseri olduğunun kabul edilmesi lazımdır... Bugün memleketimizde Anayasa ve kanun hâkimiyeti olduğunu herkesin bilmesi lazımdır. Bir kanun teklifi münasebetiyle kargaşalık çıkarmak isteyen fırsatçılar, hükümetin dâhilde emniyeti sağlayacak kadar kuvvetli ordunun vatan ve millet müdafaası gibi asil bir vazife için iş başında olduğunu bilmelidir.”* demiştir.³⁹³ Gümüşpala, Cumhurbaşkanı Gürsel ve Başbakan İnönü'ye birer mektup göndererek, tabii senatörlerin af konusundaki konuşmalarıyla AP'lileri tahrik ettiklerini bildirmiş ve tutumlarından şikâyetçi olmuştur.³⁹⁴

Siyasi af tartışmaları devam ederken, Yassıada mahkûmlarından olan eski Demokrat Tevfik İleri, 31 Aralık 1961'de vefat etmiştir. Gümüşpala'nın da katıldığı

---

³⁹² **Milliyet**, 19.12.1961. Başbakan İnönü, yapılan tahriklerin muhtelif kuvvetleri harekete geçirmek yeteneğini gösterdiğini söyleyerek meselenin hükümete bırakılmasını istemiştir. **Cumhuriyet**, 19.12.1961.

³⁹³ **Milliyet**, 24.12.1961, s.5. Tabii senatörlerden; Haydar Tunçkanat, *“Şimdi çıkartılacak af huzursuzluk yaratabilir. Bu sebepten umumi bir af, zamansız ve yersizdir.”* Sıtkı Ulay, *“Umumi affın zamansız olduğunu, memleket menfaatlerinin her şeyin üzerinde olduğunu”* söylemiştir. MBK üyelerinden; Sami Küçük, *“Kayserinin Kâbe vaziyetine sokulmasını 27 Mayıs ruhu ile kabili telif görmüyoruz.”* Suphi Karaman, *“Affın çok erken olduğu kanaatindeyim.”* demiştir. Bağımsız senatörlerden Sezai O'kan, *“Bazı ağaçlar bahar geldi zannederek, zamansız çiçek açarlar. Bu gibi aldanan meyva ağaçları meyva vermekten mahrumdurlar.”* diyerek affın zamanı olmadığını söylemiştir. **Cumhuriyet**, 19.12.1961, s.1, 5.

³⁹⁴ **Milliyet**, 28.12.1961, s.5.

2 Ocak'ta yapılan cenaze töreni, siyasal bir havaya bürünmüş ve Demokratların affını isteyen kalabalık polisle çatışmıştır.³⁹⁵

AP içinde “müfritler” diye adlandırılan grup, koalisyonun kurulmasını müteakip, hükümete karşı muhalefet yapmaya başlamıştı. Ankara milletvekili Burhan Apaydın ve 68 arkadaşı tarafından, 16 Ocak 1962 tarihinde Başbakanlığa verilen bir önerge ile Başbakan İnönü'nün, AP Grubunda hükümet politikasını izah etmesi istenmiştir. Apaydın'ın Meclis grubunda yapmış olduğu uzun konuşma havayı elektriklendirmiş ve çıkan tartışmalar üzerine, Meclis Grup Başkanvekili Kadri Eroğan görevinden istifa ettiğini açıklamıştır.³⁹⁶ Bir hafta sonra, Burhan Apaydın ve 96 arkadaşı, partinin genel politikalarının görüşülmesini istedikleri için AP Meclis Grubuna önerge vermişlerdi.³⁹⁷ Bu tartışmalar esnasında AP Meclis Grubu, Genel Başkan dâhil MİK'in istifa etmesini isteyenler ve partinin üst kademelerinin muhafaza edilerek CHP ile kurulan koalisyonun desteklenmesini isteyenler diye ikiye ayrılmıştır.³⁹⁸

AP Meclis Grubunun 23 Ocak 1962 tarihli toplantısında ilk konuşmayı yapan Gümüşpala, *“Seçimler sırasında söylediğim gibi, AP bu memleket huzurun af ile geleceği kanaatini muhafaza etmektedir... Gördüm ki, vatandaşlar bu koalisyonun lüzumunu politikacıdan daha iyi anlamıştır. Vatandaş memleket selametini bu koalisyonun devamında görmekte ve bizi hararetle desteklemektedir. Bu koalisyon yaşmalıdır. Yaşaması da zaruridir. Biz hükümetin başarıya ulaşması için yardımcı*

---

³⁹⁵ F. ve B.T.Ahmad, **a.g.e.**, s.243. İleri'nin cenaze törenine, AP Genel Başkanı Gümüşpala, İmar ve İskan Bakanı Muhittin Güven, AP Genel Sekreteri Şinasi Osma, senatör ve milletvekilleri, Berrin Menderes ve Yüksel Menderes katılmışlardı. **Milliyet**, 3.1.1962.

³⁹⁶ Partinin sevk ve idaresinin kötü olduğunu söyleyen Apaydın, Hükümet ile Grup arasında irtibat olmadığını, partinin politikasının tespit edilemediğini ve herkes doğuya giderken Genel Başkanın (Gümüşpala) batıya gittiğini söylemiş, Genel Başkanın Ankara'ya çağrılarak grup toplantısı yapılmasını teklif etmiştir. **Cumhuriyet**, 17.1.1962, s.1, 5.

³⁹⁷ Bu takrirden özetle şu hususlara yer verilmiştir: 1. Partinin belli bir politikası yoktur. 2. Hükümette iktidar partisi gibi hareket edilmemektedir. 3. Parti memleket meselelerini sistemli bir şekilde ele almamaktadır. 4. AP bakanları icraatlarında parlak görülmemektedir. 5. Teşkilatla irtibat zayıflamakta, bu yüzden teşkilatta huzursuzluk çıkmaktadır. 6. Sevk ve idaredeki hatalar koalisyon hükümetini zayıflatmakta, Meclis grubu lakayt kalmaktadır. 7. Memleketi sükûn ve istikrara kavuşturacak tedbirler üzerinde layıkıyla durulmamaktadır. 8. Ege seyahati ne maksatla yapılmıştır? Bu hususta grup kararı alınmış mıdır? Bütçe müzakereleri esnasında milletvekilleri ve senatörleri Ege'ye götürmek zararlı olmamış mıdır? **Cumhuriyet**, 23.1.1962, s.1, 5.

³⁹⁸ **Cumhuriyet**, 23.1.1962, s.5.

olmalıyız.” demiştir. Gümüşpala, AP’li bakanları MİK’in seçtiğini ve güvenlerine layık olduğunu, partinin genel politikasının MİK tarafından tanzim edildiğini, politikalarının iktisadi, siyasi ve idari huzur üzerine olduğunu, AP’nin politikasının koalisyona katılırken tespit edildiğini ve bu şartların gerçekleşmesi için hükümete yardımcı olmaları gerektiğini sözlerine ilave etmiştir.³⁹⁹

Genel Başkan’dan sonra söz alan Burhan Apaydın konuşmasında, iktidara mensup bir parti olarak yetki ve sorumlulukların anlaşılmasını, grubun Meclis’te meseleler üzerinde önceden fikir birliğine vararak kararlı bulunmasını ve kanun tasarılarının grubun temayülü alındıktan sonra hazırlanmasını istemiştir.⁴⁰⁰ Bir an evvel kongreye gidilmesini isteyen Nuri Beşer, seçimle işbaşına gelen idarecilerin daha rahat çalışacağını söylemiştir. Kadri Özek, İhsan Sabri Çağlayangil ve Haluk Nurbaki yapıcı tenkitlerde bulunmuşlar ve partinin disiplin ve dayanışma içinde çalışması, koalisyonun desteklenmesi ve hükümete rahat çalışma imkânı verilmesi noktasında birleşmişlerdir. Toplantı neticesinde, “*AP Meclis Grubunun tam bir tesanüt (dayanışma) içinde Genel Başkanın etrafında toplandığı.*” açıklanmıştır.⁴⁰¹ Ayrıca, Cevdet Perin’in MİK’teki görevinden istifa ettiği bildirilmiştir.⁴⁰²

23 Ocak’ta toplanan AP Meclis Grubu, 24 Ocak’ta yapılan görüşmelerden sonra altı maddelik bir bildiri yayımlamıştır. Bildirinin bazı maddeleri şunlardı: AP Meclis Grubu programındaki gayelerin tahakkuku için, Genel Başkanın etrafında tam bir dayanışma içindedir. Grubumuz başta Anayasa olmak üzere kanun hâkimiyet ve üstünlüğünün idamesini gaye ve vazife telakki eder. Grubumuz, koalisyon hükümetinin istikrarlı ve devamlı bir şekilde çalışmasını temin ve desteklemeye karardır. Grubumuz, memleketin içinde bulunduğu içtimai ve iktisadi müşkül şartların süratle izalesini, partilerin müşterek anlayış ve davranışlarında bulur.⁴⁰³

---

³⁹⁹ **Milliyet**, 24.1.1962, s.5.; **Cumhuriyet**, 24.1.1962, s.1, 5.

⁴⁰⁰ **Milliyet**, 24.1.1962, s.5.

⁴⁰¹ **Cumhuriyet**, 24.1.1962, s.5. Yayınlanan AP tebliğinin tahrif edildiği, bildiriye konulmasına karar verilen fakat MİK tarafından çıkarılan ifadenin, “*27 Mayıs öncesi ve sonrası yapılmış olan her türlü tasarruflar hakkında herhangi bir fikir beyan edilmeyecek ve bir devri sabık (eski devir) hiçbir zaman yaratılmayacak*” olduğu basına yansımıştır. **Cumhuriyet**, 25.1.1962.

⁴⁰² **Milliyet**, 24.1.1962, s.5.

⁴⁰³ **Cumhuriyet**, 25.1.1962, s.5.

AP'nin koalisyon hükümetini bu bildiriyle desteklemesi, Gümüşpala ve ılımlı AP'liler için geçici bir başarıydı.⁴⁰⁴

Zonguldak milletvekili Nuri Beşer'in, 27 Ocak 1962'de Ankara'daki Anadolu Kulübü'nde subay aileleri için hakaret içeren bir konuşma yaptığı ileri sürülünce, subaylar sessiz yürüyüş yapmak istemiştir. Bu olaylar üzerine Nuri Beşer ortadan kaybolmuş ve AP MİK 30 Ocak'ta toplanarak, Beşer'in AP'den ihracına karar vermiştir.⁴⁰⁵ Beşer'in dokunulmazlığının kaldırılması hakkında hazırlanan komisyon raporu, Millet Meclis'inde 12 Şubat'ta görüşülmüş ve dokunulmazlığın kaldırılmasına karar verilmiştir. Ayrıca Meclis'te, *“Beşer'in dokunulmazlığının kaldırılması münasebetiyle, Millet Meclisi'nin Şanlı Türk Ordusuna sevgi ve saygılarının iblağına (ulaştırılmasına) karar verilmiştir.”*⁴⁰⁶ Gümüşpala bu olaydan sonra, *“Şanlı Türk Ordusunun bir mensubu olarak, daima iftihar ettim ve edeceğim. Türk Milletinin varlığı ve ayrılmaz bir parçası olan Ordumuz ve mensuplarına dil uzatanlar layık oldukları cezayı göreceklendir.”* demiştir.⁴⁰⁷

Bu gelişmelerin ardından Cumhurbaşkanı Gürsel'in dört partinin liderleri veya temsilcileri ile Çankaya'da “huzur” konusunda yaptığı görüşmeden sonra, “Milli Koalisyon” kurulacağı haberleri çıkmıştır. 3 Şubat 1962 günü, AP Genel Başkanı Ragıp Gümüşpala ve Genel Sekreter Şinasi Osma, Başbakan İnönü'yü ziyaret etmiştir. Gümüşpala, huzurun tesis edildiğini ve affın da hükümet tarafından gerçekleştirileceğini, Cumhurbaşkanı ile yapılan görüşmede Milli Koalisyonun görüşülmediğini ve şimdilik dörtlü bir koalisyonu düşünmediklerini söylemiştir.⁴⁰⁸

Koalisyon Hükümeti üyeleri, 6 Şubat 1962 günü yaptıkları toplantıda, huzurun sağlanması için politik tedbir olarak af konusunu ve ekonomik tedbir olarak

---

⁴⁰⁴ F. ve B.T.Ahmad, **a.g.e.**, s.244.

⁴⁰⁵ **Türkiye Yılığ** 1963, Hazırlayan: Oğuz Akkan, Türkiye Yılığ Santral Yayınevi, İstanbul, s.27.; **Milliyet**, 1.2.1962, s.1, 5.

⁴⁰⁶ **MMTD**, D:1, C: 2, T: 1, B: 45, 12.2.1962, s.338-339.; **RG**, S: 11035, 14.2.1962, s.6645.; Devletin askerî kuvvetlerini tahkir ve tezyif ettiği (hakaret ettiği ve aşağıladığı) iddiasıyla TCK'nın 159. Maddesi gereğince 1-6 yıl hapsi istenen Nuri Beşer, subay ailelerine hakaretten 1 yıl ağır hapis ve 4 ay Tatvan'da sürgüne mahkûm olmuştur. **Türkiye Yılığ** 1963, s.28, 35.; **Milliyet**, 6.6.1962.

⁴⁰⁷ **Milliyet**, 3.2.1962, s.5.

⁴⁰⁸ **Milliyet**, 3.2.1962.; **Cumhuriyet**, 3.2.1962, s.1, 5.

vergi kaçakçılığına karşı çareleri ele almışlardı.⁴⁰⁹ Toplantıdan sonra yayımlanan bildiriye; gelir vergisinin üç, kurumlar vergisinin iki taksitte alınması, vergi borçlarının ertelenmesi ve taksitde bağlanması, İcra ve İflas kanununun değiştirilmesi, Kalkınma ve Yatırım bankalarının kurulması, Doğu’da yapılacak yatırımlar için teşvik edici vergi tedbirleri düşünülmesi, esnaf ve sanatkârlar hakkında kanun tasarısı hazırlanması ile özel sektör temsilcilerinin üç ayda bir Ankara’da toplanmasının kararlaştırıldığı açıklanmıştır.⁴¹⁰

AP, parti içinden ve dışından büyük bir baskı altında tutuluyordu. 15 Şubat günü Grupta münakaşa eden Gümüşpala istifa edeceğini söylemiş, ancak daha sonra vazgeçmiştir.⁴¹¹ Gümüşpala’ya muhalif olan Burhan Apaydın, 17 Şubat 1962 tarihli AP MİK kararıyla, parti tüzüğüne aykırı tutum ve hareketleri nedeniyle ihraç edilmiştir.⁴¹² Apaydın’ın yaptığı çıkışlar ile, başta Genel Başkan Gümüşpala ve parti yönetimi olmak üzere, Cumhurbaşkanı, koalisyon ortağı CHP ve askerleri rahatsız etmesinin de ihracın açıklanmayan önemli sebeplerinden olduğu söylenebilir.

Apaydın’ın ihracı, parti içi kargaşanın durulması için yeterli olmamış ve bu olayı yeni ihraçlar takip etmiştir. Apaydın’ın ihracından 3 gün sonra 20 Şubat’ta, Mehmet Turgut (Afyon), Gökhan Evliyaoğlu (Balıkesir), Mehmet Ali Aytaş (İzmir), Tahsin Demiray (İstanbul) ve Hami Tezkan (Sakarya) partiden ihraç edilmişlerdir. Müfritlerin aleyhindeki tezahüratları karşısında Gümüşpala da istifa ederek salonu terk etmiştir. 90 kadar mutedil milletvekili ve senatörün istifa ederek yeni bir parti kuracaklarını açıklamaları üzerine Gümüşpala, istifasını geri almıştır.⁴¹³ Ayrıca

---

⁴⁰⁹ Yalansız, **a.g.e.**, s.87.

⁴¹⁰ **Milliyet**, 8.2.1962. Bu tarihlerde yapılan seçimlerde; AP Meclis Grubu Başkanlığına Sadettin Bilgiç (Isparta) seçilmiş, başkan vekilliklerine de Ferruh Bozbeyli (İstanbul) ve Cihat Bilgehan (Balıkesir) getirilmiştir. **Milliyet**, 7.2.1962.; **Cumhuriyet**, 7.2.1962, s.1, 5.

⁴¹¹ F. ve B.T.Ahmad, **a.g.e.**, s.245.; **Milliyet**, 16.2.1962.; 15 Şubat günü AP grup toplantısında yoğun tartışmalar yaşanmıştır. Gümüşpala gücünün bittiğini ifade ederek kısa süreli istifa etmiş ve bilahare istifasını geri aldıktan sonra yaptığı konuşmasında, “*Arkadaşlar ben askerim. Bu partiyi kurduğum günden bu yana MBK, Cumhurbaşkanı, CHP, CKMP ve YTP mensupları ile diğer kuvvet mensuplarından birçok hakaretlere uğradım. Fakat kendi içimizden bir arkadaşımın sözlerine son derece üzüldüm. Bunun tefsirini size bırakıyorum. Benim gücüm artık bitti.*” demiştir. **Cumhuriyet**, 16.2.1962, s.1, 5.

⁴¹² **Cumhuriyet**, 18.2.1962, s.1, 5.

⁴¹³ **Cumhuriyet**, 21.2.1962. İhraç edilen altı milletvekili 13 Nisan 1962 tarihinde tekrar AP’ye alınmıştır. **Milliyet**, 14.4.1962.

Cevdet Perin (Bursa), Lütfi Tokoğlu (Kocaeli senatörü), Fethi Tevetoğlu (Samsun senatörü), Ahmet Gürkan (Konya), Aziz Zeytinoğlu (Eskişehir), Cahit Okurer (İzmir senatörü) ve Neriman Ağaoğlu (Manisa)'nun ise uyarılarak şimdilik partide kalmalarına karar verilmiştir.⁴¹⁴

2.4 Talat Aydemir Olayı ve Tedbirler Kanunu

27 Mayıs müdahalesinden sonra sivil yönetime geçiş sürecinin en önemli meselesi parlamentoyu dağıtarak iktidarı ele geçirmek isteyen subayların eylemleri olmuştur. Ordu üst kademeleri, hükümete bağlı kalarak parlamentoya karşı gelişen tehditlerin etkisiz kalmasını sağlamışlarsa da, genel olarak askerlerin siyasete karışmaları rejim krizini derinleştiren etkenler arasında çok önemli bir yer işgal etmiştir.⁴¹⁵

2.4.1 Talat Aydemir Olayı

AP içindeki siyasal çalkantı, AP yönetimi ve hükümeti sarsarken, demokratik yaşam, Albay Talat Aydemir'in Meclis'i feshetmek ve yönetime el koymak için bazı birliklerle harekete geçmesi üzerine bir kez daha sarsılmıştır.⁴¹⁶ İsyancılar, hükümete karşı bazı talepler öne sürerek, 22 Şubat'ta Harp Okulu ve Zırhlı Birlikler Komutanlıklarında harekete geçmişlerdi.⁴¹⁷

23 Şubat 1962 tarihli gazetelerde, Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel ve Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay, Başbakanın desteklenmesini istemişlerdi. Dört siyasi parti lideri de yayımladıkları müşterek mesajda “27 Mayısın meşruiyeti

---

⁴¹⁴ M.O.Kaya, **a.g.t.**, s.64.

⁴¹⁵ Akşin, Özdemir, vd., **a.g.e.**, s.246.

⁴¹⁶ Kuru, **a.g.t.**, s.36.

⁴¹⁷ Aydemir, “22 Şubat hadisesini ve sebeplerini şöyle izah etmektedir: 27 Mayıs İhtilalinin hedefine ulaşamamış olması, 27 Mayıstan sonra da halkın iki kamp halinde ayrılmasına sebep olunması, milli birlik ruhunun temin edilememesi, parlamento içinde bir kısım siyasetçilerin kasıtlı tutumları ile TSK ile Türk milletinin birbirinden ayrı gibi gösterilmeye çalışılması ve ordu ile milletin arasının açılmasına gayret edilmesi, seçim sonrası teşekkül eden siyasi ortamda istikrarlı bir hükümet kurulmaması ve bu yüzden de asıl memleket davalarının ele alınmaması.” Muzaffer Sencer, **Türkiye’de Siyasal Partilerin Sosyal Temelleri**, Geçiş Yayınları, İstanbul, 1971, s.260.; Tökin, **a.g.e.**, s.114. “İnönü'nün memleket içinde bulunduğu şartlarla başa çıkamayacağı, iktisadi düzen ve siyasi huzur getiremeyeceği bir defa daha anlaşılmiş bulunmaktadır. Esasen biz bunu daha önceden anladığımız için 22 Şubat olayları meydana gelmiştir.” Tökin, **a.g.e.**, s.114.

aleyhine girifilen her türlü tahrik ve tecavüzün karşısında” demek suretiyle⁴¹⁸ isyan hareketlerine karşı milletin birlikte hareket edeceğini göstermişlerdir.

Hareket yayılmadan duruma hâkim olan Başbakan İnönü, isyancılara emekli edilerek af edileceklerini söylemiştir. Talat Aydemir ve arkadaşları direnmenin imkânsız olduğunu anlayarak, İnönü’nün teklifini kabul etmek zorunda kalmışlardır.⁴¹⁹

İnönü, askeri müdahale tehdidini büyük bir ustalıkla kullanmış ve AP’nin saldırgan tutumunu bastırmada başarılı olmuştur. Aydemir’in başarısız isyan hareketi, İnönü’nün elini güçlendirmiş ve 23 Şubat’ta Meclis’e girdiğinde, siyasi hayatımızda nadiren görülen bir şey gerçekleşmiş ve siyasi rakipleri dâhil Meclis ayağa kalkarak İnönü’yü alkışlamışlardır.⁴²⁰ Meclis, 23 Şubat tarihli birleşiminde, 22 Şubat olaylarında Türk Milletini tarihi bir faciadan kurtardıkları için başta Sayın Cumhurbaşkanı, Hükümet Başkanı ve üyeleri, kahraman Türk Silahlı Kuvvetleri’nin vatansever komutan, subay, astsubay ve erlerine, Türk zabıta kuvvetlerine ve emeği geçen vatansever vatandaşlara derin takdir, şükran ve güven duygularını sunmuştur.⁴²¹

Yeni Demokratlar, İnönü ile işbirliği anlamına gelse bile, siyasi istikrarı sağlamanın askeri müdahaleyi tahrik etmekten daha akıllıca olduğuna karar

---

⁴¹⁸ **Cumhuriyet**, 23.2.1962, s.1, 5.; **Milliyet**, 23.2.1962., s.1, 5.; **Türkiye Yılığ** 1963, s.96-97. Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel’in 19.30’da Türkiye radyolarında kendi sesiyle yayınladığı mesajı; “Böyle zamanlarda ruhlara sükunet ve kafalara ışık verecek rehberliğe ihtiyaç vardır. Başbakan İsmet İnönü, birkaç gün önceki demeciyle böyle bir rehberlik vazifesini yapmıştır... Bugün muhalefet partileri dâhil bütün partilerin liderleri Başbakanın son demecinde beliren hükümet görüşünde birleşmişlerdir...” Gnkur.Bşk.Org.Cevdet Sunay’ın 20.00’da Türkiye radyolarında yayınlanan mesajı; “Memlekette bir takım tahrikler olabilir. Bütün bunlara karşı mümtaz asker ve devlet adamı İsmet İnönü’nün başkanlığındaki Hükümet, demokratik nizam sınırları içinde her türlü tedbiri almaya azimli ve kararlıdır. Bütün siyasi partiler istisnasız onun vatanperver gayretlerini destekleyeceklerdir...” **BCA**, D: A16, F: 30..1.0.0, Y: 30.176..1., 7.11.1962. Siyasi parti liderlerinin radyoda açıkladıkları beyanat; “Bugünkü meşru nizamın temeli 27 Mayıs İhtilalidir... 27 Mayıs İhtilalinin, meşruiyeti aleyhine girifilen açık ve kapalı her türlü tahrik ve tecavüzün karşısında. Bu memlekette intikamcı cereyanlara asla müsaade etmeyeceğiz...” Bölükbaşı, **a.g.e.**, s.315.

⁴¹⁹ Çavdar, **a.g.e.**, s.129. Üst rütbeli komutanların ikinci bir ihtilal fikrine karşı çıkması ve eski bir asker olan İnönü’nün hükümetin başında olması ordunun sadakatinin sağlanmasında çok faydalı olmuştur. İnönü, darbe girişiminde bulunanların yargılanmayacağına dair söz vererek isyanı hızla sona erdirmeyi ve kan dökülmesini engellemeyi amaçlamıştır. Hale, **Ordu ve Siyaset**, s.141-142.

⁴²⁰ Feroz Ahmad, **Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945–1980)**, 3.Baskı, Türkçesi: Ahmet Fethi, İstanbul, Hil Yayın, 2007, s.266.

⁴²¹ **MMTD**, D:1, C: 3, T: 1, B: 54, 23.2.1962, s.290-291.; **RG**, S: 11045, 26.2.1962, s.6729.

vermişlerdir. Aydemir farkında olmadan siyasi bir konsensüs yaratmayı başarmıştır.⁴²² Bu düşünce ilk aşamada doğru gibi gözükmele beraber, İnönü'nün Aydemir ve arkadaşlarına verdiği sözün gereği olarak Af Kanunu çıkarılmasıyla ilgili çalışmalar esnasında, AP'nin Yassıada'da bulunanların da kanun kapsamına alınması talebi, CHP-AP koalisyonunu olumsuz etkilemiş ve koalisyonun son bulmasına neden olmuştur.

Gümüşpala'nın başkanlığında, 24 Şubat 1962 tarihinde yapılan MİK toplantısı sonrasında yayımlanan tebliğ ile, Atatürk ilkeleri ve Anayasaya bağlı olduğu bildirilmiştir.⁴²³ Af konusundaki yaklaşımı belli olan AP adına MİK, bu bildiriyle geri adım atmıştır. Ancak ilerleyen zamanlarda bu konular tekrar gündeme gelmiştir.

22 Şubat olayı, AP yönetimini tedirgin etmiş ve partinin kapatılma endişesiyle “İnceleme ve Soruşturma Komisyonu” kurulmuştur. Bu komisyonun görevi, milletvekillerinin durumlarını inceleyerek, parti ve koalisyon hükümetine karşı olumsuz tutum içinde olanları önce tedbirli olarak istifaya davet etmek, bu isteğe uymayanları ise, MİK kararı ile ihraç etmektir. Bu sayede, yapılacak ihraçlara hukuki bir hüviyet kazandırmak, parti içinden ihraçlar aleyhindeki eleştirileri önlemek, partinin ve koalisyonun geleceğini teminat altına almak istenmiştir.⁴²⁴

2.4.2 Tedbirler Kanunu

22 Şubat girişiminin bastırılmasından sonra Ankara'da yaşanan kriz ve tehdidin ardından bu olayların bir daha yaşanmaması ve 27 Mayıs ile orduya karşı

---

⁴²² Ahmad, **Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945–1980)**, 2007, s.266.

⁴²³ Yayımlanan bildiriyle Silahlı Kuvvetlere teşekkür edildikten sonra, “*Bu vesile ile temin etmek isteriz ki: 1. Türk Silahlı Kuvvetlerinin bu asil ve çok hassas davranışını göz önünde tutarak, Atatürk ilkelerine bağlılığını kuruluşunun gayesi olarak kabul eden biz AP'liler, bugüne kadar olduğu gibi, bundan böyle de, bilerek veya bilmeyerek, demokratik rejimi tehlikeye düşürecek herhangi bir düşünce ve harekete asla müsamaha etmeyeceğiz. 2. Bütün AP'lilerin bu esas düşünceye sadık ve bu inanış içinde bulduklarını katıyetle ifade ederiz. 3. Ancak, şu hususu da kesin olarak belirtmeliyiz ki, biran için dahi olsa bu fikirden ayrılacak olan bedbahtların bünyemizde barınamayacaklarını açıkça beyan ve bilhassa bütün AP'lilerin bu düşüncede ittifak ettiklerini ifadeden ayrıca gurur duyuyormuz. 4. Aziz milletimizin her bakımdan huzurunu temin edeceğine kani olduğumuz koalisyon fikrine, tam bir inanç içinde bulunduğumuzu ifade ederken, memleket sever bütün AP'lilerin fikirlerini belirtmekteyiz. 5. Atatürk'ün kurduğu ve şanlı ordumuzun şerefle koruduğu Cumhuriyet rejimine ve Atatürk inkılablarına tam bir bağlılık içinde bu aziz yurdumuzu yükseltmeyi mutlu bir gaye bilen partimiz, hangi taraftan gelirse gelsin, bütün kötü cereyanlarla mücadele etmeyi en başta gelen vazife olarak kabul eder.*” denmiştir. **Milliyet**, 25.2.1962, s.1, 5.

⁴²⁴ M.O.Kaya, **a.g.t.**, s.66-67

suçlamaları önleyebilmek maksadıyla alınacak tedbirler hakkında görüşmeler başlamıştır.⁴²⁵ Bu maksatla ilk olarak, 25 Şubat 1962 tarihinde Başbakan İnönü'nün başkanlığında hükümet üyeleri ve parti liderleri ile temsilcilerinin katılımıyla bir toplantı yapılmıştır. Toplantıda, meseleyi partiler üstü bir anlayış içinde inceleyerek, 27 Mayıs ve Anayasaya karşı işlenecek suçlarda alınacak siyasi, idari ve kanuni tedbirleri tespit etmek üzere 10 kişilik bir komisyon kurulmuş ve “Tedbirler Kanunu” diye anılan “Anayasa Nizamını, Milli Güvenlik ve Huzuru Bozan Fiiller Hakkında Kanun”un temelini oluşturan bildiri yayımlanmıştır.⁴²⁶

Bildiride kabul edilen ilkeleri gerçekleştirmek üzere oluşturulan komisyon, çalışmalarına süratle başlamıştır. Ancak Tedbirler Kanunu'nun, eski DP iktidarının övülmesi ve Yassıada ve Kayseri röportajlarının yayımlanmasının yasaklanması gibi önemli noktaların belirginleşmesi, AP'li yayın organlarının hükümetin almayı amaçladığı tedbirleri, “Şiddet Tedbirleri” ve yeni bir “Tahrir-i Sükûn Kanunu” olarak nitelendirmesine neden olmuş, kamuoyunca uygun karşılanmadığı belirtilmiştir.⁴²⁷

Tedbirler Kanunu, Meclis'te görüşülürken Eski AP'li Balıkesir milletvekili Gökhan Evliyaoğlu, tasarının 36 yıl önceki Tahriri Sükûn Kanunu'nu hatırlattığını ve bu tarz tedbirlerin insan haklarına, söz ve fikir hürriyetine aykırı olduğunu ve basın da bu tedbirlere karşı olduğunu belirtmiştir.⁴²⁸

Tasarı Meclis'te görüşülürken kanunun aleyhinde olanlara karşı Başbakan İnönü *“Tahrir-i Sükûn Kanunu, memleketin yarısını vatandan ayırmak iddiası ile isyan edenlerin yarı vatanı eline geçirdiği bir zamanda konulmuştur... Tahrir-i Sükûn bu şartlar içinde konuldu. Seferberlik ilan olundu, kısa bir zamanda atisi (geleceği) karanlık görülen Cumhuriyet kurtuldu ve tekrar gelişme devrine girdi... Bu kanun teklifi kapalı rejime bir başlangıç denmiştir. Bir karma hükümette kapalı rejim olmaz, dört siyasi partinin ittifak ettiği bir teklifte kapalı rejim olmaz. Basını bütün*

---

⁴²⁵ Turan, **Türk Devrim Tarihi**, s.116.; Turan, **İsmet İnönü**, s.410.

⁴²⁶ Komisyona seçilen temsilciler şunlardır: Hükümeti temsilen Adalet Bakanı Şahin Kurutluoğlu ve Basın Yayın Bakanı Kamuran Evliyaoğlu, AP: Ferit Alpiskender, İhsan Köknel. CHP: Nüvit Yetkin, Atalay Akan. CKMP: Nurettin Ardiçoğlu, Hasan Dinçer. YTP: Raif Aybar, Sadık Perinçek. **Milliyet**, 26.2.2012, s.1, 5.

⁴²⁷ Yalansız, **a.g.e.**, s.97.

⁴²⁸ **MMTD**, D: 1, C: 4, T: 1, B: 62, 3.3.1962, s.24-25.

tenkitlerinde serbest halde, yalnız bazı noktalar için dikkati çekmekle kapalı rejim olmaz.” diyerek cevap vermiştir.⁴²⁹

Kürsüye çıkan Gümüşpala tasarı için, “Bu kanunun ne maksatla hazırlandığını ifade edeceğim. Memlekette bir menfi kuvvet vardır. Bu menfi kuvvet, ilk günden itibaren çalışmaya başlamıştır. Bu komünist kuvvetidir. İlk zamanlar vatandaşları iki kısma ayırmaya çalışmışlardır. Ayrıca memlekette serbest bir seçim yapılmayacağı propagandasını yaymışlardır. Bir koalisyon hükümeti meydana gelmiştir. Bunun yaşayamayacağını yazdılar. Diktaya gidilmesini tavsiye eden yazarlarımız çıktı. Millî irade ile teessüs eden ve huzurunuzda şu çatı altında toplanan bu insanların memlekete karşı hizmet arzularını baltalamak ve muhtelif istikametlere sevk etmek için mümkün olan her şey yapılmış ve her şey yazılmıştır. Bugün partilerin üstünde bir vaziyetle karşı karşıyayız. Bir memleket vaziyeti ile karşı karşıyayız. Bizi huzura götürecek iktisadi vaziyetimizi kaldıracak ve gerekli tedbirleri alabilmek için Hükümete cesaret verecek bir kanunu huzurunuzda getirmiş bulunuyoruz. Vatandaşları ikiye ayırıcı insanlara karşı, bir kanunla karşınıza gelmiş bulunuyoruz. 46 sene orduda hizmetten sonra en büyük hizmeti yaptığım kanaati ile ve vicdan huzuru ile imza ettim.” demiştir.⁴³⁰

TBMM’de üyesi bulunan dört partinin genel başkanları, İnönü, Gümüşpala, Alican ve Bölükbaşı’nın işbirliği yaparak hazırladıkları kanun teklifi, 3 Mart 1962 günü, Millet Meclisi’nde ve 5 Mart’ta Cumhuriyet Senatosu’nda kabul edilmiştir.⁴³¹ Kanun, 7 Mart 1962 tarihinde Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.⁴³²

---

⁴²⁹ MMTD, 3.3.1962, s.41.

⁴³⁰ MMTD, 3.3.1962, s.51-52.

⁴³¹ Üye sayısı: 186, Oy verenler: 133, Kabul edenler: 100, Reddenler: 21, Çekimsizler: 12, Oya katılmayanlar: 51, Açık üyelikler: 2 CSTD, D: 1, C: 3, T: 1, B: 43, 5.3.1962, s.181-183.

⁴³² 7 Mart’ta Resmi Gazete’de yayımlanan “Anayasa Nizamını, Millî Güvenlik ve Huzuru Bozan Bazı Fiiller Hakkında Kanun” şu temel hükümleri içeriyordu:

Madde 1 - A) Anayasa ve hukuk dışı tutum ve davranışlarıyla meşruiyetini kaybettiği Türkiye Cumhuriyeti Anayasasıyla de tespit edilen Demokrat Parti iktidarına karşı direnme hakkını kullanarak, normal demokratik rejimi bütün teminatıyla kurmak amacıyla, Türk Milletinin gerçekleştirdiği 27 Mayıs 1960 Devrimini, söz, yazı, haber, havadis, resim, karikatür veya sair vasıta ve suretlerle, yersiz, haksız veya gayrimeşru gösterenler veya üstü kapalı da olsa matûfiyeti belli olacak şekilde göstermeye çalışanlar; B) 27 Mayıs 1960 Devrimini zedeleyecek şekilde: Bu Devrimin neticesi olarak Yüksek Adalet Divanıca veya sair kaza mercilerine verilmiş ve kesinleşmiş olan karar ve hükümleri, söz, yazı, haber, havadis, resim, karikatür veya sair vasıta ve suretle kötöleyenler veya üstü kapalı da olsa matûfiyeti belli olacak şekilde kötölemeye çalışanlar veya mahkûm edilenlerin

CHP'den Manisa milletvekili olan Fevzi Lütüfi Karaosmanoğlu, “*Yasama özgürlüğü kullanılmayacaksa 1961 Anayasası neye yarayacak? Bu kanun bir zulüm kanunu değilse, neydi?*” diyerek Tedbirler Kanunu eleştirmiş ve milletvekilliğinden istifa etmiştir.⁴³³

Tedbirler Kanunu ile DP devrinin övülmesi suretiyle, 27 Mayıs müdahalesinin eleştirilmesini engellemek, bu sayede tehlikeli tahrik ile tartışmalara son vermek ve icraat ortamını hazırlamak hedeflenmişti. Ancak Yuvarlak Masa toplantısında olduğu gibi Tedbirler Kanunu da 27 Mayıs karşıtlarının düşüncelerine ve eylemlerine engel olamamıştır.

Kayalı, Dodd'dan alıntı yaparak, AP'nin 1963 Ağustos'unda Tedbirler Kanununu Anayasa'ya aykırılık iddiasıyla Anayasa Mahkemesine götürdüğünü, Anayasa Mahkemesinin kanunu Anayasaya aykırı bulmadığını söylemektedir.⁴³⁴ Söz konusu iddia gerçekte bağdaşmamaktadır. Yeni Demokrat Parti Genel Başkanı Fuat Köprülü'nün aflu ilgili sözleri Tedbirler Kanununa aykırı görülmüş ve Köprülü, mahkemeye sevk edilmiştir. Mahkemede kanunun Anayasaya aykırılığı iddia edilmesi üzerine durum Anayasa Mahkemesine intikal etmiş ve 9 Temmuz 1963 tarihinde kanunun Anayasa'ya aykırı olmadığına karar verilmiştir.⁴³⁵

---

mahkûmiyetlerine esas teşkil eden fiillerini yahut şahıslarını övenler veya neticelenmiş hazırlık, ilk, son tahkikat veya infaz safhalarıyla ilgili resim, hatırat, röportaj yayanlar veya beyanat verenler; C) Mahkûmiyetlerinin infazı süresince, (B) bendinde sözü geçen mahkûmlara atfen, siyasi veya 27 Mayıs Devrimini zedeleyici mahiyette veya uydurma beyanları basına verenler veya basın yolu ile yayanlar veya alenen nakledenler; D) 27 Mayıs 1960 devrimini yersiz, haksız veya gayrimeşru gösterecek surette, feshedilmiş Demokrat Partinin iktidarını övenler veya müdafaa edenler; E) Mensup oldukları partinin, feshedilmiş Demokrat Partinin devamı olduğunu ileri sürenler veya herhangi bir parti lehine bu tarzda faaliyet gösterenler veya propaganda yapanlar; Bir yıldan beş yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır. **RG**, S: 11053, 7.3.1962, s.6837-6838.

⁴³³ Ertuğrul Günay, “*Fevzi Lütüfi Karaosmanoğlu*”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, Liberalizm**, 7.Cilt, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005, s.527. İstifa telgrafı 5 Mart'ta Mecliste okunmuştu: “*Parlamentoda ilk günlerden beri umulmadık bir şekilde beliren ve gelişmekte olan milletimizin geleceği için iyi sonuçlar vaatmeyen hava ile mizacımın ve fikirlerimin uyuşmasına imkan bulunmadığından ve bu hava içinde milletime, seçmenlerime karşı borçlu olduğum hizmetleri vicdan huzuru ile yerine getiremeyeceğime kani olarak milletvekilliğinden istifa ediyorum.*” **MMTD**, D: 1, C: 4, T: 1, B: 63, 5.3.1962, s.99.

⁴³⁴ Kurtuluş Kayalı, **Ordu ve Siyaset 27 Mayıs – 12 Mart**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1994, s.104. (C.H.Dodd, **Politics and Government in Turkey**, Manchester University Press, Manchester, 1969, s.125.)

⁴³⁵ **RG**, S: 11935, 22.02.1965, s.1-5.; **Milliyet**, 10.7.1963.

2.5 22 Şubatçıların Affi Sorunu ve Siyasi Af Krizi

AP'nin öncelikli konularından olan eski DP'li mahkûmlar için siyasi af, 22 Şubat olaylarından sonra siyasetin gündemine girmiştir. Hükümet'in CHP kanadı, İnönü'nün verdiği söz üzerine, 22 Şubat müdahalesine katılan Aydemir ve arkadaşlarının affedilmeleri için bir yasa çıkartılması çalışmaları yaparken, AP kanadı ise, Yasıada mahkûmları için siyasi af çıkarılmasını istemiş ve bu konuda ısrarcı olmuşlardır.

Gümüşpala, 22 Şubatçıların affi konusunda, 24 Mart'ta Başbakan İnönü'ye verdiği muhtırayla, 22/23 Şubatçıların mahkemeye sevk edilmeden haklarında çıkarılacak bir affin hukuki olarak imkânsız olduğunu, AP MİK ile Meclis Grubu kararlarının alınması için af konusunun Meclis'e sevk edilmeden önce kendilerine bildirilmesi gerektiğini, 22/23 Şubat hadiselerinden sonra Hükümet tarafından alınan tedbirlerin yetersiz olduğunu ifade etmiştir.⁴³⁶ Gümüşpala, AP Meclis Grubu'nun 5 Nisan 1962 tarihli toplantısında da, 22 Şubat olaylarını bir Anayasa ihlali içinde görmüş ve 22 Şubat girişimine adı karışanlar hakkında çıkarılması istenen affin evvelce Anayasayı ihlal edenleri de kapsamasını istemiştir. Gümüşpala, yalnızca 22 Şubat girişimini kapsayan bir af teklifini imzalamayacağını, ancak bütün siyasi suçluları affeden bir teklife imza atmaya hazır olduğunu açıklamıştır.⁴³⁷

Gümüşpala'nın açıklamaları üzerine Başbakan İnönü, 22 Şubat olayları ile ilgili af tasarısı Meclis'e geldiğinde siyasi af mevzubahis edilirse mutlaka hükümetin buna karşı koyacağını söyleyerek siyasi affi zamansız bulduğunu açıklamış ve Kabine'de değişiklik yapılacağına dair haberleri de yalanlamıştır.⁴³⁸

Bu gelişmeler üzerine Gümüşpala 7 Nisan'da bir bildiriyle, "*Protokole riayet edildiği müddetçe AP'nin koalisyonu bütün kuvvetiyle destekleyeceğini*" açıklamıştır.⁴³⁹

---

⁴³⁶ **TTK A.**, İİK, D: 2/44, 24.3.1962.; Turan, **Türk Devrim Tarihi**, s.117.

⁴³⁷ **Cumhuriyet**, 6.4.1962. İki affin ayrılmasını düşünen AP'lilere göre, Gümüşpala teşkilat içinde kendisine karşı gösterilen tepkileri ve memnuniyetsizliği ortadan kaldırmak için siyasi bir affin savunucusu olmuştur. **Cumhuriyet**, 9.7.1963, s.5.

⁴³⁸ **Cumhuriyet**, 7.4.1962, s.1, 5.Milli Savunma Bakanı, 22 Şubata ait affin, başka bir aflu birlikte mütalaa edilemeyeceğini bildirmiştir. **Forum**, "*Onbeş Günün Notları: Partilerdeki, Hareketlenmeler ve Kaynaşmalar*", S: 193, 15.4.1962, s.6.

⁴³⁹ **Milliyet**, 8.4.1962.

Bu ifade; AP taraftarı bazı kesimlerin koalisyon aleyhindeki tutumlarına karşı konulması ve koalisyon hükümeti programında yer alan siyasi affı ima ettiği söylenen mazinin yaralarının sarılmasına riayet edilmesi olarak iki şekilde yorumlanmıştır.⁴⁴⁰ Hükümet ise, siyasi af konusunu belirli meseleler halledildikten sonra ele almayı düşünmekte ve siyasi affı zamansız bulmaktaydı.⁴⁴¹ CHP de 22 Şubat olayları ile ilgili affa taraftar iken siyasi affa taraftar değildi.⁴⁴² Diğer taraftan Kayseri Cezaevinde yatan mahkûmlardan hasta olan 15 kadarının Anayasanın 97'nci maddesinin verdiği yetki ile Cumhurbaşkanı tarafından affedilmesi gündeme gelmiştir.⁴⁴³ Af konusundaki belirsizliğin devam etmesi üzerine Cumhurbaşkanı Gürsel, 10 Nisan'da parti ileri gelenleri ile af konusunda temaslarda bulunmuş ve 22 Şubat olayları ile ilgili affın, siyasi aftan önce ele alınması gerektiğini söylemiştir.⁴⁴⁴

Af tasarısı koalisyonda ciddi sıkıntılara sebep olmuştur. Af tasarısı sebebiyle Koalisyon'un çözülme tehlikesi geçirmesi üzerine, İnönü ile Gümüşpala, 19 Nisan'da bir araya gelmişlerdir. AP'liler, af tasarısını imzalayacak AP'li bakanların partiden ihracını ve İnönü'nün diğer af için kati tarih vermesini talep ederken, CHP'liler ise bu konuda AP'ye taviz verilmemesini ve gerekirse koalisyondan çıkılmasını istemişlerdir. AP'li müfritler sadece iktidardan değil, Meclis'ten de ayrılmayı istemelerine rağmen, AP'li idareciler koalisyonu desteklemeye, af tasarısı oylamasında milletvekillerini serbest bırakmaya ve siyasi af konusunda CHP ile yapılan protokolün uygulanması için harekete geçmeye karar vermişlerdir.⁴⁴⁵

---

⁴⁴⁰ **Cumhuriyet**, 8.4.1962. YTP lideri Alican, "Koalisyon partileri bu konuda karşılıklı olarak tartışıyorlar... Hüzün verici bir vaziyet... Koalisyonda beraber hareket ettikleri iddiasındadırlar, beri taraftan alaturka kurnazlık içerisinde herkes partisine prestij sağlamaya çalışıyor." demiştir. CKMP GİK üyesi Nurettin Ardıçoğlu, "AP'den gelen af talebinde samimi bir af isteğinden ziyade bir siyasi yatırım yapmak gayesi mevcuttur." demiştir. **Cumhuriyet**, 10.4.1962, s.5.

⁴⁴¹ **Cumhuriyet**, 7.4.1962.

⁴⁴² **Cumhuriyet**, 10.4.1962, s.1, 5.

⁴⁴³ Anayasanın 97'nci maddesinin 2'nci fıkrasının son kısmında Cumhurbaşkanının "Sürekli hastalık, sakatlık ve kocama sebebiyle belirli kişilerin cezalarını hafifletebileceği veya kaldırabileceği" hükmü bulunmaktadır. **Cumhuriyet**, 8.4.1962, s.1, 5.

⁴⁴⁴ **Cumhuriyet**, 11.4.1962, s.1, 5.

⁴⁴⁵ **Cumhuriyet**, 20-22.4.1962.

Gümüşpala, hakkında yapılan yayınlar ve son günlerde gerçekleşen siyasi olaylar hakkında bir demeç vermiştir. Yazılı demecinde; AP'nin milli menfaatlere aykırı bir yol tutmayacağını, AP'nin pazarlık politikası değil, adalet duygusu peşinde olduğunu, kendisinin siyasi yatırım ve kahramanlık peşinde koştuğu iddialarına cevaben kahramanlığın millete karşı değil onun düşmanlarına karşı yapılacağını ve yeri zamanı geldiğinde gereğini yapmaktan çekinmeyeceğini ifade etmiş, *“TBMM'nin üstünde hiçbir kuvvet görmeyen AP'lileri ve Türk umumi efkarını, bazı politikacıların 16'ncı Lui tarzında (Ben.. Ben... Ben...) diye vaki konuşmaları her meseleyi kendi inhisarları (tekelleri) altında görmek istemeleri rencide etmektedir.”* diyerek İnönü'yü eleştirdikten sonra, *“Türk Milletini, Parlamentosu ve Ordusuyla birlikte topyekûn milli huzur ve güvenlik içinde görmekten başka bir şey değildir.”* diyerek temennisini açıklamıştır.⁴⁴⁶ Gümüşpala, demecindeki olumlu tutumuna parti içi muhalif gruplardan gelecek tepkiyi azaltmak ve tabanına mesaj vermek için, İnönü'yü eleştirmek zorunda hissetmiştir.

20 Nisan'da, mahkûm ailelerine *“Ordu af konusuna karışmıyor”* diyen Genelkurmay Başkanı Sunay,⁴⁴⁷ 23 Nisan'da, siyasi afla askerî affın karıştırılmaması gerektiğini söylemiş ve *“Karıştıranlar iyi niyetli insanlar değildir. Bu çirkin bir hareket olur.”* demiştir.⁴⁴⁸

22/23 Şubat hadiseleriyle ilgili af tasarısı ve buna paralel siyasi af meselelerini görüşmek üzere, 24 Nisan'da yapılan AP Müşterek Grup toplantısından sonra yayımlanan tebliğle; 22/23 Şubat hadiseleriyle ilgili hazırlanan kanun tasarısına beyaz oy verilmesine karar verildiği, siyasi af meselesinin de bu yasadan sonra partiler üstü bir millet davası olarak çözülmesi gerektiği ve Genel Başkanın bu gayelerin gerçekleştirilmesi için desteklenmesine karar verildiği bildirilmiştir.⁴⁴⁹

---

⁴⁴⁶ **Cumhuriyet**, 23.4.1962, s.1, 5. İnönü Gümüşpala'nın ithamlarına cevap vererek *“AP lideri ile devlet idaresi bakımından aralarında ihtilaf bulunduğunu”* bildirmiştir. **Cumhuriyet**, 24.4.1962.

⁴⁴⁷ **Milliyet**, 21.4.1962.

⁴⁴⁸ **Milliyet**, 24.4.1962, s.1, 7.; Mazıcı, bu açıklamadan sonra AP ve YTP'nin 22 Şubat affı için beyaz oy kullandığını söylemektedir. Mazıcı, **a.g.e.**, s.102.

⁴⁴⁹ **TTK A.**, İİK, D: 2/44, 24.4.1962.

Af konusunda muhalefetten gelmesi gereken zorlukların, iktidar ortağı AP'den gelmesi üzerine, CHP Millet Meclisi ve Senato grupları 26 Nisan'da toplanarak, AP ile üzerinde mutabakata varılması istenen bazı şartlar belirlemiştir. İnönü'ye de bu şartları AP ile müzakere etmek üzere yetki verilmiştir.⁴⁵⁰ Bunun üzerine İnönü koalisyonun devamı için temaslara başlamış ve parti liderleri ile görüşmeler yapmıştır.⁴⁵¹

Af konusunda bu gelişmeler yaşanırken Cumhurbaşkanı Gürsel, 28 Nisan 1962 tarihinde gazetecilere, *“Türkiye’de demokratik rejim yürümez diyenlere hak verdirir gibi gözüken bu gidiş elbette değişmeli, bir an önce ciddi ve yapıcı bir çalışma devresine girilmelidir...”* demiş ve *“Ya bütün bu olaylar aklın gösterdiği bir yola girecek yahut başka çareler aranacaktır.”* diyerek politikacıları ikaz etmiştir.⁴⁵²

Gürsel'in ikazı tesirini göstermiş ve koalisyondaki her iki partinin MİK'lerinin “Koalisyonu Kuvvetlendirme Komisyonu (KKK)”nu teşkil etmelerine karar verilmiştir.⁴⁵³ KKK'nın; Af Komisyonu, İktisadi ve Mali Meseleler Komisyonu ile Ahenk Komisyonundan oluşmasına, KKK'nın devamlı olmasına ve çıkacak ihtilafları bu komisyonun çözmesine karar verilmiştir.⁴⁵⁴

Birkaç gün önce büyük bir buhran geçiren koalisyonu yaşatabilmek ve kuvvetlendirebilmek maksadıyla, CHP ve AP'nin genel başkanları ile MİK üyeleri, 30 Nisan 1962 tarihinde bir araya gelerek çalışmışlardır. Bu çalışmanın ardından Başbakan İsmet İnönü ile AP Genel Başkanı Ragıp Gümüşpala müşterek bir bildiri yayımlamışlardı: *“Türkiye’de bütün meselelerin yalnız demokratik rejim içinde*

---

⁴⁵⁰ Mutabakata varılması istenen şartlar şunlardı: 1- Hükümetin bütün iktisadi ve mali tasarruflarına müspet oy vermek. 2- Bütçeye yük getirecek kanun teklifi getirmemek. 3- Hükümet programının esaslarını saptırmamak. 4- Önce genel huzuru sağlamak, bu yolda samimi ve karşılıksız faaliyet göstermek ve bir siyasi affı, bu huzuru sağlandığına kanaat getirildikten sonra istemek. 5- Koalisyon içinde muhalefet yapmaya son vermek ve siyasi yatırım gayretlerinden kesin olarak vazgeçmek. 6- Hükümet tasarılarına müspet oy vermek. **Cumhuriyet**, 27.4.1962.

⁴⁵¹ **Cumhuriyet**, 28.4.1962.

⁴⁵² **Cumhuriyet**, 29.4.1962.

⁴⁵³ Toplantı gündemi: 1- İktisadi ve mali meselelerde anlaşmaya varmak ve sınırlar çizmek. 2- Siyasi af konusunu, Hükümetin görüşü içinde bir neticeye bağlamak ve evvelce olduğu gibi Hükümet yetkisi içinde görmek. 3- Her iki partinin merkez, teşkilat, Meclis Grubu ve Hükümette aynı amaç etrafında toplanmasını sağlamak ve kesin olarak istikbaldeki tutumu tespit etmek. **Cumhuriyet**, 30.4.1962, s.1, 5.

⁴⁵⁴ **Cumhuriyet**, 3.5.1962.

*halledilebileceği hususunda tam mutabakat halinde bulunan partilerimiz, koalisyonun karşı karşıya bulunduğu meseleleri samimiyetle müzakereye başlamışlardır.*⁴⁵⁵

Koalisyon partileri arasında bu anlaşmazlıklar devam ederken, İnönü, Aydemir'e verdiği vaade bağlı kalarak, af konusunda direnmiş ve hazırlanan tasarı, 30 Nisan'da Millet Meclisi ve 10 Mayıs'ta Senato'da kabul edilmiştir.⁴⁵⁶

Gümüşpala, 7 Mayıs'ta basına verdiği yazılı beyanatta; *"Af, partimizin gayelerinden biridir. Fakat partimiz, affi sadece bir gaye olarak değil, bir huzur müessesesi diye kabul etmektedir. Bu bakımdan bir huzur müessesesi olduğuna inandığımız affi, katiyen bir pazarlık konusu yapmamıştır ve yapmayacaktır. Bu meselenin, milletin umumi arzusuna ve milli menfaatlerimize en uygun şekilde ve cezri (köklü, radikal) olarak halledileceğine inanmak istiyoruz."* demiş⁴⁵⁷ ve AP'nin 27 Mayıs'a hiçbir zaman karşı olmadığını ve Silahlı Kuvvetlere sevgi ve saygıdan başka bir his taşımadığını sözlerine ilave etmiştir.⁴⁵⁸

Başbakan İsmet İnönü, AP'nin siyasi af konusundaki tutumu üzerine, 11 Mayıs'ta Gümüşpala'ya bir muhtıra göndererek, af konusunda Hükümet görüşünü teyit edip etmeyeceğini sormuş ve parti olarak af konusundaki düşüncelerini değiştirmedikleri takdirde, Cumhurbaşkanı Gürsel'e istifa mektubunu takdim edeceğini bildirmiştir.⁴⁵⁹

Bu bildiri üzerine AP MİK, Gümüşpala başkanlığında iki kere toplanmıştır. Toplantı neticesinde, İnönü'nün bildirisine verilen cevapta, *"Siyasi af konusunda*

---

⁴⁵⁵ **Milliyet**, 1.5.1962, s.1, 5.

⁴⁵⁶ Üye sayısı: 450, Oy verenler: 311, Kabul edenler: 294, Reddenler: 13, Çekimsenler: 4, Oya katılmayanlar: 137, Açık üyeliler: 2 **MMTD**, D:1, C: 5, T: 1, B: 82, 30.4.1962, s.80-83.; **CSTD**, D:1, C: 4, T: 1, B: 61, 10.5.1962, s.162-163.

⁴⁵⁷ **Milliyet**, 8.5.1962, s.1, 5.

⁴⁵⁸ **Cumhuriyet**, 8.5.1962, s.1, 5.

⁴⁵⁹ AP tarafından 24 Mayıs'ta basına açıklanan İnönü'nün 11 Mayıs tarihli muhtırası şudur: *"Zatı devletinizin af teklifi Merkez İdare Kurulu kararı ve yetkisi neticesi ise ben de teklifimi değiştirmemek ısrarında olduğuma göre, Hükümet, istinat ettiği AP Genel Başkanı ve Merkez İdare Kurulu desteğinden mahrum kalmış demektir. Hükümet bu vaziyette, 21 Mayıs'a kadar muallâkta kalmak mesuliyetini taşımaya muktedir olmadığına karar vermiştir. Kararınızı değiştirip değiştirmeyeceğinizi yarın akşama kadar bana yazı ile bildirmenizi rica ederim. Cevabınız gelmezse veya menfi olursa Cumhurbaşkanına, hükümetin istifasını yarın gece takdim edeceğimi arz ederim."* **Cumhuriyet**, 25.5.1962, s.1, 5.; **Adalet**, 8.1.1963, s.3.

koalisyon hükümeti ile esasen prensipte mutabıkız. Koalisyonun ayrılması ve Hükümet buhranının doğması ile memleketin duçar olacağı (uğrayacağı) büyük felaketleri müdrükiz (anlıyoruz)... Memleketin iktisadi ve siyasi şartlarını nazarı itibara alarak koalisyonu daha sağlam bir hale getirecek bir anlaşmaya varılacağına kaniiz.” denmiştir. İnönü, Gümüşpala'nın teminatını yeterli bulmayarak, siyasi affın 29 Ekim'den önce kademeli olarak çıkarılması görüşünde ısrar etmiştir.⁴⁶⁰ Yapılan temaslar neticesinde, Bakanlar Kurulu 13 Mayıs'ta istifadan vazgeçmiş ve af meselesinin 23 Mayıs'taki liderler toplantısında görüşülmesine karar verilmiştir.⁴⁶¹

AP Genel Başkanı Gümüşpala'nın davetiyle 20 Mayıs'ta toplanan MİK ve İl Başkanlarının müşterek toplantısı devam ederken yayımlanan bildiriye; siyasi affın memlekette huzur unsuru olduğu, hemen çıkarılması arzusunun Meclis tatile girmeden gerçekleştirilmesi gerektiği ve koalisyonun idamesinin memleket menfaatine olduğu bildirilmiştir.⁴⁶²

Ayrıca Başbakan İnönü, AP ve CHP MİK'lerinin 21 Mayıs'ta Mecliste yapılan müşterek toplantısında, af konusunda uzun açıklamalarda bulunarak, Ekim'de mesuliyet kullanarak af çıkaracağını, fakat bunun için biraz sabırlı olunmasını gerektiğini belirtmiştir.⁴⁶³ 22 Mayıs'ta devam eden müşterek toplantıda, AP'nin ilk kademenin Ekim'den önce çıkması ve 20 senelik mahkûmların kapsama alınması talepleri üzerine anlaşmaya varılamamış ve CHP ile AP arasındaki af

---

⁴⁶⁰ **Milliyet**, 13.5.1962, s.1, 7.

⁴⁶¹ **Milliyet**, 14.5.1962.

⁴⁶² Bildirideki kararlar şunlardır: 1–Türk Milletinin güven kaynağı olan şerefli ordusuna, sevgi ve güvenini teyit eder. 2–27 Mayıs İhtilaline karşı olmadığını, onun manasını küçültecek mahiyette bir hisse sahip bulunmadığını beyan eder. 3–Kin ve intikamcı hisleri benimsemek şöyle dursun böyle bir görüş ve düşünüşün memleket aleyhine olduğu inancını belirtir. 4–Siyasi affın, memlekette sosyal, siyasi ve iktisadi bir huzur unsuru olduğunu ve kaynağını Türk'e has şefkat ve atıfet (iyilik, ihsan) hislerinden ve adalet duygularından aldığını ve Parlamento hakimiyetinin idamesine matuf (yöneltilmiş) bulunduğu ve adalet cihazı tarafından verilen hükümleri zedeleyeceği hakkındaki maksatlı düşüncelere iştirak etmediğini teyit eder. 5–Siyasi affın tez elden çıkarılması hususundaki umumi isteğine ne şekilde olursa olsun her halde Meclis tatile girmeden önce tahakkukunun temininde memleket menfaati olduğunu mülhaza eder. 6–Ordunun şerefli vazifesi dışında siyasetle meşgul bulunmadığı hakkındaki ifade ve kanaatları, memleket huzuru için en kuvvetli bir teminat telakki eder (kabul eder). 7–Verilen izahatın ve cereyan eden konuşmaların ışığı altında yukarıda belirtilen esasları benimsemiş olduğunu memnunlukla müşahade ettiğimiz partimizin tutumunun da desteklenmesinde bu suret ve anlayış ile koalisyonun muhafaza ve idamesinde memleket menfaati olduğunu tespitle fayda mülhaza eylediği husus ittifakla karar altına alınmıştır. **Cumhuriyet**, 21.5.1962, s.1, 5.; **Hürriyet**, 21.5.1962, s.1, 7.

⁴⁶³ **Hürriyet**, 22.5.1962, s.1, 7.

münakaşası sertleşmeye başlamıştır.⁴⁶⁴ 25 Mayıs'ta yapılan müşterek toplantıda, AP idarecileri ikiye ayrılmış ve Gümüşpala, “*gerekirse sine-i millete çekileceğim*” diyerek İnönü'nün de katıldığı toplantıyı terk etmiştir. Gümüşpala'nın bu tavrını bazı AP'liler, mevcut hükümeti yıkararak yeni bir hükümet kurmaya çalışmak olarak açıklamışlardır.⁴⁶⁵

AP Meclis Grubunun 29 Mayıs'ta yaptığı toplantıda; ilk kademe affın (on senelik mahkûmları da içine alacak şekilde) 1962 Ekim ayından önce olmasına, ikinci kademe affın Grubun genel eğilimine uygun bir hal tarzı bulunması için Genel Başkan, MİK ve Grup Başkanlık Divanlarına yetki verilmesine, af hususunda münferit ve müşterek girişimlerde bulunulmamasına ve Genel Başkan dışında kimsenin beyanatta bulunulmamasına ve bu vesileyle müşterek grubun bir daha Genel Başkan etrafında kenetlendiğinin beyan edilmesine karar verilmiştir.⁴⁶⁶

Af tartışmalarının yaşandığı bu dönemde; AP Genel Başkanı Gümüşpala ile CKMP sabık Genel Başkanı Bölükbaşı'nın da aralarında bulunduğu 60 milletvekilinin muhtelif suç isnatları ile dokunulmazlıklarının kaldırılması talep edilmiştir.⁴⁶⁷ Meclis, 60 milletvekili hakkında dokunulmazlıkların kaldırılmasına lüzum olmadığıyla ilgili Komisyon raporlarını kabul etmiş ve davaların devre sonuna bırakılmasına karar vermiştir.⁴⁶⁸

---

⁴⁶⁴ **Hürriyet**, 23.5.1962, s.1, 7.

⁴⁶⁵ **Hürriyet**, 26.5.1962, s.1, 7.

⁴⁶⁶ **Hürriyet**, 30.5.1962, s.1, 7. **Milliyet**, 30.5.1962, s.1, 7. Hükümet görüşüne yakın olan 92'lerin önergesi reddolunurken, Hükümet teklifini reddeden önerenin de kabul edilmemesi, AP'nin neyi istediği sorusunu ortaya çıkarmıştır. **Cumhuriyet**, 30.5.1962, s.1, 5. CHP'liler, ikinci kademe affa ilişkin kararın Hükümetin sorumluluğunda olduğunu, AP grubunun ise bunu hala kabul edemediğinin anlaşıldığını, bu hususun devam eden huzursuzluğu kronikleştireceğini ve CHP'nin bunu kabul edemeyeceğini ifade etmişlerdir. **Cumhuriyet**, 30.5.1962, s.5.; **Hürriyet**, 30.5.1962, s.7.

⁴⁶⁷ **Milliyet**, 29.4.1962. Burhan Apaydın (Ankara), Turhan Bilgin (Erzurum), Saki Zorlu (Hatay), İhsan Ünal (İçel), Oğuz Oran (İstanbul), Mehmet Ali Aytaş (İzmir), Ragıp Gümüşpala (İzmir), İrfan Baran (Konya), Hayrettin Özgen (Siirt)'in yasama dokunulmazlığının kaldırılması hakkında Başbakanlık tezkeresi Anayasa ve Adalet Komisyonlarından mürekkep Karma Komisyona sevk edilmiştir. **MMTD**, D:1, C: 2, T: 1, B:36, 22.1.1962, s.89-90.

⁴⁶⁸ Gümüşpala'nın, “3. Ordu Komutanı olarak sicil amiri sıfatıyla Hâkim Yarbay Adil Tüzemen'e kasten menfi sicil vermek suretiyle memuriyet vazifesini suiistimal” ettiği iddia edilmiştir. Ayrıca, “Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri hakkındaki 298 sayılı Kanuna muhalefette bulunduğuşu” iddia edilmiştir. **MMTD**, D:1, C: 5, T: 1, B:84, 4.5.1962, s.144-145.; **Milliyet**, 5.5.1962.

2.6 Koalisyon Hükümeti'nin Sona Ermesi ve AP'ye Yansımaları

AP aynı tutumunu devam ettirince, AP'nin af konusundaki tutumunun hükümeti felçli hale getirdiğini söyleyen Başbakan İsmet İnönü, CHP-AP ortak hükümetinin uyum içinde çalışmasına ve iş görmesine imkân kalmadığına inanmıştır. 30 Mayıs'ta Cumhurbaşkanı Gürsel, kumandanlar ve bakanlar ile görüşen İnönü, o gece istifa etmiş⁴⁶⁹ ve 31 Mayıs'ta istifasını Cumhurbaşkanı'na sunmuştur.⁴⁷⁰ İstifa kararının ardından, bazıları koalisyonu bozma kararının sebebini AP ve Gümüşpala'nın af konusundaki tutumuna bağlarken, bazıları da İnönü'yü suçlu görmüşlerdir.

Tunçay'a göre; örtük asker baskısıyla, İnönü'nün söz verdiği Aydemir ve arkadaşları için affın çıkarılmasına rağmen, AP ve Gümüşpala'nın eski DP'liler için talep ettikleri affın ertelenmesi, AP kanadının koalisyonu çökertmesine yol açmıştır.⁴⁷¹ Kongar'a göre ise, sağ kanatta yer alan "gelenekçi-liberal" AP ile "devletçi-seçkinci" CHP arasında temel ayrılıklar, ortak hükümetin sürdürülmesini imkânsız kılıyordu. Af tartışmalarına ilaveten, temel toplumsal ve ekonomik ayrılıklar da ortaklığın bozulmasına yol açmıştır.⁴⁷²

Karaosmanoğlu, CHP-AP koalisyonunun zoraki bir birliktelik olduğunu, iki tarafında bu durumdan mutlu olmadığını ve grup toplantılarında birbirlerini çok ağır bir şekilde eleştirdiklerini belirtmiştir. Koalisyon hükümetinin bozulmasının asıl sebebini de siyasi af olmadığını, AP'nin uzlaşma yönünde adım atmasına rağmen birbirlerini düşman gibi gördükleri için koalisyonun dağıldığını iddia etmiştir.⁴⁷³

---

⁴⁶⁹ Turan, **Türk Devrim Tarihi**, s.97.; **Cumhuriyet**, 31.5.1962, s.1, 5.; **Hürriyet**, 31.5.1962, s.1, 7.

⁴⁷⁰ **Cumhuriyet**, 1.6.1962.

⁴⁷¹ Mete Tunçay, "*Siyasal Gelişmenin Evreleri*", **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, 7.Cilt, İletişim Yayınları, İstanbul, 1983, s.1982.

⁴⁷² Kongar, **a.g.e.**, s.163. Zürcher de koalisyonun bozulmasını iki nedene bağlamıştır: Af sorunu ve planlı ekonomi projesi. Planlı ekonomiyi CHP ve ordu desteklemesine rağmen AP şiddetle karşı çıkıyordu. Zürcher, **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, s.363.

⁴⁷³ Yakup Kadri Karaosmanoğlu, **Politikada 45 Yıl**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1998, s.266-268. İhsan Sabri Çağlayangil'in konuşması, "*Seçim meydanlarında dış dış dövuştüğü, fikir ve kanaatleriyle program ve metotlarıyla asla ittifak halinde bulunmadığı bir parti ile, millet ve memleket menfaati emrettiği zaman işbirliği haline gelmenin mümkün ve lâzım olduğu fikrini bu Parlâmentoya Adalet Partisi göstermiştir.*" **CSTD**, D: 1, C: 5, T: 1, B: 89, 4.10.1962, s.360. Bu konuşma, koalisyonun zorlama bir koalisyon olmasını göstermesi açısından önemlidir.

Ekonomi politikası konusundaki farklı yaklaşımlar, yeni liberalizm ve devletçilik, CHP ile AP arasındaki en belirgin ayrılık nedenidir. Bu iki partinin kurduğu koalisyon hükümetinin bozulmasının temel nedeni de bu ayrılıktır.⁴⁷⁴

Gümüşpala, İnönü'nün istifa etmesi üzerine Cumhurbaşkanı Gürsel'e; İnönü tarafından suni bir hükümet buhranı yaratılmak suretiyle huzursuzluğun arttırıldığını, af konusunu memleket meselelerinin çözümü için bir aşama olarak gördüklerini, AP'nin koalisyonu destekleme kararında olmasına ve AP Meclis Grubunda hükümet görüşüne yakın bir karar alınmasına rağmen, mesuliyetin AP'ye yüklenmeye çalışıldığını, ayrıca af konusunda liderler toplantısında bir neticeye varılmadan bir kriz meydana getirilmek istendiğini ifade etmiştir.⁴⁷⁵ Cemal Gürsel ise cevaben; *"İddianızın tam hakikate uygun olduğu kanısında değilim. Af işini memleketin âli menfaatleri önünde daha itidalle düşünmek, şartları gözden kaçırmamak, af uğruna memleketi buhrana götürmemek ciddi olarak düşünülmelidir..."* demiştir.⁴⁷⁶

Gümüşpala, 10 Haziran günü AP il temsilcileri toplantısında yaptığı konuşmada, memlekette iki küs taraf mevcut olmasına rağmen, bu soğukluğa kapılmamak için demokratik nizamın gelişmesine inanarak ve fedakârlık yaparak koalisyona girdiklerini, ancak iki tarafın yedi aylık koalisyon döneminde parlamento ve kabinede anlaşmalarının mümkün olmadığını, birbirlerini desteklemek yerine adeta birbirlerine muhalefet partisi gibi davrandıklarını söylemiştir. İki parti arasındaki gergin havanın dağılması için siyasi affın çıkarılması gerektiğini CHP tarafına defalarca aktardıklarını, ama kendi görüşlerinin pazarlık konusu yapıldığını ve Hükümetin teklifine kendilerinin yanaşmasına rağmen, Hükümetin istifa etmesinin hakiki sebebinin Af Kanunu olmadığını sözlerine eklemiştir.⁴⁷⁷

AP Genel Başkanı Ragıp Gümüşpala, 30 Kasım 1962'de başlayan AP Birinci Büyük Kongresi'nde yaptığı konuşmasında af konusuna geniş yer vermiş ve bu

---

⁴⁷⁴ Kemal H. Karpat, **Türkiye'de Siyasal Sistemin Evrimi (1876-1980)**, Çeviren: Esin Soğancılar, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2007, s.230.

⁴⁷⁵ **CCGA**, Kutu Nu: 4/104, Fihrist Nu: 3289/2.

⁴⁷⁶ **CCGA**, Kutu Nu: 4/104, Fihrist Nu: 3289/2. Cumhurbaşkanı'nın Gümüşpala'ya cevabı bu şekilde olmasına rağmen Cumhuriyet gazetesinde; *"O kanaatte değilim. Tarih huzurunda buhranın mesulü sensin"* şeklinde yer almıştır. **Cumhuriyet**, 1.6.1962.

⁴⁷⁷ **Cumhuriyet**, 11.6.1962.

konusmasında af ve birinci koalisyon ile ilgili olarak şu açıklamayı yapmıştı: *“Birinci Koalisyona iştirak ettiğimiz sırada bütün milletin büyük bir dikkat ve hassasiyetle üzerinde durduğu siyasi suçluların Af konusunu ehemmiyetle ele almak başta gelen vazifemizdi. O günün şartları içinde müşterek protokole ve programa ‘geçmişin siyasi mücadelelerinin vatandaşlarımız arasında yaratmış olduğu ayrılıkların ortadan kalkması, vatandaş arasında milli kader birliği şuurunun her türlü husumet fikrine galebe çalması ve yurttta tam bir huzurun yerleşmesi için gerekli bütün tedbirler alınacaktır. Yakın geçmişin bütün yaralarını insani duygular ve şefkat hisleriyle kapatmak yolunda her türlü gayret gösterilecektir.’ kaydını koydurmuş idik. 11.12.1961 tarihinde müşterek parti grubumuza verilen bir takrir (önerge) üzerine af konusunu partiler üstü bir mesele telakki ederek (kabul ederek) grubumuzdan ve diğer partiler gruplarından seçilecek muayyen (belirli) adet de parlamento üyeleriyle, hükümet programında zamanı tayin edilmeyen bu mühim mevzuunun hemen ele alınmasını derpiş ettik (öngördük)... En son 22 Şubat hadiselerini yaratanların Affı hakkındaki kanunun TBMM’ye getirilmesinden önce bu mevzu yine ele alınmış, 17.4.1962 ve 18.4.1962 tarihlerinde birer heyetle yine Başvekil nezdinde (huzurunda) kati teşebbüse geçtik. Bu görüşmeler neticesinde Başvekilin imzası ile alınan 27.4.1962 tarihli bir tezkere ile liderler toplantısına davet edildik. 3 Mayıs tarihinde başlayan bu toplantılarla tutumumuz ve çalışmalarımızda, en ince teferruatına kadar, matbuat vasıtasıyla umumi efkâra ve sizlere duyurulmuştur. Bu yönü takip eden görüşmeler sırasında, hiçbir zaman siyasi mahkûmların dört yıllarının dışındaki müddetlerinin affedileceğine dair bir teminat verilmemiş ve en ufak bir resmi beyanda da bulunulmamıştır. Bu noktayı nazar, 12.12.1961 tarihinde grubumuzda ittifakla varmış olduğumuz total af kararına aykırı olduğundan dolayıdır ki, koalisyon devam edememiştir...”⁴⁷⁸*

Başbakan İsmet İnönü, bazı suç ve cezaların affı hakkında kanun tasarısı ve teklifleri münasebetiyle Meclis’te yapılan görüşmelerde koalisyon hükümetinin dağılması ile ilgili olarak şunları söylemişti: *“Birinci Koalisyon Hükümeti, siyasi af konusundaki tartışmaların ölçüsünü bulamamaktan dolayı dağılmıştı. O zamandan*

---

⁴⁷⁸ Adalet Partisi, **Adalet Partisi Birinci Büyük Kongresinde Genel Başkan Ragıp Gümüşpala’nın Konuşması**, Orijinal Matbaa, Ankara, 1963, s.12.

beri, muhalefet partisi siyasi af konusunu elinden bırakmadı. Fakat hükümet programının tespit ettiği sınırların içinde çalışmalarımızı devam ettirdiğimizden, bu propagandanın tesirini fiilini sahaya naklettirmedik. Hiç kimsenin gözünden kaçmamaktadır ki, siyasi af konusunun bu tarzda istismarı huzursuzluğu artırmaktadır.”⁴⁷⁹

Toker, Gümüşpala'nın koalisyonun dağılmasına giden tutumuyla ilgili olarak; Sunay ve sevmediği komutanların emekliye sevk edilmesi talebine İnönü'den kesin ret cevabı alan Gürsel'in, koalisyonda çıkarılacak güçlüğü İsmet Paşa'yı yumuşatacağını ve O'na kendi arzularını kabul ettirebileceğini düşündüğünden, Gümüşpala'ya koalisyonda güçlük çıkartması için akıl verdiğini iddia etmiştir.⁴⁸⁰

2.7 CHP-AP Koalisyon Hükümetinin İcraatı

CHP-AP koalisyonu, Talat Aydemir girişimine maruz kalması ve af tartışmalarına rağmen, görevde kaldığı bu kısa sürede önemli işler gerçekleştirmiştir.

Ekim 1960'ta askerî yönetim tarafından görevlerinden uzaklaştırılan 147 öğretim üyesinin üniversitedeki görevlerine dönmelerine imkân sağlayan kanun tasarısı, 28 Mart 1962 tarihinde Millet Meclisi'nde,⁴⁸¹ 12 Nisan'da Senato'da kabul edilmiştir. AP adına Senato'da konuşan Ferit Alpiskender, “Büyük ihtilali başaran arkadaşların, büyük işler arasında böyle bir hukuk hatasına düşmüş olmaları gayet tabiidir... Şimdi bu kanunla üniversite muhtariyeti teyit ve takviye edilmiş oluyor... Karma Hükümeti, getirmiş olduğu bu kanundan dolayı tebrik ederim.” diyerek tasarıyı desteklemiştir.⁴⁸²

---

⁴⁷⁹ MMTD, D: 1, C: 13, T: 2, B: 55, 20.2.1963, s.577. Gümüşpala, Başbakan İnönü'nün Meclis'te yaptığı konuşmaya cevaben birinci koalisyonla ilgili olarak, 20 Şubat 1963 tarihli meclis konuşmasında da benzer görüşleri tekrarlamıştır. Söz konusu konuşmasında; “Birinci koalisyona girmekle iyi niyetimizi ve vatanperverliğimizi izhar ettik (gösterdik). Bu koalisyona girerken, Hükümet Başkanımızı partisinin bir genel başkanı olarak değil, tarafsız bir Hükümet Başkanı olarak selamlamak ve memleket realitelerini baş başa vererek halletmek istiyorduk. Bunda aldandık. Affin memleketteki huzur için getirilmesinin bir vasıtası olacağına inandık ve bu suretle bunu getirdik. Hükümeti desteklemeye kararlıyız dememize rağmen hükümetin istifası ile karşılaştık.” demiştir. MMTD, D: 1, C: 13, T: 2, B: 55, 20.2.1963, s.579-580.

⁴⁸⁰ Metin Toker, “İsmet Paşa İle 4 Buhranlı Yıl”, *Milliyet*, 24.1.1969, s.5.

⁴⁸¹ MMTD, D: 1, C: 4, T: 1, B: 66, 28.3.1962.

⁴⁸² Üye sayısı: 185, Oy verenler: 115, Kabul edenler: 96, Reddedenler: 17, Çekimsenler: 2, Oya katılmayanlar: 69, Açık üyelikler: 2. CSTD, D: 1, C: 4, T: 1, B: 66, 12.4.1962, s.306-307, 324-326.

“Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun”, ve “Yüksek Hâkimler Kurulu Kanunu”, 22 Nisan 1962 tarihinde kabul edilmiş ve 25 Nisan’da Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.⁴⁸³

28 Nisan 1960 tarihinde üniversite nümayişlerinin başlaması üzerine, DP iktidarı tarafından ilan edilen Örfî İdare (Sıkı Yönetim), 19 ay 2 gün geçtikten sonra, 30 Kasım 1961 tarihinde Ankara ve İstanbul’da son bulmuştur. İnönü, Orduya Hükümet’in şükranlarını bildirmiş ve asayiş için halktan yardım istemiştir.⁴⁸⁴

1962 Mali Yılı Bütçe Kanunu, 28 Şubat 1962 tarihinde Millet Meclisi’nde kabul edilmiştir.⁴⁸⁵ YTP’liler aleyhte, CKMP’liler ise çekimser oy kullanmışlardır.⁴⁸⁶ 1962 sonrasında, iktisat politikaları planlama tabanına oturtulmuştur.⁴⁸⁷ Bu temel yaklaşıma bağlı olarak; DPT, CHP-AP koalisyon hükümeti döneminde Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı’nın hazırlık çalışmaları hızlanmış⁴⁸⁸ ve 1962 yılı geçiş planı hazırlanmıştır. Ancak 1962 geçiş planı ve kabul edilen bütçeye rağmen, devlet sektörü ciddi bir yatırıma girişmemiş, piyasanın durgunluğuna ve işsizliğe çare olamamıştır.⁴⁸⁹

Bu dönemde Doğu Anadolu’da yaşanan kıtlık nedeniyle, Hükümet ciddi sıkıntı çekmiştir. Kıtlık nedeniyle bölgeye yardımlar yapılmıştır. Doğu Anadolu’daki kıtlığın tesirlerini azaltmak için, ABD’den 300.000 ton buğday yardımı alınması kararlaştırılmıştır.⁴⁹⁰

---

⁴⁸³ **RG**, S: 11091, 25.4.1962, s.7197-7212.

⁴⁸⁴ **Milliyet**, 1.12.1961.

⁴⁸⁵ Üye sayısı: 450, Oy verenler: 403, Kabul edenler: 295, Reddedenler: 57, Çekimserler: 51, Oya katılmayanlar: 46, Açık üyelikler: 1. **MMTD**, D: 1, C: 3, T: 1, B: 59, 28.2.1962, s.742-746.

⁴⁸⁶ **Milliyet**, 1.3.1962.; **Cumhuriyet**, 1.3.1962, s.5.

⁴⁸⁷ Korkut Boratav, **Türkiye İktisat Tarihi (1908-2005)**, 10. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara, 2006, s.118. 1960 sonrasında iktisat politikalarının yapımı ve uygulamasına düzen getirmek, iktisat politikalarını bilimselleştirmek, karar birimleri arasında koordinasyon sağlamak, rasyonelliğe dönmek ve iktisat politikalarına amaç ve yöntem itibarıyla istikrar kazandırmak olmuştur. Ahmet Kılıçbay, **Türk Ekonomisi (Modeller, Politikalar, Stratejiler)**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1992, s.113.

⁴⁸⁸ Kılıçbay, **a.g.e.**, s.113. DPT, 30 Eylül 1960 tarihinde kurulmuştur. “Devlet Planlama Teşkilatının Kurulması hakkında Kanun” **RG**, S: 10621, 5.10.1960, s.2274-2275.

⁴⁸⁹ **Milliyet**, “Durum: 2. Koalisyonun Mukadderatı”, 16.7.1962.

⁴⁹⁰ **Milliyet**, 5.1.1962, s.1, 5.

1960 sonrası yönetime büyük bir borç mirası kalmıştır. Dış borçların düzenlenmesi için yapılan ilk konsorsiyumlardan biri, 1962’de Türkiye’nin yükümlülüklerini belirlemek için kurulmuştur. 1-6 Nisan tarihlerindeki NATO konferansında konsorsiyum üyeleri, ilk beş yıl için yıllık 300 milyon dolarlık yardım vaat etmişlerdir.⁴⁹¹ ABD’nin önerisiyle, OECD ülkelerinin de Türkiye’ye yapılan yardıma katkıda bulunabilmesi için, 31 Temmuz 1962’de Türkiye’ye “Yardım Konsorsiyumu” kurulmuştur.⁴⁹² Ancak, konsorsiyumun yardım için harekete geçmesi beklenenden yavaş olmuştur. ABD 1963’te, Türkiye’ye vermeyi planladığı yardımı, Konsorsiyum üzerinden yapmıştır.⁴⁹³

Koalisyon hükümetinin kurulmasının ardından, Ege’de başlayan işçi gösteri ve mitingleri bütün yurda yayılmaya başlamıştı. Ankara, İzmir ve Zonguldak’ta yapılan gösteriler; işçilerin ücretlerinden memnun olmadıklarını ve “kolektif iş akdi ve grev haklarının” tanınmasını istediklerini göstermiştir.⁴⁹⁴

İstanbul İşçi Sendikaları Birliğinin tertiplelediği Saraçhane Mitingi, dönemin ilk toplu eylemi olmuştur. Onbinlerce işçinin katıldığı mitingde, “*Kolektif iş akdi ve grev hakkını almak için and içilmiş, kanunla verilmediği takdirde grev yapılacağı*” ilan edilmiştir.⁴⁹⁵

İşçiler ve işçi sendikaları, 15 Ocak 1962 tarihinde, Türk-İş Müessesileri kongresinde bir araya gelmişlerdi. İşçilerin Meclis’te yeterince temsil edilmediğini söyleyen Konfederasyon Başkanı Seyfi Demirsoy, işçilerin bir siyasi parti ve banka kurmak istediklerini bildirmiştir. Çalışma Bakanı Bülent Ecevit, işçi hakları konusunda Bakanlık olarak yaptıkları çalışmalar hakkında bilgi vermiş, “Grev ve Toplu Sözleşme Kanunları”nın çıkarılması için elinden geleni yapacağına söz

---

⁴⁹¹ Irvin Cemil Schick ve Ertuğrul Ahmet Tonak, “*Uluslar arası Boyut: Ticaret, Yardım ve Borçlanma*”, **Geçiş Sürecinde Türkiye**, 3.Baskı, Derleyenler: Irvin Cemil Schick ve Ertuğrul Ahmet Tonak, Belge Yayınları, İstanbul, 1998, 369.

⁴⁹² Devlet Bakanı Turhan Feyzioğlu, 1 Ağustos’ta basın toplantısında, Konsorsiyum’un kurulmasını, “*Türkiye’nin hürriyet ve toplumsal adalet içinde kalkınma davasını gerçekleştirme yolunda atılmış en büyük adımlardan biridir.*” şeklinde nitelmiştir. Gönübol, vd., **a.g.e.**, s.459-460.

⁴⁹³ Oran, vd., **a.g.e.**, s.699. Kronik dış açıklara dayanan gelişme süreci, OECD bünyesinde kurulan Türkiye’ye yardım konsorsiyumuyla dış denetim altında tutulmuştur. Boratav, **a.g.e.**, s.128.

⁴⁹⁴ **Milliyet**, “*Durum: İşçi Gösterileri*”, 4.12.1961.

⁴⁹⁵ **Milliyet**, 1.1.1962.

vermiştir.⁴⁹⁶ İşçiler ile ilgili bu açıklamalar yapılırken, aynı gün 15 Ocak'ta, Bütçe Komisyonu, memur zammının bir yıl geri bırakılmasını isteyen hükümet tasarısını ittifakla tasdik etmiştir.⁴⁹⁷

CHP-AP koalisyonu döneminde, dış politika fazla ilgi uyandırmamıştır. Kıbrıs Cumhuriyeti'nin 16 Ağustos 1960'ta ilan edilmesinin ardından, Kıbrıs meselesinin çözümlendiği düşünülüyordu.⁴⁹⁸ Ancak Kıbrıs Cumhuriyeti Anayasasına yapılan ihlallere karşı Türk Hükümeti, 1961 yılından itibaren uyarılar yapmak zorunda kalmıştır. Kıbrıs'ta ENOSİS ve bu amaçla silahlanma hazırlıklarına karşı Dışişleri Bakanı Selim Sarper, 1962 yılı Şubat ayında Kıbrıs'ta çıkan Akın gazetesine verdiği demeçte, "*Rum teşekküllerinin ve bazı Rumca gazetelerin anlaşmalara hücum etmesi olağan hadiselerdir... Onlar bu şekilde bir zihniyet sahibidir. Yalnız şurası bir hakikattir ki, anlaşmaları bozmak kimsenin lehine olmaz...*" uyarılarında bulunmuştur.⁴⁹⁹

Koalisyon döneminde Kıbrıs'la ilgili en önemli olay; 25 Mart 1962'de Lefkoşa'daki iki Türk camisinin bombalanması olayıdır. Hükümet bir bildiri yayımlayarak, Kıbrıs Hükümeti'nden faillerin yakalanarak cezalandırılmasını istemiştir. Kıbrıs Cumhurbaşkanı Makarios da, "*çirkin ve barbarca bir hareket*" şeklinde nitelendirdiği bu olayı kınayan bir bildiri yayımlamıştır.⁵⁰⁰ Bu olay, büyümeden kapanmıştır.

---

⁴⁹⁶ **Milliyet**, 16.1.1962, s.1, 7.

⁴⁹⁷ **Milliyet**, 16.1.1962. Türk-İş, 1960-1962 yıllarında; dönemin sıkıntılarını gidermeye ve derlenip toparlanmaya, hükümet politikalarını etkilemeye, kamuoyu oluşturmaya ve çıkacak kanunlara kendi görüş ve düşüncelerini dâhil etmeye çalışmıştır. Cahit Talas, **Sosyal Ekonomi**, İkinci Kitap, 3. Bası, A.Ü. SBF Yay., Ankara, 1972, s.301-302. Bu çabaların neticesinde Sendikalar Kanunu ile Toplu İş Sözleşmesi, Grev ve Lokavt Kanunu, 1963 yılında çıkarılarak yürürlüğe girmiştir. Cahit Talas, **Türkiye'nin Açıklamalı Sosyal Politika Tarihi**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1992, s.155-180.

⁴⁹⁸ William Hale, **Türk Dış Politikası 1774-2000**, Çeviren: Petek Demir, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2003, s.135.

⁴⁹⁹ Mehmet Gönlübol, vd., **Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995)**, 9. Baskı, Siyasal Kitabevi, Ankara, 1996, s.373.

⁵⁰⁰ **Milliyet**, 26.3.1962, s.1, 5. Bu olay, 26 Mart'ta Meclis'te gündem dışı görüşülmüştü. Kemal Bağcıoğlu (AP, Maraş), "*Bu vahşi ve çirkin tecavüz hadisesi, ... Kıbrıs'taki her iki Cemaatin arasını açmayı hedef tutmaktadır.*" demiştir. Devlet Bakanı ve Dışişleri Bakanı Vekili Turhan Feyzioğlu (CHP, Kayseri), "*Bu hadisenin Kıbrıs'ta iki cemaatin sulh içinde yaşamasını güçleştirmemesi; Türk-Yunan münasebetlerine gölge düşürmemesi ve tecavüz faillerinin bu maksatlarına nail olmalarını için her tedbire başvurulmalıdır.*" demiştir. **MMTD**, D: 1, C: 4, T: 1, B: 65, 26.3.1962, s.120-121.

Menderes Hükümeti, Ekim 1959'da Eisenhower yönetimiyle, 15 adet Jüpiter orta menzilli ve nükleer savaş başlıklı balistik füzenin Türk topraklarına yerleştirilmesi konusunda anlaşmıştır. Askerler, Türkiye'ye yönelik bir Sovyet saldırısı karşısında Jüpiterlerin, Türkiye'nin askeri gücünü artıracığına inanıyorlardı. Füzeler, 1961 sonbaharında İzmir yakınlarına yerleştirmiş, ancak 1962 yılına kadar kullanıma hazır hale getirilmemişlerdi. Füzeler, ABD ve Türk Hükümetlerinin ortak izni olmaksızın kullanılmayacaklardı.⁵⁰¹ Böylece Türkiye, Sovyet tehdidine karşı kendini daha güvende hissedecekti.

1962 yılı Mayıs ayında Amerikan Dışişleri Bakanı Rusk, Oslo'daki NATO Bakanlar toplantısında ve yine aynı yılın Haziran ayında ABD Dışişlerinden George Bali, Washington'daki Türk Büyükelçisine Jüpiterlerin geri çekilmesini önermiş, Ankara'dan olumsuz yanıt verilmiştir.⁵⁰²

27 Mayıs müdahalesinden sonra idareyi ele alan askeri hükümet, Menderes'in Sovyetler Birliği'yle yaptığı uzlaşmayı feshetmiş ve Türkiye'nin NATO ile CENTO'ya bağlılığını teyit etmiştir.⁵⁰³ CHP-AP hükümeti de, bu durumu hükümet programında teyit etmiştir.

---

⁵⁰¹ Hale, **Türk Dış Politikası**, s.135-136.

⁵⁰² Ayşegül Sever, "*Yeni Bulgular Işığında 1962 Küba Krizi ve Türkiye*", **A.Ü. SBF Dergisi**, C: 52, S: 1, Ankara, 1997, s.655.

⁵⁰³ Hale, **Türk Dış Politikası**, s.135.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ADALET PARTİSİ'NİN MUHALEFET YILLARI

3.1 Ragıp Gümüşpala Karşısı Parti İçi Muhalefet ve İstifalar

Başbakan İnönü'nün istifasıyla koalisyonun sona ermesi üzerine mutedil bilinen grup, Ragıp Gümüşpala ve parti yönetiminde bulunan -müfrit bilinen- gruba karşı muhalif çalışmalarını arttırmaya başlamıştır.

Hükümetin istifasını açıklamasından sonra hükümeti destekleyen AP'liler bir toplantı yapmışlardı. Müstafi Tarım Bakanı Cavit Oral'ın başkanlığa getirildiği toplantıda, Gümüşpala ve partinin diğer kanadı aleyhinde konuşmalar yapılmıştır. Konuşmacılar, Gümüşpala ve taraftarlarını memleket menfaatini korumayan ve siyasi hayatı buhrana sürükleyen bir zümre olarak kabul etmişlerdir. Bu toplantıdan sonra Ahmet Topaloğlu başkanlığında, Nihat Su, Muhittin Güven ve GİK'in bazı üyelerinden teşkil edilen bir heyet, Gümüşpala'nın evine giderek alınan kararları kendisine açıklamıştır. Gün içerisinde Meclis'e gelen milletvekili ve senatörlerden otuzu Gümüşpala'nın istifa etmesini talep etmişlerdir.⁵⁰⁴ Gümüşpala parti içi muhalefet üzerine verdiği beyanatta *"Partimizde ayrılmalar ve parçalanmalar olabilir. Arkadaşlarımız şuur sahibidirler, milletvekilidirler, istediklerini yapmakta serbesttirler..."* demiş ve *"Partide kendisine muhalif olanların sayısının otuzu geçmediğini ve partiden istifa etmeyeceğini"* açıklamıştır.⁵⁰⁵

Gümüşpala'nın açıklamasının ardından 1 Haziran'da Anayasa Komisyonundan Burhan Apaydın'ın hazırladığı, müstakil grubun teşkil edildiğine dair önerge 50 kadar milletvekili tarafından imzalanmış, GİK'in değiştirilmesi talep edilmiş ve Gümüşpala'nın GİK toplantısında istifa etmemesi halinde, önergenin kamuoyuna açıklanacağı bildirilmiştir.⁵⁰⁶

---

⁵⁰⁴ İnönü'ye hak veren 92'ler bu toplantıda şu kararları almışlardı: Gümüşpala'nın parti başkanlığından ayrılması ve AP Kurucu Meclisi'nin 92'ler arasından yeni Genel Başkanı seçmesi, MİK ve Meclis Grup İdare Heyetlerinin topluca istifa etmesi ve 92'ler tarafından bu heyetlerin teşkil edilmesi, Hükümetin desteklenmesi ve koalisyon ruhuna uygun şekilde hareket edilmesi, bu kararların kabul edilmemesi halinde CHP tarafından kurulacak Hükümet'in 92'ler tarafından desteklenmesi. **Cumhuriyet**, 1.6.1962, s.1, 5.; **Milliyet**, 1.6.1962, s.1, 7.

⁵⁰⁵ **Milliyet**, 1.6.1962, s.1, 7.

⁵⁰⁶ **Cumhuriyet**, 2.6.1962, s.5.

Cevdet Perin'in Gümüşpala'nın istifasını istediği MİK toplantısında, Genel Başkanlığa Ragıp Gümüşpala ve Genel Sekreterliğe İsmet Sezgin seçilmişlerdi. Ayrıca Temsilciler Meclisi'nin süratle kurulmasına karar verilmiştir. Genel Başkan ve muhasip dışındaki tüm MİK üyeleri değişmiş ve MİK'e mutediller hâkim olmuşlardı.⁵⁰⁷ Mutedillerin MİK'e hâkim olması üzerine müfritlerden Şeref Kayalar, Vedat Ali Özkan, Orhan Süersan ve Ertuğrul Akça kuruldan istifa etmişlerdir.⁵⁰⁸

Gümüşpala'nın yetkilerinin sınırlandığı bu toplantıda büyük tartışmalar olmuş ve Gümüşpala yoğun eleştiriler almıştır. Kamuran Evliyaoğlu, "*Hangi saatte telefon etsek Şinasi Osma'yı sizin yanınızda buluyoruz ve soruları o cevaplandırıyor. Bu zat sizi iğfal etmektedir.*" demiştir. Turhan Kapanlı, AP'nin Meclis'te 282 temsilcisi bulunmasına rağmen anlaşmazlık ve tutarsızlık içinde olduğunu, istikrarlı bir hüviyete sahip olmadığını söylemiştir. Cevdet Perin de müfritleri temizlemek gerektiğini, bunların şahsi menfaatleri için memleket menfaatlerini hiçe saydıklarını, Gümüşpala'nın müfritlerin tesiri altında kaldığını söylemiştir. Bu ithamlar üzerine MİK'in yenilenmesi gerektiğine inandığını söyleyen Gümüşpala, "*Tariz, şikâyet ve tenkitleri haklı bulmaktayım. Elbette hatalarımız olmuştur. Geçmiş hadiseleri artık bir tarafa bırakalım.*" demiştir.⁵⁰⁹

Diğer taraftan Antalya milletvekili Ömer Eken'in evinde 30-35 milletvekili ve senatör ile İzmir İl Başkanı Mehmet Yorgancıoğlu'nun katıldığı toplantıda; müfritlerin bir an evvel partiden ayrılması, 10 gün içinde MİK'in yeniden kurulması ve affı, siyasi yatırım yapanların partiden temizlenmesi kararlaştırılmıştır.⁵¹⁰

---

⁵⁰⁷ Teşkilat Başkanlığına Turan Kapanlı, Propaganda Başkanlığına Ahmet Kırımlı, Seçim Başkanlığına Nurettin Bulak, Muhasipliğe Ferhat Nuri Yıldırım seçilmiştir. **Milliyet**, 2.6.1962, s.1, 7.; **Cumhuriyet**, 2.6.1962, s.1, 5.

⁵⁰⁸ **Milliyet**, 3.6.1962, s.7.; **Cumhuriyet**, 4.6.1962, s.1, 5.

⁵⁰⁹ MİK toplantısında alınan kararlar: 1. MİK'te ayıklama yapılarak müfritlerin çıkarılması (İttifakla). 2. Sadettin Bilgiç'in Grup Başkanı olduğu Millet Meclisi AP Grubu Yönetim Kurulu'nun istifa etmesi (17 oyla). 3. Grup toplantısında 92'lik önergeyi, reddedilmiş gibi gösteren Başkan Saim Sarıgöllü ile o toplantıda grubu tahrik edenler hakkında soruşturma açılması (14 oyla). 4. Kurulacak yeni hükümete AP'nin de girmesi için çalışmalar yapılması (İttifakla). 5. CHP ve AP Koalisyonu kurulduğu takdirde Gümüşpala'nın vazife alması (İttifakla). 6. Parti Temsilciler Meclisi'nin acele toplantıya çağırılması. Bu toplantıya teşkilattan 15 kişi ile parti mensubu 15 milletvekili ve senatör ile MİK üyelerinin katılması (İttifakla). 7. Gümüşpala'nın, münferit hareket etmemesi ve MİK'in onayını almadan beyanda bulunmaması (İttifakla). **Cumhuriyet**, 3.6.1962, s.1, 7.; **Milliyet**, 3.6.1962, s.1, 7.

⁵¹⁰ **Cumhuriyet**, 3.6.1962, s.1, 7.; **Milliyet**, 3.6.1962, s.1, 7.

AP MİK üyelerinin, 5 Haziran gecesi yapılan toplantıda topluca istifa etmesi üzerine, tüzük gereği, kurulun tespiti için yetki, Kurucular Heyetine verilmiştir.⁵¹¹ Bir gün sonra yapılan, Cevdet Perin'in katılmadığı ve Kamuran Evlioğlu'nun terk ettiği, Kurucular Heyeti toplantısı neticesinde mutediller tasfiye edilmiş ve MİK'e yeniden müfritler hâkim olmuşlardır.⁵¹² Bu gelişme üzerine, AP'li mutediller 7 Haziran'da, Gümüşpala'ya, memleketin ve partinin içinde bulunduğu buhrana son vermek için yapılması gereken prensipleri ortaya koyan bir muhtıra vermeyi kararlaştırmışlardır.⁵¹³

Gümüşpala, bu gelişmeler üzerine teşkilatın desteğini alarak muhalefetin önüne geçmek için illerden üç idare kurulu üyesini toplantıya davet etmiştir. 10 Haziran'da Ankara Opera Meydanında bir salonda başlayan AP İl Başkanları toplantısında ilk sözü alan Gümüşpala, öncelikle koalisyon, CHP ile yaşanan gerginlik ve af müzakereleri hakkında bilgi vermiş ve hükümet buhranının sebebini, CHP'nin, affi, partiler üstü bir mesele olarak görmemesinden kaynaklandığını söylemiştir. Daha sonra 65'ler tarafından verilen muhtıraya temas ederek maddeleri cevaplandırmış ve MİK'in yeniden değişmesine gerek olmadığını sözlerine ilave etmiştir. Gümüşpala, sözlerine son verirken, konuşmalarda şahıslar üzerinde durulmadan tenkit ve teklifler yapılmasını talep etmiştir. İllerden gelen delegeler tarafından, Gümüşpala yönetimine mutlak destek verilirken, basın, İnönü, CHP ve hükümete sert hücumlar yapılmıştır. Eleştirilere cevap vermek ve görüşlerini açıklamak isteyen mutedillere Gümüşpala'nın kasıtlı olarak söz vermemesi üzerine çıkan karışıklık nedeniyle toplantı ertesi güne tehir edilmiştir.⁵¹⁴ Mutedillerin katılmadığı ikinci günkü toplantıdan sonra yayınlanan

---

⁵¹¹ **Cumhuriyet**, 6.6.1962, s.1, 5.; **Milliyet**, 6.6.1962, s.1, 7.

⁵¹² Ragıp Gümüşpala, Şinasi Osmalı, İhsan Önal, Ethem Menemencioğlu, Vedat Ali Özkan, Ertuğrul Akça, Orhan Süersan, Cenap Aksu, Celal Ertuğ, Ferhat Nuri Yıldırım, Mehmet Yorgancıoğlu, Alaettin Çetin, Fethi Tevetoğlu, Haldun Menteşoğlu, Tefik İnce, Rüstem Reşat Zaloğlu, Cihat Bilgehan, İhsan Köknel, İsmail Hakkı Tekinel, Hasan Aksoy, Baki Güzey ve yedek üye olarak Ziya Altınöğlü, Özel Şahingiray, Kemal Bağcıoğlu ve Rıza Bertan MİK'e seçilmiştir. (Rıza Bertan yerine sehven Cumhuriyet'te Rifat Bertan ve Milliyet'te Rıza Berkan yazılmıştır.) **Cumhuriyet**, 7.6.1962, s.1, 5.; **Milliyet**, 7.6.1962, s.1, 7. Gazeteci Ecvet Güresin, yeni MİK'i "Muteddiler için ümit yoktur." şeklinde özetlemiştir. **Cumhuriyet**, 7.6.1962, s.1, 5.

⁵¹³ **Cumhuriyet**, 8.6.1962. 64 milletvekili ve senatörün imzaladığı ve 7 kişinin telgrafla katıldığı krizin giderilmesi için çaba gösterilmesi istenen muhtırayla; MİK, Senato ve Meclis Grup İdare Heyetleri ile başkanlarının değiştirilmesi, Büyük Kongre'nin bir an evvel toplanması, partinin bölücü faaliyetlere seyirci kalmaması, partiyi selamete götürecektir politikaya ait metotların kurulması ve bunun için elbirliği ile gayret sarf edilmesi talep edilmiştir. **Cumhuriyet**, 9.6.1962, s.1, 5. Milliyet'e göre muhtıra veren 65 AP'li milletvekili ve senatördür. **Milliyet**, 9.6.1962, s.1, 7.

⁵¹⁴ **Cumhuriyet**, 11.6.1962, s.1, 5.

bildiriyle; parti teşkilatının Gümüşpala ve MİK'i desteklediği, koalisyona iştirak etme konusunda MİK'in kararlarını kabul edecekleri ve MİK'in tebliğiyle yayınlanan muhtıra arasında fikir, mana ve ruh bakımından bir fark müşahede edilmediği beyan edilmiştir.⁵¹⁵

Kabine buhranından iki hafta sonra 12 Haziran'da toplanabilen AP Meclis Grubu netice alamadan dağılmıştır. İlk sözü alan Gümüşpala, İl Başkanları toplantısındaki konuşmasını tekrarlamış, Burhan Apaydın parti politikaları hakkında cevaplanmasını istediği 11 maddelik bir önerge vermiştir. Zaman zaman sert tartışmaların cereyan ettiği toplantıda Afyon milletvekili Haluk Nurbaki, “*AP bazı tesirlerle memleketi felakete götürmektedir*” demiştir. Toplantı sonunda yayınlanan müşterek grup bildirisinde; grubun gayede birlik ve beraberlik içinde bulunduğu belirtildikten sonra AP'den ayrılanlar itham edilmişlerdir.⁵¹⁶

Mutedillerin baskıları sonucu; Cumhuriyet Senatosu Genel İdare Heyeti, 3 Haziran'da Başkanlık Divanı'na istifasını vermiş,⁵¹⁷ Millet Meclisi Grup İdare Kurulu da 8 Haziran'da topluca istifa etmiş ve Grup Başkanı Sadettin Bilgiç “*Salı günü (12 Haziran'da) istifalarını açıklayacaklarını*” söylemiştir.⁵¹⁸

Ülkenin koalisyon buhranı yaşadığı bu dönemde Gümüşpala ve yöneticilerden rahatsız olan AP'liler, parti içinde muhalefet yaparak gruplarını korumaya çalışırken, birçok AP'li de partiden istifa etmiştir.

Gümüşpala'nın istifa etmemesi üzerine Ömer Eken MİK üyeliğinden istifa etmiştir.⁵¹⁹ AP'nin kurucularından Devlet Bakanı Necmi Ökten, “*AP'de devam eden basiretsizlik gerek parti, gerek memleket için zararlı olmaya başladı... AP idarecileri tehlikeli unsurların elinde inisiyatifini kaybetmiştir.*” diyerek 5 Haziran'da AP'den istifa etmiştir.⁵²⁰ Emin Acar, Nazmi Öktem ve Kudret Mavitan da partiden istifa

---

⁵¹⁵ **Cumhuriyet**, 12.6.1962, s.1, 5.

⁵¹⁶ **Cumhuriyet**, 13.6.1962, s.1, 5.

⁵¹⁷ **Cumhuriyet**, 4.6.1962, s.1, 5.

⁵¹⁸ **Milliyet**, 9.6.1962, s.7.

⁵¹⁹ **Cumhuriyet**, 1.6.1962, s.1, 5.; **Milliyet**, 1.6.1962, s.1, 5.

⁵²⁰ Meclis'teki bağımsız gruba katılan Ökten, Meclis'teki Bağımsız Grup Başkanlığına seçilmiştir. **Hürriyet**, 6.6.1962.; **Milliyet**, 6.6.1962.; **Cumhuriyet**, 6.6.1962, s.1, 5.

ettiklerini açıklamışlardı.⁵²¹ Manisa Senatörü Emin Acar, “Bugünkü hükümet buhranı müsebbipleri (sebepler) ile beraber çalışmak ve ileride tekrar telafisi imkânsız siyasi, iktisadi, mali ve askerî buhranlara güzel yurdum ve sevgili milletim için tehlikeli gördüğümünden” diyerek istifa etmiştir.⁵²² Ekonomi ve Ticaret Bakanı İhsan Gürsan “Memleketin içinde bulunduğu durum karşısında partinin ve partiyi sevk ve idare mesuliyetini taşıyanların tutum şeklini zihniyetini ve mesuliyet anlayışını kendi prensipleri ve idealleri ile telif edemediğini” ve İzmir milletvekili Kadri Özek de “İdarecilerin parti ve devlet idaresinin gerektirdiği ehliyet haiz olmadıklarını görerek, bundan doğacak mesuliyeti paylaşmama, vazife mesuliyetine müdrük (anlayan) bir fert olarak vicdanım müsait değildir.” diyerek 7 Haziran’da AP’den istifa etmiştir.⁵²³ AP’de ihtiras fırtınasının hüküm sürdüğünü iddia eden Cevdet Perin de 12 Haziran’da istifasını sunmuştur.⁵²⁴ Başbakan Yardımcısı Akif Eyidoğan, Basın-Yayın Bakanı Kamuran Evliyaoğlu, AP ileri gelenlerinden Turhan Kapanlı ve Afyon milletvekili Haluk Nurbaki de 14 Haziran’da AP’den istifa etmişlerdir.⁵²⁵

Bu istifalar üzerine 12 Haziran’da yayımlanan müşterek grup bildirisinde; “AP Grubu, partimize gerek içimizden ayrılanlar tarafından ve gerekse dışarıdan kastı mahsusla tevcih edilen (yöneltilen) bütün isnat ve ithamları şiddetle reddeder. Bugüne kadar hükümet, partimizin en yüksek kademelerine çıkarılmış olan zevatın, ayrılırken eski yuvalarına yönelttikleri yersiz, haksız ve insafsız hücumlar, Grubumuzda büyük üzüntü yaratmıştır.” denilirken, diğer taraftan AP MİK de yayımladığı bildiride; “Gerçekle uzaktan ve yakından en ufak bir ilgisi bulunmayan bir takım sebepler icat ederek, kendilerini AP bünyesinden tasfiye edenlerin, son günlere kadar kurucusu, idarecisi, mensup ve mesulü buldukları partimizden ayrılırken yaptıkları haksız ve menfur (iğrenç) isnat ve iftiralarını teessür ve teessüfle karşılamaktayız. Bu beyanları, şahsi hırslardan doğan beşeri zaafın tipik bir arazi

---

⁵²¹ **Milliyet**, 6.6.1962, s.7.

⁵²² **Milliyet**, 7.6.1962, s.7.; **Cumhuriyet**, 7.6.1962, s.1, 5.

⁵²³ **Milliyet**, 8.6.1962, s.1, 7.; **Hürriyet**, 8-9.6.1962.; **Cumhuriyet**, 8.6.1962.

⁵²⁴ **Hürriyet**, 13.6.1962.; **Cumhuriyet**, 13.6.1962, s.5. Cevdet Perin, istifa ettikten bir gün sonra 13 Haziran 1962’de YTP’ye geçmiştir. **Milliyet**, 14.6.1962, s.1, 7. Bağımsız Bursa Milletvekili Cevdet Perin, Süleyman Demirel’in Genel Başkan olmasından sonra 15 Şubat 1965 tarihinde kurucusu bulunduğu AP’ye geri dönmüştür. **Milliyet**, 16.2.1965, s.7.

⁵²⁵ **Hürriyet**, 15.6.1962.; **Cumhuriyet**, 15.6.1962, s.1, 5.; **Türkiye Yılı 1963**, s.35.

(belirtisi) saymaktayız. Bu şahısların siyasi ahlakla telifi (uzlaştırması) kabil (mümkün) olmayan davranışları, demokratik rejimin ve milli menfaatlerin tahribine müteveccihdir (yöneliktir). AP en temiz niyetlerle daha kuvvetli bir bünye içinde memleket hizmetlerinde, yüce milletimizin emrindedir.” denmiştir. Aynı akşam mutediller Meclis’te toplanarak son siyasi buhranın giderilmesinin çarelerini görüşmüşlerdir. Toplu istifa edilmesi beklenen bu toplantıda istifa kararı alınamamıştır.⁵²⁶ Yönetim Kurulu’nun 18 Haziran tarihli toplantısında alınan karar doğrultusunda derhal bir tamim hazırlanarak teşkilata gönderilmiştir. Tamimde, AP’yi bölmek için koalisyonun İnönü tarafından bozulduğu söylenmiş, partiden ayrılanlar “koltuk sevdalıları” olarak nitelendirilerek sert bir dille eleştirilmiştir.⁵²⁷

3.2 CHP-YTP-CKMP Koalisyon Hükümetinin Kurulması ve AP Adına Ragıp Gümüşpala’nın Hükümet Programına İlişkin Görüşleri

Yeni hükümetin kurulması için ülkenin içinde bulunduğu durum ilk koalisyon hükümetinin kurulduğu altı ay öncesine göre daha uygun görülmekteydi. YTP, İnönü başkanlığında bir koalisyona katılmaya istekliydi ve AP’de yaşanan bölünmeler nedeniyle Meclis’te yeterli çoğunluğu bulmak mümkün görünüyordu.⁵²⁸

İnönü’nün istifasını Almanya’da öğrenen Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay, ülkeye dönüşünde, Cumhurbaşkanı Gürsel’e düşüncelerini iletmiştir.⁵²⁹ Gürsel, 1 Haziran’da Hasan Dinçer, Ekrem Alican, Ragıp Gümüşpala ve İsmet İnönü’nün görüşlerini almayı müteakip,⁵³⁰ 2 Haziran’da hükümeti kurma görevini yeniden İnönü’ye vermiştir.⁵³¹

---

⁵²⁶ **Cumhuriyet**, 15.6.1962, s.1, 5.

⁵²⁷ **Cumhuriyet**, 19.6.1962, s.1, 5.

⁵²⁸ Ahmad, **Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945–1980)**, 2007, s.268. İsmet İnönü’nün istifası üzerine YTP ve CKMP üyeleri yeni kurulacak bir koalisyonda bulunabilecekleri yönünde açıklamalarda bulunmuşlardı. YTP Genel Başkanı Ekrem Alican, “Yeni kurulacak hükümette CHP’nin bulunması gerektiğini ve YTP Meclis Grubu olarak buhranın atlatılması için ellerinden geleni yapacaklarını” bildirmiş, YTP’li Cevat Önder, “Vazife düşerse vazifeden kaçmayız.” demiştir. CKMP idarecileri de, AP’yi dışarıda bırakarak üçlü bir koalisyon hükümeti kurulması fikrini yaymaya çalışmışlardır. **Milliyet**, 1.6.1962, s.7.

⁵²⁹ **Milliyet**, 1.6.1962, s.1, 7. Sunay, “İçimizdeki karın ağrularından kurtulalım.” dedi. **Cumhuriyet**, 1.6.1962, s.1, 5.

⁵³⁰ **Milliyet**, 2.6.1962, s.1, 7.; **Hürriyet**, 2.6.1962, s.1, 7.; **Cumhuriyet**, 2.6.1962, s.1, 5.

⁵³¹ **Milliyet**, 3.6.1962, s.1, 7.; **Hürriyet**, 3.6.1962, s.1, 7. CKMP Başkanı Osman Bölükbaşı ile 28 senatör ve milletvekili, hükümete girme konusunda çıkan görüş ayrılığı üzerine 2 Haziran’da partiden istifa etmiştir. **Milliyet**, 3.6.1962.; **Hürriyet**, 3.6.1962. Bölükbaşı ve arkadaşları, 14 Haziran 1962’de Millet Partisi’ni kurmuştur. **Milliyet**, 15.6.1962.; **Hürriyet**, 15.6.1962.

AP, koalisyon hükümetine iştirak etme konusunda olumlu beyanatta bulunmuştur. Ancak “AP tutumunda değişiklik yapmazsa Ankara’yı bile terk ederim” diyen İnönü,⁵³² koalisyon hükümeti için temasları YTP ve CKMP ile yapmış, AP’yi bu konuda hiç düşünmemiştir.

Partiler arasındaki bakanlık pazarlıkları, koalisyon hükümetinin kurulmasını olumsuz etkilemiştir. Koalisyon görüşmelerinde; YTP’nin Başbakan Yardımcılığı ve İçişleri Bakanlığının CHP’ye verilmemesi konusunda ısrar etmesi üzerine, İnönü, 18 Haziran’da Cumhurbaşkanına hükümeti kurma görevini iade etmiştir.⁵³³ Bunun üzerine Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay, 19 Haziran gecesi Gürsel ve İnönü ile görüşmüştür.⁵³⁴ Bu görüşmeden sonra Gürsel, 20 Haziran’da parti liderleriyle görüşerek İnönü’ye yardımcı olunmasını istemiştir. Gümüşpala, aynı gün MİK’e Gürsel’in isteklerini iletmış ve kendilerine düşen vazifeyi yerine getirmeye hazır olduklarını Gürsel’e bildirmiştir.⁵³⁵

Neticede askerî baskı devreye girmiş ve 24 Haziran’da CHP, CKMP, YTP ve bağımsızların anlaşarak bir koalisyon hükümeti kurmaları sağlanmıştır.⁵³⁶ Bakanlar

---

⁵³² **Cumhuriyet**, 6.6.1962.

⁵³³ **Milliyet**, 19.6.1962.; **Cumhuriyet**, 19.6.1962.; **Hürriyet**, 19.6.1962, s.1, 7.

⁵³⁴ **Cumhuriyet**, 20.6.1962. Resmen ifade edilmemekle beraber, ordu üst kademeleri, yeni hükümeti tekrar İnönü’nün kurmasını arzulamaktaydı. Nitekim, önceki gece Genelkurmay Başkanı Sunay, Kuvvet Kumandanları ile görüştüktan sonra, bu arzuyu ifade etmiş, daha sonra İnönü’yü evinde ziyaret ederek fikirlerini paylaşmıştır. **Hürriyet**, 21.6.1962. Eski MBK üyesi senatör Sıtkı Ulay, Gümüşpala kabineyi karar mı sorusuna, “*Yok. Halen, sadece İsmet Paşa’nın kabineyi kurması gerekir.*” cevabını vermiştir. **Cumhuriyet**, 20.6.1962, s.5.

⁵³⁵ “Sayın Cumhurbaşkanımız tarafından vaki (olan) davet üzerine 20/6/1962 Çarşamba günü saat 11’de Genel Başkanımız Ragıp Gümüşpala’nın Çankaya’da yaptıkları görüşme neticesi, Kurulumuz bildirdiği izahatın ışığı altında şu hususların Sayın Cumhurbaşkanımıza arzına Genel İdare Kurulumuz ittifakla karar vermiştir: 1. Memleketin içinde bulunduğu ahval ve şerait muvacehesinde (durumlar ve şartlar karşısında), Adalet Partisi’nin bütün iyi niyet ve davranışlarına rağmen, tek taraflı bir hüküm ve kararla devamı imkânsız bırakılan birinci koalisyonun bozulması sebeplerinin derinliğine tetkik ve müzakeresini lüzumsuz saymaktayız. Esasen, ikinci koalisyonun teşkili hususunda bütün imkânlar araştırılarak ciddî ve lüzumlu gayretlerin sarf edildiğine de kani değiliz. Bize hâkim olan yegâne düşence, büyük milletimizin dilediği ve lâyük olduğu Anayasa teminatı altındaki demokratik parlâmenter rejimin bekasını temin etmektir. 2. Ekonomik, sosyal ve politik problemlerle, çeşitli aşırı cereyan ve yeraltı faaliyetleri, milletimizin mukadderatı (yazgısı) üzerinde ciddî tehditler arz ederken, memleketimizi hükümet buhranından kurtarmak vazife ve mesuliyetini müdrik (anlamış) partimizin, mevcut imkânsızlıkları yenmek yolunda takabbül edemeyeceği (karşılayamayacağı) mesuliyet ve katlanamayacağı feragat ve fedakârlık yoktur. 3. Adalet Partisi, parlâmenter teamül gereğince, Sayın Cumhurbaşkanımız tarafından hükümet teşkiline memur veya herhangi bir koalisyona iştirake davet edildiği takdirde kendisine düşen vatanî vazifeyi, aziz milletimizin menfaatlerini her şeyin üstünde tutan bir istikamette ifaya amadedir. Saygılarımızla.” Kara, **a.g.t.**, s.304-305, 460. (**CCGA**, Yer No:4/3-31, Fihrist No: 3056-1.)

⁵³⁶ Ahmad, **Demokrasi Sürecinde Türkiye**, 2007, s.268.; **Cumhuriyet**, 25.6.1962.

Kurulu'nda CHP'den 11, YTP'den 6, CKMP'den 4 ve Bağımsızlardan 2 bakan görev almıştır. YTP Genel Başkanı Ekrem Alican, Başbakan Yardımcılığını üstlenmiştir.⁵³⁷

Başbakan İnönü, İkinci Koalisyon Hükümet programını 2 Temmuz 1962 tarihinde Meclis'te bizzat kendisi okumuştur. Hükümet programına, *“Hükümet, siyasi tarihimizde yer alan karma Hükümet teşebbüslerinin bir yenisidir ve Büyük Mecliste temsil olunan üç siyasi partinin ve bağımsızların sorumlulukları ile kurulmuştur.”* diyerek başlamış ve programda aşağıda belirtilen hususlara değinmiştir:

“27 Mayıs İhtilâli, meşruluğunu kaybetmiş bir idareye karşı Türk Milletinin direnme hakkını kullanmasıdır... Hükümetin siyaseti, 27 Mayıs Devriminin meşruluğunu gölgeleyecek her türlü hareketlerin karşısında bulunacaktır...

Demokratik nizam içinde iktisadi gelişmenin başarılmasını milletçe büyük davamız sayıyoruz... Türk ekonomisinin, kalkınma hedefine, özel teşebbüsün ve devlet sektörünün yan yana ve ahenkli şekilde çalışacağı bir ekonomik düzen içinde ulaşacağına ve özel teşebbüsün yaratıcı gücünden olduğu kadar, Devletin kalkınma yolundaki vazgeçilmez gayretlerinden de ahenkli şekilde faydalanma lüzumuna kaaniiz... Kalkınmanın, plân ve program içinde ve halen yürürlükte olan (plân hedefleri ve stratejisi) kararındaki esaslar dâhilinde gerçekleştirilmesi lüzumuna inanıyoruz. Bu temel kararda da açıkça belirtildiği gibi, özel teşebbüsün yatırımlarının artırılması, hızlı ve muvazeneli (dengeli) kalkınmanın gerektirdiği sahalara yöneltilmesi devletçe teşvik edilecektir... Mevcut vergi sistemimizin ıslahı cihetine gidilecektir. Bu ıslahatta, tatbikat kolaylığı, vergi adaleti ve verim artırıcı tedbirler bilhassa göz önünde tutulacaktır... 1961 ve 1962 yıllarında alınmış olan servet beyannamelerinin iade edilmesi ve münasip bir süre içinde 1962 başlangıcı itibariyle, yeni bir beyanname alınması yoluna gidilecektir...

İktisadi ve sosyal kalkınmamızda, millî ekonomimizin temeli olan tarıma büyük önem vermekteyiz... Yurdumuzda zirai kalkınmayı gerçekleştirmek için sosyal ve ekonomik bünyede bazı reformlar yapılmasının zaruretine inanıyoruz. Bunların başında, Anayasa hükümlerine, yurt gerçeklerine ve zirai kalkınma davamızın

---

⁵³⁷ BCA, D: P, F: 30..1.0.0, Y: 128.829..8., 26.6.1962.

icaplarına uygun bir toprak reformu gelmektedir... Bayındırlık işleri, plânlı ve hızlı kalkınma içinde önemli yer tutmaktadır... Ulaştırma hizmetlerinin, kalkınma plânına uygun olarak geliştirilmesi esastır...

İşçi ve işveren münasebetlerini Anayasaya uygun olarak düzenlemek, işverenin ve işçinin karşılıklı güven içinde çalışmalarını sağlamak hedefimizdir. Sosyal adalete ve sosyal güvenliğe bu suretle ulaşılabileceği inancındayız... Çalışma hayatımızı ileri demokratik ülkelerdeki verimli ve ahenkli düzene kavuşturmak üzere hazırlanan toplu sözleşme, grev ve lokavt kanunu tasarısı, Hükümetin Büyük Millet Meclisine kısa zamanda sunacağı tasarılarından biri olacaktır.

Son bir sene zarfında memleketin siyasi huzurunu zedelemiş olan siyasi af konusunun, sarih (açık, anlaşılır) hudutlar içinde halledilmesi kararlaştırılmıştır. Kararlaştırılan esaslar, Hükümete katılan siyasi partiler ve bağımsızlar tarafından müştereken hazırlanmış bulunan koalisyon protokolünde yer almıştır. Bu konuda ehemmiyetli olan husus, vatandaşı huzurdan ve çalışmaktan alıkoyan siyasi istismarın durdurulmasıdır... İdarede tarafsızlığı, vatandaşa eşit muameleyi, halk işlerinde sürat ve kolaylığı sağlamak amacımızdır. Partizan idare acısını milletimize çektirmemeye azimliyiz...” diyerek programını anlatmış ve Meclisten güvenoyu istemiştir.⁵³⁸

AP Genel Başkanı Gümüşpala 5 Temmuz'da Meclis'te programa ilişkin partisinin görüşlerini bizzat kendisi açıklamıştır:

“Muhalefet cephesinde vazife aldığı bugünde Adalet Partisi yeni hükümetin muvaffak olmasını en halisane duygularla temenni eder...”

Hükümet programında; ‘Demokratik düzen içinde plânla kalkınma’ çekirdeği etrafında üç partinin ve bağımsızların gayretleri uygun şekilde koordine edilmek istenmiştir. Buna mukabil hedefleri gerektiği derecede tarif, tavzih edilmemiş (açıklanmamış) olan bu vesika cemiyet ve zaman unsurlarından da mahrum olarak kâmil bir icraat programı vasfını ihraz etmiş (kazanmış) sayılamaz...

---

⁵³⁸ MMTD, D:1, C: 6, T: 1, B: 108, 2.7.1962, s.150-161.

Aktüel memleket meselelerinin ve içinden çıkılmaz gibi görünen siyasi problemlerin, milletin sosyal ve psikolojik bünyesindeki sebepleri araştırılmadan demokrasinin bütün icapları taahhüt edilmeden müstakar (istikrarlı) bir hükümet kurmanın imkânsız olduğuna kaaniiz...

Biz, 28 milyon içinde bir avuç demek olan insanı kurtarma peşinde değiliz, tarihimizde bir devri sabık yaratılmasını önlemek (önceki iktidardan hesap sorulmasını engellemek) gibi halisane bir düşüncenin sahibiyiz. Memleketimizin siyasi sahada geçirdiği sarsıntının içtimai sahada yaptığı derin tesirlerin ihtilâtlarını (karmaşıklıklarını) önlemenin umumi bir af tesviyesi (düzlemesi) ile mümkün olacağı kanaatindeyiz. Bu itibarla biz af meselesini tamamen partiler üstü bir dava olarak mütalâa ve kabul etmekteyiz...

AP olarak Karma Hükümet programının Türkiye'mizin içinde bulunduğu siyasi ve iktisadi buhranları önleme yolunda sarih (açık) ve müspet tedbirleri ihtiva etmediği kanaatine varmış bulunuyoruz. Memleket meseleleri ilmî ölçüler içerisinde ve gerçek hüviyetleriyle değerlendirilememiş ve ortaya konamamış problemler ancak satıhtaki görünüşleriyle ele alınarak hal şekilleri düşünülmüştür. Bu itibarla böyle bir programın başarı sağlayamayacağı inancını taşıyoruz. Bu karakter ve zihniyetteki bir icranın (yürütmenin) mesuliyetlerine iştirak edemeyeceğimiz için kırmızı oy kullanacağız.” diyerek programa ilişkin görüşlerini beyan etmiş ve “Biz muhalefeti ‘Kolay ve zevkli’ bir iş olmaktan ziyade bilgi, ehliyet ve yapıcı bir zihniyet ile ifası gereken şerefli bir vazife olarak kabul ediyoruz” diyerek sözlerini tamamlamıştır.⁵³⁹

7 Temmuz'da yapılan oylama sonucunda hükümet, 4 çekimser, 134 ret oyuna karşılık 259 oyla güvenoyu almıştır.⁵⁴⁰

---

⁵³⁹ **MMTD**, D:1, C: 6, T: 1, B: 109, 5.7.1962, s.180-189. MP lideri Bölükbaşı, CHP'lilere, “Biz silahların gölgesinde Türk milletini temsil etmiyoruz.” demesi üzerine Meclis salonu karıştı. İnönü, “Ordu hakkındaki ifşaatın (açıklamaların) devamından memleket zarar görecektir.” dedi. **Cumhuriyet**, 6.7.1962.

⁵⁴⁰ Üye sayısı: 450, Oy verenler: 397, Güvenoyu verenler: 259, Güvensizlik oyu verenler: 134, Çekimserler: 4, Oya katılmayanlar: 50, Açık üyelikler: 3. **MMTD**, D: 1, C: 6, T: 1, B: 110, 7.7.1962, s.279-282. AP'den oylamaya katılan 115 milletvekili ret oyu kullanmış, 32 milletvekili ise güven oylamasına katılmamıştır. YTP'li Ethem Kılıçoğlu, Cevat Önder ve Turhan Bilgin güven oylamasının ardından istifa ederek AP'ye katılmıştır. Yalansız, **a.g.e.**, s.127.

3.3 Ragıp Gümüşpala'nın Yurt Gezileri

Gümüşpala, 24 Haziran'da Adana İl Kongresinde koalisyonun AP'nin bütün iyi niyetine rağmen yürümediğini ve CHP'nin koalisyon hükümetini sona erdirmek suretiyle memleketin ekonomik, politik ve sosyal bünyesini tehdit eden kabine buhranına maruz bıraktığını söyledikten sonra muhalefette tutacakları yol için; *“Muhalefet olarak bundan sonraki hareket tarzımız, eşit şartlarla hükümet teşkilinde veya koalisyona girmekte taşıdığımız iyi niyetin son derece tamamlayıcı, yapıcı, medeni anlamda bir kontrol vazifesi halinde gerçekleşmesi olacaktır.”* demiştir.⁵⁴¹

Meclis güvenoyunun ardından, 3 Eylül 1962 tarihine kadar tatile girmiştir. Gümüşpala, Karadeniz'den başlayarak yurt çapında gezilere çıkarak il kongrelerine katılmış ve siyasi konulardaki görüşlerini paylaşmıştır. Gümüşpala ile AP milletvekili ve senatörleri, yurt çapında katıldıkları kongrelerde yaptıkları konuşmalarda bir yandan “Yapıcı muhalefet”ten bahsederken, diğer yandan da İnönü ve iktidar partilerini itham ederek siyasi af konusunu gündemde tutmaya devam etmişlerdir. Bu sayede CHP'yi affi engellemekle suçlarken, aynı zamanda aynı oy tabanına hitap eden diğer iktidar partileri olan YTP ve CKMP'yi yıpratmayı hedefliyorlardı. Böylece YTP ve CKMP'nin CHP ile işbirliğini zorlaştırarak bu partilerin tabanları ile karşı karşıya gelmelerini sağlayarak tabanlarını kendi partisine çekme amacı taşımaktadır.

Gümüşpala, 15 Temmuz'da Trabzon İl Kongresinde yaptığı konuşmada; iktisadi hayatın geçirdiği krizden bahsetmiş, hükümetin işsizliğe çare bulması gerektiğini ve ağır vergilere taraftar olmadığını belirtmiştir. İktidarın davranışına bağlı olarak muhalefet yapacaklarını ve memleketin kalkınması ve milli meseleler çözümü konusunda hükümeti kontrol etmek suretiyle destekleyeceklerini sözlerine eklemiştir. Gümüşpala, *“Hasretini çektiğimiz milli huzura henüz kavuşmuş değiliz. Küçük hesapların peşinde değiliz. Büyük davaların hakiki sahibiyiz.”* diyerek sözlerini tamamlamıştır.⁵⁴² 16 Temmuz'da Rize'de *“AP lider partisi değildir”* diye

---

⁵⁴¹ **Hürriyet**, 25.6.1962, s.1, 7.; **Cumhuriyet**, 25.6.1962, s.1, 5.

⁵⁴² **Hürriyet**, 16.7.1962, s.1, 7.

konuşmaya başlayan Gümüşpala, “*Memleketin kurtuluş ve yükselişinin AP ile olacağını*” iddia etmiştir.⁵⁴³

AP MİK, Gümüşpala'nın Karadeniz gezisinin ardından 23 Temmuz'da toplanmıştır. Gümüşpala, teşkilat hakkında elde ettiği izlenimlerini anlatmış ve “*Teşkilat af konusunun bir an önce halledilmesini istiyor. Huzur ve kardeşliğin ancak bununla halledileceğine inanıyor.*” demiştir.⁵⁴⁴

Gümüşpala, 29 Temmuz'da Karaman ilçe kongresinde yatırımların geciktiğini belirtmiş, af ve ordu konusunda; “*Evvele huzur, sonra af dendi, şimdiye kadar uzun zaman geçti, huzur gelmedi. Biz AP olarak, mukabil teklifi yaptık. Önce af gelsin sonra huzur hâkim olacaktır. Kanaatimiz bu merkezdedir... Orduyu AP'ye karşı göstermek bu memlekete hıyanetten başka bir şey değildir.*” demiştir.⁵⁴⁵

Gümüşpala Temmuz ayında yaptığı Karadeniz gezisinden sonra Ağustos ayında Anadolu gezine çıkmıştır.⁵⁴⁶

“*Bütün yollar aftan geçer*” diyen Gümüşpala, Malatya il kongresinde yaptığı konuşmasında af çıktığı takdirde piyasada işlerin açılacağını söylemiştir. Gümüşpala konuşmasında, “*Biz Atatürk ilkelerine en sadık partiyiz... Biz yurttta sulhu teessüs etmek için bütün gayretimizi sarf ediyoruz... Onların tutumuna bakalım... Bir milletvekili şöyle konuşuyor: İntikamcı parti, bu gayretkeşliği ile iktidara gelse bile, Türk ordusu ve Türk gençliği buna müsaade etmeyecektir... Gençleri ve Ordu'yu siyasetin içine sokmaya çalışıyorlar. Ordu hepimizindir... Gençlik, Atatürk ilkelerinden asla ayrılmayacaktır... Biz adalet istiyoruz. Vatandaşa eşit muamele istiyoruz... Bizim zaferimiz 30 milyonun yüzünün gülmesiyle tahakkuk edecektir. Bu da afla kaim olacaktır.*” demiştir. Kongrede konuşanlardan Samsun Senatörü Cahit Tokgöz de, “*Yeni bir İstiklal Savaşı yapıyoruz. Bu savaşın kahraman kumandanı Gümüşpala, Ordusu da Adalet Partililerdir.*” demiştir.⁵⁴⁷

---

⁵⁴³ **Hürriyet**, 17.7.1962, s.1, 7.

⁵⁴⁴ **Milliyet**, 24.7.1962.

⁵⁴⁵ **Milliyet**, 30.7.1962.

⁵⁴⁶ Bu gezide Kayseri, Elazığ, Tokat, Samsun, Amasya ve Çorum'a gidilmesi planlanmıştır. **Milliyet**, 4.8.1962.

⁵⁴⁷ **Milliyet**, 7.8.1962.

Gümüşpala Adıyaman il kongresinde; Başbakan İnönü'nün süratle başlayacak dediği yatırımları hala göremediklerini, AP'nin demokrasi yolunda olduğunu ve diğer partilerden AP'ye katılımlar olduğunu söylemiştir.⁵⁴⁸

Samsun il kongresinde konuşan Gümüşpala; İzmir gazetelerinin “Zaferi kazandık” başlıklarını kastederek asıl zaferin affın gerçekleşmesi ile kazanılacağını söylemiş ve AP muhalefetinin yapıcı tenkit esasına dayandığını da belirtmiştir.⁵⁴⁹ Bu kongrede konuşturulmayan Ankara milletvekili Burhan Apaydın, Gümüşpala ile arkadaşlarını itham etmiştir. AP'nin Gümüşpala ile 3-5 kişinin malı olmadığını ve AP'yi amaçlarından uzaklaştıran idarecilerin yakında tasfiye edileceğini söylemiştir.⁵⁵⁰

AP MİK toplantısında; “*Partimizi bölücü, tesanütü bozucu ve partinin başarısını engelleyici tavır ve hareketlerde bulunan nifakçı hareketlere karışan ve önderliğini yapan Burhan Apaydın (Ankara), Orhan Apaydın (Aydın) ile Mualla Akarca (Muğla)'nın ihraç talebiyle Cemalettin Bulak (Samsun)'ın ihtar edilmesi için Yüksek Haysiyet Divanına verilmesi kararlaştırılmıştır.*” denmiştir. Gümüşpala ihraç talebini, “*Parti içinde bundan böyle nifak yapılamayacağını tahmin ediyorum*” diye değerlendirmiştir. Ayrıca yapılan seçimlerle Şinasi Osma Sekreterliğe, Ferhat Nuri Yıldırım parti Genel Merkez muhasipliğine, İhsan Önal Teşkilat Başkanlığına getirilmiştir.⁵⁵¹

15 Ağustos'ta Adapazarı il kongresinde konuşan Gümüşpala, Halk Partisinin Gençlik Kolları kurarak Türk gençliğini ikiye böldüğünü iddia etmiş ve “*Orduyu siyasete karıştırmak, millete karşı göstermek istiyorlar. Millet, Ordu ve Gençlik kaynaşmıştır.*” demiştir.⁵⁵² 16 Ağustos'ta Kocaeli il kongresinde konuşma yapan Gümüşpala, “*Bizim mücadelemiz partizan zihniyete karşıdır... Partimiz, fazilet, fikir ve vatanperverler partisidir... Beni Devlet Başkanlığı için mücadele ile itham*

---

⁵⁴⁸ **Milliyet**, 8.8.1962.

⁵⁴⁹ **Milliyet**, 13.8.1962, s.7. Parti içi muhalefetin liderlerinden Burhan Apaydın, kendisine divan başkanlığı tarafından konuşma hakkı tanınmaması üzerine taraftarlarıyla birlikte kongreyi terk etmiştir. **Cumhuriyet**, 13.8.1962, s.5.

⁵⁵⁰ **Milliyet**, 14.8.1962.

⁵⁵¹ **Milliyet**, 15.8.1962, s.1, 7.

⁵⁵² **Milliyet**, 16.8.1962, s.7.

ediyorlar. Gümüşpala hiçbir zaman koltuk ve menfaat peşinde koşmamıştır... Mücadelemize Meclis'te muhalefet olarak devam edecek, demokrasiyi sonuna kadar savunacağız.” demiştir. Gümüşpala, kısa süren konuşmasında af konusuna hiç temas etmemesine rağmen kongrede konuşan diğer hatipler, “Affin su ve ekmek gibi lüzumlu olduğunu ve huzurun ancak af ile temin edilebileceğini” söylemişlerdir.⁵⁵³

İstanbul il kongresinde koalisyon hükümetini eleştiren ve mahalli seçimlerin en kısa sürede yapılmasını talep eden Gümüşpala, CHP ve koalisyon için “CHP, sünepe, dar görüşlü, kısır iktisadi politikası ile Atatürk'ün muasır milletler seviyesine çıkarmak idealine sırt çevirmiş ve bir zümre saltanatının idamesine çalışmıştır. Şimdi bu memlekette halkın itimat edeceği bir hükümetin işbaşında olması gerekmektedir. Hâlbuki bugünkü hükümet ise, bir borçlanma gayreti içindedir... Servet beyannamesi iktisadi hayatımızın boğazını sıkılmaktadır... Kaldırılması için mücadele edeceğiz ve mücadelemizde de ergeç muvaffak olacağız.” demiştir. Af konusunda, “Mecliste yalnız parmak kaldırmaktan suçlu olan arkadaşların affi üzerinde durmaktayız. Siyasi görüşleri itibariyle Kayseri'dekiler arkadaşlarımızdır. Afları için çalışacağız. Yaptığımız mücadele aynı zamanda bir partizan idareye ve vatandaşı bilmeyen insanlara karşıdır.” demiştir.⁵⁵⁴

İzmir İl Kongresi ile aynı gün yapılan Balıkesir il Kongresinde konuşan Gümüşpala, “Affi 30 milyon istiyor.” demiştir.⁵⁵⁵

Bu dönemde il ve ilçe kongrelerine katılan AP milletvekili ve senatörlerinin konuşmalarında da Gümüşpala'nın konuşmalarındaki gibi af konusu dikkat çekmektedir.

22 Temmuz'da yapılan Zeytinburnu AP İlçe Kongresinde konuşan; Ferruh Bozbeyli, “AP mustarip kalpler üzerinde kurulmuştur. AP'ye karşı olanlar aslında millete karşı olanlardır.” demiş, Ahmet Gürkan da, “Biz affi, 300 kişiyi zindandan kurtarmak için değil, hâkimiyet kayıtsız şartsız milletindir levhasını milletin kalbinin üstüne asmak için ve ekseriyetin mümessili olarak istedik.” demiş, Rize milletvekili

---

⁵⁵³ **Milliyet**, 17.8.1962, s.7.

⁵⁵⁴ **Cumhuriyet**, 19.8.1962, s.1, 7. “Afl... Afl... Afl...” şeklinde tempo tutulan İstanbul il kongresinde, CHP ve İnönü'yü itham edilen konuşmalar yapılmıştır. **Cumhuriyet**, 18.8.1962, s.1, 5.

⁵⁵⁵ **Cumhuriyet**, 20.8.1962, s.1, 5.

Eren Akçan, daha ziyade hükümetin iktisadi icraatını tenkit eden bir konuşma yapmış: *“Biz siyasi hayatın iktisadi hayata bağlı olduğunu iddia ediyoruz. Varlık vergisine benzer bir vergi çıkarmayı düşünen bir partinin huzuru sağlayacağını zannetmiyoruz. Bütçe Kanunu Meclis’ten çıkalı 4 ay olduğu halde yatırımlar daha tatbik sahasına intikal etmemiştir.”* demiştir.⁵⁵⁶

29 Temmuz’da İstanbul’da yapılan Eyüp, Eminönü ve Üsküdar İlçe Kongrelerinde yirmiden fazla AP milletvekili ve senatör hazır bulunmuştur. İkinci koalisyonun kurulmasında AP’nin nazarı itibara alınmayışını öne süren GİK üyelerinden Samsun Senatörü Fethi Tevetoğlu, memlekette beklenen huzurun iş, ekmek, okul, metotlu çalışma ve partizanlık yapmayan tarafsız bir idare ile temin edileceğini bildirmiş: *“Bir memlekette işçiler ‘açız’ diye bağırarak Parlamentonun etrafını sarar ve her şeye rağmen Meclis yine tatile girerse, o memlekette huzur kolay kolay yerine getirilemez.”* demiştir. Elazığ senatörü Celal Ertuğ, *“Bir parlamentonun bütün üyelerinin siyasi kanaatlerinden dolayı hapisanelerde yattığı bir memlekette, yeni kurulan bir parlamento huzurla çalışamaz. Dolayısıyla bu endişelerin ortadan silinmesi için af zaruridir.”* demiştir. Eminönü İlçe Kongresinde konuşan Konya milletvekili Ahmet Gürkan, Başbakan İnönü’yü *“ecnebi sermayenin düşmanı bir insan”* olarak vasıflandırmış ve yeni Anayasa için *“Yolu o kadar çok sol tarafa açık bırakılmıştır ki, bu yol Moskova’ya kadar gitmektedir.”* demiştir.⁵⁵⁷

Beyoğlu İlçe Kongresinde konuşan Manisa milletvekili Neriman Ağaoğlu mikrofon başında hıçkırarak hıçkırarak ağlayarak: *“Kardeşliğin tam manasıyla tahakkuku için af zaruridir. Millet bu arzusu gerçekleştirecektir. Fakat bazı insanlarda vicdan olmadığı için af devamlı olarak geciktirilmektedir.”* demiştir.

17-18 Ağustos’ta yapılan İstanbul İl Kongresinde söz alan milletvekili ve senatörler yaptıkları konuşmalarda CHP ve İnönü’ye çatmışlar, ayrıca da af konusunu işlemişlerdir. Samsun senatörü Fethi Tevetoğlu, AP’nin ferdi mülkiyeti ortadan kaldırmaya çalışan her türlü devletçiliğe ve Marksist sosyalizme, komünizme karşı olduğunu bildirmiş ve *“Bu memlekette bir proletarya sınıfı asla ihdas*

---

⁵⁵⁶ Cumhuriyet, 23.7.1962, s.1, 5.

⁵⁵⁷ Cumhuriyet, 30.7.1962, s.1, 5.

edilemeyecek (ortaya çıkarılmayacak)” demiştir. 19 Ağustos’ta yapılan Balıkesir İl Kongresinde konuşan Ertuğrul Akça, “Bize gerici diyenler komünisttir. Milli iradenin ırzına, namusuna göz dikenlerin gözlerini kör edeceğiz.” demiştir.⁵⁵⁸

3.4 Af Meselesi ve Kısmi Af

AP, CHP ile yaptıkları koalisyonun bozulmasının temel nedenlerinden biri olan af konusuyla ilgili girişimlerini muhalefette olduğu bu dönemde de sürdürmüş ve af tartışmalarını sürekli gündemde tutmuştur. 9 Eylül’de AP Konya İl Kongresi’nde konuşan Gümüşpala; *“Birinci koalisyon sırasında protokolümüze af mevzuu da koymuştuk. Bunda muvaffak olmadık, hala mücadele ediyoruz. Meclisin tüzüğü gereğince parmak kaldıranların bugün hapishanelerde ıstırap içinde olmaları bizleri üzüyor.”* demiştir.⁵⁵⁹

Hükümet ülkede huzuru sağlamak için kademeli affı çıkarmaya hazırlanırken, 17 Eylül’de Menderes, Zorlu ve Polatkan’ın asılmalarının ilk yıldönümünde bazı olaylar çıkmış ve bu olayları haber yapan Yeni İstanbul, Zafer ve Tasvir gazeteleri toplattırılmıştır.⁵⁶⁰ Ayrıca Gümüşpala’nın Eskişehir’de *“Onlar reyleri için mahkûm oldular... Kayseri’dekilerin suçsuzluğuna inanıyoruz.”* gibi DP dönemine ilişkin bir konuşma yapması üzerine Gümüşpala hakkında soruşturma açılmıştır.⁵⁶¹

2 Ekim’de Ankara’da İnönü aleyhine bir gösteri yapılması üzerine bu gösteri karşıtı yapılan nümayişler (gösteriler) büyüyerek AP ve af aleyhtarı mahiyet almıştır. 7 saat süren nümayişlerde AP genel merkezi, Yeni İstanbul ve Tercüman gazetelerinin büroları tahrip edilmiştir. Ankara Valisinin talebi üzerine askeri birlikler olaylara müdahale etmesi sayesinde kanlı hadiseler olması önlenebilmiştir.⁵⁶² Başbakan İnönü o gece Kuvvet Komutanları ile görüşmüş ve askerî birlikler alarma geçirilmiştir.⁵⁶³ Başbakan İnönü’nün *“Tecavüzlerin hiçbir faydası yoktur. Hükümet bu hareketlerle bütün kuvveti ile karşı koymaya karardır.”* diyerek Meclis’te

---

⁵⁵⁸ **Cumhuriyet**, 20.8.1962, s.5.

⁵⁵⁹ **Milliyet**, 10.9.1962.

⁵⁶⁰ F. ve B.T.Ahmad, **a.g.e.**, s.252.

⁵⁶¹ F. ve B.T.Ahmad, **a.g.e.**, s.253.; **Cumhuriyet**, 26.9.1962.; **Milliyet**, 26.9.1962, s.1, 7.

⁵⁶² **Türkiye Yılığ 1963**, s.42.

⁵⁶³ F. ve B.T.Ahmad, **a.g.e.**, s.253.

teminat vermesine rağmen, nümayişler 3 Ekim’de de sürmüş,⁵⁶⁴ bir gazete binası daha taşlanmış ve bazı CHP yanlısı gazetelerin olayları tahrik ettikleri belirtilmiştir.⁵⁶⁵ Milli Devrim Ordusu’nun 27 Mayıs karşıtlarına karşı yayımladığı bildirimler 5 Ekimde Ankara’da, 8 Ekim’de İstanbul’da ve 9 Ekim’de Bursa’da dağıtılmıştır.⁵⁶⁶

Bu gelişmeler üzerine AP MİK 3 Ekim’de Ankara’daki olaylarla ilgili olarak Başbakan İnönü’ye bir telgraf çekerek, “*AP ve basınımıza karşı vâki, Anayasa dışı fiil ve hareketler, memleket efkârında çok tehlikeli bir manzara arz etmektedir.*” demiş ve “*Bundan sonraki olayların mesuliyetinin Hükümete raci olacağını (dayanacağını, ilgilendireceğini)*” bildirmiştir.⁵⁶⁷ Diyarbakır İl Kongresinde konuşan Gümüşpala da; “*Partimize karşı yapılan hareketleri affetmeyeceğiz.*” diyerek vatandaşın sabırlı olmasını istemiştir.⁵⁶⁸

Yaşanan bu olaylar üzerine Gümüşpala 4 Ekim 1962’de Gaziantep’ten Gürsel’e çektiği telgrafla kendisi ve partisini savunmuştur: “*Yürüyüş, tahrik ve tahripler devam etmektedir. Adalet Partisi zatı devletlerine sunulan o mektubumda belirttiğim prensip ve esaslardan dışarı çıkmış değildir. 27 Mayıs ruhu olan kardeş kavgasını önlemek için çalışıyorum. Zümre diktatörlüğü değil demokrasinin, Atatürk ilkelerinin ve 27 Mayıs ruhunun memlekete yerleştirilmesi azmindeyiz. Anayasa ve sair kanunlar teminatı altında olan Adalet Partisi’ne tevcih edilen tezvîr (yalan dolan, dedikodu) ve tertiplere son verdirilmesini, teşkilatının sabır ve sükûnunu teminde müşkülât çektiğimi bildirir. Büyük bir tarihi mesuliyet karşısında olduğunuzu saygılarımla arz ederim.*”⁵⁶⁹

Gürsel, bir gün sonra gönderdiği cevabi yazıda, AP’nin de bu olaylardan sorumlu olduğunu ifade ederek Gümüşpala’yı dikkatli olması konusunda uyarmıştır:

---

⁵⁶⁴ **Milliyet**, 4.10.1962.

⁵⁶⁵ Yalansız, **a.g.e.**, s.136. Cumhuriyet’e göre ise; “*Malum basının neşriyatı Ankara’da havanın yatışmasına mani oldu. Gençliği olaylara tahrik eden ilk günkü tertibin elebaşları arasında AP’liler var*” idi. **Cumhuriyet**, 4.10.1962.

⁵⁶⁶ F. ve B.T.Ahmad, **a.g.e.**, s.253. Gençliğe ve orduya seslenen beyannamelerde, 27 Mayıs devrimi öncesi zihniyetteki gericiyle fırsat verilmeyeceği belirtilmektedir. **Milliyet**, 6, 9, 10.10.1962.

⁵⁶⁷ **Milliyet**, 4.10.1962, s.1, 7.

⁵⁶⁸ **Milliyet**, 4.10.1962, s.7.

⁵⁶⁹ **CCGA**, Kutu Nu: 4/103, Fihrist Nu: 3059/5.

“Telgrafınızı aldım. Bu telgrafta ileri sürdüğünüz iyi düşünceler ve temiz hedefler güzel şeylerdir. Ancak ‘tahrikler devam ediyor’ demekle kimleri ve neyi kastettiğinizi açıklamıyorsunuz. Hakikaten üzücü olan son hâdiselerin tahriklerinin nerelerden geldiği ve hangi eller tarafından idare edildiği henüz anlayamamıştır. Buna rağmen İzmir’de karşı bir harekete geçme teşebbüsünüz asla doğru değildir.

Memleketimizin içinde bulunduğu ahval karşısında hâdiseleri soğukkanlılıkla ve mutlak akılla görmek, kötü hâdiseleri önlemek bakımından kesin olarak lâzımdır. Tahrikler derken bunun kapsamı geniş gibi görülüyor. Bilhassa partinizin kongrelerinde müfrit unsurlar tarafından yapılan tertipli konuşmalar ve size taraftar görünen gazetelerin yıkıcı gayretleri bu tahrikler hududuna girmektedir. Zatiâlinizin iyi niyeti; Adalet Partisinde vatanperver ve aklıselim sahibi pek çok arkadaş bulunmasına rağmen, partiniz içinde iyilikleri ve temiz düşünceleri sağlayamadığı açık olarak görülmektedir.

Sayın Başkan, Memleket işleri tahrikler yüzünden hassas bir hale gelmiştir. Kötü neticeler doğabilir ve bunun birinci mesulü, benim kanaatime göre, partinizin taşkın hareketleridir. Eğer arkadaşlarınızı daha makul, daha sabırlı olmaya ikna edebilirsiniz bu çetin günlerde memlekete faydalı olacaksınız. Geçmiş ve hâldeki olayları sükûnetle, dikkatle ve şuurla tetkik etmenizi tavsiye ederim.”⁵⁷⁰

Ayrıca Gümüşpala son olaylar üzerine gezisini yarıda keserek Ankara’ya dönmüş ve GİK toplantısına katılmıştır.⁵⁷¹ Ankara olaylarını protesto etmek için AP tarafından düzenlenen İzmir ve Adana mitinglerinde herhangi bir hadise olmamıştır. İzmir’de partiler memleket huzuru için işbirliğine davet edilirken, Adana’da hatipler sert konuşmalar yapmıştır.⁵⁷²

AP’nin Hükümetin istifası ile Milli Koalisyon teşkilini talep ettiğine dair haberlerin basında yer alması üzerine,⁵⁷³ Gümüşpala, Cumhurbaşkanı’na böyle bir öneri götürdükleri haberlerini yalanlamıştır.⁵⁷⁴

---

⁵⁷⁰ CCGA, Kutu Nu: 4/103, Fihrist Nu: 3059/5.; **Ragıp Gümüşpala Aile Arşivi.**

⁵⁷¹ **Milliyet**, 5.10.1962, s.7.

⁵⁷² İzmir’de Osman Kibar, “Gelin hep beraber hak için millet için birleşelim.” derken, Adana’da Ali Bozdoğanoglu, Ankara’da nümayişlere katılanlar için “Kızılay züppeleri, Sıhhiye köpekleri” tabirini kullanmıştır. **Milliyet**, 8.10.1962, s.1, 7.

⁵⁷³ **Cumhuriyet**, 7.10.1962.

Bu olaylar üzerine Ankara milletvekili ve GİK üyesi İhsan Köknel 5 Ekim’de AP’den istifa etmiştir.⁵⁷⁵ Ayrıca, CHP Meclis Grup toplantısında sert eleştirilere uğrayan ve hakkında gensoru açılması teklif edilen İçişleri Bakanı Sahir Kurutluoğlu da 10 Ekim’de istifa etmiş ve yerine 16 Ekim’de Hıfzı Oğuz Bekata atanmıştır.⁵⁷⁶

11 Ekim’de gerginliği ortadan kaldırmak için Meclis’te temsil edilen 5 parti ve bağımsız grup temsilcileri “Demokratik rejime” karşı girişilen her türlü tecavüzü elbirliğiyle engelleyeceklerini belirten bir bildiri yayımlayarak; 27 Mayıs’ı Milli Devrim olarak nitelendirmiş, kışkırtıcı ve yıkıcı olayları doğru bulmadıklarını açıklamışlardır.⁵⁷⁷ Aynı tarihte AP Genel Merkezi’de bir bildiri yayınlayarak; AP’nin Ordunun karşısında olmadığı, rejimi tahrip edici muhalefet yapmayacaklarını, memlekette “Devrim Ordusu” olmadığı ve sadece şerefli Türk Silahlı Kuvvetleri olduğunu, rejim düşmanlarının asla başarılı olamayacağını⁵⁷⁸ ifade ederek “*Parti liderleri seviyesinde bir toplantı*” yapılmasını talep etmiştir.⁵⁷⁹

Meclis’te yapılan müşterek bildirinın ardından, Anayasayı ihlal suçu ile hüküm giyenlerin cezalarında 4 yıl indirim yapılmasını ve belli bir yerde ikamet etmeye mahkûm olanların da cezalarının affedilmelerine imkân sağlayan “Kısmi Af Yasası” 12 Ekim’de Millet Meclisi’nde, 16 Ekim’de Senato’da kabul edilmiş ve 18 Ekim’de Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.⁵⁸⁰ Aftan 282 Yassıda mahkûmu faydalanmıştır. Bu mahkûmlardan 251’i hemen, geri kalanı da bir süre sonra tahliye edilmiştir.⁵⁸¹

Kısmi de olsa siyasi affın gerçekleşmesi, 1962 yılı için Türkiye’de “Yılın Olayı” olarak kabul edilmiştir. Af yasının çıkması siyasi istikrar açısından olumlu

---

⁵⁷⁴ Yalansız, **a.g.e.**, s.136.

⁵⁷⁵ **Cumhuriyet**, 6.10.1962.

⁵⁷⁶ Yalansız, **a.g.e.**, s.137.; F. ve B.T.Ahmad, **a.g.e.**, s.253.; **Milliyet**, 10, 11, 18.10.1962.

⁵⁷⁷ Yalansız, **a.g.e.**, s.137.; F. ve B.T.Ahmad, **a.g.e.**, s.253.; **Milliyet**, 12.10.1962, s.1, 7.

⁵⁷⁸ Adalet Partisi, **Büyük Türk Milletine Beynamedir**, Madran Matbaası, Nazilli, 1962, s.3-10.

⁵⁷⁹ **Milliyet**, 12.10.1962, s.1, 7.

⁵⁸⁰ **MMTD**, D:1, C: 8, T: 1, B:129, 12.10.1962.; **CSTD**, D:1, C: 5, T: 1, B: 92, 16.10.1962.; **RG**, S: 11235, 18 Ekim 1962, s.8846. Af Yasası’nın Millet Meclisi’nde kabul edilmesinin ardından, Manisa milletvekili Yakup Kadri Karaosmanoğlu, CHP’nin Atatürk ilkelerinden taviz verdiği için 14 Ekim’de CHP’den istifa etmişti. **Milliyet**, 15.10.1962.

⁵⁸¹ Yalansız, **a.g.e.**, s.139.

bir gelişme olmuştur. İlk koalisyon hükümetinin düşmesine neden olan ve muhalefetin yoğun baskısı karşısında İkinci Koalisyon Hükümeti'ni de zor durumda bırakan bu ciddi sorun kısmen halledilmiştir.⁵⁸²

3.5 Küba Füze Krizi

Küba Füze Krizi, Kruşçev ile Castro yakınlaşması sonucunda, 1962 ilkbaharında Küba'ya orta menzilli Sovyet füzelerinin konuşlandırılmasıyla ortaya çıkmıştır. 16 Ekim 1962'de durumdan haberdar olan ABD, ilk olarak 22 Ekim'den itibaren Küba'ya abluka uygulamaya başlamıştır.⁵⁸³ Washington ile Moskova arasında el altından Sovyet füzelerinin Küba'dan çekilmesine karşılık ABD'nin de Türkiye'deki orta menzilli Jüpiter füzelerini çekmesine ilişkin temaslar başlamıştır.

Yapılan temaslar neticesinde Kruşçev, 27 Ekim 1962'de Kennedy'e gönderdiği mektupta, ABD'nin Türkiye'deki Jüpiter füzelerini sökmesi halinde Sovyetler Birliği'nin de Küba'da füzeleri sökeceğini, Türkiye'nin toprak bütünlüğüne ve bağımsızlığına saygı göstereceğini, içişlerine karışmayacağını ve işgal etmeyeceğini belirtmiş ve Küba'daki füzelerin sökülmesi için ABD'nin de aynı güvenceleri vermesi gerektiğini eklemiştir.⁵⁸⁴ Başkan Kennedy de Küba'daki füzeler söküldüğü takdirde Küba'ya karşı uygulanan ablukaya son verileceğini ve Küba'yı işgal etmeyeceği güvencesini verebileceğini kaydetmiş ancak Türkiye'deki füzelerin sökülmesi konusunda kesin bir güvence vermekten kaçınmıştır. Kruşçev, 28 Ekim 1962'de ABD ile yapılan anlaşma gereği Jüpiter'lerden bahsetmeden Sovyet füzelerinin Küba'dan söküleceğini açıklamasıyla kriz sona ermiş, 20 Kasım'da da ablukayı kaldırmıştır.⁵⁸⁵

Kriz patlak verdiğinde Başbakan İnönü ve Koalisyon Hükümeti müttefiki olan ABD'yi desteklemiştir. Meclis'teki partiler bu destek konusunda hemfikirdi. Türkiye, ABD'nin abluka kararını ilk destekleyen ülkelerden biri olmuştur.⁵⁸⁶

---

⁵⁸² Aynı yer.

⁵⁸³ Baskın Oran, vd., **Türk Dış Politikası**, C: 1, 6. Baskı, Editör: Baskın Oran, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002, s.681.; Melek, **a.g.e.**, s.108.; **Milliyet**, 23.10.1961.

⁵⁸⁴ Sever, **a.g.m.**, s.653.

⁵⁸⁵ Melek, **a.g.e.**, s.110.

⁵⁸⁶ Sever, **a.g.m.**, s.656.; Gönübol, vd., **a.g.e.**, s.328.

Küba krizine bağlı bu gelişmeler karşısında; 23 Ekim’de Çankaya Köşkü’nde Cumhurbaşkanı, Başbakan, Genelkurmay Başkanı ve Dışişleri Bakanı bir araya gelmiş, bu görüşmeden sonra Bakanlar Kurulu aynı gün iki kere toplanmış ve ilerleyen günlerde de benzer toplantılara devam edilmiştir.⁵⁸⁷

Başbakan İnönü, 24 Ekim’de Meclis ve Senato’da yaptığı konuşmada, ABD’nin Küba’ya abluka ilan ettiğini açıkladıktan sonra, “*Biz tehlike karşısında bulunduğumuz vakit, müttefiklerimizden tesanüt (dayanışma) vazifelerini yapmalarını isteyeceğimiz gibi, müttefiklerimizden biri vazifemizi ifa etmemizi talep ettiği vakit, biz de mükellefiyetimizi (yükümlülüklerimizi) yerine getireceğiz... Büyük buhran günlerinde haklı, kararlı ve vecibelerine (vazifelerine) sadık barışçı bir milletin yolunda yürüyeceğiz.*” demiştir.⁵⁸⁸ Cumhurbaşkanı Gürsel de, 25 Ekim’de, “*Amerika’nın tutumunu anlayışla karşılamak gerektiğini*” açıklamıştır.⁵⁸⁹

Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin, “*Türkiye’deki üsler NATO’nundur. İkili anlaşmalarla tesis edilmiş değildir. Tamamıyla tedafiidir (savunma içindir).*” demiş, Türkiye ve Küba’daki füze üsleri arasında benzetme yapılmasının yanlış olduğunu söylemiştir.⁵⁹⁰

Krizin sona ermesinden sonra, Türkiye’deki ilk tepkiler ABD’ye yoğun övgüler içermekte idi. Erkin, ABD’nin nükleer bir savaşı önlemek için izlediği politikayı takdirle karşıladıklarını belirtirken, Türkiye’nin pazarlık konusu yapılmamasının ayrı bir takdir konusu olduğunu vurgulamıştır.⁵⁹¹ Bu gelişmeler olurken, AP GİK üyesi Fethi Tevetoğlu, 25 Ekim 1961 tarihli konuşmasında, hükümeti dış politika konusunda desteklediklerini açıklamıştır.⁵⁹²

---

⁵⁸⁷ **Milliyet**, 24-27.10.1961.

⁵⁸⁸ **MMTD**, D:1, C: 8, T: 1, B: 135, 24.10.1962, s.246-247.; **CSTD**, D:1, C: 5, T: 1, B: 95, 24.10.1962, s.650-651.

⁵⁸⁹ **Milliyet**, 25.10.1961, s.1, 7.; **Cumhuriyet**, 25.10.1961, s.5.

⁵⁹⁰ **Milliyet**, 26.10.1961.

⁵⁹¹ Oran, vd., **a.g.e.**, s.684.

⁵⁹² Tevetoğlu, Türk dış politikası konusunda partilerin görüşlerinin birlik içinde olduğunu belirterek, “*Hükümetimizin ittifaklarımızı, NATO’daki önemli yerimizi ve komşuluklarımızı nazara alarak bu konuda ileri sürdüğü görüşü AP olarak aynen tasvip etmekteyiz.*” demiştir. **Cumhuriyet**, 26.10.1961, s.5. Dış politikada bu gelişmeler olurken AP iç politika ile ilgilenmeyi tercih etmiştir. AP İstanbul İl Merkezi’nde 27 Ekim’de İstanbul İl İdare Kurulu üyeleri, ilçe başkanları, civar illerin il başkanları katılımıyla bir toplantı yapılmıştır. Toplantıya katılan Gümüşpala, AP’nin kuruluşundan bu yana cereyan eden olaylar hakkında geniş izahat vermiştir. Parlamenteoya yönelik kanun dışı davranışların parti mülahasasından uzak kalınarak karşılanacağı belirtilmiş, siyasi affin partiler üstünde bir konu olduğu açıklanmıştır. **Milliyet**, 28.10.1961.

ABD, Sovyetler Birliği ile vardığı gizli mutabakata uygun olarak, Türkiye'yi Jüpiterlerin kaldırılması konusunda ikna etmiştir. AP, muhalefette olduğu dönemde Jüpiterler konusunda Hükümete karşı sorgulayıcı bir tavır takınmıştır. AP'nin öne çıkardığı konu, ülke güvenliğinin füzelerin sökülmesinden etkilenip etkilenmediğı ve Türkiye'nin ABD isteklerine koşulsuz uyup uymadığıdır.⁵⁹³

Meclis'te 1963 Ocak ayının ilk yarısında yapılan ve birkaç gün devam eden dış politika konusundaki genel görüşmede, AP Meclis Grubu adına söz alan İzmir milletvekili Ali Naili Erdem, Hükümetin Jüpiter füzeleri konusunda gizlilik içinde davrandığını söylemiş ve bazı sorular yönelterek füzelerin akıbeti konusunda açıklama yapılmasını istemiştir.⁵⁹⁴ 11 Ocak'ta AP adına konuşan Balıkesir milletvekili Gökhan Evliyaoğlu da, Jüpiter füzelerinin kaldırılmasını NATO stratejisinde bir değişikliğe gidilmesi olarak değerlendirmiştir. Nükleer silâhların yasaklanması halinde, klasik silâhların önemini artıracığını, bu nedenle yedi bin subayın tasfiyesi ile ordunun klasik gücüne vurulan darbenin giderilmesi gerektiğini söylemiştir.⁵⁹⁵

Dışişleri Bakanı Erkin 14 Ocak tarihli cevabi konuşmasında, Jüpiter füzelerin NATO savunmasındaki rolünün sona erdiğine karar verilmesi halinde, “*Gerek ittifakın umumi, gerek Türkiye'mizin ferdi güvenliği, en yeni ve en müessir (etkili), klasik ve nükleer tertiplerle sağlanacaktır.*” diyerek cevap vermiştir.⁵⁹⁶ Milli Savunma Bakanı İlhami Sancar, 23 Ocak 1963'te Meclis'te, NATO ittifak sisteminin daha tesirli nükleer silâhlarla savunmasını sağlamak için Polaris füzelerinin Türkiye'deki Jüpiter füzelerinin yerini alacağını söylemiştir.⁵⁹⁷

ABD ve Türkiye'nin anlaşmasından sonra 1963 Nisan'ında Jüpiterlerin Türkiye'den tamamen sökülmesi işlemi tamamlanmıştır.⁵⁹⁸

---

⁵⁹³ Turan Cavlan, **Türk Siyasi Partilerinin Dış Politika Yaklaşımları (1961-1971)**, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2007, s.146.

⁵⁹⁴ **MMTD**, D:1, C: 11, T: 2, B:28, 10.1.1963, s.11-12.

⁵⁹⁵ **MMTD**, D:1, C: 11, T: 2, B:29, 11.1.1963, s.51-52.

⁵⁹⁶ **MMTD**, D:1, C: 11, T: 2, B:30, 14.1.1963, s.104.

⁵⁹⁷ **MMTD**, D:1, C: 11, T: 2, B:34, 23.1.1963, s.228.

⁵⁹⁸ Oran, vd., **a.g.e.**, s.684. Bu süreçte Türkiye'nin durumunu göstermesi açısından şu anekdot önemlidir: İnönü, Ocak 1970'te Meclis'te, “*Amerikalılar bize Jüpiterlerin demode oldukları için çekileceğini söylediler. Ancak daha sonra öğrendik ki, Sovyetlerle pazarlık yapmışlar. Bu olay gösterdi ki, Türk yöneticileri bugün Amerikalıların Türkiye'yi istenmeyen krizlere sokmasına izin vermemeli ve dikkatli davranmalıdır.*” demiştir. Oran, vd., **a.g.e.**, s.684.

3.6 AP Birinci Büyük Kongresi ve Ragıp Gümüşpala

AP Birinci Genel Kongresi, 30 Kasım 1962 tarihinde Ankara’da (Yenimahalle Alemdar Sineması) toplanmış ve 2 Aralık 1962 tarihine kadar çalışmalarına devam etmiştir. Genel Sekreter Şinasi Osma’nın açış konuşmasından sonra yapılan Başkanlık Divanı seçimlerinde mutedillerin adayı Mümtaz Tarhan ve Osman Kibar, Divan Başkanı ve İkinci Başkan olmuşlardır.⁵⁹⁹

Başkanlık Divanının teşkilinden sonra kürsüye gelen ve 1.5 saat süren bir konuşma yapan Genel Başkan Gümüşpala konuşmasında: *“Düzenin gelebilmesi için zindanlarımızda tek siyasi mahkûmun kalmaması, ilk ve kaçınılmaz şarttır. Demokrasilerin yeni zaferler arifesinde olduğu bir devirde, zindanlarında kanaatlerinden dolayı hapsedilmiş bir miktar siyaset adamı bulundurmaya idare-i hükümet vasıtası olarak geçer akçe saymak gaflettir. İnsanların tereddütlerini istismar edebilmenin bir hududu vardır. Bu sabır artık sona ermiştir. AP’nin büyük kongresi bu sonun başı olacaktır. Milli arzunun savsaklanması devam ederse yaralar derinleşecektir.”* diyerek af konusuna dikkat çekmiştir.⁶⁰⁰

Gümüşpala, 27 Mayıs’a karşı oldukları hususunda ve Atatürk ilkeleri ile devrimlerinin korunması konusunda dikkatli ve hassas olmadıklarına ilişkin iftiraya uğradıklarını belirtmiştir. Bu konularda; *“Biz niçin 27 Mayıs’ın karşısında olacaktık. Bizler geriye değil, ileriye bakıyoruz. Tarihe intikal etmiş iktidarların müdafî veya muakkibi (arkasından koşanı, takip edeni) kesilmek niyetinde değiliz... Bu, bizim 27 Mayısın değil, onun ticaretini yapmak isteyenlerin karşısında olduğumuzun ifadesidir... Atatürk önderliği ile bu milletin başardığı devrimlerin herhangi bir zümre veya partinin teşvikiyle sarsıntıya uğrayacak kadar eğreti olmadığını bilen ve bu gerçeklerle öğünen insanlarız...”* demiştir.⁶⁰¹

Ziraat politikası konusunda, Türkiye’nin tamamıyla zirai hüviyette bir memleket olduğunu ve memleketimizin zirai bünyesini esaslı bir şekilde analiz etmek suretiyle ziraat politikasının belirlenmesi gerektiğini ifade etmiştir. Toprak

---

⁵⁹⁹ **Milliyet**, 1.12.1962, s.1, 7.; **Cumhuriyet**, 1.12.1962, s.1, 5.

⁶⁰⁰ **Milliyet**, 1.12.1962, s.1, 7.; **Cumhuriyet**, 1.12.1962, s.1, 5.

⁶⁰¹ Adalet Partisi, **Genel Başkan Ragıp Gümüşpala’nın Konuşması**, s.5-6.

reformu konusunda ise, “Memleketin ziraat davalarında ve sosyal adalet mevzuunda topraksız vatandaşa toprak vererek sosyal adaletin ve köylüye toprak vererek ziraat davalarının hallinin mümkün olacağına inanmıyoruz. Bu manada toprak reformu ancak palyatif (geçici) bir görüştür... AP olarak toprak reformundan anladığımız mana kuru kuruya bir toprak tevzi (dağıtması, paylaşılması) değil, envanteriyle, kredisiyle birlikte müstahsili aktif hale getirecek bir ziraat reformudur.” demiştir.⁶⁰²

Kalkınma planına ilişkin; planlı kalkınmadan yana olduklarını, özel sektörün ve yabancı sermayenin memleketimize gelmesi için teşvik edilmeleri, ağır vergi yükünün kaldırılması, iktisadi devlet teşebbüslerinin düzenlenmesi, piyasada emniyet ve istikrarın sağlanması, kanunların sürekli değişmemesi gerektiğini söylemiştir.⁶⁰³

Gümüşpala, İkinci Koalisyon Hükümetinin vaatlerini yerine getirmediğini, denk bütçe yapma imkânının azaldığını, servet beyannamelerinin kaldırılmasına çalıştıklarını, hazırlanmakta olan mahalli idareler ve köy maliyesi kanunlarına karşı olduklarını, imar ve iskân konusunda mesken davasının halli için bölge planlamalarının süratle yapılması gerektiğini, adalet mevzuunun pratikte bir hâkim meselesi olduğunu, af konusunu ehemmiyetle ele almanın başta gelen vazifeleri olduğunu, birinci koalisyonun programına koyduklarını, koalisyonun af yüzünden devam edemediğini ve memlekette huzurun ancak af ile gerçekleşebileceğini, her türlü ekonomik ve sosyal gelişmenin temelini iyi bir ulaşım sistemine sahip olmak olduğunu ve bunun için ulaşım araçlarının maksat ve ihtiyaca göre hepsinin birlikte kullanılması gerektiğini, eğitim politikasının üç esasa dayandığını: öğrenim kurumlarını asıl fonksiyonlarını yerine getirmek için gerekli imkânlara ulaştırmak, her kademedeki tahsil müesseselerini birbirleriyle bağlantılı bir bütün halinde dengeli bir şekilde geliştirmek, yeterli sayıda ve vasıfta ilim ve ihtisas adamlarını yetiştirmek gerektiğini, dış siyaset hakkında müdafaa paktlarına ayrılmamak ve nötr bir siyaset yürütmek gerektiğini, Silahlı Kuvvetler mensuplarının objektif bir şekilde siyasi nabzı yoklamalarını tabii karşılamakla beraber güzide subaylarımızı siyasi görüş ve cereyanlara zümre ve şahıs hayranlıklarına kapılmış gösterilme gayretlerinden tenzih ettiklerini (dışında tutulduğunu) ifade etmiştir.⁶⁰⁴

---

⁶⁰² a.g.e., s.8-9.

⁶⁰³ a.g.e., s.10.

⁶⁰⁴ a.g.e., s.11-17.

Gümüşpala, “Partimiz, gerek yurt içinde, gerek yurt dışında Hürriyet ve Demokrasi ile insan ve millet haklarının yanındadır... Şüphesiz asıl gayemiz millet hayatımızı ve milli varlığımızı hakiki ve asıl kıymetler üzerinde yükseltmek, Türkiye’imizi gerçek insanlık ve medeniyet seviyesine ulaştırmaktır... İnsanlığın en büyük değeri olan sevgimizi, idealimizi sana borçluyuz. Sana minnet, sana hürmet ve sana selam ey büyük Türk Milleti” diyerek konuşmasını tamamlamıştır.⁶⁰⁵

Kongrenin ikinci gününde, kongreye müfritler hâkim olmuş, sert ve saldırgan konuşmalar yapılmıştır. Konuşan senatör ve milletvekili ile delegeler eski devri öven konuşmalar yapmış, idam edilenler için “mübarek şehit”, “milleti kurtaranlar” tabirlerini kullanmışlar, CHP Genel Başkanı İnönü ve hükümete çatmışlardır.⁶⁰⁶ Konuşan hatiplerden Konya Milletvekili Faruk Sükan, “Türk Milleti sonunda direnme hakkını kullanacak, bu ıstırap ve işkence devri sona erecektir.” manasında bir konuşma yapmış, davalarını müdafaa edemediklerini de itiraf etmiştir. Haklarını savunamazlar ise, Şer Kuvvetleri’nin kendilerini yıkacağını ifade etmiştir.⁶⁰⁷ Kongre’de yapılan Milli Hâkimiyet Yemini’nde: “Türk milletinin demokrasiden başka bir rejimle idare edilemeyeceğine... TBMM’nin üstünde hiçbir kuvvetin bulunmadığına inanıyoruz... Siyasi meselelerin ihtilal metotlarıyla halledileceğine inanmıyoruz. İhtilalin ancak insani ve siyasi hakların gasbedilmesi ve demokrasiye karşı girişilen azınlık istibdatı karşısında MİLLETİN TOPYEKÛN DİRENME HAKKI olduğuna inanıyoruz... Bütün partileri medeni usullerle çalışmaya, batılı demokrasiyi gerçekleştirmeye davet ediyoruz... ‘HÂKİMİYET KAYITSIZ ŞARTSIZ MİLLETİNDİR.’” denmiştir.⁶⁰⁸

Karşısına rakip çıkarılmayan Gümüşpala, kongrenin son günü (2 Aralık) Genel Başkanlığa tekrar seçilmiştir. Seçimden sonra söz alan Gümüşpala, “AP

---

⁶⁰⁵ a.g.e., s.18.

⁶⁰⁶ **Milliyet**, 2.12.1962.; **Cumhuriyet**, 1.12.1962.

⁶⁰⁷ Sükan, “Askerler, siz vazifenizi biliniz. Sizin göreviniz, meşru hükümeti korumaktır.” demiştir. Sükan, 22 Şubat olaylarından uzun uzun bahsetmiş ve şunları söylemiştir: “Demokrasi nizamını yok etmek isteyenler karşılarında Türk milletini bulacaklardır. AP reaksiyon değil aksiyon partisi olmalıdır. Meşru nizama, milli müesseselere nereden tecavüz gelirse gelsin Türk milleti direnme hakkını kullanacaktır. Biz, kanuni haklarımızı savunmasını bilmezsek dava kaybolur, şer kuvvetler duruma hâkim olur. AP, affi Parlamentoda layığı veçhile savunmamıştır. Cumhurbaşkanı seçiminde, koalisyonda, afa, 22 Şubat’ta vazifemizi yapamadık.” **Milliyet**, 2.12.1962, s.1, 7.

⁶⁰⁸ Adalet Partisi, **Adalet Partisi İkinci Büyük Kongresine Sunulan Metinler: 1 Adalet Partisi Merkez İdare Kurulu’nun Faaliyet Raporu 27.11.1962 – 27.11.1964**, Ankara, 1964, s.4.

*kurulduğu günden bugüne kadar hiç kimseye tavizde bulunmamıştır. İhtilal sonrasında AP türlü tertiplerle karşı karşıya bırakılmıştır. Biz bu tertipler karşısında yılmadık, sadece seçimlerin yapılmasını ve Meclise girmeyi düşündük.” demiştir.*⁶⁰⁹ Ayrıca Burhan Apaydın’ın partiden ihracını tasdik eden komisyon raporu kabul edilmiş ve Apaydın’ın partiden ihracı kesinleşmiştir.⁶¹⁰

AP Büyük Kongresinde yapılan seçimler neticesinde Merkez İdare Kurulu, Merkez Temsilciler Meclisi, Merkez Haysiyet Divanı ve Yüksek Haysiyet Divanı üyeliklerine çoğunlukla müfritler seçilmişlerdir.⁶¹¹ Kongrede, Ragıp Gümüşpala tekrar Genel Başkanlığa seçilirken, MİK’e de müfritler hâkim olmuşlardır. Kongrede, parti davasına bağlılık, milli birlik ve beraberlik, hürriyet, siyasi mahkûmların affı, kalkınma konuları ön plana çıkmıştır. Demirel bu kongrede GİK üyeliğine seçilmiş ve parti içinde hızla yükselmeye başlamıştır.⁶¹²

AP Büyük Kongresinde konuşan dört milletvekili, iki senatör ve iki delege hakkında Ankara Savcılığı tarafından, Tedbirler Kanununa göre tahkikat açılmıştır.⁶¹³ Tahkikat neticesinde; milletvekillerinden İhsan Ataöv (Antalya), Turhan Bilgin (Erzurum), Mustafa Kaptan (Sinop), Şinasi Osma (İzmir), Senatörlerden Yusuf Demirağ, Mualla Akarca ve delegelerden Vehip Atalay (Erzurum)’ın Tedbirler Kanununa aykırı hareket ettikleri tespit edilmiştir. Savcılık, milletvekili ve senatörlerin dokunulmazlıklarının kaldırılması için Adalet Bakanlığına tezkere yazmış, Atalay hakkında Sorgu Hâkimliğine dava açılmıştır.⁶¹⁴

---

⁶⁰⁹ **Milliyet**, 3.12.1962, s.7.

⁶¹⁰ **Milliyet**, 3.12.1962, s.7.; **Cumhuriyet**, 3.12.1962, s.5.

⁶¹¹ MİK’e; Süleyman Demirel, Sadettin Bilgiç, Reşat Özarda, Cevat Önder, Orhan Süersan, Faruk Sükan, Fethi Tevetoğlu, Ahmet İhsan Kırımlı, Mehmet Turgut, Gökhan Evliyaoğlu, Ali Bozdağanoğlu, Tahsin Demiray, Ertuğrul Akça, Vedat Ali Özkan, M.Ali Aytas, Ferhat Nuri Yıldırım, Haldun Menteşoğlu, Seyfi Kurtbek, Tekin Arıburnu, Osman Şahinoğlu, Kadri Eroğan, Etem Kılıçoğlu, Enver Kaplan, Muhittin Güven seçilmişlerdi. Mutedillerin adaylarından; Cumhuriyet’e göre Kırımlı, Güven, Arıburnu, Demirel ve Kurtbek; Milliyet’e göre ise Güven, Arıburnu, Kurtbek ve Yıldırım seçilmişlerdi. Seçimlere müfrit ve mutedillerden ayrı bir listeye giren Eroğan da seçilmiştir. **Milliyet**, 4.12.1962.; **Cumhuriyet**, 4.12.1962, s.5. AP MİK, 5 Aralık’ta Genel Sekreterliğe Orhan Süersan’ı ve muhasip üyeliğe Ferhat Nuri Yıldırım’ı seçmişti. **Milliyet**, 6.12.1962.

⁶¹² M.O.Kaya, **a.g.t.**, s.206.; G.Kaya, **a.g.t.**, s.159.

⁶¹³ Tahkikatta görülen suç unsurları şunlardı: 27 Mayıs’ı yersiz, haksız ve gayri meşru göstermek, Yüksek Adalet Divanı kararlarını kötümek, AP’nin DP’nin devamı olduğu şeklinde propaganda yapmak, Yüksek Adalet Divanı tarafından mahkûm edilen şahısları övmek, Sabık DP iktidarını övmek. **Milliyet**, 6.12.1962.

⁶¹⁴ **Milliyet**, 13.12.1962.

3.7 Af Meselesi ve AP'ye Yönelik Baskılar

3.7.1 Kısmi Af

Bu dönemde; AP tarafından CHP ve koalisyon partileri siyasi af konusunda eleştirilmekte, Kayseri cezaevine ziyaretler yapılmakta ve af tartışması sürekli gündemde tutulmaktadır.⁶¹⁵

Gümüşpala, siyasi af konusunda 24 Ocak'ta Başbakan İnönü'ye gönderdiği muhtırayı 10 Şubat'ta açıklamıştır. Gümüşpala muhtırasında, "Siyasi affı" Türk Devletinin bekasının ve Türk milletinin birliğinin sağlanması bakımından bir numaralı dava olarak gördüğünü belirtmiştir. AP lideri, "*Siyasi hükümlülerin cezalarının devam etmesinin*" içtimai faydasının kalmadığını ileri sürmüş, 113 sayılı af kanununun genişletilmesi ele alınmışken genel affın da tahakkuk ettirilmesini istemiştir. AP'nin "*En medeni ve en vatanperver*" ölçüler içinde muhalefet vazifesini gördüğünü söyleyen Gümüşpala, "*Mesul Hükümet Türk vatanında huzuru ve güveni sağlayamamış vaziyettedir.*" demiş, siyasi af gerçekleşmeden iktisadi ve sosyal istikrar ve kalkınmanın tatbikinin mümkün olmadığını ileri sürmüştür.⁶¹⁶

AP Genel Başkan Yardımcısı Süleyman Demirel'in imzasıyla, diğer partilerin "*Son memleket meselelerini ve 113 sayılı Af Kanununun tadilini görüşmek üzere*" toplantıya davet edilmesi, milli hükümete zemin hazırlama olarak görülmüştür.⁶¹⁷

Gümüşpala, Irak'ta meydana gelen ihtilali bahane ederek 16 Şubat'ta Başbakana af ile ilgili bir muhtıra daha vermiştir. Gümüşpala'ya göre, Irak ihtilali "*Irak halkında yaratılan büyük huzursuzluğun bir neticesidir.*" ve ülkemizde mevcut olan *büyük huzursuzluk ve memnuniyetsizliğin beklenilmeyen bir ifadesi*" olarak geniş ilgi toplamaktadır. Buradan hareketle Gümüşpala, memleketteki huzursuzluğun ana sebebinin siyasi af olduğunu iddia etmiştir. Başbakan ise 17 Şubat'ta cevaben, her memleketin kendine has siyasi şartlara sahip olduğunu, Irak ihtilalinin siyasi af

---

⁶¹⁵ AP Genel Başkanı Gümüşpala, münfesiş DP'nin 18 yıl önce kurulduğu gün (7 Ocak) Kayseri Cezaevi'nde Celal Bayar'ı ziyaret etmiştir. **Cumhuriyet**, 8.1.1963.

⁶¹⁶ **Milliyet**, 11.2.1963, s.7.

⁶¹⁷ CHP Genel Başkan Vekili İbrahim Öktem, "*Evvela basına açıklanan bu daveti ciddiye alamam. Grubu adına bir parti organını ikinci başkanının davet etmemesi lazımdır.*" demiştir. YTP Genel Sekreteri Nurettin Ertürk ise, bu davetin ileride politik maksatlar için kullanılmak üzere yapıldığını açıklamıştır. **Milliyet**, 16.2.1963, s.1, 7.

teklifine mesnet olmasının yanlış, hatta zararlı olabileceğini ifade etmiş, “27 Mayıs ihtilalinin intikamını almak siyasetinde ve istidadında olanların, halde ve istikbalde maksatlarına eremeyecekleri emniyetini siyasetçilerimiz memleket halkına verebilirlerse huzursuzluk kökünden tedavi edilmiş olur... Sevk ettiğimiz 113 sayılı kanun tasarısında siyasi affin zemini ve lüzumu olmadığına kani bulunuyoruz (inanıyoruz)” demiştir. Gümüşpala da 19 Şubat’ta Başbakan’a cevaben, İnönü’nün vakaları kendi arzusu istikametinde ve yanlış bir şekilde değerlendirdiğini iddia etmiş, “Memleketimizde asıl 27 Mayıs İhtilalini istismar eden demokrasiye inanmamış siyaset adamları ile sol cereyanların devam edegelen maksatlı hareketlerinin huzursuzlukları vardır.” demiş ve genel siyasi affin zemin ve zamanının geldiğini belirtmiştir.⁶¹⁸

Bu tartışmaların neticesinde Koalisyon Hükümetinin hazırladığı Kısmi Af” (Bazı Suç ve Cezaların Affi Hakkında Kanun) tasarısı Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosunda kabul edilerek, 23 Şubat’ta Resmi Gazete’de yayınlanarak yürürlüğe girmiştir.⁶¹⁹ Bu esnada söz konusu kanunun 2. maddesine ilişkin AP Grup Başkan Vekilleri İzmir Milletvekili Ali Naili Erdem ve Balıkesir Milletvekili Cihat Bilgehan tarafından verilen önerge 160 kabul oyuna karşı 198 oyla reddedilmiştir.⁶²⁰ Kısmi af tasarısının kabulünden sonra İstanbul’da 394, Ankara’da 123, İzmir’de 129 ve Adana’da 94 kişi tahliye edilmiştir.⁶²¹

Londra radyosu, 23 Şubat’ta “Dünyada Bugün” adlı programda Türkiye’deki son siyasi gelişmeleri ele almıştır. Türkiye uzmanlarından Oxford Üniversitesinden

---

⁶¹⁸ **CCGA**, Kutu Nu: 4/126, Fihrist Nu: 4176/8.; Adalet Partisi, **Milli Hâkimiyet Mücadelesinde Adalet Partisi**, Şark Matbaası, Adalet Partisi Genel Merkez Neşriyatı: 1, Ankara, 1963, s.27-33. Gümüşpala’nın Başbakan’a gönderdiği 16 ve 19 Şubat tarihli yazılar ile Başbakan’ın 17 Şubat tarihli cevabi yazısı Cumhurbaşkanı Gürsel’e de gönderilmiştir. Gürsel’in, Gümüşpala’nın 16 Şubat tarihli yazısında “*hayret edilecek bir görüş ve mütalaa 16-Şub-963*” notu bulunmaktadır. **CCGA**, Kutu Nu: 4/126, Fihrist Nu: 4176/8. AP MİK toplantısında, bundan sonra çıkarılacak olan tebliğ ve muhtıraların, MİK adına beş kişilik bir komisyon tarafından hazırlanmasına ve MİK’in onayından sonra açıklanmasına karar verilmiştir. **Milliyet**, 19.2.1963.; **Cumhuriyet**, 19.2.1963, s.1, 5.

⁶¹⁹ **MMTD**, 20.2.1963.; **CSTD**, D:1, C: 10, T: 2, B: 49, 22.2.1963.; **RG**, S: 11342, 23.2.1963, s.1-2.

⁶²⁰ **MMTD**, 20.2.1963, s.604, 692-695. Bu önerge ile 2. maddeye “*Yüksek Adalet Divanınca mahkûm edilenlerin cezaları fer’i (ikinci dereceden) ve mütemmim (bütünleyici) neticelerine de şamil olmak (kapsamak) üzere affedilmiştir*” ibaresi ilave edilerek genel siyasi affin gerçekleşmesi hedeflenmiştir.

⁶²¹ Yalansız, **a.g.e.**, s.155.

Prof. Geoffrey Lewis, AP ile CHP'nin temayüllerini izah ettikten sonra Türkiye'de huzursuzluğun tek sebebinin siyasi af olmadığını ve Türk halkı için zamların aftan daha önemli olduğunu ifade etmiştir. Aynı programda konuşan Economist yazarlarından Windy Hynes, huzursuzluğun sebebinin kısmi af ile yetinmeyen AP olduğunu, DP'nin devamı olan AP'nin köylü tabakasına dayandığını ve ordunun müdahale ihtimalinin daima mevcut olduğunu ifade etmiştir.⁶²²

3.7.2 Celal Bayar'ın Tahliyesi ve Çıkan Olaylar

Kısmi aftan sonra devam eden Yassıda hükümlülerinin tahliyesiyle ilgili tartışmalar neticesinde cezaevinde tedavisi gerçekleştirilemeyen hasta hükümlülerin sağlık gerekçesiyle altı ay süreyle tahliyeleri öngörülmüştür. Bu kapsamda eski Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın sağlık nedeniyle tahliye edilmesi DP taraftarları ve AP tarafından büyük bir sevinçle karşılanmıştır. Bayar'ın tahliyesi ile halk yine ikiye bölünmüş ve çıkan olaylar AP'yi sıkıntılı bir duruma sokmuştur.

AP MİK, Bayar'ın tahliyesi sebebiyle Kayseri'ye "geçmiş olsun heyeti" göndermeye karar vermiştir.⁶²³ Bayar'ın tahliyesi sebebiyle 22 Mart'ta Kayseri'ye giden AP heyetinden Mehmet Ali Aytaş, Bayar'a "*Sizi Çankaya'ya oturtmaya geldik.*" demiş, Ankara'ya gelişi esnasında karşılayanlar askerî birliklerin önünden geçerken nahoş hareketler yapmış ve müteakip günlerde yapılan menfi haberlerin gazetelerde yer almış olması ülke gündemini değiştirecek sonuçlar doğurmuştur.⁶²⁴

Bayar'ın 23 Mart'ta Ankara'ya gelişinin AP'liler tarafından gövde gösterisine dönüştürülmesi ve Bayar'ın "*Yassıda Mahkemesi denen şen'i (kötü, utanç verici) bir mahkeme, mahkeme değil müessese, medeniyet iddia edilen bir memlekette*

---

⁶²² **Milliyet**, 24.2.1963, s.1, 7.

⁶²³ Gümüşpala 18 Mart için Çanakkale'de iken Demirel'in başkanlığında toplanan kurul tarafından heyet gönderme kararı alınmıştır. Sadettin Bilgiç, "*Siyasetin 'Koca Reis'i Anlatıyor / Dr.Sadettin Bilgiç'le Mülakat*", **Türkiye Günlüğü**, S: 30, Ankara, Eylül-Ekim 1994, s.113.

⁶²⁴ Bilgiç, **a.g.e.**, s.101-102. Bayar, cezaevi kapısında "*Hastalığım sebebiyle muvakkaten (geçici olarak) çıkmış bulunuyorum. Bunun bir kıymeti ve değeri yoktur.*" demiş ve "*Dört duvar arasında bekleyen dava arkadaşlarının olması nedeniyle üzüntü içerisinde olduğunu söyleyerek*" af beklentisini dile getirmiştir. Arcayürek, **a.g.e.**, s.101.; **Milliyet**, 23.3.1963. Toker, Bayar'ın hapisneden çıkışta "*Memleketin meşru cumhurbaşkanı*" gibi davrandığını, Kayseri sokaklarını dolaşarak gövde gösterisi yaptığını belirtmiş ve Ankara'ya gelişini "*Sanki Napolyan Elbe'den geliyordu.*" şeklinde tasvir etmiştir. Toker, **İsmet Paşayla 10 Yıl (1961-1964)**, s.130.

düşünülemez.” diyerek DP tabanı ile 27 Mayıs karşıtlarına mesaj verilmesi, askerleri ve CHP’lileri rahatsız etmiştir.⁶²⁵

Bayar lehine Ankara’da yapılan gösteriler üzerine, AP karşıtı gençler de Bayar’ın evi ile AP binasını taşlamış, AP Genel Merkezinde mahsur kalan beş milletvekili emniyet kuvvetlerinin korumasında çıkarlarken saldırıya uğramışlardır.⁶²⁶

25 Mart’ta Meclis’te yapılan oturumda AP Grubu adına konuşan Adana Milletvekili Ahmet Topaloğlu, Hükümeti tedbir almamakla suçlamış ve AP Grubu Meclisi terk etmiştir.⁶²⁷ Aynı gün Başbakan İnönü yaptığı konuşmada bu olayları detaylı bir şekilde anlatmış ve Bayar’ın evine gidişinde yapılan gösterilerin hedefinin, Bayar’ın temsil ettiği zihniyetin yaşadığının ve AP’nin de bu zihniyeti temsil ettiğinin anlatılması olduğunu belirtmiştir. Gümüşpala ve AP’yi tutumları ve ithamları nedeniyle eleştiren İnönü, *“Bütün kanunların geniş müsamaha ile işletilebilmesi ve af mevzularında gösterilen iyi niyetler nasıl takdir edilmeyip tamamıyla aksine istismar olunmaya çalışılmış ise, bu seyahat için de gösterilen bütün iyi niyetler, tamamıyla aksine istismar edilmiştir.”* demiştir.⁶²⁸

Olayların şiddeti giderek artmış, 26 Mart’ta AP Genel Merkezi’ne saldıran göstericiler, evrak ve eşyaları yakmışlardı. 30 kişinin yaralandığı bu olaylardan

---

⁶²⁵ **Milliyet**, 24, 25, 26.3.1963. İnönü, Meclis’te Bayar’ın bu sözleri için, *“Bu sözleri söylemek, kanunun apaçık yasak ettiği suçları işlemek demektir. Mahkemeleri tezyif edecek (değersiz gösterecek) surette beyanatta bulunmak sarâhaten (açıkça) suçtur.”* demiştir. **MMTD**, D: 1, C: 15, T: 2, B: 62, 25.3.1963, s.8. Bayar’ın ziyaretçileri arasında DP geleneği ile ilişkisi olan her kesimden insan vardı. AP’den Sadettin Bilgiç, Süleyman Demirel ve Faruk Sükan da 24 Mart’ta Bayar’ı ziyaret etmişlerdi. Bilgiç, **a.g.e.**, s.102.

⁶²⁶ Yalansız, **a.g.e.**, s.160.; **Milliyet**, 25.3.1963. Arcayürek, bu saldırılar için *“kim yaptı veya yaptırdı, gençlerin kendileri mi, yoksa CHP’nin parmağı mı”* diye sormuş ve İnönü’nün Başbakan iken *“Bayar, suç işledi.”* demesini manidar bulduğunu ifade etmiştir. Arcayürek, **a.g.e.**, s.102-103.

⁶²⁷ Topaloğlu konuşmasında; *“Dünkü hâdiselerin inkişafında (gelişmesinde) en büyük âmil (etken) hepimizin hâlâ esefle, hicapla hatırladığımız 2 Ekim hâdiselerinin takipsiz ve sakıt (hükümü kalmamış) bir şekilde muallâkta bırakılmış olmasındandır... Biz bu hadiseyi (24 Mart’ta AP parti binasının taşlanması olayı), Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanununun tipik bir şekilde ihlalinin en kuvvetli bir örneği sayıyor AP gibi büyük bir partinin tahkir ve tezyifi ise Tedbirler Kanununun tek taraflı tatbik edildiğinin millet ve dünya huzuruna serilmiş yeni bir misali olmuştur... Hükümet tarafından önlenecek kuvvetli tedbirler alınacağı kanaatini bugün için taşımıyoruz. AP Grubu olarak hadiseleri, meseleleri yakından takibetmek, Hükümetin tedbirlerini takibetmek üzere Grubumuzda topluca çalışmak ve huzurunuzdan ayrılmak kararındayız”* demiştir. (AP Milletvekilleri topluca salonu terk etmişlerdir.) **MMTD**, D: 1, C: 15, T: 2, B: 62, 25.3.1963, s.4-6. AP Müşterek Meclis Grubu 26 Mart’ta yapılan toplantısında, bir gün önce alınan Meclis’ten çekilme kararını 44’e karşı 98 oyla iptal etmiştir. **Milliyet**, 27.3.1963.

⁶²⁸ **MMTD**, D: 1, C: 15, T: 2, B: 62, 25.3.1963, s.6-12.

sonra, bazı göstericiler Zafer ve Adalet gazetelerinin tabelalarını indirerek sokaklarda dolaştırmıştı. Olayların bu noktaya gelmesi üzerine Başbakan İnönü, Genelkurmay Başkanı ile görüşmüştür.⁶²⁹

Bu gelişmeler üzerine 26 Mart'ta toplanan MGK'da önemli kararlar alınmıştı: Bayar'ın, Hükümet'in göstereceği yerde gözaltında tutulması, 27 Mayıs Bayramı ve Partiler Kanununun ivedilikle çıkarılması, Tedbirler Kanununu uygulamakla görevli olanların dikkatinin çekilmesi.⁶³⁰ Tehiri infaz kararı kaldırılan Bayar, 27 Mart gecesi evinden alınarak hastaneye yatırılmıştır.⁶³¹

Bu dönemde partinin yönetim organları sıkça toplanmakta ve değişik platformlarda Genel Başkan ile GİK'in istifa etmeleri talep edilmektedir. Yaşanan bu gelişmeler üzerine; Gümüşpala başkanlığındaki AP Heyeti (Ahmet İhsan Kırımlı, Tahsin Demiray, Saim Sarıgöllü, İlhami Ertem) 27 Mart'ta Başbakan İnönü'yü ziyaret ederek son olaylar karşısında yardım istemiştir. Gümüşpala, İnönü'ye, *"Sizin siyasi tecrübe ve bilginizden ilham almaya geldik. Bize memleketin içinde bulunduğu gerçek durum hakkında izahat vermenizi rica ediyoruz. Son olaylar karşısında hükümetin durumu nedir? AP'nin bu vaziyette ne yapması lazımdır? Bize ışık tutunuz."* demiştir. AP heyeti, hükümetin aldığı tedbirlerin yetersiz olduğunu da belirtmiştir. Başbakan İnönü, olayların Hükümetin kontrolü dışında gerçekleştiğini, Hükümetin AP'ye yapılan tecavüzleri tasvip etmediğini, bu krizden siyasi partilerde sağduyu hâkim olduğu zaman kurtulabileceklerini belirtmiştir.⁶³² Görüşmeden sonra Meclis'e dönen Gümüşpala, MİK üyelerine durum hakkında bilgi vermiştir. Bu çabalara rağmen, 28 Mart'ta 12 kişi MİK'ten ve Cevat Önder milletvekilliğinden istifa etmişlerdir.⁶³³ Muhittin Güven ve İhsan Kırımlı'nın istifalarıyla, MİK'ten ayrılanların sayısı 14'e yükselmiş, böylece MİK karar verme çoğunluğunu

---

⁶²⁹ Yalansız, **a.g.e.**, s.160.

⁶³⁰ F. ve B.T. **a.g.e.**, s.260.

⁶³¹ **Milliyet**, 28.3.1963. Anayasa Mahkemesine başvurusu reddedilen Bayar, altı ay hastanede kaldıktan sonra 5 Ekim 1963'te Kayseri Cezaevi'ne geri gönderilmiştir. Aykan, **a.g.e.**, s.197.

⁶³² **Milliyet**, 29.3.1963, s.7. İnönü, 27 Mayıs'a saygılı olmak şartı ile AP'ye yardım edecek. **Cumhuriyet**, 29.3.1963.

⁶³³ İstifa eden MİK üyeleri: Süleyman Demirel, Sadettin Bilgiç, Ertuğrul Akça, Haldun Mentüşoğlu, Mehmet Turgut, Reşat Özarda, Faruk Sükan, Ali Bozdoğanoglu, Ferhat Nuri Yıldırım, Vedat Ali Özkan, Kadri Eroğan ve Cahit Okurer. **Milliyet**, 29.3.1963.; **Cumhuriyet**, 29.3.1963, s.1, 5.

kaybetmiştir. Bu durum karşısında Gümüşpala, meseleyi aydınlatmak ve son olayları görüşmek üzere Temsilciler Meclisi'ni 2 Nisan'da toplantıya çağırmıştır.⁶³⁴

Gümüşpala, 30 Mart'ta Türk milletine hitaben bir mesaj yayınlayarak, AP'nin, ordunun ve 27 Mayıs devriminin karşısında olmadığını ve demokrasiye bağlı olduğunu bildirmiştir. Maruz kaldıkları ağır tecavüzlerin Meclis'in manevi şahsiyetine yöneltildiğini, can ve mal emniyetini korumakla mükellef olan hükümetin zaaf içinde olduğunu belirtmiştir.⁶³⁵

Bu gelişmeler üzerine; 27 Mayıs'ın "Hürriyet ve Anayasa Bayramı" olarak kutlanması gündeme gelmişti. Bu olumsuz havaya rağmen, AP Müşterek Meclis Grubu, kanun tasarısına müspet oy vermeye karar vermiştir.⁶³⁶ Kanunun müzakeresinde AP Grubu adına konuşan Elazığ milletvekili Ömer Faruk Sanaç, 27 Mayıs'ın Hürriyet ve Anayasa Bayramı olarak kabulüne ilişkin kanun tasarısına beyaz oy vereceklerini söylemiş ve "*Millete mal olan, bütün partilerin üstünde bulunan, Anayasamızda hakiki yerini alan 27 Mayıs İnkılâp hareketi, hiçbir parti tarafından istismar edilmesin*" demiştir.⁶³⁷

Bu karar ve konuşmaya rağmen, AP milletvekillerinden 117'si oylamaya katılmamıştır. Kanun, 3 Nisan'da 291 oyla Meclis'te,⁶³⁸ 9 Nisan'da 111 oyla

---

⁶³⁴ **Milliyet**, 31.3.1963.; **Cumhuriyet**, 31.3.1963.

⁶³⁵ **Milliyet**, 31.3.1963, s.1, 7. Bu bildiriye; AP'nin Anayasa nizamına ve demokratik rejime bağlı olduğu, Atatürk ilkelerine sadık olduğu, 27 Mayıs'ın karşısında olmadığı, Bayar'ın tahliyesindeki karşılımla ilgisinin olmadığı, Türk ordusunun karşısında olmadığı, kin ve intikamdan uzak olduğu, milletin geleceğinin Türk gençliğine ait olduğu ve son hadiselerle gençliğin ilgisinin olmadığı belirtilmiştir. Komsuoğlu'na göre; bildirinin içeriği bu dönemde AP'nin dengeyi korumaya yönelik muhalefet anlayışının ve 27 Mayıs rejimiyle uzlaşmaya yönelik tutumunun bir göstergesidir. Ayşegül Komsuoğlu, "*Muhalefette Adalet Partisi: Siyasette Bir Denge Arayışı*", **Geçiş Sürecinde Türkiye**, 3.Baskı, Derleyen: Ayşegül Komsuoğlu, Bengi Yayınları, İstanbul, 2008, s.261-262.

⁶³⁶ **Milliyet**, 1.4.1963. Bu gelişmeleri ardından; 31 Mart'ta Aydın milletvekili Reşat Özarda ve Kütahya milletvekili Sezai Sarpaşar, 4 Nisan'da Elazığ milletvekili Ömer Faruk Sanaç, 9 Nisan'da Sakarya senatörü Kazım Yurdakul AP'den istifa etmiştir. **Milliyet**, 1, 5, 10.4.1963. Bir süre önce AP'den istifa eden Elazığ senatörü Rasim Giray ile Elazığ milletvekili Ömer Faruk Sanaç 18 Nisan'da YTP'ye katılmıştır. **Milliyet**, 19.4.1963. Giray, Gümüşpala'nın siyasi af konusundaki tutumunu beğenmediği için 27 Mayıs 1962'te AP'den istifa etmiştir. **Milliyet**, 28.5.1962.

⁶³⁷ **MMTD**, D:1, C: 15, T: 2, B: 66, 3.4.1963, s.140-141.

⁶³⁸ Üye sayısı: 450, Oy verenler: 294, Kabul edenler: 291, Reddenler: 2 (AP'li Kerem Özcan-Ağrı, AP'li Mehmet Başaran-Samsun), Çekimlerler: 1 (AP'li Nahit Yenişehirlioğlu-Manisa), Oya katılmayanlar: 149, Açık üyelikler: 7 **MMTD**, D:1, C: 15, T: 2, B: 66, 3.4.1963, s.190-193. AP'li milletvekili ve senatörlerin verdikleri "Tedbirler Kanunu"nun kaldırılması teklifi, aynı gün (3 Nisan) Meclis Anayasa Komisyonu tarafından reddedilmiştir. **Milliyet**, 4.4.1963.

Senato’da kabul edilmiş⁶³⁹ ve 13 Nisan’da Resmi Gazetede yayımlanmıştır.⁶⁴⁰ Gümüşpala ve parti idarecileri sık sık 27 Mayıs karşıtı olmadıklarını söylemelerine rağmen, AP’lilerin çoğu oylamaya katılmamıştır. AP grubunun bu davranışı, AP’yi samimi olmamakla itham edenleri doğrular niteliktedir.

CKMP’den Uşak milletvekili Ahmet Tahtakılıç, bu olaylar üzerine iç politikanın tartışılması için genel görüşme önergesi vermiş ve olaylarla ilgili 5 Nisan’da Meclis’te bir görüşme yapılmıştır. Hükümet adına konuşan İçişleri Bakanı Hıfzı Oğuz Bekata (Cumhuriyet Senatosu Ankara Üyesi), 27 Mayıs’tan bugüne kadar geçen dönemi kısaca özetlemeyi müteakip, “*Hiçbir partinin tutumu, davranışı ve faaliyetleri yakından ve uzaktan Anayasa’ya ve onun dayandığı 27 Mayıs Devrimi’nin bu temel prensiplerine aykırı olamaz. Olursa, kanun dışı olur ve cemiyete huzursuzluk, siyasi buhran ve mesuliyetler getirir.*” demiş ve bu realiteye uymayarak milli birliği zedeleyici faaliyetleri yapanların ve buhranın gerçek sorumlularının 27 Mayıs karşıtlığı yapan ve DP dönemini öven AP’lilerdir diyerek Gümüşpala ve AP’lilere ait birçok örnek vermiştir.⁶⁴¹ MP Grubu adına konuşan Osman Bölükbaşı da, Gümüşpala ve AP’ye yüklenmiştir. Tedbirler Kanunu’nun teklifinde imzası olan Gümüşpala’nın hareketlerinin bu kanunla uyuşmadığını ve Gümüşpala’nın liderler toplantılarında konuştuklarının arkasında durmadığını söylemiştir. Bölükbaşı, “*Çıkıp burada 27 Mayıs meşrudur diye geveleyip de, köye gidip zehir akıtan ikiyüzlülerden hiç olmadım.*” diyerek Gümüşpala’nın tavrını eleştirmiştir. Bölükbaşı, “*tahrikleriyle milletin kanı ve kaderi üzerinde bir siyasi*

---

⁶³⁹ Üye sayısı: 185, Oy verenler: 115, Kabul edenler: 111, Reddenler: 4 (Tabii Üyeler: Mehmet Özgüneş, Muzaffer Yurdakuler, AP’li Sakıp Önal-Adana, AP’li Özel Şahingiray-İstanbul), Çekimserler: 0, Oya katılmayanlar: 66, Açık üyelikler: 4 **CSTD**, D:1, C: 10, T: 2, B: 56, 9.4.1963, s.578-579. “*Biz 27 Mayıs’ı tanıyoruz, olmuş bir vakadır*” diyen AP İstanbul senatörü Özel Şahingiray, “*23 Nisan 1920 tarihini Hâkimiyet Bayramı ile, 29 Ekim 1923 tarihinde ilân edilen Cumhuriyet Bayramından başka hürriyet bayramı tanımıyorum.*” demiştir. **CSTD**, D:1, C: 10, T: 2, B: 56, 9.4.1963, s.551-553.

⁶⁴⁰ “Ulusal Bayram ve Genel Tatiller hakkındaki 2739 sayılı Kanuna ek Kanun” Kanun No: 221 Kabul Tarihi: 9.4.1963, Hürriyet ve Anayasa Bayramı; 26 Mayıs öğleden sonra başlar ve 27 Mayıs günü devam eder. **RG**, S: 11381, 13.4.1963, s.1.

⁶⁴¹ “*AP çok kısa zamanda iktidara gelecektir. Topla, tüfekte, süngü ile Anayasa’yı ihlal edenler affedilirken, Meclis’te parmak kaldırmaktan başka günahı olmayanlar hapisanelerde çürütülemez.*” (Gümüşpala, 4.8.1962 tarihli Zafer gazetesi.), “*Tarihte siyasi mahkûmlar ve Devlet Başkanlarının zindanlarda çürütüldüğü görülmemiştir.*” (Gümüşpala’nın muhtırası, 18.2.1963 tarihli Hüryol gazetesi) Diğer örnekler için bkz. **MMTD**, D:1, C: 16, T: 2, B: 67, 5.4.1963, s.11-29.

kumar oynayanlar ve bunda teselli, tatmin ve ikbal arayanları bir daha teyakkuza (uyanıklığa) davet ederiz.” diyerek sözlerini tamamlamıştır.⁶⁴²

Bu ağır suçlamalardan sonra AP grubu adına konuşan Tahsin Demiray, “*Biz 27 Mayıs’tan evvelki nizamı getirmek kararı şöyle dursun, düşüncesine bile sahip değiliz. Adalet Partisi, yeni Anayasa nizamımızın kurulmuş olduğunu kabul ediyor ve bugün burada bulunmamızın sebebini Anayasanın meşruiyetinde gördüğü hakikatini ifadeden zevk duyuyor. Adalet Partisi, demokratik nizamın kolaylıklarından istifade ile halkı tahrik etmeyi, memleketin selâmeti bakımından bir tehlike telâkki eder... Adalet Partisi, tarihe mal olmuş hiçbir teşekkül ve şahsın ve aynı zamanda zihniyetin devamı olmayıp, yüzünü istikbale çevirmiş ve bu memleketin bütün demokratik müesseselerine candan bağlı bulunmuştur.*” demiştir.⁶⁴³ AP Grup Başkanvekili, Gökhan Evliyaoğlu’nun diğer hususlara da cevap vereceğini bildirerek söz talebinde bulunmuştur. CHP ve Koalisyon Hükümeti’ni eleştiren Evliyaoğlu şunları söylemiştir: “*Siyaset ilmi esaslar üzerine oturtulmalıdır. Buhran umumdur. Kriz rejim krizidir. Bu buhran, bir azınlığı çoğunluğa tahakküm ettirmek zihniyetinden doğmaktadır... Bizi Ordu ile karşı karşıya getirmek istiyorsunuz... Memleketin meselelerini sokaktaki sürülere terk etmeyelim. Bu meseleler böyle halledilmez.*” demiştir.⁶⁴⁴

Başbakan İnönü, “*Fert olarak ve teşkilât olarak memleketi bölecek ve onun huzurunu bozacak çalışmaları yakından takip ediyoruz, takip edeceğiz. Kanun dışı hareketleri, kişilerden veya teşekküllerden gelsin, mercileri olan mahkemelere tereddütsüz sevk etmek kararındayız... Demokratik rejimi bir intikam idaresini kurmak için vasıta olarak kullanmak isteyenler başarı kazanamayacaklardır. Anayasa ve demokrasi bunların hakkından gelecektir.*”⁶⁴⁵ diyerek kanun dışı hareket edenlerle mücadele edileceğini ifade etmiştir.

---

⁶⁴² MMTD, 5.4.1963, s.34-41.

⁶⁴³ MMTD, 5.4.1963, s.50-57.

⁶⁴⁴ MMTD, 5.4.1963, s.62-73. Demiray’ın konuşması AP Grubunca beğenilmediği için Evliyaoğlu konuşurulmuştur. **Milliyet**, 6.4.1963, s.1, 7.

⁶⁴⁵ MMTD, 5.4.1963, s.109-111.

AP Temsilciler Meclisi, son olayları ve MİK'teki istifaları görüşmek üzere 2 Nisan'da toplanmış ve 7 Nisan'a kadar çalışmıştır.⁶⁴⁶ Gümüşpala, kendi istifasını isteyen 6 milletvekili ve senatörün AP'den ihracını istemiştir.⁶⁴⁷ Temsilciler Meclisi, bir süre önce meydana gelen MİK'teki istifaları kabul etmemiş ve istifalarını geri almayan üyelerin yerine yedek üyelerin çağırılmasına karar vermiştir.⁶⁴⁸

7 Nisan'da yapılan son toplantıda; Muhittin Güven ile Haldun Menteşoğlu haricindeki MİK üyelerinin istifaları geri aldırılmıştır.⁶⁴⁹ AP'nin yeni Genel Başkan Yardımcılığına seçilen Sadettin Bilgiç Teşkilat Başkanlığına, Seyfi Kurtbek Propaganda Başkanlığına ve Faruk Sükan Seçim Başkanlığına getirilmiştir.⁶⁵⁰ AP Temsilciler Meclisinde memleket meseleleri, Anayasa hâkimiyeti, hükümet otoritesi, ekonomik ve sosyal davalar, gençlik ve sosyal davalar, gençlik ve işçi konuları ile AP'nin genel tutumu gözden geçirilmiştir. Bu incelemeler neticesinde yayımlanan bildiriye; AP'nin 27 Mayıs ilkelerine ve Anayasaya bağlılığı konusundaki tereddütleri kaldırmak için gayret gösterilmesine, partinin esas prensiplerinin anlaşılması için faaliyetlerin artırılmasına, memleket çapında huzur, barış ve kardeşlik kampanyası açılmasına karar verildiği bildirilmiştir.⁶⁵¹

Bu olayların tartışılması maksadıyla 12 Nisan 1963 tarihinde partinin müşterek grubunda genel görüşme açılmıştır. Konuşmacılar, olaylardan sorumlu tuttıkları Gümüşpala ve MİK'in istifasını istemişlerdi. Gümüşpala, 13 Nisan günü istifa mektubunu vermiştir. Ancak partiyi hırpalamaktan vazgeçerek birlik olunması ve genel başkanın etrafında toplanmanın gerekliliği ileri sürülerek Gümüşpala'nın

---

⁶⁴⁶ **Milliyet**, 3, 8.4.1963.; **Cumhuriyet**, 3, 8.4.1963.

⁶⁴⁷ Gümüşpala'nın ihracını talep ettiği altı kişi; Manisa senatörü Ferit Alpiskender, Isparta senatörü Suat Seren, Maraş senatörü Cenap Aksu, Muğla senatörü Mualla Akarca, Cumhurbaşkanlığı kontenjanından Adil Ünlü, Kayseri milletvekili Mehmet Yüceler idi. **Milliyet**, 4.4.1963. Altı AP'linin ihraç kaydıyla Yüksek Hakem Kuruluna sevk edildiği 18 Nisan'da açıklanmıştır. **Milliyet**, 19.4.1963. AP Yüksek Hakem Kurulu, Ferit Alpiskender ve Suat Seren'i partiden tamamen ihraç etmiş, Mualla Akarca ile Adil Ünlü'ye 1 yıl, Mehmet Yüceler'e 6 ay, Cenap Aksu'ya 3 ay geçici ihraç cezası vermiştir. **Milliyet**, 18.5.1963.

⁶⁴⁸ **Milliyet**, 5.4.1963, s.1, 7.

⁶⁴⁹ **Cumhuriyet**, 8.4.1963, s.1, 5.

⁶⁵⁰ **Milliyet**, 8.4.1963, s.1, 7.

⁶⁵¹ **Milliyet**, 8.4.1963, s.7.

istifası engellenmiştir. Bu olaydan sonra partide yaratılmak istenen huzursuzluklar giderilmiştir.⁶⁵²

Gümüşpala, AP Genel Merkezi'ne saldırılmasından sonra AP ile ilişkisini kesen Demirel'in müstafi sayılmasını talep etmesine rağmen, ancak Nisan ayının son haftasında yapılan toplantıda Demirel'in müstafi sayılmasına karar verilmiştir.⁶⁵³

Dokuz milletvekili ve üç senatör, idarecilerin takip ettikleri politikaları beğenmedikleri için AP'nin his ve kapris partisi haline geldiğini söyleyerek 31 Mayıs'ta istifa etmişlerdir. İstifa eden üyelerin yayımladıkları deklarasyonda; 5 Nisan olaylarından sonra parti politikalarında vaat edilen esaslı revizyonun yerine getirilmediği, memleketin içinde bulunduğu durumun siyasi partilere anlayış ve olgunluk yüklediği belirtilmiştir.⁶⁵⁴ AP MİK, bu istifalara ilişkin bir bildiri yayımlayarak, *"Yayımladıkları bir muhtıradaki haksız isnat ve yersiz iftirallarda buldukları teessürle müşahade edilmiştir...⁶⁵⁵ AP'ye yöneltilmek istenen rejim düşmanlığı gibi her türlü mesnetten ari ve adi iftiraları nefret ve şiddetle reddeder, müfterileri, şerefli insanlar ise bu çirkin isnatlarını ispata davet ederiz."* demiştir.⁶⁵⁶

---

⁶⁵² Bilgiç, **a.g.e.**, s.109-111. Maraş milletvekili Kemal Bağcıoğlu, 12 Nisan'da Temsilciler Meclisi üyeliğinden istifa etmiş ve Gümüşpala'ya müfrit politikacıların Menderes'e hazırladıkları akıbeti hatırlatarak *"Paşam etrafındakiler seni de ipe götürecekler."* dediğini açıklamıştır. Sabahattin Baybora ise, 27 Mayıs'ın meşruluğunu kabul etmek zorunda olduklarını, ikiyüzlü politikadan vazgeçmeleri gerektiğini, eski devri yani DP'yi unutmaları gerektiğini ve artık hiçbir kanun dışı harekette bulunulmaması gerektiğini söylemiş ve *"Eğer bütün bunlara rağmen, eski politikada ısrar da devam edeceklerse, senatör ve milletvekillerine yapılacak tek şey kalıyor, o da AP'den ayrılmasıdır."* demiştir. **Milliyet**, 13.4.1963, s.1, 7.; **Cumhuriyet**, 13.4.1963, s.1, 5.

⁶⁵³ Bilgiç, **a.g.e.**, s.110. Bilgiç'e göre, Demirel, Bilgiç'in babasına *Amca, biz partiyi kapatmaya karar verdik. "Elli sene daha bu memlekette demokrasi olmaz."* demiştir. Bilgiç, **a.g.e.**, s.105-106. Bozbeyle de Demirel'in *"Bu memlekette 50 sene daha politika yapılmaz."* dediğini nakletmektedir. T.Demirel, **a.g.e.**, s.37. Komsuoğlu'na göre; siyasete yeni giren Demirel siyasetten yasaklanmak endişesiyle istifa etmiş olabilir. Komsuoğlu, **a.g.m.**, s.260. Demirel ise parti içindeki uyumsuzluk nedeniyle ve Gümüşpala'nın kendisinden rahatsızlık duyduğunu düşündüğü için siyasete ara verdiğini belirtmektedir. T.Demirel, **a.g.e.**, s.37. Demirel'in istifası, sonraki yıllarda, *"şapkasını alıp gitti"* deyiminin kullanılmasına yol açar. Bu, 12 Mart'tan sonra da sık sık ortaya atılacaktır. Teziç, **a.g.e.**, s.300-301. Bazı gazeteler Demirel'in şapkasını portmanta da bırakıp kaçtığını yazarlar. Bu olay Demirel'in fötr şapkası ile ilgili deyişlerin başlangıcı olur. Komsuoğlu, **a.g.m.**, s.260.

⁶⁵⁴ İstifa eden milletvekilleri; Sinan Bosna (Denizli), Nuri Bayar (Sakarya), Cavit Oral (Adana), Cevdet Oskay (Muğla), Bahri Cömert (Samsun), Ekrem Paksoy (Bursa), Ahmet Cemil Kara (Trabzon), Nazmi Öktem (Trabzon), Mehmet Yüceler (Kayseri), senatörler ise; Mualla Akarca (Muğla), Sabahattin Tanman (İstanbul), Cemalettin Bulak (Samsun) idi. **Milliyet**, 1.6.1963, s.1, 7. Trabzon milletvekili Ahmet Cemil Kara, milletvekilliğinden de istifa etmiş, diğer 11 milletvekili ve senatör ise 6 Haziran'da bir toplantı yaparak "Müstakil Grup" adını almış ve grup sözcülüğüne Adana milletvekili Cavit Oral'ı getirmişlerdi. **Milliyet**, 7.6.1963.

⁶⁵⁵ **Milliyet**, 4.6.1963.

⁶⁵⁶ **Cumhuriyet**, 4.6.1963, s.5.

3.8 Talat Aydemir Olayı ve Sıkıyönetim İlanı

İnönü Hükümeti'ni devirmek için harekete geçen Talat Aydemir'in 21 Mayıs 1963 tarihli ikinci darbe girişimi de ordunun büyük kısmının hükümetin yanında yer alması nedeniyle başarısız olmuştur.⁶⁵⁷ Mecliste, İnönü "*ikinci yıkma teşebbüsüne rağmen, demokratik rejimin davası ve devletin prestiji olayların içinden daha kuvvetlenerek çıktı.*" demiştir. Bununla birlikte "*bazı politikacılar, tahrikleri körükleyip askerleri ihtilale teşvik etmişlerdir.*" diyerek bazı politikacıları da suçlamıştır.⁶⁵⁸ Aydemir'in en az dört senatör, MBK'nin eski üyeleri, bazı CHP milletvekilleri ve birkaç aydınla ilişki kurmuş olması ilginç bir durumdu.⁶⁵⁹

Aydemir'in darbe girişiminin ardından Bakanlar Kurulu, 21 Mayıs'ta Ankara, İstanbul ve İzmir'de bir ay süre ile sıkıyönetim ilan etmiştir.⁶⁶⁰ Sıkıyönetimin 22 Mayıs'ta TBMM'de kabulü sırasında Başbakan İnönü, son olayları anlatmış ve ordunun demokrasiye inancını gösterdiğini söylemiştir. İnönü'den sonra AP adına söz alan Gümüşpala, öncelikle darbe teşebbüsünü engelleyen orduya şükranlarını sunmuş, Hükümetin de önleyici tedbirleri alması gerektiğini ikaz etmiş, "*Şerefli Türk Silâhlı Kuvvetlerinin elinde, bugün tatbiki istenilen sıkıyönetimin en âdil ve isabetli şekilde uygulanacağına candan inandığımız içindir ki... Örfi İdare kararını tasvip etmekteyiz.*" diyerek beyaz oy vereceğini açıklamıştır.⁶⁶¹

Başbakan İnönü, "*Kısa bir sıkıyönetim devrinden geçmeye hayati bir zaruret hâsıl olmuştur.*" demiş olmasına rağmen, Hükümetin talebi ile sıkıyönetim yedi kez uzatılmıştır.

---

⁶⁵⁷ Karpat, **Türkiye'de Siyasal Sistemin Evrimi**, s.203.

⁶⁵⁸ Kuru, **a.g.t.**, s.49. Kasım Gülek eski bir MBK'ciyle mektuplaşıyor, Avni Doğan bazı subaylarla temas ediyor diye partiden ihraç edilmiştir. Karaosmanoğlu, **a.g.e.**, s.273.

⁶⁵⁹ Karpat, **Türkiye'de Siyasal Sistemin Evrimi**, s.203. Yargulamalar neticesinde; Harp Okulu öğrencileri ordudan uzaklaştırılmış, subayların yedisi ölüm cezasına ve birçoğu da müebbet hapse olmak üzere çeşitli cezalara çarptırılmıştı. Talat Aydemir ve Fethi Gürcan idam edilmiş, diğer ölüm cezaları Millet Meclisi ve Senato tarafından iptal edilmiştir. Levent Ünsaldı, **Türkiye'de Asker ve Siyaset**, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2008, s.79.

⁶⁶⁰ Korgeneral Cemal Tural Ankara, Korgeneral Refik Yılmaz İstanbul, Tümamiral Ferit Denizmen İzmir Sıkıyönetim Kumandanlığına atanmıştır. **Milliyet**, 22.5.1963.; **Cumhuriyet**, 22.5.1963.

⁶⁶¹ **TBMMTD**, D: 1, C: 2, T: 2, B: 3, 22.5.1963, s.30-33, 44.

21 Mayıs'ta ilan edilen sıkıyönetim, Ankara ve İstanbul'da 14 ay, İzmir'de ise 5 ay sürmüştür.⁶⁶²

Sıkıyönetim uzatılması görüşmelerinde, hükümete yöneltilen eleştirilerden birisi de, uzatma talebinin gerekçesinin açıklanmamasıydı. Hükümet, bu eleştirileri, *“yargılamalar henüz sona ermemiş, darbenin serpintileri daha tasfiye edilmemiştir. Bu nedenle sıkıyönetimin uzatılmasına ihtiyaç vardır.”* şeklinde yanıtlamıştır.⁶⁶³

AP sözcüleri sıkıyönetimin uzatılması görüşmelerinde Hükümeti eleştirmiştir. AP adına 19 Haziran 1963'te konuşan Ali Naili Erdem, anayasal bir gereklilik olan yeni sıkıyönetim kanununun Hükümet tarafından Meclis'e getirilmesini talep etmiş ve sıkıyönetimin uzatılması teklifine AP'nin müspet oy kullanacağını açıklamıştır.⁶⁶⁴

AP adına 19 Ağustos 1963'te konuşan İhsan Sabri Çağlayangil, öncelikle Hükümetin uzatma talebinin gerekçesini açıklamasını istemiştir. Hükümetin gerekçelerini açıklamasından sonra tekrar söz alan Çağlayangil, Hükümetin gerekçelerinin yeterli olmadığını söylemiş, DP iktidarı zamanında muhalefet lideri olarak İnönü'nün sıkıyönetim idaresi aleyhinde yaptığı konuşmalara vurgu yaparak sıkıyönetimin geçici olması ve ciddi gerekçeleri olması gerektiğini söylemiştir. İzmir'de sıkıyönetimin devamına gerek olmadığını söylemiş, ancak Meclis üç ilde de sıkıyönetimin devamına karar vermiştir.⁶⁶⁵ Hükümetin daha sonraki sıkıyönetim uzatma teklifleri, özellikle AP olmak üzere diğer partiler tarafından da eleştirilmesine rağmen her seferinde kabul edilmiştir.

14 aylık sıkıyönetim idaresi boyunca, İstanbul Sıkıyönetim Mahkemesi 123 sanığa 40 yıl hüküm vermiş, 22 gazete ve dergi hakkında 37 dava açılmış ve 11'i para cezasına çarptırılmıştır.⁶⁶⁶ Ayrıca gazete ve dergiler kapatılmıştır.

---

⁶⁶² Zafer Üskül, **Siyaset ve Asker Cumhuriyet Döneminde Sıkıyönetim Uygulamaları**, AFA Yayınları, İstanbul, 1989, s.102-103, 108. Sıkıyönetimin uzatılması görüşmeleri için bkz. **TBMMTD**, D: 1, C: 2, T: 2, B: 6, 19.6.1963., **TBMMTD**, D: 1, C: 2, T: 2, B: 8, 19.8.1963., **TBMMTD**, D: 1, C: 2, T: 2, B: 12, 17.10.1963., **TBMMTD**, D: 1, C: 3, T: 3, B: 2, 19.12.1963., **TBMMTD**, D: 1, C: 3, T: 3, B: 6, 19.2.1964., **TBMMTD**, D: 1, C: 3, T: 3, B: 11, 17.4.1964., **TBMMTD**, D: 1, C: 3, T: 3, B: 12, 19.6.1964. Sıkıyönetimin uzatılması kararları için bkz. **RG**, S: 11434, 21.6.1963., **RG**, S: 11486, 21.8.1963., **RG**, S: 11536, 21.10.1963., **RG**, S: 11587, 21.12.1963., **RG**, S: 11637, 21.2.1964., **RG**, S: 11687, 20.4.1964., **RG**, S: 11733, 20.6.1964.

⁶⁶³ Üskül, **a.g.e.**, s.103.

⁶⁶⁴ **TBMMTD**, D: 1, C: 2, T: 2, B: 6, 19.6.1963, s.107-108.

⁶⁶⁵ **TBMMTD**, D: 1, C: 2, T: 2, B: 8, 19.8.1963, s.137, 149-151, 158-159.

⁶⁶⁶ **Milliyet**, 22.7.1964, s.1, 7.

3.9 Alparslan Türkeş ve AP ile Temasları

Yurt dışında bulunan eski MBK üyesi 14'lerden 11'i Brüksel'de toplanmıştır. Bu toplantıya katılan Alparslan Türkeş, AP'nin aşırı sağcı grubu ile teması olduğu ve bu partide görev alacağı yolundaki haberleri yalanlayarak, "*Adı geçen aşırı sağcı şahısların hiçbiri ile temasım yoktur.*" demiştir.⁶⁶⁷

Alparslan Türkeş, Parlamenterler Konferansı için Paris'te bulunan Dışişleri Bakanı Selim Sarper ile görüşmüş, ayrıca heyette bulunan AP milletvekili Cevdet Perin ile de bir konuşma yapmıştır.⁶⁶⁸ Bir süre sonra YTP'ye geçen Perin, bu görüşmede Türkeş'in genel seçimlerin daha sonra yapılmasını istediklerini ve böylece istifa edip eski demokratlarla birleşerek bu kitlenin başına geçmeyi planladıklarını, ayrıca AP'ye sızan arkadaşlarının partide köprübaşlarını ele geçirdiklerini ve AP'ye katılmayı planladıklarını belirttiğini açıklamıştır. Ayrıca, AP'de bulunan bir milletvekili gazetecinin Türkeş'ten müstakbel Başbakan olarak bahsettiğini ve Türkeş'in, "*Beklenen adam diye ikide birde resmimi neşretmesinler. Bu işlerde çok gizli ve kurnaz çalışmak lazımdır.*" dediğini ifade etmiştir.⁶⁶⁹

Türkeş'in liderliğindeki grubun, girişecekleri siyasi mücadeleyi bağımsız yeni bir partiyle başarıya ulaştıramayacaklarına inandıkları için, memleket ölçüsünde teşkilatlanmış AP'den yararlanmayı düşündükleri söylenmişti. AP'nin içine sızan ve önemli noktaları ele geçiren bir kısım ırkçı ve aşırı milliyetçi AP'liler, Türkeş ile temaslarını sürdürmekte ve Türkeş'i parti liderliğine getirmek için çalışmalarda bulunmaktadır. Ancak parti içinde Türkeş'in liderliğine karşı çıkacak değişik gruplar da bulunmaktadır.⁶⁷⁰

Bu ve benzer haber ve yorumlar üzerine Türkeş, gazetelere gönderdiği açıklamasında herhangi bir partiyle angajmana girmediğini belirtmiş, CHP Genel

---

⁶⁶⁷ Tokyo, Kabil ve Libya'da bulunan Muzaffer Özdağ, Fazıl Akkoyunlu ile Ahmet Er bu toplantıya katılmamışlardı. **Milliyet**, 27.10.1961.

⁶⁶⁸ **Milliyet**, 18.11.1961.

⁶⁶⁹ **Milliyet**, 2.8.1962, s.1, 7.

⁶⁷⁰ 14'ler, gelecekteki faaliyetleri sırasında işbirliği yapacakları çevreler ve kuvvetler bakımından çıkan anlaşmazlık neticesinde 9'lar (Orhan Kabibay, Orhan Erkanlı, Muzaffer Karan, Mustafa Kaplan, Münir Köseoğlu, Dündar Taşer, Fazıl Akkoyunlu, İrfan Solmazır, Şefik Soyuyüce) ve 5'ler (Alparslan Türkeş, Rifat Baykal, Numan Esin, Ahmet Er ve Muzaffer Özdağ) olarak ikiye bölünmeye başlamıştır. **Milliyet**, 31.7.1962, s.1, 7.; **Milliyet**, 1.8.1962.

Başkanının temsil ettiği zihniyete karşı olduğunu ima etmiş ve hakkındaki söylentileri toptan yalanlamıştır.⁶⁷¹

21 Şubat'ta yurda dönen Türkeş, 23 Şubat'ta İstanbul'da basın toplantısında faaliyete geçeceğini söylemiş ve “*Bizi şu veya bu siyasi teşekküle izafe (yakıştırma) yerine bütün milletin sadece hadimi (hizmet edeni) kabul etmek gerekir.*” demiştir.⁶⁷²

Türkeş'in AP'ye gireceği yolunda çıkan söylentiler üzerine 22 Şubat 1963'te basına konuşan Gümüşpala gülerek, “*Olamaz böyle şey. Alparslan Türkeş AP'ye giremez.*” demiştir.⁶⁷³ Ayrıca AP Genel Merkezi, teşkilata bir tamim göndererek partililerin Türkeş'in faaliyetlerine katılmamalarını istemiştir.⁶⁷⁴

Türkeş'in yurda dönüşü AP içinde hoşnutsuzluk ve bunalım yaratmıştır. Türkeş'in AP'ye girmesini isteyenler etkisizleştirilmiştir. Ragıp Gümüşpala'nın Türkeş'e karşı davranışının da ortaya koyduğu gibi, AP o dönemde bu hareketler içinde yer alan subaylara ilgisiz kalmış, ihtilal teşebbüsleri partinin dışında cereyan etmiştir. Türkeş'in bir grup AP'li tarafından partinin başına geçirilme girişimi 27 Mayıs'a karşı olan güçlerin o dönem için güçlü bir liderden faydalanma amacı ile açıklanmalıdır. Gökhan Evliyaoğlu'nun bu tutumuna parti bütünüyle karşı çıkmış, daha sonra da parti içindeki aşırılara karşı tavır takınılmıştır. AP, Türkeş'i destekleyen fanatikleri yenilgiye uğratarak daha ılımlı bir yol tutmaya başlamıştır.⁶⁷⁵

AP'liler ile yapılan temaslara bir neticeye varamayan Alparslan Türkeş, 31 Mart 1965'de CKMP'ye katılmış⁶⁷⁶ ve 31 Temmuz 1965'de CKMP Genel Başkanı seçilmiştir.⁶⁷⁷

---

⁶⁷¹ **Cumhuriyet**, 21.8.1962, s.1, 5.; **Milliyet**, 23.8.1962.

⁶⁷² **Milliyet**, 22.2.1963.; **Milliyet**, 24.2.1963, s.1, 7.

⁶⁷³ **Milliyet**, 23.2.1963.

⁶⁷⁴ **Milliyet**, 28.2.1963. Bildiriyle, “*AP mensuplarının dışında kimseye ve bilhassa cuntacı ile ihtilalcilere iltifat edilmemesi*” istenmiştir. **Cumhuriyet**, 3.3.1963.

⁶⁷⁵ Kayalı, **a.g.e.**, s.115-116.; F. ve B.T. **a.g.e.**, s.258, 260. 21 Mayıs müdahalesinden önce bir grup Türkeş'in AP'ye Genel Başkan olmasını istemişlerdi. 9 AP İl Başkanı Türkeş'i ziyaret ederek, yapılacak olan AP Genel Kurulunda kendisini destekleyeceklerini iletilmişlerdi. Ancak, araya Talat Aydemir'in 21 Mayıs teşebbüsü girince, Türkeş'in AP'deki siyaset girişimi sonuçsuz kalmıştır. Hakkı Öznur, **Ülkücü Hareket CKMP'den MHP'ye**, 1.Cilt, 2.Baskı, Alternatif Yayınları, Ankara, s.81. AP'den ayrılan Gökhan Evliyaoğlu, İsmail Hakkı Yılanlıoğlu ve Mustafa Kemal Erkovan 28 Mayıs 1965'de CKMP'ye katılmışlardır. **Milliyet**, 29.5.1965.

⁶⁷⁶ Öznur, **a.g.e.**, s.83. 14'lerden Alpaslan Türkeş, Muzaffer Özdağ, Rifat Baykal, Ahmet Er ve Dündar Taşer CKMP'ye katılmışlardır. **Cumhuriyet**, 1.4.1965, s.1, 5.

⁶⁷⁷ Alparslan Türkeş 698, Ahmet Tahtakılıç ise 516 oy almıştır. **Cumhuriyet**, 1.8.1965.

3.10 1963 Mahalli Seçimleri

27 Mayıs Müdahalesi sonrası sivil idareye geçildikten sonra yapılan ilk seçim, 17 Kasım 1963 mahallî seçimleri olmuştur.

17 Kasım yerel seçimleri, koalisyon partileri için bir sınav niteliğindedir. CHP'nin, 1961 genel seçimlerinden daha düşük oy alması halinde koalisyonun dağılacağı söylenmekteydi. Seçim propagandalarında koalisyon partileri birbirleri aleyhinde demeçler verirken, AP ise seçimler yaklaşırken sert muhalefet yürütmek yerine sessiz kalmayı tercih etmesi sayesinde yıpranmamıştır. AP, 1961 seçimlerinde 62 ilde seçimlere katılırken, 17 Kasım seçimlerinde 67 ilin tamamında seçimlere girmiştir. Seçimlerden sonra koalisyonun bozulacağı ve CHP-AP koalisyonunun gerçekleşebileceği öngörülmüştür.⁶⁷⁸

İçişleri Bakanı Hıfzı Oğuz Bekata 21 Temmuz 1963 tarihinde valilere ve kaymakamlara bir genelge ile mahalli seçimlerin 17 Kasım'da yapılacağını ve bu seçimler sayesinde mahalli idarelerin sahiplerine verileceğini açıklamıştır.⁶⁷⁹

3.10.1 Ragıp Gümüşpala'nın Seçim Gezileri

Mahalli seçimler öncesi teşkilatın nabzını yoklamak amacıyla on günlük yurt gezisine çıkan Gümüşpala AP'lilerle mahalli seçimler hakkında görüşmüştür. Maraş'ta "*Belediye seçimlerini almamız için hiçbir sebep yoktur.*" diyen Gümüşpala, Antep'te AP'lileri "*Kanun çerçevesi ve vatanseverlik duyguları içinde, partizanlığa kaçmadan partilerini yükseltmek için çalışmaya*" davet etmiş ve "*Muvaffak olacağınıza inanıyorum.*" demiştir.⁶⁸⁰ AP'nin Atatürk ilkelerine bağlı, Anayasa ve kanunların yolunda, komünizm ve diktatörlüğün karşısında bir parti olduğunu bildiren Gümüşpala Diyarbakır konuşmasında, "*Memleketin kalkınması için 30 milyonun halk ve kardeşlik birliği yapması zaruretine inanıyoruz.*" demiştir.⁶⁸¹ AP Genel Başkan Vekillerinden Konya Milletvekili Faruk Sükan da,

---

⁶⁷⁸ Yalansız, AP'nin 1961 seçimlerine 42 ilde katıldığını yazmıştır. Yalansız, **a.g.e.**, s.183.

⁶⁷⁹ **Milliyet**, 22.7.1963.

⁶⁸⁰ **Milliyet**, 6.8.1963. Bu gezininin bir bölümünde Mersin, Adana, Maraş, Antep, Diyarbakır, Elazığ, Siirt, Bitlis, Muş, Van, Ağrı, Erzurum, Erzincan ve Yozgat'a gitmiştir. **Milliyet**, 5-9.8.1963.

⁶⁸¹ **Milliyet**, 8.8.1963, s.1, 7. Bu geziden kısa bir süre sonra 4 Eylül'de AP teşkilatı ve vatandaşla temas etmek üzere İstanbul'a giden Gümüşpala, 9 Eylül'de kalp krizi geçirmiş ve Şişli Çocuk Hastanesine yatırılmıştır. Bir ay sonra 5 Ekim'de taburcu olmuştur. **Milliyet**, 10.9.1963.; **Milliyet**, 6.10.1963. Gümüşpala, 4 Eylül 1963 tarihinde mazereti nedeniyle 11 gün ve hastaneye yattıktan sonra 9 Eylül 1963 tarihinde 85 gün izne ayrılmıştır. **TBMM A.**, Ragıp Gümüşpala Dosyası.

AP'nin seçimlere hazır olduğunu ve vatandaşın CHP'nin seçimlerde baskı yapmasından endişe duyduğunu ifade etmiştir.⁶⁸²

Millet Meclisi, 17 Ekim'de sıkıyönetimin İstanbul ve Ankara'da iki ay daha uzatılmasına karar vermiştir. AP seçimler öncesi uzatma kararına tepki göstermiştir. AP İzmir milletvekili Nihat Kürşat yaklaşan mahalli seçimlerin sıkıyönetim idaresi altında yapılmasının endişe verici olduğunu belirtmiş, "*Sıkıyönetim, bunu talep eden iktidara puan kazandırmayacaktır.*" demiştir. Çağlayangil, "*Her Mecliste hürriyete inananlar ve inanmayanlar vardır.*" demiş, İzmir Sıkıyönetim Kumandanlığının mahalli seçimlerle ilgili olarak bazı kısıtlamalar içeren bir tebliğ yayımladığını söyleyerek Sıkıyönetim mahkemelerinin Ankara'da uzatılmasına gerek olduğunu, fakat İstanbul ve İzmir'de uzatmaya gerek olmadığını ifade etmiştir.⁶⁸³

AP birleşik toplantısında konuşan Gümüşpala, "*Bugün yapılacak olan seçimlerde birlik ve beraberlik halinde hareket edeceğimize bütün kalbimle inanıyorum. Mahalli seçimler bizim için büyük önem taşımaktadır.*" demiştir.⁶⁸⁴

Liderler, 2 Kasım'da yapılan radyo konuşmaları ile seçim propagandasını başlatmıştı. Gümüşpala, 17 Kasım seçimleriyle "*Partizan bir vesayete daha son verilecek, demokrasi yolundaki en sarp merhalelerden biri daha aşılmış olacaktır.*" demiş, Türkiye'nin en hayati probleminin "*Zihniyet İnkılâbı*" olduğunu, gerçek demokrasinin halka inanmakla ve arasında ayırım yapmamakla yerleşebileceğini, Türk haslet ve faziletlerini kendisinde toplayan köye yönelmedikçe Türkiye'nin kaderinin değişmeyeceğini, mahalli muhtariyet gerçekleşmedikçe demokrasinin halka inmeyeceğini söylemiş, bu ideali gerçekleştirmek için AP'nin mücadelesini sadece fikri cephede, kardeşlik duyguları içinde, yapıcı ve birleştirici bir anlayış içinde yapacağını açıklamıştır.⁶⁸⁵

---

⁶⁸² **Milliyet**, 14.8.1963.

⁶⁸³ **Milliyet**, 18.10.1963, s.1, 7.

⁶⁸⁴ **Milliyet**, 1.11.1963, s.7. Mahalli seçimler için hazırlıkların devam ettiği bu dönemde; yeni çalışma dönemine başlayan Senato ve Millet Meclisi'nde 1 Kasım'da yapılan başkanlık seçimlerinde başkanlar seçilememişlerdi. CHP ile AP'nin anlaşmasının ardından; 5 Kasım'da yapılan 14. turda CHP'li Fuat Sirmen 270 oyla Meclis Başkanlığına, 6 Kasım'da yapılan 35. turda AP'li Enver Aka 95 oyla Senato Başkanlığına seçilmişlerdi. Başkan vekilliklerine; Millet Meclisi'nde Mekki Keskin (YTP), Ferruh Bozbeyle (AP) ve Nurettin Ok (CKMP), Senato'da ise; Sırrı Atalay (CHP), İhsan Hamit Tigrel (YTP) ve Hazım Dağlı (CKMP) seçilmişlerdir. **Milliyet**, 2, 6-7.11.1963, s.1, 7.

⁶⁸⁵ Adalet Partisi, **Radyoda Adalet Partisi I 1963 : (17 Kasım 1963 Mahalli Seçimler Münasebetiyle Adalet Partisi Adına Yapılan Radyo Konuşmaları)**, Doğu Matbaacılık ve Ticaret Limited Şirketi Matbaası, Adalet Partisi Genel Merkez Neşriyatı: 10, Ankara, 1964, s.5-6.

Mahalli seçimler yaklaşırken AP kendisine yöneltilen eleştiriler karşısında orduyla ilişkileriyle ilgili şüpheleri gidermeye ve seçimi kazansa bile iktidarın kendilerine verilmeyeceği endişesini ortadan kaldırmaya çalışmıştır.⁶⁸⁶ Gümüşpala, “*Demokrasinin müdafii Türk Ordusunun, AP’nin iktidara gelmesine mani olacağını söyleyenler Türk kanı taşımayanlardır. Sütü bozuklardır... Ordu demokrasiye bağlılığını 22 Şubat ve 20-21 Mayıs olaylarını telin etmekle (lanetlemekle) göstermiştir. Ordu politikanın dışındadır. Biz orduya güveniyor ve inanıyoruz. Partimiz muvaffak olacaktır. İnşallah yakında iktidara geleceğiz.*”⁶⁸⁷ ve AP ordumuza karşı değildir. Ordu Türk milletinin malıdır. Ordu politikanın üstündedir.”⁶⁸⁸ demek suretiyle seçmene güvence vermek istemiştir.

Seçim konuşmalarında “milli irade” vurgusu öne çıkartılmıştır.⁶⁸⁹ Gümüşpala, hükümetten “*Hür, baskısız seçim, milli iradeye hürmet, vatandaşa eşit muamele, Anayasa ve kanunların aynen tatbikini*” istemiş,⁶⁹⁰ “*Milli iradeye karşı koymaya kimsenin gücü yetmeyecektir.*”⁶⁹¹ ve “*Milli iradenin tahakkuk etme zamanı gelmiştir. Masa başında değil vatandaş safında yer alacağız.*” demiştir.⁶⁹²

Gümüşpala seçim çalışmaları sırasında dikkatli olmaya ve partiyi eleştirilerden uzak tutmaya çalışmıştır. Örneğin Kırıkkale’de mitinge izin verilmediği için “*Kanun ve nizama riayet ederiz. O halde Kırıkkale’ye uğramadan yola devam ederiz.*” demiştir.⁶⁹³

Bununla beraber Gümüşpala, CHP’ye yönelik eleştirilerine devam etmiştir. Gümüşpala, mücadelelerinin “*CHP’li vatandaşlara karşı değil, CHP’yi idare eden zümreye karşı*” olduğunu,⁶⁹⁴ *Davetine gelmeyen memurları iktidar ile muhalefete eşit davranmadığı için, iktidara gelirse uzaklaştıracağını*,”⁶⁹⁵ “*Bu vatanda Kürtlük-*

---

⁶⁸⁶ Komsuoğlu, **a.g.m.**, s.264.

⁶⁸⁷ 3 Kasım tarihli Yozgat konuşması, **Milliyet**, 4.11.1963, s.1, 7.

⁶⁸⁸ 11 Kasım tarihli Konya konuşması, **Milliyet**, 12.11.1963, s.7.

⁶⁸⁹ Komsuoğlu, **a.g.m.**, s.265.

⁶⁹⁰ 8 Kasım tarihli Diyarbakır konuşması, **Milliyet**, 9.11.1963, s.1, 7.

⁶⁹¹ 11 Kasım tarihli Konya konuşması, **Milliyet**, 12.11.1963, s.7.;

⁶⁹² 13 Kasım tarihli Denizli konuşması, **Milliyet**, 14.11.1963.

⁶⁹³ Komsuoğlu, **a.g.m.**, s.264.

⁶⁹⁴ 14 Kasım tarihli Manisa konuşması, **Milliyet**, 15.11.1963.

⁶⁹⁵ 5 Kasım tarihli Erzincan konuşması, **Milliyet**, 6.11.1963, s.1, 7.

Türklük davası yoktur. Bu ayırımı yapan kopası diller hala koparılamamıştır. Bu ayırım ve bu dava bazı siyasi partiler tarafından yatırım konusu” yapıldığını⁶⁹⁶ ve ”Memleketin kalkınmaya ihtiyacı olduğunu ve bunun birlik beraberlikle mümkün olacağını ”⁶⁹⁷ ifade etmiştir.

Gümüşpala ileri yaşı ve sağlık sorunlarına rağmen yurdun dört bir yanını gezerken, İnönü ve CHP'nin performans düşüklüğü nedeniyle Gümüşpala'nın uğradığı her ilde ve ilçede CHP merkezleri kan ağlıyordu.⁶⁹⁸

3.10.2 Seçim Sonuçları

AP'nin hükümet dışında kalması yararına olmuş, 17 Kasım 1963'te yapılan yerel seçimlerde oyunu artırmayı başarmıştır. Seçim sonuçları aşağıda belirtilmiştir.⁶⁹⁹

Parti	Parti Oy Dağılımı						
	Belediye Başkanlığı			Belediye Meclisi		İl Genel Meclisi	
	Oy	Yüzde	Belediye	Oy	Yüzde	Oy	Yüzde
AP	1.489.648	45.39	500	1.490.480	49.57	4.344.185	45.48
CHP	1.170.296	35.66	337	1.142.757	38.01	3.458.972	36.22
CMKP	45.448	1.38	8	72.085	2.40	292.596	3.06
MP	88.940	2.71	6	95.111	3.16	295.523	3.09
TİP	24.016	0.73	0	28.328	0.94	37.298	0.40
YTP	117.111	3.57	55	132.949	4.42	621.600	6.51
Bağımsız	346.541	10.56	139	45.102	1.50	500.315	5.24
Geçerli Oy	2.942.000			3.006.812		9.550.489	
Seçmen	5.604.620			5.611.171		13.080.826	

⁶⁹⁶ 8 Kasım tarihli Diyarbakır konuşması, **Milliyet**, 9.11.1963, s.1, 7.

⁶⁹⁷ 3 Kasım tarihli Sivas konuşması, **Milliyet**, 4.11.1963, s.1, 7.

⁶⁹⁸ **Milliyet**, 12.11.1963, s.3.

⁶⁹⁹ http://www.yerelnet.org.tr/basvuru_kaynaklari/secim_sonuculari/index.php?yil=1963, Erişim Tarihi: 13.4.2014. DİE verilerine göre; Belediye Başkanlığında AP: 1.366.172 oy CHP: 1.061.694 oy, Belediye Meclisinde AP: 1.357.243 oy, CHP: 1.038.562, İl Genel Meclisinde AP: 4.344.185 oy CHP: 3.458.972 oy almıştır. DİE, **Türkiye İstatistik Yıllığı 1963**, s.150-152.; DİE, **Türkiye İstatistik Yıllığı 1964/65**, s.166-168. İl Genel Meclisinde AP'nin verilerine göre; AP 4.264.327 oy ile % 45.87 alırken, CHP ise 3.437.149 ile % 36.97 oy almıştır. Adalet Partisi, **Mahalli Seçimlerde Adalet Partisi**, Orijinal Matbaa, Adalet Partisi Genel Merkez Neşriyatı: 3, Ankara, 1964, s.5.

Aydınlar ve ordu liderleri, halkı eski demokratlarla ilişkili olan grupları desteklememesi konusunda uyarmasına rağmen DP mirasçısı olan AP, seçimlerin galibi olmuştur. Bu sonuç, Türk seçmenin kendi politik yargısına göre davrandığını ve kendisini yönetmiş olanların tehditlerine kulak asmadığını göstermiştir.⁷⁰⁰

AP karşısında YTP ile CKMP'nin oy yitirdiği görülmüş ve Anayasa oylamasından başlayarak eski DP oylarının AP'ye doğru kaydığı anlaşılmıştır. YTP ve CKMP, seçimlerdeki gerilemelerini CHP ile yapılan koalisyona bağlamışlar ve parti içinde huzursuzluklar ortaya çıkmıştır. Bu seçimler, Meclis'teki milletvekili sayılarını değiştirmede için hükümetin istifasını gerektirmediği halde bu huzursuzluklar neticesinde bu iki parti, İnönü ABD Başkanı Kennedy'nin cenaze töreni için Amerika'da bulunduğu sırada hükümetten çekilmiştir. İnönü, yurda dönüşünde gecikmeksizin 2 Aralık 1963'te istifa etmiştir.⁷⁰¹

İkinci koalisyon (CHP+YTP+CKMP) birincisine (CHP+AP) nazaran daha canlı ve ümitli başlamıştır. Fakat bu ümitler de uzun sürmemiştir. Çünkü koalisyonun küçük ortakları da, eski DP oylarına taliplerdi ve vücutlarıyla koalisyonda olmalarına rağmen kalpleriyle onun karşındaydılar. Onların hedefi "*AP balonunu patlatmak*" idi. Çıkan huzursuzluklarla mücadele nedeniyle ikinci koalisyon birincisine nazaran daha uzun sürmüştür.⁷⁰²

CKMP ile YTP'nin aldığı oyların bu seçimlerde AP'ye yöneldiğini söyleyen Gümüşpala, "*YTP ile CKMP'nin koalisyondan çekilmeleri halinde genel seçimlere gitmek gereklidir.*" demiştir.⁷⁰³

---

⁷⁰⁰ Karpat, **Türkiye'de Siyasal Sistemin Evrimi**, s.210-211.

⁷⁰¹ Turan, **Türk Devrim Tarihi**, s.104.; Turan, **İsmet İnönü**, s.420.; Ahmad, **Demokrasi Sürecinde Türkiye**, 2007, s.274. YTP ve CKMP, İnönü ile yaptıkları koalisyon nedeniyle seçmenler tarafından cezalandırıldıklarını düşündüklerinden koalisyondan çekilmişlerdi. Ahmad, **Modern Türkiye'nin Oluşumu**, s.193. CKMP 26 Kasım'da, YTP 27 Kasım'da koalisyondan çekilme kararı almışlardı. **Cumhuriyet**, 27-28.11.1963.

⁷⁰² Toker, **İsmet Paşayla 10 Yıl (1961-1964)**, s.127.

⁷⁰³ **Cumhuriyet**, 20.11.1963, s.1, 7.

3.11 Ragıp Gümüşpala'nın Hükümet Kurma Çabaları ve CHP-Bağımsızlar Koalisyon Hükümetinin Kurulması

CHP ile yapılan koalisyon YTP ve CMKP'ye yaramamış ve bu iki parti seçimlerde oy kaybına uğramıştır. Her iki parti de seçmenlerden aldıkları mesajı dikkate alarak, kısa bir süre sonra koalisyondan çekilmişlerdi. Bu durum karşısında İnönü de Başbakanlıktan istifa etmek zorunda kalmıştır.

Başbakan İnönü istifa ettikten sonra hükümet kurulmasıyla ilgili iki seçenek vardı: Kurulacak yeni iktidar, İnönü'lü mü, yoksa İnönü'süz mü olacaktı. CHP ve İnönü'yü yeni rejim için güvence olarak gören Ordu, 27 Mayıs'ın ardından DP'nin devamı olan partilere iktidarın verilmesini istemediği için bundan önceki koalisyon hükümetlerinde bu durum pek tartışılmamıştır.⁷⁰⁴

Cumhurbaşkanı Gürsel yeni hükümeti kuracak başbakanı belirlemek için 3 Aralık'ta parti liderleriyle görüşmelere başlamıştı. Bu görüşmelerde; Bölükbaşı milli koalisyon, Alican ise CHP-AP koalisyonunun kurulmasını teklif etmişlerdi.⁷⁰⁵ İnönü, partiler arası çekişmeler ve parti içindeki sürtüşmeler yüzünden uyumlu çalışacak bir kabine kuramayacağını anlayınca affını dilemiştir.⁷⁰⁶ AP ise Gürsel'e verdiği muhtırada, CHP ile koalisyona gidilmesinin mümkün olmadığını, 1964 Haziran ayında genel seçime gidilmesi şartıyla AP'nin bir koalisyon kurabileceğini ve milli koalisyona taraftar olduğunu bildirmiştir.⁷⁰⁷

Cumhurbaşkanı Gürsel, 10 Aralık'ta parti liderleriyle görüşmelerinin ardından, hükümeti kurma görevini mahalli seçimlerde büyük başarı göstermiş olan

---

⁷⁰⁴ Adem Çaylak, **İktidar Muhalefet İlişkileri Bağlamında Türkiye'nin Siyasal Hayatında Osman Bölükbaşı ve Siyasal Hareketi**, AKDTYK Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2010, s.473.; Metin Toker, **Demokrasinin İsmet Paşa'lı Yılları: İnönü'nün Son Başbakanlığı (1961-1965)**, 2. Basım, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1992, s.172-173.

⁷⁰⁵ **Cumhuriyet**, 4.12.1963, s.1, 7.

⁷⁰⁶ Turan, **Türk Devrim Tarihi**, s.104-105.; Turan, **İsmet İnönü**, s.420.

⁷⁰⁷ AP Temsilciler Meclisi'nin 5 Aralık'ta hükümet konusunda aldığı kararlar şunlardı: Mevcut durumda kuvvetli hükümetin kurulmasının mümkün olmadığı, müstakil bir parti hükümetinin düşünülemeyeceği, Haziran'da seçimlere gidilmesi şartıyla AP başkanlığında bir koalisyon hükümeti kurulması için temaslara geçilmesinin bir vazife telakki edileceği, CHP-AP koalisyonunun tecrübe edildiğine ve kuvvetli bir hükümeti getirmeyeceği, Haziran'da seçimlere gidilmesi şartıyla Meclisteki Parti Gruplarının mevcutları nispetinde katılacakları Milli Hükümete taraftar olunduğu. **Adalet Partisi, Hükümet Buhranı; Hükümet Teşkili; Hükümet Programı; Kıbrıs Olayları Karşısında Adalet Partisi**, Doğu Ltd.Şti. Matbaası, Adalet Partisi Genel Merkez Neşriyatı: 4, Ankara, 1964, s.5.; **Cumhuriyet**, 10.12.1963, s.1, 7.

AP Genel Başkanı Gümüşpala'ya vermiştir.⁷⁰⁸ Gürsel, görevi Gümüşpala'ya vererek askerinin AP'ye güven duymaya başladığı mesajını vermiştir.⁷⁰⁹

Hükümet kurmakla görevlendirilen Gümüşpala, partilerle temaslara başlamıştır. Bu temaslarda; CHP'siz bir hükümetin kurulmasının demokratik rejime büyük milli menfaatler sağlayacağını düşünen Bölükbaşı, Gümüşpala'nın teklifine olumlu bakmıştır. CHP'siz bir koalisyonun kurulmasını isteyen Bölükbaşı, koalisyonda eşit mesuliyet ve eşit yetki istemiştir. YTP ve CKMP ise prensip itibarıyla, AP ile koalisyona girmeye razı olduklarını bildirmiş olmalarına rağmen kesin bir cevap vermemişlerdi. İnönü ise ilk koalisyon tecrübesinden dolayı CHP'siz bir koalisyon hükümetinin kurulmasının uygun olacağını bildirmiştir.⁷¹⁰

Partilerle yaptığı temaları olumlu bir sonuca ulaştıramayan Gümüşpala, MP'nin tavrının memnuniyet verici olduğunu, ancak diğer partilerin tutumlarının olumsuz olduğunu, bu şartlarda kuvvetli bir hükümet kurmanın mümkün olmadığını ve erken seçimlere gidilmesi gerektiğini belirtmiş ve 14 Aralık'ta görevi iade etmiştir.⁷¹¹ Gürsel, Gümüşpala'nın görevi iade etmesi üzerine aynı gün yeni hükümeti kurma görevini tekrar İnönü'ye vermiştir.⁷¹²

---

⁷⁰⁸ **Cumhuriyet**, 11.12.1963.

⁷⁰⁹ Silahlı Kuvvetlerin yeni-demokrat bir partinin yöneteceği bir koalisyonu benimsemiş olması oldukça anlamlıdır. Ahmad, **Demokrasi Sürecinde Türkiye**, 2007, s.275. Bu görevin Gümüşpala'ya verilmesi, ordu hiyerarşisinin artık belli bir çoğulculuğa izin verecek kadar kendi gücünden emin hale geldiğinin işaretidir. Eroğul, **a.g.m.**, s.142. Muhafız tutum takınan AP, süreç içinde fiili gelişmelerle uyumlu bir tutum içine girmiştir. Bu gelişme orduyu AP'ye karşı daha toleranslı bir duruma sokmuştur. Gürsel'in Gümüşpala'yı hükümeti kurmaya memur etmesi, 21 Ekim Protokolü'nden kaynaklanan bunalımların aşıldığını ve ordunun artık AP'nin yönlendireceği koalisyonları kabul edebileceğini somut olarak göstermiştir. Kayalı, **a.g.e.**, s.104-105. Bu görevlendirme, ordunun AP'yi siyasetin bir parçası olarak kabul etmesi ve artık İnönü'nün vesayeti altında tutulmasına gerek duymaması açısından önemli bir gelişmeydi. Zürcher, **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, s.363-364.

⁷¹⁰ **Cumhuriyet**, 12-15.12.1963.

⁷¹¹ **CCGA**, Kutu Nu: 4/121, Fihrist Nu: 3780/1. Toker'e göre; 3. Koalisyon kurulması "oyun içinde oyun" manzarasındaydı. Partiler, hükümet kurmaya değil, birbirlerine "kazık atmaya" çalışıyordu. Özellikle YTP ve CKMP, mahalli seçimlerde AP'den yedikleri darbeden dolayı halka AP'nin hükümet kuramayacağını ispatlamak istiyorlardı. Bu yüzden Gümüşpala ile yaptıkları görüşmelerde ciddi ve samimi değillerdi. Toker, **İsmet Paşayla 10 Yıl (1961-1964)**, s.138-139. Aydemir'e göre; Ülkenin bulunduğu durumda iktidara sahip olmak ateşten bir gömlek giymek olduğu için hiçbir parti iktidar sorumluluğunu almaya cesaret edemiyordu. Talat Aydemir, **Hatıratım**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2010, s.377.

⁷¹² F. ve B.T.Ahmad, **a.g.e.**, s.268.; **Cumhuriyet**, 15.12.1963.

Gümüşpala, hükümet konusundaki temas ve görüşlerini Cumhurbaşkanına yazılı olarak da bildirmiştir. Bu beyanında; koalisyonlarda istikrarlı ve kuvvetli bir Hükümete gidecek yolun karşılıklı saygı, itimat ve samimiyetten geçtiğini belirttiikten sonra YTP ile CKMP'nin karşılıklı itimadı zedeleyecek bir tutum içinde olduklarını ileri sürmüştür. MP'nin AP'yi memnun bırakacak bir tutum içinde olduğuna işaret etmiş ve İnönü'nün ise CHP dışında bir koalisyon kurulması fikrinde ısrar etmiş olduğunu anlatmıştır. Bu şartlar altında kurulacak bir karma hükümetin başarılı olmasının mümkün olmadığını ve genel seçimlere gidilmesinin zorunlu olduğunu beyan etmiştir.⁷¹³

Ragıp Gümüşpala hükümet kuramamış olmasına ilişkin olarak, İnönü'ye cevaben 2 Ocak 1964 tarihli Meclis konuşmasında, *“Biz hükümet kurmayı şartlı olarak ve bir millî vazife olarak kabul etmiştik... Yaptığımız temaslarla buna muvaffak olamayacağımızı görünce Devlet Başkanına ‘Ben kuvvetli bir Hükümet kuracağım, istikrarlı bir Hükümet kurabileceğim’ tarzında bir görüşme yapamazdım... Aksi takdirde kendimi Türk Milletine karşı ve yüksek huzurunuzda Meclisimize karşı suçlu addederdim. Onun için hükümeti kuramayacağımızı ve kurmayacağımızı arz ettim.”* diye belirtmiştir.⁷¹⁴

Bölükbaşı, eğer AP başkanlığında bir hükümet kurulmuş olsaydı, CHP başta olmazsa rejim buhranı yaşanacağını, sistem yaşamaz zannedenlere iyi bir cevap verilmiş olacağını ve CHP'yi başta görmek istemeyen büyük kitlelerin de arzusunun yerine gelmiş olacağını dile getirmiştir.⁷¹⁵

Gümüşpala'nın görevi iade etmesi üzerine yeniden görevlendirilen İnönü, bağımsızlarla birlikte koalisyon hükümetini, 25 Aralık 1963'te kurmayı başarmıştır. YTP, Kıbrıs sorunu nedeniyle bu koalisyonu dışarıdan desteklemiştir.⁷¹⁶

---

⁷¹³ YTP, koalisyona iştirak temayülünü bir taraftan belirtirken, diğeri taraftan Genel Başkanları *“AP'nin iktidarda söz sahibi kılınması suretiyle AP efsanesinin hakiki renginin ortaya çıkarılması gerekir.”* demek suretiyle bu fikrini, adeta koalisyona iştirakin sonunda kurulacak hükümetin tahribini istemek garipliğini göstermiş bulunmaktadır. CKMP'nin cevabı ise kuvvetli hükümet fikrinin gerçekleşmesine hizmetten ziyade kurulacak gelişigüzel bir hükümete destek olma eğilimini taşımaktadır. Bu parti grubu kararında yer alan *“kati ve lüzum ve zaruret”* tabiri de görüşümüzü teyit etmektedir. Adalet Partisi, **Hükümet Buhranı**, s.6-7.

⁷¹⁴ MMTD, D: 1, C: 24, T: 3, B: 23, 2.1.1964, s.129.; Adalet Partisi, **Hükümet Buhranı**, s.8.

⁷¹⁵ Çaylak, **a.g.e.**, s.475.

⁷¹⁶ Ahmad, **Demokrasi Sürecinde Türkiye**, 2007, s.276.

Bu koalisyon hükümeti ile iki yıl içinde üçüncü koalisyon hükümeti kurulmuştur. Partiler, Ordu müdahalesini engellemek için aralarında anlaşmaya çalışırken, siyasi rekabet ve çıkarları noktasında çatışmaları da engelleyememişlerdir. Bu yüzden bu dönem, dağılan ve yeni kurulan koalisyonlar dönemi olmuştur.

CHP-Bağımsızlar hükümetinin CHP ilkelerine dayanılarak ve öngörülen reformlar doğrultusunda hazırlanan programı, 30 Aralık 1963'te Meclis'te okunmuştur.⁷¹⁷ 1961 Anayasasının çizdiği yolda, demokrasinin hukuki güvencesi olan bütün kurumlara kavuştuğunun belirtildiği programda, Atatürk devrimine bağlı kalınacağı ile 27 Mayıs girişiminin önemi vurgulanmış ve gerçekleştirilmek istenen reformlar sıralanmıştır: Planlı ekonomik kalkınmanın önemli olduğu, bunun için kamu yönetiminin yeni bir anlayışa kavuşturulması, vergi, tarım ve personel reformlarının gerçekleştirilmesinin şart olduğu, kalkınmanın köyden başlatılması gerektiği düşüncesiyle “Köy İşleri Bakanlığı”nın kurulduğu, enerji sorununu çözmek ve ülkedeki doğal kaynakların değerlendirilmesi için “Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı”nın kurulduğu belirtilmiştir.⁷¹⁸

AP MİK ve Meclis Grup İdare Kurullarının ortak toplantısında Bağımsızların desteği ile kurulan hükümete kırmızı oy verilmesine oy birliğiyle karar verilmişti. Bu karar AP Millet Meclisi Grubunda görüşülmüş ve onaylanarak Hükümete kırmızı oy verilmesi kabul edilmiştir. Bu karara gerekçe olarak Azınlık hükümetlerine prensip olarak güvenoyu verilemeyeceği gösterilmiş, ayrıca hükümetin Kıbrıs konusundaki tutumu da ileri sürülmüştür.⁷¹⁹

Başbakan İnönü tarafından teşkil olunan Bakanlar Kurulu programı Meclis'te 2 Ocak 1963 tarihinde görüşülmüştür.⁷²⁰ AP Grubu adına konuşan Cihat Bilgehan, içinde bulunulan memleket ve dünya şartlarında; ekonomik, sosyal ve politik durumu kuvvetli ve istikrarlı bir hükümete muhtaç olduğunu, yeni kurulacak hükümetin arzulanan kuvvetli ve istikrarlı bir hükümet olmadığını ve tek partinin azınlık

---

⁷¹⁷ MMTD, D: 1, C: 24, T: 3, B: 20, 30.12.1963, s.35-46.

⁷¹⁸ MMTD, 30.12.1963, s.35-46.; RG, S: 11600, 7.1.1964, s.1-7.; Turan, İsmet İnönü, s.421-422.

⁷¹⁹ Milliyet, 2.1.1964.

⁷²⁰ MMTD, D: 1, C: 24, T: 3, B: 23, 2.1.1964, s.99-172.

hükümeti olduğunu söylemiştir. Zayıf bir azınlık Hükümetinin mesuliyetine iştirak etmemek için kırmızı oy kullanacaklarını belirtmiştir.⁷²¹

İnönü'nün 3. koalisyon hükümeti, YTP'nin de desteğiyle 175'e karşı 225 oyla güvenoyu almıştır.⁷²² Güven oylaması hükümete destek veren YTP'yi olumsuz etkilemiş ve YTP'den 14 milletvekili ve senatör "*CHP'nin tek parti halinde ortaya çıkmasında rol oynaması, YTP'yi vatandaş nazarında ciddi ve güvenilir bir teşekkül olmaktan çıkarmıştır.*" diyerek istifalarını açıklamışlardır.⁷²³

3.12 Kıbrıs Sorunu ve AP'nin Muhalefeti

Kıbrıs sorunu uzun yıllara yayılmış, uluslararası ve çok boyutlu bir sorun olup günümüze kadar devam eden önemli bir meseledir. 1960'ta kurulan Kıbrıs Cumhuriyeti'nde, Türk ve Rum haklarına eşit bir statü ve ortaklık hakkı tanınmıştır. Esas amaçları Kıbrıs'ın Yunanistan'a ilhakı olan Kıbrıslı Rumlar, Türklere Anayasa ile verilen hakları tanımak istememiş ve Türklere iktidar hakkı tanıyan yeni devlet yapısını kabullenememişlerdir.⁷²⁴

Türk Hükümeti, 1961 yılından itibaren Kıbrıs'ta yapılan bazı ihlalleri uyararak zorunda kalmıştır. Kıbrıs Cumhurbaşkanı Makarios, 1962 yılı Kasım ayında

---

⁷²¹ **MMTD**, 2.1.1964, s.118-123.

⁷²² Üye sayısı: 450, Oy verenler: 401, Güvenoyu verenler: 225, Güvensizlik oyu verenler: 175, Çekimserler: 1, Oya katılmayanlar: 40, Açık üyelikler: 9. **MMTD**, D: 1, C: 24, T: 3, B: 25, 4.1.1964, s.200-203.; **RG**, S: 11600, 7.1.1964, s.1. Güvenoyunda aranması gereken yeter sayı hakkında görüş ayrılığı olmuş, fakat Millet Meclisi'nin isteği üzerine İlim Heyeti'nin verdiği rapor doğrultusunda başlangıçta kurulan hükümet için güvenoyu için toplantıya katılanların salt çoğunluğunun yeterli olduğuna, mevcut hükümetin düşürülmesi için güvensizlik oylaması için Meclis üye tam sayısının salt çoğunluğunun gerektiğine karar verilmiştir. Bunun gerekçesinin Hükümetlerin kurulmasını kolaylaştırmak, düşürülmesini zorlaştırmak olarak düşünülebilir. **MMTD**, 4.1.1964, s.186-198.; Muammer Aksoy, "*Düşünenlerin Düşünceleri: Güven Oyu Sayısı*", **Milliyet**, 4.1.1964, s.2. Güvenoylarının sayısı salt çoğunluk olan 226'yı bulamamış ve koalisyon azınlık hükümeti durumunda kalmıştır. Turan, **İsmet İnönü**, s.421-422.

⁷²³ Yalansız, **a.g.e.**, s.195.

⁷²⁴ **Kıbrıs'ın Dünü – Bugünü Uluslararası Sempozyumu**, K.K.T.C. Doğu Akdeniz Üniversitesi ve T.C. Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Rektörlükleri Yayınları, Ankara, 1993, s.373. 1959 yılı Şubat ayında imzalanan Zürih ve Londra Antlaşmalarına dayalı olarak hazırlanan Kıbrıs Anayasa'sı 16 Ağustos 1960'ta yürürlüğe girmiş ve bu sayede Kıbrıs'ta üç devletin (İngiltere, Türkiye ve Yunanistan) garantör olduğu Kıbrıs Cumhuriyeti resmen kurulmuştur. Fahir Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasî Tarihi (1914-1995)**, Genişletilmiş 11. Baskı, Alkım Yayınevi, İstanbul, s.533-534. Zürih Antlaşmasını ardından 1959 yılında İnönü "*Her iki topluluk da Enosis'in uzun vadede mümkün olamayacağına ikna olmadığı müddetçe, anayasanın diğer maddelerinin uygulanmasında güçlük çekeceğiz*" demiştir. Hale, İnönü'nün bu kehanetinin doğru çıktığını ifade etmektedir. Hale, **Türk Dış Politikası**, s.153-154.

Türkiye'yi ziyaret etmiş, ziyaret sonrasında 26 Kasım 1962'de ortak bildiri yayımlanarak iyimser bir hava yansıtılmıştır. Ancak anlaşmazlıklar devam etmiş ve Kıbrıs konusu Türk Hükümeti ve Dışişleri Bakanı'nın konuşmalarında yer almaya devam etmiştir.⁷²⁵ Kıbrıs'ın sakin günleri 1963'e kadar sürmüş, 1963 sonrası Kıbrıs için tam bir kargaşa dönemi olmuştur.

Kıbrıs Cumhurbaşkanı Makarios, Anayasa ile Türklere tanınan hakları kaldırmaya yönelik 13 maddelik değişiklik teklifi hazırlayarak, 30 Kasım 1963'te Türk tarafı ve garantör devletlere (Türkiye, Yunanistan ve İngiltere) takdim etmiştir. Makarios'un bu teklifi, İnönü başkanlığındaki ikinci koalisyon hükümeti tarafından 6 Aralık'ta reddedilmiş, İngiltere ve Yunanistan'dan ise tepki gelmemiştir.⁷²⁶

Bunun üzerine Makarios, 21 Aralık 1963'te Kıbrıs Türk halkına karşı tedhiş (yıldırı) hareketlerini başlatmış, olaylar 23-25 Aralık'ta "Kanlı Noel" katliamına dönüşmüştür. Bu katliam, Türk jetlerinin 25 Aralık'ta ihtar uçuşu yapması ile önlenebilmiştir.⁷²⁷

24 Aralık'ta toplanan Meclis'te Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin konuya ilişkin açıklama yaptıktan sonra parti temsilcileri Türk dış politikasının partiler üstü olduğunu ve Meclis'in bilgilendirilmesi şartıyla Hükümetin Kıbrıs politikasını

---

⁷²⁵ Gönübol, vd, **a.g.e.**, s.373-376. Aydın milletvekili Reşat Özarda, 10 Ocak 1963'te AP adına Meclis'te yaptığı konuşmasına Kıbrıs'ın kısa tarihçesi ve belediyeler meselesi ile başlamış ve Rumların Kıbrıs'ı Yunanlaştırmaya çalıştıklarını iddia etmiştir. Hükümet'in Kıbrıs Meselesinin iç yüzünü Türk milletinden ve Meclis'ten saklandığını, Garanti Antlaşmasının verdiği hakların kullanılıp kullanılmayacağını bildirmesi gerektiğini belirtmiş, Hükümet'in ve Dışişleri Bakanı'nın görevlerini yerine getirmediklerini iddia etmiştir. **MMTD**, D:1, C: 11, T: 2, B:28, 10.1.1963, s.13-20. Özarda, 1 Ekim 1963'te, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin 3. Kuruluş yıldönümü münasebetiyle, Kıbrıs'ta cereyan eden olaylar ve bunlar karşısında alınması gereken tedbirler hakkında konuşmuştu. Konuşmasının sonunda, "*Makarios ve onun Hükümetinden her hangi bir şekilde hüsnüniyetle mukabele görmek mümkün olmadığı gibi, bugünkü rejim içinde Rum ve Türk halklarının bir arada huzur içinde yaşamalarını ümit etmek de boş hayalden başka bir şey değildir. Elimizden gidenler yeter, artık bir karış toprakta fedakârlık yapacak halimiz yoktur. Bunun için de yapılacak tek iş; Anayasa ve antlaşmalara dayanan statünün tadili istendiğine göre tarihî, siyasi, askerî ve ananevi bağlarla bağlı bulunduğumuz Adanın iki cemaat arasında taksimi projesini ele almak ve bunu enerjik bir şekilde savunarak gerçekleşmesini temin etmektir.*" demiştir. **MMTD**, D:1, C: 22, T: 2, B:146, 1.10.1963, s.94-98.

⁷²⁶ **Kıbrıs'ın Dünü – Bugünü Uluslararası Sempozyumu**, s.373. 13 maddelik değişiklik teklifi için bkz. Melek M. Fırat, **1960-71 Arası Türk Dış Politikası ve Kıbrıs Sorunu**, Siyasal Kitabevi, Ankara, 1997, s.123-124. Bu değişikliklerin yapılması halinde, Türk toplumu iki toplumun eşitliği üzerine oturtulmuş dengeli ortaklıktan azınlık durumuna düşecektir. Armaoğlu, **a.g.e.**, s.786.

⁷²⁷ **Kıbrıs'ın Dünü – Bugünü Uluslararası Sempozyumu**, s.373.; Gönübol, vd, **a.g.e.**, s.376-378.

destekleyeceklerini ifade etmişlerdir. Bu sayede Kıbrıs konusunda tek sesli bir ulusal politikanın ilk işaretleri Meclis'te verilmiştir.⁷²⁸ Faruk Sükan'ın AP grubu adına yaptığı konuşmasında; "Kıbrıs Davası"nın milli bir dava olduğunu, bu nedenle partiler üstü bir mevzu olarak değerlendiklerini, Hükümetin dış politika konusunda destekleneceğini, ancak Hükümetin de Meclis'i bilgilendirmesi gerektiği, Hükümet çekingen ve pasif bir politika yerine aktif ve cesur bir politika takip etse bu elim hâdiselerin meydana gelmeyeceğini, Kıbrıs'taki iç çatışmaların meselenin milletlerarası bir konu haline getirilmek için düzenlendiğini, Garanti Anlaşmasına göre Kıbrıs Anayasası'nın ihlâli halinde Zürih ve Londra Anlaşmaları'nın tatbik edilmemesi halinde garantör devletlerin müştereken veya münferiden müdahale hakkına sahip bulunduğu belirtmiştir.⁷²⁹

AP Genel Başkanı Gümüşpala, Kıbrıs olayları münasebetiyle 28 Aralık 2013 tarihinde Cumhurbaşkanı Gürsel ve Başbakan İnönü'ye birer mektup göndermiş ve bu durumu basına da açıklamıştır.⁷³⁰ Cumhurbaşkanı'na takdim edilen mektupta; Cumhurbaşkanı'nın taksim tezini destekledikleri belirtilmiş, dış politikada hükümeti desteklemelerine rağmen Kıbrıs olayları konusunda ana muhalefet partisi olarak bilgilendirilmediklerinden duydukları rahatsızlık, Türk jetlerinin ihtar uçuşu ve alınan diğer tedbirlerin yeterli olmadığı, Hükümetin Garanti Antlaşmasınının 4. maddesini dahi tatbik etmektan çekindiği, daha cesur hareket edilmesi gerektiği ve Cumhurbaşkanı'nın enerjisi ve vatanperverliği ile Hükümet zaafının telafi edileceğini değerlendirdikleri ifade edilmiştir.⁷³¹ Başbakan'a takdim edilen mektupta; Hükümetin Kıbrıs konusunda kararlı ve enerjik davranması halinde destekleneceği, ana muhalefet partisi olarak istişarede bulunmayı bekledikleri halde kendileriyle temas kurulmadığı, Hükümet'in tedbir almakta çekingen olduğu, kati, azimli ve enerjik kararlara ihtiyaç duyulduğu belirtilmiştir.⁷³² Gazetecilere ise, Kıbrıs'ta katliamın devam ettiği, Hükümetin enerjik, kararlı ve fiili hareketlerinin destekleneceği, parti görüşlerini Meclis ve Senato'da beyan ettikleri ve

---

⁷²⁸ Fırat, **a.g.e.**, s.151.

⁷²⁹ **MMTD**, D: 1, C: 23, T: 3, B: 18, 24.12.1963, s.512-514.

⁷³⁰ Adalet Partisi, **Hükümet Buhranı**, s.41-45.

⁷³¹ **CCGA**, Kutu Nu: 4/126, Fihrist Nu: 4179/2.; Adalet Partisi, **Hükümet Buhranı**, s.42-43.

⁷³² Adalet Partisi, **Hükümet Buhranı**, s.44-45.

Cumhurbaşkanı ile Başbakana yazılı olarak arz ettikleri, Kıbrıs'taki katillerin en kısa sürede cezalandırılması gerektiği beyan edilmiştir.⁷³³

Makarios, 1 Ocak 1964'te Londra ve Zürih Antlaşmalarının hükümsüz olduğunu ilan etmiş, Türklere tanınan haklar silah zoruyla gasp edilmiş ve böylece idare bütünüyle Rum yönetimi şekline dönüşmüştür.⁷³⁴

Kıbrıs'ta yaşanan olaylara rağmen AP, koalisyon hükümetine güvenoyu vermemiştir. 4 Ocak 1964'te güvenoyu alan İnönü hükümeti tüm zamanını Kıbrıs eksenli dış olaylarla uğraşmakla geçirmiştir.⁷³⁵

Kıbrıs'ta düzeni sağlamak için gerekli tedbirleri tespit etmek maksadıyla İngiltere, Türkiye, Yunanistan ve Kıbrıs Hükümetleri ile Kıbrıs Türk ve Rum cemaat temsilcilerinin katılımıyla 15 Ocak 1964'te üçüncü Londra Konferansı, çalışmalarına başlamıştır. Konferans, içinde ve dışında yapılan çalışmalar bir sonuç vermediğinden, bir karara varılmadan 31 Ocak 1964'te dağılmıştır.⁷³⁶

AP Samsun Senatörü Fethi Tevetoğlu Kıbrıs meselesine ilişkin 9 Şubat'ta Senato'da yaptığı konuşmada, "*Kıbrıslılar, tedhişçiler, Makarios birer vasıttan ibarettir. Hakikatte Yunan Hükümeti vardır. Yunanlıların gayesi adayı ilhaktır.*" demiş, Hükümetin Garanti Antlaşmasına göre müdahale hakkını kullanmadığını belirttiikten sonra, "*Ada'da, tıpkı Trakya'da hemhudut olan iki memleket gibi, Yunan ve Türk Hükümetlerinin kurulması ve sınırlandırılması*"nı teklif etmiştir.⁷³⁷

NATO Gücünün Kıbrıs'ta güvenliği sağlaması teklifinin, Makarios tarafından engellenmesi üzerine İngiltere, 15 Şubat'ta BM Güvenlik Konseyine başvurarak Kıbrıs için BM Barış Gücü kurulmasını sağlamıştır.⁷³⁸

---

⁷³³ a.g.e., s.41.

⁷³⁴ **Kıbrıs'ın Dünü – Bugünü Uluslararası Sempozyumu**, s.373.

⁷³⁵ Hükümet programı görüşülürken, AP adına konuşan Cihat Bilgehan, programda Kıbrıs meselesi hakkında Hükümetin açık tedbirleri ve kararı bulunmadığını, Kıbrıs'ın "*Türklerin müşterek davası*" olduğunu, bu nedenle Türklerin haklarını koruyacak olan hükümetlerin AP tarafından destekleneceğini belirtmiştir. Hükümetin zamanında müdahale etmediği için bu meselenin bu duruma geldiğini de sözlerine eklemiştir. **MMTD**, D: 1, C: 24, T: 3, B: 23, 2.1.1964, s.122-123.

⁷³⁶ Gönlübol, vd, a.g.e., s.378-379.

⁷³⁷ **CSTD**, D: 1, C: 18, T: 3, B: 42, 9.2.1964, s.924-928.

⁷³⁸ Güvenlik Konseyi 4 Mart 1964'te, Kıbrıs'ta bir BM Barış Gücü kurulmasını tavsiye eden 186 sayılı kararı kabul etmiştir. Fırat, a.g.e., s.127-128.

Kıbrıs'ta meydana gelen gelişmeler üzerine CKMP İstanbul milletvekili Saadet Evren, Kıbrıs olaylarıyla ilgili araştırma yapılması için "Meclis Araştırma Komisyonu" teşkil edilmesine ilişkin bir önerge vermiştir.⁷³⁹ Önergenin, 11 Mart'ta Meclis'te okunmasından sonra önergenin kabul edilmesi yönünde konuşmalar yapılmıştır. AP grubu adına konuşan Faruk Sükan, BM Güvenlik Konseyi'nin 4 Mart tarihli kararının müdahale hakkımızı ortadan kaldırdığını ve Kıbrıs'a gelecek BM kuvvetlerinin Makarios Hükümeti'nin yardımcısı haline getirildiğini, Türkiye'nin içinde bulunduğu siyasi durum nedeniyle AP'nin önergenin kabulü yönünde oy kullanacağını ifade etmiştir.⁷⁴⁰ Hükümet adına konuşan Başbakan İnönü, "Bu tavrı kabul buyurursanız, yarın emaneti sahibine teslim edeceğim, redderseniz, vazifeye devam edeceğim." diyerek önerge oylamasını Hükümet için güven oylamasına çevirmiş ve önergenin kabulü halinde istifa edeceğini ifade etmiştir.⁷⁴¹ Oylama neticesinde önerge, 140 karşı 162 oyla reddedilmiştir.⁷⁴²

Olayların devam etmesi üzerine, 16 Mart'ta TBMM'de yapılan Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosu'nun müşterek oturumunda, 16 Mart 1960 tarihli antlaşmalar uyarınca, gerektiğinde Kıbrıs'a askerî müdahale için Hükümet'e yetki verilmiştir.⁷⁴³

Müttefiklerin sorunu çözememeleri ve Türkiye'nin müdahalesinin uluslararası görüşmelerde engellenmesi üzerine 16 Nisan'da Time dergisine demeç veren İnönü, "Müttefikler tutumlarını değiştirmelerse Batı ittifakı yıkılabilir... Yeni şartlarda yeni bir dünya kurulur ve Türkiye de bu dünyada yerini bulur..." diyerek özeleştiride bulunmuş ve Türk dış politikasında değişiklik düşüncesinin doğduğunu göstermiştir.⁷⁴⁴

---

⁷³⁹ **MMTD**, D:1, C: 28, T: 3, B: 68, 11.3.1964, s.531-533.

⁷⁴⁰ Şahsı adına konuşan AP İzmir milletvekili Şinasi Osma da, Hükümet'in çekingen, gevşek ve hatta beceriksiz bir politika izlediğini, Hükümet'in müttefiklerimize fazla inandığını ve tarihe kara bir leke olarak geçecek olan Kıbrıs konusunda mevcut anlaşmaların kendisine tanıdığı hakları kullanmaktan kaçındığını, BM Genel Sekreteri U. Thant Makarios'a gönderdiği bir telgrafta; ateş kesilmezse Türkiye'nin Ada'ya kuvvet çıkarmak suretiyle müdahale hakkını kullanmasının zaruret olduğuna işaret etmek suretiyle bize gideceğimiz yolu gösterdiğini, Makarios ve uşaklarının yola getirilmesi gerektiğini ve bunun için İstiklâl Savaşı'mızdan yeni örnekler vermek zamanı geldiğini ifade etmiştir. **MMTD**, 11.3.1964, s.538-540.

⁷⁴¹ **MMTD**, 11.3.1964, s.556.

⁷⁴² Önerge oylama sonucu; Kabul edenler: 140, Reddenler: 162, Çekimseler: 12, Oylamaya katılmayanlar: 127, Açık üyelikler: 9. **MMTD**, 11.3.1964, s.575-578.

⁷⁴³ Üye sayısı: 635, Oy verenler: 489, Kabul edenler: 485, Reddedenler: 0, Çekimseler: 4, Oylamaya katılmayanlar: 132, Açık üyelikler: 14. **TBMMTD**, D: 1, C: 3, T: 3, B: 7, 16.3.1964, s.120-125.

⁷⁴⁴ Fırat, **a.g.e.**, s.153.

5-6 Mayıs 1964'te Meclis'te Kıbrıs konusunda genel görüşme yapılmıştır. AP adına konuşan Faruk Sükan, millî bir dâva olan Kıbrıs meselesinin, esas itibariyle Türk-Yunan davası ve akdi bakımdan da Türkiye, Yunanistan ve İngiltere'yi ilgilendiren bir mesele olduğunu, Hükümetin başarısız politikaları nedeniyle milletlerarası alana taşınan meselenin Türk Milleti için üzücü bir safhaya intikal ettiğini ve çözülmesi zor bir problem haline geldiğini belirtmiştir.⁷⁴⁵

Hükümet adına Başbakan İnönü, 6 Mayıs'ta eleştirilere cevap vermiştir. Hükümetin aktif politika izlediğini, Garanti Antlaşması'na göre müdahale şartları oluştuğunda BM Barış Gücü adaya gelmek üzere olduğu için müdahalenin mümkün olmadığını, Kıbrıs'taki Türklerin kesin bir tehlike karşısında bulunduğu zaman harekete geçmenin vazifemiz olduğunu, harekete geçmenin zamanını ve şeklini siyasi icaplara göre kullanacaklarını ifade etmiştir.⁷⁴⁶

Gümüşpala, Cumhuriyet Senatosu kısmi yenileme seçimleri için çıktığı yurt gezilerinde Hükümet'in Kıbrıs politikasını şiddetli bir şekilde eleştirmiştir.⁷⁴⁷

Kıbrıs'taki gelişmeler üzerine Bakanlar Kurulu, 6/7 Haziran'da adaya çıkartma yapılmasına karar vermiş ve İnönü'nün isteği ile bu karar ABD'ye de bildirilmiştir. Bunun üzerine ABD Başkanı Johnson, 5 Haziran'da İnönü'ye yazdığı ağır mektup ile Türkiye'nin, Amerika'nın vermiş olduğu silahları müdahale için kullanamayacağını bildirmiş, Kıbrıs'a müdahale edilmemesini ihtar etmiş ve konunun ayrıntılarını görüşmek üzere İnönü'yü ABD'ye davet etmiştir.⁷⁴⁸

---

⁷⁴⁵ **MMTD**, D:1, C: 30, T: 3, B: 97, 5.5.1964, s.229-234.

⁷⁴⁶ **MMTD**, D:1, C: 30, T: 3, B: 98, 6.5.1964, s.298-302.

⁷⁴⁷ Gümüşpala, Erbaa'daki konuşmasında, "Hükümet, Kıbrıs konusunda bir adım ileriye görememiştir. Hükümet kabahatlidir." demiştir. **Milliyet**, 18.5.1964. Gümüşpala, Karadeniz'de, Kıbrıs meselesinin iç buhrandan çıktığını ve bazılarının ihtilal memleketi olduğumuzu yazmaları Makarios'u cüretlendirdiğini iddia etmiştir. **Milliyet**, 19.5.1964, s.1, 7. Gümüşpala, Artvin'de, "Hükümetin aczi bugün Makarios'a cüret verdiği gibi, yarın bilmem nereye cüret verecektir." demiştir. **Milliyet**, 21.5.1964, s.1, 7.

⁷⁴⁸ Armaoğlu, **a.g.e.**, s.788-790.; Fırat, **a.g.e.**, s.130-132.; Şükrü Gürel ve Haluk Genger, "Türk Dış Politikası (1946-1980)", **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, 2.Cilt, İletişim Yayınları, İstanbul, 1983, s.544. Türkiye'nin Kıbrıs'a müdahaleye gücü olmadığını bilen İnönü'nün, ABD'ye haber vermesindeki amacın harekâtın engellenmesini sağlamak olduğu iddia edilmiştir. Bu sayede, harekât yapılmayacak, Yunanistan'a Türkiye'nin ciddiyeti anlatılmış olacak ve Türk kamuoyuna da ABD engeli gerekçe gösterilerek Hükümet'e yöneltilecek eleştiriler engellenmiş olacaktır. Fırat, **a.g.e.**, s.182.; Yalansız, **a.g.e.**, s.256. Johnson'un 5 Haziran 1964 tarihli mektubu, 1966 Ocak ayında Demirel Hükümeti tarafından Hürriyet gazetesine sızdırılarak kamuoyuna açıklanmıştır. Bunun üzerine CHP'de İnönü'nün 9 Haziran 1964 tarihli cevabi mektubunu açıklamıştır. Bu mektuplar için bkz. Tokatlı, **a.g.e.**, s.283-298.

Öte yandan Kısmi Senato seçimlerinden sonra, Başbakan İnönü, 15 Haziran'da Kıbrıs krizi hakkında bilgi vermek üzere Meclis'i gizli oturuma davet etmiş ve gizli oturumdan sonra Hükümet'in Kıbrıs politikası için güven oylaması talep etmiştir.⁷⁴⁹

Güven oylaması için yapılan oturumda AP adına konuşan Cihat Bilgehan, *"Hükümetin Amerika gezisi arefesinde bu fırsatı değerlendirmek, dış politikanın bir iç politika mevzuu yapılmasını istemek gibi bir arzu bütün iyi niyetlerimize rağmen gözden kaçmamaktadır."* demiş ve *"Hükümetin böylesine ehemmiyetli bir meseleyi bir iç politika mevzuu yapmak isteğinin açık delilidir."* diyerek, AP'nin müspet oy kullanmayacağını açıklamıştır.⁷⁵⁰ Başbakan İnönü konuşmasında, güvenoyu tezkeresinin iç politika malzemesi olmadığını, taleplerini geri çekmeyeceklerini ve güvenoyu alamaması halinde diğer partileri göreve davet ettiğini ifade etmiştir.⁷⁵¹

Cumhurbaşkanı Gürsel 16 Haziran'da siyasi parti liderlerine bir uyarı mektubu göndermiş ve partileri hükümetin güvenoyu talebi konusunda uyarmıştır.⁷⁵² Mektubunda, *"Kıbrıs meselesi hal yoluna girebilecek gibi görüldüğü bir sırada hükümet buhranına gidilmesini asla doğru bulmuyorum. Bu partilerin, hususi faydalarına uygun düşebilir. Ancak memleket menfaatlerinin dikkate alınmaması tarihi bir mesuliyet taşıyacaktır."* diyerek liderleri ikaz etmiştir.⁷⁵³ Bu ikazın, muhalefet partilerinin haşın davranmasına, oylamaya yüksek katılım sağlayarak olumsuz oy vermesine sebep olduğu iddia edilmiştir.⁷⁵⁴ Bu ikazın ardından 19 Haziran'da yapılan güven oylamasında; 194'e karşı 200 oyla Hükümet zor da olsa güvenoyu almıştır.⁷⁵⁵

---

⁷⁴⁹ **MMTD**, D: 1, C: 30, T: 3, B: 105, 15.6.1964, s.527-528.

⁷⁵⁰ **MMTD**, D:1, C: 30, T: 3, B: 107, 17.6.1964, s.603-605.

⁷⁵¹ **MMTD**, 17.6.1964, s.630-634.

⁷⁵² **Milliyet**, 17.6.1964, s.1, 7.

⁷⁵³ Yalansız, **a.g.e.**, s.206-207.

⁷⁵⁴ **Milliyet**, 21.6.1964, s.7. AP'de güvenoyu verilmesini destekleyen Gökhan Evliyaoğlu, *"Neredeyse yarıyı bulmuştuk, fakat tam o sırada Sayın Cumhurbaşkanı'nın mektubu geldi, onun üzerine tartışmalar başladı ve kaybettik."* demiştir. **Milliyet**, 20.6.1964, s.7.

⁷⁵⁵ Güven oylaması sonucu; Kabul edenler: 200, Reddenler: 194, Çekimsizler: 2, Oylamaya katılmayanlar: 43, Açık üyelikler: 11. **MMTD**, D:1, C: 31, T: 3, B: 109, 19.6.1964, s.73-76.

Fethi Tevetoğlu ve Gökhan Evliyaoğlu, Hükümete güvenoyu verilmesine ilişkin önerilerin AP Temsilciler Meclisi'nde reddedilmesi üzerine 19 Haziran'da MİK üyeliğinden istifa etmişlerdi.⁷⁵⁶ AP Millet Meclisi Grup Yönetim Kurulu, 22 Haziran'da toplanarak, oylamaya katılmayan 14 milletvekilinin Haysiyet Divanı'na sevk edilmesine karar vermiştir.⁷⁵⁷

Başbakan İnönü, ABD Cumhurbaşkanı Johnson ve Dışişleri Bakanlığı yetkilileriyle 22-23 Haziran 1964 tarihlerinde Washington'da görüşmeler yapmıştır. Bu görüşmelerden sonra New York'ta BM Genel Sekreteri U. Thant, Londra'da Başbakan Sir Alec Home ve Paris'te Cumhurbaşkanı de Gaulle ile görüşmeler yaparak Türkiye'nin Kıbrıs politikası hakkında bilgi vermiştir.⁷⁵⁸

AP İstanbul İl Kongresinde 26 Temmuz'da konuşan Senatör Seyfi Kurtbek, “Kıbrıs, Kıbrıs'a gidip orasını almasını bilenlerindir. Türk-Yunan savaşı çıkarıyorlar. Çıkarsa, ikinci bir Dumlupınar yaratmak bu millet için her zaman mümkündür.” diyerek Kıbrıs meselesinde hükümetin başarısız olduğunu belirtmiş ve aktif politika izlenmesi gerektiğini ifade etmiştir.⁷⁵⁹

Temmuz-Ağustos 1964'te yapılan Cenevre görüşmelerinde Acheson taraflarla ayrı ayrı bir araya gelip önerileri sunmuştur. Fırat'a göre; “Acheson böylece hem Enosis hem de taksim isteklerini yanıtlamış, Türkiye'nin stratejik ve güvenlik kaygılarını gidermiş, Ada'yı dolaylı olarak NATO'nun denetimine sokmuş ve Kıbrıs sorununun özünü oluşturan Doğu Akdeniz'i Batı bloğunun çıkarları açısından güvenli bölge hâline getirmiş oluyordu.” Ancak, Makarios önerilen planı gizli bir

---

⁷⁵⁶ **Milliyet**, 20.6.1964.

⁷⁵⁷ **Milliyet**, 23.6.1964, s.1, 5. AP Müşterek Haysiyet Divanı 7 Temmuz'da toplanarak; Mehmet Özbey, Orhan Tuğrul ve Ekrem Paksoy'un Yüksek Hakem Kurulu'na sevklerine, Gökhan Evliyaoğlu, Sinan Bosna ve Bahri Cömert'in dört, Nihat Ata'nın iki grup toplantısına katılmaktan men'ine, Mustafa Kaptan, Hürrem Kubat, Kudret Mavitan ve Baha Cemal Zağra'yı ihtar, Nevzat Güngör'ü tevbih cezasına çarptırmıştır. İlhan Tekinalp, Cavit Oral ve Süleyman Ünlü'nün mazeretlerinin uygun olduğu sonucuna varılmıştır. **Milliyet**, 8.7.1964, s.1, 7. (Yazarın Notu: 23 Haziran tarihli haberde 14 milletvekilinin sevkinden bahsedilirken, 8 Temmuz tarihli haberde 15 milletvekili hakkında karar verilmiştir. İlk haberde Nihat Ata'nın ismi geçmemektedir.)

⁷⁵⁸ Gönlübol, vd, **a.g.e.**, s.383-384.

⁷⁵⁹ AP Genel Başkan Vekili Sadettin Bilgiç, dış politikayla ilgili olarak “AP, Türkiye'yi batı camiasının ayrılmaz bir cüz'ü (parçası) addeder (sayar)... Bizi batı camiasının ayrılmaz bir parçası yapacak olan husus, iç bünyemizin batılı veçhesinin (yönünün) tamamlanmasıdır.” demiştir. **Milliyet**, 27.7.1964, s.1, 7.

taksim olduğu gerekçesiyle reddetmiştir.⁷⁶⁰ Başbakan İnönü'nün 3 Eylül 1964 tarihinde Kıbrıs konusunda Senato'yu bilgilendirmesinden sonra AP grubu adına söz alan Celâl Tefvik Karasapan, Acheson planı hakkında konuşmuştur. Karasapan, Acheson planının müzakere edilmesinin yanlış olduğunu belirtmiş, bu teklifin, Zürih ve Londra Antlaşmalarının yürürlükte olma prensibini ihlâl ettiğini ifade etmiştir.⁷⁶¹

Kıbrıs'ta Rumların giriştiği saldırılar, Türk Hava Kuvvetleri'nin 8-9 Ağustos 1964'te yaptığı müdahaleden sonra genel olma niteliğini kaybetmiş ve münferit çatışmalar halinde devam etmiştir.⁷⁶² Kıbrıs'ta çatışmalar, yerini Rumların Türklere karşı uygulamaya koydukları ekonomik ablukaya bırakmıştır.⁷⁶³

1963-1964 Kıbrıs Buhranının, Türkiye bakımından en önemli sonucu, Johnson mektubundan dolayı Amerika'ya karşı güvenin sarsılması nedeniyle, Türkiye'nin Sovyetlerle ilişkilerini düzeltmek için harekete geçmesi olmuştur.⁷⁶⁴ Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin'in, Ekim 1964'te Moskova'yı ziyaret etmesi suretiyle Kıbrıs uyuşmazlığı 1964 yılı sonunda Türkiye'nin genel dış politikasını etkileyecek bir niteliğe kavuşmuştur.⁷⁶⁵

Bu dönemde dış politikada Kıbrıs Meselesi kadar olmasa da gündeme gelen bir diğer konu ise AET ile olan ilişkiler olmuştur. Ekim 1962'de meydana gelen Küba Füze Krizi sonrasında, Türk siyasetinde ABD ile ilişkiler tartışılmaya başlanmış, aralarında AET'nin de bulunduğu bölgelerle ilişkilerin güçlendirilmesi konusu taraftar bulmaya başlamıştır.⁷⁶⁶ Bu çerçevede yapılan temaslar neticesinde, AET'ye ortak bir üye olarak katılmayı öngören anlaşma, 12 Eylül 1963'te Ankara'da imzalanmış ve 1 Aralık'ta yürürlüğe girmiştir. Bu anlaşma Türkiye'nin ekonomik ilişkilerinde görülen önemli gelişmelerden birisidir.⁷⁶⁷

---

⁷⁶⁰ Fırat, **a.g.e.**, s.135-138.

⁷⁶¹ **CSTD**, D:1, C: 21, T: 3, B: 91, 4.9.1964, s.583-584.

⁷⁶² Gönlübol, vd, **a.g.e.**, s.386.

⁷⁶³ Oran, vd., **a.g.e.**, s.729.

⁷⁶⁴ Armaoğlu, **a.g.e.**, s.794.

⁷⁶⁵ Gönlübol, vd, **a.g.e.**, s.386.

⁷⁶⁶ Oran, vd., **a.g.e.**, s.831. Türkiye, Topluluğa katılmak için başvurusunu 31 Temmuz 1959 tarihinde yapmıştır. Mehmet Ali Birand, **Türkiye'nin Büyük Avrupa Kavgası 1959-2004**, 11. Baskı, Doğan Kitap, İstanbul, 2005, s.10.

⁷⁶⁷ Gönlübol, vd, **a.g.e.**, s.480.; Bilgiç, **a.g.e.**, s.14.

AP, muhalefette kaldığı dönem boyunca AET konusunda hükümetlere karşı zorlayıcı bir tavır takınmış ve AET üyeliğinin gerçekleştirilmesi için hükümetleri sıkıştırmıştır.⁷⁶⁸

3.13 Cumhuriyet Senatosu Kısmi Yenileme Seçimleri

Senato seçimlerinin nispi temsil sistemiyle yapılmasına ilişkin değişiklik teklifi 30 Mart'ta Millet Meclisi'nde ve 17 Nisan'da Cumhuriyet Senatosu'nda kabul edilmiştir.⁷⁶⁹ Millet Meclisi'nde AP Grubu adına konuşan Talat Asal (Edirne), *“Bu teklif CHP'ye iktidarda bulunmasının neticesi olarak menfaat temini kastıyla tedvin edilmekte (derlenmekte) bulunan bir kanundur... Eğer 1961 seçimlerinin neticeleri lehinize tecelli etmiş bulunsaydı, eğer 1963 mahalli seçimlerindeki rakamlar sizin yüzünüze gülmüş bulunsaydı böyle bir teklifle gelmeyecektiniz.”*⁷⁷⁰ diyerek CHP'yi fırsatçılıkla itham etmiştir.

3.13.1 AP'nin 1964 Seçim Beyannamesi

16 Mayıs'ta yayımlanan AP seçim beyannamesinde yer alan hususlar özetle şu noktalarda toplanmaktadır: İktidar kendi çıkarlarını temin etmek için Senato seçimlerinin nispi temsil usulü ile yapılmasını sağlamıştır. Demokratik hayatımızda arzulanan gelişme ve muhtaç olunan huzur sağlanamamıştır. İki ayda bir uzatılan sıkıyönetim normal bir rejim haline gelmeye başlamış ve basın baskı altına alınmıştır.

CHP'nin kısır devletçilik politikası, memleket ekonomisini verimsiz maceralara sürüklemekte ve ciddi buhran yaratmaktadır. Planlamanın uygulamasında tarım sektörü hariç hazırlanan hedeflerin hiçbirine ulaşamamıştır. Vatandaşların dertlerine ve işsizliğine çare bulunamamıştır. Toprak Reformu adı altında, bir nevi “Balkan Sosyalizmi” mahiyetini taşıyan, mülkiyet haklarını baltalayan ve zirai

---

⁷⁶⁸ Cavlan'a göre; AET, Türkiye'nin en büyük projesidir. NATO ve AET üyeliği projeleri bir çatı altında birleşmektedir ki bu çatı da Batı'nın organik bir parçası olmaktadır. Bu nedenle partiler AET üyeliğini desteklemiştir. Cavlan, **a.g.t.**, s.252.

⁷⁶⁹ Üye sayısı: 450, Oy verenler: 350, Kabul edenler: 215, Reddedenler: 128, Çekimserler: 7, Oylamaya katılmayanlar: 91, Açık üyelikler: 9. **MMTD**, D:1, C: 29, T: 3, B: 79, 30.3.1964, s.183-186. Üye sayısı: 185, Oy verenler: 95, Kabul edenler: 89, Reddedenler: 3, Çekimserler: 3, Oylamaya katılmayanlar: 85, Açık üyelikler: 5. **CSTD**, D:1, C: 20, T: 3, B: 64, 17.4.1964, s.75-77. Cumhuriyet Senatosunda gürültülü geçen oturumu AP'liler yarıda bırakıp çıkmışlardı. Bu yasaya göre 25 Mayıs 1962 tarih ve 304 sayılı kanun değiştiriliyordu. F. ve B.T.Ahmad, **a.g.e.**, s.273-274.

⁷⁷⁰ **MMTD**, D:1, C: 29, T: 3, B: 79, 30.3.1964, s.143-149.

verimi düşürecek olan bu davranışların memleket düzeninde ihdas ettiği güvensizlikten çok ciddi olarak endişe duyulmaktadır.

CHP, adeta bir iktidar tekeli kurarak, başarısız icraatını vatandaşlara zorla kabul ettirme yoluna sapmıştır. İktidarın partizan politikalarından yararlanan ve totaliter idarenin hasretini çekenler, memleketi komünizm ve diktanın kucağına atmak istemektedirler. İnkılapları bir zümrenin tekelinde bulundurmak isteyen ve milleti ilerici-gerici şeklinde ayıranlar, milli birlik ve bütünlüğümüzü parçalamak isteyen bedbahtlardır.

Devletin dış itibarı layık olduğu seviyede bulunmamaktadır. Bünyesi kuvvetli olan Türkiye, dışarıda maalesef zayıf bir devlet olarak telakki edilmektedir. Hükümet, Kıbrıs davasındaki pasif politikasıyla meselenin üzücü, karışık ve içinden çıkılmaz bir hale gelmesine sebep olmuştur.

Ekonomik, politik ve sosyal alanlarda, huzur ve istikrar sağlanamamıştır. Dünyanın içinde bulunduğu bu nazik ve tehlikeli dönemde, bütün kırgınlıkları unutmaktan, tam bir kardeşlik ve beraberlik içinde yaşamaktan başka çare bulunmamaktadır. Kaynaşmış ve kenetlenmiş bir millet haline gelmek ve özlediğimiz huzura kavuşabilmek için siyasi afa birlikte basın suçlarının affının da kaçınılmaz bir tedbir haline geldiğine kani bulunmaktayız.⁷⁷¹

CHP, 17 Mayıs'ta bir bültenle AP'nin seçim beyannamesine cevap vermişti: Ülkenin kaliteli bir muhalefetten mahrum olduğu, seçimlerde nispi usulün benimsenmesinin tecrübenin sonucu ve demokrasi ile halkın yararına olduğu, sıkıyönetimin parlamentonun çoğunluk oyları ile kabul edildiği ve hedefinin demokrasi ve basın olmadığı, CHP devletçiliğinin Atatürk'ün devletçilik anlayışı olduğu ve AP'nin demagojiyi bırakarak kendi politika ve çarelerini anlatması gerektiği, devletin okul, yol, su getirilmesi gibi işleri yapabilmesi için vergi alınması gerektiği, Kıbrıs ve siyasi af konularının seçim mücadelesi ve politik kampanya malzemesi yapılmaması gerektiği, CHP'nin seçimdeki ana prensibinin macera yok, güven var olduğu ifade edilmiştir.⁷⁷²

---

⁷⁷¹ **Milliyet**, 17.5.1964, s.1, 7.; **Son Havadis**, 17.5.1964, s.1, 7.

⁷⁷² **Milliyet**, 18.5.1964, s.1, 7.; **Cumhuriyet**, 18.5.1964, s.1, 7.

3.13.2 Ragıp Gümüşpala'nın Seçim Gezileri

Gümüşpala, Senato seçimleri için 16 Mayıs'ta yurt gezilerine başlamıştır. Bu gezisinde, Yozgat, Çorum, Tokat, Amasya, Samsun, Ordu, Giresun, Trabzon, Rize, Artvin, Kars, Erzurum, Erzincan, Tunceli, Elazığ, Bingöl, Bitlis, Muş, Siirt, Ağrı, Van, Hakkari, Cizre, Midyat, Mardin, Diyarbakır, Urfa, Gaziantep, Antakya, Adana, Ulukışla, Konya, Beyşehir, Isparta, Burdur, Kütahya, Bilecik, Adapazarı, İzmit, İstanbul'u gezmesi planlanmıştı.⁷⁷³ AP ve Gümüşpala'nın seçim gezilerindeki eleştirileri konuları Kıbrıs, CHP ve İnönü'nün şahsında toplanmıştır.

Kıbrıs meselesinin 29 milyonun kalp yarası ve milli bir dava olduğunu belirten Gümüşpala, Kıbrıs meselesinin Türkiye'deki iç buhran yüzünden çıktığını söylemiş, birkaç şahısla, birkaç yazarın daima ihtilal memleketi olduğumuzu söyleyip yazmalarından Makarios'un cüretlendiğini ifade etmiştir.⁷⁷⁴ AP'nin Kıbrıs meselesinde 1962 Ocak ayından beri hükümeti ikaz ettiğini, *“Uyuyan, bir adım ileriye göremeyen hükümetin zayıf tutumu ile 21 Aralık'ı meydana getirdiğini”* ileri sürmüş ve *“Bu hal devam edip gitmektedir”* diye söylemiştir.⁷⁷⁵ Gümüşpala, konuşmalarında sık sık *“Hükümet zayıf olduğu için Kıbrıs politikası da zayıf ve yetersizdir.”* demiş ve hükümetin Kıbrıs konusunda daha aktif davranması gerektiğini söylemiştir.⁷⁷⁶

CHP'yi, memlekette ihtilal havası yaratmakla itham eden, bu yüzden birlik ve beraberlik bozulduğu için İnönü hükümetini suçlayan Gümüşpala, *“Açık rejim deyip, kapalı rejim tatbik edenleri milleti şikâyete geldiğini”* ve *“Türkiye ihtilaller memleketi olamaz”* diyerek, memleketin refah, huzur beklediğini masa başında oturarak kanunlar çıkarmakla iş görülemeyeceğini bildirmiştir.⁷⁷⁷

---

⁷⁷³ **Milliyet**, 18.5.1964.

⁷⁷⁴ 18 Mayıs tarihli Ordu konuşması, **Milliyet**, 19.5.1964, s.1, 7.

⁷⁷⁵ 17 Mayıs tarihli Erbaa/Tokat konuşması, **Milliyet**, 18.5.1964, s.1, 7.

⁷⁷⁶ 18 Mayıs tarihli Ordu konuşması, **Milliyet**, 19.5.1964, s.1, 7.; **Cumhuriyet**, 19.5.1964, s.7. Gürsel Kıbrıs meselesinin propaganda malzemesi yapılması üzerine açıklama yapma ihtiyacı duymuştur. *“Politikacılık yalnız oy kazanmak mesleği değildir.”* diyen Gürsel, Kıbrıs meselelerinin seçimlerde istismar konusu yapılmaması gerektiğine işaret etmiş ve politikacıların memleket menfaatlerini her şeyin üzerinde tutmaları gerektiğini söylemiştir. **Cumhuriyet**, 21.5.1964. Gürsel'in bu açıklamasından sonra Faruk Sükan 23 Mayıs tarihli radyo konuşmasında, *“Kıbrıs davamızda hükümet pasif ve çekingen politik tutumu ile meselenin üzücü, karışık ve adeta içinden çıkılmaz bir mecraya sürüklenmesine imkan vermiştir.”* demiştir. **Milliyet**, 24.5.1964, s.1, 7.

⁷⁷⁷ **Milliyet**, 18, 25.5.1964, s.1, 7.; **Cumhuriyet**, 19, 28.5.1964, s.7.

“İnönü’nün, gerek Cumhurbaşkanlığı, gerekse Başvekil olarak yaptığı icraatın acısını hala çekmekteyiz.” diyen Gümüşpala, “Azınlığa dayanan bir hükümetin meseleleri halledemeyeceğini” söylemiştir. Hükümetin sıkıyönetime dayanarak memleketi idare ettiğini ileri süren Gümüşpala, “Biz memlekette İnönü demokrasisi değil, insan haklarına hürmet eden, kanunların hâkimiyetini sağlayan, Batı demokrasisi istiyoruz. Biz buna hizmete edecek partiyiz.” demiştir.⁷⁷⁸ Ayrıca, “7 Haziran günü sandık başına giderek oylarınızı partimize vermekle CHP’nin tahakküm, tazyik ve mütegalibe (zorba) ruhunu yıkarak onlara yeni bir ders vereceksiniz. Eğer onlar bu dersten de uslanmazlarsa, 1965’te bunu tekrarlayıp partimizi iktidara getireceksiniz. Bunu bizden hiçbir kuvvet alamayacaktır.” demiştir.⁷⁷⁹

Gümüşpala, “Birbirimize, edep, hayâ dışı söz ve yazı ile taarruz, memlekette ikilikler yaratır. Demokrasinin icabı elbette çok parti olacaktır. Fakat partiler, bir İttihat Terakki ve Hürriyet İtilaf Fırkası durumuna düşmemelidir.” demiştir.⁷⁸⁰

“Milli iradeye istinat etmeyen bir hükümet kuvvetli hükümet telakki edilemez (kabul edilemez)”, “Mutlaka seçim sandıklarına koşunuz. Samimi duygularınızı oylarınızla tecelli ettiriniz”, “7 Haziran seçimleri 1965 seçimleri için bir başlangıç olacaktır, 1965’te milli iradenin tahakkuku ile iktidara geleceğiz”, “Milli iradenin karşısında duracak hiçbir kuvvet yoktur.” demiştir.⁷⁸¹

“AP, 27 Mayıs’a karşı değildir. AP, 27 Mayıs’ı istismar edenlerin, ıstırapların çoğalmasına sebep olanların karşısında olan kimselerin kurduğu siyasi bir teşekküldür.” diyen Gümüşpala, muhalefet görevlerini en faydalı bir şekilde ifaya çalıştıklarını ve AP’nin millete dayanması sayesinde en kuvvetli parti haline geldiğini belirtmiş, “AP’nin intikamcı, kinci, kafatasçı olduğunu ileri sürenler, memlekete ihanet ediyorlar.” demiştir. “Mahalli seçimlerde ilk hamlemizi yaptık.

---

⁷⁷⁸ 17 Mayıs tarihli Amasya ve Erbaa/Tokat konuşmaları, **Milliyet**, 18, 25.5.1964, s.1, 7.

⁷⁷⁹ 18 Mayıs tarihli Samsun konuşması, **Cumhuriyet**, 19.5.1964, s.7.

⁷⁸⁰ 25 Mayıs tarihli Bingöl konuşması, **Milliyet**, 18, 25.5.1964, s.1, 7.

⁷⁸¹ **Cumhuriyet**, 17, 19, 21.5.1964, s.1, 7.; **Milliyet**, 22.5.1964, s.1, 7.; **Cumhuriyet**, 3.6.1964. Senato seçimleri için AP adına radyo konuşması yapan Faruk Sükan, “Milleti gerici ve ilerici” diye ikiye ayıranların milli birliği parçalamak isteyen bedbahtlar olduğunu belirtmiştir. **Milliyet**, 24.5.1964, s.1, 7.

7 Haziran seçimleri ikinci hamlemiz olacaktır.”, “7 Haziran seçimleri sonunda 24 arkadaşımın yerine 31 arkadaşımın Senatoya gireceğini tahmin ediyorum.” diye görüşlerini belirtmiştir.⁷⁸²

AP kuruluşundan bugüne kadar vatandaşın saadeti ve memleketin refahı için çalışmıştır diyen Gümüşpala, “Allahsız millet olamaz, bize Allah’a inandığımız için gerici diyorsa biz bu gericiliği kabul ediyoruz.” demiştir.⁷⁸³ Gümüşpala bu gezisinde siyasi af konusuna pek değinmemiştir.⁷⁸⁴

3.13.3 Seçim Sonuçları

AP, Haziran 1964’de yapılacak Cumhuriyet Senatosu kısmi yenileme seçimlerinin çalışmaları ile uğraşırken, Gümüşpala, seçimlere bir gün kala, 6 Haziran’da İstanbul’da vefat etmiştir. Fakat Gümüşpala’nın vefatı seçimler üzerinde AP açısından olumsuz etki yapmamış ve AP bu seçimlerde %50 oy almıştır. 7 Haziran’da 26 ilde yapılan Senato seçimleri neticesinde; AP 31, CHP 19, Bağımsızlar 1 senatörlük almıştır.⁷⁸⁵

Seçimlerin ardından AP Genel Başkan Vekil Yardımcısı Faruk Sükan, halkoyunun yüzde ellisinden fazlasının oyunu, Senato üyeliklerinin de yüzde atmasını aldıklarını söyleyerek bu durumda bugünkü iktidarın halkoyunun azınlığına dayandığının kesinlikle anlaşıldığını ve memleketin siyasi, içtimai ve iktisadi buhranlarının çözülebilmesinin milletin çoğunluğuna istinat eden kuvvetli ve istikrarlı bir hükümetle mümkün olabileceğini ifade etmiştir.⁷⁸⁶

---

⁷⁸² **Cumhuriyet**, 21, 27, 28.5.1964, s.1, 7.; **Milliyet**, 28.5.1964, s.1, 7.; **Cumhuriyet**, 1.6.1964, s.1, 7.

⁷⁸³ **Cumhuriyet**, 29.5.1964, s.7. **Milliyet**, Gümüşpala’nın konuşmasını “ *Allahsız millet olmaz. Allah’a inananlar gerici ise biz bunları karşındayız.*” Şeklinde aktarmıştır. **Milliyet**, 29.5.1964.

⁷⁸⁴ AP Genel Başkan Yardımcısı Sadettin Bilgiç Kayseri İl kongresinde yaptığı konuşmada af konusuna temas etmiş ve “*Biz siyasi huzurun biran evvel temininin geçmişin yaralarının sarılması ile gerçekleşeceğine inanıyoruz.*” demiştir. **Milliyet**, 18.5.1964, s.7.

⁷⁸⁵ Komsuoğlu, **a.g.e.**, s.127.; Turan, **Türk Devrim Tarihi**, s.108. Gümüşpala, seçim gezileri esnasında AP’nin bu seçimlerde Senato’da 31 sandalye kazanacakları tahmini gerçekleştirmiştir.

⁷⁸⁶ **Milliyet**, 8.6.1964, s.1, 7.

3.14 Ragıp Gümüşpala'nın Vefatı ve Yapılan Değerlendirmeler

Anadolu gezisinde yorgun düşen AP Genel Başkanı Ragıp Gümüşpala, odasında konuşmasını hazırlarken rahatsızlanmış ve komaya girmiştir. Yapılan müdahalelere cevap vermeyen Gümüşpala, senato seçimlerine bir gün kala, 6 Haziran saat 01.30'da İstanbul Lido Oteli'nde, kalp krizi sonucu vefat etmiştir. Gümüşpala'nın vefatı yurttan üzüntüyle karşılanmıştır.⁷⁸⁷ Gümüşpala'nın vefatı radyodan saat başı halka duyurulmuştur. Bilgiç'e göre; bu yayınların amacı Gümüşpala sevgisi değil, halkın moralini bozarak seçime gitmesini engellemektir.⁷⁸⁸

Gümüşpala'nın seçim gezisinde refakat eden özel doktoru Prof.Dr. Celal Ertuğ, *"Her zaman sıhhatine ait tavsiyelerimizi yurt hizmetinde olmanın azmiyle reddediyor ve tıp ilmini adeta şaşkırtacak bir mukavemet gösteriyordu..."*⁷⁸⁹ *Gümüşpala il merkezinde hafif bir çarpıntı geçirmişti. Son seyahati sırasında binlerce kilometre yol kat etti. Doktorların dinlenme tavsiyelerine önem vermedi."* demiştir.⁷⁹⁰

Gümüşpala'ya ilk müdahaleyi yapan Prof. Dr. Ekrem Şerif Egeli, *"Rahmetli enfarktüs geçirmiş, hastanede kısa bir tedavi gördükten sonra hekimlerin muhalefetine rağmen yurt gezisine çıkmıştı. Son politik hareketlerinin, ruhi ve bedeni yorgunluğunu arttırmaması dolayısıyla böyle bir akıbet beklenirdi."* demiştir.⁷⁹¹

---

⁷⁸⁷ **Milliyet**, 6.6.1964.; **Cumhuriyet**, 7.6.1964, s.1, 7. Gümüşpala'nın eski yaveri Sabit Ünsaldı, Gümüşpala'nın son anlarını ayrıntılı bir şekilde anlatmıştır: *"Paşam iki defa kalp krizi geçirmişti. O'nun böyle yorucu bir seçim gezisine çıkması elbette ki doğru değildi. Diyarbakır'dan Ankara'ya hiçbir yerde konaklamadan otomobille gitmiş, orada 2-3 saat parti işleriyle meşgul olduktan sonra İstanbul'a gelmek üzere hareket etmişti... Bu arada bir hayli çalışıldı... Ragıp Paşa, 95 yaşındaki annesini görmek arzusunu gösterdi... Ana oğul bir sarılıp bir koklaştılar ki görmeyin! Demek son buluşmalarıymış... Sekize doğru otele geldik. Kendisine çok yorgun olduğunu, bir müddet istirahat etmesi lüzumunu rica ettim. 'Peki' dedi... Paşamın rahatsızlandığını, beni istediğini bildirdiler. Hemen yanına koştum ve ağır bir kriz geçirdiğini gördüm. Bana, 'Sabit ben gidiyorum, Allahısmarladık' dedi... Derhal. Bebek'te oturan, Ankara senatörü Prof. Celal Ertuğ'a telefon ettim. Daha sonra Ord.Prof. Ekrem Şerif Egeli, Ord.Prof. Necmettin Polvan yetiştiler. Saat 11'de başlayan kriz 1.30'a kadar devam etti. Bu sırada iğne yapıldı. Kan alınması için bilek damarı kesildi. Nihayet, rahat nefes alabilmesini temin maksadıyla Şifa Yurdundan oksijenli çadır getirildi. Fakat bütün bunlara rağmen Paşamı kurtarmak mümkün olmadı... Ve kollarımın arasında hayata veda etti..."* **Cumhuriyet**, 7.6.1964, s.1, 7.

⁷⁸⁸ Bilgiç, **a.g.e.**, s.123.

⁷⁸⁹ **Cumhuriyet**, 7.6.1964, s.1, 7.

⁷⁹⁰ **Milliyet**, 7.6.1964, s.7.

⁷⁹¹ **Milliyet**, 7.6.1964, s.7.

Vefatı büyük üzüntüye sebep olan Gümüşpala'nın, Başbakan İnönü'nün işaret ettiği gibi, *“büyük siyasi lidere yakışacak bir törenle defnedilmesi”* için cenaze programı, İçişleri Bakanı, Genelkurmay Başkanlığı yetkilileri ve AP MİK üyeleri tarafından hazırlanmıştır. Merhum Gümüşpala'nın naaşı, 9 Haziran günü Teşvikiye Camiinden Harbiye'ye kadar top arabasıyla getirilmiş, buradan başka bir vasıtayla Zincirlikuyu Mezarlığına getirilerek defnedilmiştir.⁷⁹²

Cumhurbaşkanı Gürsel, Gümüşpala'nın ailesine ve AP'ye çektiği telgraflarda duygularını şöyle aktarmıştır: *“Aile büyüğünüz Emekli Orgeneral Sayın Ragıp Gümüşpala'nın vefatını büyük teessürle öğrendim. Merhuma tanrıdan rahmet, kederli ailenize başsağlığı ve geride kalanlara uzun ömürler dilerim.”* *“Partiniz Genel Başkanı Emekli Orgeneral Sayın Ragıp Gümüşpala'nın vefatını büyük teessürle öğrendim. Adalet Partisine samimi taziyelerimi sunarım.”*⁷⁹³

Başbakan İnönü, duygularını şu sözlerle ifade etmiştir: *“Çok müteessir oldum. Rahmetlinin cenazesine hürmet için üzerimize düşeni yapacağız. Sigarayı bırakmadan öldü. Bir gün bundan bahsettim, ‘bir bu kaldı’ diye cevap verdi. Yarım yarım içiyordu. Biraz ihtiyatlı gitmesi lazımdı. Bunun tedavisi istirahatıdır. Ailesine başsağlığı dileriz. Resmi merasim yapılacaktır. Bir büyük siyasî lidere yakışacak tören yapalım.”*

Genelkurmay Başkanı Sunay düşüncelerini şu sözlerle ifade etmiştir: *“Eski silah arkadaşımız Emekli Orgeneral Ragıp Gümüşpala'nın ani vefatını büyük bir teessürle öğrendim. Görevini sever, çalışkan ve yapıcı bir komutan olarak Silahlı Kuvvetler camiasındaki hizmetleri daima takdir ve hayırla yâd edilecek olan merhumun fani hayattan çekilişine ordumuz mensupları elemle muttali olmuştur (haber almıştır). Silahlı Kuvvetlerimiz adına büyük acıyı paylaşıyorum.”*⁷⁹⁴

Celal Bayar, Gümüşpala ile ilgili düşüncelerini şöyle ifade etmiştir: *“Rahmetli iyi kalpli, mutedil tabiatlı bir askerdi... AP Başkanı sıfatı ile bize karşı*

---

⁷⁹² **Cumhuriyet**, 8, 10.6.1964.

⁷⁹³ **CCGA**, Kutu Nu: 4/144, Fihrist Nu: 4730/2.

⁷⁹⁴ **Yürekli Lider Ragıp Gümüşpala Rahat Uyu**, Çıkaran: Tarık Mengü, Sıralar Matbaası, 1964, s.4.

davranışı mutedildi. Kayseri Hapishanesi'ne kadar gelip beni ziyaret ettiği zaman elimi öpmek istemek gibi tevazu ve hürmet eseri göstermişti."⁷⁹⁵

Gümüşpala, vefatının ardından gazetelerde şu şekilde yer almıştır.

Cumhuriyet gazetesinin başyazısında; *"Gümüşpala politika tecrübesizliğinden gelen ve kusur gibi görünen davranışları yanında iyi niyetli, vatanperver insandı. Politikayı alıştığı bir takım ölçüler içinde yaşamaya çalışıyordu. Adalet Partisinde her şeye rağmen bir, itidal unsuru olmuş, dış baskılardan çok iç baskıları inatla karşılayabilmiştir... Orgenerallik rütbesine kadar çıkmış ve 27 Mayıs devriminin ilk Genelkurmay Başkanlığını yapmış bir Gümüşpala'nın yerini doldurmak hiç de kolay olmayacaktır. Herhalde bugün Adalet Partisi için seçimlerden de çok daha önemli olan konu budur.*"⁷⁹⁶

Milliyet gazetesinin başyazısında; *"Herkesin birleşeceği nokta Gümüşpala'nın iyi niyetli bir adam olduğudur. Adalet Partisi safında gözükmenin tehlikeli sayıldığı günlerde, hiçbir siyasi tecrübesi olmadığı halde böyle bir partinin liderliğini kabul etmesi onun bu alanda iyi niyetlerinin başlangıcı kabul edilebilir. Bu güç ve kritik görevde kaldığı yıllar zarfında acz gösterdiğini, hatalar yaptığını düşünmek mümkündür. Ama Gümüşpala, partisinde niyetlerinden şüphelenen bazı politikacılardan net bir şekilde ayrılmıştır. Fikirlerini 'gözümün içine bakın anlarsınız...' gibi oyunlara başvurmadan açıklıkla belirtmiştir. Kin ve intikamdan bahsetmemiş, dini duyguları istismar yoluna gitmemiştir. Aksine her fırsatta kardeşlik ve birliğin lüzumundan bahsetmiş, bütün kampanyada bu fikri işlemiştir. Gümüşpala'nın iyi niyeti ile birlikte göze çarpan bir vasfı da çalışkanlığı olmuştur. Üç yıllık siyasi hayatının her senesinde bir seçim kampanyasına katılan Gümüşpala, en geniş propaganda turları yapan, en fazla gezen, en çok temas eden, en bol konuşan parti lideri olarak gözükümüştür. Doktorların tavsiyesine rağmen zayıflayan kalbini dolduran vazife aşkına mağlup olmuştur..."⁷⁹⁷*

---

⁷⁹⁵ Celal Bayar, **Kayseri Cezaevi Günlüğü**, Hazırlayan: Yücel A. Demirel, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1999, s.242-243.

⁷⁹⁶ **Cumhuriyet**, "Günün Notları: Üzüntülü Bir Seçim", 7.6.1964.

⁷⁹⁷ **Milliyet**, "Durum: Gümüşpala'nın Ölümü", 7.6.1964.

Gökhan Evliyaoğlu'nun Yeni İstanbul gazetesindeki yazısı; “... Ragıp Gümüşpala, hürriyet ve demokrasi mücadelemizin önde yürüyenlerinden biridir. Hem de memleket şartlarının çok sert, ürkütücü ve tehlikeli olduğu bir devirde, bir büyük millet çoğunluğunun ‘kuyruk’ adı altında iftiralara ve isnatlara uğradığı günlerde, muazzam halk kitlelerinin ‘kuyruk’ değil esaslı bir kalp taşıyan bir büyük gövde olduğunu ilan ederek, baş olmak şerefini taşıyanlardan biri... Onun siyasi hayatta, genç bir nesil içinde çalışma tarzı, bu dinamizme alışmamış çevreleri sarsıyor, kışkırtıyor ve kendisini yakın mesai arkadaşlarından ayırmak için türlü entrikalar çevriliyordu. Bunların hepsine mukavemet etti...”⁷⁹⁸

İlhan Selçuk Cumhuriyet gazetesindeki yazısında; “Bir değerli askerdi... Altmış yaşında politikaya başlayan Ragıp Gümüşpala Paşanın politikayı bilmeyişi tabii idi. Daha çok kendisini içinde bulunduğu akımların rüzgarlarına kapılıp gidiyordu. Öyle sanıyorum ki, bugünleri yazacak tarihçiler, ilerde, Gümüşpala'nın kişiliğini ve bu partinin başındaki yerini izah etmek için zorluk çekecekler. Şerefli bir askerlik hayatı sonunda ve henüz sonuçları alınmamış bir politika hayatının ortasında bir ölüm...”⁷⁹⁹

Bektaş'a göre; AP'nin ilk lideri Gümüşpala, “Daha önce hiçbir politik tecrübesi olmayan, politikada yeni bir isimdi. AP'nin başında olduğu üç yıl boyunca, kuvvetli, partiye hâkim olabilecek bir lider görünümünden ziyade daha çok parti başkanı fonksiyonunu yerine getiren bir lider imajını verdi... AP'de, başka amaçla partinin başına getirilen Gümüşpala sembolik bir varlık olarak kalmıştır...”⁸⁰⁰

Zürcher'e göre; 1961'de partinin kuruluşundan 1964'te vefatına kadar AP'nin Genel Başkanı olan Gümüşpala, MBK ve kendi köktenci taraftarları arasındaki gerginliği dindirmede ılımlı tavrıyla başarılı olmuştur.⁸⁰¹

AP'nin zor zamanında liderliğini üstlenen Gümüşpala, izlediği denge siyasetiyle partinin başına bir iş gelmemesini ve halk gözünde kapatılan DP'nin asıl

---

⁷⁹⁸ Yürekli Lider Ragıp Gümüşpala Rahat Uyu, s.1.

⁷⁹⁹ a.g.e., s.2.

⁸⁰⁰ Bektaş, a.g.e., s.154.

⁸⁰¹ Zürcher, Modernleşen Türkiye'nin Tarihi, s.358.

mirasçısı olduğu izlenimini vermiştir. Bu sayede AP'nin 1965 seçimlerinde göstereceği büyük başarıda, Demirel kadar Gümüşpala'nın da etkisi vardır.⁸⁰²

Bozbeyli'ye göre “Gümüşpala'nın en büyük hizmeti, parti içindeki müfrit-mutedil çekişmesini, mümkün merteye, dengede tutabilmek noktasında toplanır... Gümüşpala partinin bir yüzünü 27 Mayısçılara ve CHP çevrelerine, bir yüzünü de halka göstererek ve muhtemel saldırılardan partiyi koruyarak, onu büyütmede, önemli rol oynamış bir insandır.”⁸⁰³

Toker'e göre; Gümüşpala, İnönü'de daima iyi niyetli, vatansever, politik tecrübesi fazla olmayan, ama sağduyulu, samimi ve gıllüğü (gizli ve kötü amacı, dedikodusu) bulunmayan birisi intibası bırakmıştır. Gümüşpala, bazıları gibi oyuncu değildi, bu nedenle kısa politik hayatının sonunda iyi bir isim bırakmıştır.⁸⁰⁴

Ertuğ'a göre; Gümüşpala; dürüst, geleneksel politikacılardan habersiz, onurlu bir insandı. Genel Başkan olarak babacan, hoşgörülü ve liderliğe karşı biriydi. En çarpıcı özelliği, parti yönetiminde liderlik, tepe yönetimini sistem olarak reddetmesi, hiyerarşik yapılanmaya karşı olmasıydı. Kararlarında sağlam bir mantık ve yurtseverlik egemendi. Memleket çıkarları, siyasal stratejisinin temeli idi. Konuşmaları samimi, kısa ve inandırıcıydı. Bu nedenle halkla çabuk kaynaşıyor ve konuşma üslubu, babacan, dürüst yeni bir politikacı hüviyeti veriyordu. Gümüşpala'nın konuşmaları coşkulu gösterilere yol açmıyordu belki, ama halk dürüst bir kişi olarak onu dinliyordu.⁸⁰⁵

---

⁸⁰² Cengiz Sunay, **Türk Siyasetinde Sivil-Asker İlişkileri -27 Mayıs, 12 Mart, 12 Eylül ve Sonrası-**, Orion Kitabevi, Ankara, 2010, s.146.

⁸⁰³ Aynı yer.

⁸⁰⁴ Toker, **İsmet Paşayla 10 Yıl (1961-1964)**, s.20.

⁸⁰⁵ Ertuğ, **a.g.e.**, s.53, 67-69, 77, 96. Gümüşpala, liderlik konusunda “*Bu partide ben lider değil, genel başkanım, MİK'te benim bir tek oyum var. Yetkilerin kurumlaşmış kurulda toplanması, bu kurula dağılmış olması gerektiğine inanıyorum*” derdi. Ertuğ, **a.g.e.**, s.96. Bilgiç'e göre, Gümüşpala sık sık Ben şef değil, parti başkanım demek suretiyle parti içerisinde mutlak demokrasinin hakim olduğunu ifade etmek isterdi. **Yeni İstanbul**, 7.6.1965, s.1, 7.

Abadan'ın ifadesiyle, Adalet Partisi Gümüşpala'nın liderliğinde kısa bir süre içinde hızlı bir sosyal hareket olmuş ve "biz" duygusu hakim bir mücadele ortaklığı haline gelmiştir.⁸⁰⁶

Ragıp Gümüşpala'nın, liderliği hep tartışılmıştır. Ragıp Gümüşpala, açık sözlü ve samimi olmasıyla kendini halka sevdirmiştir. *"Ben sert disiplin kaidelerinden ziyade, kalp birliği ile çalışmanın başarı kazandıracağı prensibine bağlanmış bulunuyorum... İdareciliğin, karşılıklı anlayış, sevgi ve itimat esaslarına dayanması gerektiğine inanıyorum"*⁸⁰⁷ diyen bir liderdi. Bu anlayış bazı kesimlerce eleştirilmiş ve Ragıp Gümüşpala dönemi "Titrek Muhalefet Yılları"⁸⁰⁸ olarak adlandırılmıştır. Siyasetteki tecrübesizliği sık sık dile getirilmiştir. Oysa siyasî hayatta hiçbir tecrübesi bulunmayan Ragıp Gümüşpala, kritik geçiş evresinde AP'nin bütünlüğünün sağlanması ve çok partili rejimin yeni bir kesintiye maruz kalmamasında etkin bir rol oynamıştır.

Birbirinden çok farklı düşüncelere hizmet eden gazetelerdeki yorumlara bakıldığında Ragıp Gümüşpala'nın, herkesin gönlünde yer edinmiş bir lider olduğu görülmektedir. Gümüşpala, AP'yi çok zorlu bir dönemden en az yarayla çıkarmayı başarmış, görevini tamamlamış bir lider olmuştur.

---

⁸⁰⁶ Nermin Abadan, **Anayasa Hukuku ve Siyasi Bilimler Açısından 1965 Seçimlerinin Tahlili**, A.Ü. SBF Yayınları, Ankara, 1966, s.119.

⁸⁰⁷ Korkud, **a.g.e.**, s.32.

⁸⁰⁸ Güler, **a.g.e.**, s.60.; Arcayürek, **a.g.e.**, s.103.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

SÜLEYMAN DEMİREL VE ADALET PARTİSİ'NİN İKTİDARA GELİŞİ

4.1 AP'nin 2. Büyük Kongresi ve Süleyman Demirel

4.1.1 Genel Başkan Adayları: Sadettin Bilgiç ve Süleyman Demirel

Ragıp Gümüşpala'nın vefatı, AP için bir dönüm noktası olmuş ve AP'de bir liderlik mücadelesi başlamıştır. Genel Başkanlık için Süleyman Demirel, İhsan Sabri Çağlayangil, Seyfi Kurtcebe, Ali Fuat Başgil, Tekin Arıburnu ve Sadettin Bilgiç'in isimleri geçmiştir.⁸⁰⁹ Bu isimlerden Bilgiç ve Demirel, üzerinde en fazla durulan isimler ve en güçlü adaylar olmuşlardır. Bu seçimin diğer bir önemli tarafı da seçilecek Genel Başkanın, geleceğin muhtemel Başbakanı olmasıydı.

Gümüşpala'nın ölümünden sonra Sadettin Bilgiç, Mehmet Turgut ve Ferruh Bozbeyli'nin de içinde olduğu bir grup AP'li tarafından Demirel'e genel başkan vekili olması teklif edilmiştir.⁸¹⁰ Ancak Demirel'in bu teklifi kabul etmemesi üzerine, Bilgiç, tüzük gereği teşkilatlardan sorumlu genel başkan yardımcısı olarak Haziran 1963'te genel başkanlık görevini üstlenmiştir.⁸¹¹

Demirel ile Bilgiç, seçtikleri il başkanı, milletvekili ve senatörlere, kongreye tek adayla gidilmesi için genel başkanlık hakkında düşüncelerini sormuşlardı. Bilgiç, Faruk Sükan'a gelen cevaplara göre kendisinin kazandığını, ancak Demirel'in erken açıkladığı bahanesiyle bu seçimi kabul etmediğini iddia etmiştir.⁸¹²

Bilgiç, 1 Kasım'da *"Teşkilatımızın muhtelif kademelerinde mesuliyet deruhte etmiş (üstlenmiş) arkadaşlarımla büyük çoğunluğu tarafından Genel Başkanlığa adaylığımı koymam hususundaki arzuların değerlendirilmesi neticesinde partimiz Genel Başkanlığına adaylığımı koyuyorum."* diyerek adaylığını açıklamıştır.⁸¹³

---

⁸⁰⁹ Komsuoğlu, **a.g.e.**, s.127.; Bilgiç, **a.g.e.**, s.124.; Turan, **Türk Devrim Tarihi**, s.108.

⁸¹⁰ Mehmet Turgut, **Siyasetten Kesitler**, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1993, s.285.; Bilgiç, **a.g.e.**, s.124.

⁸¹¹ Turgut, **Siyasetten Portreler**, s.283-284.; Komsuoğlu, **a.g.e.**, s.128.

⁸¹² Bilgiç'e 14 oy, Demirel'e 10 oy, 2 çekimser oy çıkmış, 2 kişi ise cevap vermemişti. Bilgiç, **a.g.e.**, s.126-128.

⁸¹³ **Milliyet**, 2.11.1964, s.1, 5.

Bilgiç'in adaylığını açıklamasından kısa bir süre sonra, “*Ben Türkiye idealinin adamıyım. Bu memlekette demokrasinin yerleşmesini isteyen ve arzu eden bir adamım*” diyen⁸¹⁴ Demirel de 6 Kasım'da “*Gayemiz feragat ve fedakârlıktan ayrılmadan partimizi memleketimizde siyasi huzur ve emniyeti tesis ve Türkiye'mizi en kısa zamanda mamur ve müreffeh bir hale getirmeye hizmet edecek şekilde teçhiz etmektir... Türkiye'nin huzur ve refah devleti haline getirilmesi mücadelemizin temel prensibi olacaktır... Memleketimizin içinde bulunduğu şartların ve geçirmekte olduğu intikal devresinin partimize ağır mesuliyet ve mükellefiyetler yüklediğinin ve bizden büyük hizmetler beklediğinin idraki içindeyim...*” diyerek, basına yaptığı açıklamayla adaylığını resmen ilan etmiştir.⁸¹⁵

Ankara AP İl Kongresi'nde AP Genel Başkan adayları birer konuşma yaparak başkanlık mücadelesine fiilen başlamışlardır. Bilgiç'in adayı Cevat Önder kongre başkanlığına seçilmiştir. Demirel, başkanlık yarışındaki ilk konuşmasında, “*Hepimiz bir gemideyiz. Batarsak, hep beraber batarız. Hepimizin ortak amacı Türkiye'yi bir huzur ve refah ülkesi haline getirmektir.*” demiş ve herkesi “*Birleşmeye*” davet ederek uzun bir konuşma yapmıştır. Bilgiç de konuşmasında, özellikle seçim kanununda değişiklik yapılması ve Moskova seyahati konularına değinmiştir. Tekin Arıburun ise konuşmasında, Türk-Sovyet Kültür Anlaşmasıyla ilgili olarak hesap sorulacağını ileri sürmüştür.⁸¹⁶

Bilgiç ve Demirel'in adaylıklarını açıklamasının ardından kongre yaklaşırken, Ankara'da kulis faaliyetleri artmıştı. Demirel'i destekleyenler, ülke ve parti önemli bir dönemden geçerken lider ve yönetici kadrosunun önemli olduğunu ve Bilgiç'in devlet adamı vasıflarını taşımadığını belirtmiş, Bilgiç'i destekleyenler ise, partinin Bilgiç gibi bir teşkilatçıya ihtiyacı olduğunu ve iktidarın kazanılması halinde Bilgiç'in başbakan olmasının zorunlu olmadığını ileri sürmüşlerdir.⁸¹⁷

---

⁸¹⁴ **Milliyet**, 5.11.1964.

⁸¹⁵ **Milliyet**, 7.11.1964, s.1, 5.; **Cumhuriyet**, 7.11.1964, s.1, 7.

⁸¹⁶ **Cumhuriyet**, 9.11.1964, s.1, 7.

⁸¹⁷ **Milliyet**, 24.11.1964, s.1, 7.

4.1.2 Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay'ın İkazları

AP Büyük Kongresi yaklaşırken yapılan kongrelerde, Ordu ve komutanlar aleyhinde yapılan konuşmalar üzerine Genelkurmay Başkanı Orgeneral Cevdet Sunay 12 Kasım 1964 tarihinde Cumhurbaşkanı Gürsel, Başbakan İnönü ve Meclis Başkanı Fuat Sirmen'e ikaz mahiyetinde bir mektup yazmıştır. Bu mektupta, milleti birbirine düşman iki kampa ayırıcı faaliyetlerin olduğunu, bir takım basının orduyu hedef alarak askerleri rencide ettiğini, parti kongrelerindeki bir kısım partizanların seviyesiz konuşmalarıyla memleketin sükûnetini bozucu bir ihtilali zorladıklarını, özellikle 18 Ekim tarihli Gaziantep İl Kongresinde söylenen satılmış komutanlar ve gayrimeşru meclis, hükümet ve devlet başkanları sözlerinin Silahlı Kuvvetleri üzdüğünü ifade ederek hükümetin gerekli tedbirleri almadığını ifade etmiştir.⁸¹⁸

Bu mektubu alan Sirmen, bütün siyasi partilerin Genel Başkanları, Meclis ve Senato Başkan Vekilleri ile 16 Kasım'da bir toplantı yapmıştır. Bu toplantıda Bilgiç, milletvekillerinin yaptığı konuşmaların partiyi bağlamayacağını, tutulan zabıtlara itimat etmediğini, durumu araştıracaklarını ve iddiaların doğru olması halinde gereğini yapacaklarını ifade etmiştir. Toplantı sonrasında Bilgiç, *“Partiler arasında huzur ve iyi münasebetlerin tesisini elbette biz de arzu ederiz... Adalet Partisinin Ordumuza karşı sevgi ve saygıdan başka hiçbir şeyi olamaz.”* demiştir. Toplantıda, alınması gereken tedbirleri tespit etmek üzere bir alt komisyon teşkil edilmiştir.⁸¹⁹

---

⁸¹⁸ **Milliyet**, 17, 20.11.1964, s.1, 7. AP'nin Gaziantep İl Kongresinde Ali Bozdağanoğlu, *“Bu milletin iradesine rağmen, bu milletin satılmış kumandanları ile zoraki idareyi görüyorsunuz.”* demiştir. **Milliyet**, 20.11.1964, s.1, 7. Sunay TBMM Başkanlığına gönderdiği mektupta, *“Anayasanın, Milli Güvenlik ve Milli Emniyetin bekçisi ve koruyucusu olan Türk Silahlı Kuvvetleri, belirttiğimiz sebeplerden dolayı bir silahlı müdahaleye zaruret görmektedir... 22 Kasım'1964'e kadar bu nabeca (uygunsuz, münasebetsiz) davranış ve tutumları bertaraf edecek tedbirlerin alınması gerekli”* olduğu bildirilmiştir. **Cumhuriyet**, 18.11.1964. Mektup AP'de üç şekilde yorumlanmıştı: 1. Bu mektup, CHP'nin ve Başbakan'ın bir oyunudur ve amacı siyasi partiler kanununun CHP'nin istediği gibi 1965 seçimlerinden önce çıkarılmasıdır. 2. CHP'liler orduyu kendi amaçlarına alet etmektedirler. Bu son hareketle, *“Ordu iktidarı AP'ye bırakmaz”* görüşünü doğrulamak istemektedirler. 3. Bu mesele, Başbakan'ı aşan ciddi bir durumdur ve önemle ele alınmalıdır. **Cumhuriyet**, 18.11.1964, s.1, 5.

⁸¹⁹ Toplantıya Senato Başkanı Enver Aka, İçişleri Bakanı Orhan Öztrak, Milli Savunma Bakanı İlhami Sancar, Adalet Bakanı Sedat Çumralı, CHP Genel Başkanı İsmet İnönü, AP Genel Başkan Vekili Sadettin Bilgiç, CKMP Genel Başkanı Ahmet Oğuz, YTP Genel Başkanı Ekrem Alican, MP Genel Başkanı Osman Bölükbaşı Ankara'da bulunmadığından Genel Başkanvekili Zekai Dorman katılmışlardır. Toplantıda kurulan alt komisyona AP'den İhsan Sabri Çağlayangil, Ali Naili Erdem, CHP'den Kemal Beyazıt, Zihni Betil, CKMP'den Cevad Odyakmaz, YTP'den Recai İskenderoğlu, kontenjan senatörlerden Sadi Koçaş ve Milli Birlik Grubu üyelerinden Fahri Özdilek seçilmişlerdir. **Milliyet**, 20.11.1964, s.1, 7. Bilgiç gazetecilere, *“Memleketimizde kanunlar ve nizamlar hâkim olduğuna göre, suçlu varsa mutlaka cezasını görür... Zabıtları tetkik ettim. İddia edilen şeylerden hiçbir şey yok.”* demiştir. **Cumhuriyet**, 20.11.1964, s.1, 7.

Meclis içi ve dışı huzur sağlayacak tedbirleri tespit etmekle görevli Huzur Komisyonunun hazırladığı rapor konusunda anlaşamayan siyasi parti liderleri, 22 Kasım'da Cumhurbaşkanı Gürsel'in başkanlığında toplanmışlardır. Toplantıda 27 Mayıs ile Silahlı Kuvvetler aleyhinde davranışlara izin verilmemesine ve devlet hayatımızın huzur içinde yürütülmesi için gerekli tedbirlerin tespit edilerek Cumhurbaşkanı ile beraber tekrar toplanılmasına karar verilmiştir.⁸²⁰

Cumhurbaşkanının başkanlığındaki ikinci toplantı 8 Aralık'ta yapılmıştır. Bu toplantıda YTP Genel Başkanı Alican, partisinin görüşünü açıklayan bir muhtıra vermiş ve huzursuzluğun kaynağının Hükümetin başarısız idaresi olduğunu ileri sürmüştür.⁸²¹ AP Genel Başkanı Demirel de ilk kez katıldığı bu liderler toplantısında ülkede huzursuzluğun hâkim olduğunu ve bu huzursuzluğun kaynağının hükümet olduğunu belirtmiştir. Hükümeti eleştiren bu konuşmalar üzerine Başbakan İnönü, bu tartışmanın yerinin Cumhurbaşkanlığı makamı olmadığını, şikâyetlerini Meclis'te dile getirmeleri gerektiğini söylemiştir.⁸²²

Cumhurbaşkanı Gürsel'in başkanlığında, iç huzursuzlukların sebeplerini ve çözüm yollarını tespit etmek üzere 22 Kasım ve 8 Aralık 1964 tarihlerinde Çankaya'da liderler seviyesinde yapılan toplantıların ardından Gürsel tarafından partilerin mutabakata vardığı hususlar 9 Aralık'ta yayımlanan bildiriyle açıklanmıştır. Bu bildiriyle, partilerin; din, Ordu, Atatürk devrimleri ve 27 Mayıs gibi hususlara karşı hiçbir tutum ve şahsı tasvip etmedikleri, bunlara ve toplum huzurunu bozacak davranışlara müsaade etmeyecekleri konusunda hemfikir oldukları, Siyasi Partiler Kanununun süratle çıkarılması konularında görüş birliğine varıldığı açıklanmıştır.⁸²³

---

⁸²⁰ Toplantı neticesinde yayınlanan bildiride, "27 Mayıs 1960 devriminin Anayasamızın meşru temelini teşkil ettiğine ve bu sebeple her çeşit istismar, tecavüz ve tahrikin dışında ve üstünde tutulması... Kahraman ordumuza ve mensuplarına tevcih edilen ve edilecek her çeşit tahrikin daima karşısında olmak... Türk milletini birbirine düşürmek isteyen hareketlerle her çeşit din istismarcılığının da daima karşısında olmak..." denmiştir. Ayrıca bu kararlara uymayanların himaye edilmemesi gerektiğine karar verilmiştir. **Milliyet**, 23.11.1964, s.1, 7. MGK yurttaki durumu görüşmek için 23 Aralık'ta bir toplantı yapmış ve Sunay, yayınlanan bildiriden memnun olduğunu söylemiştir. F.ve B.T.Ahmad, **a.g.e.**, s.282.; **Cumhuriyet**, 24.11.1964.

⁸²¹ **Milliyet**, 9.12.1964, s.1, 7.

⁸²² Tokatlı, **a.g.e.**, s.187-189. İhsan Sabri Çağlayangil de Demirel'den sonra söz alarak, "Tarih, yöneticileri, yalnız yaptıklarıyla değil, yapmadıkları ile de muhakeme eder. Siz bu Millet'in kardeşçe yaşaması için elinizde her türlü imkan varken, hiçbir şey yapmadınız." demiştir. Ali Naili Erdem, **Siyasetin Yollarında**, Ötügen, İstanbul, 2004, s.75-76. Demirel, İnönü'nün bu çıkışından bir süre sonra muhalefeti örgütleyerek, hükümeti devirmek için çalışmalarına başlamıştır.

⁸²³ Tökin, **a.g.e.**, s.129.; **Milliyet**, 10.12.1964.

“Çankaya’da yapılan konuşmalar faydalı olmuştur” diyen AP’nin yeni Genel Başkanı Demirel, bir soruya cevaben, “AP Türkiye’de cari kanunlara göre kurulmuş bir partidir. AP’nin din istismarı yaptığını ileri sürmek yanlıştır. Laik devlet formülü ile Atatürk birçok problemleri halletmiştir. Biz laik devlet prensibinin adamlarıyız” demiştir.⁸²⁴

Times bu gelişmeler üzerine, AP’nin gelecek seçimlerden sonra hükümet kurabilecek tek parti olduğunu ve önemli olanın AP ile ordunun beraber yaşamaya ne derece hazır olduklarını belirterek “AP’ye karşı müsamaha gittikçe azalıyor” yorumunu yapmış⁸²⁵ ve esas maksadın bu hafta yapılacak AP kongresindeki lider seçimine nüfuz etmek olabileceği ileri sürülmüştür.⁸²⁶

4.1.3 AP’nin 2. Büyük Kongresi ve Süleyman Demirel

27 Kasım 1964’te başlayan AP İkinci Büyük Kongresinin en önemli konusu Genel Başkan seçimi olmuştur. Sadettin Bilgiç, Süleyman Demirel ve Tekin Arıburun parti liderliği için aday olmuşlardır. Ancak yarış, tecrübeli bir teşkilatçı olarak tanınan ve Gümüşpala’nın vefatından sonra Başkanvekilliği görevini üstlenen Bilgiç ile değişik çevrelerin büyük desteğini alan Demirel arasında geçmiştir. Bu kongre, Türk siyasi hayatında önemli bir dönüm noktası olmuş ve AP genel başkanının yanı sıra geleceğin başbakan adayı seçilmiştir.

Kongrede Bilgiç, Arıburun ve Demirel sırayla konuşmalarını yapmışlardı. Adaylar yaptıkları konuşmalarla görüşlerini açıklamış ve delegeleri etkilemeye çalışmışlardır. Demirel’in konuşması sırasındaki ilgi ve tezahürattan kongrenin neticesi büyük oranda belli olmuştu.

Demirel konuşmasına, “Bu bir hizmet yarışmasıdır. Diğer adaylar da liyakatli ve vatanperverdir” diyerek, delegeler üzerinde olumlu bir hava yaratarak başlamıştır. Daha sonra mason olduğu ve Genel Başkan Yardımcılığından istifası hakkında yapılan menfi propagandalara cevaben, “Ben mason değilim, ben sabah kahvaltısına Kuran-ı Kerim okunmadan oturmayan bir ailenin çocuğuyum... Mason olmadığımı

---

⁸²⁴ **Milliyet**, 10.12.1964, s.7.

⁸²⁵ **Milliyet**, 24.11.1964.

⁸²⁶ **Cumhuriyet**, 24.11.1964, s.1, 7.

dair cemiyetten aldığım belgeyi Divan'a veriyorum. İstifa müessesini korkaklık saymak yanlışır. Bugün şartlar dünden de daha çetindir... Görev tevdi edildiği (verildiği) zaman bayrağı kaleye dikmeye çalışacağım.” diyerek delegelerden kendisini desteklemelerini talep etmiştir. Ayrıca ülkenin sosyo-ekonomik koşullarını ve yapabileceklerini anlatmıştır.⁸²⁷ “*Kahraman Türk ordusu ile Türk halkını karşı karşıya getirmeyi arzu edenlerin sonu hüsrân olacaktır.*” diyen Demirel, sözlerini bitirirken iki hususu tekrar belirtmiştir: “*Birincisi Adalet Partisi demokratik rejimin teminatıdır. İkincisi Türk halkının iktisadi bir mucize yaratılmasına ihtiyacı vardır ve bu mucize partimizin gayreti ile yaratılacaktır.*”⁸²⁸

Üç gün süren kongre neticesinde Demirel, AP Genel Başkanlığını 1967 delegeden 1072'sinin oyunu alarak kazanmıştır.⁸²⁹ Demirel, milliyetçi-muhafazakâr eğilimleri ve 27 Mayıs'a karşı rövanşist bir tutumu temsil eden Bilgiç'e karşı, etkili çevrelerin (basın, ordu, büyük sermaye) desteğini alarak genel başkanlığa seçilmiştir.⁸³⁰

---

⁸²⁷ **Milliyet**, 29.11.1964, s.1, 7.; Ertuğ, **a.g.e.**, s.106-107. Demirel'in mason olması konusu yıllarca tartışılmıştır. Demirel, 1954 yılında Ankara Bilgi Locasına girerek mason olmuştur. Bilgiç'in Kongre öncesinde Mason Albümünü eline geçirmesi üzerine, Necdet Egeran, Demirel'in Mason Derneklerinde kaydı bulunmadığına dair belge düzenlemiştir. Burhan Cenkçi, **Gene mi Demirel?**, Sentez, İstanbul, s.28-29, 33. Soysal ve Koloğlu, Demirel'in Ankara Bilgi Locasına üye olduğunu ve verilen yalan belgenin Masonlar içinde tartışmalara ve bölünmelere neden olduğunu belirtmektedirler. İlhami Soysal, **Dünyada ve Türkiye'de Masonlar ve Masonluk**, Der Yayınları, İstanbul, 1980, s.363-368.; Orhan Koloğlu, **İslam Âleminde Masonluk**, Kırmızı Kedi Yayınevi, İstanbul, 2012, s.256-261. Bilgiç hatıralarında, Demirel'e mason olmadığına dair belge veren Necdet Egeran'ın kendisinden özür dilediğini ifade etmiştir. Bilgiç, **a.g.e.**, s.133. Bu olaydan yılar sonra, Egeran, “*Bir üyemizin memleketimizin kaderine hükmedecek bir duruma gelmesinde yardımcı olmamız normaldir.*” diyerek Demirel'in mason olduğunu kabul etmiştir. Tokath, **a.g.e.**, s.254.

⁸²⁸ Adalet Partisi, **Yazdıkları ve Söyledikleri / Süleyman Demirel**, Adalet Partisi Genel Merkez Neşriyatı: 17, Ankara, 1965, s.39, 43.

⁸²⁹ Bilgiç: 522, Arıburun: 39, Başgil: 4 oy almıştır. **Milliyet**, 30.11.1964.; **Cumhuriyet**, 30.11.1964. AP İkinci Büyük Kongresinde GİK'e seçilen eski üyeler: Sadettin Bilgiç, Faruk Sükan, Mehmet Turgut, Orhan Süersan, Cevat Önder, Tekin Arıburun, Ertuğrul Akça, A.İhsan Kırımlı, Seyfi Kurtbek, Vedat Ali Özkan, Ali Bozdoğanoglu, Kadri Eroğan. Yeni üyeler ise: Talat Asal, Osman Turan, Aydın Yalçın, İ.Hakkı Tekinel, Ahmet Dalli, Sadık Perinçek, Ahmet Topaloğlu, İhsan Gürsan, Cihat Bilgehan, Melahat Gedik, Haldun Menteşoğlu, İsmet Sezgin. Bilgiç, **a.g.e.**, s.135.; **Milliyet**, 1.12.1964, s.1, 7.; **Cumhuriyet**, 1.12.1964.

⁸³⁰ Tanıl Bora, “*Süleyman Demirel*”, **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, Liberalizm**, 7.Cilt, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005, s.550. Bektaş'a göre; Türk siyasetinde hâkim olan geleneksel asker kökenli bürokrat sınıftan olmayan Demirel, Türk siyasetinde rol oynayacak sıradan vatandaş tipinin ilk örneğiydi. Teknokrat olan Demirel, ekonomiden anlayan ve liderlik vasfı taşıyan biri olarak modern bir lider imajı vermiştir. Bektaş, **a.g.e.**, s.154.

Bektaş, Demirel'in genel başkan seçilmesine ilişkin olarak “*Cumhuriyet kuruldu kurulalı ilk defa bir siyasi parti kongresinde delegelerin seçimiyle bir parti genel başkanı göreve geldi... Birçok yeni siyasetçinin Türk siyasal hayatına dâhil olduğu bu kongre ile belgelendi.*” demektedir.⁸³¹

Sonuç olarak AP Kongresi, kamuoyuna genel başkan seçimi için yapıldığı düşüncesini vermiştir. AP'nin beklentisi ise yeni genel başkan ve kadrosu ile 1965 yılında yapılacak seçimlerde iktidar olmaktır. Bu nedenle Bilgiç favori olmasına rağmen, “*AP çoğunluğu kazansa da iktidara gelemes.*” söylentilerinden tedirgin olan büyük bir grup, ilerici ve yeni bir lider olan Demirel'i tercih etmişlerdir.

Demirel, genel başkan seçilmesinin ardından yaptığı konuşmada, “*Bana çok şerefli bir vazife tevdi ettiniz (verdiniz)... Çetin meseleler karşısında bulunduğumuza müdrikim. Seçeceğiniz GİK üyeleri ile bu çetin meselelerin içinden çıkacağız. AP demokratik nizamın bekçisi ve teminatıdır. Gerek muhalefette ve gerekse iktidarda AP memleketi daha nurlu ufuklara götürecektir.*” demiştir.⁸³² Demirel teşkilata gönderdiği genelgede, “*Partimiz, millî birlik ve beraberliğin, huzur ve sükûnun tesisi için gereken gayreti göstermeye devam edecektir.*” demiş, ahenkli ve sistemli çalışmanın gereklerinin yerine getirilmesi gerekliliğini belirtmiştir. Bir CHP milletvekilinin kendisi hakkında verdiği önerge için “*Artık tezvîr (yalan dolan, dedikodu), iftira ve kötülemeye son vermek lazımdır. Bu zihniyetin Türkiye'mize hayır getirmediği de bilinen bir gerçektir.*” demiştir.

Demirel'in genel başkan olması kamuoyunda olumlu karşılanmıştır. Gürsel, Demirel ve AP heyetine “*Rejimin teminatısınız. Çok olgun bir kongre yaptınız... Demokrasinin yetişmesi sizin elinizdedir.*” demiştir. Gürsel basına “*İyi yetişmiş, iyi tahsil görmüş, mazisi pak, karakteri sağlam vatanperver bir şahıstır.*” diyerek Demirel hakkındaki olumlu düşüncelerini aktarmıştır.⁸³³

Demirel, Gürsel'den sonra “rejim ve huzur” konusu üzerine 10 Aralık'ta Senato'daki Tabii Senatörler (Millî Birlik Grubu) ile de bir görüşme yapmıştır.⁸³⁴ Bu

---

⁸³¹ Bektaş, a.g.e., s.155.

⁸³² **Milliyet**, 30.11.1964.

⁸³³ **Milliyet**, 2.12.1964, s.1, 7.; **Cumhuriyet**, 2.12.1964.

⁸³⁴ **Milliyet**, 11.12.1964.; **Cumhuriyet**, 11.12.1964.

görüşmenin asıl maksadının AP hakkındaki önyargıları değiştirmek ve muhtemel AP iktidarına karşı askerî çevrenin tepkilerini yumuşatmak olduğu söylenebilir.

Toker, Demirel'in büyük özel çevreler, Amerika, Cumhurbaşkanı Gürsel ve Silahlı Kuvvetler tarafından desteklendiğini ve bu dört kuvvetin de, Bilgiç ve takımının AP'yi ele geçirmesinden ürktüğünü iddia etmiştir. Ayrıca Büyük Kongre öncesinde Genelkurmay Başkanı Sunay'ın Meclis Başkanı'na gönderdiği mektubun Bilgiç'i hedef aldığını ve Demirel'in seçilmesinde etkili olduğunu savunmuştur.⁸³⁵

Bilgiç anılarında; DP'li bakan ve milletvekillerinin “*Sayın Bayar’dan selam getirdik. Sadettin Bilgiç’e oy verirseniz, seçimi kazansa da asker AP’ye iktidarı vermeyecek. Bizim siyasi ve şahsi geleceğimizle oynamayın*” dedikleri için delegelerin kararlarını değiştirdiğini ifade etmiştir.⁸³⁶

Sezgin, Demirel'in demokrat kitle, teşkilat ve delege üzerinde bıraktığı etki, kişiliği ve devlet adamlığı ile kazandığını ve bu seçimlerden sonra Demirel'in ve AP'nin önlenemeyen yükselişinin başladığını ifade etti.⁸³⁷

4.2 AP'nin Muhalefeti ve İnönü Hükümeti'nin Düşürülmesi

Hükümeti güçlendirmek için yapılan değişiklikler CHP'lileri dahi tatmin etmemiş, muhalefet çevrelerinde İnönü Hükümeti'ni düşürmek ve AP'nin iktidara gelmesini sağlamak için çabalar belirmiştir.⁸³⁸

Demirel, 17 Aralık'ta verdiği demeçte, “*Parlamentoda 226 güvensizlik oyunu sağladığımız takdirde, Hükümeti düşürmeye gideriz.*” diyerek, CHP ve diğer

---

⁸³⁵ Toker, **İsmet Paşayla 10 Yıl (1961-1964)**, s.141-142. Cumhurbaşkanı Gürsel, Demirel'i tercih etmekte idi. Baban, **a.g.e.**, s.265-266. Basının önemli bir kesimi ve iş çevreleri de Demirel'i tercih ettikleri mesajı vermişlerdi. T.Demirel, **a.g.e.**, s.38. Sunay'ın mektubu etkisini göstermiş ve partinin ılımlı kanadını temsil eden Demirel genel başkan olmuştur. Karpat, **Türkiye’de Siyasal Sistemin Evrimi**, s.204.

⁸³⁶ Bilgiç, **a.g.e.**, s.133-134. Hayrettin Erkmen, Demirel'i Kayseri hapisanesinden desteklediklerini, ancak Demirel'in kendilerinden uzak durduğunu ve Bayar'ın ziyaretine bile gitmediğini aktarmıştır. **Cumhuriyet**, 17.5.1993, s.7. Güven, Bayar işaret ettiği için Demirel'in kazandığını, ayrıca DSİ Müdürü olan Demirel'in memleketi gezdiğini ve delege tarafından tanındığını söyledi. **Turgut Yılmaz Güven**, 19 Mayıs 2014 tarihli mülakat. Sezgin ve Mentеше ise, eski DP'lilerin bir kısmının Demirel'i desteklediğini, ancak Bayar'ın Demirel'i desteklediğine dair bilgileri olmadıklarını beyan ettiler. **İsmet Sezgin**, 25 Mayıs 2014 tarihli mülakat.; **Nahit Mentеше**, 31 Mayıs 2014 tarihli mülakat.

⁸³⁷ **İsmet Sezgin**, 25 Mayıs 2014 tarihli mülakat.

⁸³⁸ **Milliyet**, “*Durum: AP Hükümeti Fikri Gerçekleşebilir mi?*”, 18.12.1964.

partilere mesaj vermişti. Bu konuda Demirel, “*Muhalefetin gayesi, iktidardır. 226 kırmızı oyu sağladığımız anda, her zaman hükümeti düşürürüz. Bu, benim vazifemdir... Biz, hiçbir zaman hükümeti kurmaktan veya hükümete katılmaktan çekinmiyoruz. Yeter ki, Türkiye'nin menfaatleri, bizim hükümeti kurmamızı veya katılmamızı gerektirsin...*” demiştir.⁸³⁹ Ayrıca, 19 Aralık'ta Temsilciler Meclisinde, “*Hükümeti düşürmek için ilk fırsat bütçe müzakerelerinde çıkacaktır. Bu fırsat kaçırmayacak, gerekli şekilde kullanılacaktır.*” demiştir.⁸⁴⁰

Demirel'in girişimlerinin ardından; MP Genel Başkanı Bölükbaşı, Demirel'e mektup göndererek, AP'nin hükümeti düşürme ve yeni hükümet kurma girişimine destek vereceklerini ifade etmiştir.⁸⁴¹ YTP Genel Başkanı Alican ise, “*Hususi bir tertibe girmeyeceğini... Bir muhalefet partisi olarak 2 milyara yaklaşan bütçe açığı karşısında, grubun görüşünü Parlamentoda açıkladıktan sonra alınacak karara göre oy kullanılacağını*” belirtmiştir.⁸⁴²

Bütçe görüşmeleri yaklaşırken Demirel, 8 Şubat'ta YTP ve CKMP Genel Merkezlerini ziyaret etmiş ve her iki partinin Genel Başkanları ile görüşerek AP'yi desteklemelerini istemiştir. YTP, “*Hükümet programındaki esaslar bakımından mutabakat tesis edilmek kaydı ile AP tarafından kurulacak hükümeti destekleyeceğini*” bildirmişti. CKMP de, “*Hükümetin düşürülmesi ve yeni bir hükümetin kurulmasını, rejim ve memleket ve millet hayrına gördüğünü*” açıklamıştı.⁸⁴³ Demirel, bu ziyaretler ile diğer partilerin, bir AP hükümetini destekleyip desteklemeyeceklerini anlamak istemiştir.

---

⁸³⁹ **Cumhuriyet**, 18.12.1964. YTP de aynı gün Hükümeti desteklemeyeceklerini ve bunu ilk oylamada teyit edeceklerini açıklamıştır. **Milliyet**, 18.12.1964, s.1, 7. Başbakan Yardımcısı Kemal Satır, Demirel'in demecine cevaben, “*Vazifesi yalnız hükümeti devirmek olan bir parti hizmet gayesini kenara koyarak, iktidarı amaç olarak benimsemiş demektir. Biz bu düşünceyi kendileriyle paylaşamamaktayız.*” demiştir. **Milliyet**, 19.12.1964. Demirel, bu çıkışı için Arcayürek'e, “*Benim siyasi kariyerim, '226 oyu bulduğumuz gün hükümeti düşüreceğiz' dediğim gün, başlar.*” demiştir. Arcayürek, **a.g.e.**, s.329.

⁸⁴⁰ MP Genel Başkanı Bölükbaşı aynı gün, AP'yi hükümet kurması konusunda desteklemeyeceğini açıklamıştır. **Milliyet**, 20.12.1964, s.1, 7. Toker'e göre; seçime iktidar partisi olarak gitmek AP'ye avantaj sağlayacaktı. Bu sayede halktaki “*İktidarı AP'ye vermezler*” endişesi ortadan kaldırılacaktı. Tek başına iktidar olmadığı için “*Bu bir AP iktidarı değildir*” diyerek iktidar yıpranmasına uğramayacak ve “*Oyunuzu bize verin tek başımıza iktidar olalım*” diyebilecekti. Toker, **İsmet Paşayla 10 Yıl (1961-1964)**, s.144.

⁸⁴¹ **Milliyet**, 3.2.1965; **Milliyet**, 6.2.1965, s.1, 7.; **Cumhuriyet**, 6.2.1965, s.1, 7.

⁸⁴² **Milliyet**, 6.2.1965, s.7.

⁸⁴³ **Milliyet**, 9.2.1965, s.1, 7.; **Cumhuriyet**, 9.2.1965, s.1, 7.

Demirel, bu görüşmelerden sonra AP Grubunda yaptığı konuşmasında, “*Muhalefet cephesi teşekkül etmiştir... Bizden başka üç parti de kırmızı oy verecektir... Biz sadece idare edilmeye razı bir topluluk değiliz. İdare etmeye talip ve hazırız. Eğer bunu yapamazsak parti yıkılır... AP, hükümeti tek başına da kurmaya gayret sarf edeceğiz...*” demiştir.⁸⁴⁴ Demirel’in “*dört parti de bütçeyi reddedecek*” şeklinde demeci üzerine Alican ve Oğuz anlaşma olmadığını söylemişlerdi.⁸⁴⁵

Demirel’in hükümeti düşürmek için yaptığı bu temaslar neticesinde, İnönü Hükümeti’nin hazırladığı bütçenin, 13 Şubat’ta yapılan oylamada 197’ye karşı 226 oyla reddedilmesi üzerine İnönü istifa etmiştir.⁸⁴⁶ Kongar’a göre İnönü Hükümeti’nin düşmesi, “devletçi-seçkinciler” ile “geleneççi-liberaller” arasındaki siyasal ortaklığın da sona ermesini simgeliyordu. Bu istifaya ilişkin olarak Türkiye’nin Sovyetler’e yaklaşmasından hoşnut olmayan Amerika’nın bu işe önyak olduğu iddia edilmiştir.⁸⁴⁷

CHP-Bağımsızlar Koalisyon Hükümeti’nin azınlık hükümeti olmasına ve 415 gün işbaşında kalan rağmen, Toprak Reformu Kanunu’nun TBMM’ye sunulmasında gecikmesi dışında, Kıbrıs sorununda, siyasi mahkûmların affında, Beş Yıllık Kalkınma Planının öngördüğü kalkınma hızına yaklaşılmada ve sosyal politikalarda başarılı olduğu ifade edilmiştir.⁸⁴⁸

---

⁸⁴⁴ **Cumhuriyet**, 10.2.1965, s.1, 7.

⁸⁴⁵ **Milliyet**, 10.2.1965, s.1, 7.

⁸⁴⁶ **Milliyet**, 14.2.1965.; **Cumhuriyet**, 14.2.1965. Bardakçı ise, bütçeye 197 kabule karşılık 228 red oyu verildiğini yazmıştır. Murat Bardakçı, “*Obama’ya Kepenk İndirten Bütçe Derdi İsmet Paşa’yı Başbakanlıktan Etmisti*”, **Habertürk**, 6.10.2013. Meclis tutanaklarında; Üye sayısı: 450, Oy verenler: 425, Kabul edenler: 197, Reddedenler: 226, Çekimseler: 2, Oya katılmayanlar: 12, Açık üyelikler: 13 **MMTD**, D:1, C: 36, T: 3, B: 57, 13.2.1965, s.154-157. Haber, başında 225 oyla reddedildi şeklinde yer almıştır. Bu azınlık hükümetinin iktidarda bu zamana kadar kalışının en önemli sebebi Kıbrıs anlaşmazlığı olmuştur. Karpat, **Türkiye’de Siyasal Sistemin Evrimi**, s.231.

⁸⁴⁷ Kongar, **a.g.e.**, s.164. Bu günlerde Amerika’nın Ankara Büyükelçisi Raymond Hare’nin AP ve CKMP’yi ziyaret ederek parti genel başkanları ile görüşmesi dikkat çekiciydi. **Milliyet**, 11-12.2.1965. İlerleyen günlerde bazı kesimler, İnönü hükümetinin çekilmesinde “Amerikan parmağı” olduğunu ileri sürmüştür. **Milliyet**, 17.2.1965.; **Milliyet**, 26.2.1965, s.2. Avcioğlu da, “*Washington’un dış politikada bağımsızlığa yönelen İnönü karşısında, statükodan yana bir muhalefeti müttefik saydığı aşıkardı.*” diye yazmıştır. Doğan Avcioğlu, “*Asıl Muhalefet Şimdi Başlıyor*”, **Yön**, 19. 2. 1965. Toker’e göre; bu süreçte Demirel’in dayandığı bir “*mukaddes ittifak*” vardı. Süleyman Demirel, İzzettin Turanlı ve Nasır Zeytinoglu üçlüsüne sonradan MP lideri Osman Bölükbaşı da katılmıştır. İnönü hükümetinin dış politikada bağımsız bir politika takip etmesi nedeniyle Amerika’nın da Demirel’in “*mukaddes ittifak*”ını desteklediğini iddia etmiştir. Toker, **İsmet Paşayla 10 Yıl (1961-1964)**, s.144-146.

⁸⁴⁸ Yalansız, **a.g.e.**, s.222.

4.3 AP-YTP-CKMP-MP Koalisyon Hükümetinin Kurulması ve Programı

CHP-Bağımsızlar koalisyonunun düşürülmesinden sonra Gürsel, 15 Şubat'ta AP, YTP, CKMP ve MP genel başkanlarını Köşk'e çağırarak görüşmüştür.⁸⁴⁹ Bu görüşmede, Bölükbaşı, Demirel'in Başbakan olmasını teklif etmiş, fakat Demirel, "Seçilmeden tayinle Meclis'e girmem" diyerek Başbakanlık teklifini reddetmiştir.⁸⁵⁰ Gürsel, CHP'nin dışında dörtlü koalisyon kurulmasını, Başbakanın tarafsız birisi olmasını istemiş ve aday olarak ODTÜ Rektörü Kemal Kurdaş ile AP listesinden Kayseri bağımsız senatörü eski Senato Başkanı Suat Hayri Ürgüplü'yü teklif etmiştir. AP ise Ankara Üniversitesi Rektörü İhsan Doğramacı'yı teklif etmiştir. Partiler, ilk aşamada Bağımsız Başbakan fikrine itibar etmemişlerdir.⁸⁵¹ Ancak iki gün süren temaslardan sonra dört partinin Ürgüplü ismi üzerinde anlaşmaları üzerine Gürsel, 16 Şubat 1965 tarihinde Ürgüplü'yü hükümeti kurmakla görevlendirmiştir.⁸⁵²

Ürgüplü, parti liderleriyle 17 Şubat'ta yaptığı görüşmelerden sonra AP'ye on, CKMP, YTP ve MP'ye dörder bakanlık verileceğini açıklamıştır. Ürgüplü, 17 ve 18 Şubat'ta verdiği demecinde; Atatürk ilkeleri ve Anayasaya bağlı olarak hükümet edeceklerini, dış politikayı daha enerjik ve şahsiyetli devam ettireceklerini, Ordunun politika dışında tutulacağını ve Hükümetin seçim hükümeti olacağını belirtmiştir.⁸⁵³

---

⁸⁴⁹ **Milliyet**, 16.2.1965.; **Cumhuriyet**, 16.2.1965, s.1, 7.

⁸⁵⁰ Arcayürek, **a.g.e.**, s.346. Sunay, Gürsel'in Menderes dönemi bürokratlarından Demirel'i çok genç bulduğu ve parlamasını istemediği için Demirel'in başbakan olmasını istemediğini ifade etmektedir. Sunay, **a.g.e.**, s.144. Parlamento üyesi olmayan Demirel'in Başbakan olması kanuni olarak mümkün değildi. Bu engelin aşılması için Demirel'in Cumhurbaşkanı tarafından senatör yapılması da gündeme gelmiştir. Sezgin bu konuda, "Demirel, seçimle gelinmeyen yere gelmek istemezdi, zaten seçim de yakındı." dedi. **İsmet Sezgin**, 25 Mayıs 2014 tarihli mülakat.

⁸⁵¹ **Cumhuriyet**, 16.2.1965.; **Milliyet**, 16.2.1965, s.1, 7. Toker'e göre; Gürsel, AP'li birinin Başbakan olması durumunda gençlik, sendikalar ve aydınların tepkisinden endişe duyduğu için tarafsız birinin kabineyi kurmasını teklif etmiştir. Toker, Gürsel'in MBK üyesi Fahri Özdilek'i önerdiğini ancak bunun buz gibi bir hava estirmesi üzerine Ürgüplü'yü desteklediğini iddia etmiştir. Metin Toker, **Demokrasimizin İsmet Paşa'lı Yılları: İnönü'nün Son Yılları (1965-1973)**, Bilgi Yayinevi, Ankara, 1993, s.16-20.

⁸⁵² **Milliyet**, 17.2.1965. Bu hükümet, Ekim'de yapılacak seçimlere kadar sürecek geçici hükümet olduğu için başbakanlık görevi, CHP dışında kalan bütün partileri kucaklayabilecek bağımsız Senatör Suat Hayri Ürgüplü'ye verilmiştir. Hale, **Ordu ve Siyaset**, s.151. Demirel'in bağımsız başbakan teklifini kabul etmesi, AP GİK'te eleştirilere neden olmuş, ancak en sonunda hükümet kurulmasıyla ilgili konularda Demirel'e tam yetki verilmiştir. **Cumhuriyet**, 17.2.1965, s.1, 7.

⁸⁵³ **Milliyet**, 19.2.1965.

Ürgüplü ve hükümeti teşkil eden dört partinin lideri, 20 Şubat'ta 21 maddelik koalisyon protokolünü imzalamışlardı. Bu protokolde; Atatürk ilkeleri ve 27 Mayıs meşru temeline dayanan Anayasanın hâkim kılınması, aşırı sol ve sağ cereyanlar ile mücadele edilmesi, tarafsız idare kurulması ve devlet memurlarının huzur içinde çalışmalarının sağlanması, idari reformun sonuçlandırılması ve personel kanununun yürürlüğe sokulması, tarımdaki fazla nüfusun sınaî sektörüne aktarılması ve toprak reformunun kanunlaşması, iktisat politikasının karma ekonomi ve planlı kalkınma esasına dayanması, özel-devlet teşebbüsleri, emek-sermaye münasebetleri ve para ile kredi politikasının düzenlenmesi, sosyal adalet ve güvenlik sağlamaya yönelik tedbirlerin uygulanması, siyasi cereyanlardan uzak kalarak rejimin ve vatandaşın koruyucusu olan Kahraman Türk Ordusunun görevini yapabilmesi için gerekli imkânların sağlanması, gençliğin şahsiyet sahibi ve milliyetçi bir ruh içinde yetişebilmeleri için gerekli tedbirlerin alınması, başta siyasi partiler kanunu olmak üzere Anayasada çıkarılması öngörülen kanunların süratle çıkarılması, Atatürk tarafından esasları ve temel prensipleri belirlenen milli dış politikamızın şahsiyetli bir hüviyet içinde yürütülmesi hususları kararlaştırılmıştır. Ayrıca hükümetin ahenk içinde çalışması için Başbakan ve parti liderlerinden oluşan bir komite kurulmasına karar verilmiştir.⁸⁵⁴

Parti teşkilatından gelen itirazlar üzerine, Demirel 21 Şubat'ta bir genelge yollayarak, "*Hükümet, AP hükümeti değildir*" demek zorunda kalmıştır.⁸⁵⁵

Ürgüplü hükümetinde şu isimlere yer verilmiştir. Başbakan: Suat Hayri Ürgüplü (AP kontenjanından CS üyesi), Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı: Süleyman Demirel (AP-TBMM dışından), Devlet Bakanı: Hüseyin Ataman (MP), Devlet Bakanı: Mehmet Altınsoy (CKMP), Devlet Bakanı: Şekip İnal (YTP), Adalet Bakanı: İrfan Baran (CKMP), Milli Savunma Bakanı: Hasan Dinçer (CKMP),

---

⁸⁵⁴ **Milliyet**, 22.2.1965, s.1, 7.

⁸⁵⁵ F. ve B.T.Ahmad, **a.g.e.**, s.286. AP Genel Başkanı Demirel ve Genel Başkan Yardımcısı Cihat Bilgehan imzaları ile teşkilata gönderilen genelgede, "*Yeni hükümet, AP hükümeti değil, fakat dört partinin katıldığı bir koalisyon hükümetidir. Başta Başbakan olmak üzere, koalisyona dâhil bütün partilerin imza ile bağlı buldukları protokol hükümleri dâhilinde hareket edileceği tabiidir. Genel seçimlere güven veren bir hükümetin idaresinde girilmesi ve bu müddet zarfında memlekete hayırlı hizmetler ifa imkânına sahip olunması partimiz bakımından elde edilmiş bir başarı teşkil etmektedir.*" denilmiştir. **Cumhuriyet**, 22.2.1965.; **Milliyet**, 22.2.1965, s.7.

İçişleri Bakanı: İsmail Hakkı Akdoğan (MP), Dışişleri Bakanı: Hasan Işık (AP kontenjanından TBMM dışından, Moskova Büyükelçisi), Maliye Bakanı: İhsan Gürsan (AP), Milli Eğitim Bakanı: Cihat Bilgehan (AP), Bayındırlık Bakanı: Orhan Alp (TBMM dışından), Ticaret Bakanı: Macit Zeren (AP-CS üyesi), Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı: Faruk Sükan (AP), Gümrük ve Tekel Bakanı: Ahmet Topaloğlu (AP), Tarım Bakanı: Turhan Kapanlı (YTP-CS üyesi), Ulaştırma Bakanı: Mithat San (YTP), Çalışma Bakanı: İhsan Sabri Çağlayangil (AP-CS üyesi), Sanayi Bakanı: Ali Naili Erdem (AP), Turizm ve Tanıtma Bakanı: Ömer Zekai Dorman (MP), İmar ve İskân Bakanı: Recai İskenderoğlu (YTP), Köyşleri Bakanı: Seyfi Öztürk (CKMP), Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı: Mehmet Turgut (AP).⁸⁵⁶

Bu sayede, ilk defa ideolojik olarak birbirine yakın partilerin oluşturduğu bir hükümet kurulmuştur. Güler'e göre; bu hükümetin, 1975 sonrasında sağcı partilere dayalı kurulan Milliyetçi Cephe hükümetlerinin öncüsü olduğu söylenebilir.⁸⁵⁷

Dördüncü Koalisyon Hükümetinin programı, 26 Şubat 1965 tarihinde Millet Meclisi'nde Ürgüplü tarafından okunmuştur.⁸⁵⁸

Ürgüplü, geçmiş koalisyon hükümetlerinin birçok konuda başarılı olmasına rağmen, kalkınma hızı, tarafsız idare ve refah seviyesine ulaşma konularında yeterince başarılı olamadığını belirttikten sonra, yeni hükümetin tarafsız seçim için hazırlık yapacağını ve kalkınma hızını yükseltmeye çalışacağını ve önemli meselelerde muhalefete danışacaklarını söylemiştir.

Programda, Hükümetin iktisadî politikasının, karma ekonomi düzenine ve plânlı kalkınma esasına; para ve kredi politikasının, ekonominin istikrar içinde

---

⁸⁵⁶ **RG**, S: 11935, 22.02.1965, s.1.; **BCA**, D: D7, F: 30..1.0.0, Y: 54.329..6., 26.2.1965. Mentеше, Demirel'in başbakan yardımcısı olması hakkında "*Demirel'in, başbakan yardımcısı olursam, gücümü kaybederim endişesi vardı. Buna rağmen kurulan hükümette başbakan yardımcısı oldu. Bundan sonra siyasette tutundu ve yükselişi başladı.*" dedi. **Nahit Mentеше**, 31 Mayıs 2014 tarihli mülakat.

⁸⁵⁷ Güler, **a.g.e.**, s.68. Demirel, bu hükümete ilk "Milliyetçi Cephe" denilemeyeceğini; Milliyetçi Cephe'nin CHP'nin "Ortanın Solu" politikasına yönelmesinden sonra ortaya çıktığını, buradaki asıl amacın CHP hükümetini düşürerek seçime iktidar olarak gitmek olduğunu söylemiştir. Yalansız, **a.g.e.**, s.258-259. Özdemir'e göre; 1961 seçimlerinden sonraki AP, YTP ve CKMP koalisyonu girişiminden dolayı, Ali Fuat Başgil, 1976 ve sonrası sağcı partilere dayalı Milliyetçi Cephe hükümetlerinin fikir babası olarak kabul edilebilir. Özdemir, **a.g.e.**, s.116-117.

⁸⁵⁸ **MMTD**, D:1, C: 36, T: 4, B: 65, 26.2.1965, s.495-504.; **BCA**, D: D7, F: 30..1.0.0, Y: 54.329..6., 26.2.1965.

gelişmesi esasına; ticaret politikasının, Anayasanın açıklık, güvenlik ve eşitlik prensiplerine dayandığı belirtilmiştir.⁸⁵⁹

Ürgüplü hükümeti, birçok konuda, özellikle dış politika ve toprak reformu konularında eski hükümetin aksine bir tutum almaktan kaçınmıştır. Koalisyon partileri, muhalefette ileri sürdükleri düşünceleri programa dâhil edememiş ve solculukla itham ettikleri CHP'nin programına benzer bir programı kabul etmişlerdir.⁸⁶⁰ İpekçi, programın “seçim hükümeti” anlayışıyla hazırlanmamasının yerinde bir davranış olduğunu, ancak dört yıllık bir hükümet gibi uzun vadeli bütün meselelere değinmek yerine yedi aylık hükümet süresi dikkate alınarak bu kısa sürede başarılabilir faaliyetlere yer verilmesinin daha gerçekçi olacağını belirtmiştir.⁸⁶¹

4 Mart 1965 günü yapılan güven oylamasında, 231 kabul ve 200 ret oyu ile Hükümet Meclis'ten güvenoyu almıştır.⁸⁶²

4.4 AP'de Yaşanan Gelişmeler

AP içinde partinin gidişinden memnun olmayan dört AP milletvekilinin, bir önerge ile Grubun toplantıya çağrılmasını ve çözüm bekleyen sorunların görüşülmesini isteyecekleri basına sızdırılmıştı.⁸⁶³ Bu olayın ardından Demirel, “*Ben bunun, bir gedik açılma veya başkaldırma olduğu kanısında değilim... AP'yi bölünmüş gibi göstermek gayretinde olanlar hüsrana uğrayacaktır.*” diyerek durumu geçiştirmek istemiştir.⁸⁶⁴ AP'li Tahsin Demiray, Gökhan Evliyaoğlu, Reşat Özarda ve Kemal Erkovanlı tarafından hazırlanan dördü önerge, 26 Nisan 1965 tarihinde GİK'e verilmiştir.⁸⁶⁵ Evliyaoğlu dördü önergeden ayrı olarak AP Grubuna bir önerge daha vermiş, ancak verilen iki önerge de gündeme dahi alınmadan reddedilmiştir.⁸⁶⁶

---

⁸⁵⁹ **MMTD**, 26.2.1965, s.495-497.

⁸⁶⁰ İlhan Selçuk, “*Pencere: Durum*”, **Cumhuriyet**, 1.3.1965, s.2.

⁸⁶¹ Abdi İpekçi, “*Durum: Program...*”, **Milliyet**, 28.2.1965.

⁸⁶² Üye sayısı: 450, Oy verenler: 432, Kabul edenler: 231, Reddedenler: 200, Çekimsizler: 1, Oya katılmayanlar: 5, Açık üyelikler: 13. **MMTD**, D:1, C: 37, T: 4, B: 69, 4.3.1965, s.161-164.

⁸⁶³ **Milliyet**, 24.4.1965.

⁸⁶⁴ **Milliyet**, 25.4.1965.

⁸⁶⁵ **Milliyet**, 27.4.1965. Önerge sahipleri, önergenin bir “başkaldırı önergesi” olmadığını belirtmiş ve hareketi “*AP'nin bugünkü yöneticilerini bir uyarma ve AP'yi kendi gerçeğine yaklaştırma*” olarak ifade etmişlerdir. **Cumhuriyet**, 26.4.1965.

⁸⁶⁶ **Milliyet**, 28.4.1965.; **Cumhuriyet**, 28.4.1965, s.1, 7.

AP içindeki kaynaşma devam etmiş, Kastamonu milletvekili İ.Hakkı Yılanlıoğlu ile Ankara milletvekili Mustafa Kemal Erkovan 3 Mayıs 1965'te basın toplantısı düzenleyerek, AP'yi milleti aldatma yolunda olmakla suçlamış, AP yöneticilerinin devlet yönetimini yükleneyecek ehliyetinde olmadıklarını söylemiş ve partiden istifa ettiklerini açıklamışlardı. Evliyaoğlu da, aynı gün Grup Başkanlığına bir önerge daha vermiştir.⁸⁶⁷ Evliyaoğlu'nun verdiği önerge, 4'e karşı 85 oyla reddedilmiştir.⁸⁶⁸

Bu gelişmeler üzerine ihraç talebiyle Yüksek Haysiyet Divanı'na verilen Evliyaoğlu, 21 Mayıs 1965 tarihinde AP'den istifa etmiştir.⁸⁶⁹

4.5 AP-YTP-CKMP-MP Koalisyon Hükümetinin İcraatı ve Anlaşmazlıkları

Hükümetin görev aldığı 8 aylık dönemde ilk icraatı; TBMM üyelerine (milletvekilleri ve senatörler) yapılan zam olmuştur.⁸⁷⁰ Buğday alım fiyatına zam yapılmış⁸⁷¹, 1965 Yılı Bütçe Kanunu,⁸⁷² Devlet Personeli Sendikaları Kanunu,⁸⁷³ Özel Öğretim Kurumları Kanunu,⁸⁷⁴ Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluş ve Görevleri hakkında Kanun,⁸⁷⁵ Kat Mülkiyeti Kanunu,⁸⁷⁶ Milli İstihbarat Teşkilatı (MİT) Kanunu⁸⁷⁷ ve Devlet Memurları Kanunu kabul edilmiştir.⁸⁷⁸

---

⁸⁶⁷ **Milliyet**, 4.5.1965.; **Cumhuriyet**, 4.5.1965.

⁸⁶⁸ **Milliyet**, 12.5.1965.

⁸⁶⁹ **Cumhuriyet**, 22.5.1965.

⁸⁷⁰ Millet Meclisinde 26 Mart'ta yapılan gizli oylamada 73'e karşı 190 oyla kabul edilmiş, 9 üye çekimser kalmıştır. **MMTD**, D:1, C: 37, T: 4, B: 82, 26.3.1965, s.675.; **Milliyet**, 27.3.1965.

⁸⁷¹ **RG**, S: 12022, 14.6.1965, s.2-3.; **Milliyet**, 11, 15.6.1965. Demirel, bu konuda yapılan eleştirilere cevaben, "*Hükümetin politikasında kayırmanın, menfaat dağıtmanın yeri yoktur... Biz bunları köylü bize oy versin diye değil, yaşama imkânları biraz daha artsın diye yapıyoruz.*" demiştir. Güler, **a.g.e.**, s.69.

⁸⁷² 1965 Yılı Bütçe Kanunu, 29 Mayıs 1965'de kabul edilmiş ve 1 Haziran'da Resmi Gazete'de yayımlanmıştır. **RG**, S: 12011, 1.6.1965, s.1-88.

⁸⁷³ Devlet Personeli Sendikaları Kanunu, 8 Haziran 1965'te kabul edilmiş ve 17 Haziran'da Resmi Gazete'de yayımlanmıştır. **RG**, S: 12025, 17.6.1965, s.1-3.

⁸⁷⁴ Özel Öğretim Kurumları Kanunu, 8 Haziran 1965'de kabul edilmiş ve 18 Haziran'da Resmi Gazete'de yayımlanmıştır. **RG**, S: 12026, 18.6.1965, s.1-3.

⁸⁷⁵ Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluş ve Görevleri hakkında Kanun, 22 Haziran 1965'de kabul edilmiş ve 2 Temmuz'da Resmi Gazete'de yayımlanmıştır. **RG**, S: 12038, 2.7.1965, s.1-7.

⁸⁷⁶ Kat Mülkiyeti Kanunu, 23 Haziran 1965'de kabul edilmiş ve 2 Temmuz'da Resmi Gazete'de yayımlanmıştır. **RG**, S: 12038, 2.7.1965, s.7-14.

⁸⁷⁷ MİT Kanunu, 6 Temmuz 1965'de kabul edilmiş ve 22 Temmuz 1965'de yürürlüğe giren bu kanunla Başbakanlığa bağlı olarak MİT kurulmuştur. **RG**, S: 12055, 22.7.1965, s.1-3.

⁸⁷⁸ Devlet Memurları Kanunu, 14 Temmuz 1965'de kabul edilmiş ve 23 Temmuz'da Resmi Gazete'de yayımlanmıştır. **RG**, S: 12056, 23.7.1965, s.1-19.

Hükümet içindeki ilk sorun, Bölükbaşı'nın TRT yasası ile TRT Genel Müdürü Adnan Öztrak'ın değiştirilmesini istemesi olmuştur. Ürgüplü, Bölükbaşı'nın bu konuda ısrar etmesi üzerine koalisyonu oluşturan parti liderleriyle 31 Mart'ta bir toplantı yaparak, "*Hükümete müdahale edilmesine müsaade edemem. Koalisyon protokolünde bu sarih şekilde yer almıştır. İsrar edildiği takdirde istifa edeceğim.*" uyarısında bulunmuştur. Bu tartışmalar neticesinde bir sonuç alınamaması ve devam eden tartışmalar üzerine TRT'den sorumlu Turizm ve Tanıtma Bakanı Zekai Dormen, Ağustos ayında MP ve bakanlıktan ayrılmak zorunda kalmıştır.⁸⁷⁹

Tarım Bakanı Turhan Kapanlı'nın hazırladığı Toprak Reformu yasa tasarısının, Hükümet'te görüşülmeden Meclis'e gönderilmesi üzerine koalisyonda yeni bir tartışma başlamıştır.⁸⁸⁰ Bu tartışmalar neticesinde toprak reformu konusunda da bir sonuç alınamamıştır.

Hükümetin önüne gelen sorunlardan birisi de, "petrolün millileştirilmesi" olmuştur. Bazı Tabii Senatörlerin, Cumhuriyet Senatosu'nda petrol konusunu gündeme getirmeleri, petrol ve madenlerin millileştirilmesi gerektiğini ifade etmeleri, bu konularda Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Mehmet Turgut'un eleştirilmesi konunun kamuoyunda tartışılmasında etkili olmuştur. Hükümetin AP kanadının bu konuda yabancı şirketleri desteklemesi eleştirilere neden olmuştur.⁸⁸¹ Gökhan Evliyaoğlu, bu konuda Mehmet Turgut'u istifaya davet etmiştir. Üslubu nedeniyle Haysiyet Divanı'na sevk edilen Evliyaoğlu, "*AP, Türkiye'yi yabancı sermayedarların temsilcisi durumuna getirdi.*" diyerek AP'den istifa etmiştir. Demirel ise, Hükümet ve AP olarak millileştirmeden yana olduklarını ve millileştirmenin Meclis tarafından yapılacağını ifade etmiştir.⁸⁸² Ancak Toprak Reformu Kanunu gibi bu konuda da bir değişiklik yapılamamıştır.

---

⁸⁷⁹ Tokatlı, **a.g.e.**, s.197-201. Alican, 1 Mart'ta basına, radyoların CHP lehine bir politikanın içinde olduğunu belirtmiştir. Demirel de, 2 Mart ve 9 Nisan'da basına "*TRT'nin tarafsız olduğuna inanmıyorum, TRT'nin tutumundan kamuoyu şikâyetçidir.*" şeklinde konuşmuştur. Bölükbaşı, bu açıklamalara rağmen koalisyon ortakları ve hükümetin, TRT'nin tarafsızlığını sağlama konusunda somut bir adım atmadıklarını ileri sürmüştür. Çaylak, **a.g.e.**, s.498.

⁸⁸⁰ Tokatlı, **a.g.e.**, s.205-206.

⁸⁸¹ Yalansız, **a.g.e.**, s.230.

⁸⁸² Kuru, **a.g.t.**, s.70.; **Milliyet**, 13-14.5.1965. Evliyaoğlu, AP'nin petrol ve madenler konusundaki tutumunu eleştirmiş ve AP yöneticilerinin memleket menfaatlerine sırtlarını döndüğünü söyleyerek partiden istifa ettiğini açıklamıştır. **Milliyet**, 22.5.1965.

Bu dönemde, eski MBK üyelerinden Alpaslan Türkeş, Rifat Baykal, Muzaffer Özdağ, Ahmet Er ve Dünder Taşer 30 Mart 1965 tarihinde CKMP'ye katılmışlardır. Türkeş ve arkadaşları kısa bir süre içinde CKMP içinde ağırlıklarını koymuşlar ve Türkeş, 31 Temmuz'da yapılan olağanüstü kongrede Genel Başkan seçilmiştir. Bu durum üzerine CKMP'den ayrılan eski Milli Savunma Bakanı Hasan Dinçer, eski Köyişleri Bakanı Seyfi Öztürk, Meclis Başkanvekili Nurettin Ok, Afyon milletvekili Veli Başaran genel seçime az bir süre kala 10 Ağustos'ta AP'ye katılmışlardır. Bu gelişmeler AP'ye yaramış, AP bir yandan CKMP milletvekillerini transfer ederken, bir yandan da seçmene kendini adres olarak göstermiştir.⁸⁸³

Ürgüplü hükümeti, seçimlere sekiz ay gibi kısa bir süre kalması nedeniyle ülkenin hiçbir sorununa etkin olarak eğilememiştir. Bu hükümetin yerine getirdiği en önemli işlev, Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı olan Demirel'i siyaset ve devlet adamlığına alıştırmak,⁸⁸⁴ bunun yanı sıra Demirel'in siyasi konumunu güçlendirmek ve ordu ile kamuoyu karşısında kabul edilebilirliğini ispatlamak olmuştur.⁸⁸⁵

4.6 1965 Genel Seçimleri ve Adalet Partisi İktidarı

4.6.1 Siyasi Partiler Kanunu ve Seçim Kanunu

Bakanlar Kurulu, 25 Aralık'ta "Milli Bakiye Sistemi" ile seçim yapılması konusunda anlaşmaya varmıştır. Bu sistemde, bütün yurttaki baraj kalkacak, tercihli usul kullanılmayacak,⁸⁸⁶ kullanılan bütün oylar değerlendirilecek, ülke çapında bir partinin aldığı bakiye (artık) oylar belli bir düzeye eriştiğinde o partiye bir milletvekilliği sağlayacak ve bu sayede küçük partiler güçlenecektir. Kongar'a göre; sistemin amacı, Türk siyasal yaşamını iki partinin egemenliğinden kurtarmak olmakla beraber asıl hedef, 1961'den beri sürekli güçlenen AP'nin tek başına iktidar olmasını engellemektir.⁸⁸⁷

---

⁸⁸³ Yalansız, **a.g.e.**, s.231-233.

⁸⁸⁴ Kongar, **a.g.e.**, s.164.

⁸⁸⁵ Hale, **Ordu ve Siyaset**, s.151.

⁸⁸⁶ **Milliyet**, 26.12.1964.; **Cumhuriyet**, 26.12.1964.

⁸⁸⁷ Kongar, **a.g.e.**, s.164. Başbakan İnönü, milli bakiye konusunda, "Mühim mesele, kazanılan reylerin hiçbir ziyana uğramamasıdır. Buna çare arıyoruz." demiştir. **Cumhuriyet**, 25.12.1964. Köyişleri Bakanı Lebit Yurdoğlu, tasarısının gayesini "Hiçbir oyun ziyan olmaması ve bütün oyların Parlamenta intikalinin sağlanmasıdır." diye açıklamıştır. **Milliyet**, 26.12.1964, s.1, 7. CHP'nin aslında kendi işine yaramayacak bu sistemi istemesinin nedeni, AP'nin tek başına iktidar olmasını engellemek olduğu iddia edilmiştir. **Milliyet**, "Durum: Seçim Kanunundaki Değişiklik", 26.12.1964.

İnönü, CHP Meclis ve Senato ortak toplantısında Milli Bakiye sistemine ilişkin, “*Bu sistemde yeni hükümetler mutlak koalisyon olacaktır... Küçük partilerin yaşamasını istiyorsak, bu getirdiğimiz sistemi kabul etmeliyiz... Memleketin menfaatinedir.*” demiştir. Buna karşılık AP Genel Başkan Yardımcısı ve Seçim İşleri Başkanı Faruk Sükan, CHP’nin istediği bu sistemin azınlık egemenliğini getireceğini ve AP’nin 41 sandalye kaybedeceğini ifade etmiştir.⁸⁸⁸

AP Ortak Grubu 13 Ocak’ta yaptığı toplantıda, “*Seçim Kanununda yapılacak her türlü değişikliklerin karşısında bulunmaya ve bu konuda gerekli tedbirleri almaya*” ve seçimin 1965 yılı Haziran ayından önce yapılmasına karar vermiştir.⁸⁸⁹ Demirel, seçim kanununda yapılacak değişikliği, AP’yi iktidara getirmemek ihtimali bakımından değil, “*Seçim sath-ı mailinde seçim kanunlarının değiştirilemeyeceği*” prensibine dayanarak reddettiklerini belirtmiştir.⁸⁹⁰

Milletvekili seçimlerinin 10 Ekim’de yapılmasını ve seçim sisteminin değiştirilmesini öngören tasarının görüşülmesine 20 Ocak’ta Meclis’te başlanmıştır. Görüşmeyi engellemek için AP’liler salonda bulunmamış, ancak yoklamada yeterli sayının bulunduğu anlaşılmasının ardından görüşmelere geçilmesi üzerine AP’liler salona girmişlerdir. Görüşmeler sırasında MP adına Bölükbaşı, YTP adına Alican ve CKMP adına Cevat Odyakmaz tasarımı savunmuşlardır. AP adına konuşan Talat Asal ise, “*bu sistemin, azınlığın çoğunluğa hâkimiyetine sebep olacağını belirtmiş ve AP iktidarına mani olunmak, yani millet çoğunluğunun iktidarına baraj kurmak için bu kanun çıkarılmaktadır. AP milletin gönlündeki iktidardır... Halkın iradesinin önüne konulacak her barajı, halkın sağduyusu mutlaka yıkacaktır. Bu itibarla muhalefet olarak bizim bu kanundan da füturumuz (endişemiz) yoktur. Üzerine titrediğimiz demokratik rejimdir.*” demiştir.⁸⁹¹ Milli Bakiye Sistemini getiren

---

⁸⁸⁸ Yalansız, **a.g.e.**, s.219.; **Cumhuriyet**, 8.1.1965, s.1, 7. İnönü’nün yaşamasını istediği küçük partilerin, AP’nin rakibi olan YTP, CKMP ve MP olduğu söylenebilir.

⁸⁸⁹ **Cumhuriyet**, 14.1.1965. Genel Başkan Yardımcısı Faruk Sükan, itiraz nedenini “*Bu değişiklikler ve teşebbüsler vatandaşta şüpheler ve endişeler yaratır ve bütün demokratik memleketlerde de bu böyledir.*” şeklinde izah etmiştir. **Milliyet**, 14.1.1965, s.1, 7.

⁸⁹⁰ **Milliyet**, “*Durum: Demirel’in Açıklamaları*”, 14.1.1965. 1940’ların ortasında siyaset sözlüğüne giren Seçim sath-ı maili (eğik düzlemi)” deyiimi, seçimin yaklaştığı ve dönüşü olmayan bir yola girildiğini belirtmek için kullanılan siyasi bir tabirdir. Altan Öymen, “*Seçim Sath-ı Maili’nde İlk Hedefler Beyannamesi’ İhtiyacı*”, **Radikal**, 5.1.2010.

⁸⁹¹ **MMTD**, D:1, C: 35, T: 4, B: 42, 20.1.1965, s.14-25.; **Milliyet**, 21.1.1965, s.1, 7.

seçimlerle ilgili kanun tasarısının maddelerine geçilmesine, 21 Ocak'ta Meclis'te, 21 aleyhte oya karşı 220 lehte oyla kabul edilmiştir. AP'liler oylamaya katılmamışlardır.⁸⁹² Seçim Kanunu 22 Ocak'ta Meclis'te, 216 oyla kabul edilmiş, birleşik oy pusulası verilmesiyle ilgili önergeyi protesto için AP ve MP milletvekilleri oturumu terk etmişlerdir.⁸⁹³

Cumhuriyet Senatosunda yapılan görüşmelerde Adalet Bakanı Sırrı Atalay, AP sözcüsü Şeref Kayalar'a cevaben, Milli Bakiye Sisteminin AP'nin iddia ettiği gibi Anayasaya aykırı olmadığını beyan etmiştir.⁸⁹⁴ Senato'daki müzakerelerin 19 gün içinde tamamlanamaması üzerine "Milli Bakiye Sistemi" ve "Birleşik Oy Pusulası" kullanımını getiren yeni seçim kanunu otomatikman kanunlaşmıştır. Türk Parlamento tarihinde ilk defa bir tasarı üzerindeki görüşmeler yarıda kalarak tasarı kanunlaşmıştır.⁸⁹⁵

Siyasi Partiler Kanunu, Meclis'e sevk edilmesinden yaklaşık iki yıl sonra 13 Temmuz 1965'de kabul edilmiş ve 16 Temmuz'da Resmi Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. Kanun genel olarak siyasi partilerin kuruluş ve teşkilat koşullarını, devletten alacakları yardımları ve bağışlarla ilgili kuralları düzenlemektedir.⁸⁹⁶ Bu kanun, Türkiye'nin ilk siyasi partiler kanunudur.

Sonuç olarak, 1965 yılında yapılan genel seçimler öncesinde, Siyasal Partiler Kanunu ve yeni Seçim Kanunu yasalaşarak Türkiye'de ilk kez nispi temsil sistemine eklenen milli bakiye sistemi uygulanmaya başlamıştır.⁸⁹⁷

4.6.2 AP'nin 1965 Seçim Beyannamesi

AP'nin seçim beyannamesinin esasları 18 Eylül'de yayımlanmıştır.⁸⁹⁸ AP 1961 yılında fikri bakımdan hazırlıksız kurulduğu için, programı, memleket

---

⁸⁹² Üye sayısı: 450, Oy verenler: 241, Kabul edenler: 220, Reddedenler: 21, Çekimserler: 0, Oya katılmayanlar: 196, Açık üyelikler: 13. **MMTD**, D:1, C: 35, T: 4, B: 43, 21.1.1965, s.105-108.

⁸⁹³ **MMTD**, D:1, C: 35, T: 4, B: 44, 22.1.1965, s.174-181.; **Milliyet**, 23.1.1965.

⁸⁹⁴ **CSTD**, D:1, C: 25, T: 4, B: 39, 10.2.1965, s.59-62.; **Milliyet**, 11.2.1965, s.1, 7.

⁸⁹⁵ **CSTD**, D:1, C: 25, T: 4, B: 41, 12.2.1965.; **Milliyet**, 13.2.1965, s.1, 7.

⁸⁹⁶ Yalansız, **a.g.e.**, s.233-234.

⁸⁹⁷ Bu sistem, küçük partilerin parlamentoda temsilini olanaklı kılan bir sistemdir. Böylece her bir oyun hesaba katılması amaçlanmış, seçim çevrelerinde değerlendirilemeyen oyların ulusal bir seçim çevresinde birleştirilmesi öngörülmüştür.

sorunlarına cevap verecek ve çözüm yolları getirecek bir nitelik taşımamaktaydı. 1964 yılında yapılan AP büyük kongresinde bu noksanlık kısmen giderilmiştir. Seçim öncesi açıklanan seçim beyannamesinde, AP'nin hüviyeti ve temel düşünceleri açıklığa kavuşturulmaya çalışılmıştır.⁸⁹⁹

“Vatan için elele verelim” başlığını taşıyan 32 sayfalık beyannamede, seçimlere gidilirken Türkiye'nin genel durumu, birlik ve beraberlik, huzur, barış ve güven, istikrarlı hükümet, seçim sistemi, idarede reform, emniyet ve asayiş ile hürriyet rejiminin korunmasından başlayarak tüm faaliyet alanlarına ilişkin olarak partinin görüşleri dikkatli ve detaylı bir şekilde açıklanmıştır. Beyannamede geçen hususlar, özetle şöyle sıralanmıştır:⁹⁰⁰

Atatürk devrimlerinin özü olan hür batılı ve medeni bir toplum düzeni kurabilme hedefi, düşünce ve davranışlarımızın en kıymetli ilham kaynağıdır. Demokratik Anayasamızın getirdiği hürriyet müesseselerini yaşatmak ve geliştirmek hareketlerimize rehber olacak en kutsal ödevler arasındadır. Siyasi partilerin birbirlerini tamamlayan görevleri olduğuna inanıyoruz.

Memleketin en acil ihtiyacı, çözüm yolu bekleyen binlerce meseleye el koyabilecek güçte, sağlam hükümetlerin kurulmasıdır. AP seçimleri kazandığında kuracağı hükümet, bir zümrenin değil 30 milyon Türk'ün hükümeti olacaktır. Parlamentoda tek partinin çoğunluğu almasıyla memleketin istibdada sürüklenmesi bahis konusu olamaz. Yeni Anayasanın getirdiği müesseseler siyasi iktidarı kontrol altında tutabilecek niteliktedir.

İktisadi kalkınma gayretlerimizin hedefi, fert başına düşen geliri süratle arttırmakla beraber zümreler ve bölgeler arasında dengeyi gerçekleştirme, sosyal barışı tesis etme, iktisadi ve sosyal düzenimizin istikrarını koruyabilmesidir.

---

⁸⁹⁸ **Milliyet**, 19.9.1965, s.3.; **Cumhuriyet**, 19.9.1965.

⁸⁹⁹ Cahit Talas, “*Seçim Bildirilerinin Tahlihi: Sosyal Politika, AP'nin Bildirisi Açıklıktan Yoksun*”, **Milliyet**, 28.9.1965, s.2.

⁹⁰⁰ Adalet Partisi, **Adalet Partisi Seçim Beyannamesi**, Doğu Matbaacılık, Adalet Partisi Genel Merkez Neşriyatı: 21, Ankara, 1965, s.3-32.; **BCA**, Tarih: 0/0/1965, Dosya: C4, Fon Kodu: 30..1.0.0, Yer No.: 47.278..4.

Sosyal adalet, fakirlik ve sefalette vatandaşların eşit durumda olmaları veya bu duruma getirilmeleri değil, artan gelir ve yükselen refahtan herkesin kabiliyeti ve gördüğü hizmet oranında adil bir pay almasıdır. Vatandaşın yarın endişesinden kurtulması sosyal güvenlik idealimizin temelidir.

Planlı kalkınma, bir anayasa müessesesi olduğu gibi demokratik plan tekniğinin iktisadi kalkınmada çok müessir bir metot olduğu inancındayız. Planlama, özel sektör için yol gösterici, aydınlatıcı ve teşvik edici olmalıdır.

Toprak politikamızın hedefi, tarımda topyekûn üretimin arttırılması, modern işletmecilik esaslarına uygun şekilde toprak rejiminin düzenlenmesi, köylümüzün toprağa kavuşturulmasıdır.

Maliye politikalarımızın hedefleri; hızlı kalkınmaya yardım edecek şekilde milli tasarrufları arttırma, ekonominin enflasyon ve deflasyon gibi dengesizliğe sürüklenmesini önleme ve artan milli geliri vatandaşlar arasında sosyal adalet ilkelerine uygun dağıtılmasına yardımcı olmaktır.

İktisadi devlet teşekkülleri arasında devlet kontrolünde bulunmasına gerek kalmayanlardan başlayarak, bunların halkın kontrol ve mülkiyetine geçmesini sağlayacağız.

Dış politikada batılı müttefiklerle işbirliği politikasına devam edilecek, aynı zamanda komşularıyla da karşılıklı saygı ve güven esasları içinde dostluk münasebetleri geliştirilecek ve ticari ilişkiler arttırılacaktır. Kıbrıs meselesinde Yunanistan'la müzakere yoluyla Ada'daki soydaşlarımızın haklarına ve Türkiye'nin menfaatlerine saygılı bir anlaşma zemini bulunmasını istiyoruz. Ancak Kıbrıs'ta emrivakinin kabul edilmeyeceğini ve buna şiddetle mukabele edileceğini tekrar açıklarız.

Ordumuz, Parlamentonun denetiminde bulunan hükümetin emrinde bir devlet teşkilatıdır. Ordu personelinin yorucu ve yıpratıcı şartlar içinde çalıştığını göz önünde tutarak, meslek ve görevin şeref ve haysiyetine yakışır bir hayat seviyesi idame ettirebilmeleri için gereken tedbirler alınacaktır.⁹⁰¹

---

⁹⁰¹ Adalet Partisi, **Adalet Partisi Seçim Beyannamesi**, s.3-32.

Sonuçta, AP'nin sosyal politika anlayışı, partinin muhafazakâr karakterine uymaktadır. Önce iktisadi kalkınma, sonra sosyal politika anlayışı beyannamenin temel felsefesini teşkil etmektedir. Bu sebeple, “her iktisadi faaliyetin bir sosyal gayesi olmalıdır” ilkesi AP'nin seçim beyannamesinde pek iz bırakmamıştır.⁹⁰²

AP ve CHP'nin dış politika görüşleri ana hatlarıyla birbirine çok benzemektedir. Dış politikadaki ortak görüşleri, batı ve batı ittifakına bağlı kalınması, komşularla iyi ve Doğu bloğu devletleriyle özellikle iktisadi ilişkiler kurulması, bağımsızlığını yeni kazanan Asya ve Afrika devletlerine ve bu devletlerin meselelerine daha anlayışlı olunması olarak özetlenebilir.⁹⁰³

Üstünel'e göre, AP, geniş halk kütlelerini refaha kavuşturmak için verdiği vaatleri kısmen olsun yerine getirmek isterse, belki bir süre için, 1950'lerde olduğu gibi, özel sektörün canlanmasını bekleyecek, ancak daha sonra devleti yatırımcı ve işletmeci olarak tekrar iktisadi faaliyet alanına sokmak zorunda kalacaktır.⁹⁰⁴

4.6.3 Süleyman Demirel'in Seçim Gezileri

Seçim öncesinde AP Temsilciler Meclisi “Kitap ve Güneş” olan parti amblemini “Kırat” ile değiştirmiştir.⁹⁰⁵ Bu değişikliğin, eski DP'li seçmenin oyunu almaya yönelik bir hesap olduğu belirtilmiştir.⁹⁰⁶ Kuru'ya göre, AP bu amblemle uzun süredir küstürdüğü eski DP'lileri kucaklamayı, böylece huzursuzluk devrini sona erdirmeyi ve seçimlerde DP tabanının desteğine ulaşmayı amaç edinmiştir.⁹⁰⁷

---

⁹⁰² Talas, “AP'nin Bildirisi Açıklıktan Yoksun”, s.2.

⁹⁰³ Mehmet Gönübol, “Seçim Bildirilerinin Tahlihi: Dış Politika, AP, CHP ve YTP Ortak Görüşte”, **Milliyet**, 30.9.1965, s.2.

⁹⁰⁴ Besim Üstünel, “Seçim Bildirilerinin Tahlihi: Ekonomik Politika, AP 1950'leri Tekrarlayabilir”, **Milliyet**, 2.10.1965, s.2.

⁹⁰⁵ **Milliyet**, 19.7.1965. Parti amblemleri için bkz. EK-13, s.312.

⁹⁰⁶ Bülent Ecevit, “Görüş: ‘Demirkırası’ye Dönüş”, **Milliyet**, 22.7.1965, s.2. Demirel, DP'ye halkın “Demirkırat” demesinden yola çıkarak şaha kalkmış kıratı parti amblemi yaparak AP'lilere DP'nin devamı mesajını vermiştir. T.Demirel, **a.g.e.**, s.45. DP'ye yakıştırılan Demir Kırat adı bir amblemle AP'de kabul edilince, AP, DP'nin bir devamı gibi sayılmıştır. Ş.S.Aydemir, **a.g.e.**, s.508.

⁹⁰⁷ Kuru, **a.g.t.**, s.73. Demirel, “Kırat” ambleminin alınmasıyla ilgili yorumlara ilişkin sorulan bir soruya cevaben, “DP kurulmuş kapanmış bir partidir. AP, hiçbir şeyi istismar etme durumunda değildir. Kırat amblemini bir istismar vesilesi olarak mütalaa etmek, AP'nin kuruluşundan beri yapıla gelen isnatlara bir yenisini eklemektir. AP Türkiye'de halka dayanan ve hayatini halktan alan, milletin sinesinden gelen bir partidir. Her nedense, AP ne yapsa bir tefsir yapılıyor. Buna bir mana verilmeye çalışılıyor.” demiştir. **Milliyet**, 21.7.1965. ; **Cumhuriyet**, 21.7.1965. CHP Genel Sekreteri Kemal Satır, bu konuda, “Eski devrin mirasını pay etmek için Demir Kır Atı kendilerine amblem yapan Adalet Partisi kendine gelmelidir.” demiştir. **Cumhuriyet**, 22.7.1965.

Demirel, seçim mücadelesini çok önceden başlatmış ve uyguladığı hücum taktiği ile CHP'yi çok erkenden savunma yapmaya zorlamıştır. Demirel, siyasi rakiplerini komünizm taraftarlığı ile suçlamak suretiyle giriştiği ideolojik mücadele ve geniş halk kitlelerine yönelik vaatleriyle partisine köklü bir sempati kaynağı sağlamıştır. Bu arada fırsat buldukça gençliğinin kendisine vermiş olduğu zindelikten de bahsetmeyi ihmal etmemiştir.⁹⁰⁸

AP seçimlere, “Çileye paydos”, “Halkı seven halka yakın olur”, “Herkes iş, herkese refah”, “Hürriyet içinde kalkınmanın teminatı AP”, “Adalet, şefkat, AP” gibi belirli hedefi olmayan her şeyi vaat eden sloganlarla girmiştir.⁹⁰⁹

AP'nin seçim kampanyası, Demirel'in 19 Eylül'de Erzurum'da yaptığı konuşma ile başlamıştır.⁹¹⁰ Demirel seçim kampanyası süresince 22 ili dolaşmıştır.⁹¹¹

Demirel, ilk seçim konuşmasında, “milli irade” konusunu ele alarak, “Milletin oylarıyla tayin edilecek iktidarlara karşı Anayasanın temel prensiplerini aşarak girişilecek her türlü yıkıcı teşebbüslerin gayrimeşru ve kanun dışı olduğunu burada tahlil ve münakaşaya lüzum yoktur.”⁹¹² demiştir. Demirel, ikinci seçim konuşmasında da, AP'nin gayesinin “Bütün Türkiye'yi mamur, müreffeh, zengin, mesut, güler yüzlü, gelecek endişesinden kendisini kurtarmış, baskılardan sıyrılmış, hükümeti ile elele, emniyet içinde çalışan vatandaşlarla meskûn bir memleket haline getirmek” olduğuna işaret ettikten sonra AP'nin iktidarı kurabilecek ehliyetle olduğunu söylemiştir.⁹¹³

---

⁹⁰⁸ Abadan, a.g.e., s.124.

⁹⁰⁹ Refik Erduran, “Düpedüz: Çileye Paydos”, **Milliyet**, 13.8.1965, s.2. Ecevit, vatandaşın bu sloganların nedenlerini ve nasıl gerçekleştirileceklerini sormazlarsa, partileri sorumsuzluğa iteceklerini söylemiştir. Bülent Ecevit, “Görüş: Nasıl veya Niçin”, **Milliyet**, 20.8.1965, s.2.

⁹¹⁰ **Milliyet**, 20.9.1965. Demirel, DP'nin 1954 ve 1957 seçimlerin de yaptığı gibi seçim kampanyasını Erzurum'da açacaktır. **Cumhuriyet**, 17.9.1965.

⁹¹¹ Demirel seçim kampanyasında merkez Ankara olmak üzere 11.762 km. yol kat ederek 22 il dolaşmıştır. Mehmet Ali Aybar (TİP) 5.811 km., Türkeş (CKMP) 5.777 km., İnönü (CHP) 4.402 km., Bölükbaşı (MP) 4.270, Alican (YTP) 1.506 km. yol kat etmişlerdir. **Milliyet**, 10.10.1965, s.5. Demirel'in seçim kampanyası; Erzurum, Kars, Eskişehir, Balıkesir, Ankara, Giresun, Ordu, Diyarbakır, Malatya, Elazığ, Urfa, Gaziantep, Maraş, Adana, Mersin, Zonguldak, Düzce, Adapazarı, İstanbul, Bursa, Konya, İzmir, Çankırı, Samsun, Trabzon illerini kapsamıştır. **Milliyet**, 19.9.1965.-10.10.1965.

⁹¹² 19 Eylül tarihli Erzurum konuşması, **Milliyet**, 5.10.1965.

⁹¹³ 20 Eylül tarihli Kars konuşması, **Milliyet**, 21.9.1965.

Demirel, AP'ye iktidarın verilmeyeceğine dair söylentilerle mücadele etmiş ve tek başına iktidara gelmek için çaba göstermiştir. Demirel, iktidarın AP'ye verilmeyeceği söylentisine cevaben, "*Türk ordusunu, kendilerinin muhafız kıtası olduğunu sananlar aldanyor.*"⁹¹⁴ *Kimin namlusu kime çevrilecekmiş? Şanlı Türk Ordusu milletin malıdır. Milletin silahlarını millete çevirmeyi hangi hain aklından geçiriyor.*"⁹¹⁵ demiştir. Demirel, *Türkiye'de, tek partinin iktidara gelmesi niçin mümkün olmayacakmış... Millet böyle isterse, seçim neticeleri böyle tecelli ederse kim, kimler, milletin kayıtsız ve şartsız hâkimiyet hakkını ayaklar altına almadan, Anayasayı çiğnemedi buna engel olabilecektir... Böyle bir teşebbüs karşısında Türk milletinin nasıl ayaklanacağı ve kahredici kuvvetlerini nasıl kullanacağı görülecektir.*"⁹¹⁶ demek suretiyle kendisine ve halka olan güvenini tekrarlamıştır. Ayrıca, seçimler sonrasında koalisyon düzeni çıkarsa, milli bakiye sistemi ile birleşik oy pusulasının kaldırılarak yeniden seçime gitmek gerektiğini ifade eden Demirel, ancak AP iktidara geldiği takdirde memleket ve millet işlerinin yürüyebileceğini, ülke sorunlarına çözüm yolu bulunabileceğini söylemiştir. Demirel, bu sözleriyle AP'nin tek başına iktidar olma isteğini ifade etmiştir.⁹¹⁷

Demirel, seçim meydanlarındaki konuşmalarında sürekli CHP'yi hedef almıştır. CHP'nin vaatlerini tutmadığı için milletin dertli, muzdarip, bakımsız ve kimsesiz kaldığını⁹¹⁸ söyleyen Demirel, "*Onların Türkiye'nin kaderine hâkim olduğu devirlerde vatandaşın sırtından kırbacın eksik olduğu görülmemiştir.*"⁹¹⁹ *Hükümet, CHP'den aldığı her tarafı delik deşik, sola yatmış gemiyi tamir etmektedir. Bir takım devlet müesseselerinin hali gayet kötüdür. Memlekette iktisadi hayat felç halindedir... Hayati birçok kanun çıkarılmamıştır.*"⁹²⁰ demiştir. Demirel, CHP'yi

---

⁹¹⁴ 27 Eylül tarihli Giresun konuşması, **Milliyet**, 28.9.1965. CHP Genel Sekreter Yardımcısı Suphi Baykam, Demirel'e cevaben, "*Türk milleti kendisine hizmet edenleri darağacına götürmez, baş tacı eder. Darağacına gidenler, vatana ihanet edenler, halka zulmedenlerdir.*" demiştir. **Milliyet**, 29.9.1965.

⁹¹⁵ 1 Ekim tarihli Maraş konuşması, **Milliyet**, 2.10.1965

⁹¹⁶ 8 Ekim tarihli İzmir konuşması, **Cumhuriyet**, 9.10.1965, s.7.

⁹¹⁷ 4 Ekim tarihli Sakarya konuşması, **Cumhuriyet**, 5.10.1965. Demirel, 21 Eylül'de Eskişehir konuşmasında, "*10 Ekim'de milletin AP'yi iktidara getirme kararına siz de iştirak ediniz*" diyerek AP'ye oy istemiştir. **Milliyet**, 22.9.1965.

⁹¹⁸ 21 Eylül tarihli Eskişehir konuşması, **Milliyet**, 22.9.1965.

⁹¹⁹ 24 Eylül tarihli Balıkesir konuşması, **Milliyet**, 25.9.1965.

⁹²⁰ 2 Ekim tarihli Adana konuşması, **Milliyet**, 3.10.1965.

“beceriksizlik ve atalet içinde olmakla” suçlamış, “Sosyal adalet, fakirlik ve sefalette eşit duruma gelmek değildir” demiştir.⁹²¹ Demirel, 5 yıllık süre içinde Türkiye’de hiçbir şey yapılmadığını, 3,5 yıllık CHP iktidarında sadece plan yapıldığını belirttikten sonra, “Plan yenmez içilmez, olduğu gibi bırakıldığı müddetçe milletin gündelik hayatına tesir etmez... Marifet planı yapmak değil, onu tatbik edebilmektir... Halk Partisi plan yapmıştır, ama ... bir tek eser kazandıramamıştır.” demiştir.⁹²²

Demirel, CHP’ye ideolojik konularda da yüklenmiştir. Demirel konuşmasında Sol’a hücum ederek, “Bu adamlar, Türkiye’nin maddi ve manevi bütün kıymetlerine açıkça taarruz etmekte, Türk milletinin oturduğu temelleri kökünden sarsmaya çalışmaktadırlar”⁹²³ “Türkiye’de rejimin temellerini teşkil eden insan haklarını, mülkiyeti, mirası inkâr ederek ihtilal şarkıları söyleyenlerin hepsi aynı emellerin peşinde olan sapıklar, budalalar ve hainlerdir... Anayasa’yı yıkmak ve Türkiye’yi bir demir perde memleketi haline getirmek için bütün vasıtalara başvurarak gayretler sarf ettikleri gözden kaçmıyor.” demiştir. Ayrıca, CHP’nin tutumunun sol cereyanlar için kuvvet kaynağı olduğunu ileri sürmüştür.⁹²⁴ “Halk Partisi’nin himayesinde çalışan aşırı sol kanatları Bizim Radyo denilen komünist radyosundan aldığı direktiflere göre işliyor ve bu hususta bütün suç Türkiye’de serbest ve karma bir ekonomi nizamının müdafii ve memlekete ecnebi sermaye getirmesinin taraftarı olan Adalet Partisi’ne yüklenmek isteniyor.” demiştir.⁹²⁵

Demirel, seçim gezilerinde ekonomik meselelere geniş yer vermiş ve bol miktarda vaatlerde bulunmuştur. Demirel, “Her ailenin ocağındaki tencerede her akşam ne kaynayacağı bizim başlıca düşüncemizdir. İktisadi siyasetimizde masa başında kurulmuş hayali sistemlere veya başka diyarların yüzyıl evvelinin şartlarına göre düşünülmüş katı doktrinlere değil, gerçeğe ve netice almaya itibar edeceğiz” demiş⁹²⁶ ve yabancı sermaye için Türkiye’ye yabancı sermayenin daha büyük bir

---

⁹²¹ 3 Ekim tarihli Zonguldak konuşması, **Milliyet**, 4.10.1965.

⁹²² 8 Ekim tarihli İzmir konuşması, **Cumhuriyet**, 9.10.1965, s.1, 7.

⁹²³ 5 Ekim tarihli İstanbul Taksim mitingi konuşması, **Milliyet**, 6.10.1965.

⁹²⁴ 6 Ekim tarihli Bursa konuşması, **Milliyet**, 7.10.1965.

⁹²⁵ 8 Ekim tarihli İzmir konuşması, **Cumhuriyet**, 9.10.1965, s.7. 7 Ekim tarihli Konya konuşmasında, “CHP nin artık ortanın soluna kaydırılmış olmasıdır. CHP bu kanaatte aşırı solcuları, mahkum komünistleri, Moskova uşaklarını bir araya getiren başka bir parti ile de tam bir işbirliği halindedir.” demiştir. **Cumhuriyet**, 8.10.1965.

⁹²⁶ 25 Eylül tarihli radyo konuşması, **Milliyet**, 26.9.1965.

hızla akıtılması taraftarı olduğunu” söylemiştir.⁹²⁷ Demirel, seçim gezilerinde Doğululara vaatlerde bulunmuş, yapılacak fabrikaları saymış ve “AP’nin doğuyu kalkındıracağını...⁹²⁸ AP iktidarının, Keban’ın yanında iki Keban daha yapacağını... ”⁹²⁹ söylemiştir. Demirel Urfa’da bölgenin su ihtiyacı üzerinde durmuş ve “Peygamberler diyarına şarap fabrikasının yakışmayacağını, onun yerine Urfa’da çimento fabrikası kurulacağını” söylemiştir.⁹³⁰

Demirel, Toprak reformu konusunda; “*İşçi Partisi, bu meseleyi Türkiye’yi köy kademesinde komünistleştirmek için ilk merhale olarak ele alıyor. Eğer, Halk Partisi’nin istediği gibi bir toprak reformu yapılacak olursa, Türkiye’de büyük ve orta çiftçi tarihe karışacaktır. Sovyet Rusya’da Bolşevik ihtilali birinci merhalede aynı şeyleri yapmıştır... Toprağı olmayan herkese toprak verilmesi, Türkiye şartları içerisinde mümkün değildir.*” demiş⁹³¹ ve petrol kanunu ile toprak reformu kanununu gerçekleştiremeyenlerin başında CHP iktidarının bulunduğunu, CHP’nin suçlu olduğu halde kendi yerine başkalarını suçlu gösterdiğini söylemiştir.⁹³²

Demirel, zaman zaman DP döneminden bahsetmiştir. DP’den bahsederken, “*DP’ye oy verenler suçlu mudur?*”⁹³³ diye soran Demirel, “*20 sene önce 1946’da seçim sandıklarının kırıldığı, oyların çalındığı zalim bir tek parti iktidarının bütün çabalarına karşı koymuştunuz. Sizden aynı inancı, aynı davranışı bekliyorum.*” demiştir.⁹³⁴ Demirel Giresun’da yaptığı konuşmada, CHP’liler tarafından gönderildiği

---

⁹²⁷ 5 Ekim tarihli İstanbul Taksim mitingi konuşması, **Milliyet**, 6.10.1965.

⁹²⁸ 29 Eylül tarihli Diyarbakır konuşması, **Milliyet**, 30.9.1965.

⁹²⁹ 30 Eylül tarihli Elazığ konuşmasında, **Milliyet**, 1.10.1965.

⁹³⁰ **Milliyet**, 2.10.1965. “*Atatürk neslinin çocuğu olduğunu, devrimlere bağlılığını her fırsatta belirten ve gerçekten batıya dönük bir anlayışa sahip olduğu intibai uyandırmış bulunan Demirel, seçim propagandasını dergâhları ziyaret ederek, kutsal sular içerek, konuşmalarını din ve imana hasrederek (ayırarak) yürütmektedir. Demirel’in dini inançlara bağlılığı saygı ile karşılanabilir. Ama bunu özel bir mesele olmaktan çıkarıp bir gösteri haline getiren politikacı, üstelik Atatürk devrimlerine candan bağlı olduğunu ileri sürerse samimiyetine kim inanır? Biz Demirel’in özel sohbetlerinde domuz eti yemeyi günah sayanları dahi tenkit ettiğini bilenlerdeniz. Böyle bir adam Urfa’da ‘Peygamberler diyarına şarap fabrikası yakışmaz’ derse, bundan sonra söyleyeceklerinden şüphe etmemek mümkün değildir.*” Abdi İpekçi, “*Durum: Samimiyetsizlik Meselesi...*”, **Milliyet**, 2.10.1965.

⁹³¹ 7 Ekim tarihli Konya konuşması, **Cumhuriyet**, 8.10.1965.

⁹³² 8 Ekim tarihli İzmir konuşması, **Cumhuriyet**, 9.10.1965, s.1, 7.

⁹³³ 4 Ekim tarihli Sakarya konuşması, **Cumhuriyet**, 5.10.1965.

⁹³⁴ 21 Eylül tarihli Eskişehir konuşması, **Cumhuriyet**, 5.10.1965.

söylenen “İnönü, Menderes’e ne yaptı ise aynısını sana yapacaktır” pusulasını okuduktan sonra, “Millet yolunda, hak yolunda sizi sefaletten kurtarmak için yola çıktık. Türk milletinin uğrunda darağacına gitmek azdır. Ben Süleyman Demirel olarak ıstırabınız dininceye kadar cehenneme gitmeye hazırım” demiştir.⁹³⁵

1965 seçimleri, siyasi partilerin kendilerini sağ/sol yelpazesinde tanımlamaya çalıştıkları, sadece siyasi hak ve özgürlükler değil, ekonomik kalkınma, gelir dağılımı, toprak reformu, dış politika gibi konularda da fikir beyan ettikleri bir seçim olmuştur.⁹³⁶

CHP, siyasi yelpazedeki yerini “ortanın solu” olarak belirlemesi üzerine AP CHP’yi komünistlikle suçlamıştı. CHP ise AP’yi gericiyi korumak ve dini siyasete alet etmekle suçlamıştır.⁹³⁷ CHP’nin “Ortanın Solu” politikasına karşılık, AP yerli ve yabancı sermayeyi öne çıkarmış, planlamanın özel sektör için yol gösterici olması gerektiğini belirtmiş ve kalkınmanın özellikle kamu yatırımları aracılığıyla hızlandırılması yoluyla gelir dağılımının düzeltileceğini iddia etmiştir.⁹³⁸

Demirel konuşmaları ile seçmenlere hem millî hem de mali problemleri çözebilen üstün bir siyaset adamı imajı çizmiştir. Seçim konuşmalarında iç ve dış politikaya olduğu kadar mahalli sorunlara değinmeye önem vermiş bu yoldan “halkı seven halka yakın olur” sloganını ifade etmiştir.⁹³⁹

---

⁹³⁵ 27 Eylül tarihli Giresun konuşması, **Milliyet**, 28.9.1965.; **Cumhuriyet**, 5.10.1965. CHP Genel Sekreter Yardımcısı Suphi Baykam, Demirel’e cevaben, “Türk milleti kendisine hizmet edenleri darağacına götürmez, baş tacı eder. Darağacına gidenler, vatana ihanet edenler, halka zulmedenlerdir.” demiştir. **Milliyet**, 29.9.1965.

⁹³⁶ T.Demirel, **a.g.e.**, s.46.

⁹³⁷ Mehmet Ö.;Alkan, “Osmanlı’dan Günümüze Türkiye’de Seçimlerin Kısa Tarihi”, **Görüş Dergisi**, Mayıs 1999, s.56. İpekçi’ye göre, İnönü ortanın solundayız demekle CHP’nin kırk yıllık program ve politikasını ifade etmiştir. Abdi İpekçi, “Durum: CHP ve Ortanın Solu”, **Milliyet**, 27.7.1965. İnönü de bu söylemi eleştirenlere “Biz kırk seneden beri Ortanın Solunda bir politika takip ediyoruz.” demiştir. Toker, **İsmet Paşayla 10 Yıl (1961-1964)**, s.151. Demirel, “Ortanın soluna kaydırılan CHP, Moskova uşaklarını toplayan partiyle işbirliğindedir.” diyerek CHP’yi suçlamıştır. **Milliyet**, 8.10.1965. Seçim meydanlarında “Ortanın solu Moskova’nın yolu” yazılı dövizler kullanılmıştır. **Milliyet**, 9.10.1965.; Zürcher, **Modernleşen Türkiye’nin Tarihi**, s.368. Konya mitinginde dövizlerin bazısında “Ortanın solu Moskova yolu, ortanın solundayım, bayan Gromiko’nun kolundayım” yazılmıştı. **Cumhuriyet**, 8.10.1965.

⁹³⁸ T.Demirel, **a.g.e.**, s.46-47; Abadan, **a.g.e.**, s.119-148.

⁹³⁹ Kuru, **a.g.t.**, s.73.

4.6.4 Seçim Sonuçları

10 Ekim 1965 günü yapılan genel seçimlere göre parlamentoya giren partilerin oy miktarları ve kazandıkları milletvekili sayıları şöyledir:⁹⁴⁰

1965 Milletvekili Seçimleri:

		Partiler	Alınan Oy	Oy	Milletvekili
Seçmen	13.679.773	AP	4.921.235	% 52.87	240
Oy kullanan	9.748.678	CHP	2.675.785	% 28.75	134
Katılma	% 71.3	CKMP	208.696	% 2.24	11
Geçerli oy	9.307.563	MP	582.704	% 6.26	31
		TİP	276.101	% 2.97	15 (14)*
		YTP	346.514	% 3.72	19
		Bağımsızlar	296.528	% 3.19	- (1)*
		TOPLAM	9.307.563	% 100.00	450

Milli bakiye sistemi nedeniyle bir partinin çoğunluk elde etmesine çok az ihtimal verilmesine rağmen, seçim AP'nin zaferi ile sonuçlanmıştır. AP, yürüttüğü koalisyonuz iktidar kampanyasıyla, büyük bir başarı sağlayarak tek başına iktidara gelmiştir.⁹⁴¹ YTP Genel Başkanı Ekrem Alican ve CKMP Genel Başkanı Alparslan Türkeş, milli bakiye sisteminden yararlanarak milletvekili olabilmışlerdir.⁹⁴²

Seçim sonuçları incelendiğinde; 1961 seçimlerinde bölünen oyların (YTP ve CKMP oylarının) AP'de toplandığı ve CHP'den TİP'e oy geçişi olduğu gözlenmiştir.⁹⁴³ Seçimlerin en önemli sonuçları; milli bakiye sistemine rağmen AP'nin tek başına iktidara gelmesi ve bu sistem sayesinde ilk kez sosyalist bir partinin (TİP) 14 milletvekili ile parlamentoya girmesidir.

⁹⁴⁰ RG, S: 12130, 19.10.1965, s.1-12.; **10 Ekim 1965 Milletvekili Seçimi Sonuçları**, DİE Yayın No:513, Ankara, 1966. * TİP listesinden; Çetin Altan (İstanbul) bağımsız milletvekili seçilmişti. Bu nedenle TİP Meclis'te 15 yerine 14 milletvekiliyle temsil edilmiştir. Tuncer, **a.g.e.**

⁹⁴¹ Alkan, **a.g.m.**, s.56.; Kuru, **a.g.t.**, s.75.

⁹⁴² **Milliyet**, 18.10.1965, s.5. Seçimi sağlayan oy toplamı; Sakarya'da 20.839, Ankara'da 22.400 iken YTP Sakarya'da 13.159, CKMP ise Ankara'da 11.889 oy toplayabilmiştir. Abadan, **a.g.e.**, s.362.

⁹⁴³ Abdi İpekçi, "Durum: Rakamlardan Çıkan Gerçekler", **Milliyet**, 12.10.1965.

Halk, AP’de eski DP’nin kendisi için pek elverişli gözükten politikasının devamı ihtimalini görmüştür. DP’nin iktisat politikaları, halka iktisadi hareketlilik ve refah getirdiği için büyük bir kitle tarafından beğenilmiştir. Halk, bu sempatisini AP’nin şahsında toplamıştır. Ayrıca, AP, rakiplerini yıpratıcı ve kendini üstün gösteren bir propaganda yapmıştır. Koalisyonları, huzursuzluk ve istikrarsızlığın sebebi olarak göstermeyi başarmış ve çözümün kendi iktidarı ile geleceği fikrini vermiştir. CHP ve TİP’in tezlerini deforme ederek halkta bu partilere karşı tereddüt ve korku yaratmayı başarmıştır.⁹⁴⁴

Dış basında 1965 seçim sonuçları DP, Menderes ve ordu üzerinden yorumlanmıştır. Daily Telegraph, “*Batı eğilimli görünen muhafazakâr Adalet Partisi’nin kesin seçim zaferi Türkiye’de istikrarlı bir hükümet devrinin açılmasını teminat altına almalıdır... Nihai kuvvet, daima olduğu gibi, ordudadır... Eğer AP, ..., nihai kuvvetin el’an Menderes’i ortadan kaldıranların elinde olduğu açısından değerlendirirse, memleketi başarı ile idare edememesine sebep yoktur.*”, The Times, “*Adalet Partisi, sabık Başbakan Adnan Menderes ve kapatılan Demokrat Parti’nin siyasi varisidir. Menderes’in yanlış hareketleri, 1960’ta bir askerî hükümet darbesinin yapılmasına sebebiyet vermiştir. Adalet Partisi şimdi saati geri çevirmeye çalışırsa başını derde sokabilecektir.*”, The New York Times, “*Menderes’in siyasi varisleri, kat’i bir zafer kazandı.*”⁹⁴⁵ Le Monde’nin Türkiye Muhabiri Julien Le Moyne’ye göre; AP gittikçe gelişme arzusu duyan ve gittikçe şuurlanan köylü kitlesinin ümitlerini temsil ettiği için köy halkı DP gibi AP’yi desteklemiş ve DP’nin varisi olan AP’yi iktidara getirmiştir.⁹⁴⁶

---

⁹⁴⁴ Bahri Savcı, “1965 Milletvekilleri Seçimleri Üzerine Bir Analiz”, **A.Ü. SBF Dergisi**, C: 20, S: 4, Ankara, 1965, s.201-202. Tütengil’e göre, “*Seçimlerin sonucu yarım kalmış bir dönemin restorasyonuna özlem olarak nitelenebilir... İnsana ilk bakışta şaşkıncı görünen, bu özlemde birleşenlerin menfaatlerinin aslında birbiriyle çelişmekte olmasıdır.*” Cavit Orhan Tütengil, “*AP Saflarında Buluşan Oylar*”, **Milliyet**, 18.10.1965, s.2.

⁹⁴⁵ **Milliyet**, 13.10.1965.; **Cumhuriyet**, 13.10.1965.

⁹⁴⁶ Julien Le Moyne, “*Türk Seçimleri ve ... Köylüler*”, **Milliyet**, 17.10.1965, s.2. Zürcher, insanların; Demirel’in köylü geçmişiyle kendilerini özdeşleştirebildiklerini ve onun mesleki yükselişinde kendi umutlarını bulduklarını, ayrıca Demirel’in Menderes gibi halk diliyle konuşan bir hatip olduğunu ve kırsal kesimden mükemmel bir oy aldığı belirtmiştir. Zürcher, **Modernleşen Türkiye’nin Tarihi**, s.365.

Seçim sonuçlarının belli olmasından sonra konuşan Demirel, sonuçlardan memnun olduğunu, zaferin millete ait olduğunu, huzur ve hizmet devrinin açıldığını, yeni Hükümetin en önemli dış sorununun Kıbrıs davası olacağını ve davanın çözümü için her yolu deneyeceklerini,⁹⁴⁷ partisinin ve kurulacak hükümetin önceliklerinin; yeni bir seçim sistemi, basın suçlarının affı, servet beyannamelerine son vermek, özel sektör ile yabancı sermayenin desteklenmesi olacağını söylemiştir.⁹⁴⁸

4.7 I. Demirel Hükümeti'nin Kurulması ve Programı

Milletvekilleri, 22 Ekim 1965 tarihinde ilk toplantısını yapmış ve ant içme töreninin ardından yapılan Millet Meclisi Başkanlığı seçiminin 2'nci turunda AP İstanbul Milletvekili Ferruh Bozbeyli, kullanılan 394 oyun 354'ünü alarak Meclis Başkanı olmuştur.⁹⁴⁹ Cumhuriyet Senatosu Başkanlığına da 2 Aralık'ta yapılan seçimin 63'üncü turunda kullanılan 156 oyun 93'ünü alan AP Nevşehir Senatörü İbrahim Şevki Atasagun seçilmiştir.⁹⁵⁰

Dördüncü koalisyon hükümetinin Başbakanı Ürgüplü, 22 Ekim 1965'de Cumhurbaşkanı Gürsel'e istifasını vermiş,⁹⁵¹ Gürsel de 23 Ekim'de AP Genel Başkanı Demirel'i hükümeti kurmakla görevlendirmiştir.⁹⁵² Seçim hükümeti niteliğindeki Ürgüplü Hükümeti'nin istifasıyla, ilk koalisyon hükümetleri dönemi sona ermiştir.

---

⁹⁴⁷ **Milliyet**, 12.10.1965.

⁹⁴⁸ F.ve B.T.Ahmad, **a.g.e.**, s.299.

⁹⁴⁹ 1'inci Tur; Oy verenler: 391, Ferruh Bozbeyli: 241, Cemal Hakkı Selek: 17, Mekki Keskin: 5, Ali Fuat Başgil: 6, Boş: 122. 2'nci Tur; Oy verenler: 394, Ferruh Bozbeyli: 354, Cemal Hakkı Selek: 20, Mekki Keskin: 3, Ali Fuat Başgil: 2, Nilüfer Gürsoy: 1 Boş: 14. **MMTD**, D:2, C: 1, T: 1, B: 1, 22.10.1965, s.7-8.

⁹⁵⁰ 63'üncü Tur; Oy verenler: 156, İ.Şevki Atasagun: 93, Enver Aka: 62, Boş: 1. **CSTD**, D:2, C: 1, T: 1, B: 1, 22.10.1965, s.190-191. Senato Başkanlığına aday olarak; AP'liler AP Elazığ Senatörü Celal Ertuğ'u, MBK üyesi Sıtkı Ulay ise AP'li Balıkesir Senatörü Emekli Korgeneral Enver Aka'yı aday göstermişlerdi. İki tarafta ısrar etmesi üzerine Ertuğ'un adaylıktan çekilmesinden sonra Ürgüplü-Aka çekişmesi olmuş ve en sonunda yapılan pazarlıklar neticesinde Emekli Tümgeneral Atasagun seçilmiştir. Ertuğ, **a.g.e.**, s.124-128. Cumhuriyet Senatosu Başkanının, Cumhurbaşkanı vekalet etmesi nedeniyle Senato Başkanı seçimleri önem arz etmektedir.

⁹⁵¹ **Milliyet**, 23.10.1965.

⁹⁵² **Milliyet**, 24.10.1965.

Sadettin Bilgiç ve Mehmet Turgut'un bakanlıkları konusu hükümetin kurulmasını geciktirmiştir.⁹⁵³ Buna rağmen Demirel, dört gün içinde çalışmalarını tamamlayarak, 27 Ekim'de kabineyi Cumhurbaşkanı Gürsel'e sunmuştur.⁹⁵⁴

Cumhurbaşkanı tarafından onaylanan, aynı gün Meclis ve Senato'da açıklanan Demirel Hükümeti şu isimlerden oluşmaktaydı: Başbakan: Süleyman Demirel (Isparta), Devlet Bakanı: Cihat Bilgehan (Balıkesir), Devlet Bakanı: Refet Sezgin (Çanakkale), Devlet Bakanı: Kamil Ocak (Gaziantep), Devlet Bakanı: Ali Fuat Alişan (Samsun), Adalet Bakanı: Hasan Dinçer (Konya), Millî Savunma Bakanı: Ahmet Topaloğlu (Adana), İçişleri Bakanı: Faruk Sükan (Konya), Dışişleri Bakanı: İbrahim Sabri Çağlayangil (C.S. Bursa üyesi), Maliye Bakanı: İhsan Gürsan (İzmir), Millî Eğitim Bakanı: Orhan Dengiz (Uşak), Bayındırlık Bakanı: Ethem Erdinç (C.S. Kütahya üyesi), Ticaret Bakanı: Macit Zeren (C.S. Amasya üyesi), Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı: O. Edip Somunoğlu (C.S. Erzurum üyesi), Gümrük ve Tekel Bakanı: İbrahim Tekin (Adana), Tarım Bakanı: Bahri Dağdaş (Konya), Ulaştırma Bakanı: Seyfi Öztürk (Eskişehir), Çalışma Bakanı: Ali Naili Erdem (İzmir), Sanayi Bakanı: Mehmet Turgut (Bursa), Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı: İbrahim Deriner (TBMM dışından), Turizm ve Tanıtma Bakanı: Nihat Kürşad (İzmir), İmar ve İskân Bakanı: Haldun Menteşoğlu (C.S. Muğla üyesi), Köy İşleri Bakanı: Osman Sabit Avcı (Artvin).⁹⁵⁵

Meclis'te açıklanan Demirel Hükümeti'ni AP'liler bile alkışlamamıştır. “Demirel, kendisinin yıldız olacağı bir kabine kurmuş, ama partisini fena rencide etmişti.” yorumları yapılmıştır. Hükümetin ilk bakışta göz doldurmadığını belirten

---

⁹⁵³ **Milliyet**, 27.10.1965. Bilgiç, başbakan yardımcısı olmak ve bazı arkadaşlarının da kabine de yer almasını istemişti. Turgut da, yeni kabine de Enerji Bakanı olarak devam etmek istemiştir. Abdi İpekçi, “Durum: Güçlükler...”, **Milliyet**, 27.10.1965. Parti içinde Demirel ile bir kuvvet dengesi kurmaya çalışan Bilgiç, kabinedeki bazı isimlere itiraz ederek ve kendisi için Başbakan yardımcılığından başkasını kabul etmeyerek Başbakan'ı en uzun uğraştıran kişi olmuştur. **Milliyet**, 29.10.1965, s.5. Demirel, Bilgiç'i ikinci adam olarak tescil etmemek ve ona bu kuvveti vermek istemediği için Bilgiç'i başbakan yardımcısı yapmamış ve kabinedeki başbakan yardımcılığına da kaldırmıştır. Tokatlı, **a.g.e.**, s.229. Bilgiç'in AP Genel Başkanlığı seçiminde başlayan mücadelesine devam ettiği, Hükümet çalışmasında etkin olmak istediği anlaşılmaktadır.

⁹⁵⁴ **Milliyet**, 28.10.1965.

⁹⁵⁵ **BCA**, D: D7, F: 30..1.0.0, Y: 54.329..7., 3.11.1965.; **MMTD**, D:2, C: 1, T: 1, B: 3, 27.10.1965, s.14-15.; **CSTD**, D:1, C: 30, T: 4, B: 121, 27.10.1965, s.652-653. Bilgiç'siz hükümet, zayıf ve geçici bir hükümet olarak algılanmıştır. Feroz Ahmad, **Demokrasi Sürecinde Türkiye 1945-1980**, Türkçesi: Ahmet Fethi, Hil Yayın, İstanbul, 1992, s.233.

Bilgiç, yeni Hükümet'ten ümitli olduğunu ve Bakanların kısa zamanda kendilerini göstereceklerini söylemiştir.⁹⁵⁶

Demirel Hükümeti'ne ilk tepki AP grubundan gelmiş, gazetelere imzasız mektuplar gönderilmiş, bazı AP milletvekillerinin hükümete kırmızı oy verecekleri iddia edilmiştir.⁹⁵⁷ AP'lilerin Hükümeti alkışlamaması bir protesto olarak yorumlanmıştır. Bu hoşnutsuzluğun farkında olan Demirel, grup toplantısında *“Arkadaşlar, bakanların seçiminde kullanılan ölçüler yadırganmış olabilir. Ancak belirtmek isterim ki, artık kazıp (yalancı) şöhretler devri kapanmıştır. Siz hepiniz pürül pürül memleket çocuklarıdır, hepiniz de bakan olabilirsiniz.”* demek suretiyle, mavi boncuk dağıtarak kendini alaturka bir ödün vermek zorunda hissetmiştir.⁹⁵⁸ AP GİK ve grup toplantılarından sonra hükümete karşı tepkiler yumuşamış ve Bilgiç, *“Hükümet grupta güvenoyu alacaktır.”* demiştir.⁹⁵⁹

Bu yumuşama sürecinin ardından AP Grubu, 2 Kasım'da okunan Hükümet programını kabul etmiştir.⁹⁶⁰ Bu grup toplantısında Ethem Kılıçoğlu, CKMP'den transfer edilen ve Kabineye Bakan olarak giren Dinçer ve Öztürk'ün, değiştirileceği ileri sürülen Milli Bakiye sistemini savunmuş kişiler olduğunu, TRT kanununda yapılması istenen değişikliği hazırlamakla görevli bulunan Turizm ve Tanıtma Bakanı'nın, kanunun komisyondaki müzakerelerinde kanunun lehinde bulunduğunu hatırlatarak Hükümet programıyla bazı Bakanlar arasında çelişki olduğuna dikkat çekmiştir.⁹⁶¹

Başbakan Demirel, 3 Kasım 1965 tarihinde Millet Meclisi'nde ve Senato'da hükümet programını okumuştur.⁹⁶²

---

⁹⁵⁶ **Milliyet**, 28.10.1965.

⁹⁵⁷ **Milliyet**, 31.10.1965.; **Milliyet**, 1.11.1965.

⁹⁵⁸ Demirel, bu sözleriyle AP'lileri motive etmek istemişti. Ancak “yalancı şöhretler” ifadesi, akademik kariyerdan, bürokrasi ve ordunun üst kademelerinden gelen birçok kişiyi aşağılayıcı bir yakıştırmaydı. Bu sözler, bir yanda alkış, bir yanda ise buruk bir sessizlik estirmiştir. Ertuğ, **a.g.e.**, s.111-112.

⁹⁵⁹ **Milliyet**, 2.11.1965.

⁹⁶⁰ **Milliyet**, 3.11.1965.

⁹⁶¹ Abdi İpekçi, “*Durum: Program ve A.P. Grubu*”, **Milliyet**, 4.11.1965.

⁹⁶² **MMTD**, D:2, C: 1, T: 1, B: 5, 3.11.1965, s.74-97.; **CSTD**, D:1, C: 31, T: 5, B: 3, 3.11.1965, s.17-40.; **RG**, S: 12149, 12.11.1965, s.1-13.

Demirel, AP'nin, “Anayasanın teminat altına aldığı bütün temel hak ve hürriyetleri, millî müesseselerimizi korumayı, Türk Milletine huzuru, refahı, saadeti, affı, müsamahayı ve kardeşliği vaat ederek” iktidara geldiğini ve “Türkiye’de aydınlık ve ümit dolu yeni bir devir” başladığını belirterek programı izah etmeye başlamıştır. Öncelikle, “Atatürk ilkelerine ve 27 Mayıs inkılâbına dayanan ve millî iradenin tasvibine mazhar olan Anayasamızın ruhu ve metni ile hâkim kılmanın şaşmaz” hedefleri ve “Anayasanın getirdiği hürriyet müesseselerini yaşatmak ve geliştirmek” en kutsal ödevlerinden olduğunu vurgulamıştır.⁹⁶³

“Her işi merkezîyetçilikte arayan bir zihniyet yerine kanun sınırları içinde muhtar mahallî idareleri geliştirerek vatandaş hizmetinin sürat ve suhuletle görülmesi yolunda gerekli reformları memleket gerçeklerine ve ihtiyaçlarına uygun bir şekilde ve kısa zamanda tahakkuk” ettirmeyi öncelikli amaç olarak belirtmiştir.⁹⁶⁴

Millî Eğitim politikasının temelini, “vatandaşın bir kül halinde kalkınabilmesi, maddi ve manevi hayatını teçhiz ederek ve millî şuuru hâkim kılarak yetişmesine yardım etmektir.” olarak belirtmiştir. Milli Eğitim davasının, “memleket kalkınmasının en güçlü vasıtalarından biri” olduğunu vurgulamıştır. Ayrıca, bütün köylerin okula kavuşturulması, öğretmenlerin hayat şartlarının yakından takip edilmesi, öğretmen okullarının ve teknik öğretim kurumlarının artırılması, sanayi ve iş hayatıyla mesleki ve teknik öğretim işbirliğinin sağlanması, imam-hatip, meslek ve teknik okul mezunlarına yüksek öğretim imkânlarının sağlanması, üniversite ve yüksek öğretim kurumları ile buralarda çalışan öğretim üyelerine destek olunması, yeni üniversite ve yüksek öğretim müesseseleri kurulması programda yer almıştır.⁹⁶⁵

Hükümet programı, eğitim konusunda genel itibarıyla yeterli olmakla beraber, eğitim sistemini istikrarsızlık ve eşitsizliklerden kurtarmaya yönelik tedbirler bulunmaması ve eğitimde laiklik ilkesinin ihlal edilmesine sebep olacak taahhütlerde bulunulması tenkit edilebilecek taraflarıdır.⁹⁶⁶

---

⁹⁶³ MMTD, 3.11.1965, s.75.

⁹⁶⁴ MMTD, 3.11.1965, s.76.

⁹⁶⁵ MMTD, 3.11.1965, s.77.

⁹⁶⁶ İlhan Arsel, “Hükümet Programı: Eğitim Politikası”, Cumhuriyet, 11.11.1965, s.2.

Programda, “vicdan ve din hürriyeti” ile ibadet serbestliğine” vurgu yapıldıktan sonra “Laiklik prensibini; vatandaşın dini ihtiyaçlarını baskı altında tutan din ve ibadet hürriyetini, din eğitimi kısıtlayan bir çerçeve içerisinde mütalaa etmek mümkün değildir... Manevi inanç ihtiyacını karşılayacak şekilde din eğitimine önem vereceğiz.” denmiş, yeterli sayıda vasıflı din adamı yetiştirilmesine önem verileceği belirtilmiştir.⁹⁶⁷

Hükümet, maliye politikasının hedefleri, “Hızlı kalkınmaya yardım edecek şekilde millî tasarrufları artırma, enflasyon ve deflasyon gibi dengesizliğe sürüklenmesini önleme ve artan millî gelirin vatandaşlar arasında, sosyal adalet prensiplerine uygun olarak dağıtılmasına yardımcı olmaktır.” şeklinde belirtilmiştir.

Programda, servet beyannamesi ve vergi ilanı uygulamasının “iş hayatında güvensizlik yarattığı ve ticari mahremiyeti bozduğu” gerekçesi ile kaldırılacağı, buna karşılık kaçakçılığı önlemek için “ilmi ve müessir tedbirler getirileceği” beyan edilmiş, ancak tedbirlerin neler olacağı belirtilmemiştir.⁹⁶⁸

Bulutoğlu, hükümet programının iktisadi ve mali hükümlerinde amaçlarla araçlar arasında çelişkiler bulunduğunu,⁹⁶⁹ yapılacak devlet hizmetlerinin son derece ayrıntılı olmasına karşılık, devlet gelirleri konusunun belirsiz olduğunu belirtmiştir. AP'nin, dış yardımları, gelirlerin yetersizliğini giderecek bir alternatif olarak kullanabileceğini, ancak, Türkiye'nin dünya borçlanma kapasitesini en çok aşan iki üç devletten birisi olduğunu ve bunun da bir çıkar yol olmadığını ifade etmiştir.⁹⁷⁰

---

⁹⁶⁷ **MMTD**, 3.11.1965, s.77-78. Savcı'ya göre; Türkiye'de rejim sorununun çözülmüş gibi gösterildiği programda, hürriyetler konusunda din ve vicdan hürriyetine ağırlık verilirken reformlara yer verilmemiştir. Bahri Savcı, “Hükümet Programı: Reform ve Rejim Anlayışı”, **Cumhuriyet**, 9.11.1965, s.2.

⁹⁶⁸ **MMTD**, 3.11.1965.

⁹⁶⁹ Kenan Bulutoğlu, “Hükümet Programı: Maliye Politikası”, **Cumhuriyet**, 7.11.1965, s.2.

⁹⁷⁰ Kenan Bulutoğlu, “Programın Tahlili (Maliye Politikası): Vergiler ve Dış Yardımlar”, **Milliyet**, 11.11.1965, s.2. Devlet hizmetleri artarken, kamu harcamalarının azaltılması ve hızla kalkınma hedeflerinin bir arada bulunması ve bunların kaynaklarının belirtilmemesi programdaki önemli çelişkilerdendir. Programda bolca vaatler verilmekte ve bu vaatlerin hükümet eliyle gerçekleştirileceği söylenmekte, ancak bu vaatler, hükümetin özel teşebbüs ilkesi ile aykırı ve mevcut bütçe ve kaynaklar ile yapılması mümkün görülmemektedir. Bulutoğlu, “Hükümet Programı: Maliye Politikası”, s.2.

Programda, “Refah devleti anlayışımız iktisadi bünyemizin karma ekonomi esasına dayanmasından ilham almaktadır.” dindikten sonra, hükümetin karma ekonomi anlayışı, “Devlet faaliyeti ve kamu sektörü vatandaşın mutluluk ve refaha ulaşma çabasında ona yardımcı olmak, onu desteklemek zorunluluğundadır... Devlet ve vatandaşın birbirine rakip, birbirini köstekleyen iki menfi unsur gibi değil birbirine yardımcı, birbirini tamamlayan iki müspet unsur olarak faaliyette bulunmaları şarttır.” şeklinde izah edilmiştir.⁹⁷¹

Duran, “Hükümet programının çizdiği sosyal ve ekonomik tablo, Amerikaluların Welfare-State (Refah Devleti)” telakkisini aksettirmekte ise de; 1961 Anayasasının kurulmasını öngördüğü ve emrettiği Sosyal Devlet nizamına sırt çevirmektedir.”, AP iktidarının, programda öngörüldüğü şekilde hareket etmesi halinde Anayasanın ruhu ve metni ile çelişmeye düşeceğini ifade etmiştir.⁹⁷²

Programda, planlı kalkınmanın “Bir anayasa müessesesi olduğu gibi demokratik plan tekniğinin iktisadi kalkınmada çok müessir bir metot olduğu” belirtilmiş⁹⁷³ ve programın başından sonuna kadar her yerde kalkınma konusuna vurgu yapılmıştır.

Hürriyet düzeni içinde, hızlı ve dengeli bir kalkınmanın gerçekleştirilmesi, işsizliğin süratle ortadan kaldırılması, bölgeler arası gelişme farklarının azaltılması, dış ödeme açıklıklarındaki dengesizliklerin süratle azaltılması, sosyal adalet dengesinin sağlanması ve nihayet kalkınma gayretlerinin uzun vadeli planlar çerçevesinde yürütülmesi gibi bütün bu temel ilkeler ve hedefler bundan önceki hükümetler tarafından da kabul edilmiş, kalkınma planında yer almış ve uygulamaya çalışılmış hususlardır.

---

⁹⁷¹ MMTD, 3.11.1965, s.80.

⁹⁷² Lütfi Duran, “Programın Tahlili (Anayasa ve Rejim): Refah Devleti Nasıl Olacak”, **Milliyet**, 7.11.1965, s.2.

⁹⁷³ MMTD, 3.11.1965, s.81. Üstünel, Hükümetlerin planlama konusunda; güvenilen bir plan yaparak bu plana uymak ve kısmi planlar yaparak önemli işlerin çoğunu plan dışında bırakmak şekilde iki tercihinin olduğunu belirttikten sonra hükümet programında iki tercihe ait ifadelerin de bulunduğunu ifade etmiştir. Mesela, bir taraftan “Planlamayı en iyi yetiştirmiş uzmanlarla takviye etmek ve geliştirmek” vaat edilirken, diğer taraftan “Plan biçildiği şekilde giyilmesi gereken bir dar ceket değildir” denilmektedir. Bu konunun Demirel tarafından açıklığa kavuşturulmasının faydalı olacağı belirtilmiştir. Besim Üstünel, “Programın Tahlili (Plan ve Planlama): Hükümet Ciddi Bir Planlamaya İnanyor Mu?”, **Milliyet**, 9.11.1965, s.2.

Hükümet, esas itibariyle Türkiye'nin temel ekonomik problemlerine bazı doğru teşhisler koyabilmiştir. Fakat getirmeyi düşündüğü çareler bazı konularda yeterli gözükmemektedir. Özellikle “kalkınmanın finansmanı” konusunda böyledir.

AP “refah devleti” tezini, yani herkese iş, herkese refah sağlayacağı fikrini savunarak iktidara gelmiştir. Bir yandan bütçenin artışına neden olacak vaatler verilirken diğer yandan bütçenin yükünün azaltılacağından bahsedilmesi temel çelişkilerden biridir. Programın en zayıf tarafı finansman yönüdür.⁹⁷⁴

Kazgan, iktisadi programın uygulanabilir olmasının ilk şartının hükümetin tespit ettiği hedeflerin birbiriyle bağdaşması ve hedefleriyle vasıtalarının tutarlı olması gerektiğini belirttikten sonra, Demirel Hükümeti programının, birçok yerde birbiriyle çeliştiğini iddia etmiştir. Bu nedenle de programın, gerçek manada program olmaktan çok, bir vaatler listesi olduğunu ifade etmiştir.⁹⁷⁵

Erten, “*Petrol için milli menfaatlerin gerektirdiği tedbirler alınırken, Türk milli şirketlerine öncelik verileceğini ve bunların, kapalı tutulan bölgelerde münhasıran arama ve işletme yapmalarına hemen müsaade edileceğini umarız.*” demiştir.⁹⁷⁶

Hükümet programında sosyal politikayla ilgili olarak, “*Vatandaşın istikbal endişesinden kurtulması sosyal güvenlik idealinin temeli*” olarak belirtilmiş ve “*Sosyal adaleti, doktrin açısından nazari bir takım sözler çerçevesinde değil, fakat mütevazı, fakir halk yığınlarının günlük acil dert ve davaları ile samimi, gerçekçi bir tutumla meşgul olma meselesi*” olarak görüldüğü ifade edilmiştir.

“*Bütün vatandaşların ihtiyarlık ve hastalık gibi şahsi hayatlarında karşılaşacakları güçlük ve sıkıntuların sosyal sigortalar yardımıyla giderilebileceği... Sosyal adaleti gerçekleştirmek için modern devletin elinde müterakki (artan oranlı) vergiler, halk kütleleri yararına genişleyen kamu faaliyetleri, hür sendikacılık ve*

---

⁹⁷⁴ Besim Üstünel, “*Hükümet Programı: Ekonomi Politikası*”, **Cumhuriyet**, 6.11.1965, s.2.

⁹⁷⁵ Gülten Kazgan, “*Programın Tahlili (Tarım ve Sanayi): Kalkınma Davası Nasıl Çözülecek?*”, **Milliyet**, 10.11.1965, s.2.

⁹⁷⁶ M.Hayri Erten, “*Programın Tahlili (Enerji ve Tabii Kaynaklar): Önce Milli Menfaatler*”, **Milliyet**, 12.11.1965, s.2.

kolektif pazarlıkla ücretlerin tespiti ve kârdan pay alınması gibi birçok vasıtalar mevcut” olduğu beyan edilmiştir.

“En büyük adaletsizlik ve eşitsizliğin işsizlik olduğu” kabul edilerek, “İş hacmi yaratan, kütlelere iş imkânları açan bir politikanın” işsizliği durduracağını belirtmiştir.⁹⁷⁷

Sendikalar konusunda ise, “İşçilerin işverenlerle toplu sözleşmelerde kuvvetli pazarlık gücüne sahip kılacak olan işçi teşekküllerini ve hür sendikaları haklı istekleri ve faaliyetlerinde destekleneceği... Sendikaların faaliyetlerine müdahale edilmesine göz yumulmayacağı, aynı zamanda sendikaların siyasi maksatları için kullanılmasına, kamu düzenini bozmak amacı ile istismar edilmesine asla müsaade edilmeyeceği” belirtilmiştir.⁹⁷⁸

Talas, sosyal politika açısından programın tutarsız olduğunu ve çözüm üretmediğini belirttikten sonra AP'nin farklı menfaat gruplarını temsil ettiği için programda açık olmamayı tercih ettiğini belirtmiştir.⁹⁷⁹ Tuna ise, sosyal politika konusunda; *“Program, iktisadi refahın zirvesine ulaşmış bulunan bir memleket için hazırlanmış hissini vermektedir. Hâlbuki az gelişmiş bir ülkede vazife alan bir hükümet başkanının, halkın dikkatini memleketin içinde bulunduğu vahim iktisadi ve sosyal şartlara çekmesi, durumun esasından değiştirilmesi için fedakârlıklara ihtiyaç bulunduğunu telkin etmesi gerekirdi.”* diyerek, hükümetin vaatlerinden dolayı dört yıl boyunca çetin tenkitlere hedef olacağını belirtmiştir.⁹⁸⁰

Dış politika hedef ve prensipleri, *“Memleketimizin güvenliğini sağlam esaslara dayandırmak, Türkiye'nin barışı koruma gayretlerine ve milletlerarası iş birliğine faal bir şekilde katılmasını sağlamak ve itibar edilen, iş birliği aranan bir Devlet olarak milletlerarası ilişkilerinin çerçevesini daha da genişletmek, dış politikamızın memleketimizin ekonomik kalkınma gayretlerine yardımcı olmasına dikkat etmek ve nihayet millî davamız olan Kıbrıs meselesini bütün ilgili tarafların*

---

⁹⁷⁷ MMTD, 3.11.1965, s.82.

⁹⁷⁸ MMTD, 3.11.1965, s.86.

⁹⁷⁹ Cahit Talas, “Hükümet Programı: Sosyal Politika”, **Cumhuriyet**, 10.11.1965, s.2.

⁹⁸⁰ Orhan Tuna, “Programın Tahlili (Sosyal Politika): Mucizelere Kalan İşler”, **Milliyet**, 13.11.1965, s.2.

meşru hak ve menfaatlerini ihlâl etmeden Türkiye'nin hak ve menfaatlerini de behemehâl (mutlaka) koruyacak bir çözüm şekline bağlamak olacaktır... Bağımsızlığa ve toprak bütünlüğüne saygı, hak eşitliği ve ademi müdahale prensipleri dairesinde komşu devletlerle iyi geçinmek, işbirliğini geliştirmek, bölgemizde gerginliğe ve ihtilâflara yol açacak durumları önlemek dış siyasetimizde önem atfettiğimiz umdelerdir (ilkelerdir).” şeklinde belirtilmiş, dış politikaya istikamet verirken, dış politikanın temel prensiplerine riayet edeceklerini ve milletlerarası realiteleri dikkate alacakları ifade edilmiştir.⁹⁸¹

Birleşmiş Milletler, NATO, CENTO Avrupa Ekonomik Topluluğu, IMF gibi teşkilatlarla olan ilişkilere değinilmiş, *“Ortak Pazar camiasına, tam olarak katılabilmemiz için istihsal (üretim) organizasyonu ve sanayimizin süratli bir bünye değişikliği geçirmesi”* gerektiği söylenmiştir. Kıbrıs meselesi, en büyük millî dava olarak tarif edilmiş, *“Türkiye'nin ve Kıbrıs'taki kahraman soydaşlarımızın hak ve menfaatlerine uygun bir şekilde halledilmesi Hükümetimizin değişmez hedefidir.”* denilmiştir.⁹⁸²

Esmer, dış politika konusunda; programın yüzeysel olduğunu, tüm dünya meselelerinden bahsedildiğini, ancak bu konuların aydınlatılmadığını, Kıbrıs konusunda da muhalefette bulunduğu sözlerle çelişkiye düştüğünü belirttikten sonra programda en akıllıca sözün, *“Dış politikanın bütün milletin desteğine mazhar bir nitelikte bulunması gerektiğini belirten bölüm”* olduğunu söylemiştir.⁹⁸³ Armaoğlu da, dış politikanın siyasal ve ekonomik olarak Batı'ya yöneldiğini ve dış politika konularından yuvarlak ifadelerin ağırlıklı olması nedeniyle programın gerçek değerinin hükümetin icraatları ile ortaya çıkacağını belirtmiştir.⁹⁸⁴

Seçimlere ilişkin olarak, milletvekili seçimlerinde nispi temsil usulünün muhafaza edileceği, son uygulamadaki mahzurları önlemek için senato seçimlerinde

---

⁹⁸¹ MMTD, 3.11.1965, s.92-94.

⁹⁸² MMTD, 3.11.1965, s.84, 93-95.

⁹⁸³ Ahmet Şükrü Esmer, *“Programın Tahlili (Dış Politika): Milli Politika Fakat Nasıl?”*, **Milliyet**, 8.11.1965, s.2.

⁹⁸⁴ Fahir H.Armaoğlu, *“Hükümet Programı: Dış Politika”*, **Cumhuriyet**, 12.11.1965, s.2.

ise ekseriyet usulünün iade edileceği ifade edilmiştir.⁹⁸⁵ Arıkan, Millet Meclisi ve Senato birbirlerini tamamlayan iki meclis olduğundan iki mecliste de benzer seçim usullerinin uygulanması gerektiğine ve aksi durumun Senato'da dikta rejiminin doğmasına sebebiyet verebileceğine işaret etmiştir⁹⁸⁶

Programda “*Basınla ilgili suçların affi lüzumuna kaaniiz.*” ve “*Şümülü (Kapsamı), memleket gerçeklerine ve ihtiyaçlarına uygun olarak tespit edilebilecek bir af kanunu tasarısı hazırlanacaktır.*” denilerek, af konusuna da değinilmiştir.⁹⁸⁷

Hükümet programı, 5 Kasım'da Senato'da görüşülmüştür. Cumhurbaşkanlığı Kontenjanı Grubu adına konuşan Sadi Koçaş, “*Programda vaat edilenlerin büyük bir kısmının, değil dört yılda ondört yılda bile tahakkukunun mümkün olamayacağı, hatta bir kısmına başlanamayacağı görüşünderiz... Komünizmle mücadelenin yolu önüne gelene komünist damgası vurmak, hele bu damgayı Devlet erkânına, siyasi partilere ve Parlamento üyelerine layık görmek değildir... Komünizmle mücadele mutlaka Devlet eliyle yapılmalıdır. Komünizm mücadelesi ismi altında fikir özgürlüğünü kaldırma gayretlerine ve bilhassa haysiyetlere tecavüz edilmesine müsaade edilmemelidir.*” diyerek Demirel'i popülizm ve ayrımcılık yapmakla itham etmiştir.⁹⁸⁸

CHP adına konuşan Hıfzı Oğuz Bekata da, “*Hükümet programı öylesine teferruata boğulmuş ki, bu arada ana davaların gereği gibi belirtilmesi ihmal olunmuştur... Programda, yer verilen belli-başlı meselelerin hal çareleri olarak sık sık; 'gerekli tedbirler alınacaktır' gibi belirsiz ve yetersiz vaidlerinizi görüyoruz.*” diyerek programın muğlak olduğunu ve meselelerin çözüm yollarının açıklanmadığını vurgulamıştır.⁹⁸⁹

---

⁹⁸⁵ **MMTD**, 3.11.1965, s.78.

⁹⁸⁶ Baha Arıkan, “*Hükümet Programı: Adalet Politikası*”, **Cumhuriyet**, 8.11.1965, s.2.

⁹⁸⁷ **MMTD**, 3.11.1965, s.78-79.

⁹⁸⁸ **CSTD**, D:1, C: 31, T: 5, B: 4, 5.11.1965, s.45-47.

⁹⁸⁹ **CSTD**, 5.11.1965, s.66. Programın büyük dertlere çözüm üretmediği gibi, AP felsefesine uygun hedefleri de belirtirken “*mümkün olması durumunda yapılacak*” gibi ifadelerle açık kapı bırakılması eleştirilmiştir. Programda, eldeki imkânlarla hedeflerine nasıl varacaklarını belirtmeleri beklenmiştir. Refik Erduran, “*Düpedüz: Ehveni Şer*”, **Milliyet**, 4.11.1965, s.2.

Bu tenkitlere cevaben Demirel, programda hedefleri ortaya koyduklarını, zaman taahhüdü olmaksızın bu hususları yerine getireceklerini belirttikten sonra, *“Eğer Adalet Partisi Hükümeti olarak biz, bunu başaramazsak, millet içinden yeni hükümetler çıkacaktır. Mühim olan mesele hedeftir. Biz hedefleri koyuyoruz.”* demiştir.⁹⁹⁰

Demirel Hükümeti, 11 Kasım 1965 tarihinde yapılan güven oylamasında, 172’ye karşı 252 oyla güvenoyu almıştır.⁹⁹¹ Gümüşpala’nın vefatından sonra AP’nin Genel Başkanı olan Demirel, 1965 seçimlerinde kazandığı zaferin ardından Türkiye Cumhuriyeti’nin Başbakanı olmuş ve parti içi muhalefetin gücünü etkisizleştirerek liderliğini pekiştirmiştir. Artık, Türk Siyasi hayatında Demirel’li günler başlamıştır.

---

⁹⁹⁰ **CSTD**, 5.11.1965, s.83-84.

⁹⁹¹ Üye sayısı: 450, Oy verenler: 434, Kabul edenler: 252, Reddenler: 172, Çekimseler: 10, Oya katılmayanlar: 15, Açık üyelikler: 1. **MMTD**, D:2, C: 1, T: 1, B: 10, 11.11.1965, s.328-331.; **RG**, S: 12149, 12.11.1965, s.1.

SONUÇ

Türkiye, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra çok partili hayata geçmiş ve 1950 seçimlerinde DP'nin iktidara gelmesiyle, Türk siyasi hayatında farklı bir dönem yaşanmıştır. Büyük halk kitlelerinin desteğini alan DP, liberal ekonomi politikası uygulamıştır. Zamanla DP'nin bazı uygulamaları halkta memnunsuzluk yaratmış ve memleketteki kötü gidişe Ordu, 27 Mayıs 1960 müdahalesiyle bir son vermek istemiştir. 27 Mayıs müdahalesiyle; idareye el konulmuş, Meclis kapatılmış ve Türkiye yeni bir döneme girmiştir.

27 Mayıs DP'yi hedef almış, Anayasayı ihlalle suçlanan DP'nin aynı isimle siyasal yaşama dönemeyeceği ve DP'nin ileri gelen siyaset adamlarının siyaset yapamayacakları kabul edilmiştir. Ancak bir partinin tabanına siyaset yasağı konamayacağı için bu durum yeni kurulan siyasi partilere önemli bir oy alanını rekabete açmıştır. AP, YTP ve CKMP; DP'nin bu güçlü tabanını sahiplenmek için bir mücadelenin içine girmişlerdir.

Ragıp Gümüşpala'nın asker kimliği sayesinde siyaset sahnesinde yer alabileceklerini düşünen Demokratlar, geçiş dönemini kazasız atlattıkları için eski Gümüşpala'yı genel başkanlığa getirmişlerdir. Gümüşpala, askerî idarenin hüküm sürdüğü bir dönemde kimsenin kabul etmediği AP'nin genel başkanı olma teklifini, Genelkurmay Başkanlığından aniden emekliye sevk edilmenin burukluğu içinde kabul etmiştir. Gümüşpala, DP teşkilatı ve tabanını devralarak değişik kesimleri bir araya getirmiş ve kısa sürede AP'nin yurt çapında teşkilatlanmasını sağlamıştır.

Gümüşpala'nın AP liderliği hakkında; bir kesim Gümüşpala'nın 27 Mayıs müdahalesine direndiği için AP'nin lideri olduğunu, bir kesim ise Gümüşpala'nın AP'nin kuruluşundan önce siyasete girmesi halinde CHP'de İnönü ile beraber siyaset yapacağını söylediğini, hatta AP'yi Gümüşpala'ya İnönü'nün kurdurduğunu ve AP'nin muvazaa (danışıklık) partisi olduğunu iddia etmiştir.

Gümüşpala hakkındaki bu iddialara ilişkin herhangi bir somut bilgi ve belgeye ulaşılamamıştır. İddiaların muhatabı olan İnönü ve Gümüşpala'nın bu iddiaları teyit eden açıklamaları olmadığı gibi Gümüşpala'nın kendisi hakkındaki bu iddiaları değişik yer ve zamanlarda yalanlayan açıklamaları bulunmaktadır.

Gümüşpala'nın 27 Mayıs müdahalesine direndiğine ilişkin MBK üyelerinin anılarında bilgi bulunmadığı gibi, Gümüşpala 27 Mayıs günü Tümg. Cemal Madanoğlu'nun kendisine bilgi vermesi üzerine beraber olduklarını söylediğini beyan etmiştir.

AP'nin muvazaa partisi olmasına ilişkin; AP ve Gümüşpala'nın icraat ve demeçleri incelendiğinde, CHP ve İnönü'ye karşı sert bir muhalefet yapıldığı, ayrıca CHP'nin en sert muhalefeti yaptığı ve askerlerin baskı altında tuttuğu partinin AP olduğu görülmektedir. İnönü'nün AP'nin kapatılmasını engellendiği iddiaları için, iyimser bir yorumla İnönü'nün demokrasi anlayışı ve sivil idareyi yerleştirme arzusu, kötümser bir yorumla eski DP oylarının AP, YTP ve CKMP arasında bölünmesi isteği söylenebilir. Bu bilgiler ve değerlendirmeler neticesinde yukarıda sıralanan iddiaların doğruluğu mümkün görülmemekte olup, siyasetin cilveleri olarak tanımlanabilir. Zaten AP'den önce DP'nin de muvazaa partisi olduğu iddia edilmiştir.

AP, DP'li siyaset adamlarının hapisshanede olduğu ve DP'li olmanın suç sayıldığı bir dönemde, DP'nin devamı olmakla itham edilmiş ve baskı altında tutulmuştur. Gümüşpala ve AP'li idareciler ise AP'nin yeni bir parti olduğunu ve DP'nin devamı olmadığını beyan etmişlerdir.

Milli devletin kuruluş aşamasında elit önderliğinde “halk için halka rağmen” uygulamaya konulan kapsamlı bir toplumsal dönüşüm projesi olan Cumhuriyetin modernleşme projesi, aklın ve bilimin öncülüğünde batılılaşmayı savunan geçmişle mutlak bir kopuşu ifade eden bir hareket olmuştur. Bu ortamda çok partili hayata geçiş ile birlikte Türk Siyasi Hayatı iki köklü hareket olan CHP ve DP etrafında toplanmıştır. Şerif Mardin'in Türk siyasetine uyarladığı merkez-çevre (kenar) ilişkisinde; CHP “devlet ağırlıklı” merkezin, DP ise “millet/halk ağırlıklı” çevrenin temsilcisi olmuştur. Ayrıca siyasal partiler yelpazesinde; CHP merkez sol, DP ise merkez sağ partiler olmuşlardır.

AP, DP'yi destekleyen halk tarafından örgütlenmiş, DP gibi milli iradenin üstünlüğüne vurgu yaparak siyaset yapmış, halkın inançlarına saygılı olmuş ve kırsal kesimden kuvvetli destek almıştır. DP gibi milliyetçi, muhafazakâr, demokrat ve liberal özellikler, AP için de geçerli olmuştur. AP, liberal ve serbest piyasa ekonomisi taraftarı olmuş ve DP gibi merkez sağ çizgide siyaset yapmıştır.

DP, CHP'nin içinden çıkan bir parti olduğu için ordu ve bürokrasi açısından kuşku ile karşılanacak bir parti değildir. DP, askere karşı rahat bir tavır takınmıştır. AP ise, DP'lilerin yaşamadığı Cumhuriyet ilkelerine karşı olduğu, DP'nin devamı olduğu eleştirisi ve bunlara bağlı olarak şiddetli baskılara muhatap olmuş, bu baskılara karşı kendini savunmak ve meşruiyetini ispatlamak zorunda kalmıştır.

27 Mayıs idaresinin belirlediği sınırlar içinde siyaset yapılan Gümüşpala'lı yıllarda ordunun tepkisi dikkate alınarak çekingen bir siyaset takip edilmiş, hatta Demirel'li AP'nin iktidar olduğu dönemde de DP'ye nazaran muhalefete karşı daha demokrat ve toleranslı hareket edilmiştir. DP'nin son yıllarda muhalafete karşı istibdada varan uygulamalarına karşılık, AP muhalefet ve merkezle ilişkilerinde daha ölçülü ve ılımlı olmuştur.

Gümüşpala ve AP'li idareciler, bir yandan partinin devamı için DP'nin devamı değil kendine has programı olan yeni bir parti olduklarını iddia ederlerken, diğer yandan DP tabanını kendilerine çekmeye yönelik söylem ve davranışlar sergilemişlerdir. AP, merkez-çevre (kenar) ilişkisinde; DP gibi çevrenin temsilcisi olmuştur. Ancak DP'nin (CHP'den kopan) idarecileri merkezden gelirken, AP'nin idarecileri çevreden gelmiştir. Bu durum Demirel ile daha da perçinlenmiştir.

DP ve AP'nin politikaları birbirini tamamlar nitelikte olmuştur. Türkiye'nin devletçi ve otoriter yapısından liberal ve demokrat bir yapıya kavuşturulma süreci DP ile başlamış ve AP ile devam etmiştir. Eski DP teşkilatlarının kuruluşunda büyük emeği olan AP, aynı tabana hitap etmiş ve benzer politikalar takip etmiş olmasına rağmen kendisine has ideolojisi ve politikaları olan bir parti olmuştur.

DP'nin politikalarına sahip çıktığını söyleyen bir grup, parti içi muhalefeti elinde tutmuş ve Demirel döneminde partiden ayrılarak Demokratik Parti'yi kurmuşlardır. Ayrıca DP'nin temsil ettiği kesimlerden koyu milliyetçi ve muhafazakar kesim ilerleyen dönemlerde Milliyetçi Hareket Partisi (MHP), Milli Nizam Partisi (MNP) ve Milli Selamet Partisi (MSP) adları ile AP dışında siyaset sahnesinde yer almışlardır.

27 Mayıs müdahalesiyle idareyi ele geçiren MBK birçok icraatta bulunmuş fakat en önemlisi Anayasa'yı değiştirmek olmuştur. DP iktidarında yaşanan anti demokratik uygulamaların tekrarlamasını engellemek için iktidarı kontrol edecek ve

denetleyecek Anayasa Mahkemesi, Cumhuriyet Senatosu ve Milli Güvenlik Kurulu gibi yeni kurumlar bu Anayasa'da yer almıştır. 1,5 yıl süren askerî idareden sonra, 15 Ekim 1961 tarihinde yapılan seçimler ile sivil idareye geçilmiştir.

27 Mayıs sonrası Türk siyasal hayatının şekillenmesinde önemli rolü bulunan Ordu, yeni kurulan siyasal hayatta teyakkuza bulunmuştur. Bu süreçte kurulan siyasi partiler de, askerlere karşı tam bir serbestlik içinde hareket edememiş ve her aşamada Ordu'nun tepkisi ölçülmüştür.

27 Mayıs sonrası, İnönü Hükümetleri aracılığıyla demokrasiye geçiş çabaları dikkati çekmektedir. Başta AP ve Gümüşpala olmak üzere diğer partiler ve liderleri, askerî vesayet nedeniyle İnönü'nün liderliğini kabullenmiş gibi hareket etmek zorunda kalmışlardır. Ancak bu durumu, CHP dışındaki partilerin tabanları pek kabullenememişlerdir.

1961 yılında yapılan genel seçimler neticesinde, oyların yüzde 62'sini, CHP'ye karşı olan ve DP tabanına sahip çıkan AP, YTP ve CKMP almışlardır. AP, DP tabanındaki parçalanmaya karşın Senato'da birinci ve Meclis'te ikinci parti olarak seçimlerin kazananı olmayı başarmıştır. AP'nin bu başarısında ileri yaşına rağmen bütün yurdu karış karış gezerek partisini ve politikalarını anlatan parti Genel Başkanı Gümüşpala'nın büyük payı vardır. Bu sonuçların ardından Türk siyasal hayatı ilk defa koalisyon hükümetleri ile tanışmıştır. Gümüşpala, AP tabanından gelen yoğun tepkilere rağmen CHP-AP koalisyon hükümetinin kurulmasını sağlayarak askerlerin müdahalesini engellemiş ve demokrasinin kesintiye uğramamasını sağlamıştır.

Yeni Anayasanın oylaması, Yuvarlak Masa toplantısı, 21-24 Ekim protokolleri, Gürsel'in Cumhurbaşkanı ve İnönü'nün Başbakan olması, Talat Aydemir'in darbe girişimleri ve Tedbirler Kanunu, Af Kanununun çıkarılmaması, Huzur toplantıları, Gürsel ve Sunay'ın beyanları ve mektupları, 27 Mayıs'ın "Hürriyet ve Anayasa Bayramı" olması vb. birçok uygulama siyasal hayatta askerinin etkisinin devam ettiğinin göstergesi olmuştur. Bu şartlar altında, askerî idareden sivil idareye geçiş, Türk siyasal hayatının kritik ve önemli dönemlerinden birini teşkil etmiştir. Bu dönem sivil idareye geçilmesine rağmen askerî vesayetin devam ettiği bir dönem olmuştur.

Ordu'nun müdahalesini engellemek için partiler aralarında anlaşmaya çalışırken, bu dönem siyasi rekabetin gereği olarak dağılan ve yeni kurulan koalisyonlar dönemi olmuştur. Bu dönemde dört adet koalisyon hükümeti kurulmuştur.

AP, Birinci İnönü (CHP-AP) ve Ürgüplü (AP-YTP-CKMP-MP) koalisyon hükümetleri sayesinde bir yandan iktidar tecrübesi kazanırken, öte yandan parti hakkında duyulan endişeleri gidermiş ve 1965 genel seçimlerine iktidar partisi olarak katılarak büyük bir başarı göstermiştir.

10 Ekim 1965 tarihinde yapılan genel seçimler neticesinde AP, oyların yüzde 53'ünü alarak büyük bir zafer kazanarak tek başına iktidar olmuştur. Bu seçim sonuçları Demirel'in bir zaferi olarak gösterilmekle beraber aslında AP'nin zaferidir. 1965 seçimlerine kadar yapılan seçimler incelendiğinde; AP'nin bu seçimlere Gümüşpala'nın liderliğinde girmesi halinde de büyük bir ihtimalle benzer bir sonuç gerçekleşeceği görülmektedir.⁹⁹² Bu seçimlerin ardından AP ve Demirel, dönemin en önemli siyasi aktörleri olmuşlardır.

Gümüşpala, değişik çevreleri bir araya getiren AP'yi parti içi ve dışı muhalefete rağmen kendine has bir demokrasi anlayışı ile idare etmiş ve AP'nin kısa sürede bir kitle partisi olarak büyümesini sağlamıştır. Gümüşpala, ılımlı ve uyumlu kişiliği ile eski aşırı DP'lileri parti içinde tutmuş, onların aşırı isteklerini gerçekleştirmelerini engellemiştir. Gümüşpala, çok çetin bir dönemde AP'nin genel başkanlığını yapmış, AP'nin siyasal hayatta sağlam bir yer almasını başarmış ve çok partili rejimin yeni bir kesintiye maruz kalmamasında önemli bir rol oynamıştır.

Türk siyasi tarihinde demokratikleşme hareketine katkı sağlayan Gümüşpala, yumuşak, birleştirici, yürekli kişiliğiyle demokratikleşme tarihimizde sevgi ve saygıyla anılacaktır.

---

⁹⁹² AP yapılan seçimlerde; 15 Ekim 1961'de %34.8 (Millet Meclisi) ve %35.5 (Cumhuriyet Senatosu), 17 Kasım 1963'de %45.5 (İl Genel Meclisi), 7 Haziran 1964'te %50.3 (Cumhuriyet Senatosu Kısmi Yenileme), 10 Ekim 1965'te %52.9 (Millet Meclisi) oy almıştır.

KAYNAKÇA

A. ARŞİVLER

Cumhurbaşkanlığı Cemal Gürsel Arşivi (CCGA)
Türkiye Büyük Millet Meclisi Arşivi (TBMM A.), Zat ve Sicil Dosyası
Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)
Genelkurmay Başkanlığı, Şahsi Dosyası
Türk Tarih Kurumu Arşivi (TTK A.)
Ragıp Gümüşpala Aile Arşivi (RGAA)
Oğuz AYTEPE Arşivi

B. RESMİ YAYINLAR/YAZILAR

Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi (CSTD)
Kurucu Meclis Tutanak Dergisi (KMTD)
Millet Meclisi Tutanak Dergisi (MMTD)
T.C. Resmi Gazete (RG)
Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi (TBMMTD)
Türkiye Büyük Millet Meclisi Üyelerine Mahsus Hal Tercümesi Kâğıdı

C. KİTAPLAR

Abadan, Nermin; **Anayasa Hukuku ve Siyasi Bilimler Açısından 1965 Seçimlerinin Tahlili**, A.Ü. SBF Yayınları, Ankara, 1966.
Adalet Partisi; **Tüzük (Ana Nizamname)**, Türkiye Basımevi, İstanbul, 1961.
_____; **Program (Prensip Maddeleri)**, Ege Matbaası, Ankara, 1961.
_____; **Program (Prensip Maddeleri)**, Orijinal Matbaa, Ankara, 1961.
_____; **15 Ekim 1961 Pazar Günü Cumhuriyet Senatosu ve Milletvekili Seçimleri İçin Adalet Partisi Takvimli Çalışma Plan ve Yönetimi**, Türkiye Basımevi, İstanbul, 1961.
_____; **Seçim Beyannamesi (1961)**, Türkiye Basımevi, İstanbul, 1961.
_____; **Adalet Partisi Programını Büyük Milletimizin Tetkikine Arzeder**, Çelikkilt Matbaası, 1961.
_____; **Adalet Partisi'nin Tebliği**, Orijinal Matbaa, Ankara, 1961.

- _____; **Büyük Türk Milletine Beynamedir**, Madran Matbaası, Nazilli, 1962.
- _____; **AP 1962 Büyük Kongresi**, Orijinal Matbaa, Ankara, 1962.
- _____; **Adalet Partisi Birinci Büyük Kongresinde Genel Başkan Ragıp Gümüşpala'nın Konuşması**, Orijinal Matbaa, Ankara, 1963.
- _____; **Milli Hâkimiyet Mücadelesinde Adalet Partisi**, Şark Matbaası, Adalet Partisi Genel Merkez Neşriyatı: 1, Ankara, 1963.
- _____; **Mahalli Seçimlerde Adalet Partisi**, Orijinal Matbaa, Adalet Partisi Genel Merkez Neşriyatı: 3, Ankara, 1964.
- _____; **Hükümet Buhranı; Hükümet Teşkili; Hükümet Programı; Kıbrıs Olayları Karşısında Adalet Partisi**, Doğu Ltd.Şti. Matbaası, Adalet Partisi Genel Merkez Neşriyatı: 4, Ankara, 1964.
- _____; **Adalet Partisi İkinci Büyük Kongresine Sunulan Metinler: 1 Adalet Partisi Merkez İdare Kurulu'nun Faaliyet Raporu 27.11.1962 – 27.11.1964**, Ankara, 1964.
- _____; **Radyoda Adalet Partisi I 1963 : (17 Kasım 1963 Mahalli Seçimler Münasebetiyle Adalet Partisi Adına Yapılan Radyo Konuşmaları)**, Doğu Matbaacılık ve Ticaret Limited Şirketi Matbaası, Adalet Partisi Genel Merkez Neşriyatı: 10, Ankara, 1964.
- _____; **Tüzük ve Program (Prensip Maddeleri)**, Doğu Matbaacılık ve Ticaret Limited Şirketi Matbaası, Ankara.
- _____; **Yazdıkları ve Söyledikleri / Süleyman Demirel**, Adalet Partisi Genel Merkez Neşriyatı: 17, Ankara, 1965.
- _____; **Adalet Partisi Seçim Beynamesi**, Doğu Matbaacılık, Adalet Partisi Genel Merkez Neşriyatı: 21, Ankara, 1965.
- Ağaoğlu, Samet; **Demokrat Partinin Doğuşu ve Yükseliş Sebepleri**, Baha Matbaası, İstanbul, 1972.
- Ahmad, Feroz ve Bedia Turgay; **Türkiye'de Çok Partili Politikannın Açıklamalı Kronolojisi 1945-1971**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1976.
- Ahmad, Feroz; **Demokrasi Sürecinde Türkiye 1945-1980**, Türkçesi: Ahmet Fethi, 3. Baskı, Hil Yayın, İstanbul, 2007.
- _____; **Demokrasi Sürecinde Türkiye 1945-1980**, Türkçesi: Ahmet Fethi, Hil Yayın, İstanbul, 1992.

_____; **Modern Türkiye'nin Oluşumu**, Türkçesi: Yavuz Alogan, Sarmal Yayınevi, İstanbul, 1995.

Akın, Rıdvan; **Gazi'den Günümüze Cumhurbaşkanlığı 1923-2007**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2009.

Akşin, Sina, Özdemir, Hikmet, vd.; **Türkiye Tarihi Çağdaş Türkiye 1908-1980**, 4.Cilt, 10. Basım, Cem Yayınevi, İstanbul, 2008.

Akyaz, Doğan; **Askeri Müdahalelerin Orduya Etkisi Hiyerarşi Dışı Örgütlenmeden Emir Komuta Zincirine**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002.

Altuğ, Kurtul; **27 Mayıs'tan 12 Mart'a**, Koza Yayınları, İstanbul, 1976.

AP'nin Doğuşundan Bugüne, Kitabı Hazırlayan: Osman Şahinoğlu, Seden Yayınları, Ankara, 1966.

Arcayürek, Cüneyt; **Yeni Demokrasi Yeni Arayışlar (1960-1965)**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1984.

Armaoğlu, Fahir; **20. Yüzyıl Siyasî Tarihi (1914-1995)**, Genişletilmiş 11. Baskı, Alkım Yayınevi, İstanbul.

Artvinli, Fatih; **Osman Bölükbaşı Seraba Harcanmış Bir Ömür**, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2007.

Aydemir, Şevket Süreyya; **İkinci Adam 1950-1964**, 3. Cilt, 5. Baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1988.

Aydemir, Talat; **Hatıratım**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2010.

Aykan, Cevdet; **Demokratik Süreç ve Anılar (1946-2000)**, Grafiker Yayıncılık, Ankara, 2007.

Baban, Cihad; **Politika Galerisi (Büstler ve Portreler)**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1970.

Başgil, Ali Fuat; **Hatıralar**, 3. Baskı, Kubbealtı Neşriyat, İstanbul, 2005.

Batur, Muhsin; **Anılar ve Görüşler "Üç Dönemin Perde Arkası"**, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1985.

Bayar, Celal; **Kayseri Cezaevi Günlüğü**, Hazırlayan: Yücel A. Demirel, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1999.

Bektaş, Arsev; **Demokratikleşme Sürecinde Liderler Oligarşisi CHP ve AP (1961-1980)**, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1993.

- Biberoğlu, M.Kemal; **Demokrat Parti ve Sonrası-Anılarım**, Demokratlar Kulübü Yayınları, Ankara, 1997.
- Bila, Hikmet; **CHP (1919-2009)**, 4. Baskı, Doğan Kitap, İstanbul, 2008.
- Bilgiç, Saadettin; **Hatıralar**, 2.Basım, Boğaziçi Yayınları AŞ., Ankara, 2002.
- Birand, Mehmet Ali; **Türkiye'nin Büyük Avrupa Kavgası 1959-2004**, 11. Baskı, Doğan Kitap, İstanbul, 2005.
- Birand, Mehmet Ali, Dünder, Can ve Çaplı, Bülent; **Demirkırat Bir Demokrasinin Doğuşu**, 7. Baskı, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1995.
- Boratav, Korkut; **Türkiye İktisat Tarihi (1908-2005)**, 10. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara, 2006.
- Bozdağ, İsmet; **Demokrat Parti ve Ötekiler**, Kervan Yayınları, İstanbul, 1975.
- Bölükbaşı, Deniz; **Türk Siyasetinde Anadolu Fırtınası Osman Bölükbaşı**, 2. Baskı, Doğan Kitap, İstanbul, 2005.
- Burçak, Rıfki Salim; **Yassıada ve Öncesi**, Çam Matbaası, Ankara, 1976.
- Cenkçi, Burhan; **Gene mi Demirel?**, Sentez, İstanbul.
- Cizre-Sakallıoğlu, Ümit; **AP-Ordu İlişkileri Bir İkilemin Anatomisi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1993/2002.
- Coşkun, Süleyman; **Türkiye'de Politika (1920-1995)**, Cem Yayınevi, İstanbul, 1995.
- Çağlayangil, İhsan Sabri; **"Kader Bizi Una Değil, Üne İtti" Çağlayangil'in Anıları**, Haz: Tanju Cılızoğlu, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2007.
- Çavdar, Tevfik; **Türkiye'nin Demokrasi Tarihi (1950-1995)**, 2.Baskı, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2000.
- Çaylak, Adem; **İktidar Muhalefet İlişkileri Bağlamında Türkiye'nin Siyasal Hayatında Osman Bölükbaşı ve Siyasal Hareketi**, AKD TYK Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2010.
- Dağcı, Gül Tüba Taşpınar; **Osmanlıdan Cumhuriyete Ordu Siyaset İlişkisi ve 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi**, İlgı Yayınları, İstanbul, 2006.
- Demirel, Tanel; **Adalet Partisi İdeoloji ve Politika**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004.
- Demirel, Ahmet; **Birinci Meclis'te Muhalefet (İkinci Grup)**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1994.
- Demokrat Parti; **Demokrat Parti Programı**, İzmir, 1946.

- _____; **Demokrat Parti Tüzük ve Programı**, Doğu Matbaası, Ankara, 1949.
- DİE; **15.10.1961 Milletvekili ve Senato Üyesi Seçimi Sonuçları : İl, İlçe ve Sandık Bölgeleri İtibariyle**, DİE Yayınları, Ankara, 1964.
- _____; **1950-1965 Milletvekili ve 1961, 1964 Cumhuriyet Senatosu Üye Seçimleri Sonuçları**, DİE Yayınları, Ankara, 1966.
- _____; **Milletvekili Genel Seçimi Sonuçları (İl ve İlçe Sonuçları) : 15.10.1961, 10.10.1965, 12.10.1969, 14.10.1973, 05.06.1977**, DİE Yayınları, Ankara, 1998.
- _____; **Türkiye İstatistik Yıllığı 1963**, DİE Yayınları, Ankara, 1965.
- _____; **Türkiye İstatistik Yıllığı 1964/65**, DİE Yayınları, Ankara, 1967.
- Doğan, Yalçın; **Savruhanlar-Dersim/1937-1938 Hatta 1939**, Kırmızı Kedi Kitabevi, İstanbul, 2012.
- Emrence, Cem; **Serbest Cumhuriyet Fırkası**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2006.
- Erdem, Ali Naili; **Siyasetin Yollarında**, Ötüken, İstanbul, 2004.
- Eroğul, Cem; **Demokrat Parti (Tarihi ve İdeolojisi)**, A.Ü. SBF Yayınları, Ankara, 1970.
- Ertuğ, Celal; **Çözumsuz Demokrasi**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1997.
- Fırat, Melek M.; **1960-71 Arası Türk Dış Politikası ve Kıbrıs Sorunu**, Siyasal Kitabevi, Ankara, 1997.
- Güler, Filiz Demirci; **Türkiye'nin Yakın Siyasetinde Bir Örnek Olay Adalet Partisi**, Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü (TODAİE), Ankara, 2003.
- Güneş, İhsan; **I. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Düşünce Yapısı**, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, 1987.
- Güngör, Celalettin; **27 Mayıs ve Partilileşme Sorunu**, Ankara, 1992.
- Gürkan, Ahmet; **50. Yıl 1919-1973 Cumhuriyet, Meclis, Hükümetler, Başkanlar 27 Mayıs-12 Mart**, Güneş Matbaacılık, Ankara, 1973.
- Gürsel, Cemal; **Devlet ve Hükümet Başkanı Orgeneral Cemal Gürsel'in 6 Temmuz 1961 Perşembe Basın Toplantısında: Sorulara Verdiği Cevaplar**, Başbakanlık Basın Merkezi, Ankara, 1961.
- Güryay, Tarık; **Bir İktidar Yargılanıyor**, Cem Yayınevi, İstanbul, 1971.
- Hale, William; **1789'dan Günümüze Türkiye'de Ordu ve Siyaset**, Türkçesi: Ahmet Fethi, Hil Yayın, İstanbul, 1996.

_____; **Türk Dış Politikası 1774-2000**, Çeviren: Petek Demir, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2003.

Heper, Metin; **İsmet İnönü Yeni Bir Yorum Denemesi**, Çeviren: Sermet Yalçın, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2008.

İlk Koalisyon dan Son Koalisyona 1961-1991, İnönü Vakfı, Ankara, 1992.

İnalçık, Halil; **Atatürk ve Demokratik Türkiye**, Kırmızı Yayınları, İstanbul, 2007.

İnönü, İsmet; **Defterler (1919-1973)**, 3.Cilt, Hazırlayan: Ahmet Demirel, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2001.

İpekçi, Abdi ve Coşar, Ömer Sami; **İhtilalin İçyüzü**, 1. Cilt, Uygun Yayınevi, İstanbul, 1965.

Kaçmazoğlu, H.Bayram; **Demokrat Parti Dönemi Toplumsal Tartışmaları**, Birey Yayıncılık, İstanbul, 1988.

Kahraman, Hasan Bülent; **Türk Siyasetinin Yapısal Analizi-I Kavramlar Kuramlar Kurumlar**, 2. Basım, Agora Kitaplığı, İstanbul, 2010.

_____; **Türk Siyasetinin Yapısal Analizi-II 1920-1960**, 2. Basım, Agora Kitaplığı, İstanbul, 2012.

Kalpakçioğlu, Özdemir; **İkinci Cumhuriyetin Üç Başbakanı ve Olaylar**, Nüve Matbaası, Ankara, 1968.

Kara, Muzaffer Ayhan; **Türk Siyasal Yaşamında Koalisyon**, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul, 2007.

Karakaya, Nihat; **Prof.Dr. Turhan Feyzioğlu Demokrasi, Laiklik ve Cumhuriyete Adanmış Bir Ömür**, Erciyes Üniversitesi Yayınları, 2008.

Karaosmanoğlu, Yakup Kadri; **Politikada 45 Yıl**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1998.

Karpat, Kemal H.; **Türk Demokrasi Tarihi Sosyal Kültürel Ekonomik Temeller**, 3. Baskı, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2008.

_____; **Türkiye’de Siyasal Sistemin Evrimi (1876-1980)**, Çeviren: Esin Soğancılar, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2007.

Kayalı, Kurtuluş; **Ordu ve Siyaset 27 Mayıs – 12 Mart**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1994.

Kıbrıs’ın Dünü – Bugünü Uluslararası Sempozyumu, K.K.T.C. Doğu Akdeniz Üniversitesi ve T.C. Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Rektörlükleri Yayınları, Ankara, 1993.

- Kılıçbay, Ahmet; **Türk Ekonomisi (Modeller, Politikalar, Stratejiler)**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1992.
- Kili, Suna; **1960-1975 Döneminde Cumhuriyet Halk Partisinde Gelişmeler –Siyaset Bilimi Açısından Bir İnceleme-**, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1976.
- Koçak, Cemil; **İktidar ve Serbest Cumhuriyet Fırkası**, İletişim Yayıncılık, İstanbul, 2006.
- _____; **Türkiye’de Milli Şef Dönemi (1938-1945)**, Cilt 2, İletişim Yayınları, İstanbul, 1986.
- Koloğlu, Orhan; **İslam Âleminde Masonluk**, Kırmızı Kedi Yayınevi, İstanbul, 2012.
- Komsuoğlu, Ayşegül; **Siyasal Yaşamda Bir Lider Süleyman Demirel**, Bengi Yayınları, İstanbul, 2008.
- Kongar, Emre; **21. Yüzyılda Türkiye**, 8. Basım, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1998.
- Korkud, Refik ve İkiz, Nedret; **Adalet Partisi Fikirler ve Portreler**, Yayınlayan: Adalet Partisi Genel Merkezi, İstiklal Matbaası, İstanbul, 1962.
- Mangırcı, Y.Faruk; **Çankaya Savaşları**, 2. Baskı, Tekışık Matbaacılık A.Ş., Ankara, 2000.
- Mazıcı, Nurşen; **Darbeler ve Sivil Rejime Etkileri**, Gür Yayınları, İstanbul, 1989.
- Mert, Nuray; **Merkez Sağın Kısa Tarihi**, 2. Baskı, Selis Kitaplar, İstanbul, 2007.
- Milli Vazife-Yapıcılık-İki Büyük Tehlike-Parti Tesanüdü-Siyasi Ahlak ve Disiplin-Buhranlı Günler Yeni Kıymetler-Parti İçi Çalışma-Fikre Karşı Fikir, Parti ve Basım Büyük Hedef ve Ragıp Gümüşpala**, Biz Haftalık Siyasi Dergi, Yenigün Matbaası, Ankara, 1961.
- Oran, Baskın, vd.; **Türk Dış Politikası**, C: 1, 6. Baskı, Editör: Baskın Oran, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002.
- Örtülü, Erdoğan; **Üç İhtilalin Hikayesi**, 2.Baskı, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1966.
- Öymen, Örsan; **Bir İhtilal Daha Var...**, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1986.
- Özdemir, Hikmet; **Devlet Krizi T.C. Cumhurbaşkanlığı Seçimleri**, AFA Yayınları, İstanbul, 1989.
- Öznur, Hakkı; **Ülkücü Hareket CKMP’den MHP’ye**, 1.Cilt, 2.Baskı, Alternatif Yayınları, Ankara.
- Sencer, Muzaffer, **Türkiye’de Siyasal Partilerin Sosyal Temelleri**, Geçiş Yayınları, İstanbul, 1971.

- Sitembölükbaşı, Şaban; **Türkiye’de İslamın Yeniden İnkişafı (1950-1960)**, İSAM Yayınları, Ankara, 1995.
- Soysal, İlhami; **Dünyada ve Türkiye’de Masonlar ve Masonluk**, Der Yayınları, İstanbul, 1980.
- Sunay, Cengiz; **Türk Siyasetinde Sivil-Asker İlişkileri -27 Mayıs, 12 Mart, 12 Eylül ve Sonrası-**, Orion Kitabevi, Ankara, 2010.
- Şahoğlu, Fikret; **A.P.nin İçyüzü**, Toplum Yayınları, İstanbul, 1965.
- Talas, Cahit; **Sosyal Ekonomi**, İkinci Kitap, 3. Bası, A.Ü. SBF Yayınları, Ankara, 1972.
_____; **Türkiye’nin Açıklamalı Sosyal Politika Tarihi**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1992.
- Tanör, Bülent; **Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri**, 10.Baskı, YKY, İstanbul, 2001.
- TBMM Albümü (1920-2010)**, 3. Cilt: 1983-2010, 2.Basım, TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 2010.
- Teziç, Erdoğan; **100 Soruda Siyasi Partiler**, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1976.
- Timur, Taner; **Türkiye’de Çok Partili Hayata Geçiş**, 3.Baskı, İmge Kitabevi, Ankara, 2003.
- Tokatlı, Orhan; **Kaybolan Yıllar 1961/1973**, Doğan Kitap, İstanbul, 2000.
- Toker, Metin; **Demokrasinin İsmet Paşa’lı Yılları: Yarı Silahlı, Yarı Külahlı Bir Ara Rejim (1960-1961)**, 3. Basım, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1998.
_____; **Demokrasinin İsmet Paşa’lı Yılları: İnönü’nün Son Başbakanlığı (1961-1965)**, 2. Basım, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1992.
_____; **İsmet Paşayla 10 Yıl (1961-1964)**, Burçak Yayınları, Ankara, 1969.
_____; **Demokrasimizin İsmet Paşa’lı Yılları: İnönü’nün Son Yılları (1965-1973)**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1993.
- Tökin, Füzuran Hüsrev; **Türkiye’de Siyasî Partiler ve Siyasî Düşüncenin Gelişmesi 1839-1965**, Elif Basımevi, İstanbul, 1965.
- Tunaya, Tarık Z.; **Türkiye’de Siyasi Partiler (1859-1952)**, İstanbul, 1952.
- Tunaya, Tarık Zafer; **İslamcılık Akımı**, Simavi Yayınları, İstanbul, 1991.
- Tuncer, Erol; **Osmanlı’dan Günümüze Seçimler (1877-2002)**, 2.Baskı, TESAV Yayınları, Ankara, 2003.

Tuncer, Erol ve Danacı, Necati; **Çok Partili Dönemde Seçimler ve Seçim Sistemleri**, TESAV Yayınları, Ankara, 2003.

Tunçay, Mete; **Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetimi'nin Kurulması (1923-1931)**, Yurt Yayınları, Ankara, 1981.

Tunçkanat, Haydar; **27 Mayıs 1960 Devrimi (Diktadan Demokrasiye)**, Çağdaş Yayınları, İstanbul, 1996.

Turan, Şerafettin; **Türk Devrim Tarihi Çağdaşlık Yolunda Yeni Türkiye (27 Mayıs 1960 – 12 Eylül 1980)**, 5. Kitap, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2002.

_____; **İsmet İnönü Yaşamı, Dönemi ve Kişiliği**, Gözden Geçirilmiş 2. Basım, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2003.

Turgut, Mehmet; **Siyasetten Kesitler**, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1993.

_____; **Siyasetten Portreler**, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1991.

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Kuruluşundan Günümüze Hükümetler, Yayınla Hazırlayan: Mükremin Kocataşkın, T.C. Başbakanlık Personel ve Prensipler Genel Müdürlüğü, Ankara, 1998.

Türkiye Yıllığı 1963, Hazırlayan: Oğuz Akkan, Türkiye Yıllığı Santral Yayınevi, İstanbul.

Türkiye'nin 77 Yılı 1923-2000 (Gün Gün Cumhuriyet Tarihi), Tempo, 2000.

Uğur, Fatih ve Gürlek, Mustafa; **50 Yıllık Sır Genelkurmay Başkanı Erdelhun'un 27 Mayıs Cuntasını Deşifre Eden Günlükleri**, Zaman Kitap, İstanbul, 2012.

Ulay, Sıtkı; **"Harbiye Silah Başına!" (27 Mayıs 1960)**, Kitapçılık Ticaret Limited Şirketi Yayınları, İstanbul, 1968.

Ünal, Oğuz; **Türkiye'de Demokrasinin Doğuşu**, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1994.

Ünsaldı, Levent; **Türkiye'de Asker ve Siyaset**, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2008.

Üskül, Zafer; **Siyaset ve Asker Cumhuriyet Döneminde Sıkıyönetim Uygulamaları**, AFA Yayınları, İstanbul, 1989.

Velidedeoğlu, Hıfzı Veldet; **Türkiye'de Üç Devir**, 2. Baskı, Cilt I, Sinan Yayınları, İstanbul, 1972.

Weiker, Walter F.; **1960 Türk İhtilali**, Çeviren: Mete Ergin, Cem Yayınevi, İstanbul, 1967.

Yalansız, Nedim; **Türkiye’de Koalisyon Hükümetleri (1961-2002)**, Buke Kitapları, İstanbul, 2006.

Yeşil, Ahmet; **Türkiye Cumhuriyeti’nde İlk Teşkilâtli Muhalefet Hareketi : Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası**, Cedit Neşriyat, Ankara, 2002.

Yetkin, Çetin; **S.C.F. Olayı**, 3. Basım, Otopsi Yayınları, İstanbul, 2004.

Yorgancıoğlu, Mehmet; **Politikanın İbret Dolu Seyir Defteri**, Dönence Basım ve Yayın Hizmetleri, İstanbul, 2000.

Yurdsever, Nevin; **Türkiye’de Askeri Darbe Girişimleri (1960-1964)**, Üçdal Neşriyat, İstanbul, 1983.

Yürekli Lider Ragıp Gümüşpala Rahat Uyu, Çıkaran: Tarık Mengü, Sıralar Matbaası, 1964.

Zürcher, Eric Jan; **Modernleşen Türkiye’nin Tarihi**, 22. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008.

_____; **Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası**, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1992.

Ç. MAKALELER

Akis; “*Onbeş Günün Notları: Partilerdeki Hareketlenmeler ve Kaynaşmalar*”,24.7.1961.

Aksoy, Muammer; “*Düşünenlerin Düşünceleri: Güven Oyu Sayısı*”, **Milliyet**, 4.1.1964.

Alkan, Mehmet Ö.; “*Osmanlı’dan Günümüze Türkiye’de Seçimlerin Kısa Tarihi*”, **Görüş Dergisi**, Mayıs 1999.

Arcayürek, Cüneyt; “*Çankaya 11 Cumhurbaşkanı 11 Öykü*”, **Cumhuriyet**, 4.6.2010.

Arıkan, Baha; “*Hükümet Programı: Adalet Politikası*”, **Cumhuriyet**, 8.11.1965.

Armaoğlu, Fahir H.; “*Hükümet Programı: Dış Politika*”, **Cumhuriyet**, 12.11.1965.

Arsel, İlhan; “*Hükümet Programı: Eğitim Politikası*”, **Cumhuriyet**, 11.11.1965.

Atabay, Mithat; “*Ragıp Gümüşpala ve Çanakkale*”, **İşte Çanakkale Gazetesi**, 23.11.2013.

Avcıoğlu, Doğan; *Asıl Muhalefet Şimdi Başlıyor*”, **Yön**, 19. 2. 1965.

Bardakçı, Murat; “*Obama’ya Kepenk İndirten Bütçe Derdi İsmet Paşa’yı Başbakanlıktan Etmmişti*”, **Habertürk**, 6.10.2013.

_____; “*Şiiri Böyle Montajlamışlar*”, **Hürriyet**, 22.9.2002.

Bilgiç, Sadettin; “*Siyasetin ‘Koca Reis’i Anlatıyor / Dr.Sadettin Bilgiç’le Mülâkat*”, **Türkiye Günlüğü**, S: 30, Ankara, Eylül-Ekim 1994.

Bora, Tanıl; “*Süleyman Demirel*”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, Liberalizm**, 7.Cilt, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005.

_____; “*Türk Sağı: Siyasal Düşünce Tarihi Açısından Bir Çerçeve Denemesi*”, **Türk Sağı: Mitler, Fetişler, Düşman İmgeleri**, 2. Baskı, Derleyenler: İnci Özkan Kerestecioğlu ve Güven Gürkan Öztan, İletişim Yayınları, İstanbul, 2014.

Bulut, Sedef; “*27 Mayıs 1960’tan Günümüze Paylaşılamayan Demokrat Parti Mirası*”, **SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, S:19, 2009.

Bulutoğlu, Kenan; “*Programın Tahlili (Maliye Politikası): Vergiler ve Dış Yardımlar*”, **Milliyet**, 11.11.1965.

Cumhuriyet, “*Günün Notları: Üzüntülü Bir Seçim*”, 7.6.1964.

Çavdar, Tefik; “*Adalet Partisi*”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, 8.Cilt, İletişim Yayınları, İstanbul, 1983.

Çavuşoğlu, Hüseyin; “*Merkez Sağda 27 Mayıs ve 12 Eylül Sonrası Partileşme*”, **Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, C: 12, S: 22, 2009

Çolak, Melek; “*27 Mayıs Sonrası Türkiye’de Partileşme*”, **Türkler Ansiklopedisi**, 17.Cilt, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002.

Demirel, Tanel; “*Adalet Partisi*”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, Liberalizm**, 7.Cilt, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005.

Doğan, Sümer; “*Demokrasinin Üç Generali*”, **Tercüman**, 20-29.5.1988.

Duran, Lütfi; “*Programın Tahlili (Anayasa ve Rejim): Refah Devleti Nasıl Olacak*”, **Milliyet**, 7.11.1965.

Dündar, Can; “*Köşk Yolunda İki Kaza*”, **Milliyet**, 20.6.2006.

Ecevit, Bülent; “*Görüş: ‘Demirkrasi’ye Dönüş*”, **Milliyet**, 22.7.1965.

_____; “*Görüş: Nasıl veya Niçin*”, **Milliyet**, 20.8.1965.

Ekmekçi, Mustafa; “*Bir Başkanlık Seçimi*”, **Cumhuriyet**, 30.3.1980.

Erdilek, Neşe; “*Hükümetler ve Programları*”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, 4.Cilt, İletişim Yayınları, İstanbul, 1983.

Erduran, Refik; “*Düpedüz: Çileye Paydos*”, **Milliyet**, 13.8.1965.

_____; “*Düpedüz: Ehveni Şer*”, **Milliyet**, 4.11.1965.

Eroğul, Cem; “*Çok Partili Düzenin Kuruluşu: 1945-1971*”, **Geçiş Sürecinde Türkiye**, 3.Baskı, Derleyenler: Irvin Cemil Schick / Ertuğrul Ahmet Tonak, Belge Yayınları, İstanbul, 1998.

Erten, M.Hayri; *Programın Tahlili (Enerji ve Tabii Kaynaklar): Önce Milli Menfaatler*”, **Milliyet**, 12.11.1965.

Esmer, Ahmet Şükrü; *Programın Tahlili (Dış Politika): Milli Politika Fakat Nasıl?*”, **Milliyet**, 8.11.1965.

Forum; Partiler ve Yuvarlak Masa”, C: XIV, S: 179, 15.9.1961.

_____; “*Seçim Kampanyasında Partiler*”, C: XIV, S: 181, 15.10.1961.

_____; “Onbeş Günün Notları: Seçim Neticeleri”, C: XIV, S: 182, 1.11.1961.

Giritli, İsmet; “Günün Konuları: Referandum”, **Cumhuriyet**, 6.6.1961.

Gönlübol, Mehmet; “Seçim Bildirilerinin Tahlili: Dış Politika, AP, CHP ve YTP Ortak Görüşte”, **Milliyet**, 30.9.1964.

Günay, Ertuğrul; “Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, Liberalizm**, 7.Cilt, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005.

Gürel, Şükrü ve Genger, Haluk; “Türk Dış Politikası (1946-1980)”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, 2.Cilt, İletişim Yayınları, İstanbul, 1983.

Güresin, Ecvet; “Ankara Notları”, **Cumhuriyet**, 27.6.1961.

Güven, Muhittin; “Sehpanın Altında Politika”, **Tercüman**, 28 Mayıs 1989.

İpekçi, Abdi; “Durum: Program...”, **Milliyet**, 28.2.1965.

_____; “Durum: CHP ve Ortanın Solu”, **Milliyet**, 27.7.1965.

_____; “Durum: Samimiyetsizlik Meselesi...”, **Milliyet**, 2.10.1965.

_____; “Durum: Rakamlardan Çıkan Gerçekler”, **Milliyet**, 12.10.1965.

_____; “Durum: Güçlükler...”, **Milliyet**, 27.10.1965.

_____; “Durum: Program ve A.P. Grubu”, **Milliyet**, 4.11.1965.

Kazgan, Gülten; “Programın Tahlili (Tarım ve Sanayi): Kalkınma Davası Nasıl Çözülecek?”, **Milliyet**, 10.11.1965.

Keyder, Çağlar; “Türkiye Demokrasisinin Ekonomi Politikası”, **Türkiye’de Siyasal Muhalefet 1923-1980 Makaleler**, Derleyenler: Irvin Cemil Schick / Ertuğrul Ahmet Tonak, Belge Yayınları, İstanbul, 1998.

Komsuoğlu, Ayşegül; “Muhalefette Adalet Partisi: Siyasette Bir Denge Arayışı”, **Geçiş Sürecinde Türkiye**, 3.Baskı, Derleyen: Ayşegül Komsuoğlu, Bengi Yayınları, İstanbul, 2008.

Kurt, Hüseyin; “Adalet Partisi”, **İttihat ve Terakki’den Günümüze Siyasal Partiler**, Editör: Turgay Uzun, Orion Kitabevi, Ankara, 2010

Levi, Avner; “The Justice Party, 1961-1980”, **Political Parties and Democracy in Turkey**, Edited by: Metin Heper and Jacop M. Landau, I.B.Tauris&Co Ltd Publishers, London - New York, 1991.

Mardin, Şerif; “Türk Siyasetini Açıklayabilecek Bir Anahtar: Merkez-Çevre İlişkileri”, **Türkiye’de Toplum ve Siyaset Makaleler 1**, 13. Baskı, Derleyenler: Mümtaz’er Türköne ve Tuncay Önder, İletişim Yayınları, İstanbul, 2006.

Milliyet; “Durum: İşçi Gösterileri”, 4.12.1961.

_____; “Durum: İstismar Edilirse Böyle Olur”, 19.12.1961.

_____; “Durum: 2. Koalisyonun Mukadderatı”, 16.07.1962.

_____; “Durum: Gümüşpala’nın Ölümü”, 7.6.1964.

_____; “Durum: AP Hükümeti Fikri Gerçekleşebilir mi?”, 18.12.1964.

_____; “Durum: Seçim Kanunundaki Değişiklik”, 26.12.1964.

_____; “Durum: Demirel’in Açıklamaları”, 14.1.1965.

Moyne, Julien Le; “Türk Seçimleri ve ... Köylüler”, **Milliyet**, 17.10.1965.

Nadi, Nadir; “Gürsel’in İkazi”, **Cumhuriyet**, 26.7.1961.

Nal, Sabahattin; “Demokrat Partinin 1950-1954 Dönemi Din Siyaseti”, **A.Ü. SBF Dergisi**, C: 60, S: 3, 2005.

Osma, Şinasi; “Aslında AP Milletin Gönülünde Kurulmuştur”, **AP’nin Doğuşundan Bugüne**, Kitabı Hazırlayan: Osman Şahinoğlu, Seden Yayınları, Ankara, 1966.

Osma, Şinasi; “Adalet Partisi’nin Kuruluşu İle İlgili İlk Büyük Kongre Çalışma Raporu”, **AP’nin Doğuşundan Bugüne**, Kitabı Hazırlayan: Osman Şahinoğlu, Seden Yayınları, Ankara, 1966.

Öymen, Altan; “Seçim Sath-ı Maili’nde ‘İlk Hedefler Beyannamesi’ İhtiyacı”, **Radikal**, 5.1.2010.

Özdemir, Hikmet; “1960-1980 Dönemi”, **Türkler Ansiklopedisi**, 17.Cilt, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002.

Savcı, Bahri; “1965 Milletvekilleri Seçimleri Üzerine Bir Analiz”, **A.Ü. SBF Dergisi**, C: 20, S: 4, Ankara, 1965.

_____; “Hükümet Programı: Reform ve Rejim Anlayışı”, **Cumhuriyet**, 9.11.1965.

Schick, Irvin Cemil ve Tonak, Ertuğrul Ahmet; “Uluslar arası Boyut: Ticaret, Yardım ve Borçlanma”, **Geçiş Sürecinde Türkiye**, 3.Baskı, Derleyenler: Irvin Cemil Schick ve Ertuğrul Ahmet Tonak, Belge Yayınları, İstanbul, 1998.

Selçuk, İlhan; “Pencere: Durum”, **Cumhuriyet**, 1.3.1965.

Sever, Ayşegül; “Yeni Bulgular Işığında 1962 Küba Krizi ve Türkiye”, **A.Ü. SBF Dergisi**, C: 52, S: 1, Ankara, 1997.

Soysal, İlhami; “Türk Siyasal Yaşamında Yer Almış Başlıca Siyasal Dernekler, Partiler ve Kurucuları”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, 8.Cilt, İletişim Yayınları, İstanbul, 1983.

Sunay, Cengiz; “Demokrat Parti”, **İttihat ve Terakki’den Günümüze Siyasal Partiler**, Editör: Turgay Uzun, Orion Kitabevi, Ankara, 2010.

Talas, Cahit; “Hükümet Programı: Sosyal Politika”, **Cumhuriyet**, 10.11.1965.

_____; “Seçim Bildirilerinin Tahlili: Sosyal Politika, AP’nin Bildirisi Açıklıktan Yoksun”, **Milliyet**, 28.9.1964.

Tekeli, Şirin; “Cumhuriyet Döneminde Seçimler”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, 7.Cilt, İletişim Yayınları, İstanbul, 1983.

Toker, Metin; “Türkiye’nin Kaderini Değiştiren Ekim’de 5 Gün”, **Milliyet**, 20-25.12.1999.

_____; “İsmet Paşa İle 4 Buhranlı Yıl”, **Milliyet**, 1.1.1969-17.2.1969.

Tuna, Orhan; “Programın Tahlili (Sosyal Politika): Mucizelere Kalan İşler”, **Milliyet**, 13.11.1965.

Tunçay, Mete; “*Siyasal Gelişmenin Evreleri*”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, 7.Cilt, İletişim Yayınları, İstanbul, 1983.

Turgut, Mehmet; “*A.P.nin Kuruluşu Hakkında Birkaç Söz*”, **AP’nin Doğuşundan Bugüne**, Kitabı Hazırlayan: Osman Şahinoğlu, Seden Yayınları, Ankara, 1966.

Orhan Tütengil, Cavit; “*AP Saflarında Buluşan Oylar*”, **Milliyet**, 18.10.1965.

Üstünel, Besim; “*Hükümet Programı: Ekonomi Politikası*”, **Cumhuriyet**, 6.11.1965.

_____; “*Seçim Bildirilerinin Tahlili: Ekonomik Politika, AP 1950’leri Tekrarlayabilir*”, **Milliyet**, 2.10.1964.

_____; “*Programın Tahlili (Plan ve Planlama): Hükümet Ciddi Bir Planlamaya İnanıyor Mu?*”, **Milliyet**, 9.11.1965.

Yıldız, Nuran; “*Demokrat Parti ve Basın*”, **A.Ü. SBF Dergisi**, C: 51, 1997.

D. TEZLER

Akkaş, Salih; **Adalet Partisi ve İdeolojisi**, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 1989.

Cavlan, Turan; **Türk Siyasi Partilerinin Dış Politika Yaklaşımları (1961-1971)**, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2007.

Çolak, Melek; **Yeni Türkiye Partisi**, Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, İzmir, 1997.

Dağcı, Gül Tûba Taşpınar; **Ekrem Alican’ın Siyasal Hayatı**, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, İstanbul, 2003.

Kara, Fırat; **Türk Siyasal Yaşamında Cemal Gürsel**, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2006.

Kaya, Gazanfer; **Türkiye’de Siyasal Partilerin Özgürlüklere Yaklaşımları (Cumhuriyet Halk Partisi ve Adalet Partisi Örneği: 1960-1980)**, Doktora Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas, 2009.

Kaya, Mehmet Orhan; **Türk Siyasal Hayatında Adalet Partisi (1961-1971)**, Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya, 2004.

Kiriş, Hakan Mehmet; **Türk Parti Sisteminde 1980 Sonrası Kutuplaşma ve Dinamikleri**, Doktora Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta, 2010.

Kuru, Hanife; **Türk Siyasal Yaşamında Adalet Partisi**, Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, İzmir, 1996.

Yıldız, Mehmet Zafer; **Türk Siyasi Hayatında XII. Dönem TBMM (15 Ekim 1961 – 10 Ekim 1965)**, Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Ankara, 1999.

E. SÜRELİ YAYINLAR (GAZETELER VE DERGİLER)

Akşam

Cumhuriyet

Demokrat İzmir

Ege Ekspresi

Habertürk

Havadis

Hürriyet

Milliyet

Kudret

Öncü

Radikal

Sabah Postası

Son Havadis

Tercüman

Vatan

Yeni Gün

Yeni Sabah

Doğu Ekspres/Erzurum

Erciyes Postası/Kayseri

Erciyes Telgraf/Kayseri

Hamle/Giresun

Hürses/Mersin

Karadeniz/Giresun

Yenises/Samsun

Akis Dergisi

Düşünen Adam

Forum

Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi (A.Ü. SBF) Dergisi

Yön

F. ANSİKLOPEDİLER VE BAŞVURU KİTAPLARI

Cumhuriyet Ansiklopedisi (1923-2000), 3.Basım, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2002.

Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, İletişim Yayınları, İstanbul, 1983.

Türkler, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002.

G. İNTERNET, SÖZLÜ VE DİĞER KAYNAKLAR

http://www.tsk.tr/1_TSK_HAKKINDA/1_2_Genelkurmay_Baskanlari/konular/ragip_gumuspala.htm, Erişim Tarihi: 13.4.2014.

<http://www.troiamedya.com/ragip-gumuspala-ve-canakkale-makale,926.html>, Erişim Tarihi: 1.6.2014.

<http://www.milliyet.com.tr/2007/08/29/son/sonsiy47.asp>, Erişim Tarihi: 1.6.2014.

http://www.yerelnet.org.tr/basvuru_kaynaklari/secim_sonuclari/index.php?yil=1963, Erişim Tarihi: 31.5.2014.

<http://www.msb.gov.tr/anasayfa/html/Bakanlar/BakanPotre/ISezginB.htm>, Erişim Tarihi: 31.5.2014.

http://mebk12.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/06/19/974821/icerikler/nahit-mentese-kimdir_2563.html, Erişim Tarihi: 31.5.2014.

<http://193.255.138.2/takvim.asp> Erişim Tarihi: 5.6.2014.

İsmet Sezgin, 25.5.2014. (Bakan, Milletvekili, AP'li siyasetçi)

Nahit Mentеше, 31.5.2014. (Bakan, Milletvekili, AP'li siyasetçi)

Muzaffer Başkaya, 9.4.2011. (Em. Hâkim Tümgeneral, Ragıp Gümüşpala'nın damadı)

Turgut Yılmaz Güven, 19.5.2014. (Gazeteci, Yazar, AP Basın Danışmanı)

TRT Arşivi, “*Adalet Partisi*”, Yapımcı: Nurzan Amuran, Yer No: 2513/1.2.3., Süre: 102, 16.12.1992.

EKLER

EK-1 Mehmet Ragıp Gümüşpala'nın Kısa Biyografisi	256
EK-2 Gümüşpala'nın Seçim Mazbatası ve Hal Tercümesi	259
EK-3 Türk Siyasi Hayatı ve Adalet Partisi'nin Kronolojisi (1961 - 1965)	260
EK-4 Adalet Partisi Programı (Prensip Maddeleri)	270
EK-5 26. – 30. T.C. Hükümetleri.....	275
EK-6 Devlet Başkanı Cemal Gürsel'in Gümüşpala'ya Gönderdiği Uyarı Mektubu.....	287
EK-7 Gümüşpala'nın Cemal Gürsel'in Uyarı Mektubuna İlişkin Yazılı Beyanatı .	290
EK-8 Partiler Arası Müşterek Beyanname.....	292
EK-9 Partiler Arası Müşterek Beyannamenin II. Kısmı.	297
EK-10 Yassıada Kararlarına İlişkin Müşterek Beyanname	301
EK-11 İsmet Sezgin ile Yapılan Mülakat	302
EK-12 Nahit Mentеше ile Yapılan Mülakat.....	309
EK-13 Adalet Partisi ve Ragıp Gümüşpala'ya Ait Fotoğraflar	312

EK-1 Mehmet Ragıp Gümüşpala'nın Kısa Biyografisi⁹⁹³

Aile Durumu

1897 yılında Edirne'de doğdu.

Babası Cemal Bey, annesi Firdevs Hanım'dır.

Bayan Hanife Gümüşpala ile evlenmiş, altı çocuğu vardır.

6 Haziran 1964'te vefat etti. Kabri İstanbul Zincirlikuyu Mezarlığı'ndadır.

Öğrenim Durumu

1931'de Harp Akademisi'ne girdi.

1934'de Harp Akademisini kurmay subay olarak bitirdi.

Fransızca bilmektedir.

Yükselme Tarihleri

10 Aralık 1916 (27 Teşrinisani 1332)'da Asteğmen,

7 Mart 1917 (7 Mart 1333)'de Teğmen,

10 Ekim 1920 (10 Teşrinievvel 1336)'de Üsteğmen,

1 Haziran 1925 (1 Haziran 1341)'de Yüzbaşı (Nasıp düzeltmesi, 1 Haziran 1924 oldu),

12 Nisan 1935'de Binbaşı (Nasıp düzeltmesi, 30 Ağustos 1933 oldu),

30 Ağustos 1939'da Yarıbay (Nasıp düzeltmesi, 30 Ağustos 1938 oldu),

30 Ağustos 1943'te Albay (Nasıp düzeltmesi, 30 Ağustos 1942 oldu),

30 Ağustos 1948'de Tuğgeneral,

30 Ağustos 1951'de Tümgeneral,

30 Ağustos 1955'de Korgeneral,

30 Ağustos 1959'da Orgeneral (Nasıp düzeltmesi, 30 Ağustos 1958 oldu).

Askerî Görevleri

9 Ocak 1916 (27 Kanunuevvel 1331)'da Askerî İdadi'den Harbiye'ye geçti ve Talimgâh'a sevk edildi.

1916-1918 yılları arasında Birinci Dünya Harbine iştirak etti.

2 Ekim 1918 : 20'nci Tümen 63'üncü Alay'da 12'nci Bölük Komutanı iken esir düştü.

---

⁹⁹³ Genelkurmay Başkanlığı, Şahsi Dosyası.

2 Ekim 1918-6 Ekim 1920 tarihleri arasında esarete kaldı.

13 Aralık 1920'de Millî Orduya katıldı.

1920-1922 yılları arasında Kurtuluş Savaşına iştirak etti.

1931 yılına kadar çeşitli birlik ve kurumlarda Takım ve Bölük Komutanlığı görevlerinde bulundu.

1931-1934 : Harp Akademisi (Öğrenci),

Harp Akademisini kurmay subay olarak bitirdikten sonra;

1934-1935 : 23'üncü Tümen 68'inci Alayda Bölük Komutanlığı,

1935 : Genelkurmay Karargâhında Karargâh Subaylığı (Kurmay stajında),

1935-1937 : İzmir Müstahkem Mevki Komutanlığında Şube Müdürlüğü,

1937-1938 : 3'üncü Tümen 11'inci Alayda Tabur Komutanlığı,

1938-1941 : Tunceli Vali ve Komutanlığında İstihbarat Şefliği,

1941 : 17'inci Kolorduda Şube Müdürlüğü,

1941-1942 : Karadeniz Boğazı Askerî Nakliyat Komutanlığı,

1942 : 20'nci Kolordu 24'üncü Tümen 5'inci Alay Komutan Yardımcılığı,

1942-1943 : 20'nci Kolordu 24'üncü Tümen 261'inci Alay Komutanlığı,

1943-1946 : 12'nci Kolordu Kurmay Başkanlığı,

1946-1947 : 2'nci Kolordu 422'nci Tanksavar Topçu Alay Komutanlığı,

1947-1948 : 2'nci Ordu Kurmay Yarbaşkanlığı görevlerini yürüttü.

General olduğu dönemde;

1948-1949 : 65'inci Tümen Piyade Tugay Komutanlığı,

1949-1950 : Motorlu Birlikler Okul Komutanlığı,

1950 : 9'uncu Tümen Komutan Yardımcılığı,

1950-1952 : 3'üncü Ordu Kurmay Başkanlığı yapmış,

1952-1954 : 65'inci Tümen Komutanlığı,

1954-1955 : 2'nci Kolordu Komutan Vekilliği,

1955-1958 : 7'nci Kolordu Komutanlığı,

1958-1959 : 3'üncü Ordu Komutan Vekilliği,

1959-1960 : 3'üncü Ordu Komutanlığı görevlerini yürüttü.

6 Haziran 1960'da Genelkurmay Başkanlığı, (11'inci Genelkurmay Başkanı)

2 Ağustos 1960'da emekliye ayrıldı.

Siyasi Görevleri

11 Şubat 1961'de Adalet Partisi'ni kurdu.

18 Şubat 1961'de AP Genel Başkanlığına seçildi. (AP Kurucular Kurulunca)

15 Ekim 1961'de İzmir Milletvekilliğine seçildi. (15 Ekim 1961 Genel Seçimlerinde)

2 Aralık 1962'de AP Genel Başkanlığına tekrar seçildi. (AP I. Büyük Kongresince)

1961-1964 yılları arasında XII. Dönem İzmir Milletvekilliği yaptı.

Katıldığı Harpler ve Harekâtlar

1916-1918 Birinci Dünya Harbi:

1 Ekim 1916 - 7 Eylül 1917 (18 Eylül 1332 - 7 Eylül 1333) Galiçya Cephesi

28 Aralık 1917 - 2 Ekim 1918 (28 Kanunuevvel 1333 - 2 Teşrinievvel 1334) Filistin Cephesi

2 Ekim 1918 - 6 Ekim 1920 (2 Teşrinievvel 1334 - 6 Teşrinievvel 1336) Seydibeşir Esir Kampı/İskenderiye'de esaret,

1920 - 1922 Türk İstiklal Harbi:

13 Aralık 1920 - 7 Mayıs 1921 (13 Kanunuevvel 1336 - 7 May 1337) MSB Muh. Ağ.Mk.Tüf.Bl.K.lığı

7 Mayıs 1921 - 20 Eylül 1922 (7 May 1337 - 20 Eyl 1338) Batı Cephesi (Kütahya, Eskişehir, Sakarya, Büyük Taarruz)

15 Mart 1925 - ? (15 Mart 1341 - ?) Şeyh Sait İsyanı bastırma harekâtı

1 Haziran - 18 Eylül 1938 Tunceli İsyanı'nı bastırma harekâtında görev almıştır.

Nişan ve Madalyaları

Osmanlı Harbi Madalyası, Alman İkinci Sınıf Demir Salıp Nişanı, Muharebe Gümüş Liyakat Madalyası, BMM Takdirnamesi ve İstiklal Madalyası sahibidir.

EK-2 Gümüşpala'nın Seçim Mazbatası ve Hal Tercümesi⁹⁹⁴

Milletvekilliğine seçilmiş olanlara verilecek tutanak

III : İzmir

Soyadı ve Adı	Doğum yeri ve tarihi	Meslek veya sanatı	Mensup olduğu partinin adı	Seçim hakkında itiraz ve şikâyet olup olmadığı	DÜŞÜNCELER
Gümüşpala Ragıp	Edirne 1313	Emekli Genel	Adalet Partisi	-----	

Milletvekili seçimi kanunu gereğince ilimizde yapılan seçim sonunda Gümüşpala Ragıp nın ilimizden Milletvekili seçilmiş olduğunu gösterir bu tutanağın iki örneği Kurulumuz tarafından Yüksek Seçim Kuruluna gönderilerek bir örneği de kendisine verildi.

19-10-1961

Başkan Behçet Türkay Oye Kemal Türel Oye Abdullah Arığ

Sicil No : 240

**MİLLET MECLİSİ ÜYELERİNE
MAHSUS**

HAL TERCÜMESİ KÂĞIDI

İzmir Milletvekili Ragıp Gümüşpala

1. Dönem
~~238~~
240

HAL TERCÜMESİ (Kısa)

Seçildiği yer	<u>İzmir</u>	Erki olup olmadığı ve kaç oyu bildirdi	<u>Erki</u>
Adı ve soyadı	<u>Ragıp Gümüşpala</u>	Menteş ile, seçilmeden evvelki son mesleği	
Babasının ve annesinin adı	<u>Cemal Ferides</u>	İhtilak davası ve son mahkeme kararı tarihi	
Doğduğu yer ve tarihi	<u>Edirne 1313</u>	Menteş aldığı tarihten evvel son durumu	
Tahilli	<u>Ragıp Gümüşpala (Halil Akademi)</u>	Erki davasında mahkeme tarihindeki ve devere ve intikap tarihleri	<u>Emekli Arıç</u>
Bildiği diller	<u>Fransızca</u>		
İhtisas			
Hafteleri		Meclis toplantı tarihleri	<u>15. Ekim - 1961</u>
İlim vâkıfı		Kaç oyla temin edildiği	
Hal ve şubesi	<u>Emekli Arıç</u>	Meclis toplantı tarihleri	<u>20. Ekim - 1961</u>

2. Kıp. - 1960 Edirne Harbisi Umumiye Reisliği'nden emekli Arıç
R. Gümüşpala

⁹⁹⁴ TBMM A., Ragıp Gümüşpala'nın Dosyası.

EK-3 Türk Siyasi Hayatı ve Adalet Partisi'nin Kronolojisi (1961 - 1965)⁹⁹⁵

1961

- 1 Ocak- Devlet Başkanı Cemal Gürsel 1961'i II. Cumhuriyetin kuruluş yılı ilan etti.
- 3 Ocak- Ordu Yardımlaşma Kurumu (OYAK) Kanunu kabul edildi.
- 4 Ocak- Hükümet topluca istifa etti. TSK İç Hizmet Kanunu kabul edildi.
- 5 Ocak- II. Cemal Gürsel Hükümeti kuruldu.
- 6 Ocak- Kurucu Meclis (Temsilciler Meclisi + MBK) çalışmalarına başladı.
- 12 Ocak- Siyasi partilerin faaliyetlerine izin verildi.
- 14 Ocak- Memleketçi Cumhuriyet Partisi kuruldu.
- 31 Ocak- Ragıp Gümüşpala, parti kurmak için Cemal Gürsel ile görüştü.
- 11 Şubat- AP, Ragıp Gümüşpala'nın başkanlığında kuruldu. (Ayrıca Cumhuriyetçi Mesleki Islahat Partisi, Çalışma Partisi, Memleketçi Parti, Türkiye İşçi ve Çiftçi Partisi, Mutedil Liberal Partisi kuruldu.)
- 13 Şubat- YTP, TİP, Düstur Partisi, Güven Partisi ve Millete Hizmet Partisi kuruldu.
- 18 Şubat- AP Kurucular Kurulu, AP'nin Birinci MİK'ini belirledi ve Ragıp Gümüşpala'yı genel başkanlığa getirdi.
- 27 Şubat- İzmir İl İdare Heyeti açıklandı. (İl Başkanı Emekli General Mehmet Ali Aytaş oldu.)
- 3 Mart- İstanbul İl İdare Heyeti açıklandı. (İl Başkanı Emekli Korgeneral Enver Akoğlu oldu.)
- 4 Mart- AP Genel Başkanı Ragıp Gümüşpala ile görüşen Cemal Gürsel, "Yurtta adaleti kurmaya ve müsavatı (eşitliği) temine çalışıyorum." dedi.
- 5 Mart- Ankara İl İdare Heyeti açıklandı. (İl Başkanı eski DP'li Adil Ünlü oldu.) İl kongresinde konuşan Gümüşpala, "Bu memlekette ne 'kuyruk' vardır ne de 'düşük', sadece birbirine eşit vatandaşlar vardır. Aksini söylemek yanlış ve kasıtlıdır." dedi.
- 6 Mart- İngiltere Kraliçesi II. Elizabeth Türkiye üzerinde geçerken Ankara Esenboğa havaalanında 45 dakika kaldı ve Devlet Başkanı Cemal Gürsel ile görüştü.

---

⁹⁹⁵ Cumhuriyet Ansiklopedisi (1923-2000), 3. Cilt, s.12-150.; F. ve B.T.Ahmad, a.g.e., s.227-304.; Türkiye'nin 77 Yılı 1923-2000 (Gün Gün Cumhuriyet Tarihi), Tempo, 2000.; Resmi Gazete, 1961-1965 yılları.

10 Mart- Cemal Gürsel, Kurucu Meclis'teki konuşmasında, DP'li seçmenlere kur yapan partileri uyararak, *“DP'yi eski pervasız alışkanlığı içinde yeniden hortlatmaya çalışanlar vardır. Bunlar ateşle oynadıklarının farkında değildir. Düşündüklerinde asla muvaffak olamayacaklardır.”* dedi.

15 Mart- AP Genel Başkan Yardımcısı Mehmet Yorgancıoğlu İzmir'de gözaltına alındı. (Yorgancıoğlu, 8 Nisan'da tutuklandı.)

16 Mart- AP üyesi 4 kişi İzmir'de gözaltına alındı.

17 Mart- Cemal Gürsel, AP üyelerinin tutuklanmaları ile ilgili olarak, *“Rahat durmayanların kafasını mutlaka ezmeye kati surette kararlıyım.”* dedi.

20 Mart- Cemal Gürsel ile görüşen Gümüşpala, *“Aramızdaki fena fikirlileri icap ederse kanuna teslim edeceğiz... AP, DP'nin devamı değildir ve istifa etmeyeceğim.”* dedi.

1 Nisan- Siyasi parti faaliyetleri kısmen serbest bırakıldı. Partilerin il-ilçe toplantıları ve kongreleri yapmalarına izin verildi.

6 Nisan- Temsilciler Meclisi, subay ve astsubayların oy kullanmalarını kabul etti. MBK 7 Nisan'da bu kararı onayladı.

26 Nisan- *“Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkında Kanun”* kabul edildi. (2 Mayıs'ta Resmi Gazete'de yayımlandı.)

12 Mayıs- Cemal Gürsel, bazı yeni partilere ve kuyruklara son bir ihtarda bulunarak, *“İhtilal çıkarmak, partilerini ihya etmek isteyen DP'liler aman vermeyeceğim.”* dedi.

21 Mayıs- AP, CHP ve diğer partileri solculukla suçladı.

24 Mayıs- Çoğunluk sistemi getiren *“Cumhuriyet Senatosu Üyelerinin Seçimi Kanunu”* kabul edildi. (30 Mayıs'ta Resmi Gazete'de yayımlandı.)

25 Mayıs- Nispi temsil sistemi getiren *“Milletvekili Seçim Kanunu”* kabul edildi. (30 Mayıs'ta Resmi Gazete'de yayımlandı.)

27 Mayıs- Yeni Anayasa, Kurucu Meclis'te 2 redde karşı 260 oyla kabul edildi.

1 Haziran- Hava Kuvvetleri Komutanı Korgeneral İrfan Tansel görevinden alındı. (6 Haziran'da SKB Cemal Gürsel'e muhtıra vererek, Tansel'in görevine iadesini istedi. 8 Haziran'da Tansel yeniden Hava Kuvvetleri Komutanı oldu.)

26 Haziran- AP'nin yayınladığı bildiriye Anayasa hakkında, *“Biz idareci sıfatıyla destekliyor, fakat son ve kati hükmü millete bırakıyoruz.”* denildi.

27 Haziran- AP'li Ahmet Çiftçi bir İslam devleti kurmaya hazırlandığı gerekçesiyle tutuklandı.

9 Temmuz- Halkoyuna sunulan Yeni Anayasa kabul edildi. (Evet:%61.7)

14 Temmuz- Cemal Gürsel, Gümüşpala'ya sert bir uyarı mektubu gönderdi: “*Sizin hüsnüniyetinizin ardında memlekette ne vahim ve ne tehlikeli bir oyun oynandığını fark etmediğinizi kabul edemiyorum.*” Bu mektubu cevaplamayan Gümüşpala, 25 Temmuz'da Cumhuriyet gazetesinde yayımlandıktan sonra aynı gün cevap verdi.

4 Ağustos- AP üyesi Ahmet Çiftçi halkı isyana teşvikten idama mahkûm edildi.

5 Ağustos- Albay Mucip Ataklı, “*Yanlış yolda olan partilere her türlü muamele yapılacaktır*” diyerek, bir ihtarda bulundu. (Bu günlerde AP'nin kapatılacağına dair söylentiler vardı. Hükümet tarafından incelenen AP ile ilgili dosya, 10 Ağustos'ta MBK'ye verildi.)

24-28 Ağustos- CHP, 15. Kurultayı toplandı. İnönü, yeniden genel başkan seçildi.

5 Eylül- Devlet Başkanı Cemal Gürsel'in Başkanlığında Çankaya'da toplanan Yuvarlak Masa toplantısında parti liderleri hazırlanan bildiriye imza attılar.

15 Eylül- Yassıada Yüksek Adalet Divanı kararları açıklandı. 15 sanık ölüm cezasına çarptırıldı. Eski Başbakan Adnan Menderes, eski Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu ve eski Maliye Bakanı Hasan Polatkan'ın ölüm cezaları MBK tarafından onaylandı. Diğer ölüm cezaları ise müebbet hapse çevrildi.

16 Eylül- Fatin Rüştü Zorlu ve Hasan Polatkan'ın ölüm cezaları infaz edildi.

17 Eylül- Adnan Menderes'in ölüm cezası infaz edildi.

24 Eylül- AP seçim propagandalarının ilk gününde DP'nin devamı olduğunu açıkladı ve CHP'ye çattı.

29 Eylül- AP İzmir İl Başkanı Mehmet Ali Aytaş tutuklandı.

30 Eylül- Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) kuruldu.

2 Ekim- AP İstanbul İl Başkanı Muhittin Güven ve altı AP'li tutuklandı.

11 Ekim- Ragıp Gümüşpala'nın eşi, milli menfaatlere aykırı konuşma yaptığı gerekçesiyle yargılanmaya başladı.

15 Ekim- 1961 Milletvekili ve Senato Genel Seçimleri yapıldı. (CHP: 173, AP: 158, YTP: 65, CKMP: 54 milletvekillik kazandı. AP: 71, CHP: 36, YTP: 27, CKMP: 16 senatörlük kazandı.)

- 21 Ekim- İstanbul'da Harp Akademisi'nde toplanan general/amiral ve albaylar "ültime" niteliğinde bir protokol hazırladı.
- 24 Ekim- Parti liderleri, Çankaya Köşkü'nde komutanlar önünde bir protokol imzalayarak ortaya konulan koşullara uyacaklarını bildirdiler.
- 25 Ekim- TBMM, Devlet Başkanı Cemal Gürsel tarafından açıldı.
- 26 Ekim- Orgeneral Cemal Gürsel, 607 oyun 434'ünü alarak Cumhurbaşkanı seçildi.
- 28 Ekim- Kayseri Senatörü Suat Hayri Ürgüplü, Senato Başkanı seçildi.
- 1 Kasım- Rize Milletvekili Fuat Sirmen, BMM Başkanı seçildi.
- 20 Kasım- VIII. İsmet İnönü Hükümeti (CHP-AP) kuruldu. (İlk koalisyon hükümetidir.)
- 30 Kasım- Sıkıyönetim, 19 aylık bir süreden sonra Ankara ve İstanbul'da sona erdi.
- 2 Aralık- VIII. İnönü Hükümeti güvenoyu aldı. (Evet: 269, Hayır: 4)
- 7 Aralık- MGK, İnönü başkanlığında ilk toplantısını yaptı.

1962

- 2 Ocak- Ankara'da eski DP'li Tevfik İleri'nin AP Genel Başkanı Gümüşpala'nın da katıldığı cenaze töreninde eski DP'lileri affını isteyen bir grup, polisle çatıştı. (İleri, 31 Aralık'ta öldü.)
- 5 Ocak- Milletvekili ve senatörlerin maaş zammı Millet Meclisi'nde kabul edildi.
- 23 Ocak- AP, Koalisyon Hükümeti'ni desteklediğini bildirdi. Bu durum, Gümüşpala ve ılımlı AP'liler için geçici bir başarıydı.
- 26 Ocak- Eski MBK üyesi Sıtkı Ulay, tabii senatörlükten çekildi.
- 28 Ocak- AP Zonguldak Milletvekili Nuri Beşer, orduya hakaret etti. (31 Ocak'ta AP'den ihraç edildi, 12 Şubat'ta dokunulmazlığı kaldırıldı, 15 Şubat'ta tutuklandı ve 5 Haziran'da 1 yıl ağır hapis ve 4 yıl Tatvan'da sürgün cezası verildi.)
- 2 Şubat- Cumhurbaşkanı Gürsel, 4 parti lideriyle Çankaya'da "Huzur Toplantısı" yaptı.
- 9 Şubat- TİP Genel Başkanlığına Mehmet Ali Aybar seçildi.
- 17 Şubat- Ankara Milletvekili Burhan Apaydın, AP'den ihraç edildi.
- 20 Şubat- AP'den 5 milletvekili daha ihraç edildi. [Mehmet Turgut (Afyon), Gökhan Evliyaoğlu (Balıkesir), M.Ali Aytaş (İzmir), Tahsin Demiray (İstanbul) ve Hami Tezkan (Sakarya)]

- 22 Şubat- Harp Okulu Komutanı Albay Talat Aydemir ve arkadaşları, darbe girişiminde bulundu. Olay hemen bastırıldı ve katılan subaylar emekliye sevk edildi.
- 25 Şubat- İnönü başkanlığında toplanan dört parti lideri demokrasi için alınacak tedbirleri görüştü.
- 3 Mart- 27 Mayıs, Anayasa ve demokratik nizama karşı fiili ve davranışları önlemek amacıyla hazırlanan “Tedbirler Kanunu” diye anılan “Anayasa Nizamını, Milli Güvenlik ve Huzuru Bozan Fiiller Hakkında Kanun” Millet Meclisi’nde kabul edildi.(5 Mart’ta Senato’da kabul edildi. 7 Mart’ta Resmi Gazete’de yayımlandı.)
- 25 Mart- Lefkoşa’da iki cami saatli bomba ile tahrip edildi.
- 28 Mart- Ekim 1960’ta askerî yönetimce görevlerinden uzaklaştırılan 147 öğretim üyesinin görevlerine dönmelerini sağlayan kanun Millet Meclisi’nde kabul edildi.
- 3 Nisan- Grup toplantısında çıkan sert tartışmalar nedeniyle AP MİK istifa etti.
- 5 Nisan- AP’den iki milletvekili ve bir senatör, parti yöneticilerinin yetersiz olduğunu gerekçe göstererek partiden istifa etti.
- 22 Nisan- Anayasa Mahkemesi’nin kuruluşu ve yargılama usulleri hakkındaki kanun kabul edildi. Yüksek Hâkimler Kurulu Kanunu kabul edildi
- 30 Nisan- 22 Şubatçılarla ilgili af tasarısı Millet Meclisi’nde kabul edildi.(10 Mayıs’ta Senato’da kabul edildi.)
- 3 Mayıs- Parti liderleri Ankara’da toplanarak siyasi affi tartıştı.
- 30 Mayıs- Başbakan İnönü, AP’nin af ile ilgili tutumu üzerine istifa etti.
- 2 Haziran- Osman Bölükbaşı ve 28 milletvekili CKMP’den istifa etti. Bu milletvekilleri 14 Haziran’da MP’yi kurdu.
- 5 Haziran- AP MİK topluca istifa etti.
- 25 Haziran- IX. İsmet İnönü Hükümeti (CHP-YTP-CKMP) kuruldu.
- 7 Temmuz- IX. İnönü Hükümeti güvenoyu aldı. (Evet: 259, Hayır: 134)
- 31 Temmuz- OECD tarafından “Türkiye’ye Yardım Konsorsiyumu” kuruldu.
- 10 Eylül- Mecburî iskâna tabi 55 Ağa’nın yerlerine dönmesi kabul edildi.
- 25 Eylül- Gümüşpala’nın DP’yi övücü bir konuşma yapması üzerine, hakkında soruşturma açıldı.
- 2 Ekim- Ankara Kızılay’da hükümet aleyhine yapılan gösteri yürüyüşü olaylara neden oldu. AP Genel Merkezi ve iki gazetenin büroları tahrip edildi.
- 4 Ekim- AP’liler Cumhuriyet Senatosu’nu terk ettiler.

11 Ekim- TBMM’de temsil edilen 5 parti ve bağımsızlar müşterek bildiri yayımlayarak, “27 Mayıs Millî bir devrimdir.” dediler.

12 Ekim- Yüksek Adalet Divanı’nca mahkûm edilenlerin cezalarının kısmen affi hakkındaki kanun Millet Meclisi’nde kabul edildi. (16 Ekim’de Senato’da kabul edildi. 18 Ekim’de Resmi Gazete’de yayımlandı.)

23 Ekim- Amerika; Küba’yı ablukaya aldı. Başbakan İnönü. “*Buhranı Türkiye’ye sıçratmak için gayretler var.*” dedi.

21 Kasım- 24 Ekim’den beri görüşülen I. Beş Yıllık Plan, Meclis’te kabul edildi.

22 Kasım- Kıbrıs Cumhurbaşkanı Makarios, resmi ziyaret için Ankara’ya geldi.

30 Kasım-2 Aralık- AP I. Büyük Kongresi toplandı. Ragıp Gümüşpala yeniden Genel Başkanlığa seçildi.

5 Aralık- AP Kongresi’nde konuşan altı senatör ve milletvekili ile iki delegenin konuşmalarında suç unsuru görüldüğü ve haklarında soruşturma başlatıldı.

11 Aralık- Milli Güvenlik Kurulu kanunu kabul edildi. 19 Aralık’ta Resmi Gazete’de yayımlandı.

14-16 Aralık- CHP, 16. Kurultayı toplandı. İnönü, yeniden genel başkan seçildi.

1963

11 Ocak- Meclis’te, “Komünizm ile Mücadele Komisyonu” kuruldu.

10 Şubat- Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Hürriyeti hakkındaki kanun kabul edildi. (18 Şubat’ta Resmi Gazete’de yayımlandı.)

17 Şubat- AP, İnönü’ye af konusunda bir muhtıra vererek, Irak’taki Şubat İhtilali’ni hatırlattı.

23 Şubat- Bazı suç ve cezaların affi hakkında kanun kabul edildi.

22 Mart- Sağlık nedeniyle cezası altı ay ertelenen Celal Bayar, geçici olarak tahliye edildi.

24 Mart- Ankara’da Bayar’ı protesto eden gençler, AP Genel Merkezi’ni taşladı.

25 Mart- AP milletvekilleri, genel merkez binasını taşıyanlar cezalandırılana kadar oturumlara katılmayacaklarını açıklayarak Millet Meclisi’ni terk ettiler. (26 Mart’ta Meclis’e dönme kararı verdiler.) Başbakan İnönü, çıkan olay için AP’yi suçladı. Üniversiteliler İstanbul, Ankara ve İzmir’de gösteri yaptılar.

27 Mart- Ankara’da çıkan olaylarda, AP Genel Merkezi tahrip edildi. AP Genel Başkanı Gümüşpala, Başbakan İnönü ile görüştü.

28 Mart- Celal Bayar’ın ceza erteleme kararı kaldırıldı.

3 Nisan- 27 Mayıs’ın “Hürriyet ve Anayasa Bayramı” olması Millet Meclisi’nde kabul edildi. (9 Nisan’da Senato’da kabul edildi. 13 Nisan’da Resmi Gazete’de yayımlandı.)

5 Nisan- Millet Meclisi’nde son olaylara ilişkin genel görüşme başladı.

20/21 Mayıs- Talat Aydemir liderliğinde başlayan darbe girişimi, Silahlı Kuvvetler tarafından bastırıldı.

21 Mayıs- Ankara, İstanbul ve İzmir’de sıkıyönetim ilan edildi.

31 Mayıs- 12 senatör ve milletvekili AP’den istifa etti.

15 Temmuz- “Sendikalar Kanunu” ile “Toplu İş Sözleşmesi, Grev ve Lokavt Kanunu” kabul edildi. (24 Temmuz’da Resmi Gazete’de yayımlandı.)

17 Temmuz- “Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu (TÜBİTAK) kurulması hakkında Kanun” kabul edildi. (24 Temmuz’da Resmi Gazete’de yayımlandı.)

5 Eylül- 20/21 Mayıs davasında mahkeme, aralarında Talat Aydemir’in de bulunduğu yedi kişiyi idama, 29 kişiyi müebbet hapse mahkum etti.

12 Eylül- Ankara’da Türkiye ile AET arasında ortaklık antlaşması imzalandı.

7 Ekim- İntihara teşebbüs eden MP Genel Başkanı Osman Bölükbaşı hastaneye kaldırıldı.

11 Ekim- Anayasa Mahkemesi, 1953 yılında (DP iktidarı zamanında) çıkan CHP’ye ait malların hazineye intikali ile ilgili kanunu iptal etti.

5 Kasım- Millet Meclisi başkanlığına CHP’li Fuat Sirmen seçildi.

6 Kasım- Cumhuriyet Senatosu başkanlığına AP’li Enver Aka seçildi.

17 Kasım- Mahallî seçimler AP’nin zaferiyle sonuçlandı. (AP: 42 , CHP: 23, YTP: 1 ilde kazandı.)

24 Kasım- Başbakan İnönü, 22 Kasım’da öldürülen ABD Başkanı Kennedy’nin cenaze töreninde bulunmak üzere Amerika’ya gitti.

26 Kasım- CKMP koalisyonundan çekilme kararı aldı.

27 Kasım- YTP koalisyonundan çekilme kararı aldı.

2 Aralık- Başbakan İnönü istifa etti.

10 Aralık- Cumhurbaşkanı hükümeti kurma görevini AP Genel Başkanı Gümüşpala'ya verdi.

14 Aralık- Gümüşpala'nın hükümeti kuramaması üzerine görev, İnönü'ye verildi.

25 Aralık- X. İsmet İnönü Hükümeti (CHP-Bağımsızlar) kuruldu.

1964

4 Ocak- X. İnönü Hükümeti güvenoyu aldı. (Evet: 225, Hayır: 175)

9 Ocak- YTP üyesi 15 senatör ve milletvekili istifa etti.

31 Ocak- Kıbrıs hakkında 15 Ocak'ta başlayan Londra Konferansı, bir sonuç alınamadan dağıldı.

21 Şubat- Başbakan İsmet İnönü'ye Ankara'da suikast girişiminde bulunuldu.

23 Şubat- CKMP Genel Başkanlığına Ahmet Oğuz seçildi.

2 Mart- Bir süre önce YTP ve CKMP'den istifa eden dokuz senatör ve milletvekili AP'ye katıldı.

16 Mart- TBMM'nin gizli yapılan olağanüstü toplantısında hükümete, gerektiğinde Kıbrıs'a müdahale yetkisi verildi.

25 Mart- Bağımsız 5 senatörden üçü CHP'ye, ikisi AP'ye katıldı.

27 Mart- Bağımsız 3 milletvekili ve senatör CHP'ye, iki milletvekili AP'ye katıldı.

30 Mart- Senato seçimlerinin nispi temsil sistemiyle yapılmasına ilişkin değişiklik teklifi Millet Meclisi'nde kabul edildi. (17 Nisan'da Cumhuriyet Senatosu'nda kabul edildi.)

15 Nisan- Time dergisine demeç veren İnönü, "*Müttefikler tutumlarını değiştirmezlerse Batı ittifakı yıkılabilir... Yeni şartlarda yeni bir dünya kurulur ve Türkiye de bu dünyada yerini bulur...*" diyerek ABD'nin Kıbrıs siyasetini eleştirdi.

1 Mayıs- Türkiye Radyo Televizyon (TRT) Kurumu kuruldu. (Kanun, 24 Aralık 1963'te kabul edilmişti.)

5 Haziran- ABD Başkanı Johnson, Başbakan İnönü'ye bir mektup göndererek, Türkiye'nin NATO silahlarını kullanarak Kıbrıs'a müdahale edemeyeceğini bildirdi.

6 Haziran- Adalet Partisi Genel Başkanı Ragıp Gümüşpala vefat etti.

7 Haziran- Cumhuriyet Senatosu kısmi yenileme seçimleri 26 ilde yapıldı. (AP: 31, CHP: 19, Bağımsızlar: 1 üyelik kazandı.)

19 Haziran- Kıbrıs için izlenen siyasetle ilgili olarak güven oylamasına başvuran hükümet 194'e karşı 200 oyla güvenoyu aldı.

22 Haziran- Başbakan İnönü, ABD Başkanı Johnson ile görüştü.

5 Temmuz- Talat Aydemir'in idam kararı infaz edildi. (27 Haziran'da Fethi Gürcan'ın idam cezası infaz edildi.)

7 Ağustos- Türk Hava Kuvvetleri'ne bağlı savaş uçakları Kıbrıs'ta Rum mevziilerini bombaladı. (10 Ağustos'ta Türkiye bombalamayı koşullu olarak durdurdu.)

16-18 Ekim- CHP, 17. Kurultayı toplandı. İnönü, yeniden genel başkan seçildi.

30 Ekim- Türk Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin, 24 yıl aradan sonra ilk kez Moskova'ya resmi ziyarette bulundu. (5 Kasım'da Türkiye-SSCB Kültür Antlaşması imzalandı.)

7 Kasım- Celal Bayar, rahatsızlığı nedeniyle serbest bırakıldı.

27-29 Kasım- AP II. Büyük Kongresinde Süleyman Demirel, AP genel başkanlığına seçildi. (Demirel: 1072, Sadettin Bilgiç: 522, Tekin Arıburun: 39, Ali Fuat Başgil: 4 oy aldı.)

1 Aralık- Türkiye ile AET arasında ortaklık kurulmasını öngören ve 12 Eylül 1963'te imzalanan Ankara Antlaşması yürürlüğe girdi.

9 Aralık- 12 Kasım'da Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay'ın gönderdiği mektuptan sonra; Cumhurbaşkanı Gürsel'in başkanlığında, iç huzursuzlukların sebeplerini ve çözüm yollarını tespit etmek üzere 22 Kasım ve 8 Aralık 1964 tarihlerinde Çankaya'da liderler seviyesinde yapılan toplantıların ardından Gürsel tarafından partilerin mutabakata vardığı hususlar yayınlanan bildiriyle açıklandı.

18 Aralık- Demirel, "226 oy temin edersek hükümeti düşürürüz." diyerek CHP'yi uyardı.

1965

13 Şubat- 1965 yılı Bütçesi'nin reddedilmesi nedeniyle İnönü istifa etti.

20 Şubat- Suat Hayri Ürgüplü Hükümeti (AP-YTP-CKMP-MP) kuruldu.

4 Mart- Ürgüplü Hükümeti güvenoyu aldı. (Evet: 231, Hayır: 200)

8 Nisan- Anayasa'yı ihlal suçundan Yüksek Adalet Divanı'nca mahkûm edilenlerin cezalarının kısmen affı hakkında 78 sayılı kanunun 2'nci maddesine bir fıkra eklenmeği hakkındaki kanun kabul edildi.

- 8 Haziran- Devlet Personeli Sendikaları Kanunu kabul edildi. (17 Haziran'da yürürlüğe girdi.)
- 26 Haziran- Milli Eğitim Bakanı Cihat Bilgehan, "*İmam Hatip Okullarını bitirenlerin, ilkokul öğretmeni olabileceklerini*" söyledi.
- 6 Temmuz- Millî İstihbarat (MİT) Teşkilatı Kanunu kabul edildi. (22 Temmuz'da yürürlüğe girdi.)
- 13 Temmuz- Siyasî Partiler Kanunu kabul edildi. (16 Temmuz'da yürürlüğe girdi.)
- 14 Temmuz- Türk Silahlı Kuvvetleri'nde 'piramit'i korumak amacıyla 40 general ve amiral emekliye sevk edildi.
- 31 Temmuz- Alparslan Türkeş, CKMP Genel Başkanlığına seçildi.
- 9-16 Ağustos- Başbakan Ürgüplü başkanlığında bir heyet, SSCB'ye resmi ziyarette bulundu.
- 10 Ekim- 1965 Milletvekili Seçimi yapıldı. (AP: 240, CHP: 134, CKMP: 11, YTP: 19, MP: 31, TİP: 15 milletvekillik kazandı.)
- 22 Ekim- İstanbul Milletvekili Ferruh Bozbeyle Millet Meclis Başkanlığına seçildi.
- 27 Ekim- I. Süleyman Demirel Hükümeti kuruldu.
- 11 Kasım- I. Demirel Hükümeti güvenoyu aldı. (Evet: 252, Hayır: 172)
- 2 Aralık- Nevşehir Senatörü İbrahim Şevki Atasagun Cumhuriyet Senatosu Başkanlığına seçildi.

EK-4 Adalet Partisi Programı (Prensip Maddeleri)⁹⁹⁶

1. Çağdaş Garp Medeniyeti hukukuna ve İnsan Hakları Evrensel beyannamesinde ifadesini bulan zihniyete uygun bir cemiyet düzeni ve Hukuk Devletinin gereği gibi kurulması ve tekemmül ettirilmesi gayemizdir.

2. Devlet, Milletin kendi işlerini gördürmek üzere vücuda getirdiği teşkilâtın ibarettir. Bu itibarla Devlet ile Milleti birbirinden ayıran her türlü görüşü reddederiz. Milletin Devlet idaresiyle kaynaşması ve idareye sürekli olarak iştirak etmesi esastır.

Vatandaş ile âmme otoritesinin ve Devleti teşkil eden müessese ve unsurların hak ve mesuliyetlerinin ve bunların sınırlarının Adalet, Hürriyet, Millî Hâkimiyet ve Cumhuriyet esaslarına uygun şekilde kesin olarak tesbit edilmesi ve her birinin huzur ve emniyet içinde çalışmasının temini gayemizdir.

3. Milletimizi en kısa zamanda kalkındırıp Medenî Garp Milletleri seviyesinde bir refah ve Medeniyete kavuşturarak Vatanımızı bir mamure (bayındır yer) haline getirmek ve bu suretle de Milletimizin istiklâlini ebedileştirmek için yapılacak icraatların Milli şûralar tarafından kabul olunan plânlar dahilinde yapılmasına kati zaruret görmekteyiz.

4. Memleketimizi, vâsıl olduğu (ulaştığı) terâkki (ilerleme, gelişme) merhalesinden geri götürecek her türlü siyasî, içtimaî zihniyeti reddettiğimiz gibi, Milletimizin bir an evvel muasır Medeniyet seviyesine ulaşması için lüzumlu hamlelerin devamlı olarak yapılmasını zarurî görüyoruz.

Bütün âmme hizmetlerinde ve her sahada islâhatçılığı ön plâna almak istiyoruz. Camiasına dahil bulunduğumuz Medeniyet seviyesine «her sahada ve yönde devam edecek olan» ulaşma hamlelerinin ancak Millî Bünye ve Türk Hasletlerine uygun, müstakâr (istikrar bulmuş, yerleşmiş) ve sürekli bir düzen içinde mümkün olabileceğine inanıyoruz.

---

⁹⁹⁶ Adalet Partisi, **Program (Prensip Maddeleri)**, s.1-12.; Adalet Partisi, **Program (Prensip Maddeleri)**, s.1-11.; Adalet Partisi, **Adalet Partisi Programını Büyük Milletimizin Tetkikine Arzeder**, s.1-2.

5. Millî ve Edebî değerleri korumak ve bunların tarihi mâna ve değerlerini belirtmek ve yaymak ve ilim araştırmalarını teşvik etmek müzeleri, kütüphaneleri, güzel sanat ve spor yuvaları çoğaltarak halkın terbiye ve kültür işlerini sağlamak, ilim ve kültürümüzü tesadüflerden kurtaracak akademilerle enstitüleri kurmak hedeflerimizdendir.

6. Çalışma sahasının Vatandaşlara en geniş ölçüde pürüzsüz olarak açık tutulması ve iş hürriyetinin mutlak surette sağlanması lâzımdır. Devletçilik şahsi teşebbüsün bittiği yerde başlar. Ancak zaruret hallerinde tatbik edilir. İktisadî kalkınmamız için yabancı sermayenin teşvikine taraftarız.

Devletin zenginliğini, Milletın zenginliğinde görmekteyiz. Bunun için ağır vergilere taraftar değiliz. Mevcutların da hafifletilmesini istiyoruz.

7. Küçük mülk, küçük sermaye ve imâr hayatı ve faaliyetleri aslında tamamen Millete ait olup, Millî yolların, limanların, münakale ve enerji ve sulama santrallerinin ve şebekelerinin kurulması gibi işlerde Devlet ve mahalli bölgeler birinci derecede vazifelidirler. Partimiz, Hükümet tüccarlığı ve sanayiciliğine muarızdır.

8. Lâikliğı, Din aleyhtarlığı şeklinde anlamıyoruz. Devletin Lâik olması, vatandaşların dinleri ile alâkalarını kesmeleri demek değildir. Her vatandaş, mensup olduğı din ve mezhebin ibadet şekillerini icrada serbesttir.

9. İçtimaî meselelerin hallinde Devlet ile vatandaşların birlikte hareket etmelerini ve içtimai yardımlaşma ve dayanışmanın bir fikir ve şuur halinde yerleşmesini prensip olarak kabul ediyoruz.

10. Millî iradeye dayanmayan her türlü sultayı reddederiz.

11. Milletimizin insanlık camiasında müstakil varlık ve şahsiyet sahibi olmasına milliyetçilik diyor ve bu şekilde milliyetçiliğı, milletlerarası çalışmalarda lüzumlu görüyoruz. Fertlerin şahsiyet sahibi olmaları, milletlerin kuvvet ve kudretlerini teşkil ettiğı gibi, milletlerin de şahsiyetlerini muhafaza etmelerini insanlık âleminin ahenk içinde yaşaması için zarurî sayıyoruz.

12. Türk cemiyetinde içtimaî emniyeti gereğı gibi sağlayacak her türlü tedbirin alınmasını ve lüzumlu müesseseleri meydana getirmesini milletimizin varlığı

ve selâmeti için ön plânda gelen şartlardan saymaktayız. Her Türk vatandaşını yarınından emin halde, huzur ve emniyet içinde yaşatmak gayemizdir.

13. Halk sağlığının teminatını serbest tababetin gelişmesinde ve serbest sağlık müesseselerinin artmasında görüyoruz. Bu netice istihsal edilinceye kadar lüzumlu yerlerde sağlık merkezleri kurulmasına kaniyiz. Devletin daha ziyade koruyucu tababetle en fennî bir şekilde meşgul olmasını doğru buluyoruz. Geri kalmış bölgelerde mahrumiyet zammı verilmek suretiyle doktorlarımızın her köşesine gitmesini temin etmek istiyoruz. Beynelmilel Tabip Odaları Teşkilâtının 12 prensibinden 2 si olan,

a. Sigortalı hasta işçilerin kendi doktorunu seçmek hakkını,

b. Sigortalı hasta işçilerin tedavi müesseselerini seçmek hakkını tanımakla işçilerimizin sağlığını en iyi şekilde korumuş olacağımıza inanıyoruz.

14. Anayasa teminatı ile, Anayasa Mahkemesi ve hür ve müstakil mahkemelerin vücudunu ve her türlü tesirden azade (serbest), Anayasa teminatına sahip istikballerinden emin hâkimlik müessesesini kurmak ve halka ve adalete hizmet etmek düşüncesindeyiz.

Adaletin tecellisinde büyük hizmet ve vazife almış bulunan Avukatlarımızın da meslek ve refah seviyelerini yükseltmek için Avukatlık Kanununun ve vekâlet ücreti mevzuatı ile, yardımlaşma esaslarını yeniden gözden geçirmeyi lüzumlu görmekteyiz.

15. Emek ile sermaye arasındaki çatışmaları önlemek ve bu iki istihsal unsurunun karşılıklı sevgi ve saygı duyguları içinde, ahenkli olarak çalışmasını ağlamak, iktisadî kalkınmanın temel şartlarından biridir. Her vatandaşın müstakil iş sahibi olması gayemizdir.

16. İşçi mevzuunda işçilerimize grev haklarının tanınmasını, kolektif iş akdinin teminini, işsizlik sigortasının ihdasını (kurulmasını), sendika muhtariyetinin Anayasa teminatı altına alınmasını lüzumlu görmekteyiz.

17. İktisadî kalkınma yanında, manevî kalkınmanın da vazgeçilmezliğine inanıyor, ekmeğe dâvası ile ruh yapısını birlikte geliştirmeyi vazife sayıyoruz.

18. Millî Eğitim ile köyde ve şehirde Türk fertlerini hür, müteşebbis başarılı şahsiyetler olarak, aynı zamanda, kendi imkân ve intihabına (seçimine) göre toplumun maddî ve manevî terakkisine yardım edecek bir faaliyette bulunmak mecburiyetinde olduğunu hissedecek şekilde yetiştirilmesi lüzumuna inanıyoruz.

19. İdarî ademi merkeziyetin samimi şekilde tatbikini, mahallî idare fikrinin takviyesini cemiyetimizde nâzım rol oynayan müesseselerin muhtar hale getirilmesini, Demokrasinin teminatı olarak kabul ediyoruz.

Sıkı Merkeziyet sisteminin terk edilerek, tedricen hazırlanacak esaslara göre, muhitin mahalli işlerinde muhtar idareye kavuşturulmasına ve her bakımdan mevzuatımızın ademi merkeziyet icaplarına intibak ettirilmesini istiyor ve bunu millet hâkimiyetinin ve vatan sathında içtimaî gelişmelerin bir zarureti sayıyoruz.

20. İktisadî ve coğrafî bakımdan memleketimizin muhtelif bölgelere ayrılmasını ve her birinin hususiyetlerine göre ayrı tedbirler alınmasını istiyoruz. Ziraat sahasında asıl dâvanın ziraî ıslahat ile birlikte ziraî istihsali arttırmak davası olduğuna inanıyor ve alınacak tedbirlerin bu istikamette olmasını lüzumlu görüyoruz. Ziraatten alınacak vergilerin yine bu maksatla bölgelere bırakılmasını ve aynı zamanda bölgelerin kendi imkânları ile kalkınmalarının sağlanmasını istiyoruz.

21. Memleketimizin yalnız ziraat ile geçinemeyeceğini ve artan nüfusa yeni iş sahaları bulmak icap ettiğini kabul ediyoruz. Kurulacak sanayinin Millî Savunma ve kalkınma mülâhazaları ile yerli ham maddeleri işleme esasına dayanması lâzımdır, ihracatı daha ziyade toprak altı ve toprak üstü servetlerin ve inkişaf edecek sınaî mamullerinin rasyonel şekilde işlenmesiyle arttırmak ve bu yoldan döviz sağlamak mümkündür.

22. Yurdun temeli ve milletin hayat kaynağı olan köylerimizi ve köylülerimizi topyekûn kalkındırmak dâvasını yalnız köylü mevzuu değil, şehirli ile birlikte Türk vatandaşlarının da başlıca varlık şartı telâkki eylemek Türk köylüsünü medenî insanlık haysiyetine yakışır bir refah seviyesinde olmadıkça Türk Milletinin medenî dünyadaki yerini hakkıyla almasına imkân olamayacağı hakikatini millî bir ülkü olarak yaymak, önde gelen prensiplerimizdendir.

23. Parti, kadınlara bütün sahalarda erkeklerin haiz oldukları hakları tanıır ve onların bilhassa aile yuvalarında ve sosyal hayattaki vazifelerini kolaylaştırmak, yetişip yükselmelerini ve bu suretle yeni nesillerin daha iyi yetiştirilmelerini temin için kendilerine her türlü yardımı yapmak lüzumunu milletin istikbali bakımından hayatî görür.

24. Millet murakabesini en tesirli şekilde tamamlayıp kuvvetlendirecek olan basın ve yayın hürriyetini gerçek demokrasilerdeki serbestlik seviyesine çıkarmak, basını, radyoyu ve her türlü yayın vasıtalarını, hükümeti elinde bulunduran partinin kendi politikasına alet olmaktan korumak istiyoruz.

25. Orduyu bütün mülâhaza ve partilerin üstünde, yurt savunması için vazifeli, mukaddes bir kuvvet olarak tanımak ve teşkilâtını memleketin icaplarına göre takviye ederek modern durumunu muhafaza etmeyi prensip olarak kabul etmekteyiz.

26. Memleketimizin istiklâlini, tarihi haklarını ve toprak bütünlüğünü korumak, dış politikamızın temelidir. Her saha milletlerin hukuk eşitliğine ve milletler arasında tesanüde ve işbirliğine taraftarız. Dış politikamızda sadece bu günün politikası ile kapalı kalmayıp, devletimizin ve Türk Milletinin uzak istikbaline ait büyük meseleleri de dinamik ve devamlı olarak takip edeceğiz.

EK-5 26. – 30. T.C. Hükümetleri

26. T.C. Hükümeti (VIII. İnönü Hükümeti)⁹⁹⁷

I. Koalisyon Hükümeti (İsmet İnönü) (20.11.1961 – 25.06.1962)

KONUSU	TARİHİ	SAYISI	RG TARİHİ	RG SAYISI
Hükümet teşkili için Başbakanın görevlendirilmesine ilişkin Cumhurbaşkanlığı yazısı.	10.11.1961	4-396	13.11.1961	10956
Bakanlar Kurulu'nun onaylanmasına ilişkin Başbakanlık yazısı.	20.11.1961	1/1-5289	21.11.1961	10963
Bakanlar Kurulu'nun atamasına ilişkin Cumhurbaşkanlığı yazısı.	20.11.1961	4-404 Ek: 1	21.11.1961	10963

S. NU.	BAKANLIĞI	ADI SOYADI	SEÇİM BÖLGESİ	PARTİSİ	BAŞLAMA TARİHİ	AYRILMA TARİHİ
1	Başbakan	İsmet İnönü	Malatya	CHP	20.11.1961	25.06.1962
2	Devlet Bakanı ve Başbakan Yrd.	Akif Eyidoğan	Zonguldak-CS	AP	20.11.1961	25.06.1962
3	Devlet Bakanı	Turhan Feyzioğlu	Kayseri	CHP	20.11.1961	25.06.1962
4	Devlet Bakanı	Avni Doğan	Kastamonu	CHP	20.11.1961	23.05.1962
		Hıfzı Oğuz Bekata	Ankara-CS	CHP	23.05.1962	25.06.1962
5	Devlet Bakanı	Necmi Ökten	Çorum	AP	20.11.1961	25.06.1962
6	Devlet Bakanı	Nihat Su	Antalya	AP	20.11.1961	25.06.1962

⁹⁹⁷ Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Kuruluşundan Günümüze Hükümetler, Yayına Hazırlayan: Mükremin Kocataşkın, T.C. Başbakanlık Personel ve Prensipler Genel Müdürlüğü, Ankara, 1998, s.229-235.

7	Adalet Bakanı	Sahir Kurutluoğlu	Kon.Sen.-CS	-	20.11.1961	25.06.1962
8	Milli Savunma Bakanı	İlhami Sancar	İstanbul	CHP	20.11.1961	25.06.1962
9	İçişleri Bakanı	Ahmet Topaloğlu	Adana	AP	20.11.1961	25.06.1962
10	Dışişleri Bakanı	Selim Sarper	İstanbul	CHP	20.11.1961	26.03.1962
		Feridun Cemal Erkin	Meclis Dışından	-	26.03.1962	25.06.1962
11	Maliye Bakanı	Şefik İnan	Çanakkale	CHP	20.11.1961	25.06.1962
12	Milli Eğitim Bakanı	Hilmi İncesulu	Çorum	CHP	20.11.1961	25.06.1962
13	Bayındırlık Bakanı	Emin PAKSÜT	Ankara	CHP	20.11.1961	25.06.1962
14	Ticaret Bakanı	İhsan Gürsan	İzmir	AP	20.11.1961	25.06.1962
15	Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı	Suat Seren	İsparta-CS	AP	20.11.1961	25.06.1962
16	Gümrük ve Tekel Bakanı	Şevket Pulatoğlu	Trabzon-CS	AP	20.11.1961	25.06.1962
17	Tarım Bakanı	Cavit Oral	Adana	AP	20.11.1961	25.06.1962
18	Ulaştırma Bakanı	Cahit Akyar	Denizli-CS	AP	20.11.1961	25.06.1962
19	Çalışma Bakanı	Bülent Ecevit	Ankara	CHP	20.11.1961	25.06.1962
20	Sanayi Bakanı	Fethi Çelikbaş	Burdur	CHP	20.11.1961	25.06.1962
21	Basın-Yayın ve Turizm Bakanı	Kamuran Evliyaoğlu	Samsun	AP	20.11.1961	25.06.1962
22	İmar ve İskan Bakanı	Muhittin Güven	İstanbul	AP	20.11.1961	25.06.1962

27. T.C. Hükümeti (IX. İnönü Hükümeti)⁹⁹⁸

II. Koalisyon Hükümeti (İsmet İnönü) (25.06.1962 – 25.12.1963)

KONUSU	TARİHİ	SAYISI	RG	RG SAYISI
Hükümet teşkili için Başbakanın görevlendirilmesine ilişkin Cumhurbaşkanlığı yazısı.	02.06.1962	4-138	06.06.1962	11121
Bakanlar Kurulu'nun onaylanmasına ilişkin Başbakanlık yazısı.	25.06.1962	1/1-2652	27.06.1962	11139
Bakanlar Kurulu'nun atamasına ilişkin Cumhurbaşkanlığı yazısı.	25.06.1962	4-154	27.06.1962	11139

S. NU.	BAKANLIĞI	ADI SOYADI	SEÇİM BÖLGESİ	PARTİSİ	BAŞLAMA TARİHİ	AYRILMA TARİHİ
1	Başbakan	İsmet İnönü	Malatya	CHP	25.06.1962	25.12.1963
2	Devlet Bakanı ve Başbakan Yrd.	Ekrem Alican	Sakarya	YTP	25.06.1962	25.12.1963
3	Devlet Bakanı	Hasan Dinçer	Afyonkarahisar	CKMP	25.06.1962	30.06.1962
	Devlet Bakanı ve Başbakan Yrd.	Hasan Dinçer	Afyonkarahisar	CKMP	30.06.1962	25.12.1963
4	Devlet Bakanı	Turhan Feyzioğlu	Kayseri	CHP	25.06.1962	30.06.1962
	Devlet Bakanı ve Başbakan Yrd.	Turhan Feyzioğlu	Kayseri	CHP	30.06.1962	25.12.1963
5	Devlet Bakanı	Hıfzı Oğuz Bekata	Ankara-CS	CHP	25.06.1962	17.10.1962
		Şevket Raşit Hatipoğlu (Vek.)	Manisa	CHP	17.10.1962	27.10.1962
		Ali Şakir Ağanoglu	Trabzon	CHP	27.10.1962	15.06.1963
		Vefik Pirinççioğlu	Diyarbakır	CHP	15.06.1963	25.12.1963
6	Devlet Bakanı	Raif Aybar	Ankara	YTP	25.06.1962	25.12.1963

⁹⁹⁸ Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Kuruluşundan Günümüze Hükümetler, s.237-243.

7	Devlet Bakanı	Necmi Ökten	Çorum	Bağımsız	25.06.1962	25.12.1963
8	Adalet Bakanı	Abdülhak Kemal Yörük	Ankara	CKMP	25.06.1962	25.12.1963
9	Milli Savunma Bakanı	İlhami Sancar	İstanbul	CHP	25.06.1962	25.12.1963
10	İçişleri Bakanı	Sahir Kurutluoğlu	Kon.Sen.-CS	-	25.06.1962	10.10.1962
		Orhan Öztrak (Vek.)	Tekirdağ	CHP	10.10.1962	17.10.1962
		Hıfzı Oğuz Bekata	Ankara-CS	CHP	17.10.1962	04.10.1963
		Vefik Pirinçcioğlu (Vek.)	Manisa	CHP	04.10.1963	18.10.1963
		İlyas Seçkin	Ankara	CHP	18.10.1963	25.12.1963
11	Dışişleri Bakanı	Feridun Cemal Erkin	Meclis Dışından	-	25.06.1962	25.12.1963
12	Maliye Bakanı	Ferit Melen	Meclis Dışından	-	25.06.1962	25.12.1963
13	Milli Eğitim Bakanı	Şevket Raşit Hatipoğlu	Manisa	CHP	25.06.1962	08.06.1963
		İlhami Sancar (Vek.)	İstanbul	CHP	08.06.1963	10.06.1963
		İbrahim Öktem	Bursa	CHP	10.06.1963	25.12.1963
14	Bayındırlık Bakanı	İlyas Seçkin	Ankara	CHP	25.06.1962	18.10.1963
		Arif Hikmet Onat	Ordu	CHP	18.10.1963	25.12.1963
15	Ticaret Bakanı	Muhlis Ete	Ankara	CHP	25.06.1962	15.06.1963
		Ahmet Oğuz	İstanbul	CKMP	15.06.1963	25.12.1963

16	Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı	Yusuf Azizoğlu	Diyarbakır	YTP	25.06.1962	26.10.1963
		Fahrettin Kerim Gökay (Vek.)	İstanbul	YTP	26.10.1963	05.11.1963
		Fahrettin Kerim Gökay	İstanbul	YTP	05.11.1963	25.12.1963
17	Gümrük ve Tekel Bakanı	Orhan Öztrak	Tekirdağ	CHP	25.06.1962	25.12.1963
18	Tarım Bakanı	Mehmet İzmen	Giresun-CS	YTP	25.06.1962	25.12.1963
19	Ulaştırma Bakanı	Rıfat Öçten	Sivas-CS	YTP	25.06.1962	07.06.1963
		Raif Aybar (Vek.)	Ankara	YTP	07.06.1963	11.06.1963
		İhsan Şeref Dura	Kastamonu	Bağımsız	11.06.1963	25.12.1963
20	Çalışma Bakanı	Bülent Ecevit	Ankara	CHP	25.06.1962	25.12.1963
21	Sanayi Bakanı	Fethi Çelikbaş	Burdur	CHP	25.06.1962	25.12.1963
22	Basın-Yayın ve Turizm Bakanı	Celal Karasapan	Afyonkarahisar-CS	CKMP	25.06.1962	15.06.1963
		Nurettin Ardiçoğlu	Elazığ	CKMP	15.06.1963	25.12.1963
23	Turizm ve Tanıtma Bakanı (*)	Nurettin Ardiçoğlu	Elazığ	CKMP	25.06.1962	25.12.1963
24	İmar ve İskan Bakanı	Fahrettin Kerim Gökay	İstanbul	YTP	25.06.1962	05.11.1963
		Hayri Mumcuoğlu	Tekirdağ	Bağımsız	05.11.1963	25.12.1963

(*) Bakanlığın adı, 265 sayılı Kanunla Turizm ve Tanıtma Bakanlığı olarak değiştirilmiş, Nurettin Ardiçoğlu bakan olarak atanmıştır.

28. T.C. Hükümeti (X. İnönü Hükümeti)⁹⁹⁹

III. Koalisyon Hükümeti (İsmet İnönü) (25.12.1963 – 20.02.1965)

KONUSU	TARİHİ	SAYISI	RG	RG SAYISI
Hükümet teşkili için Başbakanın görevlendirilmesine ilişkin Cumhurbaşkanlığı yazısı.	14.12.1963	4-399	25.12.1963	11590
Bakanlar Kurulu'nun onaylanmasına ilişkin Başbakanlık yazısı.	25.12.1963	1/1-5799	25.12.1963	11590
Bakanlar Kurulu'nun atamasına ilişkin Cumhurbaşkanlığı yazısı.	25.12.1963	4-400	25.12.1963	11590

S. NU.	BAKANLIĞI	ADI SOYADI	SEÇİM BÖLGESİ	PARTİSİ	BAŞLAMA TARİHİ	AYRILMA TARİHİ
1	Başbakan	İsmet İnönü	Malatya	CHP	25.12.1963	20.02.1965
2	Devlet Bakanı ve Başbakan Yrd.	Kemal Satır	Elazığ	CHP	25.12.1963	20.02.1965
3	Devlet Bakanı	İbrahim Saffet Omay	Ankara-CS	CHP	25.12.1963	20.02.1965
4	Devlet Bakanı	Malik Yolaç	İstanbul	Bağımsız	25.12.1963	20.02.1965
5	Devlet Bakanı	Vefik Pirinççioğlu	Diyarbakır	CHP	25.12.1963	14.03.1964
		Nüvit Yetkin	Malatya-CS	CHP	14.03.1964	20.02.1965
6	Adalet Bakanı	Sedat Çumralı	Konya-CS	CHP	25.12.1963	11.12.1964
		Sırrı Atalay	Kars-CS	CHP	11.12.1964	20.02.1965
7	Milli Savunma Bakanı	İlhami Sancar	İstanbul	CHP	25.12.1963	20.02.1965
8	İçişleri Bakanı	Orhan Öztrak	Tekirdağ	CHP	25.12.1963	20.02.1965

⁹⁹⁹ Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Kuruluşundan Günümüze Hükümetler, s.245-251.

9	Dışişleri Bakanı	Feridun Cemal Erkin	Meclis Dışından	-	25.12.1963	20.02.1965
10	Maliye Bakanı	Ferit Melen	Meclis Dışından	-	25.12.1963	20.02.1965
11	Milli Eğitim Bakanı	İbrahim Öktem	Bursa	CHP	25.12.1963	20.02.1965
12	Bayındırlık Bakanı	Arif Hikmet Onat	Ordu	CHP	25.12.1963	20.02.1965
13	Ticaret Bakanı	Fenni İslimyeli	Balıkesir	CHP	25.12.1963	20.02.1965
14	Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı	Kemal Demir	Bolu	CHP	25.12.1963	20.02.1965
15	Gümrük ve Tekel Bakanı	Mehmet Yüceler	Kayseri	CHP	25.12.1963	20.02.1965
16	Tarım Bakanı	Turan Şahin	Muğla	CHP	25.12.1963	20.02.1965
17	Ulaştırma Bakanı	Ferit Alpiskender	Manisa-CS	CHP	25.12.1963	11.12.1964
		Mahmut Vural	Sivas	CHP	11.12.1964	20.02.1965
18	Çalışma Bakanı	Bülent Ecevit	Ankara	CHP	25.12.1963	20.02.1965
19	Sanayi Bakanı	Muammer Erten	Manisa	CHP	25.12.1963	20.02.1965
20	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı	Hüdai Oral	Denizli	CHP	25.12.1963	20.02.1965
21	Turizm ve Tanıtma Bakanı	Ali İhsan Göğüş	Gaziantep	CHP	25.12.1963	20.02.1965
22	İmar ve İskan Bakanı	Celalettin Uzer	Eskişehir	CHP	25.12.1963	11.12.1964
		Sadık Kutlay	İçel	CHP	11.12.1964	20.02.1965
23	Köyüşleri Bakanı	Lebit Yurdoğlu	İzmir	CHP	25.12.1963	20.02.1965

29. T.C. Hükümeti (Ürgüplü Hükümeti)¹⁰⁰⁰

IV. Koalisyon Hükümeti (Suat Hayri Ürgüplü) (20.02.1965 – 27.10.1965)

KONUSU	TARİHİ	SAYISI	RG TARİHİ	RG SAYISI
Hükümet teşkili için Başbakanın görevlendirilmesine ilişkin Cumhurbaşkanlığı yazısı.	16.02.1965	4-34	22.02.1965	11935
Bakanlar Kurulu'nun onaylanmasına ilişkin Başbakanlık yazısı.	19,20.02.1965	1/1-1190	22.02.1965	11935
Bakanlar Kurulu'nun atamasına ilişkin Cumhurbaşkanlığı yazısı.	20.02.1965	4-43	22.02.1965	11935

S. NU.	BAKANLIĞI	ADI SOYADI	SEÇİM BÖLGESİ	PARTİSİ	BAŞLAMA TARİHİ	AYRILMA TARİHİ
1	Başbakan	S.Hayri Ürgüplü	Kayseri-CS	Bağımsız	20.02.1965	27.10.1965
2	Devlet Bakanı ve Başbakan Yrd.	Süleyman Demirel	Meclis Dışından	-	20.02.1965	27.10.1965
3	Devlet Bakanı	Hüseyin Ataman	Ankara	MP	20.02.1965	27.10.1965
4	Devlet Bakanı	Mehmet Altınsoy	Niğde	CKMP	20.02.1965	27.10.1965
5	Devlet Bakanı	Şekip İnal	Hatay	YTP	20.02.1965	27.10.1965
6	Adalet Bakanı	İrfan Baran	Konya	CKMP	20.02.1965	29.07.1965
		İhsan Köknel	Ankara	Bağımsız	29.07.1965	27.10.1965
7	Milli Savunma Bakanı	Hasan Dinçer	Afyonkarahisar	CKMP	20.02.1965	07.08.1965
		Hazım Dağlı	Çankırı-CS		07.08.1965	27.10.1965
8	İçişleri Bakanı	İsmail Hakkı Akdoğan	Yozgat	MP	20.02.1965	29.07.1965
		İzzet Gener	Niğde-CS	Bağımsız	29.07.1965	27.10.1965
9	Dışişleri Bakanı	Hasan Esat Işık	Meclis Dışından	-	20.02.1965	27.10.1965
10	Maliye Bakanı	İhsan Gürsan	İzmir	AP	20.02.1965	27.10.1965

¹⁰⁰⁰ Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Kuruluşundan Günümüze Hükümetler, s.253-259.

11	Milli Eğitim Bakanı	Cihat Bilgehan	Balıkesir	AP	20.02.1965	27.10.1965
12	Bayındırlık Bakanı	Orhan Alp	Meclis Dışından	-	20.02.1965	27.10.1965
13	Ticaret Bakanı	Macit Zeren	Amasya-CS	AP	20.02.1965	27.10.1965
14	Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı	Faruk Sükan	Konya	AP	20.02.1965	27.10.1965
15	Gümrük ve Tekel Bakanı	Ahmet Topaloğlu	Adana	AP	20.02.1965	27.10.1965
16	Tarım Bakanı	Turhan Kapanlı	Sakarya-CS	YTP	20.02.1965	27.10.1965
17	Ulaştırma Bakanı	Mithat San	Gaziantep	YTP	20.02.1965	29.07.1965
		Kazım Yurdakul	Sakarya-CS	Bağımsız	29.07.1965	27.10.1965
18	Çalışma Bakanı	İhsan Sabri Çağlayangil	Bursa-CS	AP	20.02.1965	27.10.1965
19	Sanayi Bakanı	Ali Naili Erdem	İzmir	AP	20.02.1965	27.10.1965
20	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı	Mehmet Turgut	Afyonkarahisar	AP	20.02.1965	27.10.1965
21	Turizm ve Tanıtma Bakanı	Ömer Zekai Dorman	İstanbul	MP	20.02.1965	26.08.1965
		İsmail Hakkı Akdoğan	Yozgat		26.08.1965	27.10.1965
22	İmar ve İskan Bakanı	Recai İskenderoğlu	Diyarbakır	YTP	20.02.1965	27.10.1965
23	Köyişleri Bakanı	Seyfi Öztürk	Eskişehir	CKMP	20.02.1965	07.08.1965
		Mustafa Kepir	Yozgat		07.08.1965	27.10.1965

30. T.C. Hükümeti (I. Demirel Hükümeti)¹⁰⁰¹

I. Demirel Hükümeti (Süleyman Demirel) (27.10.1965 – 03.11.1969)

KONUSU	TARİHİ	SAYISI	RG	RG SAYISI
Hükümet teşkili için Başbakanın görevlendirilmesine ilişkin Cumhurbaşkanlığı yazısı.	23.10.1965	4-380	28.10.1965	12138
Bakanlar Kurulu'nun onaylanmasına ilişkin Başbakanlık yazısı.	27.10.1965	1/1-9292	28.10.1965	12138
Bakanlar Kurulu'nun atamasına ilişkin Cumhurbaşkanlığı yazısı.	27.10.1965	4-383	28.10.1965	12138

S. NU.	BAKANLIĞI	ADI SOYADI	SEÇİM BÖLGESİ	PARTİSİ	BAŞLAMA TARİHİ	AYRILMA TARİHİ
1	Başbakan	Süleyman Demirel	Isparta	AP	27.10.1965	03.11.1969
2	Devlet Bakanı (*)	Cihat Bilgehan	Balıkesir	AP	27.10.1965	12.11.1966
		Cihat Bilgehan (Vek.)	Balıkesir	AP	12.11.1966	26.11.1966
3	Devlet Bakanı	Refet Sezgin	Çanakkale	AP	27.10.1965	01.04.1967
		Hüsamettin Atabeyli	Erzincan	AP	01.04.1967	03.11.1969
4	Devlet Bakanı (**)	Kamil Ocak	Gaziantep	AP	27.10.1965	22.05.1969
		Hüsamettin Atabeyli (Vek.)	Erzincan	AP	22.05.1969	05.06.1969
5	Devlet Bakanı	Ali Fuat Alişan	Samsun	AP	27.10.1965	01.04.1967
		Sadık Tekin Müftüoğlu	Zonguldak	AP	01.04.1967	03.11.1969
6	Devlet Bakanı (***)	Seyfi Öztürk	Eskişehir	AP	01.04.1967	03.11.1969

---

¹⁰⁰¹ Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Kuruluşundan Günümüze Hükümetler, s.261-267.

7	Adalet Bakanı	Hasan Dinçer	Konya	AP	27.10.1965	30.07.1969
		Hidayet Aydın	-CS	Bağımsız	30.07.1969	03.11.1969
8	Milli Savunma Bakanı	Ahmet Topaloğlu	Adana	AP	27.10.1965	03.11.1969
9	İçişleri Bakanı	Faruk Sükan	Konya	AP	27.10.1965	30.07.1969
		Ragıp Üner	-CS	Bağımsız	30.07.1969	03.11.1969
10	Dışişleri Bakanı	İhsan Sabri Çağlayangil	Bursa-CS	AP	27.10.1965	03.11.1969
11	Maliye Bakanı	İhsan Gürsan	İzmir	AP	27.10.1965	29.10.1966
		Ahmet Topaloğlu	Adana	AP	12.11.1966	12.11.1966
		Cihat Bilgehan	Balıkesir	AP	03.11.1969	03.11.1969
12	Milli Eğitim Bakanı	Orhan Dengiz	Uşak	AP	27.10.1965	01.04.1967
		İlhami Ertem	Edirne	AP	01.04.1967	03.11.1969
13	Bayındırlık Bakanı	Etem Erdiç	Kütahya-CS	AP	27.10.1965	01.04.1967
		Orhan Alp	Ankara	AP	01.04.1967	03.11.1969
14	Ticaret Bakanı	Macit Zeren	Amasya-CS	AP	27.10.1965	23.08.1966
		Cihat Bilgehan (Vek.)	Balıkesir	AP	23.08.1966	06.09.1966
		Sadık Tekin Müftüoğlu	Zonguldak	AP	06.09.1966	01.04.1967
		Ahmet Türkel	Bursa	AP	01.04.1967	03.11.1969
15	Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı	O. Edip Somunoğlu	Erzurum-CS	AP	27.10.1965	01.04.1967
		Vedat Ali Özkan	Kayseri	AP	01.04.1967	03.11.1969
16	Gümrük ve Tekel Bakanı	İbrahim Tekin	Adana	AP	27.10.1965	09.12.1968
		Nahit Menteşe	Aydın	AP	09.12.1968	03.11.1969
17	Tarım Bakanı	Bahri Dağdaş	Konya	AP	27.10.1965	10.08.1969
		Mesut Erez	Kütahya	AP	10.08.1969	03.11.1969

18	Ulaştırma Bakanı	Seyfi Öztürk	Eskişehir	AP	27.10.1965	01.04.1967
		Sadettin Bilgiç	İstanbul	AP	01.04.1967	30.07.1969
		Mehmet İzmen	-CS	Bağımsız	30.07.1969	03.11.1969
19	Çalışma Bakanı	Ali Naili Erdem	İzmir	AP	27.10.1965	05.12.1968
		Seyfi Öztürk (Vek.)	Eskişehir	AP	05.12.1968	16.12.1968
		Turgut Toker	Ankara	AP	16.12.1968	03.11.1969
20	Sanayi Bakanı	Mehmet Turgut	Bursa	AP	27.10.1965	03.11.1969
21	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı	İbrahim Deriner	Meclis Dışından	-	27.10.1965	01.04.1967
		Refet Sezgin	Çanakkale	AP	01.04.1967	03.11.1969
22	Turizm ve Tanıtma Bakanı	Nihad Kürşad	İzmir	AP	27.10.1965	03.11.1969
23	İmar ve İskan Bakanı	Haldun Menteşoğlu	Muğla-CS	AP	27.10.1965	03.11.1969
24	Köyişleri Bakanı	Sabit Osman Avcı	Artvin	AP	27.10.1965	01.04.1967
		Turgut Toker	Ankara	AP	01.04.1967	16.12.1968
		Selahattin Kılıç	Samsun	AP	16.12.1968	03.11.1969
25	Orman Bakanı (****)	Sabit Osman Avcı	Artvin	AP	27.10.1965	03.11.1969

(*) Bu bakanlık, 26.11.1966 tarihinde kaldırılmıştır.

(**) Bu bakanlık, 05.06.1969 tarihinde kaldırılmıştır.

(***) Bu bakanlık, 01.04.1967 tarihinde kurulmuştur.

(****) Bu bakanlık, 07.08.1969 tarihinde kurulmuştur.

**EK-6 Devlet Başkanı Cemal Gürsel'in AP Genel Başkanı Ragıp Gümüşpala'ya
Gönderdiği 14 Temmuz 1961 Tarihli Uyarı Mektubu¹⁰⁰²**

14.7.1961

Sayın Ragıp Gümüşpala

Em.Org. Adalet Partisi Genel Bşk. Genel Merkez vasıtasıyla

Necatibey Cad. No: 61 ANKARA

Azizim Gümüşpala,

Adalet Partisi'nin meş'um (uğursuz) faaliyetleri hakkında artık sizinde bilgi sahibi olmanız lazımdır. Sizin hüsnü niyetinizin arkasında memlekette ne mühim ve tehlikeli bir oyun oynandığını fark etmediğinizi kabul *edemiyorum*.

Bulduğunuz ahval içinde partinizin faaliyet metotlarının memleketi korkunç buhranlara sürükleyecek çok kötü bir yol olduğunu artık anlamalısınız ve kanaatimce de anlıyorsunuz. Şu halde, partiniz bilerek memleket ve Türk Milleti için büyük felaketlere müncer olacak bir faaliyet tarzı içinde bulunmaktadır. Sizin gibi ordunun en yüksek kademesine kadar yükselmiş bir generalin bu feci gayretlere baş tutması aklın ve havsalanın alacağı (aklın kabul edeceği) bir şey değildir.

Muhterem Generalim,

Anayasa'nın oylamaya sunulması sırasında bakınız partiniz halka neleri telkin etmiştir:

Anayasa'ya hayır deyiniz ki hayırlı olsun. Anayasa'ya bayrağımızın rengi olan kırmızı rengi kullanınız. Anayasa'ya evet dersanız Menderes'i asacaklar. Anayasa'ya evet dersanız komünistler gelecek memleketi alacaklar. Anayasa'ya sosyal kelimesini onun için koydular. Ayrıca partiyi kuvvetlendirmek için de Demokrat Partiyi yeniden kuruyoruz, *zamani gelince intikam alacağız*. Yassıada'dakileri kurtaracağız. İşte böylece masum köylü çevrelerinde kışkırtıcı gayretler sarfedilmektedir.

---

¹⁰⁰² **Cumhuriyet**, 25.7.1961, s.1, 5. Aileden alınan belgede "*kabul edemiyorum*" yerine "*kabul ediyorum*" yazılmıştır. Ayrıca "*Zamani gelince intikam alacağız*" ifadesi aileden alınan belgede bulunmamaktadır. **Ragıp Gümüşpala Aile Arşivi**.

Aziz dostum,

Bunlar ne demektir, bunlar nasıl çalışma tarzıdır? Bu türlü faaliyetler milleti ve memleketi nereye götürür? Böyle bir taktikle çalışan insanların yarın memleketi nasıl bir zihniyetle idare edeceklerini düşünmek her vatanperver vatandaşı için dehşet verici değil midir?

Bu ahval içinde siz hâlâ iyi yolda bulunduğunuzu söyleyebilirsiniz. Filhakika siz bütün bunları her zaman olduğu gibi, ret ve inkâr edeceksiniz. Fakat iyi biliniz ki, hükümet elinde partinizin bu faaliyetleri hakkında çok hazin bilgiler toplanmıştır.

Esasen, partiniz kuruluş tarzına göre, başka türlü çalışmasına imkân da yoktur. Çünkü bütün idare heyetlerinde ve onların emrinde eski DP elemanları bulunmaktadır.

Eski devrin mesuliyetsiz ve yağma idaresine alışmış bu adamların temiz ve dürüst bir demokratik nizama yönelmesi ve bunu millete telkine çalışması nasıl mümkün olabilir? Anayasa'yı anlama ve anlatmadaki tutumunuz bunu açıkça göstermiyor mu?

Muhterem Başkan,

Birkaç defa yaptığım beyanlarla ve yaptığımız iki konuşmada sizi uyarmaya çalıştım. Fakat siz bunları anlamaz gözüktünüz veya öyle gözükmeğe mecbur edildiniz. Sizce bunlar, geçici bir söz veya tehditten ibaret ve gayri mühim sayılabilir. Fakat benim için asla böyle değildir. Tarihe, millete ve bütün dünyaya karşı deruhte ettiğim mesuliyetleri bilen bir adam olarak memleketi suriş (karışıklık) ve kargaşalığa götüreceği gayret ve faaliyetlere müsamaha etmeyeceğimi kat'i olarak size bildirmek mecburiyetindeyim.

Partinizde esaslı bir tasfiye yapmadıkça ve milletçe de bilinen çok fena çalışma yollarından ayrılıp temiz ve demokratik nizamın istediği nezih gayretlere yönelmedikçe sizi, hatta bir parti olarak dahi kabul etmek benim için mümkün değildir. Bugün memlekette ekilen düşmanlık ve intikam tohumlarının yarın milletimize ne büyük ıstıraplar getireceğini fark edemeyecek kadar kısa görüşlü veya gözleri hırsıyla kapanmış insanların devlet idaresine karışma hevesleri hazin ve feci bir gaflet olduğundan şüphe edilemez. Halen üzerinde bulunduğunuz hatalı ve tehlikeli yoldan ayrılıp yönünüzü aydınlık ve temiz istikamete döndürmenizi, vatanperverlik hislerinize hitap ederek tavsiye ederim.

Tarihin hakkında vereceği feci ve hazin hükümler, yalnız sizin askerî şerefinizi kaybetmenizle kalmayacak, nesilleriniz de yaşıadığı müddetçe bu şaşmaz hükümlerin azap ve ıstırabını çekeceklerdir.

Bir asker, herhangi bir harekete karar verirken milletini ve memleketini düşünmekle beraber kendi şerefini ve tarihe mal olacak hükümleri de hesaba katmak zorundadır.

Bu hükümler, size ait kuşakları, bütün hayatları boyunca başlarını yere eğmeye mecbur etmemelidir. İhtirastan kurtulup düşünmek ve çok düşünmek lazımdır.

Sel mlar.

Orgeneral Cemal G rsel

EK-7 AP Genel Başkanı Ragıp Gümüşpala'nın Devlet Başkanı Cemal Gürsel'in Uyarı Mektubuna İlişkin 25 Temmuz 1961 Tarihli Yazılı Beyanatı¹⁰⁰³

Sayın Devlet Başkanının 14 Temmuz 1961 tarihli mektubunu bir hafta evvel almıştım. Üzüntü ile ifade etmek isterim ki, bugüne kadar bu mevzuda partimizin müdafaası yapılmamış ve fakat malûm siyasi teşekküller tarafından türlü tezvîr (yalan dolan, dedikodu) ve iftiralarla partimiz ve onun tertemiz mensupları hakkında üst kademelere yanlış malûmat verilmiştir.

Sayın Devlet Başkanına iki defa yazılı olarak ve iki defa da sözlü olarak Adalet Partisi'nin tutumunu arz etmiştim. Şahsıma ait olan ve bugünkü Cumhuriyet gazetesinde intişar eden bu mektubun bu suretle açıklanmasını üzüntü ile müşahade ettim. Aynı zamanda milyonları kaplayan AP mensuplarının da bundan ıstırap duyduklarına eminim.

Sayın Devlet Başkanımıza hakikatleri açıklayıcı yeni ve mufassal (ayrıntılı) bir mektubu bugün gönderiyorum.

Yeni Anayasamızın yürürlüğe girdiği ve siyasi partilerin artık yepyeni bir zihniyetin teminatı altında bulunduğu inandığımız şu anda bir siyasi teşekkül için bundan daha büyük bir hayal kırıklığı olamaz.

YTP Genel Başkanı son gezilerinde ve her gittiği yerde: 'Biz Demokrat Parti'nin yerine oturduk' diye tekrarlar, diğer taraftan CKMP lideri '46 Ruhunu biz devam ettiriyoruz' der. Bütün eski demokratları saflarına davet eder ve her iki parti de bunlara en üst kademelerinde vazife verirken ve hatta CHP de bu vatandaşları saflarına çağırırken, AP kadrolarında eski DP'ye mensup şahısların bulunması acaba neden tasvip edilmemektedir? Kaldı ki biz partimizde vazife almış bulunan bu vatandaşların suçsuz olduklarına inanıyoruz. Eğer içlerinde suçlu olanlar varsa, bunların mahkemeye sevk edilmeleri ve siyasi haklarından mahrum kılınmaları icap etmektedir.

---

¹⁰⁰³ Cumhuriyet, 26.7.1961.

Devlet kudreti her Őeye kadirdir. Eęer Adalet Partisi'nin laęvı dūŐunūlūyorsa, bunun tarihē mesuliyetini mūdrik olarak millet huzurunda ifade edilmesini temenni etmekteyiz. Ancak, bōyle bir tedbirin ilerideki siyasi inkiŐaflarda (geliŐmelerde) dengeyi būsbtūn bozacaęını ve iktisadē huzursuzluęun da azalmayacaęını ifade etmek isteriz. Bu suretle, partimiz, tarihē vazifesini yaptıęına kani bulunarak huzur duyuyor ve memleketi sūkūna kavuŐturmaya çalıŐmakta devam edeceęini bildirmekle Őeref duyuyor.

EK-8 Partiler Arası Müşterek Beyanname.¹⁰⁰⁴

Ankara, 5 Eylül 1961

Siyasî hayatımızı verimsiz, zararlı ve hatta tehlikeli çekişmelerden kurtarmak,

Partiler arası münasebetlerde medeni ve seviyeli bir ortam yaratmak ve 27 Mayıs İhtilâlinin asıl gayesini teşkil eden Demokratik Hukuk Devletini fiilen gerçekleştirmek için,

Vatansever Türk halkının duygularına ve Türk basınının iyi niyetli temennilerine uygun olarak,

Milli Birlik Komitesinin teşebbüs ve davetiyle toplanan Yuvarlak Masa Alt Kademe Konferansında Komite Üyelerinden müteşekkil Başkanlık Divanınca hazırlanan ve ittifakla kabul edilen gündemin ihtiva ettiği maddeler, Partilerimizin Genel Sekreterleri Başkanlığındaki yetkili heyetlerin huzurlarıyla ve anlayış havası içinde müzakere edilmiş ve her konuda tam bir görüş birliği sağlanarak bu müşterek beyannamenin Milli Birlik Komitesi Başkanı ve Devlet Başkanı Sayın Orgeneral Cemal GÜRSEL'in huzurunda tarafımızdan imzalanmak suretiyle ve bir taahhüt vesikası halinde Büyük Türk Milletine ilanı kararlaştırılmıştır.

Hukuk dışı tutum ve davranışları ile gayri meşru bir baskı ve zulüm idaresi haline gelmiş olan bir iktidara karşı,

Türk Milletinin vicdanından yükselen emre uyarak milletin direnme hakkını kullanan Türk Silahlı Kuvvetlerinin,

Hiçbir zümre veya siyasi teşekkül lehine olmaksızın gerçekleştirmiş bulunduğu 27 Mayıs İhtilâlinin siyasi maksatlarla, her ne suretle olursa olsun istismarına müsaade etmeyeceğimizi kesin olarak beyan ve

Bu ihtilâlin yıktığı ve milli vicdanın mahkûm ettiği Demokrat Parti zihniyetini ve onu temsile veya devam ettirmeye teşebbüs maiyetindeki her türlü davranışı şiddetle red ederiz.

---

¹⁰⁰⁴ CCGA, Kutu Nu: 4/77, Fihrist Nu: 2268/10.

İhtilal sonrası şartları içinde mümkün olan en geniş temsil esasına dayanılarak teşkil edilen Kurucu Meclisin hazırladığı ve Türk Milletinin tasvip ve kabul ettiği yeni Anayasamıza göre Demokratik Siyasi hayatımızda görev almış partiler olarak bir bütün halinde millete mal olmuş ATATÜRK Devrimlerini koruyacağız ve devrimler aleyhindeki her türlü davranışların karşısında olacağız.

Anayasa ile teminat altına alınmış bulunan Din ve Vicdan Hürriyetine saygı göstermek başlıca vazifelerimizdendir.

Herhangi bir siyasi partinin Din ve Vicdan Hürriyetine saygısızlık göstereceğine dair veya bu hususta vatandaşları şüphe ve tereddüde sevk edecek mahiyette olan propagandalar yapmanın,

Her ne suretle olursa olsun dini duyguları istismar etmenin,

Nüfuz veya siyasi başarı sağlama maksadıyla vatandaşlar arasında bulunmanın memleket sevgisiyle bağdaşmayacağını ifade ve bu gibi beyan ve davranışlara müsaade etmemeyi taahhüt ederiz.

Türk Adaletine inanıyoruz.

Siyasi Partiler olarak Yüksek Adalet Divanının vereceği hükümlere tesir edebilecek herhangi bir beyanda bulunmayacağız ve hiçbir safhasında bu hükümlerin tartışılmasına veya istismarına meydan vermeyeceğiz.

İhtilalin ilk gününde olduğu gibi bu gün de Milli İradeyi tam olarak tecelli ettirme azim ve kararını ifade ve teyid eden Milli Birlik Komitesinin ve tarafsız idarenin, eşit şartlar altında serbest ve dürüst seçimleri gerçekleştireceğine inanıyoruz.

Anayasanın ve Seçim Kanununun siyasi partilere ve vatandaşlara tanıdığı meşru ve kanuni itiraz haklarının kullanılması tabiidir. Ancak yapılacak seçimleri gölgelendirecek ve vatandaşların zihinlerinde şüphe ve tereddüt yaratacak haksız ve mesnetsiz iddiaların ortaya atılmasını, demokratik düzen ve milli huzur aleyhine bir davranış saymaktayız.

Amme hizmetlerinin her türlü partizan baskı ve müdahalelerden masun tutulmasını yeni Anayasanın teminat hükümlerine ve müesseselerine göre idare

hayatımızın devamlılığının ve tarafsızlığının sağlanmasını partilerimiz vatani bir vecibe olarak kabul ve taahhüt ederler.

İnsan hak ve hürriyetlerine dayanan demokratik ve laik cumhuriyet ilkelerine ve devletin ülkesi ve milletiyle bölünmezliği temel hükmüne aykırı olarak aşırı sol (Komünizm) ve aşırı sağ (İrkçılık) ve her türlü totaliter zihniyete, bölgencilik, ayırıcılık, husumet ve öç alma gibi yıkıcı cereyanlara, partilerimiz karşı koyacaklardır.

Siyasi partilerden birinin diğerine karşı husumet cephesi teşkilini esas tutan bir görüşle faaliyet göstermesinin milli birliği zedeleyici, milli huzuru bozucu, demokratik düzenin yerleşmesini zorlaştırıcı ve dolayısıyla milli bekamızı tehlikeye düşürücü neticeler yaratacağı hususunda mutabakat halindeyiz.

Partilerin ocak ve bucak teşkilatının yeniden ihya edilip edilmemesinin genel seçimler sonunda teşekkül edecek Türkiye Büyük Millet Meclisinin takdir edeceği bir konu olduğu hususunda görüş birliğine sahibiz.

Orman davasını milli bir dava olarak bütün vatandaşlara benimsetmeyi vazife sayıyoruz ve bu konuda Anayasa ihlaline yol açabilecek her türlü zararlı propagandayı reddediyoruz.

Milli bir hüviyet almış bulunan dış politikamızın, milli menfaatlerimize zarar getirebilecek mahiyetteki tartışmalara konu edilmemesi lüzumuna kaniiz.

Seçim öncesi ve seçim sonrası siyasi gerginliğin memleket menfaatlerini zedeleyici bir mahiyet almaması için siyasi partilerin medeni ve seviyeli ölçüler içinde faaliyet göstermeleri ve karşılıklı münasebetlerini hal'de ve gelecekte iktidarda ve muhalefette demokratik bir anlayışla düzenlemeleri gerektiğine inanıyoruz.

Aziz milletimize hizmetlerini arzeden siyasî teşekküller olarak bu müşterek beyanname muhtevasının partilerimiz ve vatandaşlarımız tarafından benimsenmesi için bütün gücümüzle çalışacağımızı, milli menfaatlerimizin gerektirdiği bu esasların ihlali teşebbüslerine müsamaha göstermeyeceğimizi beyan ve taahhüt ederiz.

CUMHURBAŞKANLIĞI	
GEMAL CÜCEL ARŞİVİ	
Yer	No: H/B-5...
Özellik	...
Doz	...
Foto	...

SIYASİ PARTİLER :

İMZALARI :

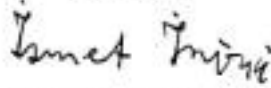
Adalet Partisi Genel Başkanı

Ragıp Gümüşpaşa

Cumhuriyet Halk Partisi
Genel Başkanı

İsmet İnönü

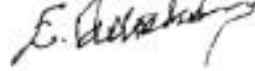
Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi
Genel Başkanı Yerine Başkan Vekili

Alınış Oğuz

Memleketçi Serbest Parti
Genel Başkanı

Enver Adakan

Yeni Türkiye Partisi Genel Başkanı

Ekrem Alican

Genel Kurul
Genel Kurul Arivi
Tarih: 19/4/3-3
O. İsmaili
Dosya No:
F.İ.İ.İ. No: 2002-3

MİLLİ HİMLİK KOMİTESİ ÜYELERİ

Ekrem ACUNER

Refet AKDOĞAN

Kadir KAPLAN

Osman KURBAN

Sami KÜÇÜK

Free wing

Osman O'KAN

Selâhattin ÖZGÜR

Ahmet YILDIZ

ADALLET PARTİSİ YERELİ TEMSİLCİLERİ

Şinasi ÖZAL

Kâmilhan EVLİYOĞLU

Cevdet PERİN

Kâmil TEKREK

DEMİRCİ YAKIN HAKK PARTİSİ YERELİ TEMSİLCİLERİ

İ. Hüseyin AKAL

Garhan PEYİOĞLU

Ferit HULAN

Emin PARÖT

DEMİRCİ YAKIN HAKK MİLLET PARTİSİ

yetkimizin mahdut olduğunu peşinen ağız etmişiz. Ancak bar laz parlırca
milletin dayanma vira ih liva t lili Hükmü Lenin pensl idare kurulumu
taraftan dan Tavsiye edildiği takdirde parlımızı Şişme ede bilceği kaydıyla imza
adigoro g.

A. Kemal YERÜK

Fuat ARMA

Mustafa KEPİR

Seyfettin ÖZGÜR

DEMİRCİ YAKIN HAKK PARTİSİ YERELİ TEMSİLCİLERİ

Emet ÇAĞA

Naci BÖZÜRT

Zafer İZNYOLU

K. Süleyman VANER

DEMİRCİ YAKIN HAKK PARTİSİ YERELİ TEMSİLCİLERİ

Raif AYBAŞ

Ertuğrul YERELİ

Celal JUNDUĞLU

Emet BİLİCİ

EK-9 Partiler Arası Müşterek Beyannamenin Yassıada Duruşmalarında Yüksek Adalet Divanının Kararları Tefhiminden (Bildirmesinden) Sonra Neşredilecek (Yayımlanacak) Kısmı.¹⁰⁰⁵

Ankara, 5 Eylül 1961

Eşit şartlar altında dürüst bir seçimle iş başına geldikten sonra, siyasî rakiplerini bertaraf etme ve iktidarlarını her ne pahasına olursa olsun devam ettirme gayretine kapılan liderlerin elinde,

Muhalefet yıllarında millete vaadettiği hürriyet anlayışından ve demokratik nizamdan zamanla adım adım uzaklaşmış,

Demokratik nizamın teminatını sağlayan basın, üniversite, adalet cihazı ve âmme müesseselerine ağır baskılara girişmiş,

Din duygularını siyasî maksatlarla istismar etmiş, medenî varlığımızın emeli olan devrimlerin red ve inkârına yol açmış, partizan tutumu ve nifak yaratan bölücü ve ayırıcı sözde cepheler kurmaktan çekinmemiş,

Bilhassa 1955 den sonra plânsız, israfçı, enflasyoncu tutumu ve çeşitli suiistimalleriyle memleketin, içtimaî ve iktisadî düzeninin bozulmasına, yurt dışında iktisadî ve malî itibarımızın sarsılmasına sebep olmuş,

Millî varlığımızın timsali şerefli ordumuzu, siyasî emel ve maksatlara vasıta etmeye kalkışmış,

Gerek mevzuat ve gerekse tatbikat olarak umumî ve mahallî seçimlerde millî iradenin eşitlik, serbestlik ve emniyet içinde belirmesine gittikçe artan bir şiddetle engel olmuş,

Devlet radyosunu ve devlet mallarını parti hizmetinde kullanma yolunu tutmuş,

Sonunda Meclis murakabesini dahi işlemez hale getirmiş,

Ve nihayet demokratik rejimin vazgeçilmez unsurunu teşkil eden muhalefeti açıkça inkâra giden ve demokratik nizamın başlıca vasıtası olan serbest seçim

---

¹⁰⁰⁵ CCGA, Kutu Nu: 4/77, Fihrist Nu: 2268/8.

ümidinin tamamen kaybına kadar varan hukuk dışı tutum ve davranışlarıyla gayri meşru bir baskı ve zulüm idaresi haline gelmiş olan bir iktidara karşı,

Türk milletinin vicdanından yükselen emre uyarak milletin direnme hakkını kullanan Türk Silâhlı Kuvvetlerinin,

Hiçbir zümre veya siyasî teşekkül lehine olmaksızın gerçekleştirmiş bulunduğu 27 Mayıs İhtilâlinin siyasî maksatlarla, her ne suretle olursa olsun, istismarına müsaade etmeyeceğimizi kesin olarak beyan ve

Bu ihtilalin yıktığı ve millî vicdanın mahkûm ettiği Demokrat Parti zihniyetini ve onu temsile veya devam ettirmeye teşebbüs mahiyetindeki her türlü davranışı şiddetle reddederiz.

Adı Soyadı	.....
CEZASIZ ÇIKIŞ ARZU	.....
Yer	.....
Ünvan	.....
İmza	.....
İbret	.....

SIYASİ PARTİLER :

İMZALARI :

Adalet Partisi Genel Başkanı

Ragıp Gümüşpala

Cumhuriyet Halk Partisi
Genel Başkanı

İsmet İnönü

Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi
Genel Başkanı Yerine Başkan Vekili

Ahmet Öğüz

Memleketçi Serbest Parti
Genel Başkanı

Enver Adakan

Yeni Türkiye Partisi Genel Başkanı

Ekrem Alican

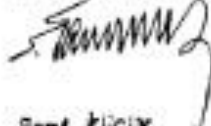

COMİTÉ	...
CEMAL ÇETİNKAYA PARTİSİ	...
...	...
...	...
...	...
...	...

-3-

MİLLİ BİRLİK KOMİTESİ ÜYELERİ

Ekrem ACUNER

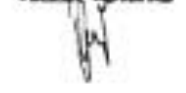
Rafet AKDOYUĞLU

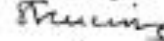
Kadri KEBLAN

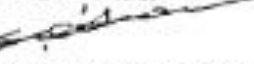
Cemal KUMRAL

Sami KÜÇÜK

Sevil ÖZMAN

Selâhattin ÖZGÜR Ahmet YILDIZ

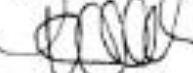

ADANLI PARTİSİ'NİN YETKİLİ TEMSİLCİLERİ

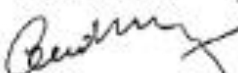
Şinasi ÖZMA

Kâmilhan EV. YILDIZLI

Cevdet PERİN

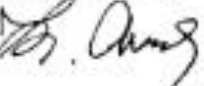

Kâmil TENBEK

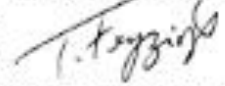

CUMHURİYET HALK PARTİSİ'NİN YETKİLİ TEMSİLCİLERİ

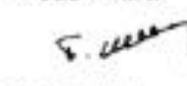
İ. Ruştü AKSAL

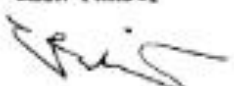
Turhan FURKANOĞLU

Perid MELİN

Bain PAKSÖT

CUMHURİYETÇİ KÖYLER MİLLET PARTİSİ

Bu metni de Genel İdare Kuruluşuna taktim etmek maksadıyla toplantıya iştirak etmiş bulunduğumuzu ve adigeçen Kurul tarafından kabul edildiği takdirde partimizi ilzaz edebileceği kaydı ile imsalıyoruz.

A. Kemal YÜREK

Pant ARNA

Musta KÖPRÜ

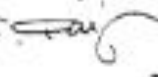

Seyfettin ÖZTÜRK

İSTANBUL'DA İZMİR PARTİSİ'NİN YETKİLİ TEMSİLCİLERİ

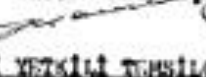
Hasat ÇAĞA

Naci BAKKUR

Zafer TANYOLACI

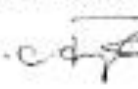

K. Süleyman VAKAR

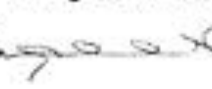

YENİ TÜRKİYE PARTİSİ'NİN YETKİLİ TEMSİLCİLERİ

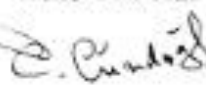
Raif AYHAN

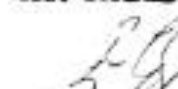
Ertağral ALATLI

Celâl ÇUNDOĞLU

Hasat BİRTAN

EK-10 Yassıada Kararlarına İlişkin Müşterek Beyanname¹⁰⁰⁶

Ankara 14 Eylül 1961

Sayın Orgeneral Cemal Gürsel

Devlet ve Milli Birlik Komitesi Başkanı

Yassıada Yüce Adalet Divanının muhakemeleri sona ermiştir. 15 Eylül 1961 tarihinde kararlar ilan olunacaktır. Bu kararlar içinde ölüm cezalarının bulunup bulunmadığını bilmiyoruz. Eğer ölüm cezaları varsa bu cezaların infaz ve tatbiki Anayasaya göre Milli Birlik Komitesinin tasdikine bağlıdır. Memleketin tabii eseri olarak kansız başlamış ve en kısa zamanda normal Demokratik rejimi tesis etmeği ilan etmiş olan Milli Birlik Komitesinin idam kararlarının infaz ve tatbiki mevzuunda memleket ve milletin yüksek menfaatlerini ve ihtiyaçlarını göz önünde bulunduracağına şüphemiz yoktur. Bizim kanaatimizce memleketin huzur ve sükûnu vatandaşlar arasında iyi münasebet ihtimalinin sağlanması kansız ihtilalin ölümsüz bitmesine büyük ölçüde bağlı bulunmaktadır. Dış âlemin en buhranlı zamanında Türkiye itibarının medeni ve insani seviyelerde korunması bizim için büyük selamet ihtiyacıdır. Bütün bu sebepler idam kararının Milli Birlik Komitesince terviç edilmemesine (desteklenmemesine) yardımcı olmak lazımdır. Biz siyasi parti başkanlarının ciddi ve samimi bir inanca müstenit olan bu kararımızı Milli Birlik Komitesine bildirilmesini yüksek şahsınızdan istirham ederiz. Milli Birlik Komitesi kanuni salahiyetini kullanarak idam kararlarının infaz ve tatbikini kabul etmediği halde dışarıdan herhangi bir tazyikin ve tesirin altında her kimin tarafından olursa olsun hükümlülerin öldürülmesine teşebbüs edilmesini kanuna, ahlaka ve Türk milletinin haklarına kaba bir tecavüz telakki ederiz. Devletimizin kuvvet ve kudretinin kanuna karşı tecavüzleri önleyebileceğine inanıyoruz. Milletimiz gayri meşru hareket ve tecavüzlerin daima ve mutlaka karşısında olacaktır.

En derin saygılarımızla.

CHP Genel Başkanı
İsmet İnönü

AP Genel Başkanı
Ragıp Gümüşpala

MSP Genel Başkanı
Enver Adakan

YTP Genel Başkanı
Ekrem Alican

---

¹⁰⁰⁶ **Ragıp Gümüşpala Aile Arşivi**; Dağcı, a.g.t., EK-3, s.159.

EK-11 İsmet Sezgin ile Yapılan Mülakat¹⁰⁰⁷

- Adalet Partisi'nin kurulduğu ve Ragıp Gümüşpala'nın Genel Başkan seçildiği iklimi betimler misiniz?

- 27 Mayıs'tan sonra Demokrat Parti (DP) kapatıldığında, ihtilal idaresi DP'de görev yapanların yeni bir partide görev almasını istemiyordu. Başbakan Adnan Menderes, halka yakın, halkla çok iyi diyalog kuran ve halk tarafından çok sevilen bir liderdi. Türk halkında Menderes ve arkadaşlarına karşı çok büyük sevgi ve muhabbet vardı. Menderes'ten sonra lidersiz kalan Demokrat kitlede büyük bir üzüntü ve yeis hakimdi. Partilerin kurulması için izin verildiğinde; büyük bir potansiyele sahip olan Demokrat kitle bir baş, tutunacak bir dal arıyordu. Bu aşamada bazı isimler üzerinde duruldu ve İzmir'de yapılan temaslar neticesinde Ragıp Gümüşpala isminde karar kılındı.

- Ragıp Gümüşpala isminde karar kılınmasında etkili olan hususlar nelerdir?

- Askere karşı bir korku vardı ve o günün şartlarında ılımlı hareket etmek gerekiyordu. Genel Başkan olacak kişi askerî idare tarafından kabul edilecek ve benimsenecek bir kişi olmalıydı. Gümüşpala'nın demokrat kitleye yakın durmasının

---

¹⁰⁰⁷ İsmet SEZGİN ile 25 Mayıs 2014'de yapılan mülakat, özetlenerek aktarılmıştır.

İsmet Sezgin, 1928'te Aydın'da doğdu. 1950 yılında İzmir Yüksek Ekonomi ve Ticaret Okulundan mezun oldu. 1952'de Denizli'de DP'den İl İdare Kurulu'na seçilerek politikaya atıldı. 1955'te Aydın Belediye Başkanı seçildi. Bu görevinden, 27 Mayıs 1960'ta Türk Silahlı Kuvvetlerinin ülke yönetimine el koymasından sonra tutuklanarak ayrıldı. Tutukluluk süresinin sonunda Aydın'da Adalet Partisi il teşkilatını kurdu. 1961 yılında yapılan milletvekili seçimlerinde Aydın Milletvekili oldu. 1963'ten 1985'e kadar Türk Belediyeciler Birliği'nin Genel Başkanlığını yaptı. 1968 yılında AP Genel Başkan Yardımcılığını üstlendi. 3 Kasım 1969'da II. DEMİREL Hükümeti'nde Gençlik ve Spor Bakanlığına getirildi. III. DEMİREL Hükümeti'nde de aynı görevini korudu. 12 Mart 1971'de verilen askeri muhtıra sonunda kurulan I. ERİM Hükümeti'nin göreve başlamasıyla bakanlıktan ayrıldı. 1961 yılından 1980 yılına kadar aralıksız olarak AP'den Aydın Milletvekili seçildi. 12 Kasım 1979 yılında kurulan VI. DEMİREL Hükümeti'nde aldığı Maliye Bakanlığı görevini, 12 Eylül 1980'de Türk Silahlı Kuvvetlerinin ülke yönetimine el koymasıyla bırakmak zorunda kaldı. Siyasal yasakların kalkmasından sonra 1988'de Doğru Yol Partisine katıldı, 1991 yılında da yeniden DYP Aydın Milletvekili seçildi. 20 Kasım 1991'de kurulan VII. DEMİREL Hükümeti'nde İçişleri Bakanı olarak görev aldı. 25 Haziran 1993'te bakanlık görevinden istifa etti. 1995'de TBMM Başkanlığına seçildi. 7 Ocak 1997'de Demokrat Türkiye Partisinin kurucu üyesi oldu. 30 Haziran 1997'de kurulan III. YILMAZ Hükümeti'nde de DTP'den Milli Savunma Bakanı olarak görev aldı. 11 Ocak 1999'da kurulan IV. Ecevit Hükümeti'ne kadar bakanlık görevine devam etti. 1999 seçimlerinde DTP'nin Genel Başkanlığına seçildi. 18 Mayıs 2002'de Genel Başkanlıktan ayrılarak aktif politikayı bıraktı. <http://www.msb.gov.tr/anasayfa/html/Bakanlar/BakanPotre/ISezginB.htm>, Erişim Tarihi: 31.5.2014.; **TBMM Albümü (1920-2010)**, 3. Cilt: 1983-2010, 2.Basım, TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 2010, s.1316.

yanı sıra, 3. Ordu Komutanı olarak ihtilale en son biat eden komutan olması ve Genelkurmay Başkanı olduktan sonra emekli edilmesi nedeniyle Gümüşpala lider olarak ağırlık kazandı. Bu dönemde bizler kuyruk düşük denilerek aşağılanıyorduk. Gümüşpala, “Kuyruk, düşük yoktur” demek suretiyle, O’na olan güvenimizi artırdı ve liderliğini pekiştirdi.

- Emekli Genelkurmay Başkanı olarak Gümüşpala’nın Genel Başkanlığı kabul kararındaki maksadını ve nasıl bir liderlik sergilediğinden bahsedermisiniz?

- Ragıp Paşa, siyasetle pek ilgisi olmasa bile bu işi bir vatan hizmeti olarak gördü. Ülkede, demokratik rejimin bütün kurumlarıyla tekrar yaşanabilmesi, çoğulcu, katılımcı ve özgürlükçü bir şekilde demokrasinin tekrar yeşermesi ve gelişmesi için genel başkanlığı bir vazife olarak görmüştü. Gümüşpala, ihtilalcilerin ayaklarının bastığı yerlerin sağlam olmasını istediklerini bildiği için ihtilalcilere karşı çok dikkatli hareket ederdi. Gümüşpala’nın çekingen bir yapısı vardı ve aşırı hareketlerden çekinirdi. Gümüşpala, partinin kuruluşundan kendisinin vefatına kadar büyük bir kitleyi ayakta tuttu ve yeni bir ihtilalin yapılabilmesini engelleyici bir şekilde hareket etti. Bir heyetle Artvin’e giderken, yol arkadaşları burada güzel alabalık vardır kalalım deyince, Gümüşpala kalabalık olmasın diyor. Karşılacak halkın kalabalık olmasından çekinecek kadar bir endişe içinde.

- Adalet Partisi’nin gündeminde öne çıkan, ağırlık verilen hususlar neler olmuştur?

- 27 Mayıs’ta yapılan büyük haksızlığın tamir edilmesi için gayret gösterdik. Bunun için demokrasi mücadelesi verildi. Demokrasi mücadelesi intikam, hırs, dehşet yolu ile değil demokratik yöntemlerle yapıldı. Yapılan iş, ülkeyi tekrar demokrasi yoluna sokmaktı.

- 1961 Anayasası’nın halkoylamasında; bir taraftan AP idarecileri “Evet” diyeceklerini açıklarken, diğer taraftan “Hayırda hayır vardır” propagandası yapılıyordu.

- Partilerin açıkça “Hayır” diyeceğini beyan etmesi mümkün değildi. Anayasanın Türkiye’ye yaramadığını gördüğümüz için halk arasında “Hayırda hayır

vardır” diye söyledik. Bununla beraber, eğer hayır çıkarsa askerler gitmez diyerek Evet” diyenler de oldu. Buna rağmen %30’dan fazlası hayır dedi.

- Yabancı ülkelerin liderleri ve parti liderleri Yassıada kararları sonrası idamları engellemek için girişimlerde bulunuyor, ama bu çabalar yeterli olmuyor.

- İdam kararlarının özellikle Menderes’in idam kararının infaz edilmemesi için ABD ve pek çok yerden baskılar yapıldı. Eyüp Han, Menderes’e yazık olduğunu, idam edilmemesini ve kendilerine verilmesini istediğini söylemişti. Dış ülkelerden gelen baskılar artacağı için idamlar alelacele yapıldı. Bu bir hukuk cinayeti idi. Türk demokrasi tarihine kara bir leke olarak girdi ve halkta cevabını seçimlerde verdi. Bazıları, İnönü’nün çabalarını, “Timsah gözyaşları” olarak kabul ediyor, ama benim düşüncem İsmet Paşa’nın samimi olarak gayret gösterdiğine inanıyorum, ama askerler İnönü’yü de dinlemediler. Gümüşpala da askerden korkuyordu. Bunların yapmayacağı şey yok diyordu.

- Halkın, seçimlerde AP ve Gümüşpala’yı YTP ve Alican’a tercih etme sebebi ne olabilir?

- Aslında YTP’nin kurucuları, AP kurucularından daha çok devlet tecrübesi olan, daha kültürlü ve daha iyi yetişmiş siyasetçilerdi. Demokrat kitle, YTP’lileri ihtilalin adamları olarak gördüler ve onlara güvenemedi. Halk, kendine daha yakın gördüğü AP ve Gümüşpala’yı tercih etti. Siyasi partilerin başarılı olabilmeleri için halkın güvenini kazanmaları gerekir. AP bunu sağladı ve halk benim aradığım parti ve lider bu dedi. Müfrit arkadaşların büyük halk kitlelerini cezbeden konuşmaları da önemliydi. Ayrıca Gümüşpala’nın medeni bir asker olması, halkın sevdiği ve güvendiği biri olup ihtilalcilerden olmaması bu tercihte etkili olmuştu. Sonuç olarak, büyük baskılara rağmen yapılan ilk seçimlerde DP’nin yerini alacak parti olarak görülen AP, Demokrat kitle tarafından desteklendi. Bu destekte, halkın güveni ve inancı vardı. Halk, *“bunlar içimizden geldi ve bizi temsil ediyor”* dedi. AP, yarını düşünen parti olarak güven kazandı ve sadece DP’nin destekçilerinin değil, halkın da güvenini kazandı.

- Cumhurbaşkanlığı seçimleri nasıl geçti ve Gümüşpala'nın bir beklentisi var mıydı?

- Demokrat kitle Ali Fuat Başgil'in Cumhurbaşkanı olmasını istiyordu. Ankara'ya gelirken her yerden "*Cumhurbaşkanı Başgil*" tezahüratları hakimdi, Halk milletvekillerine adeta talimat veriyordu. Askerlerin Cumhurbaşkanı adayı belliydi ve o günün şartları altında başka bir ismi seçmek çok zordu. Ragıp Gümüşpala'nın da bu şartlar altında adayım demesi mümkün değildi.

- AP-CHP koalisyonu nasıl gerçekleşti?

- Askerî idareden suhuletle çıkmak için AP ile CHP koalisyonu yapılması gerekiyordu. Bu konuda AP ikiye bölündü. Müfrit diye adlandırılan grup, "*bunlar ihtilal yaptırdı bunlarla hükümet olmayız*" dediler. Benim de dahil olduğum mutedil diye adlandırılan grup ise, "*dostluk ve düşmanlıklar ebedi değil, ülkenin şartları uzlaşmayı gerektiriyor, askeri idareden kurtularak sivil idareye en kısa sürede geçmek için koalisyon kurmak gerekli*" dedik. Ülkenin içinde bulunduğu durumda uzlaşma gerektiği için tarihi düşmanlıkları bir kenara bırakarak ülke ve demokrasinin geleceği için CHP ile hükümet kurmaya karar verdik.

- Gümüşpala hükümette neden görev almadı?

- İsmet Paşa, parti genel başkanının kabine dışında kalması durumunda iki başlılık olacağını düşündüğü için Gümüşpala'nın görev almasını istedi. Ancak, Gümüşpala eski Genelkurmay Başkanı olarak İnönü'nün kabinesinde ikinci adam olmak istemedi. Başbakan Yardımcısı Akif Eyidoğan oldu. Kabinede görev alan başbakan yardımcısı gruptan kuvvet alamıyorsa hükümetteki partiler arası sıkıntı olur, nitekim oldu da.

- Koalisyon sıkıntılı ve kısa ömürlü oldu.

- Koalisyon kurulduğunda seçim bölgesinde CHP ve AP olarak beraber hareket ettik ve halk çok iyi karşıladı. Koalisyon iyi başladı, ancak iki partideki eski düşüncelerinden kurtulamayan müfrit arkadaşlarımız, koalisyonun bozulması için çaba içine girdiler. Bu dönemde koalisyonun devam etmesi için benim de görevli olduğum "Koalisyonu Kurtarma Komisyonu" teşkil edildi. Ancak bütün bu iyi niyetli

çalabalara rağmen koalisyon dağıldı. Koalisyon devam etmiş olsaydı, işler daha iyi olacak ve demokrasiye geçiş daha hızlı olacaktı.

- Celal Bayar ve Kayseri'dekilerin CHP-AP koalisyonunun kurulması sırasındaki tavırları nasıldı?

- Koalisyon konusu, benim bildiğim kadarıyla Kayseri ile görüşülmedi. Zaten hükümet kurulurken Gümüşpala ve yanındakilerin Kayseri ile çok yakın ilişkileri yoktu. Kayseri'deki bazı arkadaşlar, istirgap (çekememezlik) hissi ile Halk Parti ile işbirliği yapıyor diye tavır takındılar. Ancak bir kısmı da bu şartlarda gösterilen tavrı doğru bularak desteklediler.

- Gümüşpala, mutedil-müfrit denilen grupların arasında kalmasına ve sürekli istifaya davet edilmesine rağmen Büyük Kongre'de tekrar genel başkan seçiliyor.

- Parti içinde değişik düşünceye sahipler gruplar vardı ve bu durum ikileme sebep oluyordu. Parti içinde kimin ne dediği belli değildi. Bazı arkadaşlar (Müfrit/Hışımlı) söylediklerine dikkat etmezlerdi. O günün şartlarında ılımlı olmak bir zorunluluktan ibaretti. Bu durum ihtilalcilere biat etmek değil, fikirlerini uzlaşma ile savunmak ve demokratik seçeneklerle belirtmekti.

Gümüşpala iki cami arasında kalmıştı. O dönemde Gümüşpala'ya karşı yapılan mücadele yanlışti. Gümüşpala, siyaseti sevmiyor ve yeterince de bilmiyordu. Eski bir asker ve ülkesini seven bir insan olarak ülkesine hizmet etme aşkı ve görev bilinciyle siyaset yapıyordu. Gümüşpala sevilen bir kişi idi ve dönemin şartları gereği genel başkan olarak kalmalıydı. Ayrıca, müfritler Gümüşpala'yı aşırı ve sert hareket etmediği için eleştirmekle beraber O'nun manevi kişiliği ve halk indindeki (nazarındaki) itibarından çekiniyorlardı.

- Gümüşpala'nın vefatı.

- Arkadaşlar Gümüşpala'yı mitingden mitinge koşturdular ve çok yordular. Gümüşpala, hasta ve zayıftı. Bu koşullar altında kendisini kaybetti.

- Gümüşpala'nın vefatından sonra liderlik yarışında Demirel'in değişik çevrelerce (ABD, askerler, Celal Bayar vd.) desteklendiği söylendi.

- Gümüşpala'nın vefatından sonra lider arayışına girildi. Sadettin Bilgiç aday olmak istedi, bir diğer aday da Tekin Arıburun idi. Bilgiç, Kıbrıs meselesinde kürsüde bocaladı ve o konuşmada Bilgiç'in iyi partici olmasına rağmen iyi bir lider olamayacağı ortaya çıktı. Demirel, halkta bıraktığı etkiyle kazandı. DP kitlesinin özelliği sağduyusu, öngörüsü, uzak görüşlü olması ve insanı tanınmasıdır. Demirel, demokrat kitle, teşkilat ve delege üzerinde bıraktığı etki, kişiliği ve devlet adamlığı ile kazandı. Demirel bir umuttu ve umudu yakaladı. Bildiğim kadarıyla Bayar'ın Demirel'in seçiminde etkisi olmamıştır. Kayseri'deki birçok arkadaş, Demirel için Adnan Bey'in sevdiği genç genel müdürümüz ve çok değerli bir kişi demiştir.

Menderes'in yanındaki yatırım mimarlarından birisi olan Devlet Su İşleri Genel Müdürü olan Demirel, iyi düşünen, güzel konuşan, çok çalışkan bir kişi olarak kısa sürede hem parti içinde hem kamuoyunda isim yaptı ve kongreyi kazandı. Demirel'in ve AP'nin önlenemeyen yükselişi başladı. Müfritlerin hareket ve söylemleri ile parti isim yaptı, ama bu köksüzdü. Vatandaşa AP'nin hükümet olabileceğine ilişkin bir güven yoktu, bu güven Demirel ile geldi. Bu seçimlerden sonra parti, kısa sürede bütünleşti ve ayrımlar kaldırılma aşamasına geldi.

- Demirel döneminde de "Hışımlı-Yeminli" ayırımı devam etmişti.

- Evet. Bilgiç'i destekleyenler "Hışımlı", benim gibi Demirel'in etrafında olan arkadaşlarımız ise "Yeminli" olarak isimlendirildi. Aslında yemin etme olayı yoktu. Bu Demirel'e karşı olan ilgi, sevgi, saygı ve sadakatin belirtisidir. Onunla DP'nin yerinin alınabileceğine, iktidara gelinebileceğine ve yarım kalan eserlerin tamamlanabileceğine olan inanç nedeniyle biz ve arkadaşlarımız Demirel'in yanında bulunduk.

Bu arada parti, liderini bulmuş, iktidar merdivenlerini çok rahat çıkmaya başlamış, adım adım iktidara koşuyordu. Bu arada Gürsel Paşa, parti liderlerini Çankaya Köşkü'ne toplantıya çağırıyor. Toplantıda Demirel'in hükümeti eleştirmesi üzerine Başbakan İnönü, bunun yeri burası değil, Meclis'te 226'yı bulun ve beni düşürün diyor. Demirel, İnönü'nün haklı olduğunu söyledi. Daha sonra diğer parti liderleriyle anlaşarak bütçe görüşmelerinde hükümetin düşürülmesini sağladı.

Demirel, milletvekili olmadığı için kurulan hükümete Başbakan Yardımcısı olarak iştirak etti.

- Demirel'in senatör olması ve Başbakan olması gündeme geliyor.

- Hayır. Demirel, seçimle gelinmeyen yere gelmek istemezdi, zaten seçim de yakındı. Suat Hayri Ürgüplü, Senato Başkanlığı yapmış, Atatürk'ün yanında yetişmiş, DP'den milletvekili olmuş ve bakanlık yapmış bir büyüğümüz olarak hükümeti kurdu. Ürgüplü'nün Başbakanlığı ve Demirel'in Başbakan Yardımcılığında seçimlere gidildi.

- Demirel ilk seçimlerde büyük bir zaferle iktidara geliyor.

- AP, Demirel ile birlikte toparlandı, programını ve kadrosunu hazırladı, iktidara hazır hale geldi ve ilk seçimlerde de yüzde elliüçün üzerinde bir oyla tek başına iktidar oldu.

- Bu dönemin en büyük tartışmaları "Af Meselesinde" yaşandı. Af daha önce yapılabilir miydi?

- Af verilecek olsaydı, AP ve Demirel yapardı. Demirel, gerçekçi ve pragmatik bir politikacıydı, maceracı değildi. Demirel, yapamayacağı ve başaramayacağı işe girmezdi. Başarısının temelinde de bu husus vardır. Af tartışmalarını, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin içinde bulunduğu durumu algılayamayanlar yaptılar. Ernest Hemingway'in bir sözü vardır: "*Cesaret, olaylar karşısında gösterilen zarafettir.*" der. Devlet yönetiminde cesaret vardır, ancak cüret ve macera yoktur.

Askerlerle zaman içerisinde beraber çalıştık, karşılıklı dostluklarımız oldu. Askerler ve siyasetçiler de ülkeye hizmet için çalıştılar, ama sistemleri ve dünya görüşleri farklıydı. Netice olarak, ihtilaller demokratik yönden ülkeyi geriye götürüyor ve en kötü demokratik idare, askeri idareden daha iyidir.

EK-12 Nahit Menteşe ile Yapılan Mülakat¹⁰⁰⁸

- Ragıp Gümüşpala'nın Genel Başkan olması hangi ortamda ve nasıl gerçekleşti?

- Gümüşpala, 27 Mayıs müdahalesinde 3. Ordu Komutanı idi. Genelkurmay Başkanı olduktan kısa bir süre sonra görevinden ayrıldı. Daha sonra Adalet Partisi'nin kurucu genel başkanı oldu. O dönemde, Demokrat kitleye “Düşükler” deniliyordu. “*Düşük, kuyruk yoktur*” demek suretiyle Gümüşpala, kendisinin ve AP'nin halk nazarında itibarını artırdı ve partinin halk tarafından tutulmasını sağladı.

- Gümüşpala ve Aydın...

- Gümüşpala'nın, yurt gezilerinde Aydın'a geleceği sadece Ege Ekspres gazetesinde yayımlanmıştı. Buna rağmen Gümüşpala'nın Aydın'a gelişi kulaktan kulağa yayılmıştı. Bu gezide Nazilli'de yer yerinden oynamış, çok büyük bir halk kitlesi toplanmıştı. Gümüşpala, itidalli bir kişi olduğundan ve askerden çekindiği için kalabalıktan dolayı Nazilli'ye gitmek istememiş ve Sarayköy'e devam etmişti. İsrarlarımız karşısında geç bir vakitte Nazilli'ye gitmiş ama Gümüşpala'nın gelmediğini gören halk dağılmıştı... Vatandaş, Gümüşpala'yı çok seviyor ve arabasının önüne atlıyordu. Menderes'e benzememesine rağmen Gümüşpala'ya sizde Menderes'in kokusu var diyorlardı.

Gümüşpala, oldukça hareketli ve enerjik bir liderdi. Aydın il teşkilatı bir apartmanın 5. katında idi, buraya nasıl çıkacak diye düşünüyorduk. Gümüşpala, rahatsız olmasına rağmen koşarak bir solukta çıkmıştı.

---

¹⁰⁰⁸ Nahit MENTEŞE ile 31 Mayıs 2014'de yapılan mülakat, özetlenerek aktarılmıştır.

Nahit MENTEŞE, 1932 yılında Milas'ta doğdu. Yüksek öğrenimini İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde yaptı. Aydın'daki avukatlığı sırasında siyasi çalışmalara katılan Nahit MENTEŞE, İl Genel Meclisi üyeliği ve İl Daimi Encümen üyeliği görevlerini yürüttü. 1965 yılında yapılan milletvekilliği seçimlerinde adaylığını koyan Nahit MENTEŞE, seçimi kazanıp Aydın milletvekili olarak TBMM'ye girdi. 1969, 1973, 1977, 1991 ve 1995 yıllarında yapılan seçimleri de kazanıp Aydın'dan Milletvekili seçildi. Milletvekilliği yaptığı dönemlerde Gümrük ve Tekel Bakanı (1968), Ulaştırma Bakanı (1969–1970), Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı (1971), Ulaştırma Bakanı (1975–1977), Turizm ve Tanıtma Bakanı (1977), Milli Eğitim Bakanı (1977–1978), Milli Eğitim Bakanı (1993), İçişleri Bakanı (1993–1996), Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı (1996) olarak görev yaptı. http://mebk12.meb.gov.tr/meb_ys_dosyalar/06/19/974821/icerikler/nahit-mentese-kimdir_2563.html, Erişim Tarihi: 31.5.2014.; **TBMM Albümü (1920-2010)**, 3. Cilt: 1983-2010, 2.Basım, TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 2010, s.1316.

- **1961 Anayasası'nın halkoylamasında; AP idarecileri "Evet" diyeceklerini açıklarken, teşkilat "Hayırda hayır vardır" propagandası yapıyordu.**

- Parti olarak "hayırda hayır var" demedik. Ama halk kendiliğinden bu ve benzer söylemleri üretti. Mesela çarşıda gezerken esnaf, karpuzu göstererek Başkanım, "kan kırmızısı" diyerek, anayasa oylamasında kırmızı (hayır) oy vereceğini ima ederdi.

- **Demokrat kitlenin, seçimlerde AP'yi YTP'ye tercih etmesinin nedenleri?**

- YTP'nin askerinin yanında ve YTP Genel Başkanı Ekrem Alican'ın ihtilalin parçası gibi görülmesi, Mehmet Yorgancıoğlu ile AP'lilerin tutuklanmaları, Gümüşpala'nın demokratik kişiliği ve "*Kuyruk, düşük yoktur*" açıklaması vb. olaylar, AP'nin muvazaa (danışıklık) partisi olmadığını gösteriyordu. Demokratlar, bu gelişmeler nedeniyle AP'ye güvendi ve onu destekledi.

- **Cumhurbaşkanlığı seçimleri nasıl geçti?**

- Cumhurbaşkanlığı için adayımız Ali Fuat Başgil idi. Başgil, Ankara'ya gelmişti, ancak ihtilal yönetiminin adayı belli idi. Yapılan baskılar neticesinde; Başgil Cumhurbaşkanlığı adaylığından çekilmek zorunda kaldı ve milletvekilliğinden de ayrıldı.

- **AP-CHP koalisyonu nasıl gerçekleşti ve Gümüşpala neden hükümette görev almadı?**

- AP-CHP koalisyonunu parti içinde isteyen ve istemeyen iki grup vardı. Gümüşpala koalisyonu destekledi ve kurulmasını sağladı. Ancak, teşkilat ve tabanın tepkisini düşünerek kabinede görev almamayı tercih etti. Kabinede yer alan bakanlar da bir süre sonra partiden ayrıldılar, ancak başarılı olamadılar.

- **Ragıp Gümüşpala...**

- Gümüşpala, partinin kapatılmaması ve faaliyetlerine devam etmesi için aşırı hareketler edilmesinden kaçınılması gerektiğine inanıyor ve bu nedenle de itidalli hareket ediyordu. Ayrıca askerlerden de çekiniyordu. Gümüşpala, milletvekili

seçildikten sonra Meclis'e geldiğinde askerlerin selam vermemek için potinlerinin bağcıklarını bağlar gibi yaptıklarını aktarmıştı.

Gümüşpala'nın yurt gezileri çok hareketli idi. Ancak bu geziler onu çok yordu ve İstanbul'da geçirdiği kalp krizi sonucunda vefat etti. Gümüşpala sevilen bir liderdi, cenaze merasiminde çok büyük bir kalabalık toplanmıştı.

- Gümüşpala'dan sonra Süleyman Demirel-Sadettin Bilgiç mücadelesi nasıl geçti?

- İzmir İl Başkanı Mehmet Karaoğlu, Bilgiç'i, İzmir Belediye Başkanı Osman Kibar ise Demirel'i destekliyordu. Karaoğlu, Aydın'da bu konuyu görüşmek için toplantı yapılmasını söyledi. Toplantıda tam olarak karar veremedik, kararı Ankara'da vermeye karar verdik. Ben, toplantıdan sonra gazetecilere Demirel yazabilirsiniz demiştim.

Büyük Kongre'de Mümtaz Tarhan 1. Başkan, ben de 2. Başkan idim.¹⁰⁰⁹ Toplantıda Demirel'in mason olduğu söylentileri gündeme geldi. Demirel, "*Ben mason değilim, Kuran-ı Kerim okunmadan sabah kahvaltısına oturmayan bir ailenin çocuğuyum...*" diyerek delegelerden kendisini desteklemeleri talep etti.

Demirel'i destekleyen eski DP'liler vardı, ama bu kongrede Celal Bayar'ın Demirel'i desteklediğine dair bilgim yok.

- Süleyman Demirel...

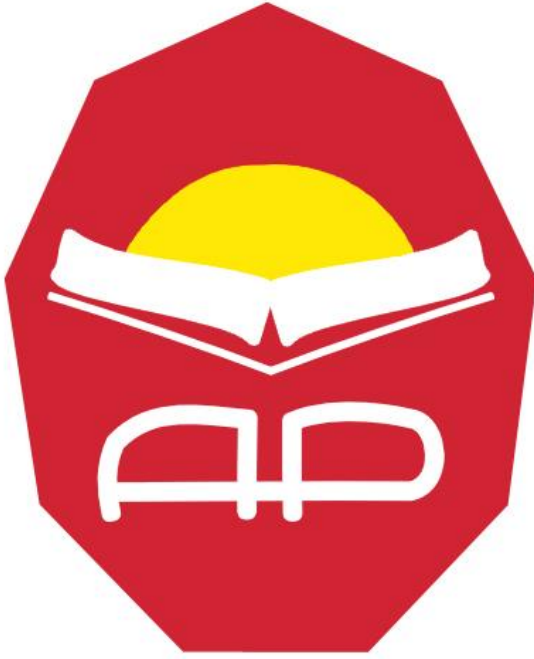
- Demirel, Genel Başkan olduktan kısa bir süre sonra bütçe görüşmelerinde hükümet devrildi. Demirel'in, başbakan yardımcısı olursam, gücümü kaybederim endişesi vardı. Buna rağmen kurulan hükümette başbakan yardımcısı oldu. Bundan sonra siyasette tutundu ve yükselişi başladı.

Seçimler öncesi Karadeniz gezisi çok hareketli geçmişti. Yapılan seçimlerde AP tek başına iktidara gelmiş ve Demirel Başbakan olmuştu.

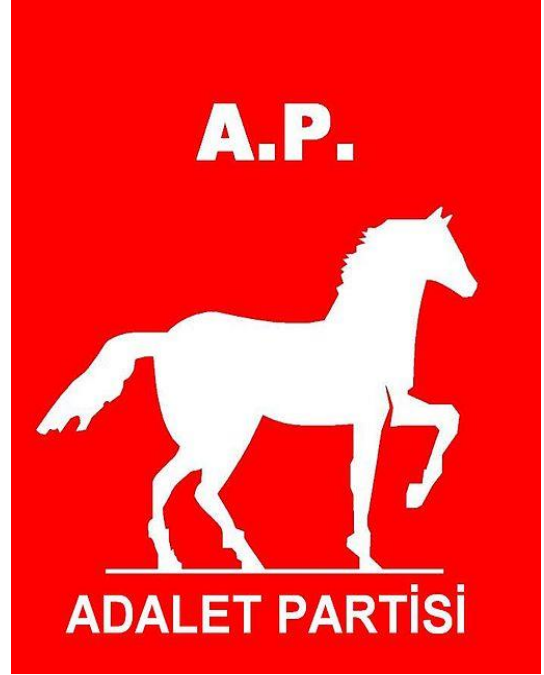
---

¹⁰⁰⁹ Büyük Kongre başkanlık divanı yapılan seçimlerle şu şekilde kurulmuştur. Başkan: Talat Asal (Edirne milletvekili), Nahit Menteşe (Aydın), Zahit Akdağ (Adana), Ahmet Nalçacı (Konya), İ.Tevfik Kutlar (Gaziantep). **Cumhuriyet**, 28.11.1964.

EK-13 Adalet Partisi ve Ragıp Gümüşpala'ya Ait Fotoğraflar

AP Amblemi. (Kuruluş)

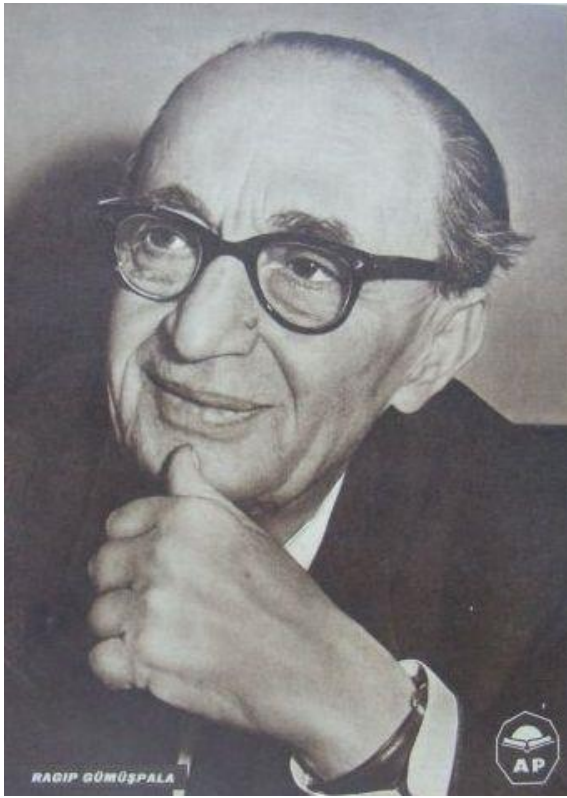
AP Parti Amblemi. (1965 yılı değişikliği)

Oğuz Aytepe Arşivi, AP Kongresi. (İzinsiz kullanılamaz.)

Oğuz Aytepe Arşivi, AP Zeytinburnu İlçe Binası. (İzinsiz kullanılamaz.)

RGAA, Gümüşpala K.K.K. Org. Cemal Gürsel ile birlikte tatbikatta, Erzurum, 1958-1960 Yılları.(İzinsiz kullanılamaz)

RGAA, Gümüşpala Cumhurbaşkanı Celal Bayar ve Başbakan Adnan Menderes ile birlikte, 1958-1960 Yılları. (İzinsiz kullanılamaz)

Yuvarlak Masa Toplantısı (Devlet Başkanı Cemal Gürsel, AP Genel Başkanı Ragıp Gümüşpala, CHP Genel Başkanı İsmet İnönü, CKMP Genel Başkanı yerine Başkan Vekili Ahmet Oğuz, MSP Genel Başkanı Enver Adakan ve YTP Genel Başkanı Ekrem Alican), 5 Eylül 1961.

CHP-AP Koalisyon Hükümeti Kurulması (AP Genel Başkanı Ragıp Gümüşpala, CHP Genel Başkanı İsmet İnönü), Kasım 1961.

RGAA, Gümüşpala Şinasi Osma ile birlikte, 1961-1964 Yılları. (İzinsiz kullanılamaz)

RGAA, Gümüşpala'nın Sadettin Bilgiç ile birlikte Kadıköy İlçe Ziyareti, 1963. (İzinsiz kullanılamaz.)

RGAA, 1961-1964 Yılları. (İzinsiz kullanılamaz.)

RGAA, Gümüşpala Ailesi, 1951-1955 Yılları (İzinsiz kullanılamaz)

RGAA, Ragıp Gümüşpala'nın Cenaze Merasimi, 9 Haziran 1964 (İzinsiz kullanılamaz)

ÖZGEÇMİŞ

Halit Kaya 1971 yılında Malatya’da doğmuştur. İlk ve orta öğrenimini İzmir’de tamamlamıştır. 1985 yılında girmiş olduğu Kuleli Askerî Lisesi’nden 1989 yılında mezun olmuş, aynı yıl Kara Harp Okulu öğrenimine başlamıştır.

Kara Harp Okulu’ndan 1993 yılında mezun olan Halit Kaya, Türk Silahlı Kuvvetleri bünyesinde çeşitli kıta ve karargâhlarda görev yapmıştır. Halen Türk Silahlı Kuvvetleri’nde karargâh subayı olarak görev yapmaktadır.

Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsünde; 2006-2008 yılları arasında yüksek lisans, 2008-2014 yılları arasında doktora eğitimi almıştır. “*Refet Bele’nin Askerî ve Siyasi Hayatı (1881-1963)*” konulu yüksek lisans tezi, 2010 yılında Bengi Yayınları tarafından kitap olarak basılmıştır. “*Milli Mücadele ve Refet (Bele) Paşa*” isimli makalesi, 2013 yılında Kara Harp Okulu Bilim Dergisinde yayımlanmıştır.

Halit Kaya evli ve iki çocuk babası olup İngilizce bilmektedir.